Sinek Sekiz

EKOFEMİNİZM

Vandana Shiva & Maria Mies

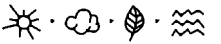

sürdürülebilir yaşam kitapları

EKOFEMİNİZM

Vandana Shiva & Maria Mies ⋮ ∞

Sinek Sekiz

sürdürülebilir yaşam

kitapları

Sürdürülebilir Yaşam Kitapları – 18

Ekofeminizm
Vandana Shiva & Maria Mies

Copyright © Maria Mies and Vandana Shiva 1993, 2014
Foreword © Ariel Salleh 2014
Ecofeminism was first published in 1993 by Zed Books Ltd.
London & New York

1. Baskı: İstanbul, Temmuz 2018
2. Baskı: İstanbul, Ocak 2019
ISBN: 978-605-67914-1-3
© Sinek Sekiz Yayınevi, 2018
Kültür Bakanlığı Sertifika No: 17087

Yayın Yönetmeni
İrem Çağıl

İngilizceden çeviren
İlknur Urkun Kelso

Düzelti
Hazal Öztetikler, İrem Çağıl

Kapak Tasarımı
İrem Çağıl

Kitap Tasarımı
Gökçen Ergüven

Baskı ve Cilt
Sena Ofset
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi E Blok
4NE20 / B Topkapı, İstanbul
Sertifika No: 12064

Sinek Sekiz Yayınevi
Atatürk Bulvarı Kbid Çarşı Kat:2 No:32
48840 Dalyan, Ortaca Muğla
T: 0252 284 43 57 | www.sineksekiz.com
f Sinek Sekiz Yayınevi | @sineksekiz

EKOFEMİNİZM

Vandana Shiva & Maria Mies

İngilizceden çeviren: İlknur Urkun Kelso

MARIA MIES üçüncü dünya kadınlarını ve farklılığını teşhis eden kapitalist ataerki kuramı ile tanınmış, Marksist feminist bir araştırmacıdır. Köln Uygulamalı Bilimler Üniversitesi'nde öğretim görevlisidir ancak 1993 yılında ders vermeyi bırakmıştır. 1960'ların sonundan beri feminist aktivizm ile ilgilenmektedir. 1979 yılında Lahey Sosyal Çalışmalar Enstitüsü'nde Kadınlar ve Kalkınma programını kurmuştur. Feminizm, üçüncü dünya sorunları ve çevre konularında kitap ve makaleler yazmıştır. Zed Books tarafından yayımlanan diğer eserleri arasında *The Lace Makers of Narsapur* (1982), *Women: The Last Colony* (1988), *Partriarchy and Accumulation on a World Scale* (1999) ve *The Subsistence Perspective* (1999) yer almaktadır.

VANDANA SHIVA dünya çapında tanınan bir çevre lideri, düşünür ve bilim insanıdır. Hindistan'da kurmuş olduğu Bilim, Teknoloji ve Araştırma Vakfı'nın yöneticisidir. Toplumsal adalet alanındaki çalışmalarıyla 1993 yılındaki Alternatif Nobel Barış Ödülü'nü ve 2010 yılında Sydney Barış Ödülü'nü kazanmıştır. Yayınlanmış 20'den fazla kitabı vardır. Yayınevimizden çıkan eserleri: *İyilerin Yanında* (2012), *Petrol Değil Toprak* (2012), *Tohum ve Gıdanın Geleceği için Manifestolar* (2012), *İnadına Canlı* (2014).

İLKNUR URKUN KELSO, 30 Mart 1982 doğumlu, şehir plancısı, kentsel politika ve yerel yönetimler uzmanı ve çevirmendir. Permakültür, ekolojik yaşam, adil ekonomi, yeşil politika gibi konularda kitaplar, permakulturplatformu.org ve permacultureturkey.org için makaleler, Sürdürülebilir Yaşam Film Festivali için film altyazıları çevirmektedir. 2010 yılında permakültür tasarım sertifika kursunu tamamlamış, o zamandan beri kendi gıdasını üretme, kendi evini inşa etme, atıksız ve zehirsiz yaşama konularında denemeler yapmakta, www.dunyayikurtarankadinlar.blogspot.com adresinde yazmaktadır. Sinek Sekiz Yayınevi'nin 2015 yılında yayımladığı, Michael Pollan'ın *Bana Ait Bir Yer* ve Pema Chödron'ün *Güzel Bir Hayat* adlı eserlerinin çevirmenidir.

İÇİNDEKİLER

Önsöz • 9
Yeni Edisyona Önsöz • 15

GİRİŞ
Neden Bu Kitabı Birlikte Yazdık? • 41

BİRİNCİ BÖLÜM
ELEŞTİRİ VE PERSPEKTİF • 71
İndirgemecilik ve Yaşamın Üretimi: Bilimde Bir Kriz • 73
Feminist Araştırma: Bilim, Şiddet ve Sorumluluk • 91

İKİNCİ BÖLÜM
KENDİNİ İDAME Mİ KALKINMA MI? • 117
Kalkınma Trenini Yakalama Efsanesi • 119
Çevrenin Yoksullaştırılması: En Son Kadınlar ve Çocuklar • 139
Kim Doğayı Düşmanımız Yaptı? • 167

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KÖKEN ARAYIŞI • 177
"Küresel Köy"de Evsizlik • 179
Anavatanın Erilleştirilmesi • 193
Kadınların Babavatanı yoktur • 205
Beyaz Adamın Çelişkisi: Kendisinin Yok Ettiği Şeyi Arayışı • 227

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BİYOTEKNOLOJİ ARACILIĞIYLA YENİ YATIRIM ALANLARI VE EKOFEMİNİZM • 269

Kadınların Yerli Bilgeliği ve Biyoçeşitliliğin Korunması • 271
Yeni Üreme Teknolojileri: Cinsiyetçi ve Irkçı Sonuçları • 285
Bölünmez Bireyden Bölünebilir Bireye:
"Üreme Alternatifleri" Süpermarketi • 317

BEŞİNCİ BÖLÜM

TİCARET ÖZGÜRLÜĞÜ MÜ, HAYATTA KALMA ÖZGÜRLÜĞÜ MÜ? • 343

Kendi Kaderini Tayin: Bir Ütopyanın Sonu Mu? • 345
GATT, Tarım ve Üçüncü Dünya Kadınları • 363
Chipko Kadınlarının Özgürlük Anlayışı • 385

ALTINCI BÖLÜM

KENDİNİ İDAME: ÖZGÜRLÜK MÜ SERBESTLEŞME Mİ? • 391

Tüketiciyi Özgürleştirmek • 393
Kuzey'i Bağımsızlaştırmak • 411
Halk mı Nüfus mu? Yeni bir Üreme Ekolojisine Doğru • 429

YEDİNCİ BÖLÜM

SONUÇ • 457

Yeni Bir Vizyon İhtiyacı: Kendini İdame Perspektifi • 459

Önsöz

Yeni bir terim olan "Ekofeminizm"in merkezindeki mesele aslında çok eskidir. Terim, kadınların geçim kaynaklarını korumak ve yaşadıkları toplulukları güvenli kılmak için her daim gösterdikleri çabadaki itici güce vurgu yapar. Yaşamı destekleyen topluluklar yaratma mücadelesi, 300 yıl önce Kuzey Hindistan'da yaşamış olan Chipko ormanı sakinlerinden, bugün kömür madenciliği yapılan Appalachia bölgesindeki annelere kadar her yerde olagelmiştir, günümüzde de hâlen devam etmektedir. Fakat bu mücadele, şirketleşmiş küreselleşmenin taş üstünde taş bırakmadığı günümüzde artık çok daha hayatidir.

Maria Mies ile Vandana Shiva'nın işbirliğiyle ortaya çıkan 'Ekofeminizm' kitabı, kadınların üzerinde durduğu bu ortak zemini simgelemekte ve tüm kıtalara yayılmış bir taban örgütlenmesi enerjisinden söz etmektedir.

Uzaktan her şey karmaşık gibi gözükse de birbirine bağlıdır: Neoliberal sermaye, militarizm, şirketleşmiş bilim, emeğin yabancılaşması, aile içi şiddet, üreme teknolojisi, seks turizmi, çocuk tacizi, yeni sömürgecilik, islamofobi, nükleer silahlar, endüstriyel zehirler, toprak ve su yağması, ormansızlaşma, genetik mühendisliği, iklim değişikliği... Ekofeminizm tüm bunlarla modern ilerleme efsanesi arasındaki tarihsel bağlantıları ortaya koyabilen bildiğim tek siyasi çerçevedir. Getirdiği çözümler de aynı şekilde bu bağlantılılığa vurgu yapar: Gündelik yaşamın

kendini idame etme etrafında örgütlenmesinin, gıda egemenliğini, katılımcı demokrasiyi ve doğal ekosistemleri desteklediğini söyler.

Shiva ve Mies'in güçlerini birleştirmelerine aslında şaşmamalıyız: Bu iki kadın, her ikisi de, sömürgecilik sonrası dönemle ilgili güçlü sözleri olan, 20. yüzyılın kalkınma ideolojisini teşhir eden ve kadınların sürdürülebilir yerel ekonomileri koruma becerilerine önemli vurgular yapan düşünürlerdir.

Maria Mies sosyoloji eğitimi almıştır. Doktora tezi 1980 yılında İngilizce olarak, *Indian Women and Patriarchy: Conflicts and Dilemmas of Students and Working Women* (Hint Kadınlar ve Ataerki: Öğrenci ve Çalışan Kadınların Çatışma ve İkilemleri) başlığıyla yayınlanmış, Hindistan'daki kadınların toplumsal rol çatışmalarına odaklanmıştır. Ülkesindeki feminist hareketin içinde yer alan Mies, aralarında nükleer karşıtı ve ekoloji hareketlerinin de bulunduğu pek çok toplumsal harekette aktif rol oynamıştır. Buralarda edindiği deneyimler Lahey'deki Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde verdiği kadın çalışmaları derslerini şekillendirmiştir. Mies aynı zamanda feminist bir araştırma metodolojisi geliştirmiş ve bunu Veronika Bennholdt-Thomsen ve Claudia von Werlhof ile birlikte bir Marksizm eleştirisinde kullanmıştır. *Patriarchy and Accumulation on a World Scale* (Ataerki ve Dünya Ölçeğinde Birikim) adlı kitabı Zed Books tarafından 1986'da yayınlamış, 1999 yılında *The Subsistence Perspective*'in (Kendini İdame Perspektifi) yazarları arasında yer almış, *The Village and the World* (Köy ve Dünya) adlı otobiyografisi 2010 yılında yayınlanmıştır.

Vandana Shiva ise Kanada'da kuramsal fizik alanında doktora yapmış bir bilim kadınıdır. Nükleer teknolojinin dünya üzerinde yaşamsal bir tehdit oluşturduğu hakkında endişeleriyle, genç bir anneyken işini bırakmış ve memleketi Hindistan'a dönmeye karar vermiştir.

Burada Bilim, Teknoloji ve Ekoloji Araştırmaları Vakfi'nı kurmuş, ilk kitabı *Staying Alive: Women, Ecology, and Development* (İnadına Canlı, 2014, Sinek Sekiz) Zed Books tarafından 1989'da yayınlanmıştır. Kitap Hindistan'da yaşanan sözde Yeşil Devrim'in ve bu devrimin ekinler, topraklar ve çiftçilerin yaşamlarında yarattığı büyük yıkımın anlatısıdır. Mies ile birlikte yazdıkları *Ecofeminism* 1993 yılında yayımlanmıştır. Diğer yayınları arasında 1995 yılında yayınlanan biyoteknoloji seçkisi *Biopiracy* (Biyokorsanlık), 2002'de yayınlanan *Water Wars* (Su savaşları, 2007, BGST) ve 2005 yılında yayınlanan *Earth Democracy* (Yeryüzü Demokrasisi, 2010, BGST) sayılabilir. Pek çok ödül sahibi olan Shiva dünyanın dört bir yanında eğitimler vermekte ve alanındaki en önemli kadınlardan biri olarak anılmaktadır. Mies ve Shiva, öncü ekofeminist düşünürlerdir. Onların öne sürdükleri fikirleri 1970'lerden itibaren, dünyanın her yerinden pek çok kadın "modernleşme"nin sağlık ve çevre üzerindeki etkilerine karşılık ekolojik feminist tepkiler olarak formüle etmektedir. Burada modernleşme, II. Dünya Savaşı teknolojilerinin nükleer enerji ya da tarımsal böcek ilaçları gibi kârlı tüketim mallarına dönüştürülmesini ifade etmek için kullanılmaktadır.

Ekolojik feminizm üzerine uluslararası yazında pek çok kitap ve makale bulunmaktadır. Üniversitelerde başlı başına bir bölüm olabildiği gibi ekolojik etik, sosyal ve siyasi düşünce, toplumsal cinsiyet çalışmaları, beşeri coğrafya, çevresel beşeri bilimler ve kısa bir süredir de siyasi ekoloji derslerinde de ekofeminizm konu olarak okutulmaktadır. Buna rağmen, kamuoyu ekofeminizm ile feminizm arasındaki ilişki konusunda her zaman net değildir. Ana akım "feminizm"in farklı amaç ve stratejilere sahip pek çok kolu vardır. Feminizmin en temel biçiminde, radikal feministlerin eril hegemonya altındaki kadınların gündelik deneyimlerindeki çelişkileri vurgulaması vardır. Kültürel/spiritüel feministler

ise, bir yandan bunların pek çoğunun tarihsel olarak kadınlara dayatıldığını kabul etseler de, "dişil değerler"in özgürleştirici potansiyelini kutlar. Sosyalist feministler kadınların küresel piyasasında kadına özgü bir ekonomik sömürü biçimi olan 'ücretsiz ev içi emeği'ni inceler. Liberal feministler sadece kadınlar için eşit fırsatlar talep ederken kapitalist toplum yapısına dokunmazlar. Postyapısalcı feministler ise kadınların popüler medya, edebiyat, din, hukuk ve benzeri alanlarda, dil aracılığıyla nasıl toplumsal olarak kurgulandığı ve konumlandığıyla ilgilenirler.

Ekofeminizmde ise siyasi odak dışarıya dönüktür. İlk önermesi, kapitalist ataerkil sistemde kadınların ve doğanın "maddi" kaynaklar olarak görülmesinin yapısal olarak birbiriyle ilişkili olduğudur. Ekofeministler zaman zaman feminizmin diğer kollarından faydalanabilirler; ama liberal ve postmodern yaklaşımların genellikle işçiler, köylüler, yerli halklar ve Batı'nın birikim güdüsünün diğer kurbanları ile küresel siyasi ittifaklar kurulması yönünden pek faydası olmaz. Ekofeminizmin kritik önem taşıyan yönlerinden biri de kapitalist metalaştırmanın kültürleri homojenleştirmesiyle hâkimiyet kazanan göreliliğe bir alternatif sunmasıdır. Mies ve Shiva, pasif tüketim toplumunun çürümesiyle becerikli, kendine yeten ve özerk geçim ekonomileri arasındaki, yani kendini idameyle arasındaki keskin ayrımı ortaya koymaktadırlar.

Ekofeminizm'in ilk baskısından bu güne geçen 20 yıllık süre içinde, tartışmaya açılan tüm temel sosyoekonomik ve kültürelpsikolojik sorunlar geçerliliğini korumuş, hatta birçok durumda küresel neoliberalizmin kıskacında daha da kötüleşmiştir. Gücün metodolojisi "böl ve yönet"tir. Mies'in de işaret ettiği gibi, varsıl ülkeler kendi çıkarları için yaptıkları dışarıdan müdahaleleri meşru kılmak için kamuoyunu terörizm ile korkuturlar. Shiva, kendi ülkesinde dayatılan serbest ticaretle ilişkili yapısal uyum programlarının yarattığı karışıklık ve stresin, kadın-

lara yönelik saldırılarda yüzde 800 oranında artışa sebep olduğunu gözlemlemiştir. Shiva'nın en güçlü yapıbozumcu bakışı ise, çağdaş bilimin "indirgemeciliği"ne, eski ataerkil güdülere dayalı dogmaya yöneliktir.

Bu kitabın verdiği mesajlar 20 yıl önce benimsenmiş olsaydı belki de pek çok olumsuz sonucun önüne geçilebilirdi. *Ekofeminizm* hem mali hem de çevresel krizlerin cinsiyetli olduğunu açıklamaktadır. Ayrıca, bu krizlerin her birinin neden yeni siyasi direniş türlerine, örneğin gençlik, güvencesiz işçiler ve coğrafi çeperlerden gelen göçmenlerin direnişlerine yol açtığını da tartışmaktadır. Bugün Dünya Sosyal Forumu, Via Campesina, Yerli Halklar Çevre Ağı, Dünya Kadın Yürüyüşü, İşgal Et ve Hayvan Özgürlüğü hareketlerindeki alternatif küreselleşme aktivistleri, emek hareketine katılmış ve hatta lider durumuna gelmişlerdir. Yapılan çağrı büyümeme, müşterekleştirme ve *buen vivir** çağrısıdır. İçinde bulunduğumuz bu çalkantılı dönem hakkında kapsayıcı bir teşhis arayanlar için bu kitaptan daha iyi bir başlangıç noktası düşünemiyorum.

Başka hiçbir siyasi bakış açısı, ne liberalizm, ne sosyalizm, ne feminizm ne de çevrecilik, ekofeminizmin kapsadığı kadarını kapsamamaktadır. Çingenelere neden hâlâ hayvan gibi davranılıyor, kadınlar neden dünyadaki işlerin yüzde 65'ini yaparken ücretlerin yüzde 10'unu kazanıyorlar, internetteki cinsel suistimal mağduru çocuk fotoğrafları neden milyonlarca dolar kazanç yaratıyor, neden sadece ciğer ve kanatları için tavuk yetiştiriliyor ya da neden yeryüzünün ta kendisi bir savaş silahı olarak kullanılıyor? Türlerin yok oluşu salgına dönüşmüş, topraklarımız organik bütünlüğünü kaybetmekte, atmosfer öfkeli fırtınalarla deliniyor. Vandana'nın dediği gibi, "Destansı bir yarışın ortasındayız; toprak Ana'nın hakları ile şirketlerin ve miadı dolmuş dünya görüş-

* Ekvator yerli dilinden alınan "sumak kawsay" ifadesinin İspanyolca karşılığıdır. "İyi yaşamak olarak" tercüme edilebilir ve sadece maddi değil manevi refahı da içerir. (ç.n.)

leriyle hareket eden militarize devletlerin hakları arasında bir yarış." Bizim neslimizin karşı karşıya olduğu sınav işte budur.

Ariel Salleh
Sidney Üniversitesi, Kasım 2013

Yeni Edisyona Önsöz

Bundan 20 yıl önce Maria Mies ile birlikte *Ekofeminizm*'i yazdığımızda, o dönemde yeni ortaya çıkan bazı zorlukları ele almıştık. O zaman tespit ettiğimiz tehditler bugün halen devam ediyor. İnsanlığın ve gezegeni paylaşmakta olduğumuz çeşitli türlerin hayatta kalması için, kapitalist ataerkiye bir alternatif bulma ihtiyacı ise artık daha da önem kazanmış durumda.

Ekofeminizm'in ilk baskısı, dünya devletleri tarafından iki önemli sözleşmenin (Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi ve BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi) imzalandığı Dünya Zirvesi'nden (UNCED*) bir yıl sonra yayınlanmıştı. O zamanlar henüz Dünya Ticaret Örgütü diye bir kuruluş yoktu. Fakat *Ekofeminizm*'in yayınlanışından iki yıl sonra, şirketlerin haklarına, ticari faaliyetlerine ve kârlarına öncelik veren ve yeryüzünün, kadınların ve gelecek nesillerin haklarını göz ardı eden Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kuruldu. Küreselleşmenin doğa ve kadınlar için ne anlama geldiğini zaten yazmıştık. DTÖ'den sonra ise sözünü ettiğimiz tüm krizler derinleşti, tüm şiddet ifadeleri daha da zalimleşti. Dünyayı küresel şirketler tarafından kontrol edilen monokültürlere indirgemekte olan şirketleşmiş küreselleşmeye tepki olarak, kurucusu olduğum Navdanya Vakfı bünyesinde Çeşitlilik için Çeşitli Kadınlar programı başlatmıştık. 1999 yılında Seattle'a gittik ve DTÖ Yönetim

* Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı (ç.n.)

Kurulu Toplantısı'nı durdurduk. Ama şirketlerin hâkimiyet alanını genişletmek için AB-Hindistan Serbest Ticaret Anlaşması, Hindistan'ın gıda ve tarımını Monsanto, Cargill ve Walmart gibi şirketlerin ellerine bırakan ABD-Hindistan Tarım Anlaşması, Pasifik Ötesi Ortaklık ve ABD-Avrupa Ortaklığı gibi yeni "serbest ticaret" düzenlemeleri demokratik olmayan yöntemlerle dayatılmaya devam ediyor ve bunun etkileri açıkça görülüyor: Yağmalanmış çiftlikler, yerinden edilmiş insanlar, tahrip edilen ekosistemler, yok olan çeşitlilik, iklim kaosu, bölünmüş toplumlar ve kadınlara yönelik şiddette artış.

Kadınlara Yönelik Şiddetin Yoğunlaşması

Kadınlara yönelik şiddet ataerki kadar eskidir. Geleneksel ataerki, dünya görüşümüzü, zihniyetimizi, sosyal ve kültürel dünyalarımızı, kadın üzerinde tahakküm kurma ve insan muamelesi görme ve eşitlik haklarını reddetme yönünde şekillendirmiştir. Ama yakın geçmişte bu şiddet artmış ve yaygınlaşmış, Delhi'deki toplu tecavüzde ya da Chandigarh'daki 17 yaşındaki tecavüz kurbanının intiharında olduğu gibi, çok daha gaddar biçimler almıştır.

Tecavüz ve kadınlara yönelik şiddet vakalarının yıllar içinde arttığını görüyoruz. Ulusal Suç Kayıtları Bürosu (NCRB) 1990 yılında 10.068, 2000 yılında ise 16.496 tecavüz vakası bildirmiştir. 2011 yılında 24.206'ya yükselen vaka sayısıyla, tecavüz vakaları NCRB'nin kurulduğu 1971 yılından bugüne, yüzde 873 oranında inanılmaz bir artış göstermiştir. Delhi Hindistan'ın tecavüz başkenti olmuş, vakaların yüzde 25'i burada görülmüştür.

Bu şiddeti durdurmayı amaçlayan hareket, tüm kızlarımız ve kız kardeşlerimiz için adalet sağlanana kadar devam etmelidir. Kadınlar için adalet mücadelemizi yoğunlaştırırken, aynı zamanda yeni ekonomik

politikaların yürürlüğe girdiği 1990'lı yıllardan beri tecavüz vakalarının neden yüzde 240 arttığını da sormamız gerekir.

Demokratik olmayan yollarla dayatılmış, adaletsiz, haksız ve zalim ekonomi politikalarının gelişimi ile kadınlara yönelik suçlardaki gaddarlığın artışı arasında bir ilişki olabilir mi? Ben olduğunu düşünüyorum. Kadınlara yönelik şiddetin neoliberal ekonomi ile başladığını iddia etmiyorum. Ama geleneksel kültürlerimiz ve toplumsal örgütlenmelerimizin toplumsal cinsiyet taraflılıklarının son derece farkındayım. Bugün benim güçlü bir şekilde ayakta durabilmemin sebebi benden önceki insanların kadınlara ve çocuklara yönelik dışlama ve önyargılar ile mücadele etmiş olması sayesindedir. Büyükbabam kadınların eşitlik hakkı için hayatını verdi. Annem ise feminizm kelimesi henüz telaffuz edilmemişken bir feministti.

Geleneksel ataerkil yapılar ile kapitalist ataerkil yapılarının melezlenmesiyle, kadınlara yönelik şiddet yeni ve daha acımasız biçimler almıştır. Adaletsiz, sürdürülebilir olmayan ekonomik sistemlerin şiddeti ile kadınlara yönelik şiddetin artan sıklığı ve gaddarlığı arasındaki bağlantıları incelememiz gerekmektedir. Geleneksel ataerkil yapıların kapitalist ataerkinin yeni yapılarıyla birleşerek kadınlara karşı şiddeti nasıl artırdığını görmemiz gerekmektedir. Tayfun ve kasırgalar hep vardı. Fakat Orissa, Nargis, Aila, Katrina ve Sandy kasırgalarının gösterdiği gibi, tayfunların sıklığı ve büyüklüğü iklim değişikliği ile artmıştır.

Toplumumuz geleneksel olarak kız çocuklarına ayrımcılık yapmaktadır. Fakat Hindistan'da dişi cenin öldürmenin bu kadar yaygınlaşması, 30 milyon doğmamış kız çocuğunun kaybolması, bu ayrımcılığı bambaşka boyutlara ve düzeylere taşımaktadır. Ve işte neoliberalizmin tetiklediği süreçler, kadınlara yönelik daha gaddarca ve acımasız şiddet

eylemleri ve çok sayıda ve birbirine bağlı şiddet biçimlerinin dinamikleri bağlamına katkıda bulunan etmenlerdir.

Öncelikle, uzgörüden yoksun bir şekilde "büyüme"ye odaklanmış ekonomik model, kadınların ekonomiye katkısını hesaba katmayarak onlara şiddet uygulamakla başlar. Hükümetler "kapsayıcı büyüme" ve "finansal katılım"dan ne kadar çok bahsediyorlarsa, kadınların ekonomiye ve topluma katkılarını o kadar dışlıyorlar demektir. Ataerkil ekonomik modellere göre kendi ihtiyaçlarını karşılamak için yapılan üretim "üretim değil"dir. Değerin değer, emeğin emek ve bilginin bilgi sayılmaması hayatımızı yöneten çok önemli bir sayı sayesinde yapılır: GSYH, yani gayri safi yurtiçi hâsıla denen ataerkil kurgu. Bazı yazarlar artık bunu "gayri safi yurtiçi hüsran" olarak adlandırıyorlar.

Büyümeyi GSYH ile hesaplayan ulusal muhasebe sistemleri, üreticilerin kendi ürettikleri şeyleri tüketmesi durumunda aslında hiçbir şey üretmedikleri, çünkü üretimin sınırlarının dışında kaldıkları varsayımına dayalıdır. Üretim sınırı siyasi bir kurgudur ve onarıcı ve yenilenebilir üretim döngülerini üretim alanından dışlar. Dolayısıyla, aileleri, çocukları, içinde bulundukları topluluklar ve toplumlar için üretim yapan kadınlar "üretken değil" ve "ekonomik olarak aktif değil"dir. Ekonomiler piyasalarla sınırlı tutulduğunda, ekonomik kendine yeterlilik, ekonomik bir yetersizlik olarak görülür. Kadın emeğinin ve Güney'in* kendini idame ekonomilerinde yapılan işlerin değersizleştirilmesi kapitalist ataerkillik tarafından kurgulanmış bir üretim sınırının doğal sonucudur.

Kapitalist ataerkinin tanımıyla kendisini piyasa ekonomisi ile sınırlandıran üretim sınırı, ekoloji ve insanın hayatta kalması için yaşamsal

* Güney ya da Küresel Güney, çoğunluğu güney yarımkürede bulunan gelişmekte olan ülkeleri ifade eder. (ç.n.)

önem taşıyan iki farklı ekonominin ekonomik değerini göz ardı etmektedir: Doğanın ekonomisi ve karın doyurma ekonomisi. Bu ekonomilerde ekonomik değer Yeryüzü'ndeki yaşamın ve insan yaşamının nasıl korunduğunun ölçüsüdür. Bu ekonomilerin para birimi nakit ya da piyasa fiyatı değil yaşam veren süreçlerdir.

İkinci olarak, kadın emeği ve zihinsel değer yaratımını dışlayan kapitalist ataerki modeli, kadınları geçim kaynaklarından ayırarak ve geçimlerinin dayalı olduğu doğal kaynaklara, topraklara, ormanlara, sulara, tohumlara ve biyoçeşitliliğe yabancılaştırarak şiddeti derinleştirmektedir. Sınırsız büyüme düşüncesine dayalı ekonomik reformlar ancak ve ancak iktidar sahiplerinin savunmasız kesimlerin kaynaklarını gasp etmesi ile sürdürülebilir. "Büyüme" için zorunlu olan kaynak gaspı bir tecavüz kültürünü, Yeryüzü'ne, bağımsız yerel ekonomilere ve kadınlara tecavüzün kültürünü yaratmaktadır. "Büyüme"nin "kapsayıcı"lığı, şiddet çemberinin içine daha geniş kesimleri dâhil etmekten ibarettir.

Yeryüzü'ne tecavüz ile kadınlara yapılan tecavüz arasında hem mecazi olarak dünya görüşlerini şekillendirme anlamında hem de maddi olarak kadınların gündelik yaşamlarını şekillendirme anlamında, sıkı bir bağ olduğunu defalarca vurgulamışımdır. Ulusal Kadın Komisyonu ve Bilim, Teknoloji ve Ekoloji Araştırma Vakfı tarafından düzenlenen, ekonomik reformların kadınlar üzerindeki etkisi hakkındaki bir dizi açık oturum sırasında keşfettiğimiz gibi, kadınların artan ekonomik savunmasızlığı onları cinsel saldırılar da dâhil her tür şiddet karşısında daha da savunmasız hale getirmektedir.

Üçüncü olarak, ekonomik reformlar, demokrasinin ortadan kaldırılması ve hükümetin özelleştirilmesine yol açarlar. Ekonomik sistemler, siyasi sistemleri etkiler. Hükümetler, ekonomik reformlardan bahsederken sanki siyaset ya da iktidarla hiçbir ilgileri yokmuşcasına söz eder. Siyaseti

ekonominin dışında tutmaktan bahsederken bir yandan da belirli bir toplumsal cinsiyet ya da sınıfın siyasetiyle şekillenmiş bir ekonomi modelini dayatırlar. Oysa ki neoliberal reformlar demokrasiye terstir. Bunu yakın geçmişte, Hindistan'da gördük. Hükümet, perakende sektöründe doğrudan yabancı yatırım yolunu açarak Walmart'ı* ülkeye sokmaya çalışan "reformlar"ı halka dayattı. Şirket güdümlü reformlar ekonomik ve siyasi güçlerin birleşmesine, eşitsizliklerin derinleşmesine ve siyasetçilerin aslında temsil etmesi gereken insanların iradesinden gittikçe daha fazla uzaklaşmasına sebep olur. Yine öyle oldu ve siyasetçilerle halk arasında, Delhi'deki toplu tecavüz olayının ardından artan protestolar sırasında da deneyimlediğimiz gibi bir kopukluk oluştu.

Daha da kötüsü, yabancılaşmış bir siyasetçi sınıfının kendi vatandaşlarından korkmasıdır. Bu da Delhi'de gördüğümüz gibi şiddetsiz vatandaş protestolarının bastırılması için polisin kullanım şeklini, Bastar'da Soni Sori'ye yapılan işkenceyi, Jharkhand'da Dayamani Barla'nın tutuklanmasını ve Kudankulam'daki nükleer enerji santraline karşı mücadele eden halka açılan binlerce davayı açıklar. Özelleştirilmiş bir şirket-devlet, hızla bir polis devletine dönüşmek zorundadır. Bu yüzden siyasetçiler özel korumalarının sayısını sürekli artırmakta ve polisi kadınları ve sıradan vatandaşları koruma görevinden alıkoymaktadır.

Dördüncüsü, kapitalist ataerkinin şekillendirdiği ekonomik model, kadınlar dâhil her şeyin metalaştırmasına dayalıdır. Seattle'daki DTÖ Genel Kurul Toplantısı'nı durdurduğumuzda sloganımız "Dünyamız Satılık Değil"di.

Ticaretin serbestleşmesi ve tohum, gıda, toprak, su, kadınlar ve çocukların özelleştirilip metalaştırılmasına dayalı bir ekonomi, toplumsal değerleri aşındırmakta, ataerkiyi derinleştirmekte ve kadınlara karşı şiddetin

* ABD'li büyük market zinciri (ç.n.)

yoğunluğunu artırmaktadır. Ekonomik sistemler kültürel ve toplumsal değerleri etkilerler. Metalaştırma ekonomisi, her şeyin bir fiyatının olduğu ama hiçbir şeyin değerinin olmadığı bir metalaştırma kültürü yaratır.

Yükselen tecavüz kültürü, ekonomik reformların toplumsal bir dışsallığıdır.* Günümüzde ataerkinin başlıca aracı olan neoliberal politikaları toplumsal olarak denetleyen bir kurumsallaşmaya ihtiyaç vardır. Tohum sektörümüzün şirketleşme süreci toplumsal olarak denetlenmiş olsaydı, Hindistan'da yeni ekonomi politikalarının yürürlüğe girmesinden bugüne 28.400 çiftçi intihara sürüklenmeyecekti. Gıdamızın ve tarımımızın şirketleşmesi toplumsal olarak denetlenseydi, dört Hint'ten biri aç olmaz, üç kadından biri yetersiz beslenmiş ve her iki çocuktan biri aşırı yetersiz beslenmeden dolayı gelişim bozukluğu yaşıyor olmazdı. Hindistan bugün, Utsa Patnaik'in deyimiyle, Açlık Cumhuriyeti olmazdı.

Dişi fetüs cinayetlerinden ekonomik dışlanmaya ve cinsel saldırıya, kadınlara yönelik farklı şiddet biçimleri arasındaki devamlılığı görmek zorundayız. Bağımsızlık hareketimiz sırasında başlayan ve son yarım yüzyıl boyunca feminist hareket tarafından sürdürülen mücadeleyi temel alarak, kadınlar için güvenlik, güvence ve eşitlik sağlamak için gerekli toplumsal reformları talep etmeye devam etmeliyiz. Toplumsal reform, toplumsal adalet ve eşitlik gündemi kapitalist ataerkinin öne sürdüğü "ekonomik reform" gündemi tarafından kenara itilmiştir.

Ve tüm bunları yaparken, toplumu ekonomiye indirgeyen, ekonomiyi piyasaya indirgeyen ve "büyüme" kisvesi altında bize dayatılan, toplumsal ve ekonomik eşitsizlikleri derinleştirirken kadınlara karşı işlenen suçları körükleyen hâkim paradigmayı da değiştirmeliyiz. Toplum ve ekonomi birbirinden yalıtılmış değildir. Toplumsal reformlar ve ekonomik re-

---

* Orjinal metinde geçen *Externality* kavramı, bir faliyetin üçüncü taraflara yüklenen maliyeti ya da faydası, örneğin yörenin su kaynaklarının kirlenmesi anlamındadır. (ç.n.)

formlar artık birbirinden ayrı düşünülemez. Her tür adaletsizliği, eşitsizliği ve şiddeti körükleyen değil, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini düzeltecek toplumsal reformları temel alan ekonomik reformlara ihtiyacımız var. Kadınlara yönelik şiddetle mücadelenin kapitalist ataerkinin şekillendirdiği şiddet ekonomisinin ötesine geçmesi, kadınlara ve Yeryüzü'ne saygılı, şiddetsiz, sürdürülebilir, barışçıl ekonomilere geçişi de içermesi gerekir.

Antroposen Çağı: İnsanlığın Yıkıcı ya da Yaratıcı Olmak Arasındaki Tercihi

Ekofeminizm'i yazarken indirgemeci, mekânistik bilim ve kapitalist ataerkinin bir ifadesi olarak doğa üzerinde hâkimiyet ve fetih yaklaşımı meselesini gündeme getirmiştik. Bugün ekolojik ve feminist dünya görüşü ile kapitalist ataerkinin şekillendirdiği dünya görüşü arasındaki çekişme daha da alevlenmiş durumda.

Bu çekişme özellikle gıda alanında yoğunlaşıyor. GDO'lar kapitalist ataerkinin vizyonunu yansıtıyor. Fen bilimleri, indirgemeciliği aşalı uzun zaman oldu ama onlar "efendi moleküller"* fikrini yaymaya ve mekânistik indirgemeciliği sürdürmeye çalışıyorlar. Yaşamın patent altına alınması kapitalist ataerkinin yaratılış yanılsamasını yansıtıyor. DNA'yı bir "efendi molekül" olarak, genetik mühendisliğini de genlerin organizmaya ya da çevreye herhangi bir olumsuz etki bırakmadan oradan oraya taşındığı bir Lego oyunu gibi görmenin bilimsel bir yanı yoktur. Bu, din statüsü kazanmış yeni bir sözde-bilimden başka bir şey değildir.

Bilim, yaşamın ve tohumların patent altına alınmasına gerekçe olamaz. Genlerin yerlerini değiştirmek yaşam üretmek değildir; canlı organizmalar kendi kendilerini üretirler. Tohumların patentlenmesi

---

* Master molecule, hücre çekirdeğinde bulunan DNA'nın tüm yaşamı yönettiğini ifade etmek için kullanılan tanımlama. (ç.n.)

milyonlarca yıllık evrimin ve binlerce yıllık çiftçi ıslahının yaptığı katkıların inkâr edilmesidir. Monsanto gibi biyoteknoloji şirketlerinin "yaratan" rolüne büründükleri yeni bir din, yeni bir kozmoloji, yeni bir yaratılış mitinin oluşturulduğu söylenebilir. GDO, "Tanrı, sen biraz kenara çekil bakalım," anlamına gelir. Stewart Brand bunu açıkça dile de getirmiştir: "Bizler de bir nevi tanrıyız ve buna alışsak iyi olur."

Bilim insanları yeni bir çağa, Antroposen çağına girdiğimizi söylüyorlar. Bu çağda bizim türümüz, yani insan, gezegen üzerindeki en önemli güç haline geliyor. Bu dönemde yaşanan iklim değişikliği ve türlerin yok oluşu insan etkinliklerinden ve türümüzün dev ekolojik ayak izinden kaynaklanıyor.

İklim felaketleri ve aşırılıklar şimdiden can almaya başladı. 2011'de Tayland'da, 2010'da Pakistan ve Ladakh'da yaşanan seller, Rusya'daki orman yangınları, sıklığı ve şiddeti artan tayfun ve kasırgalar ve ciddi kuraklıklar, insanın, son 10 bin yıldır bizlere istikrarlı bir iklim sağlamış olan, kendi kendini düzenleme yetisine sahip gezegenin iklim sisteminin istikrarını nasıl bozduğunun örnekleridir. İnsanlar endüstriyel tarım uygulamaları ile tarımsal biyoçeşitliliğin yüzde 75'ini yok etmiştir. Her yıl 3 ila 300 canlı türü yok olmaktadır.

Gezegenin ve insanların geleceği, insanın gezegen üzerindeki etkisini ne derece anlayabildiğimize bağlıdır. Kendi rolümüzü mekânistik bir dünya görüşüne, endüstriyel ve sermaye merkezli rekabetçi bir ekonomiye ve tahakküm, şiddet, savaş ve ekolojik ve insani sorumsuzluk kültürüne dayalı, eski kapitalist ataerki paradigması çerçevesinde kurgulamaya devam edersek, artan iklim felaketleri, türlerin yok oluşu, ekonomik çöküş ve insani adaletsizlik ve eşitsizliğin hızlı yükselişine şahit olacağız.

İşte insanın kibir ve küstahlığının yıkıcı etkilerine şahit olduğumuz Antroposen yaklaşım budur. Bu yaklaşımı bilim insanlarının iklim krizi,

gıda krizi ve enerji krizi için jeomühendislik, genetik mühendisliği ve sentetik biyoloji gibi teknolojik çözümler geliştirme girişimlerinde görürüz. Fakat bunlar mevcut sorunları derinleştirmekten ve yenilerini yaratmaktan başka bir işe yaramazlar. Genetik mühendisliğinde durumun bu olduğu zaten görülmüştür: Gıda üretimini artırması beklenirken rekolteyi artıramamış, kimyasal kullanımını azaltması beklenirken böcek ve ot kırıcı kullanımını artırmış, yabani ot ve zararlı böcekleri kontrol altına alması beklenirken dirençli süperotlar ve süperböcekler yaratmıştır.

Destansı bir yarışmanın tam ortasındayız. Bir yanda Toprak Ana'nın hakları, diğer yanda köhne dünya görüşleri ve paradigmalarını kullanarak gezegen ve insanlara karşı savaşı yoğunlaştıran şirketler ve militarize devletlerin hakları var. Bu yarışma Gaia'nın* yasaları ile piyasa ve savaşın yasaları arasındadır. Bu, gezegene karşı savaşmak ve gezegenle barış içinde yaşamak arasında bir yarışmadır. Gezegene yönelik savaşım; yapay volkanlar yaratan, okyanusları demir tozu ile gübreleyen, güneş ışınlarının Dünya'ya ulaşmasını engellemek için gökyüzüne reflektörler yerleştiren, gerçek sorun olan insanın Dünya'ya yönelik şiddetini ve onunla başa çıkma konusundaki cahilce küstahlığını örtbas eden jeomühendislik çalışmalarıyla yürütülmektedir.

1997 yılında Edward Teller "Prospects for Physics-based Modulation of Global Change" (Küresel Değişimin Fizik Temelli Modülasyonu için İmkânlar) başlıklı resmi bir raporun yazarları arasında yer almış ve raporda etkili bir "güneşten koruyucu" olarak atmosferin üst tabakalarında çok geniş alanlara metal parçacıkları aşılanmasını önermiştir.

Pentagon "doğal evrimsel ilerlemenin rastlantısallığı"nı ortadan kaldırmak amacıyla ölümsüz sentetik organizmalar üretmeyi amaçla-

---

* Yunan mitolojisinde yeryüzünü simgeleyen tanrıça. (ç.n.)

maktadır. İklime yapılan şeyin aynısı, olası sonuçlar tamamen göz ardı edilerek, evrenin evrimsel koduna da yapılmaktadır.

Sentetik biyoloji "yaşayan birer fabrika olarak tasarlanmış organizmalar" üreten bir endüstridir. "Sentetik biyoloji sayesinde sıfırdan yeni biyolojik sistemler inşa edebilmek, bilgisayar ya da fabrika gibi işleyecek biyolojik sistemler yaratabilmek amaçlanmaktadır." Amaç "biyolojik tuğlalar" kullanarak biyolojiyi daha rahat oynanabilir hale getirmektir:

> Mühendislerin standart parçalar kullanarak ve biçimselleştirilmiş bir tasarım süreci izleyerek biyolojiye yaklaşımı biyolojiyi bir mühendislik dalı haline getirir ve biyolojik karmaşıklığın azaltılmasını gerektirir. Biyolojiye mühendislik yaklaşımı, standartlaşma, geri derleme ve soyutlaştırma ilkelerine ve bilgi teknolojilerinin yoğun bir şekilde kullanılmasına dayalıdır.

Ancak, "mühendislik ürünü" bitkiler ve ekosistemler istenmeyen ve öngörülemeyen ekolojik etkilere yol açarlar. Örneğin, Yeşil Devrim biyoçeşitliliğe, su kaynaklarına, toprağın verimliliğine ve hatta toplam sera gazı salımının yüzde 40'ını üreten endüstriyel küresel tarım sayesinde, atmosfere zarar vermiştir. İkinci Yeşil Devrim ise dirençli süperböcekler ve süperotların ortaya çıkmasına ve daha fazla ot ve böcek kırıcı kullanımına sebep olmuştur.

Üçüncü Yeşil Devrim olan sentetik biyoloji ise bir yandan "yapay yaşam" satarken, bir yandan yoksul kesimlerin elindeki biyokütleye el koymayı planlamaktadır. Yeryüzü'ndeki kaynaklar ve doğanın mülkiyeti yoğun bir mücadelenin konusudur. Petrol devleri, ilaç, gıda ve tohum şirketleri, fosil yakıt devrini uzatabilmek için elele vererek biyoçeşitliliğe ve biyokütleye, yani canlı karbona el koymaya çalışmaktadır. Şirketler dünyadaki biyokütlenin, doğa ve halk tarafından kullanılan yüzde 75'lik bölümünün "boşa gittiğini" düşünürler. Biyoyakıt, kimyasal ve

plastik üretmek için gezegenin canlı zenginliğine el koymak isterler. Bunu yaparlarsa yoksulların ellerindeki tek geçim kaynağını da almış olacaklardır. Bu yağmanın araçları ise genetik mühendisliğinin ve sentetik biyolojinin teknolojik araçları ile fikri mülkiyet haklarıdır.

Gezegenin canlı zenginliğini patentler aracılığıyla şirketlerin mülkü haline getirmek yoksulluğu ve ekolojik krizi derinleştirmenin reçetesidir. Biyoçeşitlilik bizim canlı müştereğimizdir, yaşamın temelidir. Bizler doğanın efendisi ya da sahibi değil onun bir parçasıyız. Yaşam biçimlerine, canlı kaynaklara ve yaşam süreçlerine fikri mülkiyet hakkı tanımak etik, ekolojik ve ekonomik sapkınlıktır. Toprak Ana'nın haklarını ve dolayısıyla onun tüm türlerinin ve yaşam süreçlerinin içsel değerini tanımamız gerekir.

Yıkıcı Antroposen çağı gelecek için tek seçeneğimiz değildir. Bir paradigma kayması yaratabiliriz. Dünya çapında bir bilinç değişikliği halihâzırda zaten yaşanmakta. Gezegenin biyoçeşitliliği, ekosistemleri ve iklim sistemleri üzerinde türümüzün bıraktığı yıkıcı etkiye bakabilir ve bunu önleyebiliriz. Ekolojik yöndeki bu kayma kendimizi ekolojik yaşam ağının dışında, Yeryüzü'nün kaynaklarının efendileri, fatihleri ve sahipleri olarak görmemeyi gerektirecektir. Kendimizi Yeryüzü ailesinin bir üyesi olarak görmek demek, diğer türlere ve en minik mikroptan en büyük memelilere kadar tüm çeşitliliğiyle yaşama özen gösterme sorumluluğunu almak demektir. Bu kayma, bilimin ayrılıktan ayrılamazlığa ve karşılıklı bağımlılığa, mekânistik ve indirgemeci yaklaşımdan ilişkisel ve bütüncüllüğe doğru bir paradigma değişikliğini zaten geçirmiş olduğunu görmeyi gerektirir. Aynı zamanda ekonomik düzeyde de sonsuz ekonomik büyüme, sözde serbest ticaret, tüketicilik ve rekabet gibi yapay ve hatta yanlış kategorilerin ötesine geçmeyi gerektirir. Son olarak odağımızı daha çok şeye sahip olmaya değil iyi yaşamaya, rekabete değil gezegenin ve insanın

refahına, yaşayan ekonomilere ve işbirliğine değer vermeye çevirmemiz anlamına gelir. Bunlar Avrupa'daki *Indignados** (Öfkeliler) ve ABD'deki Wall Street'i İşgal Et Hareketi** gibi hareketlere katılan yerli halklar, köylüler, kadınlar ve gençler tarafından gerçekleştirilmektedir.

Bunun gerçekleştirilmesi için Yeryüzü ile işbirliği içinde yaratan ve üreten bir çalışma biçimi gerekir. Bunun için de aklımızı, fethetmek ve yaralamak için değil korumak ve şifalandırmak için kullanmalıyız. İşte bu Yeryüzü Demokrasisi'nin, kibir yerine ekolojik tevazuya, umursamazlık ve gözü kapalı güç, kontrol ve şiddet kullanımının yerine ekolojik sorumluluğa dayanan, yaratıcı ve yapıcı Antroposen yaklaşımıdır. İnsanlığın Yeryüzü'nde yaşamı ve kendi geleceğini koruyabilmesi için Toprak Ana'nın hakları, ona karşı görevlerimiz ve onun varlıklarının hepsine yönelik şefkatimiz konusunda derinlemesine bilinçlenmesi gerekmektedir. Dünyamız kapitalist ataerki tarafından, "sermaye", "şirketler" ve "büyüme" gibi kurgular ve soyutlamalar etrafında yapılandırılmıştır ve bunlar yıkıcı Antroposen'in olumsuz güçlerinin iplerini koparmasına sebep olmuştur. Ayaklarımızı yeniden yere, Yeryüzü'ne, onun çeşitliliğine ve yaşam süreçlerine basmalı ve yaratıcı yaşadığımız çağın olumlu güçlerini serbest bırakmalıyız.

Ya Yeryüzü ile barışacağız ya da hem milyonlarca diğer türün hem de kendimizin soyunu tüketeceğiz. Yeryüzü'ne karşı bu savaşı sürdürmek hiç akıllıca değil.

Vandana Shiva

---

* İspanya'dan Avrupa'ya yayılan Indignados adlı radikal protesto hareketi. (ç.n.)

Occupy Wall Street, 17 Eylül 2011'de New York'ta, ABD'nin finans merkezi sayılan Wall Street'te başlatılan ve dünya geneline yayılan halk eylemleri. (ç.n.)

Ekofeminizm'in 1993'te yayınlanan ilk basımının Giriş bölümünü bugün tekrar okuduğumda, aradan 20 yıl geçmesine rağmen neredeyse hiçbir değişiklik yapmaya gerek olmadığını görüyorum. Kadınların karşı karşıya oldukları zulüm ve doğanın sömürüsü hakkındaki tüm kaygılarımız, hepimizin anası olan Toprak Ana'nın gaddarca öldürülmesi konusundaki tüm öfke ve eleştirilerimiz hâlâ geçerli.

Ama kendime soruyorum: Her şey aynen eskiden olduğu gibi mi? Yoksa *Ekofeminizm* için yeni bir giriş bölümü yazmayı gerektirecek şekilde değişti mi? Bu yeni meseleler nelerdir? Ya da o zamanla bu zaman arasında bir devamlılık var mı? Ve bu yakıcı soruya cevap bulabildik mi? Bunun alternatifi nedir? Bu önsözde bu soruları cevaplamaya çalışacağım.

Neler Bugün Hâlâ Geçerli?

Doğaya ve Kadınlara Yönelik Şiddet

Değişmeden kalan sorunlardan biri dünyanın dört bir yanında inşa edilmeye devam edilen nükleer enerji santralleridir. 1990'ların başlarında ABD ve Avrupa'da atom endüstrilerine karşı büyük hareketler vardı. Toplumun tüm katmanlarından binlerce insan sokaklara dökülmüştü. Almanya halkı nükleer enerji santrallerinin öncelikli olarak barışçıl enerji üretimi amacıyla değil, açıkça, hükümranlık alanı Berlin

Duvarı'nın hemen ardından başlayan Doğu'daki büyük düşman Sovyetler Birliği ile savaşmak için inşa edildiğini kısa sürede anlamıştı. İnsanlar yeni bir dünya savaşının Almanya içinden yürütülmesinden korkuyorlardı.

Feministler olarak bu harekete en başından itibaren katıldık. Sadece protesto gösterilerine, kamplara ve oturma eylemlerine katılmakla kalmayıp kendi nükleer karşıtı eylemlerimizi de düzenledik. Gösteriler sırasında özel "feminist bloklar" örgütledik. Sloganlarımızdan biri "Kadınlara Karşı Savaş Barışta da Devam Ediyor"du. Erkekler bu slogandan hoşlanmadılar. Radyoaktif serpintinin vereceği zararın Dünya üzerinden temizlenmesinin uygulamada imkânsız olduğu açıktı. Buradan yola çıkarak, biz kadın ve çocuklara yönelik şiddet ile doğaya yönelik şiddet arasında bir bağlantı olduğunu görüyorduk. Ayrıca, nükleer enerjinin icat edilmesinin herhangi bir modern teknolojik ilerlemeden farklı olduğunu da görüyorduk. Los Alamos'taki Manhattan Projesi'nde* çalışan adamlar sadece doğayı anlamaya çalışmıyorlardı. Ne yaptıklarının gayet farkındaydılar. Brian Easley onların kendilerini "babalar" olarak gördüklerini fark etti. Bomba onların "bebeği", onların oğluydu. Bomba Hiroşima'ya atılmadan önce icatlarının başarısını ifade etmek için kendi aralarında şifreler kulanıyorlardı. Büyük bir patlama olursa şifre "Şişman Adam" olacaktı. Sadece küçük bir patlama olursa şifre "Minik Oğlan" olacaktı. Hiroşima'ya atılan bombanın "başarılı" olmasından sonra 'Minik Oğulları"nın doğumu için birbirlerini tebrik etmişlerdi. Nagasaki'den sonra kullanılan şifre ise "Şişman Adam"dı. Tebrikler! İşte bu yüzden Easley atom bombasının mucitlerine "yıkımın babaları" adını uygun görmüştü.[1]

---

* İlk atom bombasının geliştirildiği proje. (ç.n.)

İlk defa o zaman, modern bilimin gerçekten de bu tür modern "yıkımın babaları"nın "çocuğu" olduğunu anlamıştık. Yeni makineler inşa etmek için anne olarak dişi insanlara ihtiyaçları yoktu. Bu bilgi bizi modern bilime temel bir eleştiri getirmeye itmişti. Bu bilim ne duyguları, ne ahlakı, ne sorumluluk duygusunu tanıyor, bu teknolojiyi ve tüm tezahürlerini üretmek için şiddete ihtiyaç duyuyordu. Ayrıca dünyanın dört bir yanında, ataerkinin başlangıcından beri, kadınlara da tıpkı "doğa"ya bakıldığı gibi akılcılıktan uzak, vücutları diğer memeliler gibi içgüdüsel olarak çalışan varlıklar olarak bakıldığını anlamıştık. Tıpkı doğa gibi onlar da erkek tarafından ezilebilir, sömürülebilir ve hükmedilebilirlerdi.

Doğaya verilen zarar, yeni silahlar, genetik mühendisliği, modern tarım ve diğer modern icatların hepsi, işte bu güya değer yargılarından arınmış, indirgemeci bilimin "çocukları"dır. Biz bunları Marx'ın kapitalizm üzerine çalıştığı British Library'de otururak anlamadık. Biz dersimizi, benim deyimimle "Sokak Üniversitesi"nde aldık. Bizler aktivist akademisyenlerdik. Öncelikli olarak kitaplardaki bilgilere değil deneyim, mücadele ve uygulamaya güveniyorduk. Dünya çapında bir kafadar kadınlar ağından protesto yöntemlerini, başarılarını ve başarısızlıklarını öğrendik. İngiltere'deki Greenham Common* kadınları gibi, biz de Almanya'daki Amerikan füze üslerini abluka altına aldık. Amerikalı kız kardeşlerimizle el ele verdik ve Pentagon'u çevreleyen bir kadın zinciri oluşturduk. Bu Pentagon Eylemi'nden sonra, yeni bir küresel ağ kuruldu: Yeryüzünde Kadınlar ve Yaşam (*Women and Life on Earth*) WLOE bugün hâlâ faaliyette.

Fakat "yıkımın babaları" öğrenme yetisinden mahrumlar ve hafızaları çok zayıf. Hiroşima ve Nagazaki'den hiç ders almadılar. Çer-

* 1981 yılında Greenham Common Hava Kuvvetleri Üssü'nde kurulan nükleer karşıtı kamp. (ç.n.)

nobil'deki nükleer enerji santralinin patlamasından (onlara göre bu mümkün olmayan bir kazaydı) hiç ders almadılar. Başka ülkelerde yeni nükleer enerji santralleri inşa etmeye devam ettiler ve bunların daha verimli ve tamamen güvenli olduklarına garanti verdiler. Japonya bile Hiroşima ve Nagazaki'den ya da Çernobil'den ders almadı. Fukuşima'daki santralin de en güvenli teknolojilere sahip olduğu söyleniyordu. 2011 yılında burada yaşanan patlamanın insanlara ve çevreye verdiği zarar inanılmaz ve "tamir" edilemez düzeyde oldu. Ama Japon hükümeti hâlâ yeni ve daha güvenli nükleer enerji santralleri kurma sözü veriyor. Hiroşima, Nagazaki, Çernobil ve Fukuşima; bunlar hepimize daha iyi bir yaşam vaat eden ve sonuçta yaşamı sonlandıran bir sistemin isimleri oldular.

Kadınlara Yönelik Şiddet ve Biyoteknoloji

Kendi evimizde, kentimizde, ülkemizde ve dünyada erkeklerin kadınlara uyguladığı şiddetle mücadele etmeye başladığımızda henüz kadınlar ile doğa arasındaki derin bağı anlamamıştık. Bu alanda da önce eylemle yola çıkıp kuramsal içgörülerimizi eylemlerimizden kazanmıştık. Kadınlara yönelik şiddet gerçekten de dünya çapında kadınları harekete geçiren ilk meseleydi.

1970'li yıllarda çok çeşitli biçimlerde karşımıza çıkan bu şiddeti; tecavüz, dayak, mobbing, kürtaj karşıtı yasalar, kadınlara uygulanan ayrımcılık ve her tür cinsiyetçi davranışı durdurmak istiyorduk. Yaşadığım yer olan Köln kentinde, öğrencilerimle birlikte, kocalarından dayak yiyen kadınlar için bir sığınma evi açılması için bir kampanya başlatmıştık. Kampanyayı 1976 yılının bahar aylarında başlatmıştık ve o yıl bitmeden Kadın Sığınma Evi'mizi (*Frauenhaus*) kurmuştuk. Kitabın birinci bölümünde okuyucular bu mücadelenin tüm detaylarını bulabilirler. Benim için bu mücadele sırasında aldığımız dersler çok

önemliydi. Öncelikle, sözde medeni bir ülke olan Almanya'da kadınlara yönelik şiddetin ne kadar yaygın ve ne kadar insanlık dışı olduğunu bu süreçte öğrenmiştim. Ama en önemli ders şuydu: Bir toplumsal durumun ne kadar katlanılmaz olduğunu ancak onu değiştirmeye çalıştığınızda anlayabilirsiniz. Aile içi şiddeti "araştırmak" için alışılmış yöntemsel araçları kullanmamış, yani toplumsal bir müdahaleye "ihtiyaç" olduğunu sayısal olarak göstermek için istatistikler toplamamıştık. Almanya'da aile içi şiddet üzerine yazılmış kitaplar okumamıştık: Sokaklarda eylem yaparak başlamış ve şiddet görmüş kadınlar için bir ev talep etmiştik. *Frauenhaus* için yaptığımız eylemlere kamuoyundan çok olumlu tepkiler almış ve bu işi yedi ay içinde başarmıştık. Bu mücadele bana bundan sonraki yaşamım için alabileceğim en önemli dersi vermişti: Deneyim ve mücadele kuramsal araştırmadan önce gelir.

Şimdi geriye dönüp bu toplumsal eylem yoluyla öğrenme deneyimine baktığımda, sık sık Marx ve Engels'in *Feuerbach Üzerine Tezler* eserindeki ünlü 11. Tez'i düşünüyorum: "Filozoflar farklı şekillerde dünyayı yorumlamışlardır. Ama amaç onu değiştirmek olmalıdır." Biz henüz felsefesini yapmaya başlamadan önce dünyayı değiştirmeye çalışmıştık. Tabii çabalarımız her zaman başarıyla sonuçlanmıyordu.

Feministlerin erkek şiddetine karşı tüm çabalarına rağmen bu şiddet hâlâ devam etmektedir ve tersine daha da artmıştır. Bu şiddet hâlâ ataerkil toplumlarımızdaki tüm kurumların bir parçası durumundadır. Ekonominin, ailenin, siyasetin, medyanın, kültürün bir parçasıdır. "Geri kalmış" ülkelerde olduğu gibi, sözde "medeni" ülkelerde de yaşanmaktadır. Bu şiddetin biçimi değişebilmekteyse de, özü hep aynıdır.

11 Eylül olaylarının ardından başlayan yeni savaşlarda, kadın ve çocuklara yönelik şiddet "normal" bir yan etki, bir "sivil zayiat" olarak görülür. Bugün farklı olan tek şey genç oğlanların şiddet içerikli bilgisayar

oyunları ile eğitiliyor olmasıdır. Bu oyunlar her yaştan "oğlan çocuğuna" bir hedefe nasıl kilitlenip bir düşmanı nasıl öldüreceğini öğretir. Bu çocuklar, sanal savaşlarda sanal düşmanlarla savaştıkları bu bilgisayar teknolojisi ile büyürler. Bu şiddeti gerçek hayatta uygulamaları şaşırtıcı değildir. Bu oyunları yaratan şirketler çocukların "sanal" gerçeklik ile "gerçek" gerçekliği ayırt edebildiklerini savunurlar. Günümüzün yeni savaşlarında da çoğunlukla bir bilgisayar başında oturup bir düğmeye basıp Afganistan ya da Pakistan'daki "teröristleri" öldürmek için bir roket ya da insansız bir hava aracı gönderen bu "oğlan"lar savaşmaktadır. Hiçbir şey hissetmeden ve karşılığında hiçbir saldırı altında kalmadan saldırır ve öldürürler. Bu yeni savaşlar onlar için bilgisayar oyunları kadar sanaldır. Bu oyunlar gerçek bir kadın ile, doğa ile sevgi dolu bir ilişkinin nasıl bir şey olduğunu bilmeyen erkekler üreten militarist eğitimin bir parçasıdır.

Dolayısıyla, gerçek kadınlara ve farklı ırksal kökenleri olan göçmenler gibi azınlıklara yönelik "gerçek" şiddet artmış ve eskisinden çok daha acımasız bir hâl almıştır. Ama artık pek çok insan erkeklerin kadınlara uyguladığı şiddetin genetik kaynaklı olduğunu düşünmektedir.

İnternet şiddeti ve internet savaşları "yıkımın babaları"nın yeni ürünleridir. Bunların ardından geliştirdikleri ürünler ise genetik ve üreme teknolojileridir. Bunların ikisi de dünya görüşümüzü ve antropolojimizi tamamen değiştirmiştir. Bu görüş nedeniyle çoğu genetikçi davranışlarımızın büyük ölçüde genlerimiz tarafından belirlendiğini düşünür. Dolayısıyla erkek şiddetinin de genetik yapının bir sonucu olduğu düşünülür. Aynı şey savaşlar için de geçerlidir. Erkeklerin doğaları gereği "savaşçı" oldukları kabul edilir. Savaşçı olmayan bir erkek gerçek bir erkek değildir. Ama erkeklerin kadınlara ve diğer "düşmanlara" uyguladıkları şiddet genlerinden kaynaklanmaz. Erkekler doğaları gereği tecavüzcü ya da genetik yapı gereği Toprak Ana'yı, yani yaşamın kayna-

ğını yok etmeye programlı değillerdir. Bu şiddet yaklaşık 8000 yıl önce ortaya çıkan bir toplumsal paradigmanın sonucudur. Bu paradigmanın adı ataerkidir. 1993 yılında yazdığımız kitapta ataerkiyi ele aldıysak da, özel olarak ona eğilmemiştik. Ancak kapitalizmin ortaya çıkışıyla birlikte neden ataerkinin ortadan kalkmadığı sorusu gündeme gelince ve kadınları ve doğayı yok eden paradigmaya bir isim koymamız gerekince buna değinmek gerekti. Biz de Claudia von Werlhof'un izinden giderek bu paradigmaya kapitalist ataerki adını verdik.[2]

Ataerkil medeniyet, erkek cinsiyetine ait bir soruna; erkeklerin kendi başlarına insan yaşamı üretememeleri sorununa yönelik bir çabadır. Onlar başlangıç değillerdir. Kadınlar olmadan çocuk, özellikle de erkek çocuk yapamazlar. Anneler başlangıçtır. Antik Yunan'da bile bu bilinmektedir. Anneler *arche,* yani insan yaşamının başlangıcı olarak görülür. İşte bu yüzden erkekler annelere ihtiyaç duyulmayacak bir teknoloji geliştirmişlerdir. Atom bombası ya da üreme ve genetik teknolojisi ya da internet gibi teknolojiler bu "annesiz çocuklar"dan bazılarıdır.

Kadınlara yönelik şiddetin bir başka biçimi, 1993'te olduğu gibi bugün de geçerlidir: üreme ve genetik teknolojisi. İlk tüp bebek Louise Brown'ın yapay olarak üretilmesi ile kadınların doğum üzerindeki kadim tekelinin kalktığı açıktır. O günden beri erkek üreme mühendisleri kadın olmadan bebek üretebilmektedir. Genetik mühendisliği insan ve hayvan yaşamının üretilebildiği, yeniden üretilebildiği ve değiştirilebildiği genetik ve biyolojik süreçleri artık kontrol edebilmektedir. Yeni insanların dünyaya gelebilmesi için artık bir erkek ve kadın arasında insani ilişkiye gerek yoktur.

Biz bu icatların uzun vadeli sonuçlarını anlıyorduk. O zamanlar dünyanın dört bir yanındaki ekofeministler olarak bu yeni teknolojilere karşı uluslararası bir kampanya başlatmıştık. 1985 yılında Uluslararası

Feminist Üreme ve Genetik Mühendisliğine Direniş Ağı'nı (*Feminist International Network of Resistance to Reproductive and Genetic Engineering,* FINRRAGE) kurmuştuk. Üreme ve genetik mühendisliğinin icadının insanın doğayı anlamayı amaçlayan masum merakının sonucu değil, tıpkı nükleer enerji ve biyoteknoloji gibi, doğanın insanların önüne koyduğu sınırları aşma arzusunun ürünü olduğu bizim için çok açıktı. Ve patent, özelleştirme ve ticarileştirme yasalarındaki serbestleşme aracılığıyla, yeni bir piyasa yaratılmıştı. Bir zamanlar ortak malımız olan bu yeni patentli metalar artık alınıp satılabiliyordu. Gen teknolojisi olmasaydı Monsanto bugün tarımı ve küresel gıda endüstrisini kontrol eden bir dev olamazdı.

Ama kadınlara yönelik şiddet sadece "modern bilim ve savaşın (ki bunlar birbirine bağlıdır) yan etkisi" değildir. Şiddet hâlâ modern ve medeni toplumun olağan bir özelliğidir. Pek çok insan Hindistan'da son dönemde yaşanan toplu tecavüz olaylarına çok şaşırmıştır. Ama bu insanlar erkekler tarafından icat edilen teknolojilerle üretilen tüp bebekleri duyduklarında hiç şaşırmamışlardır. Hindistan ve diğer yoksul ülkelerde Yeşil Devrim adı altında genetiği değiştirilmiş pirincin piyasaya sokulmasına şaşırmamışlardır. Hindistan'da Yeşil Devrim'in sadece kadınlar tarafından yüzyıllardır korunan pirinç çeşitliliğini yok etmekle kalmayıp kadına yönelik yeni bir şiddet dalgasına da yol açtığına dikkat çeken ilk kişi Vandana Shiva olmuştur.

Doğaya, insanlara ve gelecek nesillere yönelik şiddetin bir diğer örneği dünya ekonomisinin tamamıyla neoliberalizm ilkelerine göre yeniden yapılandırılması, yani küreselleşme, serbestleştirme, özelleştirme ve evrensel rekabet olmuştur. Tüm ülkelerin serbest ticarete açılması sayesinde ulusötesi şirketler (*transnational corporations,* TNC) üretimlerini işgücünün ucuz olduğu ülkelere kaydırmışlardır. Bangladeş bu

ülkelerden biridir. Hepimizin bildiği gibi, dünyanın neresine giderseniz gidin ucuz işçiler arasında en ucuz olanı genç kadınlardır. Bangladeş'teki tekstil fabrikalarında çalışan işçilerin yaklaşık yüzde 90'ı genç kadınlardır. Bu kadınlar dünyanın en düşük ücreti karşılığında çalışmaktadır, çalışma koşulları insanlık dışıdır. Fabrikalarda sürekli yangın çıkmakta ve yüzlerce kadın bu yangınlarda yaşamını yitirmektedir. Herhangi bir iş akdi, herhangi bir iş güvencesi yoktur. Fabrika binaları güvenli değildir ve kadınlar genellikle günde 12 saatten fazla çalıştırılırlar. Kısa bir süre önce çöken Dhaka'daki Rana Plaza binasında 1100'ün üzerinde insan yaşamını yitirmiş, pek çok kişi yaralanmıştır. Ölü ve yaralıların çoğunluğunun kadın olduğu bu felaket, bu Yeni Ekonomi'nin kadınlara uyguladığı acımasız şiddetin bir örneğidir. Bu türden şiddet eylemleri olmaksızın kapitalizmin büyüme çılgınlığını sürdürmesi mümkün değildir.

Bunlar, bundan yirmi yıl önce bizi *Ekofeminizm*'i yazmaya iten en dramatik örneklerden sadece birkaçıydı. Bugün bu koşullarda hiçbir değişiklik yok, hatta koşullar daha da kötüleşti, daha tehlikeli ve daha büyük boyutlara ulaştı. Peki 1993'ten bugüne neler değişti?

Bugün Farklı Olan Ne?

Bu soruyu sorduğumda aklıma gelen ilk şey, artık 11 Eylül olayları olarak anılan, 11 Eylül 2001 tarihinde New York'taki Dünya Ticaret Merkezi binalarının çökmesi oldu. Amerika Birleşik Devletleri, tarihinde ilk kez o zaman savunmasız olduğunu fark etmişti. Başkan George W. Bush, küresel kapitalizmin sembolü olan Dünya Ticaret Merkezi'ne saldıran bu suçlulara hemen bir isim takmıştı. Bu kişiler *terörist*ti. "Özgür dünya"nın yeni düşmanı terörizm oldu. Bush bu teröristlere ilham veren ideolojinin de adını koymuştu: İslam. 11 Eylül'den sonra tüm İslam ülkeleri potansiyel birer terörist ve terörizm yuvası

olarak zan altında kaldılar. İşte bu şekilde, özgür dünyanın eski düşmanı komünizmin yerine yeni düşmanlar geçti: Terörizm ve İslam. Bu yeni düşmanların ABD'de ve ardından tüm dünyada özel ve kamusal yaşamı ne kadar hızlı değiştirdiğini görmek inanılmazdı. Acilen vatandaşları ve ülkeyi terörizm tehlikesinden koruyacak yeni bir yasa, yani İç Güvenlik Yasası, geçirildi. Avrupa'daki NATO ülkeleri de ABD'yi izlediler ve kendi parlamentolarından pek bir muhalefet görmeksizin, hızlıca benzer güvenlik yasaları yaptılar. ABD'deki havaalanı güvenlik kontrollerinin aynısını Avrupa'da da uygulamaya soktular. Zaman içinde bu kontrolcü sistem detaylandırılıp yaygınlaştırıldı ve sonunda ABD'nin ve diğer NATO ülkelerinin güvenlik sistemleri vatandaşlarını gözetleme yetkisine sahip oldu. Bu sırada Müslüman nüfusun çoğunlukta olduğu ülkelere yeni savaşlar açılıyordu. Bunların ilki ABD birliklerinin Afganistan'ı işgaliydi. Bir sonraki hedefse Irak oldu.

Başlangıçta bu yeni savaşların esas amacının bu ülkelerdeki petrol rezervlerini kontrol altına almak olduğunu düşünmüştüm. Ama, özellikle de Afganistan örneğinde, bu savaşın gerekçesi olarak, El Kaide'nin yok edilmesinin yanında, kadınların baş örtüsü ya da türban takmaktan ve benzeri gerici İslami geleneklerden kurtarılmasının gösterilmesi çok dikkat çekiydi. Sadece ABD değil Avrupalı NATO ortakları, Almanya, Fransa, Hollanda ve diğerleri de yeni savaş meydanında kadınların kahraman kurtarıcıları rolüne bürünmüşlerdi! Bugüne kadar herhangi bir yer ya da zamanda kadınları düşmandan "kurtarmak" için savaşılmış mıydı? Hepimiz biliyoruz ki muzafferlerin ilk kurbanı daima düşman tarafın kadınları olurdu. Onlar aşağılanır, tecavüze uğrar, onlara eziyet edilirdi. Şimdi bu yabancı adamlar, bu kadınları "peçelerinden kurtararak" mı kurtaracaklardı? Bu, modern savaşlar tarihinin gelmiş geçmiş en komik savaş gerekçesiydi.

Bugün farklı olan bir diğer şey de Batı'nın varsıl ülkelerinde, önce ABD, sonra da Avrupa'da yaşanan yeni krizdir. Bu krizin ne zaman ve nasıl sona ereceğini kimse bilmiyor. Siyasetçiler, tıpkı ekonomistler ve büyük şirketlerin yöneticileri gibi, ne yapacaklarını bilmez durumdalar. Yoksulluk birden bire Batı'ya geri döndü. Güney Avrupa ülkeleri kuzeydekilere göre daha çok etkilendi. Hatta bu yeni kriz Avro bölgesini zengin Kuzey ve yoksul Güney olarak ikiye böldü. Yunanistan, İspanya, İtalya ve Kıbrıs Deutsche Bank gibi büyük bankalara o kadar borçlandı ki, Almanya'dan ve diğer zengin ülkelerden gelen kredilere bağımlı hale gelerek resmen birer dilenci durumuna düştüler.

Bugünün krizini daha öncekilerden farklı kılan şey daha önceleri ekonominin toparlanması için kullanılabilen kaynakların artık tükenmiş olmasıdır. Petrol, gaz ve kömür, demir ve diğer metaller gibi ham maddeler kıt kaynaklar haline gelmiştir. Ancak daha da tehlikeli olan, Dünya üzerindeki yaşamın tamamının dayalı olduğu yaşamsal elemanların, yani suyun, toprağın, havanın, ormanların ve en az bunlar kadar önemli olan iklimin tüketilmesi, zehirlenmesi ya da yok edilmesidir. Bu yaşamsal elemanlar ciddi zarar gördüğünde Dünya üzerinde yaşam artık mümkün olmayacaktır.

Bunun Alternatifi Nedir?

Gittikçe daha fazla insan, özellikle de gençler, bu senaryoda bir gelecekleri olmadığını hissediyorlar. Bu kanlı sisteme, paranın yaşam üzerindeki tahakkümüne isyan ediyor ve kökten bir değişim talep ediyorlar. Örneğin "Wall Street'i İşgal Et" hareketi Frankfurt'taki Deutsche Bank binası önünde gerçekleştirilen "*Blokupy*" protestolarına ilham veriyor. Yunanistan, İspanya, Portekiz ve İtalya'da kemer sıkma siyasetine karşı yapılan kitlesel eylemler halkın değişim talep ettiğini gösteriyor. Kuzey

Afrika halkları da değişim talep ediyor. İsyanlar başladığında Batı medyası buna Arap Baharı adını koydu ama halkın öfkesi yolsuzluk ve diktatörlük rejimlerine yönelikti. Demokrasi ve istihdam talep ediyorlardı. Ama değişimden kasıtları neydi? Bir diktatörü düşürmek ve yolsuzluğu durdurmak mı istiyorlardı, yoksa yeni bir dünya görüşüne dayalı yeni bir sistem mi?

Ekofeminizm'i yazarken bu soruları kadın bakış açısıyla sormuştuk. Bunun alternatifi ne olabilirdi? Yeni paradigma, yeni vizyon ne olabilirdi? Bu yeni vizyona "kendini idame perspektifi" demiştik. Bugün hâlâ yeni bir dünyanın nasıl olacağını bundan daha iyi bir kavramla ifade edemiyorum. Ama bir şeyi net olarak biliyorum: Bu "yeni dünya" bir Büyük Patlama ya da bir Büyük Devrim ile yaratılamayacak. Bu değişim, halen eski dünyada yaşayan insanların bu "yeni dünya"nın tohumlarını ekmeye başlamalarıyla gerçekleşecek. Bu tohumların çimlenmesi ve meyve vermesi zaman alacak; ama pek çok insan bu tohumları ekmeye başladı bile. Bangladeşli Farida Akhter *Seeds of Movements: Women's Issues in Bangladesh* (Toplumsal Hareketlerin Tohumları: Bangladeş'te Kadın Sorunları) adlı kitabında bu süreçten bahsediyor.[3] Bu tohumların genellikle kadınlar tarafından ekileceğini, çünkü "yıkımın babaları"na ait olan eski dünyada en çok kadınların ve onların çocuklarının acı çektiğini gösteriyor.

Bundan birkaç yıl önce, Katolik Köylü Kadınlar Birliği tarafından Trier'de bir konferansa davet edilmiştim. Kendini idame üzerine bir sunum yapmam bekleniyordu. Biraz kafam karışıktı. Ne söylemeliydim? Marx'ın doğduğu kasabada bu kadınlara kendini idame etmeyi nasıl anlatacaktım? Salona girdiğimde sahneye asılı büyük bir pankart gördüm. Üzerinde "Dünya Bizim Evimizdir" yazıyordu. Aylardan Ekim'di ve kadınlar bahar, yaz ve sonbahar boyunca verdikleri emek-

lerin ürünlerini getirmişlerdi: lahanalar, fasulyeler, havuçlar, patatesler, elmalar, armutlar, erikler, pancarlar ve çiçekler. Tüm bunları sahnede benim önüme koymuşlardı. Kendini idame hakkında "Dünya Bizim Evimizdir! Ona İyi Bakalım"ın ötesinde ne söyleyebilirdim?

Bu kitabın yeni basımını işte bu çabalara bir katkı olarak da görüyoruz. Ve Zed Books yayınevine yeni dizilerinde bu kitaba da yer verdikleri için teşekkür ediyoruz.

Maria Mies
Temmuz 2013

Notlar

1. Brian Easley, *Fathering the Unthinkable. Masculinity, Scientists and the New Arms Race*, Pluto Press, Londra, 1986.
2. Claudia von Werlhof, "The Failure of Modern Civilization and the Strruggle for a 'Deep' Alternative: A Critical Theory of Partiarchy as a New Paradigm," *Beiträge zur Dissidenz 26*, Peter Lang Verlag, Frankfurt, 2011.
3. Farida Akhter, *Seeds of Movements: On Womens's Issues in Bangladesh*, Narigrantha Prabartana, Dhaka, 2007.

GİRİŞ
NEDEN BU KİTABI BİRLİKTE YAZDIK?

Maria Mies & Vandana Shiva

Ortak yazılmış kitaplar genellikle yazarların ortak okumalar ve tartışmalardan beslendiklerine ve süregelen bir diyalog içinde olduklarına işaret eder. Biz bu kitabı yazmayı düşünmeye başladığımızda ise bu türden bir işbirliğinin mümkün olmadığı gerçeğini kabullenmek durumundaydık. Birbirimize binlerce kilometre uzakta, birimiz Güney'de (Hindistan); diğerimiz ise Kuzey'de (Almanya) yaşıyor ve çalışıyorduk. Güney'deki halkları feda ederek Kuzey'deki halklara ayrıcalıklar tanıyan küresel piyasa sistemi ile olduğu gibi, tarih, dil ve kültür bakımından da birbirimizden ayrılmış ve aynı zamanda bir araya gelmiştik. Aldığımız eğitim ve altyapı da farklıydı: Vandana ekoloji hareketinden bir kuramsal fizikçi, Maria ise feminizm hareketinden bir sosyal bilimciydi. Biri kapitalist küresel sisteme hep sömürülmüş halklar ve Güney'in doğası yönünden, diğeri aynı süreçleri "canavarın kalbinde" yaşayan biri olarak, kadınlar üzerindeki etkileri yönünden bakmıştı. Tüm bu farklılıklar iyi niyet ve çaba ile aşılabilir miydi? Dahası, gelinen noktada, herkesin özerklik dayanağı olarak cinsel, etnik, ulusal, ırksal, kültürel ve dini farklılıkları üzerinden kendi kimliklerini keşfetmeye çalıştığını gördüğümüz bir dönemde, birlikte bir kitap yazmaya çalışmak uygun muydu? Eski -izmlerin, özellikle de sosyalist enternasyonalizm çökerken

feminizm ve ekolojizm adı altında yeni bir enternasyonalizm yaratmaya çalışmakla suçlanır mıydık? Güney'de pek çok kadın hareketi feminizmi Batı/Kuzey'den ithal bir akım olarak görüyor ve beyaz (Avrupalı ve Kuzey Amerikalı) feministleri kendi ülkelerindeki erkeklerle aynı ayrıcalıkların keyfini sürmekle suçluyordu. Belki de bu farkları "ekofeminizm" gibi evrenselci bir terimin içine sıkıştırmak değil oldukları gibi kabul etmek daha akıllıcaydı ve bunun yerine her birimiz kendi çalışmalarımızı kendi ülkelerimizde, kendi kültürel, etnik, siyasi ve ekonomik bağlamlarımıza yoğunlaştırmalı ve yerelde değişime katkıda bulunmaya çalışmalıydık.

Ama, bu farklılıklar bir yana, dünyanın dört bir yanında, kadınların gündelik yaşamlarında içine düşmüş oldukları görünmez bir küresel siyasetten kaynaklanan ortak kaygıları paylaşıyor ve kadınların bizi hayatta tutan süreçleri canlı tutma çabalarına katılımımızdan dolayı ortak düşünceler taşıyoruz. Bu ortak düşünce ve kaygılar tekdüzelik ve homojenliği değil aramızdaki farkları yaratıcı bir şekilde aştığımızı göstermeyi amaçlıyor. Bu kitapta işbirliği yapmamızın pek çok sebebi var. Bunlardan biri sermaye birikimi için dünya çapında insanların ve kaynakların kontrolüne dayalı yeni bir dünya düzeni kurulurken gittikçe görünmezleşen "öteki" küresel süreçleri görünür kılmak. Bir diğeri ise aynı anda hem homojenleştirip hem de ayrıştıran, hâkim küresel kapitalist ataerki güçlerine karşı direnişin platformu olarak kimlik ve farklılık arayışının önem kazanacağına dair iyimserliğimiz.

Bu kapitalist ataerki perspektifi, farklılıkları hiyerarşik bir yaklaşımla yorumlar ve tekdüzeliği eşitliğin ön koşulu olarak görür. Bizim amacımız bu dar perspektifin dışına çıkmak ve çeşitliliğimizi ifade etmek, Kuzey'in Güney üzerindeki, erkeğin kadın üzerindeki tahakkümüne ve doğa üzerinde tahakküm kurmak amacıyla, gittikçe daha eşitsiz dağılan ekonomik

kazançlar uğruna daha fazla kaynağın telaşla talan edilmesine göz yuman küresel yapıların içkin özelliklerini çeşitli yollarla ortaya koymaktır.

İkimizin de benzer kaygılar taşımamızın sebebi muhtemelen deneyimlerimiz, içgörülerimiz ve kurguladığımız analizlerin, akademik araştırma kurumlarının ördüğü korunaklı kozanın içinden değil kadın ve ekoloji hareketlerine şahsen katılımımızdan ortaya çıkmasıdır. Son yıllarda, sadece kadınların değil çocukların ve genel olarak insanlığın yanı sıra gezegendeki bitki ve hayvan çeşitliliğinin de korunması ve hayatta kalması için hayati önemdeki konularla, ikimiz de gittikçe daha fazla karşılaşır olduk. Dünya üzerinde yaşamı tehdit eden yıkıcı eğilimlerin altta yatan sebeplerini incelerken ikimiz de, birbirimizden bağımsız olarak, kapitalist ataerkil küresel dünya sistemi adını verdiğimiz şeyin bilincine vardık.

Bu sistem kadınların, "yabancı" halkların, toprakların ve yavaş yavaş yok etmekte olduğu doğanın sömürgeleştirilmesi sayesinde ortaya çıkmış, bunun üzerine kurulmuştur ve bu yolla da kendini sürdürmektedir. Fakat, kadınların erkek tahakkümünden kurtarılması için aktif olarak çalışan feministler olarak, "modernleşme" ve "kalkınma" süreçlerinin, "ilerleme"nin doğal dünyanın bozulmasından sorumlu olduğu gerçeğini göz ardı edemezdik. Ekolojik felaketler ve bozulmanın kadınlar üzerindeki etkisinin erkekler üzerindeki etkilerinden daha sert olduğunu ve nereye giderseniz gidin çevresel yıkımı ilk protesto edenlerin kadınlar olduğunu görmüştük. Ekoloji hareketi içinde yer alan aktivistler olarak bilim ve teknolojinin cinsiyet ayrımı gözettiği bizim için çok açıktı ve daha pek çok kadın gibi biz de erkek ve doğa arasındaki (indirgemeci modern bilim tarafından 16. yüzyıldan beri şekillendirilen) sömürücü tahakküm ilişkisi ile çoğu ataerkil toplumda, hatta modern sanayi toplumlarında bile hâkim olan kadın ve erkek arasındaki sömürücü ve baskıcı ilişkinin birbirine sıkı sıkıya bağlı olduklarını görmeye başlamıştık.

Kadın ve ekoloji hareketlerine aktif katılımımızın tesadüfen bizi ortak bir analiz ve perspektife yönlendirdiğini keşfettik. Cevap arayışımız bizi benzer kuramlara, netleşmek için benzer yazarlara ve sonuçta da birbirimize getirdi. Çeşitli ortamlarda ve farklı dinleyicilere sunduğumuz çalışmaları yeniden okumak, ikimizin de kadın olarak tepki verdiğimiz nesnel koşullardan kendi kendine ortaya çıkan düşünce kesişmelerini ortaya koydu.

Eğer mevcut dünya sisteminin nihai çıktısı Dünya gezegenindeki yaşama yönelik bir tehdit ise, o zaman tüm canlı varlıklarda doğal olarak bulunan hayatta kalma güdüsü ve kararlılığını diriltmek ve beslemek şarttır. Ekolojik yıkım ve bozulmaya karşı pek çok yerel mücadeleye, örneğin Almanya'da atom enerjisi santrallerine karşı mücadeleye[1], Himalayalar'da kalker madenciliğine ve tomrukçuluğa karşı mücadeleye[2], Kenya'daki Yeşil Kuşak Hareketi'nin faaliyetlerine[3] ve Japon kadınların kimyasal-ticari tarımın yarattığı gıda kirliliğine karşı ve bağımsız üretici-tüketici ağları kurmaya yönelik çabalarına[4], Ekvator'daki yoksul kadınların balık ve karides yavrulama alanları olan *mangrove* ormanlarını kurtarma çabalarına[5], Güney'de binlerce kadının daha iyi su yönetimi, toprak koruma, arazi kullanımı ve geçim kaynaklarının (ormanlar, yakıt, mera) endüstriyel çıkarlara karşı korunması talebiyle verdikleri savaşa yakından bakmak, dünyanın dört bir yanında, pek çok kadının yaşamın kaynağını korumak ve yok edilişini durdurmak için benzer bir öfke ve endişe içinde olduklarını ve benzer bir sorumluluk duygusu taşıdıklarını gösteriyor. Farklı ırksal, etnik, kültürel ya da sınıfsal altyapılardan olsalar da, bu ortak kaygı kadınları başka kadınlar, halklar ve hatta uluslarla dayanışma bağları kurmak için bir araya getiriyor. Bu eylem ve düşünce süreçlerinde benzer analizler, kavramlar ve vizyonlar ortaya çıkabiliyor.

Güneybatı Almanya'da Whyl Hareketi içinde yer alan köylü kadınlar, ülkenin ilk nükleer karşıtı hareketlerinden birinde, en aktif rol-

leri üstlenmişlerdi. Almanya'daki diğer hareketler, aydınlar, öğrenciler ve kentli feministlerin yanı sıra, İsviçre ve Fransa'daki benzer hareketlerle de sınır ötesi bağlantılar kurmuşlardı. Bu süreçte ataerkil erkek-kadın ilişkilerinin farkına vardılar. Birçok kadın için bu hareket, kendi kurtuluşları için attıkları ilk adım olmuştu[6]. Birkaç yıl sonra hareketin ileri gelenlerinden iki kadın, kendileriyle yapılan bir röportajda, büyüme odaklı endüstricilik ve tüketim toplumu modeline dayalı olmayıp bizim kendini idame perspektifi dediğimiz şeye daha yakın olan alternatif toplum vizyonlarını net bir şekilde dile getirmişlerdi.[7] Toplumsal ayrışmayı aşmak ve dayanışmak amaçlı kadın girişimlerine verilebilecek örnekler arasında Lois Gibbs'in zehirli atıklara ve Medha Patkar'ın Narmada barajlarına karşı mücadeleleri de sayılabilir. Kadın aktivistler ABD'de zehirli atıklara karşı bir kampanya başlattılar. Lois Gibbs'in Love Kanalı'na zehirli atık boşaltılmasına karşı meşakkatli ve kararlı çabaları oldukça ünlüdür. Murray Levine'in yazdığı gibi[8], "Love Kanalı, Lois Gibbs'e ve hepimize bir şey öğrettiyse o da sıradan insanların, hayatları tehdit altında olduğunda hızlı bir şekilde zekileştikleridir. Bu insanlar bürokratik ve bilimsel jargona bulanarak gizlenmiş bile olsalar, absürtlükleri tespit etmekte ustalaşırlar."

1980'lerde zehirli atıklar yoksul ve azınlık kökenli insanların yaşadığı yerlere boşaltılmaya başlanmıştı. Bugün bu uygulamaya karşı en güçlü direniş de bu alanlarda bulunuyor. Zehirli atıklarla savaşan kadınlar için sorun sadece "benden uzak olsun" değil "herkesten uzak olsun"du (halk eylemliği ile ilgili bir bültenin başlığı). ABD'nin North Carolina eyaletindeki Schlage Lock Şirketi'nde, fabrika kapanıp Meksika'da Tecate serbest ticaret bölgesine taşınana kadar çalışmış olan Joan Sharp, bu dayanışmanın örneğini vermişti. Mart 1992'de, o sırada işsiz olan Joan, Adaleti Savunan Siyah İşçiler'in temsilcisi olarak, Meksikalı

işçilere şirketin faaliyetleri ile kendisi ve iş arkadaşlarının 30 çalışanın kanserden ölümüne sebep olduğuna inandıkları tehlikeli kimyasallar hakkında bilgi vermek amacıyla, Meksika'ya gitmişti. Yanında götürdüğü 200 sayfa evrak Schlage'ın zehirli kimyasal kullandığını, yer altı sularını kirlettiğini ve üretimde çalıştırdığı işçilere söz verdiği kıdem tazminatlarını ödemediğini gösteriyordu. Tecate'deki işçilerin hiçbiri, Schlage'ın önce Güney Kara Kuşak* bölgesindeki ve ardından Meksika'daki düşük ücretlerden faydalanmak için San Francisco'daki işletmesini kapattığını bilmiyordu[9]. Narmada Vadisi'nde ise Madha Patkar, Narmada nehrinde yapılacak dev barajlara karşı Hindistan'ın en önemli çevre kampanyasının başını çekiyordu. Bir röportajında dediği gibi "Kadınlık kavramı, *mata* (anne) kavramı bu hareketle otomatik olarak bağdaştırıldı ama Narmada'nın *mata* olarak görülmesi zaten [bunun] bir parçasıdır. Yani hem liderlere hem de katılımcılara feminen bir ton atfedilirse, o zaman [her şey] yerine oturuyor."[10]

Bu örnekler dünyanın dört bir yanında sayısız kadının, aralarındaki farklılıklardan bağımsız olarak, aynı kaygıları paylaştıklarını gösteriyor ve bu tür farklılıkları, onları ayıran değil deneyimlerini ve mücadelelerini zenginleştiren bir etmen olarak gören bir dayanışma hissi yaratıyor.

Bu Ortak Zemini Görmek Neden Bu Kadar Zor?

Fakat bazı kadınlar, özellikle kentli orta-sınıf kadınlar, hem kendi kurtuluşlarıyla doğanın kurtuluşu arasında hem de kendileriyle "farklı" kadınlar arasında bir ortaklık görmekte zorlanıyorlar. Bunun sebebi kapitalist ataerkinin ya da "modern" medeniyetin, gerçekliği yapısal olarak kutuplaştıran ve hiyerarşik olarak iki parçayı birbirine zıtlaştıran

* ABD'nin güneybatısında, önce "kara" topraklarının verimliliği dolayısıyla, ardından bu verimli topraklarda siyah kölelerin ağırlıklı olarak çalıştırılması ve nüfusun siyah yoğunluklu hale gelmesi nedeniyle "Black Belt" olarak adlandırılan bölge. (ç.n.)

bir kozmoloji ve antropolojiye dayalı olmasıdır. Bunlardan biri daima üstün, daima güçlü ve diğerinin pahasına ilerlemekte olarak görülür. Dolayısıyla doğa insana, kadın erkeğe, tüketim üretime ve yerel küresele vb. tabidir. Feministler bu kutuplaşmayı, özellikle de erkek ile kadın ayrışmasına paralel gördükleri insan ile doğanın yapısal olarak ayrılmasını uzun zamandır eleştirmektedir.[11]

Bu hiyerarşik kutuplaşmayı aşmaya kalkışmak yerine, pek çok kadın onu alt üst etmeyi denemiş, kadını erkekten, doğayı kültürden vb. üstün görmeye başlamıştır. Ama bu yaklaşımda dünya görüşünün temel yapısı ile yüzeyde bölünmüş ve hiyerarşik olarak sıralanmış iki parça arasında var olan karşıtlık ilişkisi aynen kalmıştır. Çünkü bu dünya görüşü "öteki"ni, "nesne"yi sadece farklı değil, "düşman" olarak görür. Sartre'nin *Çıkış Yok*'da dediği gibi, "Cehennem diğer insanlardır!" Sonuçta ortaya çıkan mücadelede, bir parça eninde sonunda diğerini kendine tabi ederek ve "öteki"ni sahiplenerek hayatta kalacaktır. Bu aynı zamanda Hegelci ve Marxçı diyalektiklerin, onların tarih ve ilerleme kavramlarının da merkezindedir. Evrim kuramı da sürekli hayatta kalma mücadelesi kavramına, karşıtlık halindeki yaşam ilkesine dayalıdır. Bu kavramlar, Aydınlanma'dan bugüne, Avrupa'nın sözde modernleşme ya da ilerleme projesinin ayrılmaz parçalarıdır.

Hobbes'ın yazılarından başlayarak, toplum sosyal atomlardan oluşan ve karşıt çıkarlar tarafından harekete geçirilen bir topluluk olarak kavramsallaştırılmaktadır. Modern ekonomik kuramda kişisel çıkarlar tüm ekonomik faaliyetlerin itici gücü olarak görülür. Daha sonraları Darwin, doğada da benzer bir ilke "keşfetmiştir". Bu doğrultuda, yaşamı besleyen ve sürdüren simbiyotik ilişkiler ve karşılıklı bağlantılar göz ardı edilmiş ve hem doğal evrim hem de toplumsal dinamikler güçlünün zayıfa karşı devamlı mücadelesi, sürekli bir savaş durumu olarak görülmüştür. Bu

dünya görüşü canlı ve kültür çeşitliliğinin zenginleştirici potansiyelinin takdir edilmesine karşı çıkar ve bunların ayrıştırıcı ve tehlikeli şeyler olarak deneyimlenmesine sebep olur. Ayrıştırılmış parçaları yeniden bir araya getirme girişimleri çeşitliliği ve niteliksel farklılıkları ortadan kaldırma yoluyla standartlaştırma ve homojenleştirmeye sebep olur.

Ekofeminist bir perspektif, doğada yaşamın (insanlar da buna dâhil) işbirliği, karşılıklı özen ve sevgi aracılığıyla korunduğunu görebilen yeni bir kozmoloji ve yeni bir antropoloji önermektedir. Yaşam biçimlerinin çeşitliliğini, bunların kültürel ifadelerini içerecek şekilde, esenlik ve mutluluğumuzun gerçek kaynakları olarak koruyabilmemiz ve bunlara hürmet duyabilmemiz ancak bu şekilde mümkün olabilir. Ekofeministler bu amaçla "dünyayı yeniden dokumak", "yaraları sarmak", "ağı" yeniden bağlantılandırmak gibi benzetmeler kullanırlar.[12] Bütüncül, yaşamın tamamını kucaklayan bir kozmoloji ve antropoloji yaratma çabasında, Aydınlanma'dan bugüne kadar kullanılmakta olandan farklı bir özgürlük kavramına başvurmak gerekmektedir.

Özgürlük mü Kurtuluş mu?

Bunun için insanın özgürlük ve mutluluğunun *bir doğadan kurtuluş sürecine,* mantık ve akılcılığın gücü ile doğal süreçlerden bağımsızlık ve bunların üzerinde hâkimiyete dayalı olduğu anlayışını reddetmek gerekir. Sosyalist ütopyalar bile, insanın kaderini, doğayı ve doğanın güçlerini "ikinci doğa" ya da kültür adı verilen şeye dönüştürmeyi gerektiren, "gereksinimler alemi"nden (doğal dünya) "özgürlükler alemi"ne ("gerçek" insan dünyası) doğru tarihi bir yürüyüşte gören bir özgürlük kavramından yola çıkmıştır. Bilimsel sosyalizme göre, hem doğanın hem de toplumun sınırları bu süreçte diyalektik olarak aşılmıştır.

Çoğu feminist, ekoloji hareketinin ortaya çıkışına dek, bu özgürlük ve kurtuluş kavramını benimsediler. Fakat insanlar, insanlığın büyük kurtarıcıları olarak alkışlanan modern bilim ve teknoloji uygulamalarının neden sadece ekolojik bozulmaya çanak tutmakta başarılı olduğunu düşünmeye ve sorgulamaya başladıkça, aydınlamanın kurtuluş mantığıyla, ekolojinin doğal yeniden oluşum döngülerini koruma ve besleme mantığı arasındaki çelişkinin farkına iyice vardılar. Angelika Birk ve Irene Stoehr, 1987 yılında Köln'de gerçekleştirilen "Kadın ve Ekoloji" kongresinde bu çelişkiyi ve özellikle de tıpkı Aydınlanma düşüncesinden ilham alan diğer hareketler gibi özelde üreme ama aynı zamanda ev işleri ve diğer çalışma koşulları konularında da tüm umutlarını bilimsel ve teknolojik ilerlemeye bağlamış olan kadın hareketi için geçerli olduğunu dile getirdiler. Irene Stoehr bu kurtuluş kavramının kaçınılmaz olarak doğa üzerinde tahakküme dayalı olduğuna, buna insan ve kadının doğasının da dahil olduğuna ve sonuçta bugün karşı karşıya olduğumuz ekolojik yıkımdan bu tahakküm ilişkisinin sorumlu olduğuna işaret etti. O halde, kadınlar da aynı mantığı kullanarak, hem kendilerinin hem de doğanın "kurtuluşunu" nasıl sağlayabilirlerdi?[13]

İçinde yer aldıkları toplumların erkek bireylerine "yetişebilmek" (ki pek çok kadın, özellikle de eşitleştirme politikasını savunanlar, hâlâ feminist hareketin birincil amacının bu olduğunu düşünmektedir) mevcut paradigmada erkeğin doğadan aldığı şeylerden daha büyük ve daha eşit bir pay talep etmeyi gerektirir. Aslında bu Batı toplumlarında büyük ölçüde başarılmıştır. Modern kimya, ev teknolojileri ve ilaç sanayisi, kadınları ev içi angaryalardan "kurtaran" mesihler olarak görülürler. Bugün çevre kirliliği ve ekolojik yıkımın büyük ölçüde modern ev

teknolojileriyle ilişkili olduğunu görüyoruz. O halde, kurtuluş kavramı, yaşamın temeli olan dünyayı koruma kavramı ile uyumlu olabilir mi?

Bu çelişki kitabın ilerleyen bölümlerinde, özellikle de biyoteknoloji konusundaki bölümlerde, daha da derinlemesine incelenecek. Fakat Aydınlanmacı kurtuluş mantığına yönelttiğimiz eleştiri sadece bunun kadınlar için doğurduğu sonuçlar hakkındaki içgörülerimize dayanmıyor. Aynı zamanda, Beyaz Adam'ın "özgürlükler alemi"ne yürüyüşü başladığından beri öznelliklerinin, özgürlüklerinin ve genellikle yaşamsal kaynaklarının reddedilmesi ile bu özgürlüğün bedelini ödemekte olan kurbanlar için kaygılarımıza da dayanıyor. Bu kurbanlar arasında kadınlar ve doğanın yanı sıra serbestçe sömürülmek ve tabi kılınmak üzere "açılan", "öteki"lere, Avrupalı (erkek) "özne"lerin "gereksinimler alemi"nden kurtuluşu sürecinde "nesne"lere dönüştürülen, sömürgeleştirilen ve "doğalaştırılan" diğer halklar da bulunuyor.

Bu kurbanların perspektifinden bakıldığında bu projenin asılsızlığı açığa çıkıyor. Çünkü onlar için bu, sadece yukarıda belirtildiği gibi yaşamsal kaynaklarının yok edilmesi vb. değil, bu süreçten fayda sağlayanlarla aynı maddi düzeye ulaşmalarının (sözde kalkınma trenini yakalama yoluyla) asla mümkün olmayacağı anlamına da geliyor. Sınırlı bir gezegende gereksinimlerden kaçış olamaz. Özgürlüğü bulmak için "gereksinimler alemi"ne hükmetmek ya da onu aşmak değil, daha ziyade gereksinimlerin, doğanın sınırları içerisinde özgürlüğün, mutluluğun, "iyi yaşama"nın vizyonunu geliştirmeye odaklanmak gerekir. Bu vizyona kendini idame perspektifi diyoruz çünkü artık doğayı "aşmak" haklı görülemez. Bunun yerine doğanın kendini idame potansiyeli, tüm boyutları ve tezahürleriyle, beslenmeli ve korunmalıdır. Gereksinimler âlemi içinde özgürleşmek herkesi kapsayacak şekilde evrenselleştirilebilir; gereksinimlerden özgürleşmek ise ancak bir kısım insan için mümkündür.

Yanlış Stratejiler

Gerçekliğe dair yanlış algılara yol açan bu kutuplaşmaların eleştirilmesinin başlıca sebebi, çoğunlukla eşitlik meselesinde, yani ezilenlere ve sömürülenlere içinde bulundukları zor durumdan çıkmaları için yardım etme meselesinde, yanlış stratejilere yol açmış ve yol açıyor olmasıdır. Bugüne kadar bulunabilen tek çare, hem makro hem de mikro ölçekte, "kalkınma trenini yakalama" stratejisi olmuştur. Sömürgeleştirilmiş "Üçüncü Dünya"da denenmiş ve başarısız olmuş bu strateji, sosyalist ülkelerde ve şimdi eski sosyalist ülkeler tarafından da kullanılmıştır. Kadın hareketinin büyük bölümü de, eşitleştirme politikası, pozitif ayrımcılık ve iş yerinde, siyasette ve eğitimde özel kotalar yoluyla yine aynı stratejinin, erkeklere "yetişme" stratejisinin peşinden koşmuş, kısacası erkek modeline ve "galiplerin" ayrıcalıklarına öykünmüştür. ABD'de bu eşitleştirme politikası, kadınların ABD ordu ve donanmasının muharebe kuvvetleri içinde yer almasını (Körfez Savaşı'nda elde edilen bir "başarı") kurtuluş yolunda atılmış bir adım olarak alkışlamaya kadar varmıştır. Pek çok feminist bu eşitleştirme politikasını kabul etmemiş, kapitalist ataerkil toplumumuzda erkeklerin sahip olduğu ayrıcalıkları paylaşmayı reddetmiştir. Fakat bu hâlâ pek çokları tarafından, hem kadınların hem de diğer ezilen kesimlerin özgürleşmesini sağlayacak bir politika olarak görülmektedir.

Küresel mi Yerel mi?

"Küresel" mi "yerel" mi sorusu bugün pek çok ekolojik ve kalkınma söyleminde yer bulmaktadır. Bu söylemlere yakından bakıldığında, tüm doğal kaynaklara ve insan emeği ile piyasalara serbest erişim arayışında olan çıkar gruplarının, kendilerini genellikle "dünya topluluğu", "küresel barış", "küresel ekoloji" ya da evrensel insan hakları ve serbest dünya piyasasının bekçileri olarak tanıttıkları görülür. Bu küreselciliğe

içkin vaat, "serbest bir dünya piyasası"nın dünya barışını ve adaleti getireceğidir. Aslında, fiilen aynı gezegene bağımlı olduğumuz gerçeğini kabul eden ortak ya da küresel hedeflerimiz adı altında, yerel ekolojileri, toplulukları, kültürleri vb. sömürme hakkına sahip olduklarını iddia ederler. Mesela, Körfez Savaşı'nın ardından görüldüğü gibi, kurbanları daima yereldir. Bu savaş görünüşte evrensel ya da küresel olan adalet ilkesi ile Birleşmiş Milletler'in temsil ettiği "dünya topluluğu" adına yürütülmüştür. Dünya'ya Kuveyt'i Irak işgalinden kurtarmak için sorumluluk hissetme çağrısı yapılmıştır. Fakat bu "özgürleştirme"nin kurbanlarının yerel olduğu açıktır: Iraklı ve Kuveytli kadınlar ve çocuklar, Kürtler ve Körfez bölgesinin doğası.

Körfez Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan yeni "küreselleşme", "Yeni Dünya Düzeni", ABD Devlet Başkanı George Bush tarafından ortaya atılmıştı. Eski süper güçler çatışmasının sona ermesiyle bu Yeni Dünya düzeni, dünya barışı ve uyumun müjdecisi olarak gösterilmişti. Fakat aslında bu yeni bir kılıfta sunulan Eski Dünya Düzeni'nden başka bir şey değildi.

Kitabımızın ilerleyen bölümlerinin birçoğunda vurgulandığı gibi, küresel düzenin "küresel"i aslında yerel ve özel çıkarların, farklı ekonomi, kültür ve doğaların çeşitliliğinin birkaç çokuluslu şirketin (MNC'ler) ve "serbest" ticaret, yapısal teşvik uyum programları ve gittikçe artan askeri ve diğer çatışmalar aracılığıyla bunların küresel hâkimiyetini destekleyen süper güçlerin kontrolü altında toplanması, bu yolla küresel olarak tahakküm altına alınması anlamına gelir. Bugün birleşik Almanya'da göçmenlere yönelik ırkçı saldırılar, eski Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkelerinde sivil savaşlar ve Sri Lanka, Hindistan ve Afrika'da etnik çatışmalar yaşanmakta, bunların hepsi halk için yeni bölünmeler ve kapanan sınırlar anlamına gelirken "Yeni

Dünya Düzeni"nin, yani "küresel entegrasyon"un tasarımını kolaylaştırmak için, çokuluslu şirketlerin yatırım ve piyasaları için, tüm sınırların silinmesi anlamına gelmektedir.

Hâkim söylemde "küresel", yerelde hâkim olanın küresel kontrol arayışında olduğu ve kendini yerel ve ulusal kontrolden kurtardığı siyasi alandır. Fakat, ima ettiğinin aksine, küresel evrensel insan çıkarlarını değil erişim ve kontrol sayesinde küreselleştirilmiş belirli yerel ve dar çıkarları temsil eder. Dünyanın en güçlü yedi ülkesinden oluşan G-7, küresel konularda kararlar verir ama onlara yön veren çıkarlar dar kapsamlıdır. Dünya Bankası gerçekte dünyanın tüm topluluklarının çıkarlarına hizmet etmez. Bu kurumda kararlar, bağışçıların ekonomik ve siyasi güçlerine göre ağırlık kazanan oylarla verilir. Bu kararlar verilirken esas maliyeti ödeyen, gerçek bağışçıların (mesela Narmada Vadisi'ndeki kabilelerin) sesi duyulmaz.

Sömürgecilik karşıtı bağımsızlık hareketleri, sömürgelerden ekonomik güç odaklarına akıtılan ekonomik kaynakların sebep olduğu yoksulluk ve yoksunluğu gözler önüne sermiştir. Güney'de bağımsız siyasi devletlerin doğuşuna destek olan savaş sonrası dünya düzeni, aynı zamanda Dünya Bankası ve Uluslarası Para Fonu (İMF) gibi Bretton Woods kurumlarının* doğuşunu da görmüştür. Bu kurumlar gelişmemişlik ve yoksulluk bahanesiyle, kalkınma finansmanı ve borçlandırmaya dayalı yeni bir sömürgecilik yaratmıştır. Çevre hareketi, bu kurumlar tarafından tasarlanan ve finanse edilen hatalı kalkınmanın sebep olduğu çevresel ve toplumsal maliyetleri ortaya koymuştur. Çevrenin korunması artık onların söylemlerinde de kullanılmakta ve

* Temmuz 1944'te ABD'nin New Hampshire eyaletinin küçük bir beldesi olan Bretton Woods'da toplanan Birleşmiş Milletler Para ve Finans konferansında imzalanan "Uluslararası Para Anlaşması" ile kurulan Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (İMF). (ç.n.)

Dünya Bankası gibi "küresel" kurumların güçlendirilmesi ve dolayısıyla erişimlerinin de genişletilmesi için gerekçe olarak gösterilmektedir.

Muhalefetin dilini kendi bünyesine alma yoluyla elde edilen meşruiyete, küreselleşen "yerel"in coğrafi ve demokratik yayılımı temsil eden bir tür hiyerarşi olduğu ve alt (yerel) hiyerarşilerin bir şekilde üst (küresel) hiyerarşilere hizmet etmesi gerektiği yanılsamasından gelen meşruiyet de eklenmiştir. Demokratik olmayan kalkınma projeleri "ulusal çıkar" yanılsamasına dayandırılmış ve tüm yerel çıkar grupları ahlaki olarak daha büyük çıkarlar olarak görülen şeyler için feda edilmeliymiş hissi yaratılmıştır. Bağımsızlık sonrası dönemde Hindistan'da büyük barajların yapımına yerel toplulukların izin vermesine sebep olan tutum da budur. Ancak, 1980'li yıllarda farklı "yerel" çıkar grupları, ulus çapında buluşabilmiş ve kendilerine "ulusal çıkar" olarak sunulan şeyin, aslında Tehri ve Narmada Vadisi projeleri gibi barajların inşasından kâr sağlayacak bir avuç müteahhit ve sanayicinin finanse ettiği bir avuç siyasetçinin siyasi ve ekonomik çıkarları olduğunu fark etmişlerdir. "Ulusal" çıkar mertebesine yükseltilmiş dar ve bencil çıkarlar doğrultusunda yapılan büyük barajlara karşı direnişe katılan toplulukların mücadelesi zaptedilmiş ama gerçek ortak çıkarlar olarak öne çıkmaya başlamıştır.

Evrenselci (Batılı) İdeolojilerin Çözülüşü ve Kültürel Göreliliğin Doğuşu

Doğu-Batı çatışmasının sona erişinin sadece sosyalist hayallerin ve ütopyaların sonuna değil, evrensel insan kavramına ve insanın doğayla ve diğer insanlarla ilişkisine dayalı tüm evrensel ideolojilerin de sonuna işaret ettiğini düşünenler oldu. Bu ideolojiler "yapıbozuma" uğratıldılar ve Avrupa merkezci, ego merkezçi ve bazı feministlere göre insan merkezci ve materyalist kabul edildiler.

Bu ideolojilerin sonunun geldiği, modernleşmenin evrenselleştiriciliğinin, yani Avrupa'nın Aydınlanma projesinin başarısız olduğunu savunan postmodern düşünürler tarafından öne sürülüyor. Bazı çevreciler ve kalkınmacılar ise, maddi ve ekonomik kalkınma ile Batı'nın sanayi toplumuna benzeme üzerindeki vurgunun, çoğu Avrupalı olmayan ülkede kültürün önemli bir rol oynadığı gerçeğini göz ardı ettiğini savunuyorlar. Dahası, ekonomi ile kültür (ya da Marx'ın terimleriyle temeller ve üstyapılar) arasındaki ikici ayrımın, çoğu modern olmayan toplumda herhangi bir karşılık bulamadığını iddia ediyorlar. Modernleşme stratejisinin kâr güdümlü endüstrilerin talepleri doğrultusunda bir yandan kültürel ve biyolojik çeşitliliği yok ettiği, kültürleri ABD'nin CocaCola ve fast food modeline indirgeyerek homojenleştirdiği, diğer yandan canlı türlerini yok ettiği gerekçesiyle Batı'nın kalkınma paradigmasını eleştiriyorlar. Batı'nın kalkınma paradigmasına yönelttikleri eleştirilerin büyük bölümüne biz de katılıyoruz. Küresel piyasanın ve kapitalist üretim süreçlerinin yol açtığı homojenleştirme süreçlerini reddediyoruz. Üstyapılar ya da kültür ile ekonomi ya da temel arasındaki ikici ayrımı biz de eleştiriyoruz. Bizce dünyanın canlı türlerinin çeşitliliğini ve insan toplumlarının kültür çeşitliliğini korumak bu gezegende yaşamın devamlılığı için şart.

Fakat ekonomiyi tamamen göz ardı ederek ve yalnızca kültür ya da kültürleri ele alarak, bu ikici yapıyı sadece ters yüz etmekle kalmamaya dikkat etmek çok önemli. Ayrıca tüm kültürel geleneklerin eşit değerde görülmesi mümkün değil. Böyle bir yaklaşım Avrupa merkezci, insan merkezci ve dogmatik ideolojik ve etik evrenselciliğin yerine kültürel göreliliği koymaktan başka bir şey olmaz. Kültürel görelilik, sırf bir halkın kültürel ifadeleri ya da yaratımları oldukları için, çeşitli şiddet biçimlerini ve başlık parası, kadın sünneti, Hindistan'ın kast sistemi

vb. ataerkil ve sömürücü kurum ve âdetleri de kabul etmeyi gerektirir. Kültürel görelilikçiler için dil, din, âdetler, yeme alışkanlıkları ve kadın-erkek ilişkilerinde ifade bulan gelenekler daima özeldir ve eleştirilemez. "Faklılık" vurgusunda aşırıya kaçmak ortak yönlerin gözden kaçırılmasına yol açabilir; hatta iletişimi imkânsız hale getirebilir. Sonu değer yargılarını rafa kaldırılmasına varan kültürel görelilikcilik, totaliter ve dogmatik ideolojik evrenselciliğe ne çözüm ne de alternatif olabilir. Bu, eski madalyonun ters yüz edilmesinden başka bir şey değildir. Liberal bir tutumu vardır; ama Avrupa liberalizminin ve bireyselciliğinin köklerinin sömürgeciliğe, müştereklerin yapıbozuma uğratılmasına, topyekûn özelleştirmeye ve kâr için meta üretimine dayandığı unutulmamalıdır. Ayrıca kültürel, yerel ve farklı olana yapılan bu vurgunun, bu kültürel görelilikciliğin, çok uluslu şirketlerin çıkarlarıyla örtüştüğünü de fark etmek gerekir.

Aydınlar kültüre ve farklara yoğunlaşırken uluslararası sermaye, üretimi ve piyasaları genişletmeye devam eder ve tüm doğal kaynaklar, tüm canlı türleri, tüm yerel kültürler ve geleneklerine serbestçe erişebilmek ve bunları metalaştırmak için ısrar eder. Yerel kültürlere ancak bunlar parçalanırlarsa ve bu parçalar dünya piyasasında satılabilir ürünlere dönüştürülürse "değer" atfedilir. Sermaye birikim sürecinin bu yerel kültürlerden faydalanabilmesi için yemeklerin "etnik yemek", müziklerin "etnik müzik", geleneksel masalların "folklor" olması ve becerilerin turizm endüstrisi için "etnik" objelerin üretimi için kullanılması gerekir.

Yerel kültürler bu şekilde kesilip biçilip, parçaları metalaştırılırken, bu ayrışmış parçalar daha sonra küresel süper markette "tekrar birleştirilir" Bu yolla kültürel çeşitliliğin standartlaşması ve homojenleşmesi sağlanır. Kültürel görelilikcilik sadece bu süreçlerin farkında olmamakla kalmayıp bunları meşrulaştırır da. Ve feminist farklılık kuramı kapitalist

dünya sisteminin işleyişini ve yaşamı satılabilir metalara ve nakde çevirme gücünü göz ardı eder.

Kültürel görelilikcilikten kurtulmak için sadece farklılıklara değil dünya çapında kadınlar arasındaki, kadınlarla erkekler arasındaki, insanlar ve diğer canlılar arasındaki çeşitliliğe ve karşılıklı bağlılıklara da bakmak gerekir. Kadınların kurtuluşu ve yeryüzünde yaşamın devamlılığı için ortak zemin, kalkınma sürecinin kurbanı olan ve kendini idame imkânlarını korumak için mücadele eden kadınların faaliyetlerinde bulunabilir. Örneğin Hindistan'da Chipko kadınları, dev baraj inşaatlarına aktif bir şekilde karşı çıkan kadınlar ve erkekler, nükleer enerji santrallerine ve dünyanın dört bir yanında zehirli atıkların sorumsuzca doğaya bırakılmasına karşı savaşan kadınlar ve daha pek çokları.

Bu tür taban hareketlerinde kadın aktivistlerle diyaloglarda kültürel görelilikciliğe yer yoktur. Bu kadınlar dünyanın tüm kadınlarını birleştiren, erkekleri ve kadınları doğadaki diğer canlı çeşitliliği ile birleştiren şeyi açıkça ortaya koyarlar. Onların kendini idame kaynaklarını (yaşam kaynaklarını) koruma çabalarından doğan evrenselcilik, Aydınlama ve kapitalist ataerkinin yükselişinden doğan Avrupa merkezci evrenselcilikten farklıdır.

Bu evrenselcilik soyut evrensel insan "hakları" ile değil daha ziyade ancak yaşamı destekleyen ağlar ve süreçler bozulmadan ve canlı kalırlarsa karşılanabilecek olan müşterek insani ihtiyaçlarla ilgilidir. Hem doğada hem de insan toplumlarında bu "simbiyotik ilişkiler ya da canlı karşılıklı bağlantılılıklar", bu gezegende yaşamın gerçek anlamda devam edebilmesinin tek garantisidir. Temel ihtiyaçlar, yani gıda, barınma, giyinme ihtiyacı, yakınlık, ilgi ve sevgi ihtiyacı, onur ve kimlik, bilgi ve özgürlük, dinlenme ve eğlenme ihtiyacı; kültür, ideoloji, ırk, siyasi ve ekonomik sistem ya da sınıf gözetmeksizin, tüm insanlığın ortak ihtiyaçlarıdır.

Alışılmış kalkınma söyleminde bu ihtiyaçlar sözde "temel ihtiyaçlar"a (gıda, barınak, giyim vb.) ve özgürlük ve bilgi gibi sözde "yüksek ihtiyaçlara" ayrılır. Kadın aktivistlerin ifade ettiği ekofeminist perspektif ise bu ayrımı tanımaz. Kültür, kendini idame ve yaşam mücadelelerinin bir parçasıdır. Özgürlüğü sevgi dolu etkileşim ve Toprak Ana ile işbirliği içinde üretken çalışma ile özdeşleştirirler.[14] Bilgi hayatta kalmak için gereken kendini idame bilgisidir. Varsıl Kuzey'deki ya da Güney'in varsıl sınıflarındaki kadınlar için bu evrenselcilik ve müştereklik kavramını anlamak zor olabilir. Hayatta kalmak hayatın amacı değil, sıradan bir şey, kanıksanabilecek bir olgu olarak görülür. Sözde "daha yüksek" değerler adına yıpratılan şey tam da hayatta kalmak için, yaşam için yapılan gündelik işlerin değeridir.

Ekofeminizm

Ekofeminizm, "kadim bir bilgeliğe konmuş yeni bir isimdir"[15] ve 1970'lerin sonu1980'lerin başında çeşitli toplumsal hareketlerden; feminizm, barış ve ekoloji hareketlerinden doğmuştur. Terim ilk olarak Francoise D'Eaubonne[16] tarafından kullanılmışsa da, tekrarlanan çevre felaketlerinin tetiklediği yıkıma karşı etkinlik ve protestolar bağlamında popülerlik kazanmıştır. Three Mile Adası'ndaki nükleer erime çok sayıda ABD'li kadını, Mart 1980'de Amherst'te gerçekleştirilen ilk ekofeminist konferans olan "Kadın ve Dünya üzerinde Yaşam: Seksenlerde Ekofeminizm Konferansı"nda bir araya getirmiştir. Bu konferansta feminizm, militerleşme, şifalandırma ve ekoloji arasındaki bağlar tartışılmıştır. Konferans organizatörlerinden Ynestra King'e göre:

> Ekofeminizm, kuram ile pratiğin birbirine bağlılığı ve bütünlüğü ile ilgilidir. Tüm canlıların özel gücünü ve bütünlüğünü savunur. Bizce *Percina tanasi** balığı ile bir topluluğun su ihtiyacı, musurgil-

* 1973 yılında Küçük Tenessee Nehri'nde yapılacak bir baraj projesini geciktiren yasal giri-

ler ile ton balığı talebi ve Skylab uzay istasyonu ile bir gün üzerlerine düşeceği canlılar bir arada ele alınmalıdır. Biz kendini kadın kimliğiyle tanımlayan bir hareketiz ve bu tehlikeli dönemde yapmamız gereken önemli işler olduğuna inanıyoruz. Dünyanın ve üzerindeki varlıkların şirketler tarafından tahrip edilişini ya da nükleer kıyım tehdidini feminist meseleler olarak görüyoruz. Bu kendi bedenlerimizin ve cinselliğimizin üzerinde karar verme hakkımızı elimizden alan ve kendi iradesini dayatmak için çeşitli tahakküm sistemlerine ve devlet gücüne dayanan erilci zihniyetin aynısıdır.[17]

Kadınlar ekolojik yıkıma ve/veya nükleer kıyım tehdidine karşı harekete geçtikleri anda, kadınlara, diğer insanlara ve doğaya yönelik ataerkil şiddet arasındaki bağlantıyı fark ederler. Ve bu ataerkiye başkaldırmanın gelecek nesillere, yaşama ve bu gezegene karşı sadakatimizi gösterdiğini de fark ederler. Bunu hem doğamız hem de kadın olarak yaşadığımız deneyimler aracılığıyla çok iyi ve derinden anlarız.[18]

"Şirket savaşçılarının ve askeri savaşçıların" çevreye yönelik saldırganlığı neredeyse fiziksel düzeyde, dişi bedenlerimize yönelik bir saldırganlık olarak hissediliyordu. Bunu bu hareketlere katılan pek çok kadın ifade ediyordu. Aynı şekilde İsviçre'de, Seveso kazasına karşı gösteri düzenleyen kadınlar şöyle yazmışlardı: "Bedenlerimizin kontrol edilmesi üzerine daha küresel bir düzeyde düşünmeliyiz; çünkü bedenlerimize saldıranlar sadece erkekler ve doktorlar değil, aynı zamanda çok uluslu şirketler! Kadınlara karşı, çocuklara karşı, Seveso'da La Roche-Givaudan'ın gösterdiğinden daha büyük bir saldırganlık olabilir mi? Bu kadınların ve çocukların hayatı 10 Temmuz 1976'dan beri "kaza"nın etkisi altında ve etkileri daha uzun yıllar hissedilecek."[19]

şimlere konu olan, soyu tükenme tehlikesi altındaki balık türü. (ç.n.)

10 Temmuz 1976'da İtalya'nın Lombardiya bölgesinde yer alan küçük bir kimyasal üretim fabrikasında meydana gelen endüstriyel bir kaza. (ç.n.)

1984 yılında 2 Aralık'ı 3 Aralık'a bağlayan gece, Hindistan'ın Bhopal kentindeki Union Carbide'a ait tarım ilacı fabrikasından 40 ton zehirli gaz salındı. Bu felakette 3000 kişi öldü ve gaza maruz kalan 400 bin kişiden pek çoğu daha sonra hayatını kaybetti. Bu felaketin etkileri sürüyor. Bu olaydan en fazla etkilenen de adalet taleplerini en yüksek sesle dile getirenler de kadınlar oldu. Yerel çevre örgütü Bhopal Gas Peedit Mahila Udyog Sangathan, Hindistan hükümetine, Union Carbide'a ve dünyaya olayın etkilerinin hâlâ yaşanmakta olduğunu ve kurbanların hayatlarının ve sağlıklarının parayla geri getirilemeyeceğini hatırlattı. Felaketten en ciddi zararı gören yoksul mahallelerden birindeki Müslüman bir kadın olan Hamidabi, "Yüreğimizdeki yangın sönene kadar savaşmaya devam edeceğiz; bu yangın 3000 cenazemizin yakılması sırasında başladı ve adalet yerini bulana kadar sönmeyecek," dedi. Ülkelerine nükleer füze yerleştirilmesine karşı çıkan Sicilyalı kadınların dediği gibi:

> Savaşa 'hayır'ımız özgürlük mücadelemizdir. Nükleer yarışı ile vücut geliştirmecilik kültürü, savaşın şiddeti ile tecavüzün şiddeti arasındaki bağ daha önce hiç bu kadar net olmamıştı. Aslında kadınlar için savaşın tarihsel hatırası budur... Ama bizim 'barış dönemi'nde de gündelik deneyimimiz budur ve bu anlamda kadınlar sürekli savaştadır... Erkek cinsinin büyük bölümünün çok sevdiğini gördüğümüz dehşet verici savaş oyununun geleneksel cinsel ilişki biçimleriyle aynı aşamaları içermesi tesadüf değildir: saldırı, fetih, sahiplik, kontrol. Bir kadın ya da bir toprak parçası; arada pek bir fark yok.[20]

Almanya'da nükleer elektrik santrallerinin inşasına karşı çıkan hareketlerin başını çeken kadınların hepsi feminist değildi. Fakat feminist olmayanlar için de teknoloji ile doğayla savaş, kadınlara yönelik savaş ve gelecek nesillerle savaş arasında bir bağlantı olduğu açıktı. Güneybatı Al-

manya'da bulunan Whyl kasabasındaki nükleer enerji santrali projesine fiilen karşı çıkan köylü kadınlar da teknoloji, endüstriyel sistemin kâr odaklı büyüme takıntısı ve "Üçüncü Dünya"nın sömürüsü arasındaki bağlantıyı görüyorlardı.[21] 1986 yılındaki Çernobil felaketinin ardından Rus bir kadın bu bağlantıyı neredeyse apaçık dile getirmişti: "Erkekler asla yaşamı düşünmezler. Sadece doğayı ve düşmanı fethetmek isterler."

Özellikle Çernobil felaketi, kadınların bu savaş teknolojisine ve genel endüstriyel savaşçı sisteme karşı öfke ve direnişlerini kendiliğinden ifade etmelerini teşvik etti. Atom teknolojisinin bombalarda kullanıldığında kötü ama Kuzey'in elektrikli ev aletleri için elektrik üretmekte kullanıldığında iyi olduğu yanılsaması yıkıldı. Ayrıca pek çok kadın tüketim odaklı yaşam tarzlarının doğaya, kadına, yabancı halklara ve gelecek nesillere yönelik savaş sisteminin bir parçası olduğunu fark etti.

Biyoteknoloji, genetik mühendisliği ve üreme teknolojisi alanındaki yeni gelişmeler, kadınlara bilim ve teknolojinin cinsiyet yanlılığını, bilim paradigmasının özünde ataerkil, doğa karşıtı ve sömürgeci olduğunu ve tıpkı doğanın üretkenlik kapasitesini elinden aldığı gibi kadınların da üreme kapasitesini elinden almak istediğini açıkça gösterdi. 1984 yılında Genetik ve Üreme Mühendisliğine Karşı Uluslararası Feminist Direniş Ağı'nın (fiNRRAGE) kurulmasını takiben 1985'de İsveç'te ve Bonn'da, 1988'de Bangladeş'te ve 1991'de Brezilya'da olmak üzere bir dizi önemli kongre gerçekleştirildi. Bu hareket dar bir tanımı olan kadın hareketini ya da feminist hareketini aşıyordu. Almanya'da sendikalar, kiliseler ve üniversitelerden kadınlar, kentli ve köylü kadınlar, işçiler ve ev kadınları, etik, ekonomi ve sağlık bakımından sonuçları hâlâ tartışılmakta olan bu teknolojilere karşı harekete geçtiler. Bu hareket Frankfurt'ta "taşıyıcı annelik" ajansının kurulmasını engelle-

meye katkıda bulundu. Kapitalist ataerkinin ve onun savaşçı biliminin yaşayan bir bütünü oluşturan parçaları kesip biçmeye ve koparmaya çalıştığı yerde bağlantılar arama yönündeki ekofeminizm ilkesi bu harekette de uygulandı. Yani bu hareketin üyeleri sadece bu teknolojilerin kadınlar üzerindeki etkilerine değil hayvanlar, bitkiler, Üçüncü Dünya ülkelerindeki ve sanayileşmiş Kuzey'deki tarımsal faaliyetler üzerindeki etkilerine de baktılar. Kadınların kurtuluşunun tek başına değil, ancak bu gezegen üzerinde yaşamın topyekûn korunması için verilecek büyük mücadelenin bir parçası olarak mümkün olduğunu anladılar.

Bu hareket yeni bağlantı ve ağların kurulmasını da kolaylaştırdı. Bangladeş kongresinde bu teknolojileri duyan Afrikalı bir kadın şöyle dedi: "Eğer ilerleme denen şey buysa bunu istemiyoruz. Sizde kalsın!"

"Ruhani" ya da "Siyasi" Ekofeminizm?

Çeşitli hareketlerde (ekoloji, barış, feminizm ve özellikle sağlık hareketlerinde) yer alan kadınlar her şeyin birbirine bağlı ve bağımlı olduğu gerçeğini yeniden keşfederken yaşamın ruhani boyutu olarak adlandırılan şeyi de yeniden keşfettiler. Hatta bu karşılıklı bağlılığın farkındalığının kendisi de bazen ruhanilik olarak adlandırılıyordu. İnsanın mutluluğunun temelde maddi malların üretiminin artmasına bağlı olduğunu düşünen kapitalist ve Marksist materyalizm bu boyutu ya inkâr ediyor ya da aşağılıyordu. Feministler modern çağın başlarındaki "cadı avları"nın önemini, ataerkil bilim ve teknolojinin ancak bu kadınlar (cadılar) öldürüldükten ve onların bilgileri, bilgelikleri ve doğayla yakın ilişkileri yok edildikten sonra geliştiğini fark etmeye başladılar.[22]

Kadınları ve doğayı ataerkil yıkımdan kurtarmak için bu bilgeliği geri alma ve yeniden canlandırma arzusu da bu ruhanilik yönelimini motive etti. "Ruhani" kelimesi muğlâk ve herkes için farklı şeyler ifade

edebilen bir kelime. Bazıları için bir tür dini; ama savaşçı gelenekleri ile kadına ve doğaya kötü davrandıkları tartışılan ataerkil, tek tanrılı, Hıristiyanlık, Yahudilik ya da İslam dinlerinin devamlılığına dayalı olmayan bir dini ifade ediyordu. Bu yüzden bazıları tanrıça temelli bir dini yeniden canlandırmayı ya da yeniden kurmayı denedi ve ruhanilik Tanrıça olarak tanımlandı.

Bazıları bunu, her şeyde bulunan ve her şeye nüfuz eden dişilik ilkesi olarak tanımladı. Bu ruhanilik tanımı biraz daha az "ruhani", yani daha az idealist bir şekilde anlaşıldı. Ruh, dişi olmakla birlikte, maddi dünyadan ayrı değil her şeyde ve her insanda bulunan yaşam gücü olarak görüldü. Bu gerçektende bağlantı kuran ilkeydi. Nispeten maddi bir anlam taşıyan bu ruhanilik, genel olarak dinden çok büyüye benziyordu.[23] Ruhaniliğin bu yorumu Starhawk'ın[24] yazılarında dile getirilmişti. Ona göre ruhanilik büyük ölçüde kadınların şehvetine, cinsel enerjisine, en kıymetli yaşam gücüne eşitti ve onları birbirilerine, diğer canlılara ve elementlere bağlayan şey de buydu. Kadının sevmesini ve yaşamı kutlamasını mümkün kılan enerjiydi. "Uhrevi" değil şehvetli ya da cinsel olan bu ruhanilik, ruh ile maddenin, aşkınlık ile içkinliğin zıtlığına odaklanır ve bu yolla o zıtlığı terk eder. Sadece içkinlik vardır; ama bu içkinlik, öznellik, yani yaşam ve ruhtan arınmış etkisiz ve pasif bir madde değildir. Ruh her şeyde ve özellikle de tensel deneyimimizde doğal olarak vardır çünkü biz de, bedenleri olan varlıklar olarak, maddi olanı ruhani olandan ayıramayız. Ruhani, onsuz yaşamın çiçek açamayacağı aşk ve her şeyin içinde bulunan büyüdür. Yeniden keşfedilen bu kadim bilgelik, her şeyi kapsayan bu bağlantıların varlığı konusundaki kadim büyülü içgörüden ve bunlar aracılığıyla güçsüz kadınların güçlü erkekleri etkileyebileceği bilgisinden oluşur. 1980 yılında Pentagon'un

etrafını sarıp ritüeller yapan ve ilk ekofeminist manifestoyu üreten kadınlar bu yaklaşımdan etkilenmişlerdir.[25]

"Ruhaniliğe" yapılan bu vurgunun ekoloji alanıyla ilişkisi, yaşamın kutsallığının yeniden keşfine ve bu doğrultuda, yeryüzünde yaşamın ancak ve ancak insanların tekrar tüm canlı türlerini kutsal görmeye ve onlara gereken saygıyı göstermeye başlaması halinde korunabileceği düşüncesinin yeniden keşfedilmesine dayalıdır. Bu özellik uhrevi bir tanrıda, bir aşkınlıkta değil gündelik yaşamda, işimizde, etrafımızdaki şeylerde, içkinliğimizdedir. Ve zaman zaman bu kutsallık ritüellerle, dansla ve şarkılarla kutlanmalıdır.

Toprak Ana'ya bağımlılığımızın bu şekilde kutlanması, modern bilim ve teknolojinin babaları olan Francis Bacon ve takipçilerinin savunduğu tutuma oldukça terstir. Onlara göre bu bağımlılık bir rezalet, insanın kendi belirlediği koşullar içinde özgürlük hakkına hakarettir ve dolayısıyla zorla ve şiddetle reddedilmelidir. Batı akılcılığı, Batı'nın bilim paradigması ve özgürlük kavramı, bu bağımlılığı yenmeye ve aşmaya, doğanın (erkek) iradeye tabi kılınmasına ve doğanın büyüsünün bozulmasına dayalıdır. Bu bağlamda ruhanilik "Toprak Ana"yı iyileştirmeye ve dünyaya büyüsünü iade etmeye kalkışır. Bu da büyünün bozulması sürecini geri almak anlamına gelir ki Max Weber bunu Avrupalı akılcılaştırma sürecinin kaçınılmaz sonucu olarak görmüştür.

ABD'li ekofeministlerin Avrupa'dakilere kıyasla "ruhani" olana daha fazla vurgu yaptıkları görülmüştür. Örneğin Almanya'da, özellikle de 1980'lerin başından beri, bu eğilim sıklıkla gerçeklerden kaçmak olarak eleştirilmiş, siyasi alandan çıkıp bir tür hayal dünyasına çekilme, gerçeklikten uzaklaşma ve dolayısıyla erki erkeklerin eline bırakma olarak görülmüştür. Fakat "ruhani" feministler, yaptıklarının gündelik yaşam siyaseti olduğunu, sadece küçük topluluklarda bile olsa temel ilişkileri

dönüştürmek olduğunu savunurlar. Bu siyasetin, erkeklerin erk oyunlarını benzer oyunlarla bozmaya çalışmaktan çok daha etkili olduğunu düşünürler. Almanya'daki bu tartışma arka planda Yeşiller'in doğuşu ile birlikte ele alınmalıdır. Yeşiller 1978 yılından beri parlamenter siyasetin içindedir. Pek çok feminist Yeşil Parti'ye ekolojik kaygılardan çok feminist kaygılarla katılmıştır. Yeşiller de bu kaygıları program ve siyasetlerine dâhil etmekte kararlı davranmıştır. Ekofeminist hareket içindeki "ruhani" tutumun eleştirisi genellikle sol görüşteki erkek ve kadınlardan gelmektedir. Pek çok kadın, özellikle de kapitalizm eleştirilerini ataerki eleştirileri ile birleştiren ve yine de bir tür "materyalist" tarih kavramına tutunan kadınlar, ruhani ekofeminizmi kabul etmekte zorlanırlar çünkü kapitalizmin "ruhani" feministlerin "materyalizm" eleştirisini asimile edebileceği açıktır.

Aslında bu gerçekleşmiştir de. Yeni Çağ ve ezoterik hareket, bir çoğu doğulu bağlamından, özellikle Çin ve Hindistan kültürlerinden koparılmış parçalar olan ezoterika, meditasyon, yoga, büyü ve alternatif sağlık uygulamaları için yeni bir piyasa yaratmıştır. Sömürgelerin maddi kaynaklarına yönelik yağmanın ardından şimdi de ruhani ve kültürel kaynakları dünya piyasası için birer metaya dönüştürülmektedir.

Ruhani şeylere gösterilen bu ilgi, Batılı ataerkil kapitalist medeniyetin derin krizinin tecellisidir. Batı'da yaşamın ruhani yönleri (daima "maddi" dünyadan ayrılmış olarak) gittikçe yıpratılırken, insanlar kendi kültürlerinin yok edilen parçalarını artık "Doğu"da, endüstri öncesi geleneklerde aramaktadırlar.

Bu arayış, derin bir insani ihtiyaç olan bütünlük ihtiyacından kaynaklanmaktadır ancak bunun bugünkü parçalanmış ve metalaşmış hali eleştirilmelidir. Doğulu ruhanilik ile ilgilenenlerin çoğu yoga ve tai-chi gibi parçaların alındığı sosyoekonomik ve siyasi bağlamları, örneğin

Hindistan'da insanların nasıl yaşadıklarını pek bilmez ya da merak etmezler. Bu bir tür lüks ruhaniliktir. Saral Sarkar'ın deyişiyle,[26] bu Batı'nın yaşam standartlarının maddi pastası üzerindeki idealist kremadır. Bu lüks ruhanilik, ruh ile madde, ekonomi ile kültür arasındaki ikiliği çözemez çünkü bütünlük arayışını sömürüye dayalı mevcut dünya sistemine yönelik eleştiri ve daha iyi bir toplum arayışına çevirmediği sürece, kolaylıkla asimile edilip etkisiz kılınabilecektir.

Yaşamsal kaynaklarını korumak için savaşan Üçüncü Dünya kadınları için bu ruhani krema, ruhani olanla maddi olan arasındaki bu ayrılık akıl almazdır. Toprak Ana teriminin tırnak içine alınması gerekmez çünkü onlar dünyayı kendilerinin ve diğer canlıların hayatta kalmasını garantileyen bir canlı varlık olarak görürler. Dünyanın kutsallığına saygı duyar ve bunu kutlar, endüstrileşme ve meta üretimi için dünyanın ölmesine ve ham maddeye dönüştürülmesine karşı çıkarlar. Dolayısıyla doğanın hem çeşitliliğine hem de sınırlarına saygı duyarlar ve hayatta kalabilmeleri için bunların ihlal edilmemesi gerektiğini bilirler. Bizim ekofeminist tutumumuzun dayanağı da, dünyadaki kadınların büyük bölümünün gündelik kendini idame üretiminden kaynaklanan, bu tür bir materyalizm, bu tür bir içkinliktir. Bu materyalizm ne metalaştırılmış kapitalist materyalizm ne de mekanik Marksist materyalizmdir. Bunların ikisi de insanlığın doğa ile ilişkisi konusunda aynı anlayışa dayalıdır. Fakat bizim anladığımız anlamda ekofeminist ruhanilik, sadece "emek olmadan yemek" isteyen, yemeğin nereden geldiğini ve kimin emeğiyle var olduğunu umursamayan uhrevi bir ruhanilikle karıştırılmamalıdır.

İlerleyen bölümler, yaşamın temel gereksinimlerinden yola çıkan bir perspektif olarak gördüğümüz ekofeminizm anlayışımız üzerine kuruludur. Biz buna kendini idame perspektifi diyoruz. Bizce bu

perspektife kadınlar erkeklerden, Güney'de çalışan ve yaşayan, hayatta kalma mücadelesi veren kadınlar da Kuzey'deki kentli, orta sınıf kadın ve erkeklerden daha yakınlar. Fakat tüm kadın ve erkekler endüstriyel sistemin zararlarından doğrudan etkilenen bedenlere sahipler. Dolayısıyla tüm kadınlar ve elbette tüm erkekler de bu süreçleri analiz etmek ve değiştirmek için gereken "maddi temel"e sahipler. İlerleyen bölümlerde mücadelemiz ve kafa yormalarımız sırasında karşılaştığımız çeşitli soruları tartışıyoruz. Bu sorular önceden planlanmış olmadıkları halde bu gezegende yaşamı sürdürmek istiyorsak yüzleşmek zorunda olduğumuz sorun ve meselelerin büyük bölümünü içeriyorlar: bilgi anlayışımız, yoksulluk ve kalkınma meselesi, tüm canlı türlerinin endüstrileştirilmesi sorunu, kültürel kimlik ve köken arayışı, sınırlı bir kürede özgürlük ve kendi kaderini tayin hakkı arayışı. Ve son olarak doğaya, kadınlara, çocuklara ve erkeklere iyi davranan bir toplum vizyonumuzu dile getirmeye çalışıyoruz. Yazarlar olarak kendi katkımızı sunarken aramızdaki fikir ve analiz farklılıklarını ortadan kaldırmaya çalışmadık. Bugün gelinen noktada ve mevcut ve hâkim koşullar altında bu farklılıklar kaçınılmazdır ve küresel düzeyde ekofeminist bir söylemin ne olabileceğine dair gerçekçi bir resim sundukları için biz de bunlardan kaçınılmaması gerektiğini düşünüyoruz.

Notlar

1. Gladitz. N., *Lieber heute aktiv als morgen radioaktiv*, Wagenbach, Berlin 1976.
2. Shiva, V. *Staying Alive: Women, Ecology and Survival*, Kali for Women, Yeni Delhi and Zed Books, Londra 1988. Shiva, V.,*Fight for Survival* (Chamun Devi ve Itwari Devi ile röportaj), *Illustrated Weekly of India*, 15 Kasım 1987.
3. Dankelman, I. & J. Davidson, *Women and Environment in the Third World: Alliance for the Future*, Earthscan Publications Ltd., Londra, 1988.
4. Ekins, Paul *A New World Order: Grassroots Movements for Global Change*, Routledge, Londra & New York, 1992.
5. Bravo, E. Accion Ecologica, *Un Ecosistema en peligro: Los bosques de maglar en la costa ecuatoriana*, Quito, tarihsiz.
6. Whyl, Kaiserstuhl, S. W. Almanya'daki atom karşıtı hareketin liderlerinden Annemarie Sacher ve Lore Haag ile yapılan bir röportaja dayalıdır. Bu Almanya'daki bu tür hareketlerin ilki olmuş, 1974'ten yaklaşık 1976'ya, nükleer reaktörün inşaatının durdurulmasına kadar sürmüştür. Daha fazla ayrıntı için bkz.: Saral Sarkar, *Green Alternative Politics in West Germany*, Cilt 1, The New Social Movements, Promilla Publishers, Yeni Delhi, 1992.
7. Dankelman & Davidson, a.g.e
8. Levine, Murray, *Love Canal: My Story*, SUNY, Albany NY 1982, s. xv.
9. *Voices Unidas*, Cilt 1, No.2, 1992.
10. Medha Patkar ile röportaj, Indigenous Vision, Peoples of India, Attitudes to the Environment, *India International Centre Quarterly*, Spring-Summer 1992, s. 294.
11. Ortner, S., "Is Female to Male as Nature to Culture?" Rosaldo, M.Z. & L.Lamphere, *Women, Culture and Society*, Stanford University Press, Stanford, 1974.
12. Diamond, I. & G.F.Orenstein, *Reweaving the World: The Emergence of Ecofeminism*, Sierra Club Books, San Francisco, 1990. Plant, J., *Healing the Wounds: The Promise of Ecofeminism*, New Society Publishers, Philedephia, Pa, Santa Cruz, Ca 1989. King, Y., "The Ecology of Feminism and the Feminism of Ecology," Plant, a.g.e., s. 18-28.
13. Birk, A. & J. Stoehr, Der Fortschritt entläßt seine Tochter, *Frauen und Ökologie*. Gegen den Machbarkeitswahn, Volksblattverlag, Köln, 1987.
14. Vandana Shiva ile yapılan bir röportaja dayanmaktadır, bkz. Shiva, 1987, a.g.e.
15. Diamond ve Orenstein, 1990, a.g.e.

16. D'Eaubonne, F., "Feminism or Death," Elaine Marks ve Isabelle de Courtivron (ed.), *New French Feminisms, an Anthology*, Amherst University Press, Amherst, 1980.
17. King, Y., "The Eco-Feminist Perspective," Caldecott, L. & S. Leland (ed.), *Reclaiming the Earth: Women Speak out for Life on Earth*, The Women's Press, Londra 1983, s. 10.
18. A.g.e., s. 11.
19. Howard-Gorden, F., "Seveso is Everywhere," Caldecott & Leland, a.g.e., s. 36-45.
20. Sicilyalı kadınların beyanı, Caldecott & Leland tarafından alıntılanmıştır, a.g.e., s. 126.
21. Bkz. Gladitz, a.g.e., Maria Mies'in yapmış olduğu röportajda da belirtilmiştir, 1990 (bkz. not 6).
22. Merchant, C., *The Death of Nature. Women, Ecology and the Scientific Revolution*, Harper & Row, San Francisco, 1983.
23. Mies, M., TANTRA, Magie oder Spiritualität? beitraege zur.
24. Starhawk, 1982.
25. Caldecott & Leland, a.g.e., s. 15.
26. Sarkar, S., Die Bewegung und ihre Strategie. Ein Beitrag zum notwendigen Klärungsprozeß, *Kommune*, Nr. Frankfurt, 1987.
27. Diamond, I., "Resisting the Logic of Control: Feminism, Fertility and the Living Earth," sunum (yayınlanmamış), 1990.

BİRİNCİ BÖLÜM

ELEŞTİRİ VE PERSPEKTİF

İndirgemecilik ve Yaşamın Üretimi: Bilimde Bir Kriz

Vandana Shiva

Bilgi ve Cehalet

Modern bilim, evrensel değer yargılarından arınmış bir bilgi sistemi olarak yansıtılır ve kendi yönteminin mantığına göre yaşamla, evrenle ve neredeyse her şeyle ilgili nesnel sonuçlar çıkardığını iddia eder. Bu egemen modern bilim akımı, indirgemeci ya da mekânik paradigma, 15. ve 17. yüzyıllarda büyük beğeni kazanan Bilim Devrimi olarak ortaya çıkmış, Batılı insana özgü bir perspektiftir. Ancak, Üçüncü Dünya ve feminizm araştırmacıları,[1] egemen sistemin insanlığı toptan özgürleştirici bir güç değil, (her ne kadar kendisini herkese fayda sağlama iddiasıyla meşrulaştırsa da) hem doğanın hem de kadının kontrol altına alınmasını kaçınılmaz olarak içeren, Batılı, erkek odaklı ve ataerkil bir perspektif olduğunu son dönemde fark etmeye başlamıştır.[2]

Bu egemenlik ve kontrolün merkezinde "bilgi" (uzman) ile "cehalet" arasında yer alan ve hiçbir dayanağı olmayan çizgi bulunur. Bu çizgi, bilimle ilgili bazı hayati soruların ele alınmasını ya da bazı uzmanlaşmamış bilgi biçimlerini bilimsel alandan fiilen dışlar.

Egemen bilginin doğasında var olan bu dışlamayı örnekleyen iki kişisel deneyimim var. 1970'lerde, nükleer fizik eğitimimi alırken, atom

enerjisi kurumunun seçkin azınlığına katıldığım için ayaklarım yerden kesilmiş bir şekilde, memleketimdeki bir yaz okuluna gitmiştim. Fakat tıp doktoru olan kız kardeşim nükleer tehlikeler konusundaki cehaletimi ortaya koyarak ayaklarımı tekrar yere bastırdı. Nükleer uzmanları olarak nükleer reaksiyonların nasıl gerçekleştiğini biliyor, ama radyasyonun canlıları nasıl etkilediğini bilmiyorduk. Radyasyon işaretli yakalıklarımız ve özel tulumlarımız ayrıcalıklı bir kulübe üyeliğimizi göstermekten başka bir anlam taşımıyordu. Genç bir nükleer fizikçi olarak kendi cehaletimin bu şekilde yüzüme vurulması beni çok sarstı ve kendimi aldatılmış hissettim. Bölüm değiştirerek kuramsal fizik okumaya başladım.

10 yıl sonra hamileydim ve doğum sancılarımı çektiğim sırada, uzmanlık ile cehalet arasındaki bu dayanaksız çizgi ile bir kez daha karşılaştım. Doktor, zor bir doğum olacağını söyleyerek sezaryen olmamda ısrar ediyordu. Hamileliğimde hiçbir sorun yaşamamış, kendimi doğal doğuma hazırlamış ve hatalı tıbbi müdahaleler de dâhil olmak üzere kendimi olası tüm sorunlar konusunda eğitmiştim. Fakat bir anne olarak doğum yapma konusunda "uzman"lık statüsüne erişemiyordum. Ben bilgisiz bir vücuttum; doktor ise bilen beyindi. Sezaryenle doğumun endikasyonlarını sorduğumda kem küm ederek yaşımın fazla büyük olduğunu, yani 30 yaşında olduğumu ve bunun sezaryen için yeterli endikasyon olduğunu söylemişti. Ama ben kendi sağduyumu dinlemeyi seçtim ve o doğumhaneden çıktım. Babam beni, bana ve bebeğime doğal olma şansı tanıyacak daha mütevazı bir hastaneye götürdü. Beklendiği gibi sorunsuz, travmasız bir doğum yaptım.

Uzmanlaşmamış bilgiyi cehalet olarak gören ve bu yapay ayrım aracılığıyla kendi cehaletini gizleyebilen bölünmüş ve parçalanmış bilgi yaklaşımında, içkin bir yanılsama olduğu görülüyor. Modern Batılı ataerkinin "bilim devrimi" olarak adlandırılan özel bilgi bilimsel gelene-

ğini "indirgemeci" olarak tanımlıyorum çünkü 1) hem diğer bilenlerin ve diğer bilme biçimlerinin dışlanması yoluyla insanın doğayı bilme kapasitesini kısıtlıyor ve 2) doğanın yaratıcı üreme kapasitesini etkisiz hale getirip parçalayarak azaltıyor. İndirgemeciliğin, onu kendine tabi kıldığı ve yerine geçtiği tüm diğer indirgemeci olmayan bilgi sistemlerinden ayıran, bir dizi belirgin özelliği vardır. Öncelikle, indirgemeciliğin ontolojik ve bilgi bilimsel varsayımları tekdüzeliğe, tüm sistemlerin aynı münferit ve ayrışmış temel bileşenlerden oluştuğu algısına ve tüm temel süreçlerin mekânik olduğu varsayımına dayalıdır. İndirgemeciliğin mekânistik metaforları doğayı ve toplumu, toplumsal anlamda yeniden inşa etmiştir. Düzen ve güç kavramlarının karşılıklı bağımlılık ve karşılıklılığa dayalı olduğu organik metaforların aksine, doğanın makineye benzetilmesi bölünebilirlik ve oynanabilirlik varsayımına dayalıdır. Carolyn Merchant'ın dediği gibi :

> Bugün karşı karşıya olduğumuz çevresel çelişkinin kökenini ve bunun bilim, teknoloji ve ekonomi ile ilişkisini araştırırken, gerçekliği bir canlı değil bir makine olarak yeniden kavramsallaştırarak hem doğanın hem de kadının tahakküm altına alınmasını salık veren dünya görüşünün ve bilimin oluşumunu yeniden incelemeliyiz.[3]

Bu tahakküm doğası gereği şiddet içerir. Burada şiddetten anlaşılan bütünlüğün ihlalidir. İndirgemeci bilim doğaya ve kadına şiddet uygular ve bunların üretkenliğini, gücünü ve potansiyelini ellerinden alır. İndirgemeciliğin bilgi bilimsel varsayımları ontolojik varsayımları ile ilişkilidir: Tekdüzelik, bir sistemin parçalarıyla ilgili bilgisinin bütünün bilgisi olarak sunulabilmesine izin verir. Bölünebilirlikse bilginin bağlamdan koparılarak soyutlanmasına izin verir. Ve sonuçta "nesnellik" olarak sunulmak üzere, yabancılaşma ve katılımsızlığa dayalı geçerlilik ölçütleri yaratır. "Uzmanlar" ve "mütehassıslar" da bu yolla bilginin tek meşru arayıcıları ve üreticileri olarak sunulurlar.

Değer ve Değersizlik

İndirgemecilik sadece kendi mitolojisiyle değil hizmet ettiği çıkarlar tarafından da korunmaktadır. İndirgemecilik asla bilgi bilimsel bir hata değil, belirli bir ekonomik ve siyasi organizasyonun ihtiyaçlarına verilen cevaptır. İndirgemeci dünya görüşü, sanayi devrimi ve kapitalist ekonomi, aynı sürecin felsefi, teknolojik ve ekonomik bileşenleridir. Tek tek şirketler ya da ekonominin sektörleri, ister özel isterse devlete ait olsunlar, sadece kendi verimlilikleri ve kâr oranlarıyla ilgilenirler. Ve her şirket ya da sektör kendi verimliliğini, toplumsal ve ekolojik maliyetlerin maksimize edilmesine bakmaksızın, kendi kârını ne kadar maksimize edebildiği ile ölçer. Bu verimlilik mantığını indirgemecilik sunmuştur. Kaynak sistemlerinin sadece sömürü ve ekstraksiyon aracılığıyla kâr üretebilen özellikleri hesaba katılmakta, ekolojik süreçlere istikrar kazandıran ama ticari olarak kâr üretmeyen özellikleri ise göz ardı edilerek sonuçta yok edilmektedir.

Ticari kapitalizm özelleşmiş meta üretimine dayalıdır ve dolayısıyla üretimde tekdüzelik ve doğal kaynakların tek işlevli kullanımını talep eder. Dolayısıyla indirgemecilik, karmaşık ekosistemleri tek bir bileşene, bir bileşeni ise tek bir işleve indirger. Dahası, tek işlevli, tek bileşenli sömürüyü maksimize edecek şekilde ekosistemle oynanabilmesine izin verir. İndirgemeci paradigmada orman keresteye, kereste ise kâğıt ve kâğıt hamuru endüstrisin için selüloz lifine indirgenir. Sonra da kâğıt hamuru üretimini artırmak için ormanlar, toprak ve genetik kaynaklarla oynanır. Bu çarpıtma ormanın su üretimini azaltsa ya da orman topluluğunu oluşturan canlı çeşitliliğine zarar verse bile, genel üretkenlik artışı adı altında bilimsel olarak meşrulaştırılır. Yani "bilimsel" ormancılık ve ormanların "geliştirilmesi" canlı ve çeşitlilik barındıran ekosistemi ihlal ve yok eder. Bu anlamda, büyüyen ekolojik krizin kökeninde

indirgemeci bilim yatmaktadır. Çünkü indirgemeci bilim, doğanın organik süreçlerini, ritimlerini ve yaşam üretme kapasitesini yok eden bir dönüşümden geçmesini ister.

Bilgi ile cehalet arasındaki dayanaksız sınırlar değer ile değersizlik arasındaki dayanaksız sınırlarla paraleldir. İndirgemeci, mekânistik metafor aynı anda hem değer ölçütünü hem de değersiz gördüğü şeyin imhasının araçlarını yaratır. Bedava ve kendi kendini üretebilen şeylerin sömürgeleştirilmesini ve kontrol altına alınabilmesini mümkün kılar. Teknolojik gelişme çoktan dönüştürülmüş ve kullanılmış olan şeylerden henüz el değmemiş şeylere doğru ilerler.

İşte bu anlamda, yaşamın üretimi üzerinde iktidar kurma alanları olarak tohum ve kadın bedeni, kapitalist ataerkinin gözünde son sömürgeler arasındadır.[4] Bu yaratıcı yaşam üretme alanları, uzmanın "ürettiği" ve değer kattığı "pasif" alanlara dönüştürülür. Doğa, kadın ve beyaz olmayan halklar "ham" maddeden başka bir şey değildir. Kadınların ve doğanın katkılarının değersizleştirilmesi sömürgeleştirme eylemlerine kalkınma ve ilerleme eylemleri olarak değer atfedilmesi ile el ele ilerler. Yabancılaşmanın işareti olan ayrılık, sahiplenmenin ve kontrolün aracı haline gelir. Locke'ın Hükümet Üstüne İkinci Tez'ine göre "İnsanın Doğa'dan aldığı ve kendi emeğini kattığı şey mülkü haline gelir."[5] Bu şekilde "alma" işlemi sahiplik haline gelir ve sermayenin "alma", ayırma ve parçalama yetisi bilim ve teknolojiye bağlıdır. Fakat "alma" ve "emek katma" yoluyla elde edilen mülkiyet, kendisinden önce de emeğin söz konusu olmuş olduğunu reddeder. Doğa ile ekilen tohuma sarf edilen insan emeği arasında, doğa ile insanın çocuğu arasında net bir çizgi yoktur. Endüstriyelleştirici vizyonun doğa olarak, emek dışı şeyler olarak gördüğü şey, biyoloji ve doğa olarak tanıplayıp alçaltmak

istediği şey, başkalarının toplumsal emeğidir ve hem doğayı hem de kadının emeğini pasif olarak tanımlar.

Claudia von Werlhof'un işaret ettiği gibi,[6] hâkim bakış açısıyla "doğa" bedava ve/veya olabildiğince ucuza erişilebilir olması gereken her şeydir. Buna toplumsal emeğin ürünleri de dâhildir. "Dolayısıyla, bu insanların emeğinin emek dışı olduğu, biyoloji olduğu ve emek güçlerinin, yani çalışma yetilerinin doğal bir kaynak, ürünlerinin bir madene benzediği ilan edilir."

Dolayısıyla, bilginin parçalanması aracılığıyla bir dizi yapay kayma sağlanır. Yaşamın üretilmesi ve yenilenmesini sağlayan kaynaklar etkisiz ve parçalanmış maddeye, işlenerek mamul ürün haline getirilecek olan "ham madde"ye dönüştürülür. Yaratıcılığın pasifliğe dönüştürülmesi üretkenliği bozucu, baskıcı ve sömürücü eylemlere taşır ve bunu bir değer kaynağı olarak tanımlarken aynı zamanda tüm diğer değerleri de değersiz olarak tanımlar. Üretkenlik ve değerin bu şekilde taşınması aracılığıyla, yaşam üretimi alanlarının dışarıdan kontrol edilmesi sadece arzu edilir bir durum değil aynı zamanda insanın hayatta kalması ve refahı için gereklilik haline gelir. Yıkıcı olan, ironik bir şekilde, kurtarıcımız haline gelir.

Değerin değersizlik, emeğin emek dışılık, yaratıcılığın pasiflik, yıkımın üretim haline getirildiği bu çeşitli kaymaların örneklerinden biri biyolojik üremenin sermaye ve teknoloji tarafından ele geçirilmesidir.

İnsan Üremesinin İndirgenmesi

Doğumun tıbbi bir olgu haline getirilmesi kadın bedeninin profesyonel uzmanlar tarafından yönetilebilecek bir dizi bölünmüş, fetişleştirilmiş ve değiştirilebilir parça halinde mekânize edilmesi ile ilişkilendirilmiştir.

Hamile kadınlar insanı üreten kaynak olarak değil"ürün"ün, yani bebeğin, elde edildiği "ham madde" olarak görülmektedir. Bu koşullar

altında bebeği üreten de anne değil doktor olarak görülür. Önemli görünen hususlardan biri, en yüksek düzeyde tıbbi "yönetim" ile rahim ve kadın tarafından en düşük seviyede "emek"* gerektiren sezaryen operasyonunun en kaliteli ürünü sağladığı düşüncesidir. Tüp bebek (in vitro fertilizasyon) yönteminde ise bir uzmanlar kurulu, doktorları sadece "destekleyici" değil, "embriyonun oluşumunda rol oynayan" bir taraf olarak görmüştür.[7]

Daha önceleri odaklanılan nokta, anne ve bebek arasındaki organik birlik iken, bugün sürecin merkezinde doktorlar tarafından kontrol edilen "fetal ürün" yer alır. Kadınların rahimleri etkisiz birer kaba[8] indirgenmiş ve cehaletleriyle birlikte pasiflikleri de inşa edilmiştir. Kadının fetüs ile dolaysız organik bağı alınıp yerine kadınları iyi anneler olmaları için eğitme uzmanlığında tekelini ilan eden erkekler ve makinelerin aracısı olduğu bilgi konmuştur. Ann Oakley'in bir tıp ders kitabından alıntıladığı gibi:

> Bir fetüs ultrason ile tarandığında bu, annenin çocuğuyla toplumsal olarak tanışması için harika bir fırsat gibi görünür ve bu sayede insanın fetüsü bir parazit gibi değil de bir yoldaş gibi görmesi umulur... Kadınları ultrasonla gözlemleyen doktorlar ve teknisyenler çocuğu kadına göstererek annelerin çocuklarıyla erkenden bir sevgi bağı kurmasını destekleme fırsatına sahiptirler. Bu işlem annelerin fetüse özenli davranmasına yardımcı olur.[9]

Kadınların sadece emeği ve bilgisi reddedilmekle kalmayıp, kendi bedenlerinden doğan çocukla aralarındaki yakın bağ ve sevginin bile doktorlar ve teknisyenler tarafından ortaya konması gerekmektedir.

Gücün kadından doktora, yani kadından erkeğe[10] geçişini pekiştiren yeni üreme teknolojileri, sperm üretiminin yumurta üretiminden

---

* Labour kelimesi İngilizcede hem emek hem de doğum sancısı anlamına gelir. (ç.n.)

daha değerli olduğunu ileri sürer. Sperm üretiminin erkek üzerindeki yükünün, bu süreçte kadının bedenine yapılan kimyasal ve mekânik müdahalelere rağmen, yumurta "bağışının" kadın üzerindeki yükünden daha yüksek olduğu sonucuna varırlar. Dahası, tüp bebek ve benzeri teknolojiler şu anda "anormal" kısırlık durumlarında önerilmekteyse de, normal ile anormal arasındaki sınır doğa ile doğal olmayan arasındaki sınır kadar muğlâktır. Hamileliğin yeni yeni tıbbi bir olguya dönüştürüldüğü dönemde, profesyonel müdahale anormal vakalarla sınırlıydı ve normal vakalar esas profesyoneller, yani ebeler tarafından yönetiliyordu. 1930'larda doğumların yüzde 70'i kadının evde doğum yapabileceği derecede normal kabul edilirken 1950'larda doğumların yüzde 70'i hastanede doğum yapmayı gerektirecek kadar anormal olarak tanımlanıyordu. Tekrar Ann Oakley'den alıntı yaparsak:

> Kadınların rahimleri kadınların kendi başlarının çaresine bakamayacağına inananların ideolojileri ve uygulamaları ile ele geçirilmesi gereken kaplardır. Kadınların rahimlerinin ele geçirilmesi fizikselci ve erilci paradigmanın, sadece yaşamın tıbbileştirilmesi değil bedenlerin davranışlarının zihinlerden bağımsız olarak açıklanabildiği ve kontrol edilebildiği bir Kartezyen dünya görüşünün mutlak mantığının hâkimiyetidir.[11]

Time dergisinde yayınlanan "Bebek Yapımında Bir Devrim"[12] başlıklı makale, menopozun hamileliğin önüne koyduğu "engel"in aşılması için kullanılabilecek teknikleri açıklamaktadır. Vücudun ritimleri sistematik şekilde teknolojik engeller olarak yorumlanmaktaydı ve bu engeli aşmak için organizmanın hem zihinde hem de maddiyatta parçalarına ayrılması gerekiyordu. *Time*'daki makale "elde edilen son bulgular bu kadınların, rahimleri yaşlandığı için değil yumurtalıkları yaşlandığı için kısır olabileceğini iddia ediyor," diyordu.

Organik bütünleri parçalanmış, birbirinden ayrılabilir ve yerine başka şeyler konabilir parçalara indirgemek, indirgemeciliğin doğanın sınırlarını aşma yöntemi olmuştur.

Bitkilerin Üremesinin İndirgenmesi

Bilim ve sanayi devrimlerinden beri teknolojiyle ekonomi el ele vermiş, bolluk ve özgürlüğe ulaşmak için doğanın sınırlarının aşılması gerektiği varsayımını desteklemektedir. Tarım ve gıda üretimi bu sınırların aşılmasının ekolojik ve toplumsal sistemlerde nasıl bir çöküşe sebep olduğunu göstermektedir. Tarım toplumları bitki yaşamı ve toprak verimliliğinin yenilenebilirliğini güvence altına almak için toprağı yüzyıllardır doğanın sınırları dâhilinde işlemişlerdir. Fakat bu doğal yenilenebilirlik süreçleri artık aşılması gereken bir kısıtlama olarak algılanmaktadır. Endüstriyel olarak üretilmiş tohum ve gübre, doğanın tohum ve gübrelerinden üstün kabul edilmiştir. Fakat bu ikameler toprak verimliliğini ve bitki yaşamını yenilenebilir olmayan kaynaklara dönüştürmüştür. Yeşil Devrim'in ve endüstriyel tarımın hammadde ve girdileri olarak kullanılan toprak ve tohumlar, hastalıklı topraklar, aşırı ıslak ya da tuzlanmış araziler ve hastalıklarla zararlıların istilasına uğramış ekinler yaratmıştır. Doğanın bir kaynağa dönüştürülmesinin en önemli adımı "tohum"un, yani bitki yaşamının yenilenmesini sağlayan kaynağın, üzerinde oynanabilen, patentlenebilen ve şirketlerin kâr amacı ile mülkiyetine sahip olabildikleri bir "genetik kaynak"a dönüştürülmesidir. Doğanın bitkileri yenileme yöntemleri fazla yavaş ya da "ilkel" denerek azledilmiştir. Yaşamın yeniden üretilmesinin önündeki doğal sınırların, yani "tür bariyerleri"nin, yaşam üzerindeki etkileri ne bilinen ne de hayal edilebilen gen aktarımlı canlıların mühendisliği ile aşılmasına çalışılmaktadır.

Bilim devrimi cehaletin sınırlarını geriletecekti. Bunun yerine doğayı ve kadını sadece bir kaynak olarak, doğanın sınırlarını ise engel olarak gören bir bilgi geleneği, daha önce hiç görülmemiş seviyede yapay ve gezegen üzerindeki yaşamın devamlılığına yönelik yeni bir tehdit kaynağı haline gelmekte olan bir cehalet yaratmaktadır. Tohumun sömürgeleştirilmesi kadın bedeninin sömürgeleştirilmesinin örüntülerini yansıtmaktadır. Kâr ve güç, tüm biyolojik organizmaların işgal edilmesiyle yakından ilişkili hale gelmektedir.

Hibridleştirme tohuma yönelik bir işgaldi; gıda olarak tohum ve üretim aracı olarak tohumun birliğini kırmıştı. Bunu yaparken de özel sektörün bitki ıslahı ve ticari tohum üretimi alanına çöreklenebilmesi için ihtiyaç duyulan sermaye birikimine alan açmıştı. Kadınların üreme sürecinde olduğu gibi, tohumu sömürgeleştirmenin ilk adımı da mekânistik bir metafor yardımıyla indirgemeydi. Yüksek rekolteli ekin çeşitleri hakkında bir kitap şöyle diyor:

> Bitkiler tarımın başlıca fabrikasıdır. Burada tohumlar "makine"; gübreler ve su yakıt; otkırıcı ve böcekkırıcı ekipman; kredi ve teknik bilgi ise gaz pedalı gibi çalışarak bu endüstrinin çıktı miktarını artırırlar. Bitki endüstrisinin çıktı miktarı, tohumun parasal ve parasal olmayan girdilerden yararlanma konusundaki genetik potansiyeli ile doğrudan ilişkilidir.[13]

Modern bitki ıslahı esasen tohumun piyasalaştırılmasının önündeki biyolojik engelleri, bitkinin yenilenme ve çoğalma konusundaki doğal yetisini ortanda kaldırma girişimidir. Kendi kendini üretebilen tohum kamusal bir kaynak olarak bedavadır ve çiftçinin kontrolündedir. Şirket tohumlarının ise bir maliyeti vardır ve bunlar özel sektörün ya da tarımsal araştırma kurumlarının kontrolündedir. Ortak bir malın metaya, kendi kendini yeniden üretebilen bir kaynağın safi bir "girdi"ye dönüştürülmesi tohumun ve tarımın doğasını değiştirir. Yoksulluk ve geri

kalmışlığın aracı haline gelen yeni teknoloji, köylü ve çiftçilerin geçim kaynaklarını çalar.

Kaynak olarak tohum ile gıda olarak tohumu birbirinden ayırmak tohumun statüsünü de değiştirir. Eskiden tam ve kendi kendini yeniden üretebilen ürünler olan tohumlar, artık meta üretimi için kullanılan ham maddelerdir. Dolayısıyla üreme ve biyoçeşitlilik döngüsünün yerine, çiftlik ve ormanlardan laboratuvar ve araştırma merkezlerine doğru ücretsiz bir ırsiyet plazması* akışı ve şirketlerden çiftçilere modifiye edilmiş tekdüze ürünlerin, maliyeti olan metalar olarak akışı geçer. Çeşitlilik potansiyeli tekdüzeliğe dayalı endüstriyel üretim için hammaddeye dönüştürülerek ortadan kaldırılır. Bu da kaçınılmaz olarak yerel tarımsal uygulamaların çeşitliliğini ortadan kaldırır. Clause Alvares'ten alıntılamak gerekirse: "İnsan ırkı ilk kez kendi ayakları üzerinde duramayan, büyümek ve ürün vermek için yapay bir ortama ihtiyaç duyan tohumu üretmiştir."[14]

Tohumun doğasındaki bu değişiklik, kendi kendi yeniden üretebilen tohumu "ilkel" olarak, "ham" bir ırsiyet plazması olarak gören, girdiler olmaksızın etkisiz ve yeniden üretilemez olan tohumu ise "gelişmiş" ve "geliştirilmiş" addeden bir değer ve anlam sistemi yaratma gerekçesi ile meşrulaştırıldı. Bütün, parça haline; parça ise bütün haline getirildi. Metalaştırılan tohum ekolojik yönden iki düzeyde sakatlandı:

1. Tanım olarak tohum, yaşam üreten bir kaynak olmasına rağmen, bu tohum *üreyemezdi.* Dolayısıyla genetik kaynaklar teknolojik oynama yoluyla yenilenebilir bir kaynağı yenilenemez bir kaynağa dönüştürdü.
2. Kendi kendine *üreyemez* olduğundan bunun için yapay, imal edilmiş girdilere ihtiyaç duyuyordu. Tohum ve kimya şirketleri birleş-

* Germplasm: üreme hücrelerinin genetik malzemesi (ç.n.)

> tikçe girdilere bağımlılık artacaktı. İster dışarıdan, isterse içerden uygulansın, kimyasallar tohumun ekolojik üreme döngüsünde dışsal girdilerdi.

Ekolojik üreme süreçlerinden teknolojik üretim süreçlerine doğru bu kayma iki hayati soruna yol açmaktadır: 1) Şirket tohumlarını servet üretiminin temeli haline getiren süreçle tohumları yetersiz ve değersiz kılınan çiftçilerin mülksüzleştirilmesi; 2) hem doğal hem de insan seleksiyonu ile evrilmiş ve dünyanın dört bir yanındaki Üçüncü Dünya çiftçileri tarafından kullanılmakta olan yerli çeşitlere"ilkel çeşitler" denmesi, bu sırada uluslararası araştırma merkezleri ya da ulusötesi tohum şirketlerindeki modern bitki ıslahçıları tarafından geliştirilen çeşitlere ise "gelişmiş" ya da "elit" denmesi nedeniyle yaşanan genetik erozyon. "İlkel" ile "gelişmiş" ya da "elit" kelimeleri arasındaki örtülü hiyerarşi aleni hale gelir. İşte bu şekilde Kuzey, Güney'in ırsiyet plazmasına daima değersiz ve ücretsiz bir kaynak olarak bakmıştır. Gelişmiş kapitalist ülkeler Güney'in genetik deposuna serbest erişim elde etmekte kararlıdır. Güney ise Kuzey'in genetik endüstrisinin geliştirdiği ve tescillediği çeşitlerin aynı şekilde açık kaynak haline getirilmesini istemektedir. Fakat Kuzey bu karşılıklılığa direnmektedir. Uluslararası Bitkisel Genetik Kaynaklar Kurulu Genel Sekreteri Dr. J. T. Williams, "Nakit getiriyi sağlayan şey orijinal materyal değildir,"[15] iddiasında bulunmuştur. 1983 yılında Pioneer Hi-Bred şirketinin sponsorluğunda gerçekleştirilen bir bitki ıslahı forumunda şunlar ifade edilmiştir:

> Bazıları, ırsiyet plazmasının kamu malı olması nedeniyle, bu tür iyileştirilmiş çeşitlerin kaynak ülkedeki çiftçilere düşük ya da sıfır ücretle dağıtılması gerektiğinde ısrar ediyorlar. Bu yaklaşım"ham" ırsiyet plazmasının, hem egzotik plazmanın bitki ıslahçıları tarafından kullanıma uygun hale getirilmesinde hem de çiftçiler için faydalı çeşitlerin üretiminde kullanılmasında, ciddi bir zaman ve pa-

ra yatırımı sayesinde değerli hale geldiği gerçeğini göz ardı etmektedir.[16] [Vurgu yazar tarafından eklenmiştir.]

Şirketler için sadece kâr getiren şeyler değerlidir. Ancak, tüm maddesel süreçler aynı zamanda ekolojik ve toplumsal ihtiyaçları da karşılarlar ve bu ihtiyaçlar şirketlerin tekelleştirici eğilimleriyle görmezden gelinmektedir.

Patentler, değer ölçütü olarak, kâr elde etmenin başlıca yollarından biri haline gelmiştir. Bir nesne/malzemeyi patentlemek, genellikle belirli bir süre için başkalarının patentlenen nesne/malzemeyi kullanarak yeni ve faydalı bir çeşitleme yaratmasını/icat etmesini engeller. Endüstriyel tasarım ve zanaatlar alanında patentleme, yani "fikir ve sanat eserlerinin mülkiyeti", organizmaların kendi kendilerini üretebildikleri ve genellikle ıslah ve seçilim gibi tekniklerle şekillendirildikleri, değiştirildikleri ya da çoğaltıldıkları biyolojik süreçlere kıyasla daha az problemlidir.[17] Bu süreçlerde ise fikri mülkiyet hakkı iddialarının değerlendirilmesi çok daha zor, belki de imkânsızdır.

Yaşamın mülkiyetine bakış açımızı tamamen değiştiren biyoteknolojideki ilerlemelerden önce, hayvan ve bitkiler patentleme sisteminin dışında tutuluyorlardı. Fakat şimdi, bu teknolojilerle, yaşam artık mülkiyet konusu edilebilmektedir. Gen ayrışması ve üzerinde oynanması potansiyeli, organizmaların genetik bileşenlerine indirgenmesine sebep olmaktadır. Canlı türleri üzerindeki tekelleşmiş haklar genlerle oynamak için yeni teknolojiler kullananlara verilmekte, hem Üçüncü Dünya'da hem de diğer yerlerdeki çiftçi ve ziraatçıların, bitkisel ve hayvansal genetik kaynakların korunması, ıslahı, evcilleştirilmesi ve geliştirilmesi için nesiller boyu sundukları katkı değersizleştirilmekte ve göz ardı edilmektedir. Pat Mooney'nin de gözlemlediği gibi, "fikri mül-

kiyetin sadece laboratuvarlarda ve beyaz önlükler giyerek yapıldığında tanınması, esasen bilimsel gelişmeye ırkçı bir bakış açısıdır."[18]

Bu bakış açısından çıkarılabilecek en bariz sonuçlar şunlardır: 1) Üçüncü Dünya çiftçilerinin emeği değersizken, Batılı bilim insanlarının emeği değer yaratmaktadır ve 2) Değer sadece piyasa açısından, yani kârlılık ile ölçülür. Fakat "binlerce yıldır çiftçiler tarafından gerçekleştirilen genetik değişiklikler bütününün, son bir ya da iki yüz yıl içinde ortaya konan daha sistematik bilimsel çabaların başardığından çok daha büyük" olduğu da kabul edilmektedir. Tohumlardan fayda yaratmak bitki bilimcilerin tekelinde değildir.

İşgal ve Adalet

Emek, emek dışı olarak tanımlandığında değerler değersiz hale gelir, haklar hak olmaktan çıkar ve işgaller iyileştirme olarak adlandırılır. "İyileştirilmiş tohumlar" ve "iyileştirilmiş fetüsler" aslında "tutsak" edilmiş tohumlar ve fetüslerdir. Toplumsal emeği doğal durum olarak tanımlamak bu "iyileştirmenin" temel öğesidir. Bu sayede aynı anda üç şey başarılmış olur: 1) Ürünlerine el konulan kişilerin tüm katkılarının reddedilmesiyle onların etkinliği pasifliğe, kullanılmış ve geliştirilmiş kaynakları "kullanılmamış", "geliştirilmemiş" ve "boşa giden" kaynaklara dönüştürülür, 2) Bu yağmanın "geliştirme" ve "iyileştirme" olarak açıklanmasıyla soygun, iyileştirme iddiasına dayalı bir mülkiyet iddiası ile bir hakka dönüştürülür ve 3) Buna bağlı olarak, geçmişte verilen toplumsal emeğin doğa olarak tanımlanmasıyla ve dolayısıyla ona hiçbir hak tanınmamasıyla, halkın geleneksel kolektif kullanım haklarını kullanmaları "korsanlık" ve "hırsızlık"a dönüştürülür.

Sir Thomas More'a göre "bir halk, bir toprak parçasını faydalı ya da kârlı bir iş için kullanmayıp boş ve atıl bıraktığında" arazinin elle-

rinden alınması meşrudur ve kendisi bu savını Amerika kıtasının yerli halkların elinden alınması konusunda kullanmıştır. 1889'da Theodore Roosevelt "son minvalde adalet göçmenlerden ve öncülerden yana oldu; bu kocaman kıtanın o pis vahşiler için avlak yeri olarak tahsis edilmesi düşünülemezdi," demiştir.[19]

Yerlilerin kullanımları atalet, yerlilerin toprakları boş ve "hükümsüz"dü; değersiz, bedava, işgali "meşru" olarak tanımlanabiliyordu. Bugün artık yeni sömürgeler yaratılıyor, indirgemeci düşünce sermaye ve kâr ile şekillendiriliyor, ataerkinin gücüyle kontrol ediliyor. Yeni teknolojiler en büyük "ilerleme"lerini bitki biyoteknolojisi ve üreme teknolojileri alanlarında gerçekleştiriyor. Doğa olan ve olmayan, doğru olan ve olmayan arasındaki sınırlar ortadan kaldırılıyor.

"Tohum savaşları", ticaret savaşları, patent "koruması" ve Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT)[20] tarafından tasarlanan fikri mülkiyet hakları, ayrılık yoluyla mülkiyet iddia etmenin modern yollarıdır. ABD Uluslararası Ticaret Komisyonu'nun tahminlerine göre ABD sanayisi "fikri mülkiyet hakları"nın tanınmaması nedeniyle 100 ila 300 milyon ABD doları kayba uğramaktadır. Eğer ABD'nin talep ettiği bu "haklar" rejimi kabul görürse, yoksul ülkelerden varsıl ülkelere aktarılacak bu yeni fonlar Üçüncü Dünya'nın içinde bulunduğu borç krizini on katına çıkaracaktır.[21]

Yaşam süreçleri "değersiz" kılınıp, yağmalanmaları değer ve servet yaratımı kaynağı, içerinin (tohumlar ve rahimler) işgali sermaye birikiminin yeni mekânı ve esas kontrol kaynağını yok eden bir kontrol ve erk kaynağı haline gelirken, şiddet, erk ve ekolojik yıkım birbiriyle yakından ilişkilidir.

Üreme, Üretim ve Tüketim

Yaşamın yenilenmesiyle ilişkili yaşamı üreten kaynakların sömürgeleştirilmesi, en ciddi ekolojik krizdir: Ataerkil kapitalizmin hizmetindeki ataerkil bilim ve teknoloji, yaşam üretme döngülerini parçalamış ve bunları doğrusal ham madde ve meta akışlarına sığdırmaya çalışmıştır. Kendi kendine tedarik sağlayan, kendi kendine üreyen sistemler "ham" maddeye indirgenmiş ve tüketici sistemler, tüketicilere meta sağlayan "üretim" sistemleri konumuna yükseltilmiştir. Doğal büyüme döngülerinin bozulması sermayenin büyüme kaynağı haline gelmiştir çünkü, Marilyn Waring'in[22] de işaret ettiği gibi, ulusal hesaplar için veri toplamanın altında yatan ilke, üreticinin aynı zamanda tüketici olduğu üretimlerin verilerini dışarıda bırakmaktır. Yaşam üretiminin yok edilişi bir yok oluş olarak ortaya konmaz. Bunun yerine "üreticilerin", "tüketicilerin" ve metaların çoğalması büyümenin işaretidir.

Ana akım çevreciler, 1992 Dünya Zirvesi'nde de ortaya konduğu gibi, feminizmden ayrılmakta ve kapitalist ataerki tarafından tasarlanmış dünya modelini kullanmaya devam etmektedirler. Bu model, ekolojik döngülerin yeniden inşa edilmesi yerine teknolojik çözümlere odaklanır. İnsan faaliyetlerini yeniden yaşam üretimine yöneltmek yerine üretim ve tüketim kategorilerini korur ve "yeşil tüketim"i tüm çevre sorunlarının ilacı olarak sunar.

Feminist perspektif doğadaki ve toplumdaki erk ve anlamı yapılandıran ataerki kategorilerinin ötesine geçebilmektedir. Üretim ve tüketimi yaşam üretimi bağlamına koyduğu için daha geniş ve daha derindir. Ekolojik feminizm sadece bu güne kadar hep birbirinden ayrıymış gibi ele alınan meseleleri (örneğin üretim ile üremeyi) birbiriyle ilişkilendirmekle kalmayıp, daha da önemlisi, bu bağlantıları kurarak yeryüzünü sadece oynanacak ve işgal edilecek bir kaynak olarak değil

etkin bir özne olarak görmeyi mümkün kılmaktadır. Kapitalist ataerkinin üretken olarak tanımladığı şeyin büyük ölçüde doğasında bulunan yıkımı ortaya çıkararak "üretimi" sorunsallaştırır ve yaratıcı eylem algısı ve deneyimi için yeni alanlar açar.

O halde, ataerkil algıya göre, "pasif" olan ya da öyleymiş gibi tasvir edilen şeyin "aktifleştirilmesi", yaşamın yenilenmesinde en önemli adım haline gelir. Doğanın ritimlerine ve yenilenme döngülerine yabancılaşmayı aşmak ve bunların bilinçli katılımcıları haline gelmek bu aktifleşmenin birincil kaynağı haline gelmektedir. İster "organizmayı hissetmek"ten bahseden Barbara McLintock,[23] ister doğanın çok yıllık ritimlerine katılımdan bahseden Rachel Carson[24] ya da *shakti*nin (gücün) nasıl orman ve çayırlardan geldiğini anlatan Itwari Devi[25] olsun, dünyanın her yerinde kadınlar bunu dile getirmektedir.

İşte bu karşılıklı bağlılık ve bütünlük arayışı, deneyimi, doğanın sürdürülebilir sistemlerini ihlal etmek yerine besleyen bir bilim ve bilginin yaratılmasının temelidir.

Notlar

1. Alvares, Claude, *Decolonising History,* The Other India Book Store, Goa, 1992.
2. Harding, Sandra, *The Science Question in Feminism,* Cornell University Press, Ithaca, 1986.
3. Merchant, Carolyn, *The Death of Nature,* Harper & Row, New York, 1980.
4. Mies, M. ve diğ, *Women, the Last Colony,* Zed Books, Londra, 1988.
5. Locke, John, *Two Treatises of Government,* J. M. Dent & Sons, Londra, 1991.
6. Claudia von Werlhof, "On the Concept of Nature and Society in Capitalism," Maria Mies ve diğ., a.g.e.
7. Martin, Emily, *The Woman in the Body,* Beacon Press, Boston.
8. UNICEF, *Children and the Environment,* 1990.
9. Oakley, Ann, *The Captured Womb,* Blackwell, Londra, 1989.

10. Singer ve Wells, *The Reproduction Revolution, New Ways of Making Babies,* Oxford University Press, Oxford, 1984.
11. Ann Oakley, a.g.e.
12. *Time* dergisi, 6 Kasım 1990.
13. Ram, Mahabal, *High Yielding Varieties of Crops,* Oxford University Press, Yeni Delhi, 1980.
14. Alvares, Claude, "The Great Gene Robbery", *The Illustrated Weekly of India.* 23 Mart 1986.
15. Alıntılandığı yer Jack Kloppenburg "First the Seed", *The Political Economy of Plant Biotechnology 1492-2000,* Cambridge University Press, 1988.
16. A.g.e.
17. Sheewood, Robert, *Intellectual Property and Economic Development,* Westview, Colorado, 1990.
18. Mooney, Pat *From Cabbages to Kings, Intellectual Property vs Intellectual Integrity,* ICDA raporu, 1990.
19. Roosevelt, Theodore, *The Winning of the West,* New York.
20. Nihai Anlaşma Taslağı, General Agreement for Trade and Tariffs, GATT Secretariat, Aralık 1991
21. Hobbelink, Henk, *Biotechnology and the Future of World Agriculture,* Zed Books, Londra, 1991
22. Waring, Marilyn, *If Women Counted,* Harper & Row, 1989.
23. Keller, Evelyn Fox, *A Feeling for the Organism: The Life and Work of Barbara McLintoc,.* W.M. Freeman, New York, 1983.
24. Hynes, Patricia, *The Recurring Silent Spring.* Athene Series, Pergamon Press, New York, 1989.
25. Alıntılandığı yer Vandana Shiva, a.g.e.

Feminist Araştırma: Bilim, Şiddet ve Sorumluluk*

Maria Mies

Bir Kadın Hareketi'nin 19. ve 20. yüzyıllarda var olduğunu ve 1968/69 yıllarında yeni Kadın Özgürlüğü Hareketi'ni başlatırken o hareketin varlığından bihaber olduğumuzu fark etmek, yeni Kadın Özgürlüğü Hareketi'nin en hayret verici tecrübelerinden biri olmuştu. Hâkim tarih yazımı ve tarih öğretimi bu bilgiyi tamamen baskılamıştı. Yaşadığımız bu şaşkınlık en az üç yüzyıl boyunca devam eden cadı avını, yani milyonlarca kız kardeşimize yapılan işkence ve katliamı yeniden keşfettiğimizde yaşadığımız şaşkınlığa benziyordu. Bu soykırım bile ana akım tarih yazını tarafından göz ardı edilmişti. Dolayısıyla tarihimizin belgelenmesi ve özümsenmesi yeni Kadın Hareketi için önemli bir gereklilik haline gelmişti.

Bu gereklilik, daha şimdiden kendimize hatırlatmak zorunda kaldığımız gibi, bu hareketten doğmuş olan Kadın Çalışmaları için de geçerlidir. Bu alan akademik çabalar sonucunda, araştırma enstitülerinde doğmuş, birkaç yetenekli kadın akademisyen tarafından icat edilmemiş, ev kadınları, sekreterler, öğrenciler ve birkaç da sosyal bilimcinin oluş-

* Bu makale Innsbruck Üniversitesi'nde 1986 yılında sunulan ve öncesinde Almanca dilinde Hildegard Fassler (der) Das Tabu der Gewalt, Vol. 1, (1985-87). Innsbruck: Universitätsverlag içinde yayınlanan bir dersin ayrıntılı şekilde gözden geçirilmiş halidir.

turduğu, kadınlar olarak ele ele vererek ataerkil sömürü ve zulüm ile savaşmak isteyen sayısız kadın grubu tarafından sokakta yaratılmıştır. Diğer bir deyişle, Kadın Çalışmaları'nı siyasi bir amacı olan, genel olarak kadınların erkek tahakkümünden, şiddetinden ve sömürüsünden özgürleşmesini isteyen feministler yaratmıştır.

1973 ve 1980 yılları arasında Batı Almanya'da kadın öğrenciler ve feminist eğitmenler kadın seminerleri düzenleyerek, Berlin Kadın Yaz Üniversitesi'ni açarak, sonrasında Hamburg, Bremen ve diğer kentlerde Kadın Haftaları düzenleyerek ve son olarak Kadınlar için Toplum Bilimi Araştırma ve Uygulama Birliği (1978) ve Alman Sosyoloji Cemiyeti bünyesindeki Kadın Araştırmaları Birimi (1979) gibi feminist örgütler kurarak üniversiteleri kadınların kurtuluşu için bir savaş meydanı olarak kullanmaya başladıklarında, ön planda bu siyasi hedef bulunmaktadır.

O dönemde bizim açımızdan, köklerinin Kadın Özgürlüğü Hareketi'ne dayandığını bildiğimiz feminist araştırmaların "tüm disiplinlerin sınırlarını aşması gerektiği" (1976 Bielefeld Sosyologlar Kongresi'nde ifade edildiği gibi), Kadın Çalışmaları'nın yeni bir -sosyoloji, -psikoloji vs. olarak mevcut disiplinler listesine eklenemeyeceği açıktı. Feminist araştırmaların hâkim beşeri bilimler ve bilim paradigmasının eleştirisi olması şarttı çünkü bu paradigma sadece kadınları ve katkılarını görünmez kılmakla kalmıyordu; hem genel varsayım ve kavramsallaştırmalarında, hem de kuram ve yöntemlerinde andromerkezci, yani erkek merkezli önyargılarla doluydu. Dahası, kadınlara yönelik eziyet ve sömürünün en önemli araçlarını, yani biyolojizmi ve onun sosyal bilimlerde, psikolojide, davranış bilimlerinde, eğitimde vb. cinsler arası ilişkilere bakışını, bu bilimin sağladığını keşfetmiştik.

1978'de Frankfurt'ta ilk Kadın Çalışmaları Kongresi için toplandığımızda kendimiz için farklı, feminist, kadınlara yönelik baskıların araştırılmasında kendi deneyim ve dâhiliyetimizi ve bu baskıyı ortadan kaldırma yönündeki siyasi hedefimizi dışlamayıp araştırma sürecine dâhil eden bir sosyal bilimler anlayışı için kuramsal ve yöntemsel bir temel inşa etmeye çalıştık. Kongre'de Kadın Çalışmaları metodolojisi konusundaki fikirlerimi sundum ve bu fikirler geniş bir kitleye ulaşarak pek çokları tarafından Kadın Çalışmaları'nın kuramsal-yöntemsel temeli olarak kabul edildi. Bu yöntemsel varsayımlar ya da ilkeler şu şekilde ifade edilmişti:

> *...hâkim sosyal bilim kuramları ve yöntemleri ile kadın hareketinin siyasi amaçları arasında bir çelişki vardır.* Kadın Çalışmaları Kadınların Özgürleşmesi'nin aracı olarak kullanılacaksa, pozitivist ve nicel araştırma yöntemlerini, eleştirmeksizin kullanamayız... Kadın Çalışmaları, kadınların araştırmalar için bir "hedef kitle" olarak keşfedilmesinden ya da artan sayıda kadın araştırmacı ve öğrencinin kadın sorunlarını ele almasından daha fazlasını içerir (Mies, 1983, s.120).

Aşağıda benim Kadın Çalışmaları için ortaya koyduğum yönteme ilişkin önermeler özetlenmiştir ve bu önermelerde Kadın Çalışmaları'nın Kadınların Özgürleşmesi amacına adanmışlığı ortaya konmuştur.

Feminist Araştırmalar için Yöntemsel İlkeler

1. *Değer yargılarından arınmış araştırma,* yani araştırma nesnesine karşı yansızlık ve tarafsızlık önermesinin yerine, araştırma nesneleri ile kısmi özdeşleşme aracılığıyla elde edilen *bilinçli taraflılık* geçmelidir.

Bu iki bilinçliliği kasten ve etkin bir şekilde araştırma sürecine katan kadınlar için bu kısmi özdeşleşme zor olmayacaktır. Bu, "araştırma nesnelerine" yönelik umursamaz, vurdumduymaz, yabancılaşmış bir

tutum takınma yoluyla edinilen sözde "Gözlemci Bilgisi"nin (Maslow, 1966:50) zıddıdır. Ancak bilinçli taraflılık, araştırma nesnelerini sadece daha büyük bir toplumsal bütünün değil araştırma öznelerinin, yani araştırmacılarının kendilerinin de parçaları olarak görür. Bilinçli taraflılık safi öznelcilikten ya da basit empatiden farklıdır. Kısıtlı özdeşleşmeye dayalı olarak araştırmacı ile "nesneleri" arasında kritik bir mesafe yaratır. İki tarafta birden ortaya çıkan algı çarpıklıklarının düzeltilmesine izin verir ve iki tarafın, yani hem araştırmacının hem de "araştırılanın" bilincini genişletir.

2. Araştırmacı ile "araştırma nesneleri" arasındaki dikey ilişkinin, bu *tepeden bakışın* yerine *alttan bakış* geçmelidir. Bu, bilinçli taraflılığın ve karşılıklılığın kaçınılmaz sonucudur. Bugüne kadar büyük ölçüde güç elitlerinin tahakkümü ve meşruiyetinin aracı olmuş olan araştırmalar, tahakküm altına alınan, sömürülen ve ezilen grupların, özellikle de kadınların çıkarlarının hizmetine sunulmalıdır. Kadın özgürlüğü davasına adanmış kadın akademisyenlerin "tepeden bakış"ta nesnel bir çıkarları olamaz. Bunun anlamı kadın olarak kendi ezilmelerine onay vermek olacaktır çünkü erkek-kadın ilişkisi tepeden bakışın en eski örneklerinden biri ve belki de tüm dikey ve hiyerarşik ilişkilerin paradigmasıdır.

Sistematik bir "alttan bakış" talebinin hem bilimsel hem de etik-siyasi bir boyutu vardır. Bilimsel önemi, nicel araştırma araçlarının gelişmişliğine rağmen bu yöntemlerle toplanan verilerin büyük bölümünün konuyla ilgisiz ve hatta geçersiz olmasından kaynaklıdır. Çünkü böyle hiyerarşik bir araştırma durumu, araştırmanın amacına aykırı olacak şekilde, kendini sorguya çekiliyormuş gibi hisseden "araştırma nesnelerine" karşı akut bir güvensizlik yaratır. Bu güvensizlik kadınlar ve diğer ayrıcalıksız gruplar daha üst toplum tabakalarının üyeleri tarafından mülakata alındıklarında

görülebilir. Bu şekilde toplanan verilerin sıklıkla gerçek davranışlar yerine "beklenen davranışlar"ı yansıttığı gözlemlenmiştir (Berger, 1974).

Kadın özgürlüğü davasına adanmış kadınlar bu sonuçla yetinemezler. Sosyal bilimlere daha iyi, daha sahici ve daha geçerli veriler sağlamakla tatmin olamazlar. Alttan bakışın etik-siyasi önemi bilimsel öneminden ayrılamaz çünkü böyle bir ayrım Kadın Çalışmaları'nın tüm yöntemsel yeniliklerini yine tahakküm araçlarına dönüştürecektir. Kadınların gerçekleştirdikleri kuramsal ve yöntemsel yeniliklerin statükonun sağlamlaştırılması ve kriz yönetimi amacıyla kullanılmasını engelleyebilmesi, ancak Kadın Çalışmaları'nın kadınların ezilmesine ve sömürülmesine karşı mücadelenin bir parçası haline gelmesiyle mümkün olabilir. Bu da adanmış kadın araştırmacıların sadece kadın sorunlarının akademik müesseseye ve araştırma politikalarına dâhil edilmesi için değil, araştırma alanları ve hedefleri bakımından yeni bir yönelim için de mücadele etmesi gerektiği anlamına gelir. Kadınların çoğunluğunun ihtiyaç ve çıkarları Kadın Çalışmaları'nın araştırma politikası için mihenk taşı haline gelmelidir. Bu görüş akademik dünyadaki kadınların bu ihtiyaçları ve çıkarları bildiklerini varsaymaktadır. Yani "alttan bakış" bizi bir başka önermeye götürür.

3. Düşüncelere dalmış, taraf olmayan "gözlemci bilgisi"nin yerine kadınların kurtuluşunu amaçlayan *eylemler, hareketler ve mücadelelere aktif katılıma* geçilmelidir. Araştırma, bu tür mücadelelerin ayrılmaz bir parçası haline gelmelidir.

Kadın Çalışmaları kadın hareketinin içinden çıktığına göre, herhangi bir mücadelede yer almamış ya da kadınların ezilmesi ve sömürülmesini asla umursamamış akademisyen kadınların Kadın Çalışmaları'nı tamamen akademik kaygılara indirgemesi, araştırma kurumlarının

ve üniversitelerin fildişi kulelerine hapsetmesi ve bu yolla tüm bu rahatsızlığın sivri uçlarını köreltmeleri hareketin amaçlarına ihanet olacaktır.[1] Bu tehlikeyi savuşturmak için Kadın Çalışmaları hareketin mücadele ve eylemleri ile yakın ilişkisini korumaya dikkat etmelidir.

Max Weber'in o ünlü 'bilim ile siyaseti (praksis) ayırma' ilkesi, kadın özgürleşmesinin çıkarına değildir. Kendileri ayrıcalıklı bir grupta yer aldıkları için zaten kurtulmuş olduklarını düşündüklerinden, babacan bir tavırla, "zavallı kız kardeşleri için bir şeyler yapmak"tan daha fazlasını amaçlayan ve sistem olarak ataerki ile mücadele eden kadın akademisyenler, çalışmalarını sokağa indirmeli ve hareketin toplumsal eylem ve mücadelelerine katılmalıdırlar.

Eğer bunu yapabilirlerse, o zaman sundukları katkı soyut analizler ve reçeteler vermek değil bu mücadelelerde yer alan kişilere kendi kuramsal ve yöntemsel potansiyellerini keşfedip geliştirmeleri için yardım etmek olacaktır. Kadın sosyal bilimcilerin elitist tutumları, bir toplumsal eylem ya da mücadelede yer alan herkese "sosyolog kız ve erkek kardeşleri" (Gouldner'a ithafen) olarak bakabildikleri takdirde aşılabilir. Araştırmanın kadın özgürlüğüne yönelik sosyal ve siyasi eyleme dâhil edilmesi, yani yapma ve bilme diyalektiği, daha iyi ve daha gerçekçi kuramlara yol açacaktır. Bu yaklaşıma göre araştırmanın öznesi statik ve homojen bir şey değil, tarihsel, dinamik ve çelişkili bir varlıktır. Dolayısıyla araştırmalar, bu sürecin dinamiklerini yakından takip etmek zorunda olacaktır.

4. Toplumsal eylem ve mücadelelere katılım, bilimsel araştırmanın bu süreçlere dâhil edilmesi *statükonun değiştirilmesinin* bilimsel arayışın başlangıç noktası haline gelmesine de işaret eder. Bu yaklaşımın sloganı "bir şeyi bilmek istiyorsan onu değiştirmen gerekir" olabilir.

("Bir armudun tadını öğrenmek istiyorsan onu değiştirmen, yani onu ağzında çiğnemen gerekir." Mao Zedong, 1968) Bu ilkeyi kadınların incelenmesi alanına uyguladığımızda, ataerkil sistemin kapsamı, boyutları, biçim ve sebeplerini anlayabilmek için kadınların ezilmesi ve sömürülmesine karşı savaşmaya başlamamız gerektiği anlamı çıkar. Kadınlar üzerine yapılan deneysel araştırmaların çoğu bugüne kadar kadınların ev işlerine, kariyere, yarı zamanlı çalışmaya vb. yönelik tutumu gibi yüzeysel ya da sığ olguların araştırılmasına yoğunlaşmıştır. Bu tür tutum ya da görüş anketleri, kadınların gerçek bilinci konusunda çok az bilgi sağlar. Bir kadın gerçek durumunun bilincine varma şansını ancak "normal" hayatında bir kırılma olduğunda, yani boşanma ya da bir ilişkinin bitmesi gibi krizlerde elde eder. "Kriz deneyimlerinde"[2] (Kramert, 1977) ve normalliğin kırılması durumunda, kadınlar farkında olmadan içine gömüldükleri ve kendilerini uzaklaştırma şansına sahip olmadıkları gerçek toplumsal ilişkilerle yüzleşirler. Bu ilişkilerde ezilen ya da sömürülen taraf olduklarını, normallik bozulmadığı sürece, kendilerine bile itiraf edemezler.

İşte bu yüzden tutum anketlerinde kadınların sıklıkla teslimiyetçi, vefakâr kadın rolünde, hâkim cinsiyetçi ideolojiye katıldıkları görülür. Bu normallikte bir kırılma yaşandığında ise bu ataerkil ilişkilerin doğal ve uyumlu özelliklerinin etrafını saran aldatmaca artık korunamaz.

Bir durumu anlayabilmek için onu değiştirmek, sadece birey olarak kadın ve hayatındaki krizler için değil, toplumsal süreçler için de geçerlidir. Bugün Kadın Çalışmaları'nda araştırma yöntemleri üzerine konuşuyor olmamızın kendisi bile, üniversitelerdeki akademik çalışmaların değil kadın hareketinin sağladığı statüko değişikliğinin sonucudur.

Eğer kadın akademisyenler kendi çalışmalarının özgürleşme mücadelesinin ayrılmaz bir parçası olduğunu anlamaya başlar ve araş-

tırmalarını bireysel ve toplumsal dönüşüm süreçlerine odaklarsa, o zaman, bu süreçte, hem insan hem de akademisyen olarak, kendilerini de değiştirmek zorunda kalırlar. Akademisyenliğin verdiği elitist dar görüşlülüğü, soyut düşünceyi, siyasi ve etik iktidarsızlığı ve kibri bırakmak zorunda kalırlar. Bilimsel çalışma ve bilimsel dünya görüşünün profesyonel bilim insanlarına ait bir ayrıcalık olmadığını, bilimin yaratıcılığının toplumsal süreçlere dayalı köklerden beslendiğini öğrenmek zorundadırlar. Bu da, yöntemsel açıdan, tarihsel değişim süreçlerini belgelemek ve analiz etmenin tekniklerini aramayı gerektirir.

5. Hem sözde "araştırma özneleri" (sosyal bilimciler) hem de "araştırma nesneleri" (hedef kitle olarak kadınlar) için *araştırma süreci bir "bilinçlenme" süreci haline gelmelidir.*

"*Conscientização*" (bilinçlenme) ilk olarak Paulo Freire tarafından, kendi sorun formülasyonu yöntemi kapsamında geliştirilmiş ve uygulanmıştır.[3] Bu yaklaşımın en belirgin özelliği baskıcı bir gerçekliğin uzmanlar tarafından değil bu baskıya maruz kalanlar tarafından incelenmesidir. Önceleri araştırmanın nesnesi olanlar, kendi araştırma ve eylemlerinin öznesi haline gelirler. Bu da baskının koşullarını araştıran bilim insanlarının, araştırma araçlarını halka vermelerini gerektirir. Eylemlerini planlayabilmeleri için mücadele ettikleri sorunları formüle etmede onlara ilham vermeleri gerekir. Kadın hareketinde bilinçlenme süreci, bugüne dek büyük ölçüde kişinin kadın olarak kendi bireysel acılarının farkına varması olarak anlaşılmıştır. Farkındalık artırma gruplarında vurgu, kapitalist ataerkil toplumları yöneten toplumsal ilişkiler yerine grup dinamikleri, role özgü davranış ve ilişki sorunları üzerindedir.

Ancak sorun formülasyonu yöntemi, bireysel sorunları baskıcı toplumsal ilişkilerin ifadesi ve tezahürü olarak görür. Farkındalık artırma

grupları genellikle tüm tahakküm ilişkilerini psikolojikleştirme eğiliminde iken sorun formülasyonu yöntemi bilinçlenmeyi özgürleştirici eylemin öznel ön koşulu olarak görür. Eğer bilinçlenme süreçlerini dönüşüm ve eylem süreçleri izlemezse, bunları tehlikeli yanılsamalar ve hatta gerileme izleyebilir.

6. Fakat ben Paula Freire'den bir adım daha ileri gitmek istiyorum. Kadınların sorun formülasyonu yöntemi ile kolektif bilinçlenme sürecine *kadınların bireysel ve toplumsal tarihinin araştırılmasının eşlik etmesi gerektiğini* söylüyorum.

Kadınlar tarih boyunca pasif olarak maruz kaldıkları toplumsal dönüşümleri henüz ele geçirememiş, yani kendilerinin yapamamışlardır. Kadınlar tarih yazarlar; fakat geçmişte tarihi özne olarak *ele geçirmemişlerdir* (kendilerinin yapmamışlardır). Hâlbuki kendi tarihlerinin, geçmiş mücadelelerinin, acılarının ve hayallerinin böyle öznel bir şekilde ele geçirilmesi, tüm kurtuluş mücadelelerinin başarısı için şart olan, kolektif kadın bilinci gibi bir şeye yol açabilirdi.

Kadınların tarihinin ele geçirilmesi, başka kadınları kampanyalarını ve mücadelelerini belgelemeye teşvik eden ve buna yardım eden feminist akademisyenler tarafından desteklenebilir. Bu mücadeleleri analiz etmelerine yardımcı olunarak, geçmişteki hata ve başarılarından dersler çıkarmaları ve uzun vadede, spontane aktivizmden uzun erimli stratejilere geçebilmeleri sağlanabilir. Ancak burada, Kadın Çalışmaları'nda yer alan kadınların hareket ile yakın temasta kalacakları ve diğer kadınlarla devamlı diyalog içinde bulunacakları varsayılmaktadır. Bu da artık araştırma sonuçlarını özel mülkiyet olarak görmeyip bunları kolektifleştirmeyi ve paylaşmayı öğrenmelerini gerektirir. Bu da bizi bir sonraki önermeye getiriyor.

7. Kadınlar *kendi deneyimlerini kolektifleştirmeye* başlamadıkları sürece kendi tarihlerini ele geçiremezler. Dolayısıyla Kadın Çalışmaları, erkek araştırmacılar arasında yaygın olarak görülen bireysellik, rekabet ve kariyerciliği aşmalıdır. Bu, hem birey olarak kadın araştırmacılar için hem de yöntemsel açıdan geçerlidir.

Bugün, bu başlangıçları ve temelleri hatırlamak önemlidir çünkü bu önermelere başlarken eleştirdiğim şey yaşanmıştır: Kadın Çalışmaları, kadının konu olarak araştırma alanına girmesi, kadın ve erkek araştırmacıların bu konuda çalışmaları olarak anlaşılmış, Kadın Çalışmaları'nın Kadın Özgürleşmesi Hareketi ile ilişkilenmesi yönündeki siyasi hedef büyük ölçüde terk edilmiş ve Max Weber'in eski bilim ve siyaset ayrımı bir kez daha Kadın Çalışmaları'nın bilimsel kalitesinin kanıtı olarak kabul görmüştür. Diğer bir deyişle, bazı ülkelerde Kadın Çalışmaları'nın üniversitelerde kurumsallaşmasına paralel olarak, *Kadın Çalışmaları akademikleştirilmiştir.* Görülen o ki Kadın Çalışmaları'nın toplumsal olarak kabul edilebilir olması, ancak kadın araştırmacılar başlangıçtaki siyasi amaçtan vazgeçtiklerinde ya da bu amacı hiçbir zaman benimsememiş ve Kadın Hareketi'nde hiçbir zaman yer almamış kişiler bu alana el atmaya başladığında mümkün olmuştur.

Bence siyaset ile bilimin, yaşam ile bilginin yeniden ayrıştırılması, yani Kadın Çalışmaları'nın akademikleştirilmesi, sadece feminist harekete ve amaçlarına ihanet etmekle kalmayıp sonunda Kadın Araştırmaları'nın ruhunu öldürecek ve tıpkı Marksizmin akademikleştirilerek Marksoloji'ye dönüştürülmesi gibi, onu steril ve ilgisiz bir feminolojiye dönüştürecektir. Eğer ekofeminizm kendisini akademik söylem ile sınırlandırırsa aynı şey onun da başına gelebilir.

Bilime yönelik feminist eleştirinin ilk olarak ana akım sosyal bilimlere yöneltilmesinin sebebi, pek çoğumuzun *sosyal bilimci* olma-

mızdı. Bu eleştiri *doğa bilimlerine* ve onun merkezi paradigmasına, yani dayanağı olan dünya görüşüne, antropolojisine, yöntemlerine ve uygulamasına da ulaştı. Bu eleştiri, araştırma enstitülerinde ve üniversitelerde değil ekoloji, barış ve kadın hareketlerinde, özellikle üreme ve gen teknolojisi karşıtı harekette ortaya çıktı. Bu hareketlerin içinde yer alan kadın ve feminist sayısı arttıkça, Helke Sander (1980, s. 4-7)'in ifadesiyle "orta menzilli füzeler ile aşk ilişkileri" arasındaki ilişki, yani militarizm ile ataerki, doğanın teknik yıkım ve tahakkümü ile kadına yönelik şiddet ve doğanın sömürüsüyle "yabancı" halkların sömürüsü arasındaki erkek-kadın ilişkisi bize daha net görünmeye başladı. Kadınlar, doğa, yabancı halklar ve ülkeler *Beyaz Adam'ın sömürgeleridir.* Bunlar sömürgeleştirilmedikçe, yani yağmacı işgal (sömürü) amacıyla boyun eğdirilmedikçe, ne o ünlü Batı medeniyeti ne ilerleme paradigması ne de, her şeyden öte, *doğa bilimleri ve teknoloji* var olabilecektir (bkz. Werlhof, Mieas ve Bennholdt-Thomsen, 1983).

Bu tez, modern bilimin tarihi üzerine yazılmış, ataerkinin güya cinsiyetsiz, değer yargılarından arınmış, tarafsız ve saf bilim efsanesini yıkmış, çoğunluğu erkek olan uygulayıcılarının masumiyetini çürütmüş olan bir dizi feminist çalışmayla desteklenmiştir (bkz. Griffin, 1978; Merchant, 1983; fox Keller, 1985).

Özellikle Carolyn Merchant, modern doğa bilimlerinin, özellikle de mekânik ve fiziğin, öncelikle doğanın yaşayan bir organizma (ve aslında dişi olarak görülen bir organizma) olarak yıkımı ve tahakküm altına alınmasına dayalı olduklarını ve bu sürecin sonunda doğanın sadece cansız bir ham madde olarak görüldüğünü, en küçük öğelerine kadar parçalandığını ve yüksek (beyaz) mühendis tarafından yeniden birleştirilerek emirlerine sorgusuz sualsiz uyacak yeni bir makineye dönüştürüldüğünü, kitabı *The Death of Nature* (Doğanın Ölümü)'da ikna edici

bir şekilde ortaya koymuştur. Merchant, gereksinimin Toprak Ana üzerinde kurduğu bu yeni tahakkümün, şiddet ile el ele gittiğini gösterir. Doğanın keşfi ve doğa bilgisi, özellikle bu doğa bilimlerinin yeni babası Francis Bacon tarafından, *erk* ile ilişkilendirilmiştir. Doğanın sırlarını zorla açığa çıkarmak için, 16. ve 17. yüzyıllarda yaşanan cadı avlarında yapıldığı gibi onu ezmeye, sindirmeye ve hatta ona işkence etmeye çağrı yapan Bacon olmuştur. Dahası Bacon deneylere dayalı yeni görgül yöntemin mucidi olmakla kalmayıp, doğa bilimlerinin yeni kahramanlarına eski tabuları hiç tereddüt etmeden bir kenara itmelerini ve bunları insanların bugüne kadar Toprak Ana'yı sarıp sarmaladıkları batıl inançlar olarak göstermelerini tavsiye etmiştir. Örneğin, talep edilen metalleri çıkarmak için Toprak Ana'nın rahmine madenler kazmak bu tabulardandır. Bacon, tıpkı hazinelerini açgözlü bir şekilde kendine saklayan ve çocuklarından (oğullarından) sakınan kötü bir kadın gibi, doğanın sırlarının da işkence yoluyla ele geçirilmesi gerektiğini söylemiştir.[4]

Merchant dile getirmemiş olsa da, bizim gözden kaçırmamamız gereken şey Bacon'ın Toprak Ana'ya karşı cadı avının ardında bu tabuların ilk kez ve muhtemelen en az tereddütle, Beyaz Adam'ın sömürgeleştirdiği ülkelerde, yani Güney Amerika ve Karayipler'de ihlal edildiği gerçeğidir. Fetihçiler, Amerika'daki altın ve gümüş madenlerini talan ederken artık o eski tabuları kafalarına takması gerekmemiştir. Silahlanma yönünden sahip oldukları üstünlük onlara Toprak Ana'nın intikam alacağına dair eski korkuları göz ardı etme gücü vermiştir. O halde, Bacon'dan bugüne doğa bilimleri ile tek eşli ve sadık bir evlilik yapmış olan bu gücün kaynağını araştırırken, cadıların hunharca katledilişini, sömürgelerin işgal ve talan edilişini göz ardı edemeyiz. İnsan (=Beyaz Adam) ile doğa arasındaki yeni ilişki ilk deney olarak görülebildiği gibi, bu deneyden muhteşem yeni hazinelerin (yani kişinin kendi emeğiyle

üretmediği zenginliklerin) yaratıldığı ve bu hazinenin papalar, krallar, prensler, maceracılar ve son olarak yükselen burjuvazi tarafından, yeni doğa bilimlerinin nihayet üzerinde inşa edilebileceği temel olarak ele geçirildiği de görülmektedir. Bacon sadece bir bilim insanı değil, İngiltere Kralı James'in yanında çalışan dolgun maaşlı bir danışmandır.

Evelyn Fox Keller (1985) bu yeni ataerkil bilimin tarihini başka bir perspektiften, psikolojik yönden açığa çıkarmaktadır ve bu yön kendini en çok da doğa bilimlerinin babalarının cinsiyetçi dilsel sembolizmlerinde göstermektedir. Bu adamlar için doğa, kesinlikle cinsiyetsiz bir varlık değildir. Doğa bir kadın, itaat ettirilmesi gereken, kötü ve tehlikeli bir kadındır. Erkek bu fahişe üzerindeki hükmünü aklıyla ve zihniyle koruyabilir, tabii arkasında silahlı güç varsa; çünkü aksi takdirde *zihni solmuş bir dal kadar iktidarsızdır.* Bacon'ın oğluna "bilimle yaptığı bu sadık evliliğin" meyve vereceğini, yani bugün makineler ve metalar olarak yorumlayabileceğimiz *pek çok yapıt* üreteceğini vaat edebilmesi, ancak maddi güç ile birleştirildiğinde mümkündür. Doğa bilimlerinin yeni babalarının aradığı budur: O zamana kadar kadınların ve doğanın elinde bulunan üretme sanatının ve yaratım gücünün kendi kontrollerine, "saf" erkek ruhunun kontrolüne geçmesi. Onlar yaratan olmak isterler. Fakat bunun için kadınların ve doğanın öznelliğini, yani onurunu ve maneviyatını çalmalı, onları cansız ve kontrol edilebilir maddeye dönüştürmelidirler. Geleceğin makine ve metalarının babaları için canlı organizmalar ham maddelere dönüşmüştür.

Evelyn Fox Keller bu yeni erkeklerin kendi içlerinde de Toprak Ana'ya savaş açtıklarını gösterir. Yeni iktidarları artık penislerinde değil *başlarında, beyinlerindedir.* Bundan aşağıda kalan şeyler aşağıdır, hayvanidir ve aslında zaten tabi kılınmış, disiplin edilmiş ve hizmete zorlanmış doğadır. Bu nedenle yeni erkekler, Eflatun'a göre ebediyen

bilgiye ait olan Eros, yani Aşk yetisine sahip değildir. Tabii Eflatun'a göre Eros yaşlı bilge adamın genç adama olan aşkıdır. Elbette Eflatun'da da kadının ve maddenin hakir görülmesiyle karşılaşırız ama o hâlâ genç ve duygusal erkeklerin vücutlarına âşıktır ve onların barındırdığı ruhu hâlâ kabul etmektedir. Fox Keller'a göre modern doğa bilimcilerin çoğu ilişkiye girmek ve âşık olmaktan aciz insanlardır. Bilime duydukları tutku Bacon'ın sözünü ettiği "sadık" tutkudur ama bu tutku ancak erkekler birliği içindeki rekabetçi baskı ve tümgüçlülük çılgınlığı ile tutuşturulabilir (bkz. Easlea, 1986). Doğa bilimlerinin ve doğa bilimcilerin feminist eleştirisi bu çılgınlığın Beyaz Adam'ın ilerleme modelinin ataerkil çekirdeği olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Şimdi bu yeni bilgiyi alıp arkamıza yaslanabilir ve "al işte bilim bile ataerkil..." (Fox Keller bile dâhil olmak üzere pek çoklarının söylediği gibi erkek değil) diyebilirdik; eğer bu adamların çalışmaları Toprak Ana üzerindeki yaşamımızın temelerini tehdit ediyor olmasaydı ve bunu beyinleri ile değil, genellikle ne olduğunu gizlemek için kasten, güç adını verdikleri, beyin ile şiddetin ölümcül evliliği sayesinde yapıyor olmasalardı.

"Bilgi güçtür" sloganını pervasızca kullanabilmelerinin ve insanların bu söze inanmalarının sebebi, Bacon, Descartes ve Max Weber'den bugüne bilim insanlarının, bilgi ile şiddet ya da kaba kuvvet (örneğin devlet ve askeri güç biçiminde) arasındaki hileli ilişkiyi, bilimi saf doğrunun arandığı alan olarak tanımlayarak, sürekli gizlemeleridir. Bu yolla bilimi siyaset alanının, yani kaba kuvvet ve güç alanının üstüne taşımışlardır. Siyaset (güç) ile bilim arasındaki, biz feministlerin karşı çıktığı ayrılık, bir yalan üzerine kuruludur. Bu ayrılık gerçek değildir ve asla da olmamıştır. Sadece doğrunun sonsuza kadar aranmasına adanmış, anayasalarımızda bilimsel özgürlük olarak yasalarla korunan, değer

yargılarından arınmış, umursamaz, saf bilim yoktur. Saf bilgi ve araştırma konusunda güya karşı konulamaz dürtülerini tatmin etmekten başka bir amacı olmayan bilim insanları bile finansman olmaksızın bu araştırmaları yapamazlar. Ve en temel araştırma alanlarında sağlanan finansmanın arkasındaki askeri, siyasi ve ekonomik çıkarları tespit etmek hiç de zor değildir (Easlea, 1986; Butte, 1985).[5]

Carolyn Merchant'ın (1983) da gösterdiği gibi, Bacon'dan bugüne bilimsel yöntemin dayandığı yeni bilgi bilimsel ilke, şiddet ve güçtür. Yeni bilim insanları, Toprak Ana denilen organik bütüne gaddarca zarar vermeden, araştırma nesnelerini zor kullanarak simbiyotik bağlamlarından ayırmadan ve laboratuvarlarda izole etmeden, bunları daha da küçük parçalara kesip biçerek maddenin sırrını (atom araştırmaları) ya da yaşamın sırrını (biyoteknoloji) çözmek için analiz etmeden bilgi edinemezler. Anlaşılan o ki, doğayı ve doğal olguları kendi çevrelerinde rahat bırakarak onları anlayamazlar. Dolayısıyla şiddet ve kaba kuvvet, modern bilim ve bilgi kavramlarının içkin yöntemsel ilkeleridir. Genellikle varsayıldığı gibi bunlar, sadece bilimin *sonuçlarının* uygulanmasında ortaya çıkan etik sorular değildir. Bunlar modern bilimin bilgi bilimsel ve yöntemsel temellerine aittir. Fakat *homo scientificus*'un Toprak Ana'ya ve yeryüzündeki kız kardeşlerine şiddet uygulayabilmesi için kendini doğadan ayrı ya da daha ziyade, yüksekte görmesi gerekir. İnsanın doğayla, onu doğuran kadınla ve genel olarak tüm kadınlarla arasındaki simbiyotik ilişkinin reddedildiği yeni bir insan kavramı geliştirilmesi gerekmiştir. Modern bilim, insanı kendi beyin gücüyle, güya hem doğayı hem de kendi kendisini yaratır. Bu yeni Tanrı, Avrupa medeniyetinin kültürel kahramanıdır. Bacon'dan sonraki yüzyıllarda insan, Toprak Ana ve insan anne arasındaki simbiyotik ilişkinin kırılması, kurtuluş ve özgürleşme süreçleriyle eş anlamlı hale gelmiştir. Bence yeni

bilimsel yöntem, yeni kapitalist ekonomi ve yeni demokratik siyaset arasındaki bağlantı buydu. İnsanlar ile doğa arasındaki karşılıklı ve simbiyotik ilişkiyi tek taraflı bir efendi-köle ilişkisine dönüştürmeden burjuva devrimleri mümkün olmayacaktı. Yabancı halkları ve onların topraklarını Beyaz Adam için sömürgelere dönüştürmeden kapitalist ekonomi evrilemezdi. Yeni erkek, erkek ile kadın arasındaki simbiyotik ilişkiyi yok etmeden, kadına hayvani demeden, doğanın ve kadının efendisi ve sahibi mertebesine yükselemezdi.

Yeni bilimsel nesne açısından doğa ve kadından bu ayrılık ve bunların kendine tabi kılınması, kadınlardan doğduğumuz ve bir gün öleceğimiz bilgisinden, dünyevi ve ölümlü varlıklar olduğumuz gerçeğinden tamamen arındırılmış bir bilim kavramının yaratılması gerektiği anlamına geliyordu. Bohme kardeşler, modern bilim kavramının babalarından biri olan Immanuel Kant'ın, insanların dünyevi varlıklarıyla ilişkili tüm bilme yollarının (tensel bilgimizin, deneyimlerimizin, tüm duyguların, empatinin, hayal gücünün ve sezgilerin) içinden ayıklanmış olduğu bir bilgi ve akılcılık kavramını nasıl geliştirdiğini göstermişlerdi. Saf akıldaysa bunlardan hiç iz yoktur; soyut, soğuk, hesapçı ve niceliklendirici, kısacası umursamaz bir akılcılıktır. Bu bilgi ya da akıl kavramına ulaşmak içinse nesne ile özne arasında keskin bir ayrım şarttır (Bohme ve Bohme, 1985).

Eğer bilgiyi elde etmek için doğaya ve kendimiz de dâhil olmak üzere insanlara yönelik şiddet gerekli ise, o halde hemen bir etik soru doğar: *Çizgiyi nerede çekeceksiniz?* Özne ile nesne arasındaki çizgiyi nereye çekeceksiniz? Sadece insanlar özne, insan olmayan her şey nesne midir? Bildiğimiz gibi insanlar deneyler için nesne olarak kullanılmakta, kadınlar, köleler ve diğer sömürgeleştirilmiş halklar ve zihinsel engelliler özne olarak kabul edilmemektedir.

Bugün üreme ve gen teknolojileri insan kişisini, bireyi, şiddet kullanılan ihlallerden ve sadece bir araştırma nesnesi haline gelmekten bugüne kadar korumuş olan son sınırları bile yıkmaktadır. Bu, özellikle de üreme teknolojisi araştırmalarının başlıca nesnesi olan kadınlar için geçerlidir. Özne ve nesne ya da insan ile insan olmayan arasındaki çizginin nereye çekileceği sorusu bilimin içinden cevaplanamaz. Bilimsel paradigma bilim dürtüsünün sınırı olmadığı dogmasına dayalı olduğundan, her zamankinden daha da soyut bir bilgi arayışı ortaya çıkar. Araştırma sürecinde hiçbir ahlaki müdahaleye izin verilmez. Dolayısıyla bilim insanları, etik soruları kendi kendilerine cevaplayamazlar. Fakat bilim insanları aynı zamanda sıradan birer vatandaş, eş, baba vb. oldukları için, laboratuvarda yaptıkları şeylerle ilgili gittikçe artan etik sorularla yüzleşmekten de kaçamazlar. Bu sorunu genellikle bilimsel yöntemi kullanarak, yani izin verilen ve verilmeyen arasındaki çizginin yerini değiştirerek çözerler. Yani neyin özne ve neyin nesne olduğuna, neyin insan olduğuna ve olmadığına, neye izin verildiğine ve neye izin verilmemesi gerektiğine dair yeni tanımlar sunarlar. Bu yönteme örnek olarak biyoetikçilerin embriyo araştırmaları konusundaki zor sorularla başa çıkma şekli verilebilir. Sadece Yaşam Hakkı Hareketi değil pek çok insan için, embriyo araştırmaları ahlaki olarak kabul edilebilir değildir. Bu kesimler embriyo araştırmalarının yasaklanmasını talep ederler. Britanya'da Warnock Komitesi ve Gönüllü Lisans Otoritesi (kendi kendine görev üstlenmiş bir üreme teknolojisi gözetmenliği) bu soruna şöyle bir çıkış yolu buldu: Yaşamın başlangıcını rahme düştükten iki hafta sonrasına aldılar. Buna göre embriyolar iki haftalık olana kadar pre-embriyo olarak adlandırılmaktaydı. Elbette bu tamamen bir tanım meselesidir! Bu sırada, bu tanım üreme teknolojilerini düzenlemek isteyen bir takım ülkeler tarafından kabul gördü. Bilim insanlarının ve tıp müessesesinin bakış açısıyla her şey çok açıktır: Üreme teknolojisinin, özellikle de tüp

bebek teknolojisinin başarılı olması isteniyorsa daha fazla embriyo araştırması gerekmektedir. Şu anki başarı oranlarıysa çok düşüktür (Klein, 1989). Avustralya'daki Monash Üniversitesi'nden biyoetikçi Helga Kuhse ve Peter Singer, tanım yetkilerini daha da ileri götürdüler. Onlara göre iki haftalık bir embriyo sadece "bir marul"du. *Homo sapiens* türünün bir üyesi ile bir insan kişisi arasında bir ayrım yapmakta, şöyle bir çizgi çizmekteydirler:

> Peki, insan embriyosu ne olacak? Elbette ki bu embriyo *homo sapiens* türüne dâhildir. Fakat bir kişinin sahip olduğu ayırt edici özelliklerin hiçbirine sahip değildir: Kendinin farkında, otonom ve akılcı bir varlık değildir. Sinir sistemi ve beyni yoktur. Hiçbir şey deneyimleyemez. Deneyim yetisinden yoksun olduğu için, bir insandan ziyade, hatta bir deney faresinden de çok, bir marula benzer (Kuhse ve Singer, 1986, s. 15).

Kuhse ve Singer için iki haftalık bir embriyonun "dikkate değer bir özne" olmadığı açıktır (Kuse ve Singer, 1986, s. 19). Dolayısıyla embriyo araştırmalarına izin verilmekle kalmayıp, fazla embriyolar bertaraf edilebilmeli ya da yapay olarak düşürtülebilmelidir. Çizgiyi insan kişisine daha da yaklaştırmak isteyerek, tanımları için embriyonun acı hissedebileceği, yani merkezi sinir sisteminin gelişiminden sonraki bir zamanı, onlara göre 18 ya da 20. haftaya kadarki bir süreyi seçerler. Yani Warlock Komitesi ve Avustralya'daki Waller Komitesi tarafından belirlenmiş ve yürürlükte olan 14 günlük süreyi oldukça uzatmayı savunurlar (Kuse ve Singer, 1986, s. 21). Hiçbir yerde embriyonun kadının bir parçası olduğundan, kadın ile simbiyotik ilişkisi dışında yaşayamadığından bahsedilmez. Dolayısıyla yapılan ilk ayrım, kadın ile embriyo arasındaki ayrımdır.

Biyoetikçiler için gen ve üreme teknolojisiyle ilgili sorunlar sadece tanımlarla ilgildir. Bilim insanlarının kullandıkları başlıca şiddet yön-

temi tanım yetkileridir. Bu şiddet, dolaysız şiddetten yapısal şiddete evrilmiştir ve bu da temiz ve saf görünmektedir. Nazi toplama kamplarında insanlar, özellikle de engelliler üzerinde araştırmalar yapan bilim insanlarının önündeki ahlaki engelleri yıkanın tam da bu insan ile insan olmayanı tanımlama yetkisi olduğunu unutmamak gerekir. Temel araştırmalarını bu tür insanlar üzerinde yapan bilim insanları, bu kişilerin insan olmadığını ya da ikinci sınıf insan olduklarını kabul etmişlerdir. Kuhse ve Singer tarafından yapılan kişi tanımları (mantıklı, kendisinin farkında, özerk) iktidar oyunlarına tamamen açıktır çünkü kimin insan olup olmadığı bir iktidar meselesidir. Bu noktada kadınların da uzunca bir süre mantıklı, kendilerinin farkında ve özerk olmadıklarının düşünüldüğünü de hatırlayalım.

Aynı rastgele böl ve yönet mantığı, temel ve uygulamalı bilimsel araştırmalar ya da bilimsel araştırma sonuçlarının uygulanması arasındaki ayrımada da görülür. Temel bilimsel araştırmalar, ahlaki bakımdan, uygulamalı araştırmalara göre daha iyi ya da daha saf değildir. Eğer temel bilimsel araştırmalarda toplum tarafından yürürlükte tutulan tüm tabular ihlal edilebilir, tüm ahlaki ilkeler bir kenara bırakılabilirse, o halde bu araştırma sonuçlarının uygulanmasında da yaşanacaktır. Yeni ataerkillerin paradigmasına göre başka yol yoktur; ne yapılabiliyorsa o yapılacaktır. Bu, sadece hayvan ve insan deneylerinde değil gen ve üreme teknolojisinde de oldukça net bir hal almaktadır. İlk olarak inek ve domuzlarda gerçekleştirilen deneyler şimdi kadınlar üzerinde gerçekleştirilmektedir (Corea, 1985). Ancak, doğa bilimcilerin kendilerini ve bizleri Doğa Ana'dan koparmaları cezasız kalmamaktadır. Bu temel bilimcilerin çalışmalarından kaynaklanan felaketler, bunu gittikçe daha net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Son olarak, bu bölümün başlığında da ifade edildiği gibi, bilim ile sorumluluk arasındaki bağlantı, ya da daha ziyade çelişkiye bakılmalıdır. Buraya kadar sözünü ettiğimiz bilim, yani toplumumuz tarafından bilim olarak adlandırılan şey, *hiçbir sorumluluk kabul etmez.* Dahası, doğa bilimleri ve sorumluluk, bilim insanlarının kendileriyle ilgili algılarına göre, birbirini dışlayan kavramlardır. Bundan şüphesi olan herkes Max Weber'in meslek olarak bilim konusundaki çalışmalarına bir kez daha göz atmalıdır. Çünkü bilim insanları, birer eş ya da vatandaş olarak değil, birer bilim insanı olarak, yeryüzündeki yaşama karşı sorumluluk üstlenselerdi kendi çevrelerinde ve kendi gündelik yaşamlarında, ne pahasına olursa olsun soyut bir bilgi birikimi ideali peşinde koşamazlardı. Örneğin gen ve üreme teknolojisi alanında temel ve uygulamalı araştırmaları bırakırlardı.

Bir feminist olarak eleştirdiğim şey bilim insanlarının, böylesi ikiyüzlü ve şizofrenik bir şekilde, laboratuvardayken dışarıda uyduklarından farklı ahlaki kurallar uygulayan, sözde tarafsız araştırmacılar olarak sınıflandırılmalıdır. Etik, ahlak ve sorumluluğun bilimsel sonuçların uygulanması ya da uygulanmaması sorununa indirgenmesi, etiğin tümden iflasıdır. Bu tepkisel etik, doğa bilimcilerin icat ve üretimlerinin daima çaresizce peşinde koşacak, örneğin etik komitelerinin gen ve üreme teknolojileri konusunda yapmaya çalıştığı gibi, zararlı etkileri düzeltmeye çalışacaktır. Fakat bu komitelerin değer yargılarından arınmış biliminde bile, tüm tarafsızlık iddialarına rağmen, bu yaklaşımın varlığı su götürmez bir gerçektir. Bu komiteler sadece büyük oranda bilim insanları ve doktorlardan oluşmakla kalmayıp, etik bir bilim olarak görülmekte ve aynı paradigmayı izlemektedirler. Bu etik komitelerinde asla dokunulmayan tabu, bilim ile kaba kuvvetin, bilim ile militarizmin, bilim ile ataerkinin son derece ahlakdışı evliliğidir.

Brian Easlea, nükleer fizikçilerin aslında en başından beri, güya saf bilimsel araştırmayla uğraştıkları zamanlarda bile, akıllarının bir köşesinde bu dev güçlerin askeri uygulamalarını tuttuklarını ve hatta bazılarının araştırmalarını savunma bakanlıklarına sunduklarını kanıtlamıştır. Ayrıca atom bombası ve nükleer füzelerin fikir babalarının fallik doğum fantezilerini de oldukça ikna edici bir şekilde ortaya koymaktadır (Easlea, 1986).

Feminist bilim eleştirileri, özellikle de Çernobil'den sonra, günümüz bilim ve teknolojisinin aslında askeri bilim ve teknoloji olduğunu ve bunun sadece bomba ve füzelere uygulanmadığı zamanlarda da geçerli olduğunu oldukça net bir şekilde ortaya koymuştur (Mies, 1986). Bacon ve Descartes'tan bu yana modern doğa bilimciler "yıkımın babaları" olagelmişlerdir (Easlea, 1986). Yaşama, kadınlara, çocuklara, geleceğe, Toprak Ana'ya ve kendi insanlık onurumuza karşı sorumluluğumuzu ciddiye alıyorsak öncelikle bu bilimin sorumsuz, ahlakdışı olduğunu, ikinci olarak da laboratuvar ile özel ya da siyasi yaşam arasındaki bu ahlaki çifte standart oyununu artık oynamak istemediğimizi açıkça ifade etmemiz gerekir. Bilim adamları kendilerine yapmayacakları şeyleri diğer varlıklara da yapmamalıdır.

Hiçbir soyut bilgi kazancı, yeryüzünün kendi kendini idame ettirebilen canlı sistemleri arasındaki yaşamsal bağların, bitki, hayvan ve insanların kendi yaşam ortamları içindeki içkin değerlerinin vahşice yok edilmesini meşru kılamaz. Bilgi ile kaba kuvvet arasındaki evlilik bozulmalıdır. Bu bilimi değiştirmek şarttır. Ancak erilin o meşhur sınırsız bilgi, her şeyi bilme ve tümgüçlülük dürtüsü ile yeni bir bilim paradigması da başlayamaz. Dolayısıyla, bu değişimin bilimin içinden değil başka bir dünya görüşünden, insanlar ile doğal çevremiz arasındaki, kadın ile erkek arasındaki, farklı halklar, ırklar ve kültürler arasındaki

ilişkilere dair yeni bir bakış açısından doğması gerekir. Bu ilişkiler artık kendini insan ve geri kalan her şeyi insan olmayan olarak tanımlayan Beyaz Adam'ın militarist modeline göre tanımlanamaz.

Başka bir bilim ile ilgili fikirler farklı etik ve yöntemsel ilkelere dayanmalıdır. Bence feminizmdeki sosyal bilimler eleştirisine yönelik eleştirilerimin pek çoğu, daha önce de sözünü ettiğim gibi doğa bilimleri için de geçerlidir. Yeni bir bilimin merkezinde özne-özne karşılıklılığı ilkesi yer almalıdır. Bu ilke, araştırma nesnesinin tekrar canlı olarak görülmesini ve kendi onuru/ruhu/öznelliğinin tanınmasını gerektirir. Yeni bilim bizim de Doğa'nın bir parçası olduğumuz, bizim de bedenimizin olduğu, Toprak Ana'ya bağımlı olduğumuz, kadınlar tarafından doğrulduğumuz ve ölümlü olduğumuz gerçeğini asla göz ardı etmemelidir. Özellikle Kant'tan beri modern doğa bilimlerinin yaptığı gibi, bilgi kaynağı olarak duyularımızı kullanmaktan feragat etmemize asla sebep olmamalıdır. Bu bilimin ilerlemesi sırasında duyularımızın gerçeklik içinde bize yol göstermeye devam edebilmesi ve yerlerine makineler konduğu için artık işe yaramaz organlar olarak görülmemesi gerekir. Duyularımız sadece bir bilgi kaynağı değil, her şeyden öte, insan mutluluğunun da kaynağıdır.

Yeni bilim bugün hâkim olan ahlaki çifte standardı da reddetmelidir. Artık hem yöntemleri hem de kuramlarıyla, hem de sonuçlarının uygulanışıyla, topluma karşı sorumluluğunu ispat etmelidir. Bu yeni sorumluluk kabulü bence yeryüzünün ve kaynaklarının sınırlı olduğu, yaşamımızın sınırlı olduğu, zamanın sınırlı olduğu gerçeğine dayanacaktır. Dolayısıyla sınırlı bir evrende sınırsız ilerleme, sınırsız hakikat arayışı ya da sınırsız büyüme, başkaları sömürülmediği sürece mümkün değildir. Bu arada, feministlerden gelen ve hâlâ devam eden radikal bilim eleştirisinin birkaç erkeği, hem kendileri hem de Beyaz Adam'ın

ataerkil imajı üzerine, Batı medeniyetinin, özellikle de askeriyede, siyasette ve ekonomideki erkek dayanışması ile işbirliği yaparak tüm bu savaşları ve felaketleri başımıza açan doğa bilimcinin kültürel kahramanı üzerine düşünmeye sevk etmiş olması umut vericidir (Ayrıca Bkz. Bohme ve Bohme, 1985; Easlea, 1986; Butte, 1985; Theweleit, 1977)

Çernobil bize teknoataerkillerin yaşamı, canlı sistemleri ve simbiyotik ilişkileri yok ettiğini, daha önce görülmemiş bir netlikle göstermiştir. Hatta bunlar faili oldukları yıkımı sonrasında ölçebilirler. Ama yaşamı geri getiremezler. Bunun için, hepimiz gibi onlar da, hâlâ Gaia'ya, Toprak Ana'ya ve kadına muhtaçtırlar.

Notlar

1. Carolyn Merchant (1983) Bacon'ın Eserleri'nden (Cilt 4) aşağıdaki bölümleri alıntılayarak Bacon'ın cadı yargılamalarında kullanılan sorgu yöntemlerinin doğaya uygulanmasını önerdiğini göstermiştir (Bacon 1623/1870, s. 96, 298; italikler Merchant'a ait):

> *Başıboş dolaşan doğanın izini sürmek ve onu avlamak şarttır ve ancak bu şekilde onu istediğiniz zaman yönlendirebilir ve daha sonra aynı yere geri getirebilirsiniz. Ben de gizemlerle dolu bu tarihte sihir, cadılık, büyü,* rüya, kehanet ve benzeri şeylerin varlığını, bunlara dair açık kanıtlar ve güvenceler olduğu müddetçe tamamen yadsıma taraftarı değilim... fakat bu tür sanatların kullanımı ve uygulanması yasaklanmalıdır. Sadece bu tür uygulamalarla suçlanan insanların suçlarının doğru yargılanması için değil, *benzer şekilde, doğanın sırlarının açığa çıkarılması için de bunların bize ışık tutabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Majestelerinin şahsen örnek olduğu gibi, amaç sadece gerçeğin sorgulanması olduğu müddetçe, bir adam bu delik ve köşelere girmekte ve nüfuz etmekte tereddüt de etmemelidir.*
>
> Tıpkı bir adamın gerçek niyeti çarmıha gerilene kadar asla bilinemeyeceği ve kanıtlanamayacağı, Proteus'un *sıkıştırılana* ve *bağlanana* kadar asla şekil değiştirmediği gibi, doğa da kendi haline bırakıldığında değil, sanatın (mekanik aletlerin) zorlamaları altında kendini daha açıkça ortaya koyacaktır.

Dolayısıyla yeni doğa bilimciler, doğaya, hizmete zorlanması gereken ve mekanik müdahalelerle yeniden şekillendirilmesi gereken bir köle gibi davranmaya davet edilirler.

2. Günümüzde endüstrileşmiş ülkelerde yürütülen temel bilim araştırmalarının büyük bir bölümü askeri bütçeden finanse edilmektedir. Dünya çapında, doğa bilimleri araştırmacılarının yarısından fazlası askeri teknolojiler üzerinde çalışmakta, ABD'de bunların oranı yüzde 60'a ulaşmaktadır (Butte, 1985).

Kaynakça

Bacon, Francis (1623/1870) *De Dignitate et augmentis Scientarium*, James Spedding, Robert Leslie Ellis ve Douglas Devon Heath (ed.), *Francis Bacon: Works,* Cilt 4, Londra, Longman's Green.

Bohme, Gernot ve Bohme, Hartmut (1985) *Das andere der Vernunft: Zur Entwicklung der Rationalitätsstruktureb am Beispiel Kants*, Frankfırt, Suhrkamp Verlag.

Butte, Werner (ed.) (1985) *Militarisierte Wissenschaft*, Reinbek: Rororo aktuell, Technologie und Politik 22, Rowohlt Verlag.

Corea, Gena (1985) The Mother Machine, New York, Harper & Row.

Easlea, Brian (1986) *Fathering the Unthinkable: Masculinity, Scientists and the Nuclear Arms Race*, Londra, Pluto Press.

Fox Keller, Evelyn (1985) *Reflections on Gender and Science*, New Haven, CT, Yale University Press.

Griffin, Susan (1978) *Woman and Nature: The Roaring Inside Her*, New York: Harper Colophon Books.

Klein, Renate (ed.) (1989) *Infertility: Women Speak out about Their Experiences of Reproductive Medicine*, Londra, Pandora.

Kuhse, Helga ve Singer, Peter (1986) *Ethical Issuees in Reproductive Alternatives for Genetic Indications*, sunum, 7th International Congress of Human Genetics, Berlin.

Merchant Carolyn (1983) *The Death of Nature: Women, Ecology and the Scientific Revolution*, New York, Harper & Row.

Mies, Maria (1983) "Towards a Methodology for Feminist Research," G. Bowles ve Renate D. Kelin (ed.), Theories of Women's Studies (s 117-139), Londra, Routledge and Kegan Paul.

———(1984) Frauen forschung oder feministische Forschung, *Beiträge zur feministichen Theorie und Praxis,* 11, 40-60.

———(1985) "Why do we need all this?" A call against genetic and reproductive technology, *Women's Studies International Forum,* 8, 553-560.

———(1986) Wer machte uns die Natur zur Feindin? Marina Gambaroff, Maria Mies, Annegret Stopczyk ve Claudia v. Werlhof (ed.), *Tschernobyl hat unser Leben verändert. Vom Ausstieg der Frauen.* Reinbek, Rororo Aktuell, Sayı 5922, Rowohlt Verlag.

Sander, Helke (1980) *Über die Beziehungen von Liebesverhältnissen und Mittelstreckenraketen,* Courage, Sayı 4:4-7, Berlin, Courage Verlag.

Theweleit, Klaus (1977) *Männerphantasien,* Frankfurt, Roter Stern Verlag.

Werlhof Claudia v., Mies, Maria ve Bennholdt Thomsen, Veronika (1983), *Frauen, die letzte Kolonie,* Reinbek, Rororo technik und Politik, Sayı 20, Rowohlt Verlag [İngilizce baskı: *Women, The Last Colony* (1988) Londra, Zed Books.]

İKİNCİ BÖLÜM

KENDİNİ İDAME Mİ KALKINMA MI?

Kalkınma Trenini Yakalama Efsanesi

Maria Mies

Tüm kalkınma stratejileri, açık ya da gizli bir şekilde, Kuzey'in varsıl toplumlarında, ABD'de, Avrupa'da ve Japonya'da yaygın olan yaşam biçiminin "iyi yaşama"nın modeli olduğu varsayımına dayalıdır. Kuzey'deki yoksulların, Güney'deki ülkelerde yaşayanların ve dünyanın her yerindeki köylü ve kadınların bu "iyi yaşam"a nasıl ulaşabileceklerine verilen cevap ise genellikle, Rostow'dan* beri, "kalkınma trenini yakalama" olarak adlandırılabilecek yöntemdir. Bunun anlamı, Avrupa, ABD ve Japonya tarafından izlenen endüstrileşme, teknolojik ilerleme ve sermaye birikimi yolunun diğer ülkelerce de izlenmesi sayesinde aynı hedefe ulaşılabileceğidir. Böylece bu varsıl ülkeler, sınıflar, hâkim cinsiyet (yani erkekler) hâkim kentsel merkezler ve yaşam biçimleri, geride kalmış olanların ulaşması gereken liberalizmin gerçekleşmiş ütopyası olarak algılanır. Şüphesiz ki endüstriyel ülkelerin varsıllığı, bundan pay alamayan herkes için büyük bir hayranlık kaynağıdır. Sözde "sosyalist" ülkelerin esas amacı da kapitalizmi yakalamak ve hatta ele geçirmek olmuştur. Doğu Avrupa'da ve özellikle Doğu Almanya'da sosyalizmin çöküşünden sonra ise amaç, ABD ya da Batı Almanya'da prototipi görülen sözde piyasa ekonomilerinin yaşam biçimini yakalamaktır.

---

* İktisadi büyümenin aşamaları kuramıyla tanınan ABD'li ekonomist Walt Whitman Rostow (1916-2003). (ç.n.)

Güney'in gelişmekte olan ülke ve bölgelerinin tarihine kısaca göz atmak, Doğu Avrupa ve Doğu Almanya'nın günümüzdeki durumuna bakmak, kalkınma trenini yakalama yönteminin bir efsaneden ibaret olduğunu gösterecektir. Bu tren bugüne kadar hiç kimseyi arzu ettiği noktaya ulaştırabilmiş değildir.

Bu efsane, evrimsel ve doğrusal bir tarih anlayışına dayalıdır. Bu tarih anlayışına göre bazıları, isim vermek gerekirse genel olarak erkekler ve özellikle de beyaz erkekler, endüstrileşmiş ülkeler ve şehirliler, evrimin zirve noktasına çoktan ulaşmışlardır. "Ötekiler", yani kadınlar, esmer ve siyah insanlar, "gelişmekte olan" ülkeler ve köylüler ise, biraz daha çaba, biraz daha eğitim, biraz daha "kalkınma" ile bu zirve noktasına ulaşacaklardır. Teknolojik ilerleme bu evrim sürecinin lokomotifi olarak görülür. Daha 1970'lerin başında bile kalkınma trenini yakalama kuramının bir dizi yazar tarafından eleştirilmiş olduğu genellikle göz ardı edilir. Andre Gunder Frank,[1] Samir Amin,[2] Johan Galtung[3] ve daha pek çokları, gelişmekte olan ulusların yoksulluğunun "doğal" bir geride kalmışlık olmadığını, Afrika, Güney Amerika ve Asya'da sözde çeperleri sömüren zengin endüstriyel ülkelerin aşırı gelişmesinin doğrudan sonucu olduğunu göstermişlerdir. Bugün de devam etmekte olan bu sömürgeci tarihsel süreçte, bu bölgelerin gelişimi gittikçe daha çok engellenmiş ve sözde metropole bağımlı kılınmıştır. Bu aşırı gelişmiş merkezler ya da metropollerle gelişmekte olan çeperler arasındaki ilişki sömürgeci bir ilişkidir. Bugün benzer bir sömürgecilik ilişkisi İnsan ile Doğa, erkek ile kadın, kentsel ile kırsal bölgeler arasında da mevcuttur. Yukarıda bunları Beyaz Adam'ın sömürgeleri olarak adlandırdık. Bu ilişkileri sürdürmek için daima kaba kuvvet ve şiddet gereklidir.[4]

Fakat bu ilişkilerin istikrarı için sömürgeleştirilenin, duygusal ve bilişsel olarak bu durumu kabullenmesi de gereklidir. Bunun anlamı,

sadece sömürgecilerin değil sömürgelerin de "üsttekilerin" yaşam tarzını tek iyi yaşama modeli olarak kabul etmelerinin gerektiğidir. "Üsttekilerin" değerlerini, yaşam tarzını ve yaşam standardını kabullenme sürecine mutlaka kendininkileri, kendi kültürünü, emeğini, teknolojisini, yaşam tarzını ve genellikle hayat felsefesi ve toplumsal kurumlarını da değersizleştirme süreci eşlik eder. Başlangıçta bu değersizleştirme sömürgeciler tarafından şiddet kullanılarak sağlanır ve propaganda, eğitim programları, yasa değişiklikleri ve ekonomik bağımlılıkla, örneğin borç tuzaklarıyla pekiştirilir. Sonunda da bu değersizleştirme genellikle sömürge tarafından "doğal" durum olarak kabullenilir ve içselleştirilir. Sömürgeler (ülkeler, kadınlar, köylüler) için en zor sorunlardan biri, resmi bağımsızlıklarını elde ettikten sonra kendi kimliklerini geliştirmeleridir. Bu yeni kimlik artık gerçek anlamda insan imgesini teşkil eden sömürgeci modeline dayalı olmayacaktır ve bu soruna Fanon,[5] Memmi,[6] Freire,[7] ve Blaise[8] değinir. Memmi'ye göre sömürge, hayatta kalmak için sömürgeciliği ezmelidir. Fakat, gerçek bir insan haline gelebilmek için, kendi içindeki sömürgeyi ezmelidir.[9] Yani sömürgeci ve onun yaşam tarzının dayattığı hayranlığı aşmalı ve kendisinin ne olduğunu ve ne yaptığını yeniden değerlendirmelidir.

Sömürgelerin içindeki sömürgecilerin temizlenmesini desteklemek için, kalkınma treni efsanesine biraz daha yakından bakmak faydalı olacaktır.

Bugüne kadar kalkınmanın bedelini ödeyenlerin, aynı zamanda tepedekileri bir gelecek model, somut bir ütopya olarak örnek alanlar olduğu, bunun bir tür evrensel kanun olduğu iddia edilebilir. Fakat doğanın bu model için ödemek durumunda kaldığı bedeli ve bugün artık varsıl toplumlardaki insanları da gittikçe daha fazla etkileyen bedelleri göz önünde bulundurursak, bu insanların bu efsaneyi neden sorgulama-

dıkları sorulabilir. Çünkü Kuzey'de bile, bilimin ve teknolojinin, mal ve hizmetlerin, sermayenin ve milli gelirin sınırsız büyümesi paradigması çevreye ve dolayısıyla yaşam kalitesine gittikçe artan zararlar vermektedir.

Böl ve Yönet: Modern Endüstri Toplumunun Sırrı

Varsıl toplumlardaki insanlar bir tür şizofrenik "çiftdüşün"* durumunda yaşarlar. Bhopal ve Çernobil felaketlerinin, "sera" etkisinin, ozon tabakasındaki hasarın, yer altı sularına, akarsulara ve denizlere karışan endüstri atıklarının yanı sıra toprağın gübreler, böcekkırıcı ve otkırıcılarla yavaş yavaş zehirlendiğinin ve hava kirliliği, alerjiler, stres, gürültü ve endüstriyel olarak üretilmiş gıdaların sağlık risklerinden kendilerinin de gittikçe daha fazla etkilendiğinin farkındadırlar. Kendi yaşam kalitelerini olumsuz etkileyen bu etmenlerin sorumluluğunun kendi yaşam tarzlarında ve daimi büyümeye dayalı bir ekonomik sistemde olduğunu bilirler. Fakat yine de (pek azı hariç) bu bilgi ışığında yaşam tarzlarını değiştirmek için eyleme geçemezler.

Bu kolektif şizofreninin sebeplerinden biri Kuzey'in elindeki pastayı hem sonraya saklayıp hem de yiyebileceği konusundaki inatçı umudu, hatta inancıdır: Hem daha fazla kimyasal ürün olsun hem de temiz havamız ve suyumuz olsun; hem daha fazla araba olsun hem de "sera" etkisi olmasın, hem daha fazla meta, daha hızlı hazırlanan ve işlenmiş gıdalar, daha güzel ambalajlar, daha egzotik ve ithal ürünler olsun hem de sağlıklı olalım ve atık sorunu çözülsün.

Çoğu insan kendi tüketim ve üretim örüntülerini sınırlandırmak yerine bu çelişkilerin bilim ve teknoloji ile çözüleceği beklentisindedir. Ekolojik yıkım sorunları net olarak anlaşıldığı taktirde fark edileceği

---

* Doublethink: birbirine zıt iki düşünceyi aynı anda benimseme. (ç.n.)

gibi, yüksek maddi yaşam standartlarının gerçek anlamda iyi bir yaşam kalitesine engel olduğu tam olarak anlaşılmış değildir.

Ancak, maddi yaşam standartlarının yüksek olmasının iyi ya da yüksek bir yaşam kalitesi anlamına geldiği inancı, modern endüstriyel toplumun daimi büyüme ve birikim modelini ayakta tutmak ve meşrulaştırmak için gereken ideolojik destek mekânizmasıdır. İnsanlar kitleler halinde bunu kabul etmedikleri sürece bu sistem devam edemez ve işleyemez. Gündelik hayatı yöneten esas ideolojik-siyasi tahakküm bu denklemdir. Kuzey'deki endüstrileşmiş ülkelerde hiçbir siyasi parti bu şizofrenik denklemi sorgulamaz çünkü bunun kendi siyasi çıkarlarını etkileyeceğinden korkar.

Bu çiftdüşün durumunun gezegenimizin kaynaklarının, teknolojik ilerlemenin, uzayın ve büyümenin sınırsız olduğu varsayımına dayalı olduğunu gördük. Fakat, aslında sınırlı bir dünyada yaşıyor olduğumuz için, bu sınırsızlık bir efsanedir ve ancak merkez ile çeper, erkek ile kadın, kentsel ile kırsal, Kuzey'deki modern endüstriyel toplumlar ile Güney'deki "geri kalmış", "geleneksel", "gelişmemiş" toplumlar arasındaki sömürgeci ayrımlarla ayakta durabilmektedir. Parçalar arasındaki bu ilişki eşitlikçi değil hiyerarşiktir ve sömürü, zulüm ve tahakküme dayalıdır.

Bu sömürgeci yapının ekonomik sebebi her şeyden önce maliyetlerin bu ayrımlardan kâr sağlayanların uzay ve zaman ufuklarından dışsallaştırılmasıdır.[10] Daimi büyümenin endüstrileşmiş ülkelerdeki ekonomik, toplumsal ve ekolojik maliyetleri, Güney'deki sömürgeleştirilmiş ülkelere, o ülkelerin doğasına ve halklarına yüklenegelmiştir. Endüstrileşmiş ülkelerdeki işçilerin Güney'dekilerden on kat ve üstü ücret alabilmeleri ancak uluslararası emek piyasasının sömürgeleştirilmiş çeperler ve endüstriyel merkezlerdeki işçiler olarak ayrıştırılması ve bu

tahakküm ilişkilerinin kağıt üstünde bağımsızlık elde edildikten sonra da devam ettirilmesi sayesinde mümkün olabilmektedir.

Endüstrileşmiş toplumlarda emeğin yeniden üretiminin toplumsal maliyetlerinin büyük bir bölümü, bu toplumların kendi içlerinde dışsallaştırılmıştır. Bu da kadının ev içi emeğinin üretken olmayan şeklinde tanımlanması ya da emek sayılmaması ve dolayısıyla karşılıksız bırakılması anlamına gelen ataerkil-kapitalist cinsiyetçi iş bölümü ile mümkün kılınmıştır. Kadınlar, ev kadını olarak tanımlanmakta ve emekleri milli gelir hesaplarına katılmamaktadır. Dolayısıyla kadınların bu sistemin içsel sömürgesi oldukları söylenebilir.

Kimyasal gübre, böcekkırıcılar, atom enerjisi, otomobiller ve diğer metaların endüstriyel olarak üretiminin ekolojik maliyetleri ile bunların üretim ve tüketim süreçlerinden kaynaklanan atık ve zararlar tamamen doğaya yüklenmektedir. Bunlar kendini hava, su, toprak kirliliği ve zehirlenmesi şeklinde göstermekte ve hem mevcut hem de gelecek nesilleri etkilemektedir. Bu, özellikle modern yüksek teknolojinin uzun vadeli etkileri, atom endüstrisi, genetik mühendisliği, bilgisayar teknolojisi ve bunların kimsenin tahmin ya da kontrol edemediği sinerjik etkileri için söz konusudur. Dolayısıyla, hem doğa hem de gelecek, varsıl toplumların ve sınıfların kısa vadeli kâr hedefleri için sömürgeleştirilmiştir.

Sömürge ile sömürgeci arasındaki ilişki herhangi bir ortaklık derecesine değil, ikincinin birinciye baskı ve şiddet uygulamasına dayalıdır. Birikim merkezlerindeki sınırsız büyümenin sırrı işte bu ilişkidir. Endüstriyel üretimin tüm maliyetlerinin dışsallaştırılması mümkün olmasaydı, bunları endüstrileşmiş ülkelerin kendilerinin üstlenmesi gerekseydi, yani bunlar içselleştirilseydi, sınırsız büyümenin anında sona ermesi kaçınılmaz olurdu.

Kalkınma Trenini Yakalamak İmkânsızdır ve İstenmeyen Bir Durumdur

Sömürüye ve sömürgeci ayrımlara dayalı bu birikim modelinin mantığına göre "kalkınma trenini yakalamak" bütün sömürgeler için imkânsızdır. Çünkü bir sömürge yoğun çabalar sonucunda "kalkınma"nın en üst noktası sayılan yere ulaştığında, endüstrileşmiş merkezler çoktan bundan çok daha "modern" bir kalkınma aşamasına "ilerlemiş" olacaktır. Burada "kalkınma"dan kastımız teknolojik ilerlemedir. Bugünün televizyonu yarının renkli televizyonu, ondan sonraki günün bilgisayarı, ardından "yeni nesil bilgisayarlar" ve sonrasında yapay zekâ makineleri şeklinde devam eder.[11] Dolayısıyla, sömürgeler benimsedikleri bu yakalama politikasıyla daima kaybetmeye mahkûmdur. Çünkü sömürgecilerin ilerlemesi bu sömürgelerin varlığı ve sömürülmesine dayalıdır.

Kalkınma stratejileri tartışılırken bu çıkarımlar genellikle göz ardı edilir. Amaç, genellikle ifade edildiği şekliyle, endüstrileşmiş toplumların yaşam standartlarının düşürülmesi değil, "kalkınmamış"ların hepsinin bu toplumların refah seviyesine yükseltilmesidir. Bu kulağa hoş gelir ve burjuva devrimlerinin değerleriyle örtüşür: Herkese eşitlik! Fakat bu talebin sadece mantıksız olmakla kalmayıp aynı zamanda maddi olarak imkânsız olduğu gerçeği göz ardı edilir. Kuzey'in varsıl endüstrileşmiş toplumlarındaki hâkim üretim sisteminin ve yaşam tarzının bugün yaşayan ve önümüzdeki otuz yıl yaşamaya devam edecek olan herkesi kapsayacak şekilde evrenselleştirilmesinin ekolojik sonuçlarını göz önünde bulunduran herkes bu talebin imkânsızlığını görebilir. Örneğin, dünya nüfusunun ABD'de yaşamakta olan yüzde 6'lık bölümünün bir yıl içinde üretilen tüm fosil yakıtların yüzde 30'unu tükettiği bilgisi ışığında, yüzde 80'i Güney'deki yoksul ülkelerde ya-

şayan dünya nüfusunun geri kalanın aynı oranda enerji tüketmesinin imkânsız olduğu açıktır.[12]

Trainer'a göre ABD, Avrupa ve Japonya'da yaşayanlar dünya enerji üretiminin üçte birini kullanmaktadır. "Dünyanın mevcut enerji üretimi eşit şekilde bölüşülseydi, Amerikalıların şu an kişi başı tüketim miktarlarının beşte biriyle idare etmeleri gerekirdi."[13] Ya da, başka bir deyişle, dünya nüfusunun 2050 yılında 11 milyara ulaşacağı tahmin edilmektedir ve bu 11 milyar insanın kişi başı enerji tüketimi bir Amerikalının 1970'lerin ortalarındaki enerji tüketim düzeyi kadar olursa konvansiyonel petrol kaynakları 34-74 yıl[14] içinde tükenecektir. Benzer tahminler diğer kaynaklar için de yapılmaktadır.

Fakat, dünyanın kaynakları sınırsız olsa bile, yoksul ülkelerin endüstrileşmiş Kuzey'de hâkim olan yaşam standartlarına ulaşmasının yaklaşık 500 yıl süreceği tahmin edilmektedir. Bu da yine ancak bu ülkelerin ekonomik felsefelerinin çekirdeğini teşkil eden kalıcı ekonomik büyüme modelini terk etmeleri halinde geçerlidir. Güney'in bu modeli "yakalaması", sadece kaynakların sınırlı olması ve eşitsiz bir şekilde tüketilmesi nedeniyle değil her şeyden önce bu büyüme modelinin iki kutup arasındaki uçurumun, özellikle de ekonomik kalkınma bakımından uçurumun, gittikçe genişlediği sömürgeci bir dünya düzenine dayalı olmasıdır.

Bu örnekler kalkınma trenini yakalamanın herkes için mümkün olamayacağını göstermektedir. Bence günümüzün dünya ekonomisine hükmeden güçler, çokuluslu şirketlerin yöneticileri, Dünya Bankası, İMF, zengin ülkeler kulübünün bankaları ve hükümetleri bunun farkındadır ve aslında bu evrenselleşmeyi istememektedir. Çünkü bu onların büyüme modelinin sonu olacaktır. Gizliden gizliye sözde piyasa ekonomisinin sömürgeci yapısının dünya çapında sürdürülmesini kabul etmişlerdir. Ancak bu yapı, her yoksul ülkenin varsıl ülkelerin yaşam

standartlarına ulaşabileceği ve bir gün ulaşacağını ima eden, "Kuzey-Güney ilişkileri", "sürdürülebilir kalkınma", "eşik ülkeler" ve benzeri laf ebelikleriyle maskelenmektedir.

Eşitlikçi ve ekolojik kaygıları bir kenara bırakırsak, Kuzey toplumlarının benimsediği bu iyi yaşama modelinin, bu "kalkınma trenini yakalama" paradigmasının, en azından Kuzey'de kimseyi mutlu edip etmediğini sorabiliriz. Oralarda bu vaatler yerine geldi mi? En azından kadın ve çocukları daha eşit, daha özgür, daha mutlu kıldı mı? Milli gelir arttıkça onların yaşam kaliteleri yükseldi mi?

Her gün gazetelerde, özellikle de kadın ve çocuklar arasında,[15] evsizlik ve yoksulluk oranlarının arttığını, büyük şehirlerde suç oranlarının, uyuşturucu ticaretinin ve alışveriş bağımlılığı gibi türlü bağımlılıkların yükselmekte olduğunu okuyoruz. Pek çok varsıl ülkede depresyon ve intiharlar artış halinde, kadın ve çocuklara yönelik şiddet suçlarının, hem kamusal hem de ev içi şiddet ile cinsel istismarın yükselişte olduğu görülüyor. Basın organları her tür şiddet olayının haberleriyle dolu. Ayrıca kentsel merkezler motorlu taşıtların egzozlarına boğulmuş, yürüyecek ve nefes alacak açık alanlar bulmak giderek zorlaşıyor, şehirler ve otobanlar arabalarla dolup taşıyor. İnsanlar buldukları her fırsatta bu kentsel merkezlerden kaçıp kırsala ya da yoksul Güney'e gidiyorlar. Peki, madem kent sakinlerinin yaşam kalitesi bu kadar yüksek, neden tatillerini şehirlerde geçirmiyorlar?

Bugün ABD'de yaşam kalitesinin on yıl öncesine göre daha düşük olduğu tespit ediliyor. Milli gelir ile yaşam kalitesi arasında ters bir orantı olduğu görülüyor. Milli gelir arttıkça yaşam kalitesi düşüyor.[16] Örneğin, büyüyen piyasa güçleri bugüne kadar evde hazırlanmakta olan gıdanın artık gittikçe daha büyük oranda fast-food lokantalarından satın alınmasına sebep oluyor, gıda hazırlamak bir hizmet, bir meta ha-

line geliyor. Bu metayı daha çok insan satın alırsa milli gelir yükseliyor. Fakat bu sırada topluluk değerlerinin erozyonu, bireylerin yalnızlaşması ve yalıtılması, toplumun umursamazlığı ve parçalanmışlığı da yükseliyor. Polanyi'nin dile getirdiği gibi, piyasa güçleri toplulukları yok ediyor.[17] Burada da yine süreçler kutuplaşmalara dayanıyor: Milli gelir artıkça yaşam kalitesi düşüyor.

Fakat, "kalkınma trenini yakalamak", zengin ülke ve sınıflardaki ayrıcalıklı kesimleri bile pençesine alan manevi, psişik ve toplumsal maliyet ve riskler içermekle kalmıyor, artan sayıdaki ve bazıları Körfez Savaşı ve Çernobil gibi insan yapımı olan ekolojik felaketler nedeniyle dünyanın zengin merkezlerindeki maddi yaşam koşulları da zarar görüyor. Varsıl toplumlarda insanlar, etrafları çok fazla meta ile çevrili olmasına rağmen, en temel yaşamsal ihtiyaçlar olan temiz su, sağlıklı gıda, mekân, zaman ve sessizlikten mahrum kalıyor. Çernobil'de küçük çocukları olan kadınların yaşadıkları, bugün Kuveyt'teki anneler tarafından deneyimleniyor. Petrol zengini Kuveyt'teki para insanlara günışığı, temiz hava ve temiz su satın alamıyor. Bu temel yaşamsal ihtiyaçlardaki kıtlık hem yoksul hem de varsılları etkiliyor ama yoksullara etkisi daha ağır oluyor.

Kısaca şunu diyebiliriz: Sınırsız büyüme ve kâra odaklanmış hâkim dünya piyasa sistemi, dışsal ve içsel sömürgeleri, yani doğayı, kadınları ve diğer halkları, sömürmedikçe ayakta kalamaz. Ama aynı zamanda asla "YETERLİ" demeyen tüketicilere de ihtiyacı vardır. Zengin ülkelerin tüketim modeli dünya çapında yayılamaz ve zaten dünya nüfusunun varsıl ülkelerde yaşayan azınlığı için bu istenen bir durum da değildir. Dahası, gittikçe kıt hale gelen kaynakları güvenceye almak için yeni savaşlara da yol açacaktır. Körfez Savaşı büyük ölçüde bölgedeki petrol kaynaklarının hâkimiyeti için yapılmıştır. Gelecekte bu tür sa-

vaşlardan kaçınmak istiyorsak tek seçeneğimiz yaşam tarzımızı kasıtlı ve ciddi ölçüde değiştirmek, tüketimi azaltmak ve Kuzey'in tüketim örüntülerinde radikal değişiklikler yapmanın yanında enerji tasarrufu konusunda kararlı ve geniş tabanlı bir hareket yaratmaktır (16. Bölüm).

Bu gerçekler aslında iyi bilinmekle birlikte, kalkınma trenini yakalama efsanesi Kuzey ve Güney'deki hükümetlerin yanı sıra eski sosyalist ülkelerin kalkınma politikalarında da hâlâ temel alınmaktadır. Üç devlet başkanının, Zimbabwe'den Robert Mugabe, eski Çek ve Slovak Federal Cumhuriyeti'nden Vaclav Havel ve eski Almanya Federal Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Richard von Weizsäcker'in katıldığı bir televizyon programı[18] bu durumu açıkça gözler önüne sermiştir. Tartışma, zengin Avrupa'ya girmeye çalışan milyonlarca aç Afrikalıyı betimleyen *The March* filminin gösterilmesinin ardından gerçekleşmiştir. Almanya Cumhurbaşkanı, açık ve net bir şekilde, endüstrileşmiş Kuzey'in varsıl toplumlarında yaşayan dünya nüfusunun yüzde 20'sinin tüketim örüntülerinin dünyanın kaynaklarının yüzde 80'ini tükettiğini belirtmiş ve bu tüketim örüntülerinin uzun vadede yaşamın doğal temellerini dünya çapında yok edebileceğini ifade etmiştir. Fakat kendisine, "o halde Kuzey'in tüketim örüntülerinin eleştirilmesi ve terk edilmesi ve Güney'in Kuzey'i taklit etmek konusunda uyarılması gerekmez mi" diye sorulduğunda, insanlara tüketimi azaltmayı salık vermenin doğru olmayacağını söylemiştir. Tek çözüm servet"imizin" daha büyük bir bölümünün kalkınma destekleri biçiminde Güney'deki yoksullarla paylaşılması ve onların bize "yetişmelerinin" sağlanmasıdır. Başbakanın bu servetin Kuzey'in sömürgelerde gerçekleştirdiği yağma sayesinde elde edildiğinden söz etmemesi dikkat çekmiştir.

Sosyalist Zimbabwe Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı daha da açık konuşmuştur. Güney'deki insanların Kuzey'dekilerin sahip olduğu

kadar çok arabaya, buzdolabına, televizyona, bilgisayara, video çalara ve aynı yaşam standardına sahip olmak istediğini ifade etmiş, kendi kalkınma politikasının amacının bu olduğunu dile getirmiştir. Ne o ne de von Weizsäcker, kalkınma trenini yakalama yoluyla Kuzey'in tüketim örüntülerini evrenselleştirme stratejisinin maddi olarak mümkün olup olmadığını sorgulamıştır. Bu politikanın ekolojik sonuçlarını da hiç sorgulamamışlardır. Seçilmiş devlet başkanları olarak gerçeği, yani Kuzey'deki zenginlerin yaşam tarzının evrenselleştirilemeyeceğini ve eşitlikçi bir dünya hedefine ulaşmak için bu ülkelerde de bu durumun sonlandırılması gerektiğini söylemeye cesaret edememişlerdir.

Fakat, bu içgörülere rağmen, kalkınma trenini yakalama efsanesi Doğu'daki eski sosyalist ülkelerde de aynen devam etmektedir. Doğu Almanya, Polonya ve eski Sovyetler Birliği'ndeki kalkınma çabaları bu efsanenin ne kadar dayanıklı olduğunu açıkça göstermekte, ancak "serbest" piyasa ekonomisinin gerçek doğası kendini gösterdiğinde yaşanan felaketleri de ortaya koymaktadır. Doğu Almanya'daki, yani eski Alman Demokratik Cumhuriyeti'ndeki insanlar, kendi devletlerinin yıkılması ve Almanya'nın birleşmesi için oy vererek, "eşit" olma umuduyla, kapitalist Alman Federal Cumhuriyeti'nin tüketim modeline katılmak için can atmışlardır. Onlara siyasi demokrasinin zenginliğin anahtarı olduğu söylenmiştir. Fakat bugün, siyasi demokrasiye ve Batı Almanlarla aynı ulus devlet içinde yaşamalarına rağmen, fiilen ucuz iş gücü havuzu olarak ya da Batı Almanya sermayesi için bir sömürge olarak görüldüklerini fark etmektedirler. Batı Almanya sermayesi, pazarını Doğu'ya doğru genişletmek arzusundadır; fakat Almanya'nın birleşmesi Doğu Alman işçilerin Batı'dakilerle aynı ücretleri talep etmesi anlamına geldiği için buraya yatırım yapmakta tereddüt etmektedir. Peki, Doğu'ya gitme arzusu nereden kaynaklanmaktadır? Birleşmenin üzerinden daha

bir yıl geçmeden, Doğu Almanya halkı çoktan hayal kırıklığına uğramış ve mutsuzdur: İşsizlik hızla artmış, ekonomi fiilen çökmüş, yeni piyasa sisteminin herhangi bir getirisi olmamıştır. Fakat siyasilere göre, bir süre dişimizi sıkmamızın ödülü olarak, Batı Almanya'ya yetişmek bir gün mümkün olacaktır. Elbette kaçınılmaz olarak, Doğu Almanya'da bu süreçten en olumsuz etkilenen kesim kadınlar olmuştur. Önceden işgücüne katılım oranı yüzde 90 olan kadınlar, işlerini ilk ve en hızlı şekilde kaybeden kesim olmuş, işsizler ordusunun büyük bölümünü onlar oluşturmuştur. Bu arada, sosyalist devletin sağlamış olduğu kreşleri, liberal bir kürtaj yasasını, annelere iş güvencesini, çocuk bakımı izinlerini ve benzeri tüm hizmetleri de kaybetmişlerdir.

Fakat, sosyalist sistemin verdiği hayal kırıklığı nedeniyle, bunun kapitalist sistemin normal işleyişi olduğunu, genişleme politikası için sömürgelere ihtiyacı olduğunu, demokrasi ve resmi eşitliğin bile otomatik olarak eşit yaşam standartları ya da eşit ekonomik getiri anlamına gelmediğini insanlar hâlâ anlamamışlardır.

Doğu Alman halkının Batı Almanyalı siyasilerin, özellikle de Şansölye Kohl'un ihaneti olarak adlandırdıkları durum karşısındaki öfke ve hayal kırıklıkları, aslında hepsi "Avrupa Evi"ne girmek ve zenginler sofrasına oturmak isteyen azınlıklara, etnik ve ırk gruplarına, yabancı işçilere ve diğer Doğu Avrupalılara yönelik düşmanlığa dönüşmüştür.

Dünya'nın başka yerlerinde ise tren yakalama efsanesinin çöküşü, kendi sınırları içinde ya da dışındaki dini, etnik, ırksal "öteki"lere yönelik köktencilik ve milliyetçilik dalgalarına yol açmaktadır. Hem milliyetçilik hem de köktenciliğin (ve de komünalizmin*) başlıca hedefi kadınlardır çünkü dini, etnik ve kültürel kimlik daima bir ataerkiye,

* *Communalism*, Güney Asya bağlamında dini ve etnik topluluklar arasındaki ayrışmaların körüklenerek siyasi amaçlar doğrultusunda istismarını tanımlamak için kullanılır.

ataerkil bir kadın imgesine, ya da kadınlar"ımız" üzerindeki kontrole dayalıdır. Bu da, pek çok örnekten bildiğimiz gibi, neredeyse her zaman kadınlara yönelik daha fazla şiddet ve daha az eşitlik anlamına gelir.[19] Dahası, kalkınma trenini yakalama efsanesinin çöküşü erkeklerin daha da militaristleşmesine neden olmaktadır. Fiilen tüm yeni milliyetçilik ve köktencilikler, genç ve militaristleşmiş erkeklerin kilit rol oynadıkları iç savaşlara yol açmıştır. Zengin erkekler kulübü tarafından eşit kabul edilmeyen ve onların yaşam tarzlarını paylaşamayan bu erkekler, ataerkil bir dünyada anlaşıldığı şekliyle erkekliklerini ancak omuzlarına bir makineli tüfek alarak gösterebilirler.

Dolayısıyla, kalkınma trenini yakalama efsanesi daha fazla çevresel yıkıma, "Üçüncü Dünya"nın daha da fazla sömürülmesine, kadınlara yönelik daha fazla şiddete ve erkeklerin daha da militaristleşmesine sebep olur.

Kalkınma Trenini Yakalamak Kadınları Özgürleştirir mi?

Buraya kadar, bu tren yakalama stratejisinin Güney'deki ülkeler için ekolojik maliyet etkilerine baktık. Bu strateji, fiilen Aydınlanma'dan ve burjuva devriminden beri, çeşitli baskı ve sömürüden kurtulma, işçi sınıfı, ulusal bağımsızlık ve kadın hareketlerinde de izlenmiştir. Endüstrileşmiş ülkelerde yaşayan kadınlar için kalkınma trenini yakalamak ataerkil kadın-erkek ilişkilerinin kadınlara eşit haklar tanınması politikası sayesinde ortadan kalkacağına dair umut olmuştur ve hâlâ da olmaktadır. Bu politika şu anda kadınlar için pozitif ayrımcılık, siyasi kurumlarda ve emek piyasasında özel kadın kotaları ya da kontenjanları yoluyla yürütülmektedir. Almanya'daki birçok eyalet hükümeti, kadınlar için özel destekleme programları başlatmıştır. Kadınları eskiden sadece erkek işi olarak görülen ekonomik sektörlere, örneğin yeni

yüksek teknoloji sektörlerine çekmek için çaba gösterilmektedir. Kadınların bu teknolojilere karşı direnmeleri onların özgürleşmesi önünde engel olarak görülmektedir. Mevcut haliyle teknoloji, erkeklerin erk alanı olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla kadınlar eğer "eşit" olmak istiyorlarsa bu alanları da ele geçirmelidir. Siyasi düzeydeki tüm bu çaba ve girişimler bir araya geldiğinde kadınların erkeklere yetişmesi stratejisini oluşturmaktadır. Bu eşitlenme politikası genellikle iktidar ya da muhalefet partileri tarafından yürütülmekte, kadın hareketinin pek çok üyesi tarafından paylaşılmakta, ancak pek çok kadın tarafından da reddedilmektedir. Bu kadınlar, kadınları marjinalleştirmeye devam eden siyasi ve ekonomik sistemin retoriği ile eylemi arasındaki geniş uçurumu görmektedir. Daha da önemlisi, erkeklere yetişme stratejisi, genel olarak erkeklerin ve özellikle nüfuzlu konumlardaki beyaz erkeklerin, kadınların örnek almaları gereken model olduğu anlamına gelmektedir. Bu stratejinin sonucu ise dünya ekonomisinin yapısının istikrarda kalması, doğanın ve sömürgelerin sömürülmeye devam edilmesi ve bu yapıyı korumak için militarizmin son çare olarak gerekli olmasıdır.

Varsıl toplumların orta sınıf kadınları için bu yetişme politikası, Beyaz Adam'ın ganimetine ortak olmayı vaat etmektedir. Aydınlanma Çağı'ndan ve dünyanın sömürgeleştirilmesinden beri Beyaz Adam'ın kurtuluş, özgürlük ve eşitlik kavramı doğa, diğer halklar ve topraklar üzerinde hâkimiyet kurmaya dayalıdır. Doğa ile kültür ya da medeniyet arasındaki ayrım bu anlayışın özündedir. İlk kadın hareketlerinden günümüze, kadınların çok büyük bir bölümü erkeklere yetişme stratejisini kurtuluşa giden ana yol olarak kabul etmiştir. Bu da kadınların kendi içlerinde bulunan, "doğa" olarak tanımlanmış şeylerin üstesinden gelmeleri gerektiği anlamına gelmiştir çünkü bu söylemde kadınlar doğa tarafına konmuş, erkekler ise kültürün temsilcisi olarak görülmüştür.

Simone de Beauvoir[20] ve Shulamith Firestone[21] gibi kadın hareketi kuramcıları bu kültür-doğa ayrımını kurtuluş kuramlarının merkezine koymuşlardır. Bugün bu ikilik, üreme mühendisliği ve gen teknolojisi söylemlerinde tekrar karşımıza çıkmaktadır (bkz. Kısım 19).

Şimdi daha özelde, kadınlar için kalkınma trenini yakalama yolunun, endüstrileşmiş Kuzey'in varsıl toplumlarında bile neden bir yanılsama olduğunu ve yanılsama olarak da kalacağına bakalım:

1. Fransız Devrimi'nin evrensel hak olarak ilan edilen ve dolayısıyla kadınlar için de geçerli olan değerlerine, yani özgürlük, eşitlik ve bireyin kendi kaderini tayin etmesi vaatlerine, çoğu kadın açısından ihanet edilmiştir çünkü bu hakların hepsi mülk ve para sahipliğine dayalıdır. Özgürlük, parası olanların özgürlüğüdür. Eşitlik paranın eşitliğidir. Kendi kaderini tayin, süpermarketteki tercih özgürlüğüdür. Bu özgürlük, eşitlik ve kendi kaderini tayin, daima para/mülkün kontrolünü elinde bulunduranlara bağlıdır; endüstrileşmiş toplumlarda ve uluslarda bu kişiler çoğunlukla kocalar ya da kapitalistlerin devletidir. Bu en azından yasalar tarafından korunan kadın-erkek ilişkisidir: evin geçimini sağlayan kişi olarak erkek ve ev kadını olarak kadın.[22]

   Kendi kaderini tayin ve özgürlük, kadınlar için fiilen sınırlıdır. Çünkü hem kadınların kendileri meta olarak görülmekte hem de paraya sahip olsalar bile, piyasada sunulacak metalar hakkında onlara söz hakkı verilmemektedir. Kadınların arzu ve ihtiyaçları hep daha fazla mal satmaya çalışanlar tarafından sürekli manipüle edilir. Sonuçta kadınlar piyasanın sunduğu şeyleri istediklerine ikna edilirler.

2. Para sahipliğine ve alım gücüne dayalı bu özgürlük, eşitlik ve kendi kaderini tayin, dünyadaki tüm kadınlara yayılamaz. Avrupa ve ABD'de sistem kadınların erkeklere eşit olma taleplerinin bir kısmını, örneğin gelir ve istihdam alanlarında (ya da ev işlerinin ücretlendirilmesi ya da asgari gelir güvencesi şeklinde) karşılayabilir.

Fakat bu ancak sömürgelerdeki kadınların üretici ve tüketici olarak sınırsız bir şekilde sömürülmesi devam ettikçe mümkündür. Dünyanın tüm kadınlarına ABD ya da Avrupa'daki orta sınıf kadınların yaşam standardı sağlanamaz. Zengin ülkelerdeki işsiz kadınlara asgari gelir güvencesi sunulabilmesi için yeterli sermayenin birikebilmesi bile, Asya, Afrika ya da Latin Amerika'daki kadınlar varsıl toplumlardakilerden çok daha düşük ücretlere çalışmaya zorlanabildikleri sürece (bu da borç batağı ile mümkün kılınır) mümkündür. Dünyadaki tüm işsiz kadınların asgari gelir beklemesi imkânsızdır. Sömürüye dayalı bir dünya sisteminde "bazıları diğerlerinden daha eşittir."

3. Ancak bu aynı zamanda, böyle bir yapı içinde uluslararası kadın dayanışması için gerçek maddi bir temel olmadığı anlamına gelir. Para ve mülkiyet ile ilişkili olan bireysel özgürlük, eşitlik ve kendi kaderini tayinin temelinde özgecilik ve dayanışma değil bireyin kendi çıkarı olduğundan, bu çıkarlar daima başkalarının çıkarlarıyla rekabet içinde olacaktır. Sömürgeci bir yapı içinde çıkarlar mecburen birbiriyle çatışacaktır. Daha yüksek ve hatta endüstrileşmiş ülkelerdeki kadınların aldığına eşit ücretler almak, Üçüncü Dünya ülkelerinde yaşayan ve giyim endüstrisinde çalışan kadınların çıkarına olabilir. Fakat onlar bu ücretleri alırlarsa Kuzey'deki işçi kadınlar bu giysileri almakta zorlanırlar ya da şimdiki kadar çok sayıda alamazlar. Onların çıkarları için bu giysilerin fiyatı düşük kalmalıdır. Dolayısıyla, dünya piyasası aracılığıyla birbiriyle ilişkilenen bu iki kadın grubunun çıkarları çatışmaktadır. Uluslararası dayanışma ve eşitlik hedefimizi terk etmek istemiyorsak sadece kendi çıkarımız için mücadele etme yönündeki maddiyatçı ve ben merkezci yaklaşımı terk etmemiz gerekir. Çıkarlar yaklaşımının yerine etik bir yaklaşım geçmelidir.
4. Kişinin kendi çıkarı ilkesini ekolojik sorunlara uygulamak, dünyanın başka yerlerindeki ekolojik yıkım ve zararı daha da ağırlaştırmaktadır. Bu durum Çernobil'den sonra kendini açıkça ortaya koymuş, Almanya'daki pek çok kadın bebeklerine ne yedirecek-

leri konusunda çaresizliğe düşmüş ve Üçüncü Dünya'dan temiz gıda ithal edilmesini talep etmiştir. Bunun örneklerinden biri, endüstriyel tarımda yoğun gübre, otkırıcı ve böcekkırıcı kullanılması sonucunda varsıl ülkelerde anne sütünde DDT ve diğer zehirli maddelerin tespit edilmesidir. Rachel Carson, toprağı zehirlemenin eninde sonunda insan gıdası, özellikle de anne sütü[23] üzerinde etkilere yol açacağını çok önceleri ifade etmiştir ve bu gerçekleştiğinde Kuzey'deki pek çok kadın paniğe kapılmıştır. Bir süre önce bir kadın beni aradı ve Almanya'da artık bebekleri üç aydan daha fazla emzirmenin güvenli olmadığını, anne sütünün zehirli olduğunu söyledi. Çözüm olarak Güney Hindistan'da güvenli ve besleyici bebek maması üretimi için bir proje başlatmayı öneriyordu. Orada, kurak ve çorak Dekkan Platosu'nda, *ragi* adı verilen özel bir darı yetiştiriliyordu. Bu çeşit az suyla ve gübresiz yetişir ve yoksul insanlar için ucuz bir kendini idame gıdasıdır. Bu darı çeşidi aynı zamanda bir bebeğin ihtiyaç duyduğu tüm besinleri barındırır. Bu kadın *ragi*nin işlenmesini ve konserve yapılarak bebek mamasına dönüştürülüp Almanya'ya ithal edilmesini öneriyordu. Bunun, sütü zehirlenmiş çaresiz annelerin sorunlarını çözeceğini ve yoksul Güney Hindistan'a yeni bir gelir kaynağı olacağını söylüyordu. Onların kalkınmasına katkıda bulunacaktı!

Kadına *ragi*nin yoksulların kendini idame gıdası olduğunu ve dünya piyasasına girmesi durumunda artık yoksullar tarafından erişilebilir olmayacağını, fiyatının fırlayacağını ve proje işe yaradığı takdirde bir süre sonra Kuzey piyasası için daha fazla *ragi* üretmek için böcekkırıcı ve diğer kimyasalların kullanılmaya başlayacağını anlattım. Ama kadın *ragi* üretiminin zaten kirletilmemesini sağlayacak kişilerce kontrol edilmesi gerektiğini söyledi. İşte bu yeni bir eko-sömürgecilik türüydü. Kadına, alternatif olarak, Almanya'da endüstriyel tarım sisteminin değişmesi, böcekkırıcı kullanımının yasaklanması için kampanya yapmayı önerdiğimde bunun çok uzun süreceğini, anne sütünün zehirlenmesinin acil bir durum olduğunu söyledi. Endişe içinde ve sadece Almanya'daki

annelerin çıkarlarını göz önünde bulundurarak Güney Hindistan'daki yoksul kadınların çıkarlarını feda etmeye hazırdı. Ya da bu çatışan çıkarların para alışverişi sayesinde uyumlandırabileceğini düşünüyordu. Bu paranın Güney Hindistanlı kadınların bebekleri için şu anda bedava sahip oldukları sağlıklı gıdayı satın almaya asla yetmeyeceğini fark etmiyordu.

Bu örnek, piyasanın özellikle de küresel piyasanın mucizeleri sayesinde kalkınma trenini yakalama efsanesinin, bebeklerine temiz gıda vermekten başka bir isteği olmayan anneler arasında bile çıkar çatışmasına sebep olduğunu açıkça ortaya koyuyor.

Notlar

1. Frank, A. G., *World Accumulation* 1492-1789. Macmillan, New York, 1978.
2. Amin, S., *Accumulation on a World Scale. A Critique of the Theory of Underdevelopment,* Montly Review Press, New York, 1974.
3. Galtung, J., "Eine Strukturelle Theorie des Imperialismus," D. Senghaas (ed.) *Imperialismus und stukturelle Gewalt. Analysen über abhängige Reproduktion.* Suhrkamp, Frankfurt, 1972.
4. Mies, M., *Patriarchy and Accumulation on a World Scale, Women in the International Division of Labour,* Zed Books, Londra, 1989.
5. Fanon, F., *Peau Noire, Masques Blancs,* Edution du Seuil, Paris, 1952; İngilizce baskı: *Black Skin, White Masks.* Paladin, Londra, 1970.
6. Memmi, A., *Portrait du Colonise,* Edition Payot, Paris, 1973.
7. Freire, P., *Pedagogy of the Oppressed,* Penguin Books, Harmondsworth, 1970.
8. Blaise, S., *Le Rapt des Origines. ou: Le Meurtre de la Mere,* Maison des Femmes, Paris, 1988.
9. Memmi, a.g.e., alıntılayan Blaise (1988) s.74.
10. Kapp, W.K., Social Costs of Business Enterprise, Asia Publishing House, Bombay, 1963.
11. Ullrich, O., *Weltniveau. In der Sackgasse des Industriesystems,* Rotbuchverlag, Berlin, 1979, s. 108.
12. Bkz. *The Global 2000 Report to the President,* US Foreign Ministry (ed.) Washington, Appendix, 1980, s. 59.

13. Trainer, F.E., *Developed to Death. Rethinking World Development,* Green Print, Londra, 1989.
14. A.g.e., s. 61.
15. Sheldon, Danzinger ve Stern.
16. Trainer, a.g.e., s. 130.
17. Polanyi, K., *The Great Transformation,* Suhrkamp, Frankfurt, 1978.
18. Bu tartışma "Die Zukunft gemeinsam meistern" başlık altında 22 Mayıs 1990 Norddeutscher Rundfunk'da (NDR) gerçekleşmiştir. Rolf Seelmann-Eggebert tarafından kayıt altına alınmıştır.
19. Chhachhi, A. "Forced Identities: The State, Communalism, Fundamentalism and Women in India," Kandiyoti, D. (ed.) *Women, Islam and the State,* University of California Press, 1991.
20. de Beauvoir, S., *The Other Sex,* Alfred A. Knopf Inc., New York, 1952.
21. Firestone, S., *The Dialectic of Sex,* William Morrow & Co., New York, 1970.
22. Mies, M., a.g.e., 1989.
23. Carson, R. *Silent Spring,* Fawcett Publications, Greenwich, 1962. Hynes, P. H. *The Recurring Silent Spring,* Pergamon Press, New York, 1989.

Çevrenin Yoksullaştırılması: En Son Kadınlar ve Çocuklar*

Vandana Shiva

Ruth Sidel'in *Women and Children Last* (En Son Kadınlar ve Çocuklar)[1] kitabı, batmaz denilen Titanik gemisinin batışının anlatımıyla başlar. O korkunç gecede, önce gerçekten kadınlar ve çocuklar kurtarılmıştır; tabii ki birinci ve ikinci sınıfta olanlar. Fakat gemideki kadın ve çocukların çoğu üçüncü sınıftadır ve onlar kurtarılamamıştır.

Küresel ekonominin durumu pek çok yönden Titanik'e benzetilebilir: parıltılı, zengin ve asla batmaz. Fakat Ruth Sidel'in de gözlemlediği gibi, kaldırımlara taşmış kafelerimiz, saunalarımız ve lüks butiklerimiz var ama bizim de afet durumunda herkese yetecek kadar filikamız yok. Titanik'de olduğu gibi, küresel ekonomide de pek çok kilitli kapı, ayrıştırılmış güverte ve kadın ve çocukların kurtarılmakta değil yoksulluk uçurumundan düşmekte öncelikli olmasını sağlayan politikalar var.

Çevresel Yıkım ve Yoksulluğun Yaratımı

Kalkınmanın Üçüncü Dünya'daki herkese refah ve zenginlik getirmesi beklenmiştir. Fakat, bazı bölgeler ve insanlar için bu vaat yerine getiril-

* UNCED "Önce Kadınlar ve Çocuklar" Atölyesi, Cenova, Mayıs 1991'de sunulan arka plan sunumunun detaylı bir şekilde gözden geçirilmiş halidir.

mişse de, çoğu bölge ve insanın payına bunun yerine çevresel yıkım ve yoksulluk düşmüştür. Peki, kalkınma paradigmasının hatası neredeydi?

İlk olarak Batı'nın ilerleme tarzının herkes için mümkün olduğu varsayımıyla, Batı'nın endüstrileşmiş ekonomilerinden devşirilmiş bir ilerleme modeline odaklanılmıştır. Kalkınma herkes için artan refah olarak düşünüldüğünde, ekonomik kategorilerin, yani insan ihtiyaçlarının, üretkenliğin ve büyümenin Batılılaşmasıyla eş tutulmuştur. Bir sömürgeci erk odağında endüstrileşme ve kapitalist büyüme bağlamında ortaya çıkmış olan ekonomik kalkınma ve doğal kaynakların kullanımıyla ilişkili kavram ve kategoriler, evrensel varsayımlar düzeyine yükseltilmiş ve tamamen farklı olan eskinin sömürgeleri, şimdinin bağımsız Üçüncü Dünya ülkelerinde, insanların temel ihtiyaçlarının karşılanması bağlamında başarılı olarak uygulanabileceği sanılmıştır. Fakat, Rosa Luxemburg'un[2] belirttiği gibi, Batı Avrupa'daki erken endüstriyel kalkınma, sömürgeci güçlerin sömürgeleri kalıcı işgalini ve yerel "doğal ekonominin" yok edilmesini gerektirmiştir. Luxemburg'a göre sömürgecilik, kapitalist büyüme için daimi ve gerekli bir koşuldur. Sömürgeler olmadığında sermaye birikimi durma noktasına gelir. Dolayısıyla sermaye birikimi ile birlikte "artı değer" ve kâr üretimi için ekonominin ticarileştirilmesi anlamında "kalkınma" da, sadece belli bir servet yaratımı biçiminin yeniden üretimini değil bununla ilişkili olarak yoksulluk ve mülksüzleştirmenin yaratılmasını da gerektirmiştir. Yeni bağımsızlaşan ülkelerde meta üretimi için kaynak kullanımının ticarileştirilmesine dayalı ekonomik kalkınmanın taklit edilmesi, içerde yeni sömürgeler yaratmış ve eski sömürgeci bağlantıların devamlılığını sağlamıştır. Bu yolla kalkınma, sömürgeleştirme sürecinin devamı haline gelmiş, modern Batılı ataerkinin ekonomik vizyonunda servet yaratımı projesinin bir uzantısı olmuştur.

İkinci olarak, kalkınma sadece gayri safi milli gelir gibi finansal göstergelere odaklanmıştır. Bu göstergelerin gösteremediği şey ise kalkınma süreciyle ilişkili çevresel yıkım ve yoksulluk yaratımıdır. Ekonomik büyümenin milli gelir üzerinden ölçülmesindeki sıkıntı, bunun bazı maliyetleri getiri olarak ölçmesi (örneğin kirlilik kontrolü) ve bazı maliyetleri tam olarak ölçmemesidir. Milli gelir hesaplarında doğal bir ormanın tıraşlanması, ardında artık biyokütle ya da su üretemeyen yoksullaştırılmış ekosistemler ile yine yoksullaştırılmış ormancı ve çiftçi topluluklar bıraksa da, hesaplarda bunlar sayılmaz ve sadece ekonomik büyümeye katkıda bulunduğu görülür.

Üçüncü olarak, milli gelir gibi göstergeler sadece piyasa mekânizması aracılığıyla gerçekleşen etkinlikleri ölçer; bu etkinliklerin üretken olup olmadığına ve yıkıcı olup olmadığına bakmazlar.

Piyasa ekonomisinde doğal kaynak kullanımını yöneten ilke, kâr maksimizasyonu ve sermaye birikimidir. Doğa ve insan ihtiyaçları piyasa mekânizmaları aracılığıyla yönetilirler. Doğal kaynak talepleri sadece piyasaya kayıtlı olanlarla sınırlanır; kalkınma ideolojisi büyük ölçüde tüm doğal kaynakların meta üretimi için piyasa ekonomisine sokulması düşüncesine dayalıdır. Bu kaynaklar doğa tarafından yenilenebilir kaynakların üretimi için ve kadınlar tarafından karın doyurma ve geçim sağlama için zaten kullanılıyorsa, bunların piyasa ekonomisine yönlendirilmesi ekolojik istikrar için bir kıtlık durumu yaratır ve herkes için, özellikle de kadınlar ve çocuklar için yeni yoksulluk biçimleri ortaya çıkarır.

Son olarak, konvansiyonel kalkınma paradigması yoksulluğu sadece Batılı tüketim örüntülerinin yokluğu ya da nakit gelir yönünden algılar ve dolayısıyla kendi kendine tedarik ekonomileriyle başa çıkması ya da kalkınma yoluyla bunların yok edilmesi sonucunda yaratılan yoksulluğu içermesi imkânsızdır. *Poverty: the Wealth of the People* (Yoksulluk:

Halkın Zenginliği)[3] başlıklı bir kitapta, Afrikalı bir yazar, kendini idame olarak yoksulluk ve yoksunluk olarak ayrım yapmaktadır. Kendini idameye dayalı yaşam tarzının kültürel olarak yoksulluk olarak görülmesi ile mülksüzleştirme ve yoksun bırakılma sonucunda ortaya çıkan maddi yoksulluk deneyimi arasında ayrım yapmak faydalıdır. Kültürel yoksulluk algısı her zaman gerçek maddi yoksulluk değildir. Kendi kendine tedarik aracılığıyla temel ihtiyaçları karşılayan kendini idame ekonomileri, yoksunluk anlamında yoksul değildirler. Ancak kalkınma ideolojisi bunları yoksul ilan eder çünkü kendi kendine tedarik mekânizmaları aracılığıyla kendi temel ihtiyaçlarını karşılıyor olsalar bile, ne piyasa ekonomisine fazlaca katılmakta ne de piyasa tarafından üretilip dağıtılan metaları tüketmektedirler. İnsanlar küresel tarım şirketleri tarafından üretilen ve satılan işlenmiş gıdalar yerine kadınlar tarafından üretilen darıyı yiyorlarsa yoksul olarak algılanırlar. Beton yerine bambu ve çamur gibi doğal malzemelerle kendi inşa etikleri evlerde yaşıyorlarsa yoksul olarak görülürler. Sentetik kumaşlar yerine doğal liflerle evde üretilmiş giysiler giyerlerse yoksul olarak görülürler. Fakat kültürel algıya göre yoksulluk olan kendini idame, her zaman düşük maddi yaşam kalitesi anlamına gelmez. Tersine, örneğin darı, besleyicilik bakımından işlenmiş gıdalara göre üstündür, beton yerine yerel malzemelerle inşa edilmiş evler yerel iklim ve ekolojiye daha uyumludur, doğal lifler genellikle sentetiklere tercih edilmelidir ve bunlar sıklıkla daha da ucuzdur. Kendini idameye dayalı mütevazı yaşam tarzının kültürel olarak yoksulluk şeklinde algılanması, kalkınma sürecinin "yoksullukla mücadele" projesi olarak meşruluk kazanmasını sağlamıştır. "Kalkınma", kültürel yönden yanlı bir süreç olarak, sağlıklı ve sürdürülebilir yaşam tarzlarını yok edip bunun yerine kaynakları kaynak-yoğun meta üretim süreçlerine tahsis ederek insanların hayatta kalma yollarını tıkar, gerçek maddi yoksulluk ya da sefalet yaratır. Endüstri bitkilerinin üre-

timi ve gıdanın işlenmesi, toprak ve su kaynaklarını karın doyurucu faaliyetlerin elinden alarak gittikçe daha çok insanı kendi gıdalarını üretme haklarından mahrum bırakmaktadır.

Hayatta kalmak için gereken kaynak temeli, küresel güçlerin hâkim olduğu piyasa ekonomisinin kaynak talepleri ile, gittikçe daha fazla erozyona uğramaktadır. Ekolojik olarak yıkıcı ekonomik etkinlikler aracılığıyla yaratılan eşitsizlik, iki şekilde ortaya çıkmaktadır: Birinci olarak, ayrıcalıkların ve gücün dağılımındaki eşitsizlikler doğal kaynaklara eşitsiz erişim anlamına gelmekte, bu ayrıcalıklar hem siyasi hem de ekonomik ayrıcalıkları içermektedir. İkincisi, hükümet politikaları, pek çok insanın, özellikle daha az ayrıcalıklı ekonomik grupların hayatta kalmak için bağımlı oldukları ham maddelere kaynak-yoğun üretim süreçlerinin erişim kazanmasını sağlamaktadır. Bu ham maddelerin nasıl tüketileceği tamamen piyasa güçleriyle belirlenmekte, toplumsal ya da ekolojik etkilerle ilgili herhangi bir kaygı buna engel olamamaktadır. Kaynakların yok edilmesinin maliyeti dışsallaştırılmakta, toplumun çeşitli ekonomik grupları arasında eşitsiz bir şekilde dağıtılmakta, fakat bu maliyetler büyük ölçüde kadınlara ve kendi taleplerinin modern üretim sistemlerinin mal ve hizmetlerine etki etmesini sağlayacak alım gücüne sahip olmayıp kendi temel maddi ihtiyaçlarını doğrudan doğadan karşılayanlara yıkılmaktadır.

Kalkınma paradoksu ve krizi, kültürel yoksulluk algısını hatalı olarak gerçek maddi yoksulluk şeklinde tanımlamaktan ve meta üretimindeki büyümeyi, temel ihtiyaçların daha iyi karşılanması ile karıştırmaktan kaynaklanır. Aslında kalkınma süreci nedeniyle su, toprak verimliliği ve genetik zenginlik ciddi ölçüde kaybolmaktadır. Doğanın ekonomisinin ve özellikle de kadınların hayatta kalma ekonomisinin temelini oluşturan bu doğal kaynakların kıtlığı, kadınları ve tüm marji-

nalleştirilmiş halkları daha önce görülmemiş düzeyde yoksullaştırmaktadır. Bu yoksullaşmanın sebebi, bu kaynakları meta üretimi amacıyla emen piyasa ekonomisidir.

Kadınların, Çocukların ve Çevrenin Yoksullaştırılması

Birleşmiş Milletler Kadın On Yılı, kalkınma sürecinin genişletilmesi ve yaygınlaştırılmasıyla kadınların ekonomik konumunun otomatik olarak iyileştirilebileceği varsayımına dayalıydı. Bu On Yıl'ın sonunda ise sorunun kalkınmanın ta kendisi olduğu açıkça görülmüştü. Kadınların gittikçe artan geride kalmışlığı "kalkınma"ya yeterince "katılmamaları"ndan değil maliyetleri yüklenip faydalardan dışlanarak kalkınmaya zoraki ama asimetrik katılımlarından kaynaklıydı. Kalkınma ve mülksüzleştirme, ekolojik yıkım ve doğadaki gıda kaynakları üzerindeki kontrolün kaybolması gibi sömürgeci süreçleri şiddetlendirmişti. Ekonomik büyüme yeni bir sömürgecilik biçimiydi ve kaynakları, onlara en çok ihtiyaç duyan kesimlerin elinden alıyordu. Fakat artık "ulusal çıkarlar" ve milli gelirin büyümesi bahanesiyle bu sömürüyü tezgahlayanlar eski sömürgeci güçler değil yeni ulusal elitlerdi ve bunu daha güçlü el koyma ve yıkım teknolojileriyle yapıyorlardı.

Ester Boserup[4] kadınların yoksullaştırılmasının sömürgeci yönetimler döneminde nasıl arttığını belgelemiştir. Kendi kadınlarını yüzyıllarca boyunduruk altına alan ve vasıfsızlık konumuna indirgeyen bu yöneticiler, toprağa, teknolojiye ve istihdama erişim konusunda sömürgelerdeki kadınlara ayrımcılık yapmışlardır. Sömürgeci geri kalmışlığın ekonomik ve siyasi süreçleri, modern Batı ataerkinin açık tezahürleridir ve çok sayıda kadın ve de erkek bu süreçlerle yoksullaştırılırken kadınlar genellikle daha da fazla kaybetmişlerdir. Toprağın gelir yaratımı için özelleştirilmesi kadınları daha ciddi ölçüde etkilemiş, geleneksel arazi

kullanım haklarını yıpratmıştır. Endüstri bitkilerinin yaygınlaşması gıda üretimini ikinci plana atmış ve erkekler göç ettiklerinde ya da sömürgeciler tarafından zorla çalıştırıldıklarında, kadınlar genellikle ailelerini doyurmak ve onlara bakmak için yetersiz kaynaklarla geride kalmışlardır. Birleşmiş Milletler Kadın On Yılı'nın sonunda kadın aktivistler, örgütler ve araştırmacılar tarafından yayınlanan ortak bir belgede ifade edildiği gibi:

> On Yıl kapsamında yürütülen araştırmaların birkaç istisna hariç neredeyse hepsi, kadınların ekonomik kaynaklara, gelire ve istihdama görece erişiminin kötüye gittiği, iş yükünün arttığı ve görece ve hatta mutlak sağlık, beslenme ve eğitim durumlarının kötüye gittiği sonucuna varmıştır.[5]

Kadınların insan yaşamının yenilenmesi ve karınların doyurulmasındaki rolü, kadın ve çevre üzerindeki yıkıcı etkilerin çocukların durumu üzerinde de olumsuz etkiler yaratması anlamına gelmiştir.

Sadece milli gelir ile ölçülen gelirler ve nakit akışına odaklanılması, kadınlar, çocuklar ve çevre etrafında örülü yaşam ağının merkezi bir kaygı olmaktan çıkması anlamına gelmektedir. Kadın ve çocukların konumu ve çevrenin durumu hiçbir zaman kalkınma "göstergeleri" olarak kullanılmamıştır. Bu dışlanma iki tür sürecin görünmez hale getirilmesi ile elde edilmiştir. İlk olarak doğanın, kadınların ve çocukların piyasa ekonomisinin büyümesine katkıları ihmal ve inkâr edilmiştir. Hâkim ekonomik kuramlar kendini idame ve ev içi düzeylerinde yapılan işlere hiçbir değer atfetmez. Bu kuramlar dünya nüfusunun çoğunluğunu oluşturan ve istatistiksel olarak "görünmez" olan kadın ve çocukları dikkate almayı başaramazlar. İkincisi, ekonomik kalkınma ve büyümenin kadınlar, çocuklar ve çevre üzerindeki olumsuz etkisi büyük ölçüde

tanınmaması ve kayıt altına alınmamasıdır. Bu etmenlerin ikisi de yoksullaşmaya yol açmaktadır.

Yıkıcı kalkınmanın yarattığı gizli maliyetler arasında ekolojik hasarlar nedeniyle ortaya çıkan yeni yükler, hem Kuzey'de hem de Güney'deki kadınlar için daima daha ağır olan maliyetler bulunmaktadır. Dolayısıyla, artan milli gelirin her zaman aynı orantıda bir servet ya da refah artışına karşılık gelmemesi pek de şaşırtıcı değildir. Milli gelirin gittikçe daha fazla, gerçek servetin, yani doğanın servetinin ve kadınlar tarafından üretilen, yaşamı devam ettiren servetin nasıl hızla azaldığının ölçüsü haline geldiği savunulabilir. Temel ekonomik etkinlik olarak meta üretimi kalkınma olarak sunulduğunda, doğanın ve kadınların temel ihtiyaçlar için yaşam, mal ve hizmet üretme potansiyelini yok eder. Daha fazla meta ve daha fazla nakit, ekolojik yıkım yoluyla doğada ve temel ihtiyaçların karşılanmamasıyla toplumda daha az yaşam demektir. Kadınlar değersizleştirilirler; çünkü öncelikle onların yaptıkları işler doğanın süreçleri ile işbirliği yapar ve ikincisi ihtiyaçları karşılayan ve karın doyuran işler genel olarak değersizleştirilirler. Çarpık kalkınma şeklinde daha fazla büyüme, yaşamın ve yaşam destek sistemlerinin daha az beslenmesi anlamına gelir.

Çevresel yenilenmenin gerçekleşmesini sağlayan doğa ekonomisi ve kadınların iş sayılmayan "görünmez" ücretsiz emekleriyle toplumu besledikleri halkın kendini idame ekonomisi, piyasa ekonomisinde büyüme yaratmak için sistematik olarak yok edilmektedir. Hilkka Pietila'nın[6] endüstrileşmiş ekonomiler için yaptığı "özgür ekonomi, korunan sektör ve kısıtlanmış ekonomi" şeklindeki sınıflandırması, benim Üçüncü Dünya bağlamında doğa, halk ve piyasa ekonomisi olarak adlandırdığım sınıflandırmaya oldukça yakın düşmektedir.

Özgür ekonomi: ekonominin ve toplumun parasal olmayan çekirdeği, kişinin kendisi ve ailesinin ihtiyaçları için sunduğu ücretsiz emek, toplumsal etkinlikler, mahalle ve benzeri gruplar içindeki yardımlaşma ve işbirliği.

Korunan sektör: yurtiçi piyasalar için resmi araçlarla korunan ve yönlendirilen üretim; gıda, inşaat, hizmetler, yönetim, sağlık, okullar, kültür ve benzeri.

Kısıtlanmış ekonomi: ihracat amaçlı ve ithalatla rekabet için yapılan büyük ölçekli üretim. Şartları dünya piyasası tarafından belirlenmiş, bağımlılık, savunmasızlık, dürtüsel rekabet ve benzeri.

1980 yılında, Finlandiya ekonomisinde bu kategoriler için kullanılan zaman ve para oranları aşağıdaki gibidir:

TABLO 5.1

		Zaman	*Para*
A.	Özgür ekonomi	%54	%35
B.	Korunan sektör	%36	%46
C.	Kısıtlanmış ekonomi	%10	%19

Ataerkil ekonomide B ve C birincil, A ise ikincil ekonomi olarak kabul edilir. Hatta Marilyn Waring'in[7] belgelediği gibi, ulusal hesaplar ve milli gelir bedava ekonomiyi üretim sınırının dışında görerek dışlar. Çoğu ekonomist ve politikacının "bedava" ya da "açık" ekonomi olarak gördüğü şey kadınlar tarafından "zincirlenmiş" ekonomi olarak görülür. Zincirlenmiş ekonomi "fakir"leştiğinde, yani açık verdiğinde, onu ayağa kaldırmak için bedava ekonomi kullanılır. Yapısal uyum ve kemer sıkma programları uygulandığında, kamu harcamalarındaki kesintiler genellikle en ağır şekilde yoksulları etkiler. Çoğu örnekte bütçe açığının kapatılması için sosyal ve ekonomik kalkınma harcamalarında ciddi

kesintiler yapılması gerekmiş, gerçek ücretler ve tüketim de ciddi ölçüde azalmıştır.

"Kalkınma", borç, çevresel yıkım ve yapısal uyum kısır döngüsü ile yaratılan yoksulluk kapanı, en yoğun olarak kadınlar ve çocuklar tarafından deneyimlenmektedir. Kuzey'den Güney'e doğru sermaye akışı tersine çevrilmiştir. Bundan on yıl önce Kuzey yarımküreden Güney ülkelerine 40 milyar dolar net akış gerçekleşmiştir. Bugünse Güney, krediler, yardımlar, faiz ve anapara geri ödemeleri şeklinde, Kuzey'e yılda 20 milyar dolar aktarmaktadır. Endüstrileşmiş ulusların gelişmekte olan ülkelerin ham maddeleri için ödediği indirimli fiyatların yarattığı kaynak aktarımı da göz önünde bulundurulduğunda, yoksul ülkelerden zengin ülkelere yıllık akış miktarı 60 milyar dolara ulaşabilmektedir. Bu ekonomik tahliye kadınlar, çocuklar ve çevrenin yoksullaştırılması krizinin derinleştiğine işaret etmektedir.

UNICEF'in tahminlerine göre 1988'de[8] yarım milyon çocuk, doğrudan Kuzey'in ekonomik büyümesini mümkün kılan borçla ilişkili düzenleme politikaları sebebiyle ölmüştür. Yoksulluğun, bir taraftan yeni oluşan yoksulluğun dişileştirilmesi bağlamında, bir yandan da çevresel yoksullaştırma ile bağlantısı açısından, elbette yeniden tanımlanması gerekir.

Yoksulluk sözde yoksul ülkelerle sınırlı değildir; dünyanın en zengin ülkelerinde de mevcuttur. Bugün ABD'deki yoksul insanların büyük çoğunluğu kadın ya da çocuktur. Nüfus İdaresi kayıtlarına göre 1984 yılında Amerikalıların yüzde 14,4'ü (33,7 milyon kişi) yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. 1980 ile 1984 yılları arasında yoksul nüfusa 4,5 milyon kişi eklenmiştir. Aile reisi kadın olan haneler içinde 1984 yılında yoksulluk oranı yüzde 34,5'tir ve evli çiftlerdeki yoksulluk oranının beş katıdır. Beyaz ve aile reisi kadın olan aileler arasında yok-

sulluk oranı yüzde 27,1 iken siyah ve aile reisi kadın olan ailelerde bu oran yüzde 51,7'dir. Aile reisi kadın olan Hispanik ailelerde ise yüzde 53,4'tür. Kadınların yoksulluğunun çocukların ekonomik konumuna etkisi daha da vahimdir. 1984 yılında altı yaşın altındaki çocuklar arasında yoksulluk oranı yüzde 24 olup aynı yıl kadınların aile reisi oldukları hanelerde yaşayan çocuklar için bu oran yüzde 53,9'dur. Siyah çocuklar arasında yoksulluk oranı yüzde 46,3 iken bunlardan kadınların aile reisi olduğu ailelerde yaşayanlar arasında bu oran yüzde 66,6'dır. Hispanik çocuklar arasında yoksulluk oranı yüzde 39 iken kadınların aile reisi olduğu hanelerdekiler için yoksulluk oranı yüzde 70,5'tir.[9]

ABD'li sosyal yardım hakları örgütleyicisi Thresa Funiciello'ya göre "Neredeyse tüm dürüst ölçütlere göre, ABD'de çocuk ölümlerinin bir numaralı sorumlusu yoksulluktur," (Waring, 1988).

New York şehrinde çocukların yüzde 40'ı (700.000 çocuk) hükümet tarafından yoksun olarak sınıflandırılmış ailelerde yaşamakta, her yıl 7.000 çocuk uyuşturucu bağımlısı olarak doğmakta, 12.000 çocuk ise ihmal ya da istismar sebebiyle koruyucu ailelere verilmektedir (Waring, 1988).

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde sözü edilen ilk hak, yaşam hakkıdır. Yoksulluğun tanımı yapılırken çıkış noktası, bu hakkın tanınmaması olmalıdır. Yoksulluk tanımı, sağlıklı bir yaşamı mümkün kılacak miktarda ve kalitede gıdaya, suya ve barınağa erişimin engellenmesine dayandırılmalıdır.

Safi gelir göstergeleri, gelecek nesillerin mahkûm edildiği canlı türleri yoksulluğunu ve "varsıllık" olarak görülen koşullarda bile çevresel felaketler dolayısıyla ortaya çıkan yaşama yönelik tehditleri genellikle hesaba katmaz. Yoksulluk, bugüne kadar hep kültürel olarak, Batılı endüstrileşmiş toplumların kategorilerine uymayan yaşam tarzları olarak

algılanmıştır. Yoksullukla mücadele edebilmek için bu kısıtlı ve yanlı algılardan uzaklaşmalı ve gıda, su ve barınağa erişim hakkının ihlali ya da zehirli ya da nükleer atıkların yarattığı tehlikelere bağlı, güvenli ve sağlıklı yaşama yönelik tehditleri göz önünde bulundurmalıyız.

Yoksulluğun yaşamsal insan haklarının tanınmaması olarak tanımlanması için hareket noktamız, insan ölçeğinde kalkınma olabilir. En üst düzeyde, temel ihtiyaçlar kendini idame, korunma, şefkat, anlayış, katılım, boş zaman, kimlik ve özgürlük olarak tanımlanmıştır. Bu ihtiyaçlar kendini en net şekilde çocuklarda gösterir ve dolayısıyla çocuklar, insani, adil ve sürdürülebilir bir toplumsal örgütlenmeye geçmemiz ve "kalkınma" diye anlatılan şeyin yıkıcılığından uzaklaşmamız için bize rehberlik edebilirler.[10]

Ataerkil kalkınma bir yandan daha fazla nakit akışı yaratırken diğer yandan gerçek insan ihtiyaçları düzeyinde yoksunluğa sebep olmuştur. Aşağıda görüldüğü gibi bu yoksunluk, çocuklar için yaşamsal bir tehdit olabilmektedir.

Gıda ve Besin Krizi

Hem geleneksel hem de bu yeni yoksulluk durumu bağlamında, kadınlar ve çocuklar daima gıda sistemlerinde farklı muamele görmüşlerdir. Örneğin, Hindistan gibi ülkelerde kız çocukları beslenme açısında iki kat ayrımcılık görürler (TABLO 5.2).[11]

Yetersiz beslenmenin kız çocukları üzerindeki etkileri yetişkinlikte de devam eder ve bir sonraki nesle aktarılır. Bir anne yetersiz beslenmişse, hamilelik döneminde komplikasyonlar, erken doğumlar ve hayatta kalma şansı düşük bebekler ortaya çıkar. Hamilelik ya da doğum sırasındaki yüksek ölüm oranları da yine doğrudan anemiye bağlıdır ve çocuklukta yetersiz beslenme muhtemelen altta yatan nedenlerden

biridir.[12] Kadınların ve çocukların beslenme haklarının ihlali, onların yaşamına yönelik en büyük tehdittir.

Tarımsal "kalkınma" programları genellikle açlık yaratma programları haline gelir. Çünkü verimli topraklar ihracat ürünlerinin yetiştirilmesi için tahsis edilir, küçük çiftçiler yerlerinden edilir ve yoksulların gıda ihtiyaçlarının büyük bölümünü karşılayan biyolojik çeşitlilik ortadan kaldırılarak yerine endüstri bitkilerinin üretildiği monokültürler ya da ekolojiye ve insanların gıda ihtiyaçlarına uygun olmayan arazi kullanımları getirilir. Kalıcı gıda krizi Afrika'da 100 milyon insanı etkilemekte, kıtlık buzdağının sadece görünen kısmını oluşturmaktadır. Etiyopya'da, kıtlığın olmadığı dönemlerde bile, yanlış beslenme ve ilgili hastalıklar nedeniyle her gün 1.000 çocuğun öldüğü tahmin edilmektedir.[13]

Güney'in her köşesinde, yanlış kalkınmadan kaynaklı ekonomik kriz, çevrenin yoksullaştırılmasına sebep olmakta ve çocukların yaşamlarını tehdit etmektedir. Borçların ölüm etkisini sayısallaştırmak bile mümkündür: 1970-1980 tarihleri arasında kişi başına her 10 dolarlık ek yılık faiz ödemesi, yaşam süresi beklentisi artış oranına 0,39'luk bir düşüş olarak yansımıştır. Bu, Latin Amerika'da araştırmaya katılan 73 ülkede yaşayan herkesin ömründen ortalama 387 gün eksilmesi demektir.[14] Peru'da yürütülen beslenme araştırmalarına göre, Lima'nın en yoksul mahalleleri ve etrafındaki gecekondu semtlerinde, yetersiz beslenmiş çocuk oranı 1972'de yüzde 24 iken 1978'de yüzde 28'e ve 1983'te yüzde 36'ya ulaşmıştır.

Resmi kaynaklardan alınan bilgiye göre Arjantin'de, 1986'da Buenos Aires metropoliten alanındaki 685.000 çocuk ve Buenos Aires il sınırları içindeki 385.000 çocuk, hayatta kalmak için yeterli gıda alamamaktadır ve bu rakamlar toplamda 14 yaşın altındaki tüm çocukların üçte birine karşılık gelmektedir.[15]

TABLO 5.2 Kız ve oğlan çocukları tarafından 3-4 ve 7-9 yaşlarında alınan gıdalar (Hindistan)

Gram cinsinden gıda çeşitleri	Yaş					
	3-4			7-9		
	RDA	*Oğlan*	*Kız*	*RDA*	*Oğlan*	*Kız*
Hububat	173	118	90	250	252	240
Bakliyat	55	22	18	70	49	25
Yeşil sebzeler	62	3	0	75	0	0
Kök sebzeleri	40	15	13	50	42	0
Meyveler	50	30	17	50	17	6
Süt	225	118	173	250	122	10
Şeker ve palmiye şekeri	22	13	16	30	30	12
Hayvansal ve bitkisel yağlar	30	5	2	50	23	8

Kaynak: Devada, R. Ve G. Kamalanathan, "A Women's First Decade (Bir Kadının İlk On Yılı)", Kadın STK'ları Eşitlik, Kalkınma ve Barış İstişaresi, Yeni Delhi, 1985.

Brezilya'nın kuzeydoğusundaki aşırı yoksul kesimlerde açlık salgın bir hastalık durumundadır ve IBASE (Brezilya'da kamu yararına çalışan bir araştırma grubu) tarafından "alt-ırk" olarak adlandırılan, beslenme uzmanları tarafından ise cücelik salgını olarak adlandırılan duruma yol açmaktadır. Bu bölgedeki çocuklar Brezilya'nın diğer kesimlerinde yaşayan aynı yaştaki, yine iyi beslendiği söylenemeyecek çocuklara göre yüzde 16 daha kısa boylu ve yüzde 20 daha zayıftır.

Gıda fiyatları insanların alım gücünün üzerine çıktıkça çocukların sağlık durumları görünür şekilde gerilemiştir. 1978 yılında Bustamente Çocuk Hastane'sine başvuran çocukların yüzde 2'sinden daha azı kötü beslenmeden muzdarip iken yüzde 1,6'sı kötü beslenmeyle ilişkili mide bağırsak iltihabıyla gelmiştir. Yapısal uyum politikalarının etkilerinin tam olarak hissedilmeye başlandığı 1986 yılına gelindiğinde ise kötü

beslenmeyle ilişkili başvuru sayıları ikiye katlanarak neredeyse yüzde 4'e ulaşmış, mide bağırsak iltihabı başvuruları ise neredeyse yüzde 5'e çıkmıştır.[16]

Aşağıda görüldüğü gibi Jamaica'da da gıda tüketimi azalmıştır:

TABLO 5.3

Gıda maddesi	Kalori miktarı Ağustos 1984	Kalori miktarı Kasım 1985	Fark %
Un	2.232	1.443	-35
Mısır kırığı	3.669	2.013	-45
Pirinç	1.646	905	-45
Tavuk	220	174	-20
Yoğunlaştırılmış süt	1.037	508	-51
Yağ	1.003	823	-18
Esmer şeker	1.727	1.253	-27

Kaynak: Susan George, *A Fate Worse than Debt (Borçtan Daha Kötü Bir Kader), 1988, s. 188.*

Nicel olarak kötü beslenme, özellikle gelişmekte olan ülkelerde çocuklara yönelik en ciddi sağlık tehdididir. Dünyanın farklı bölgelerinde yapılan araştırmalar her an tahminen 10 milyon çocuğun ciddi kötü beslenmeden muzdarip olduğunu ve 200 milyon çocuğun da yetersiz beslendiğini göstermektedir.[17]

Çocukların beslenme yoksunluğundaki artış, topraklardaki besin yoksunluğuna sebep olan politikalardan kaynaklanmaktadır. İhracat hedeflerine ulaşmak ve döviz gelirlerini artırmak için üretim fazlası elde etmeye odaklanan tarım politikaları, bu fazlalığı kadınlar, çocuklar ve çevre için yeni besin yoksunluğu düzeyleri yaratarak üretmektedir. Maria Mies'in[18] ifade ettiği gibi, bu üretim fazlası kavramı ataerkil yanlılık taşır çünkü doğa, kadın ve çocukların bakış açısından, çevrenin ya da topluluğun ihtiyaçlarından fazlası olarak maddi üretim fazlasına değil

doğadan (kendini yeniden üretmek için ürünlerinin bir kısmına ihtiyacı vardır) ve kadınlardan (kendilerinin ve çocuklarının hayata kalması için doğanın ürünlerinin bir kısmına ihtiyaçları vardır) şiddet kullanılarak çalınan ve el konan ürüne dayalıdır. Kötü beslenme ve besin yetersizliği hastalıkları, kendini idame eden toplulukların besin kaynağını oluşturan biyoçeşitliliğin yok edilmesinden de kaynaklanmaktadır. Örneğin *bathua (chenopodium album, ak sirken),* buğday ile birarada yetişen ve çok yüksek besleyici özelliği olan önemli bir yeşil sebzedir ve kadınlar buğday tarlasının yabani otlarını temizlerken sadece buğdayın verimini artırmakla kalmayıp aileleri için zengin bir besin kaynağı da hasat etmiş olurlar. Ancak yoğun kimyasal gübre kullanımı nedeniyle *bathua,* buğdaya ciddi bir rakip haline gelir ve otkırıcılarla ortadan kaldırılması gereken bir "yabani ot" olarak tanımlanmaya başlar. Dolayısıyla gıda zinciri bozulur, kadınlar çalışacakları işlerden yoksun kalırken, çocuklar da bedava elde edilen bir besin kaynağından yoksun kalırlar.

Su Krizi

Su krizi, Üçüncü Dünya'daki çocuk ölümlerinin yüzde 34,6'sına neden olmaktadır. Her yıl 5 milyon çocuk, ishalli hastalıklardan ölmektedir.[19] Su kaynaklarının endüstriye ve endüstriyel tarıma tahsisi ve ormansızlaşma, çölleşme ve kuraklıkla ilişkili karmaşık etmenlere bağlı olarak bunlara erişebilirliğin azalması çocukların sağlığı ve yaşamına yönelik ciddi bir tehdittir. Suya erişim zorlaştıkça kirli su kaynakları ve bunlarla ilişkili sağlık riskleri artmaktadır. Konvansiyonel paradigmada "kalkınma" suyun daha yoğun ve daha müsrif şekilde kullanılmasını dayatır: tarımda yeşil devrim için barajlarda ve yoğun sulamada, mantar gibi üreyen otellerin ve kentsel endüstri komplekslerinin klimalarında, soğutucularda...Kalkınma su talebini artırdıkça çocukların ve yetişkinlerin temiz ve güvenli su ihtiyaçlarından feragat edilmektedir.

Mexico City'nin kenar mahallelerinde dükkân sahibi olan Antonia Alcantara, musluklarından akan suyun "sarı ve kurtlarla dolu" olduğunu söylüyor. Kirli su bile zor bulunuyor. Mexico City'de yaşayan 20 milyon insanın su tüketimi ana akiferin su seviyesinde yılda 3,4 metre düşüşe sebep oluyor.[20] Mexico City'de şebeke suyuna erişimi olanlar genellikle zengin ve orta sınıflar. Bu insanlar suyun gerçek fiyatının onda birine kadar inebilen fiyatlarla suyu müsrifçe tüketmeye neredeyse teşvik edilirken yoksullar genellikle suyu, fiyatı talebe göre değiştiren *piperas* yani girişimcilerden almaya zorlanıyorlar.

1988'de Delhi'de, çoğu çocuk 2 bin kişi, gecekondu mahallelerindeki kolera salgınında hayatını kaybetti. Bu mahalleler başkenti güzelleştirme çalışmaları ile Delhi'den uzaklaştırılan gecekonducuların "yeni yerleşimler"iydi. Bu gözden çıkarılabilir nüfusa ne güvenli içme suyu, ne de yeterli kanalizasyon altyapısı sunulmuştu. Kolera salgınında sadece bu yoksul toplulukların çocukları öldü. Bu sırada, Yamuna Nehri'nin diğer tarafındaki yüzme havuzlarında, turistler, diplomatlar ve seçkinleri koruyacak kadar klor kullanılıyordu.[21]

Zehirler

20. yüzyılın sonlarında artık bilimsel sistemlerimizin, özellikle çocukların maruz kaldığı fiili ve potansiyel zehirlerle mücadele etmek ya da bunları ortadan kaldırmak konusunda tamamen yetersiz kaldığı açıkça görülmektedir. Yaşanan her facia, aslında çocukların kobay faresi olduğu ve gündelik yaşamımıza ve üretim süreçlerine giren ölümcül maddelerin etkilerini bize öğretmeyi amaçlayan birer deney gibidir. Ataerkil sistem bu zehirler konusunda sessiz kalmayı tercih ederken, kadınlar anne kimlikleriyle çocuklarına yönelik bu tehditleri göz ardı edememektedir.

Çocuklar kimyasal kirliliğe karşı en hassas kesimdir ve kimyasal çevre kirliliği en açık şekilde onların sağlık durumlarında kendini gösterir.

Love Kanalı ve Bhopal felaketlerinde çocuklar en ağır etkilenen kurbanlar olmuşlardır. Ve bu olaylardan ikisinde de kadınlar direnmiş, şirketler ile devlet kurumlarının arzu ettiği gibi sessiz kalmayı reddetmişlerdir.

Love Kanalı onlarca yıl boyunca Hooker Kimyasal Şirketi'nin kimyasal atıklarını bıraktığı yerdir. Sonraları kanalın üzerine evler inşa edilmiştir. 1970'li yıllara gelindiğinde burası artık nezih bir orta sınıf konut alanıdır ama mahalle sakinleri, evlerinin altındaki zehirli atıklardan bihaberdir. Baş ağrısı, baş dönmesi, bulantı ve epilepsi Kanal çevresinde yaşayanlarda görülen belirtilerin sadece bir kısmıdır. Karaciğer, böbrek hastalıkları ya da kronik idrar yolu tıkanıklıkları çok yaygındır. Ayrıca endişe verici düzeyde, yüzde 56'lık bir özürlü (sağırlık gibi) doğum oranı görülmekte ve çocuklar alışılmamış oranlarda lösemi ve diğer kanserlere yakalanmaktadır.[22] Düşük yapma oranı normalin üzerinde, yüzde 75'dir ve Love Kanalı'ndaki kadınların hamileliklerinin 15'inden sadece 2'si sağlıklı bir bebekle sonuçlanmaktadır.

Buradaki faciayı dile getiren ve gündemde tutanlar, ölüm ve hastalık tehdidi altındaki çocukların anneleri olmuştur.

Japonya'da Minamata Körfezi'nin balıkçıları ve onların ailelerinin balığa dayalı beslenme biçimleri, balıklar metil civa içerdiği için, korkunç sonuçlar doğurmuştur. Körfez'e Chissio kimyasal fabrikası tarafından 30 yıl boyunca metil civa bırakılmıştır.

1984 yılında Bhopal'de, Union Carbide'in böcekkırıcı fabrikasında yaşanan sızıntı, binlerce insanın aniden ölümüne sebep olmuştur. Ölümden kurtulan daha binlercesi ise hâlâ çeşitli hastalıklarla pençe-

leşmektedir. Kadınlar jinekolojik komplikasyonlar ve menstrual bozukluklar yaşamaktadır. Gaza maruz kalan kurbanlar ile bugüne kadar sürdürülen epidemiyolojik çalışmalarda solunum, üreme, sinir, kas-iskelet ve bağışıklık sistemlerinde hasarlar belgelenmiştir. 1990 yılında Hindistan Tıp Araştırmaları Konseyi tarafından hazırlanan bir raporda[23] olaydan etkilenen nüfus içinde ölüm oranları, etkilenmeyen nüfusta görülenin iki katı kadar olduğu yazar. Kurbanlar arasında ani düşük, ölü doğum ve bebek ölümü görülme oranlarının ciddi düzeyde yüksek olduğu da belgelenmiştir.

> Gaz faciasından sonra bir oğlum oldu. Sağlıklıydı. Ondan sonra hastanede bir çocuğum daha oldu. Ama tam olarak gelişmemişti. Bacakları ve gözleri yoktu ve ölü doğmuştu. Ardından bir çocuğum daha oldu ama çok geçmeden öldü. Daha bir buçuk ay önce bir kez daha doğum yaptım. Derisi haşlanmış gibiydi ve başının sadece yarısı oluşmuştu. Ölü doğmuştu ve bembeyazdı. Doğumdan önce iki ay boyunca çok ağrım oldu. Bacaklarım o kadar ağrıyordu ki oturamıyor ve yürüyemiyordum. Vücudumun her yerinde kaşıntılar oldu. Doktorlar doğumdan sonra geçeceğini söylemişlerdi ama bu sorunlarım halen devam ediyor.[24]

Nükleer Tehditler

Hiroşima, Three Mile Adası, Pasifik Adaları, Çernobil... Bu nükleer facialarin her biri bize, nükleer tehdidin gelecek nesiller için bizim için olduğundan daha ciddi olduğunu hatırlatıyor.

Lijon Eknilang, Bikini Adası'nda yapılan Bravo denemesi sırasında yedi yaşındaydı. Gözlerinin kaşındığını, midesinin bulandığını ve vücudunun yanıklarla kaplandığını hatırlıyor. Denemeden iki gün sonra Lijon ve kabilesi, Kwajalein mercan adasındaki ABD üssüne taşındılar. Rongelap mercan adası yaşamak için çok tehlikeli olduğundan üç yıl boyunca evlerinden ayrı kaldılar. Lijon'un büyükannesi 1960'larda,

tiroit ve mide kanserinden öldü. Babasıysa nükleer deneme sırasında hayatını kaybetmişti. Lijon şunları söylüyor:

> Yedi kez düşük ve ölü doğum yaptım. Adada toplam sekiz kadın denizanası gibi görünen bebekler doğurdular. Bazen sekiz, dokuz ay karnımızda taşıdığımız bu şeylerin kolları, bacakları, başları, hiçbir şeyleri yoktu. Doğan bazı çocuklar ise bu dünyayı ve ailelerini hiçbir zaman tanımayacaklar. Yumuk yumuk kol ve bacaklarla öylece yatıyorlar ve hiç konuşmuyorlar.[25]

Çevresel yıkımın her yönü, gelecek nesillerin yaşamına yönelik ciddi bir tehdit anlamına gelmektedir. Sürdürülebilirliğin bir "nesillerarası eşitlik" meselesi olduğu hakkında çok şey yazılır. Ama nesiller arasında adaletin ancak cinsler arasındaki adaletle gerçekleşebileceği genellikle göz ardı edilir. Anneler bir kenara itilirken çocuklarının iyiliğinin gözetilmesi mümkün değildir.

Birkaç on yıldır kadın koalisyonları hayatta kalma stratejileri geliştirmekte ve çevreye yönelik tehditlerden kaynaklı olarak çocuklara yönelen tehditlere karşı mücadele etmektedir.

Kadın ve Çocukların Hayatta Kalma Stratejileri

Olumsuz kalkınma eğilimleri, çevresel hasar ve yoksulluk nedeniyle insan yaşamının devamlılığına yönelik tehditler arttıkça, kadın ve çocuklar da bu tehditle başa çıkmak için yeni stratejiler geliştirmektedir.

Bugün Afrika, Latin Amerika ve gelişmiş ülkelerdeki hanelerin üçte birinden fazlasında aile reisi kadındır. Norveç'te bu oran yüzde 38 ve Asya'da yüzde 14'tür.[26] Kadınların evi tek başlarına geçindirmedikleri durumlarda bile, aileyi yaşatmak için emek ve enerji harcaması bakımından birincil sağlayıcılar onlardır. Örneğin, kırsal bölgelerde kadınlar ve çocuklar gittikçe azalan yakacak odun ve su gibi kaynakları taşımak için daha uzun mesafelerde yürümek durumunda kalırlar. Aileyi ha-

yatta tutmak için harcanan zamanın artması, genellikle çocuk bakımı için gereken zaman ve enerji ile çatışır. Bazen kız çocukları annelerinin işlerinin bir kısmını yüklenir. Hindistan'da 14 yaşın altındaki kadın işçi oranı yüzde 4'ten 8'e yükselmiştir. 15-19 yaş grubunda işgücüne katılım oranı kadınlarda yüzde 17 artmış, erkeklerde ise yüzde 8 azalmıştır.[27] Bu oranlar daha fazla kız çocuğunun işgücüne katılmak zorunda kaldığını ve daha fazla erkek çocuğun okula gönderildiğini işaret etmektedir. Bu yüksek oranlar belki de kızlarda görülen yüksek okulu bırakma oranlarını açıklamakta, kadın işçiler arasında okuma yazma bilmeyenlerin oranın, bu oranın yüzde 50 olduğu erkeklere kıyasla daha yüksek olması da bu çıkarımı desteklemektedir. 2001 yılına gelindiğinde 0-14 yaş kız çocukların işgücüne katılımının yüzde 20 ve 15-19 yaş kız çocuklarının katılımının yüzde 30 oranında artmış olacağı öngörülmektedir.[28]

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) 1980'lerin başında 15 yaşın altında olup "ekonomik olarak aktif" olan çocukların toplam sayısının 50 milyon civarında olduğunu söylerken, Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ise bu sayının 100 milyon olduğunu tahmin etmektedir. Bunların dışında ailesi ve evi olmayan 100 milyon "sokak" çocuğu bulunmaktadır. Bu çocuklar yoksulluk, geri kalmışlık ve kötü çevre koşullarının kurbanları, gözden çıkarılabilir nüfustur; tamamen kendi başlarının çaresine bakarlar, söz hakları ya da herhangi bir hakları yoktur.

Himalayalı Chipko kadınları tomrukçuluktan kaynaklı çevresel yıkıma karşı direnmek için örgütlenmişlerdir. Love Kanalı'ndaki ev sahipleri birliği, genç ev kadınların ailelerinin sağlığı için kararlılıkla eyleme geçmelerinin bir diğer ünlü örneğidir. Bu direniş Tehlikeli Atıklara Karşı Vatandaş Merkezi örgütünün kurulması ile sonuçlanmıştır. Bhopal Gas Peedit Mahilka Udyog Sangathan örgütü ise, Bhopal faciasının kadın

kurbanlarından oluşan bir gruptur ve Union Carbide Şirketi'yle aralarında adaletin sağlanması için yedi yıl boyunca mücadele etmiştir.

Kuzey'de ve Güney'de, farklı bağlamlarda ekolojik olarak hasar görmüş bölgelerde ve kirletilmiş yerlerde kadınlar, hayatta kalma krizine çözüm bulmak için yeryüzünün ve çocuklarının çıkarlarıyla özdeşleşmiştir. Tüm olanaksızlıklara rağmen kendi yaşamlarını çocuklarının yaşamına ve gezegenin yaşamına bağlayan ağı tekrar örmeye çalışmışlardır. Kadınların perspektifinden bakıldığında, çevresel adalet olmadan sürdürülebilirlik, cinsler ve nesiller arası adalet olmadan da çevresel adalet olamaz.

Gelecek kime ait olacaktır? Hayatta kalmak ve sağlıklı çevre güvencesi için mücadele eden kadın ve çocuklara mı? Yoksa kadınları, çocukları ve çevreyi gözden çıkarılabilir ve kullanılıp atılabilir olarak görenlere mi? Ghandi, şüpheye düştüğümüzde karar verebilmemiz için basit bir sınav önermiştir: "Tanıdığınız en ayrıcalıksız insanın yüzünü gözünüzün önüne getirin," demiştir "ve yapacağınız şeyin ona zararlı mı faydalı mı olduğunu sorun."[29] Gelecek nesilleri koruyan bir çevresel adalet kanunu geliştirmek konusunda ciddiysek, işte bu "son kişi" ölçütü "son çocuk" şeklinde uygulanmalıdır.

Son Çocuğun Gözden Çıkarılabilirliği: Hâkim Paradigma

Hükümetlerin, hükümetlerarası kuruluşların ve güç elitlerinin gözünde "son çocuk" için filika gerekmez. Bu görüş özellikle Garrett Hardin tarafından, "filika etiği"[30] adı altında geliştirilmiştir: Yoksullar ve zayıflar, "ihtiyaç fazlası" nüfustur ve gezegenin kaynakları üzerinde gereksiz bir yük oluştururlar. Bu bakış açısı, buradan yola çıkan tepkiler ve stratejiler, gezegenin kaynakları üzerindeki en büyük baskının çok sayıdaki

yoksul insandan değil az sayıdaki sınırsız tüketim elitlerinden geldiğini göz ardı etmektedir.

Tüketimin ve yıkıcı teknolojilerin kaynaklar üzerindeki baskısını göz ardı eden "koruma" planları, son çocuğu iyice varoluşun kıyısına itmektedir. Seçkinlerin çıkarlarını temsil eden resmi stratejiler "üretken olmayan" yoksulların filikadan atılmasının dünya için daha hayırlı olduğunu güçlü bir şekilde işaret etmektedir. Çevrecilik, ekolojik krizleri yeni yatırım ve kâr fırsatları olarak gören yönetici-teknokratların söylemlerinde gittikçe daha fazla kullanılmaktadır. Dünya Bankası'nın Tropikal Eylem Planı, İklim Konvansiyonu ve Montreal Protokolü genellikle yoksulları mülksüzleştirerek "kurtarılan" ormanları, atmosferi ve biyolojik müşterekleri, zengin ve güçlülerin sömürüsüne açmanın yeni araçları olarak kabul edilir. Bu ekolojik planlarda kurbanlar fail durumuna düşürülür ve çocuklarını ekolojik tehditlerden korumak için en büyük mücadeleyi veren kadınlar gezegeni korumak için denetlenmesi gereken öğe olurlar.[31]

"Nüfus patlamaları" artan toplumsal ve ekonomik kutuplaşma dönemlerinde, hep modern ataerki tarafından yaratılan imgeler olarak ortaya çıkar. Malthus[32] endüstri çağının şafağındaki nüfus patlamalarını görmüş, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları arasındaki dönemde bazı grupların insan genetik havuzuna zarar verdiği düşünülmüştür. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin kaynaklara ve piyasalara erişimini tehdit eden huzursuzlukların yaşandığı ülkeler "nüfus bombaları" olarak adlandırılmıştır. Bugün popüler hale getirilen dünyanın aç sürüleri imgesi karşısında gezegenin hayatta kalması konusundaki kaygılar, kirlilik kontrolünün kabul edilebilir, hatta gerekli görünmesini sağlamıştır.

Sayılara bu şekilde odaklanılmasının gizlediği şey ise insanların kaynaklara erişimlerinin ve dünya üzerinde yarattıkları çevresel yükün eşit olmadığıdır. Küresel ölçekte, Asya, Afrika ve Latin Amerika'nın en

yoksul alanlarında nüfusun ciddi oranda azaltılmasının etkisi, en zengin on ülkenin şu anki tüketim düzeylerini sadece yüzde 5 oranında azaltmasının etkisine kıyasla çok daha küçük olacaktır.[33]

Yeryüzünü aşırı nüfus tehlikesinden korumak için, nüfus kontrol programlarıyla kadınların vücutlarına zalimce müdahale edilmektedir. Kadının kendi doğurganlığı endüstriyel kirlilik nedeniyle tehdit altında olduğunda, onun çıkarları çocuklarının çıkarlarının karşısına konmuş olur. Bu böl ve yönet politikası ekolojik krizi, gücü ve ayrıcalığı elinde bulunduranların lehine yönetmek için gerekli görünmektedir.

Yönetici-teknokratların yeni dili, kadınları ya çocuğun pasif "çevresi" olarak ya da "nüfus patlaması" tehdidi oluşturan tehlikeli bir "bomba" olarak nitelemektedir. İki durumda da, çocukların ve çevrenin korunması için, yaşamları çocuklarının yaşamlarının ayrılmaz bir parçası olan kadınların yönetilmesi gerekmektedir.

Ana rahmine çocuğun "çevresi" denmiştir. Fakat ana rahminin nispeten korunaklı ortamında bile bebek tam olarak güvende değildir. Çocuğun esenliğine sıkı sıkıya bağlı olan annenin sağlığı "fetüsün çevresindeki bir etmen"e indirgenmiştir.

Kadın-çocuk ilişkisi üzerine buna benzer bağlamdan koparıcı görüşler, işyerindeki çevresel tehlikelerin yönetilmesi için çözüm olarak sunulmaktadır. "Fetüs koruma politikaları", işverenlerin hamile (ya da hamilelik planlayan) kadınları tehlikeli bölgelerden uzaklaştırmak şeklinde "doğmamış bebeği koruma" hizmeti sunarak dikkati kendi tehlikeli üretim süreçlerinden uzaklaştırmasının aracıdır.[34] Uç örneklerde kadınların çalışmaya devam edebilmek ve eve ekmek götürebilmek için kısırlaştırılmayı kabul ettiği görülmüştür. Daha tipik örneklerde kadınların menstruasyon döngülerinin takibi ya da kadının istihdam edilmesinden önce hamileliğini sonlandırmasının beklenmesi uygulamaları görülür.

Lin Nelson'ın ifade ettiği gibi: "Kirliliğin var olduğunu, endüstriyel tasfiyeyi ve gebeliğe müdahaleyi kabul etmek kolay geliyor ama bunlar hastalığın kendisine değil sadece belirtilerine yönelik eylemlerdir."[35]

Tabandan Tepkiler

Topluluk örgütleri, STK'lar, ekoloji ve kadın hareketleri, çevresel yıkımı tersine çevirmeye, kadınların ve çocukların hayatta kalma sınırının dışına itilmesi yönündeki eğilimleri tersine çevirmekle başlıyorlar. Daha önce de belirttiğimiz gibi Hindistan'daki Chipko hareketi bu türden bir tepkidir. Kenya'daki Yeşil Kuşak hareketi, 1000 adet Halk Yeşil Kuşağı kurulmasını sağlamıştır. Malezya'da, Sahabal Alain Malezya (SAM) ve Penang Tüketici Birliği, kabile, köylü ve balıkçı topluluklarıyla birlikte çevresel yıkımın tersine çevrilmesi için çalışmıştır. Kabile halklarının Sarawak'ta tomrukçulara karşı kurdukları barikatlar, bu örgütlerin içinde yer aldığı bir diğer önemli eylemdir. Brezilya'da Acao Democratica Feminina Gaucha (ADFG) sürdürülebilir tarım, yerli hakları, borç ve yapısal uyum alanlarında çalışmalar yürütmektedir.

Bu halk tepkilerini diğerlerinden ayırt eden özellik, bunların 'son çocuğu' odağa koymaları ve aynı anda hem kadınları güçlendiren hem de doğayı koruyan stratejiler geliştirmeleridir. Hindistan Araştırma Vakfı ve İsveç Dag Hammarskjold Vakfı[36] tarafından örgütlenen diyalog ve 1992 Rio Küresel Forumu'nun Planeta Femea oturumu[37] gibi kadınlar, sağlık ve ekoloji üzerine yeni çalışmalar, çocukların, kadınların ve doğanın parçalanarak değil bütünlüğüyle algılandığı yeni yönelimlere işaret etmektedir.

Önce Kadınlar ve Çocuklar

1987 yılında, Dünya Yaban Hayatı Kongresi'nde, Onondaga Milleti'nden Oren Lyons şöyle demiştir: "Ayakkabılarınızın yeryüzüne nasıl

bastığına dikkat edin, adımınızı özenli atın, çünkü gelecek nesillerin yüzleri yerden size bakarak kendi sıralarının gelmesini bekliyor."[38]

Büyüyen milli gelir ve artan sermaye birikimi başarıları elde edilirken, uluslararası erk merkezlerindeki politika yapıcıların zihinlerinden uzaklaşan şey, çocukların ve gelecek nesillerin yüzleridir. Çocuklar kaygıların odağından dışlanmış, çocuk odaklı kültürler yok edilmiş ve marjinalleştirilmiştir. Dünya politikacılarının yapması gereken, çocukların esenliğine odaklı kararları nasıl vereceklerini anneler, kabileler ve diğer topluluklardan öğrenmektir.

Kadınlara ve çocuklara öncelik vermek her şeyden önce kadınlara yaşamı yarattıkları için ikinci sınıf, erkeklere ise onu yok ettikleri için üstün insan muamelesi yapan mantığın tersine çevrilmesini gerektirir. Ataerkinin tüm geçmiş başarıları yaşamdan yabancılaşmaya dayalıdır ve kadınların, çocukların ve çevrenin yoksullaşmasına sebep olmuştur. Bu çöküşü tersine çevirmek istiyorsak, yaşamın yok edilmesi değil yaratılmasını esas görevimiz kabul etmeli ve insan olmanın özünü, dünyanın tüm canlı türlerinin yaşam hakkını tanıma, sayma ve koruma kapasitemiz olarak görmeliyiz.

Notlar

1. Sidel, Ruth, *Women and Children Last,* Penguin, New York, 1987.
2. Luxemburg, Rosa, *The Accumulation of Capital,* Routledge and Kegan Paul, Londra, 1951.
3. Alıntılayan R. Bahro, *From Red to Green,* Verso, Londra, 1984, s. 211.
4. Boserup, Ester, *Women's Role in Economic Development,* Allen and Unwin, Londra, 1960.
5. DAWN, 1985, *Development Crisis and Alternative Visions: Third World Women's Perspectives,* Christian Michelsen Institute, Bergen.
6. Pietila, Hilkka, *Tomorrow Begins Today,* ICDA / ISIS Workshop, Nairobi, 1985.

7. Waring, Marilyn *If Women Counted,* Harper & Row, San Francisco, 1988.
8. UNICEF, *State of the World's Children,* 1988.
9. Alıntılayan Marilyn Waring, a.g.e., s. 180; ve Ruth Sidel, a.g.e.
10. Max-Neef, Manfred, *Human Scale Development, Development Dialogue,* Dag Hammarskjold Foundation, 1989.
11. Chatterjee, Meera, *A Report on Indian Women from Birth to Twenty,* National Institute of Public Cooperation and Child Development, Yeni Delhi, 1990.
12. Timberlake, Lloyd, *Africa in Crisis,* Earthscan, Londra, 1987.
13. Susan George, *A Fate Worse than Debt,* Food First, San Francisco, 1988.
14. A.g.e.
15. A.g.e.
16. A.g.e.
17. UNICEF, *Children and the Environment,* 1990.
18. Maria Mies, *Patriarchy and Accumulation on a World Scale,* Zed Books, Londra, 1987.
19. UNICEF, a.g.e., 1990.
20. Moser, Caroline, OECD Workshop on Women and Development'a katkı, Paris, 1989.
21. Shiva, Mira "Environmental Degradation and Subversion of Health," Vandana Shiva (ed.) *Minding Our Lives: Women from the South and North Reconnect Ecology and Health,* Kali for Women, Delhi, 1993.
22. Gibbs, Lois, *Love Canal, My Story,* State University of New York, Albany, 1982.
23. Bhopal Information and Action Group, Voices of Bhopal, Bhopal, 1990.
24. A.g.e.
25. *Pacific Women Speak,* Women Working for a Nuclear Free and Independent Pacific, 1987.
26. United Nations, *World's Women,* 1970-1990.
27. Chatterjee, Meera a.g.e.
28. UNICEF, a.g.e., 1990.
29. Kothari, Rajni, Vandana Shiva, "The Last Child," Manuscript for United Nations University Programme on Peace and Global Transformation.
30. Hardin, Garrett, in *Bioscience,* Cilt 24, (1974) s. 561.

31. Shiva, Vandana "Forestry Crisis and Forestry Myths: A Critical Review of Tropical Forests: A Call for Action," World Rainforest Movement, Penang, 1987.
32. Malthus, Barbara Duden, "Population", Wolfgang Sachs (ed.) *Development Dictionary,* Zed Books, Londra, 1990.
33. UNICEF, a.g.e., 1990.
34. Nelson, Lin, "The Place of Women in Polluted Places," *Reweaving the World: The Emergence of Ecofeminism,* Irene Diamond ve Gloria Orenstein (ed.) Sierra Club Books, 1990.
35. A.g.e.
36. "Women, Health and Ecology," Research Foundation for Science, Technology and Natural Resource Policy, ve Dag Hammarskjold Foundation tarafından düzenlenen seminer notları, *Development Dialogue,* 1992.
37. "*Planeta Femea* (Dişi Gezegen)" 1992 BM Çevre ve Kalkınma Konferansı sırasında kurulan Küresel Forum'daki kadın çadırının adıydı.
38. Lyons, Oren, 4th World Wilderness Conference, 11 Eylül 1987, Eugene, Oregon.

Kim Doğayı Düşmanımız Yaptı?

Maria Mies

Kuramsal olarak gerçekleşeceğini bildiğimiz bir şey gerçekleştiğinde, bunun hakkında yazmanın ne faydası olabilir ki? Ekoloji hareketi, kadın hareketinin büyük bölümü, diğer grup ve kişiler nükleer enerji santrallerinin kurulmasına karşı defalarca kampanya yaptılar. Çünkü nükleer enerji, insanlar tarafından kontrol edilemeyecek düzeyde tehlikeli bir enerji kaynağıdır ve bu gerçek, Çernobil faciası ve ardından geçen sürede doğrulanmıştır. Şimdi bu konuda yazı yazmak nasıl bir amaca hizmet edebilir? "Bu yıkıcı teknolojinin sorumlusu biz değiliz. Bunu istemiyoruz. Doğa üzerindeki teknolojik hâkimiyetleriyle böylesine gurur duyan o adamlara, ya da o ataerkillere bırakalım bu pisliği, temizlesinler. Tüm dünyanın ev kadını olmaktan bıktık artık," diyen feministler gibi yapsak daha iyi değil mi?

Bu anlaşılabilir bir tepki olabilir ama bize faydası var mı? Kadınlar bir adada yaşamıyor, artık kaçabileceğimiz hiçbir yer yok. Bazıları Çernobil'de yaşananları unutmanın ve hepimiz eninde sonunda öleceğimize göre hayatın tadını çıkarmanın daha iyi olduğunu düşünüyor olabilirler. Ama Çernobil yakınlarında yaşayan ve küçük çocuğu olan kadınlar bu nihilist düşünceye kendilerini bırakamazlar. Onlar çocuklarını radyasyonlu çimlerden uzak tutmak için çabalar, dışarıdan eve geldiklerinde ayakkabılarını yıkar, sebze, süt, meyve ve diğer gıdalardaki

en son nükleer kalıntı ölçümleriyle ilgili haberleri takip ederler. Çernobil'den beri günlük hayatları ciddi ölçüde değişmiştir, dolayısıyla şunu sormak zorunluluktur: Bu facia kadınların hayatını ve psikolojisini etkiledi mi? Ve kadınlar tüm bunlardan hangi dersleri aldılar?

Her Şey Değişti; Her Şey Aynı

Sonunda bahar geldi! Her şey yeşerdi, her yerde çiçekler açtı, hava ısındı! Uzun ve bunaltıcı bir kışın ardından insanlar evlerinden çıkmaya, temiz hava almaya ve doğanın tadını çıkarmaya can atıyorlar. Fakat her köşe başında görünmez tabelalar var: "Bana dokunma. Radyasyonluyum." Sanki doğa bir televizyon programıymış gibi, ağaçları, çiçekleri ve çimenleri sadece seyredebiliyoruz. Doğaya dokunamıyoruz, doğa ile canlı varlıklar gibi iletişim kuramıyoruz, aramızda görünmez bir bariyer var. Doğa ile empatisini zaten kaybetmiş kişiler, makineleşmiş insanlar bunu umursamamış olabilirler. Onların duygusallığı zaten mekânik bir uyaran-tepki reaksiyonuna dönüşmüş. Ama içinde bu empatiyi hâlâ taşıyan insanlar, çocuklar ve pek çok kadın, doğadan böyle keskin bir şekilde ayrılmayı, derin, neredeyse fiziksel bir acı olarak deneyimlediler. Bir tür yoksunluk, bir kayıp hissettiler. Kendileri ile doğal dünyanın geri kalanı arasındaki bu bariyer yaşam enerjilerini azalttı.

1986 yılının Nisan ayında, Çernobil'in içlerindeki yaşam sevincini yok ettiğini hisseden pek çok kadınla tanıştım. Sanki radyasyon vücutlarına girmiş ve onu bozmuştu. Sadece depresyona girmemiş, kendilerini hasta hissetmeye de başlamışlardı. Çocuklarını ve ilkbaharın gelişini seyretmek karınlarını ağrıtıyor, midelerini bulandırıyordu. Hayatta kalmanın ne anlamı vardı? Öğrencim olan genç erkek ve kadınlarla yüzleşmem gerektiğinde ben de benzer duygular hissetmiştim. Onların gelecekleri ne olacaktı? Gelecekte yapacakları bir meslek için onları

eğitmek ve hazırlamanın ne anlamı vardı? Fiziksel radyoaktif kirliliğe psikolojik kirlilik de eklenmişti.

Ama kadınlar eskiden olduğu gibi yaşamaya, alışveriş yapmaya, temizlik yapmaya, yemek yapmaya, işe gitmeye, çiçekleri sulamaya devam ettiler. Çernobil'den sonra, savaş zamanlarında olduğu gibi, bunları yapmak için daha fazla emek, daha fazla özen, daha fazla endişe gerekiyordu. Atom enerjisinin failleri; bilim insanları, politikacılar ve ekonomistler hâlâ atom enerjisinin yaşam standardımızı sürdürmek için şart olduğunu savunurken kadınlar, aileleri ve çocukları için temiz gıdayı nereden bulacaklarını düşünmek zorundaydı. Bu "yaşam standardı"nın çoktan ortadan kalktığını fark etmeye başlayan kadınlardı. Hâlâ marul satın alabiliyorlar mıydı? Süt tehlikeliydi; yoğurt ve peynir de öyle. Et radyasyonluydu. Ne pişirip ne yiyeceklerdi? Kadınlar, Çernobil olayından yıllar önce paketlemiş hububatlar ve süt tozu ya da ABD ve "Üçüncü Dünya" ülkelerinden ithal gıdalar aramaya başladılar. İsveç, haftada bir Tayland'dan gıda ithal ediyordu. Peki, Çernobil öncesinden kalan stoklar tükendiğinde ve kirlenmemiş ülkelerden ithalat durduğunda ne olacaktı?

Çocukları evlerde tutan, oyalayan ve sakinleştirenler kadınlardı. Nükleer teknoloji savunucuları ve Çernobil faciasının sorumluları, bilim insanları ve politikacılar ise "Çocukların kumda oynamasına izin vermeyin!" talimatını vermekle yetinmişlerdi.

Peki ya hamile kadınlar? Onların korkuları, endişeleri? Bununla nasıl başa çıktılar? Pek çoğu doktorlarına hamileliklerini sürdürmenin "güvenli" olup olmadığını sordular. Pek çoğu belki de özürlü bir bebek dünyaya getirme korkusuyla baş başa kaldı. Birçok kadın, hamileliğinin Çernobil'le ilişkisini netleştiremeden düşük yaptı.

Hem Sovyetler Birliği hem de Batı'da yaşayan kadınlar, kendilerini yaşamın devamlılığından sorumlu hissettiler. "Sorumlu" olduğu düşünülen bilim, politika ve ekonomi alanındaki erkekler ise hiç öyle hissetmediler. Ailelerinin radyasyona maruz kalmasından erkekler değil kadınlar endişe ettiler. Temiz gıdaya erişemediklerinde politikacı ya da bilim insanları değil kadınlar kendilerini suçlu hissettiler. 1986 Mayıs'ında Moskova'daki bir kadının sözleriyle: "Erkekler yaşamı düşünmüyorlar, bedeli ne olursa olsun sadece doğayı ve düşmanı alt etmek istiyorlar! (*Die Tageszeitung*, 12.5.1986). Erkeklerin teknolojide, kadınların ise yaşamda uzman oldukları anlaşılıyor. Erkekler savaş yapıyor, kadınlar ise savaştan sonraki hayatın sorunlarını çözüyorlar. Bu iş bölümü Çernobil'den sonra hâlâ sürdürülebilir mi?

Sadece Kadınlar İçin Olmayan Bazı Dersler

Çernobil'de yaşananlar kısa vadede geri alınamayacak şeylerdir. Bu teknolojinin geri dönüşü yoktur. Bunu zaten biliyorduk. Peki, şimdi ne yapabiliriz? Bence önce bu olaydan doğru dersleri almamız ve daha büyük felaketleri önlemek için bu doğrultuda eyleme geçmemiz gerekiyor. Bu dersler yeni değil fakat Çernobil'den sonra durum yeni bir aciliyet kazandı.

1. Kimse bireysel olarak kendini kurtaramaz. "Tek başıma ben"im kendi postumu kurtarabileceğimi düşünmek bir yanılsamadır. Çernobil gibi endüstriyel facialar bizden uzakta yaşanabilirler ama etkileri siyasi sınırları tanımaz. Dolayısıyla coğrafi mesafeler artık güvenlik garantisi vermez.
2. Modern makine adamların yeryüzüne yaptıkları eninde sonunda herkesi etkileyecektir; her şey birbirine bağlıdır. "Sınırsız ilerleme" tehlikeli bir efsanedir çünkü bizim de bir parçası olduğumuz yaşayan doğaya tecavüz edip onu yok edebileceğimizi ve kendimizin bundan etkilenmeyeceğini ima etmektedir. Beyaz Adam'ın yüzyıl-

lardır doğaya düşman muamelesi yapması sonucunda artık doğa da bize düşmanlık besliyor gibi görünmektedir.

3. Kendilerine "sorumlu" diyenlere güvenmek tehlikelidir. "Sorumlu" olanların tek kaygısının iktidarı ellerinde tutmak olduğunu Çernobil açıkça göstermiştir. Politikacıların izin verilebilir kirlilik sınırlarını rastgele bir şekilde düzenlemesi de bilimin siyasi fırsatlara boyun eğdiğinin kanıtıdır. Siyasetçiler sadece oy kaybetmekten korktukları kesimlere, yani tüccarlar ve çiftçilere tazminat vaat ederler. Kadınların çocuklarını korumak için harcadıkları fazladan emek için tazminat talep edilmesini komik bulurlar. Bu emek, emek ve işgücü maliyeti sayılmaz. Ama dünyanın tüm emeği toplansa Çernobil'in çevreye yaptıklarını tersine çeviremez.
4. Siyaset ve bilimde sözü geçen erkeklere güvenmek tehlikelidir çünkü, her şeyden önce, onların zihniyetleri etik ilkelere dayanmaz. Pek çok bilim insanının ücretini aldıkları sürece ahlaki olarak şaibeli araştırmalar yapmaya hazır oldukları bilinmektedir. ABD'de bilim insanlarının yüzde 60'ı Pentagon tarafından finanse edilen araştırmalar yapmaktadır. Nükleer enerji ve genetik mühendisliği çalışmalarının tehlikelerini dile getiren bilim insanları bile hâlâ "değer yargılarından arınmış" "saf" bilim ile uygulamalı bilim arasında ayrım yapmaktadır. Almanya'da gen teknolojisi üzerine yapılan bir açık oturumda, genetik mühendisliği alanının ileri gelen araştırmacılarından birine bilimsel araştırmanın sınırlarının ne olduğu hakkında fikri sorulmuş, cevabı "Böyle bir sınır olduğunu düşünmüyorum. Belli teknolojilerin zararlı olup olmadığını bilmek için önce bunları geliştirmek ve uygulamak gerekir. Ancak o zaman kamuoyu, demokratik ilkeler çerçevesinde, bu teknolojilerin kullanılıp kullanılmayacağına karar verebilir," olmuştur. Bunun anlamı, atom enerjisinin tehlikelerini öğrenebilmek için atom bombasının yapılması ve patlatılması gerektiğidir. Benzer bir sav, genetik teknolojisi için de öne sürülebilir. Pek çok bilim insanının "değer yargılarından arınmış" araştırmaları, ahlaki kaygılarla, insanların korkularıyla, duygularıyla ve özellikle de politikacıların

mali kısıtlamalarıyla engellenmektedir. Etik ve ahlak ancak araştırma tamamlandıktan sonra, bilimin uygulanıp uygulanmayacağı sorusu gündeme geldiğinde devreye girmelidir. Ancak o zaman etik komisyonları oluşturulur. Fakat son karar politikacılara bırakılır. Politikacılar ise izin verilebilir kirlilik düzeylerini belirlemek gibi zor etik kararlar verirken yine rehberlik ve uzmanlık için bilim insanlarına başvururlar. Aslında hem politikacılar hem de bilim insanları belli teknolojileri finanse edecek paraya sahip olan ve kâr amacıyla bunları desteklemek isteyen kişilere bağımlıdırlar.

5. Politikacılara ve bilim insanlarına güvenmek, sadece etikleri olmadığı için değil, hayal gücü ve duygulardan yoksun oldukları için de tehlikelidir. Bu türden araştırmalar yapabilmek için bilim insanının içindeki tüm empati duygularını, araştırmanın yol açacağı sonuçlar hakkında düşünmesine sebep olacak hayal gücünü öldürmesi gerekir. Brian Easlea[1] ve Böhme kardeşlerin[2] ortaya koyduğu gibi modern bilim, özellikle de nükleer fizik, duygusal olarak sakatlanmış insanlar gerektirir.

6. Çernobil'in ardından bilim ve siyaset dünyasının ileri gelen "sorumluları"ndan bazılarının tepkileri akıl almaz oldu. Nükleer enerjinin güvenli olduğu, her şeyin bilim insanlarının kontrolü altında olduğu, güvenlik ölçümlerinin doğru olduğu konusunda yıllardır bize tekrar tekrar güvence veren bu kişiler, 1986 yılında kamuoyuna Geiger sayaçlarında görülen 200, 500 ve hatta 2000 bekerel gibi ölçümlerin tehlikeli olmadığını, paniğe kapılmaya gerek olmadığını söylediler. Hem bilim insanları hem de politikacılar hassas ölçüm aletlerinin ölçtüğü yüksek radyasyon düzeylerine rağmen tehlikeyi küçümsediler. Kendi cihazlarına "inanmak" yerine ev kadınlarına "marulları yıkayın", "çocukları evden çıkarmayın", "ayakkabılarınızı yıkayın" dediler. Şansölye Kohl'un eşi, Şansölye'nin kendi ailesinin bile Geiger sayaçlarının gösterdiği yüksek radyasyon düzeylerine inanmadığını göstermek için, televizyona çıkıp marul satın aldı ve doğradı. Tüm o istatistikleri ve hassas ölçümleriyle bilimin eski büyüsünün yerini birden bire daha eski

taklit ve imge büyüsü aldı.[3] Halkla ilişkiler müdürleri, televizyonda salata yiyen bilim insanları ve politikacılar göstererek insanları sakinleştirmeye çalıştılar. Bilim örgütleri gazetelerde tam sayfa ilanlar yayınlayarak insanlara "bilimsel araştırmaların" şu anda ölçülen radyasyon düzeylerinin paniğe kapılmayı ya da sağlık risklerinden endişe etmeyi gerektirmeyecek kadar düşük olduğuna dair güvence verdiler. Bu ilanların parasını nükleer endüstrisi ödüyordu (*Frankfurt Rundschau*, 12.6.1986).

7. Çernobil, atom enerjisinin "barışçıl" kullanımı diye bir şey olmadığını açıkça gösterdi. Atom enerjisi, üreme ve genetik mühendisliği gibi diğer "geleceğin" teknolojileri savaş teknolojileridir. Bunlar, en azından başlangıçta, savunma bakanlıkları tarafından finanse edilen askeri araştırmalarla geliştirilmelerinin yanı sıra, metodolojileri de yaşayan bağlantıların ve simbiyotik ilişkilerin yok edilmesine dayalıdır. Carolyn Merchant'ın gösterdiği gibi, modern bilim doğaya karşı savaş demektir. Doğa, insanın hizmetine sokulması gereken düşman, yani kadındır.[4]

8. Fakat insanları sakinleştirmek adına girişilen tüm bu hummalı çabalar aynı zamanda erk sahiplerinin halktan ve insanların korkularından korktuklarını, gezegendeki yaşamın yok olmasındansa -kadınların tersine, o kadar da korkmadıklarını göstermiştir. Ama kadınlar onları dinlemek istemediler: Sokağa çıktılar, protesto ettiler ve nükleer enerji santrallerinin hemen kapatılmasını talep ettiler. Kadınlar, korku ve öfkeyi, Çernobil'den sonraki aylarda duyulabilecek en akılcı duygular, harekete geçirilecek en güçlü enerjiler olarak gördüler. "Nükleer Enerji Karşıtı Kadınlar", "Atom Enerjisi Karşıtı Anneler", "Atom Enerjisi Karşıtı Ebeveynler" vb. gruplar kendiliğinden dört bir yanda üredi ve doğaya yönelik bu savaş teknolojisinin durdurulmasını talep etti.

9. Çernobil bize nükleer enerjinin hemen durdurulmasını talep edenlerin değil aslında ilerleme ve medeniyet adına bu teknolojileri üretenlerin bizi "Taş Devrine" geri döndürdüğünü gösterdi.

> Çernobil'i takip eden aylarda açıkça görüldüğü gibi bunu yapan, "ilerlemeye" karşı bizi uyaranlar değil, bunu isteyen "babalar"dır. Meta bolluğu içindeyken hayatın temel gereksinimlerine, yeşil sebzelere, temiz suya ya da çocuklar için süte ulaşılamaması gerçeğinden onlar sorumludur.

Atom enerjisi gibi gen ve bilgisayar teknolojileri de genellikle, hâkim bilimsel paradigmaya ve teknolojisine başka bir doğa-insan ilişkisine dayalı bir alternatif geliştirmenin ve toplumsal ilişkileri değiştirmenin çok uzun zaman alacağı iddiası ile meşrulaştırılmaktadır. Bu iddiayı kadınlar da kullanmakta ve kısa vadeli "pragmatik" çözümler ya da teknolojik çareler talep etmektedirler. Fakat Çernobil bizi diğer zamansal boyutlarda düşünmeye zorlamıştır. Doğa ile farklı bir ilişki kurmaya zamanımız olmamıştır. Artık sezyum 137'nin yarı ömrünü tamamlaması ve radyoaktivitesinin yarıya inmesi için 30 yıl beklemek zorundayız. Bu arada plütonyumun yarı ömrü 24 bin, stronsiyum 90'ınki ise 28 yıldır.

Çernobil'in kalıntıları çevresini kirletmeye yıllarca devam edecek, pek çok insan için hastalık, ölüm ve keder getirecektir. Bu zamansal boyutlar, "gerçekçiler", "pragmatistler" ve hızlı çözümleri tercih edenler tarafından sunulan teknik çözümlerin sonucudur. Bu zamansal boyutlar üzerinde düşündüğümüzde gerçekten önemli olan soruları artık sormamız gerekir. Ve artık bu ölüm kalım meselelerini siyaset, bilim ve ekonomi uzmanlarına bırakmamamız gerekir. Nükleer enerji santrallerine acilen son verilmesini talep etmenin, gen ve üreme teknolojilerinden vazgeçilmesinin ve doğayla yeni, iyi niyetli ve karşılıklı bir ilişki kurmaya başlanmasının zamanı gelmiştir. Doğaya karşı savaştan vazgeçmenin zamanı gelmiştir. Bizim de ayrılmaz bir parçası olduğumuz doğanın, artık düşmanımız olarak görülmemesi ve ona bu şekilde muamele edilmemesinin zamanı gelmiştir.

Notlar

1. Easlea, Brian, *Fathering the Unthinkable, Masculinity, Scientists and the Nuclear Arms Race,* Pluto Press, Londra, 1986.
2. Böhme, Gerhard, Hartmut Böhme, Sas Andre der Vermumft, 1987.
3. Neusus, Christel, Sie mesen und dann essen sie ed doch: Von der Wissenschaft zur Magie, Gambarodd ve diğ., *Tschernobyl hat unser Leben verandert,* Vom Austieg der Frauen, roror aktuell, Reinbek, 1986.
4. Merchant, Carolyn, *The Death of Nature: Women, Ecology and the Scientific Revolution,* Harper & Row, San Francisco, 1983.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÖKEN ARAYIŞI

"Küresel Köy"de Evsizlik

Vandana Shiva

Küresel piyasaya eklemlenme ve ulusötesi sermaye için "eşit şartların" oluşturulması, gerçek ve imgesel olarak evsizliğin koşullarını yaratmaktadır. Herhangi bir Holiday Inn ya da Hilton'da evinde gibi rahat eden bir ulusötesi şirket yöneticisi, daha derin, kültürel bir köklenme anlamında evsizdir. Kültürel olarak sağlam köklere sahip kabile halkları ise atalarının topraklarından sökülüp atılarak fiziksel olarak evsiz bırakılmaktadır.

Bu "küresel köy"de iki evsizler sınıfının ortaya çıktığı görülmektedir. Bir grup küresel ölçekte hareketli, ev diyebileceği bir ülkesi olmayan ama tüm dünya onun malı olan kesimdir. Diğer gruptakiler ise köklerinin olduğu yerde bile hareket kabiliyetini kaybetmiş ve mülteci kamplarında, yeni yerleşim alanlarında ve koruma alanlarında yaşamaktadır. Sömürgecilik, kalkınma ve küresel piyasanın elele vererek sebep olduğu yer değiştirme evsizliği, 20. yüzyılın sonlarının kültürel özelliklerinden biri haline getirmiştir.

Köklerin Koparılması Olarak Kalkınma

Barajlar, madenler, enerji santralleri, askeri üsler: Bunlar "kalkınma" adı verilen ve devleti, bürokrasiyi ve teknokrasiyi modernleştirmenin gerekçesini sağlayan yeni dinin tapınaklarıdır. Bu dinin sunağında kurban

edilen şey doğanın ve insanın yaşamıdır. Kalkınmanın kutsalları, diğer kutsal şeylere, özellikle de kutsal topraklara zarar vererek ve saygısızlık ederek oluşturulur, toplumun ve topluluk bağlarının bozulmasına, halkların ve kültürlerin köklerinden koparılmasına dayalıdır. Toprak kutsal bir ana, doğa ve toplum da yaşamın rahmi olduğu için, onun dokunulmazlığı "kalkınmanın" geri kalmış ve ilkel ilan ettiği toplumların örgütleyici ilkesi olagelmiştir. Fakat bu insanlar bizden geride değil bizim çağdaşlarımızdır. Bizden farkları geçmiş bir çağa ait olmaları değil neyin kutsal olduğuna, neyin korunması gerektiğine dair farklı bir algıya sahip olmalarıdır. Kutsallık, parçayı bütüne bağlayan bağdır. Toprağın mukaddesliği sürdürülmeli, insan eylemine sınırlar konmalıdır. Kalkınmanın müdürlerinin, bu yeni dinin başrahiplerinin bakış açısından ise toprak ile aramızdaki kutsal bağlar, değiştirilmesi ve kurban edilmesi gereken ayak bağı ve engellerdir. Çünkü toprağı kutsal sayan insanlar köklerinden koparılmaya gönüllü olmayacak, "kalkınma" için evlerinden ve vatanlarından sökülüp, ekolojik ve kültürel mülteciler olarak endüstriyel toplumun boş arazilerine atılmaları için bir polis devleti ve terörist taktikler gerekecektir. Kalkınma projesini uygulamak için buldozerlerin yanı sıra genellikle kurşunların da kullanılması gerekir.

Hindistan'da bu kıyımın şiddeti ancak yeni yeni görünürlük kazanmaktadır. İlerlemenin kurbanları elbette köklerinden koparılmayı deneyimlemiş ve buna karşı direnmişlerdir. Fakat hem kurbanlar hem de devlet, kurbanları daha yüksek "ulusal çıkarlar" için küçük bir fedakarlık olarak görmüştür. Kırk yılı aşkın planlı kalkınma süresince gerçekleşen doğa ve toplumun planlı yıkımı artık göz ardı edilemez boyuttadır ve yüksek "ulusal çıkarların" kökleri olmayan seçkin bir azınlığın eline geçtiği anlaşılmıştır. Hindistan'da son kırk yıllık kalkınma sürecinde 15 milyon kişi memleketinden koparılmıştır.[1] Bu insanlarla

toprak arasındaki bağlar, madenler, barajlar, fabrikalar ve yaban hayatı koruma parkları için feda edilmiştir.

"Kalkınma" karşısında mücadele eden Hint halkının şarkı ve sloganlarında bir kelime tekrar tekrar karşımıza çıkar: "*mati*", yani toprak. Bu insanlar için toprak sadece bir kaynak değildir; varlıklarının özünü sağlamaktadır. Hint toplumunun geniş kesimleri için toprak hâlâ kutsal bir anadır.

"Kalkınma", doğa ile bağların ekolojik ve kültürel olarak kopması anlamına gelmiş ve toplumsal yansıması da organik toplulukların soyut kimlikler arayan, köklerinden koparılmış birey gruplarına dönüşmesi olmuştur. Bugün Güney'de ekoloji hareketleri olarak adlandırılan şey, aslında köklenme hareketleri, köklerden koparılış başlamadan önce buna karşı direnme hareketleridir. Ve etnik çatışmalar olarak algılanan şeyler de genellikle, kendine özgü yöntemlerle, köklerinden koparılmış insanların toplumsal ve kültürel kökler arama hareketleridir. Bunlar kalkınmanın yarattığı yıkıntılar içinde insanların benlik duygularını ve kendi kaderlerinin kontrolünü yeniden ellerine alma mücadeleleridir.

Kutsal Bir Ana Olarak Toprak

Kalkınma projeleri girdikleri her yerde toprağı parçalar ve insanlarla toprak arasındaki bağları koparır:

"*Mati Devata, Dharam Devata* (Toprak bizim Tanrıçamızdır; bizim dinimizdir)." Bunlar "Gandmardhan'ı Kurtar"[2] hareketinden Adivasi* kadınlarının, Orissa eyaletinde bulunan Gandmardhan tepelerindeki barikatlardan polis tarafından sürüklenirken toprağa sarılarak söyledikleri sözlerdir. Harekette yer alan 70 yaşındaki Dhanmati adlı kadın

* Güney Asya'da dağılım gösteren etnik bir grup (ç.n.)

şöyle söylemiştir: "Biz canımızı veririz ama Gandmardhan'ı asla. Bize ihtiyacımız olan her şeyi veren bu tepeyi kurtarmak istiyoruz."

Gandmardhan ormanları zengin bir bitki çeşitliliği ve su kaynağıdır. Bu ormanlar yıl boyu akan 22 dereyi beslemekte, bunlar birleşerek Mahanadi'nin de aralarında bulunduğu beş büyük nehri oluşturmaktadır. Hint mitolojisine göre Gandmardhan, Ramayana destanında tanrı Hanuman'ın Lakşmana'nın hayatını kurtarmak için kullandığı şifalı bitkileri topladığı yerdir. Şimdi "kalkınma" için bu kurtarıcının yok edilmesi gerekmektedir. Bharat Alüminyum Şirketi'nin (BALCO) boksit madenciliği yapabilmesi için buraya tecavüz etmesi gerekmektedir. BALCO, Gandmardhan'a gelmeden önce, yine önemli bir dağ olan ve Narmada, Sone ve Mahanadi nehirlerinin kaynağını barındıran Amarkantak'ın da kutsallığını ve ekolojisini yok etmiştir. Amarkantak'ın yok edilmesi, başlangıçta sanıldığından daha küçük oldukları anlaşılan rezervler için oldukça yüksek bir maliyet olmuştur. BALCO, Madhya Pradesh eyaletinin Korba ilçesindeki 100 bin tonluk alüminyum fabrikasını beslemek amacıyla Gandmardhan tepelerinin tecavüzüne başlamak için Orissa'ya gelmiştir.

Bölgenin kabile halkları 1985 yılından beri şirketin çalışmalarını engellemekte ve istihdam tekliflerinin cazibesine direnmektedir. Polisin desteği bile kararlı protestoları durduramamıştır.

Bu çatışma ve yıkım gereksizdir çünkü Hindistan'ın çok fazla alüminyuma ihtiyacı olmayıp hatta üretim fazlası vardır. Fakat bu madencilik faaliyeti Hindistan halkının ihtiyaçlarına değil kendi alüminyum fabrikalarını kapatıp Hindistan gibi ülkelerden ithalatı teşvik eden endüstrileşmiş ülkelerin talebi için yapılmaktadır. Japonya alüminyum izabe kapasitesini 1.200.000 tondan 140.000 tona düşürmüş ve artık alüminyum ihtiyacının yüzde 90'ını ithal etmektedir. Aynı Japon

firmaları Hindistan'daki ihraç işleme bölgelerinde ortak teşebbüsler kurarak geri satın alma düzenlemeleriyle alüminyum ürünleri üretmeyi teklif etmişlerdir.[3] Dolayısıyla, zengin ülkeler kendi çevrelerini, ekonomilerini ve lüks yaşam tarzlarını korumak istedikleri için, Gandmardhan'daki kabile halklarının hayatları tehdit altındadır.

Bihar eyaletindeki Chotanagpur platosunda yaşayan kabilelerin toprakları, kömür madenleri ve demir cevheri çıkarmak ve nehirlerin üzerine barajlar kurmak için yok edilmektedir. Dünya Bankası tarafından finanse edilen Suvarnarekha barajı 127 milyon ABD doları krediyle, esasen genişlemekte olan Jamshedpur çelik kentine endüstriyel su sağlamak için inşa edilmektedir. Bu barajlar 80 bin kişiyi göçe zorlayacaktır. 1982 yılında baraj karşıtı kabile hareketinin lideri Ganga Ram Kalundia polis tarafından vurularak öldürülmüştür. Bundan yedi yıl sonra, kabiledaşları barajın inşasına hâlâ karşı çıkmaktadır çünkü baraj onları doğdukları topraklardan, karınlarını doyurageldikleri, onları atalarına bağlayan topraklardan koparacaktır. Suvarnarekha barajına karşı kabile hareketinden Surendra Biruli'nin sözleriyle:

> Atalarımızla bağımız hem toplumumuzun hem de toplumumuzun yeniden üretiminin temelidir. Çocuklarımız atalarımızın mezar taşlarının etrafında oynayarak büyürler. Atalarımızın yolunu öğrenirler. Atalarımızla ilişkimiz olmadığında hayatımızın anlamı olmaz. Bize tazminattan bahsediyorlar; bu mezar taşlarını baraj sularının altına gömerlerse hayatımızın anlamını kaybetmemizi nasıl tazmin edebilirler? Rehabilitasyondan söz ediyorlar; tecavüz ettikleri kutsal yerleri rehabilite edebilirler mi?[4]

Orissa'nın kıyı bölgesinde yer alan Balliapal halkı, 70 bin kişiyi verimli topraklarından sürecek olan ulusal roket deneme alanının kurulmasına karşı direniyor. Protestocular, toprakla olan bağlarının deneme alanına karşı direnişlerinin temeli olduğunu tekrar tekrar dile getiriyor.

"Toprak ve deniz bizim. Canımızı veririz ama toprak anamızı asla." Tazminat tekliflerini reddediyorlar çünkü Balliapal çiftçilerini nesillerdir besleyen ve hayatta tutan toprakla bağlarının kopması nakitle tazmin edilemez. Halk ozanı Brajnath Rai'nin Oriya dilinde yazdığı gibi:

Kilometrelerce uzanan kakao
ve kaju bahçeleri,
sayısız, gür
betel sarmaşıkları
yeşil artistik desenler çiziyorlar
kahverengi kumdan halının üzerine.
Tatlı patates, yerfıstığı
kavun sarmaşıkları
tozlu toprağı süslüyor
daima yeşil.
İnsanlara
büyük vaatlerde bulundular
uzun, müreffeh bir yaşam için,
ve kalplerine işledi
çalışan insanların
bitmez tükenmez bir yaşama umudu.
Ama bugün birden bire,
güç delisi bir avcının aç gözleri
yeşil bedenimizin üzerine düştü.
Onu parçalara ayırmak,
canının istediği kadar içmek için
taze kırmızı kandan.
Lanetli bir avcı
uluorta nişan aldı
kalbimize
güdümlü bir füze fırlatmak için.

Karnını topraktan doyuran topluluklar için toprak, Kartezyen uzayda yer alan fiziksel bir mülk değil, tüm anlamların kaynağıdır.

Avustralyalı bir aborijinin dediği gibi, "Toprağım benim bel kemiğimdir. Toprağım benim temelimdir." Toprak ve toplum, yeryüzü ve onun insanları, birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Kabile ve köy toplumlarında kültürel ve dini kimlik topraktan gelir, toprak sadece bir "üretim etmeni" olarak değil toplumun ruhu olarak görülür. Toprak çoğu kültürün ekolojik ve ruhani evini teşkil etmiştir. Sadece biyolojik yaşamın değil kültürel ve ruhani yaşamın da rahmidir. Tüm gıda kaynaklarını temsil eder ve en derin anlamıyla "ev"dir.

Bastar eyaletinde yaşayan Hill Maria kabilesi, toprağı, yani *bhum*u, evleri olarak görür. *Shringar Bhum* bitkiler, hayvanlar, ağaçlar ve insanların oluşturduğu evrendir. Topluluğun gündelik yaşamını oluşturan hafıza, efsaneler, hikâyeler ve şarkıları barındıran kültürel ruhani mekândır. *Jagha Bhum* ise bir köydeki sosyal aktivitelerin fiziki mekânına verilen addır. Savyasaachi'nin aktardığına göre köydeki bir ihtiyarın sözleri şöyledir:

> Güneş, Ay, hava, ağaçlar benim devamlılığımın işaretleridir. Bunlar yaşamaya devam ettikçe toplum hayatı da devam edecektir. Ben *bhum*un bir parçası olarak doğdum. Bu *bhum* ölünce öleceğim... Bu *bhum*un içindeki her şeyle birlikte doğdum, onlarla birlikte gideceğim. Hepimizin yaratıcısı bize yemek verecek. *Bhum*da bu kadar çok çeşitlilik ve bolluk varken benim yemek ve devamlılık için endişelenmem için hiçbir sebep yok.[5]

Dolayısıyla toprak, doğanın ve toplumun hayatının yaşam üretiminin koşuludur. O halde toplumun yaşam üretimi için toprağın bütünlüğünün korunması, toprağa kutsallık atfedilmesi gerekir.

Toprağın kutsallığının kaldırılması mekânın anlamındaki değişiklikler aracılığıyla gerçekleşir. Kutsal mekân, yani tüm anlamların ve canlıların evreni ve tüm ihtiyaçların ekolojik kaynağı, tek bir yere,

Kartezyen uzayda bir konuma dönüştürülür. Bu yer, bir kalkınma projesi için seçildiği takdirde ruhani ve ekolojik ev özelliği yok edilir. Orta Hindistan'da, yaşlıların çocuklara kabile hayatının toprak ve ormanın hayatıyla derinden ve yakından ilişkili olduğunu aktarmak için anlattıkları bir hikâye vardır:

> Orman yanıyormuş. Rüzgârın savurduğu alevler, üstünde bir kuşun oturduğu güzel bir ağacın etrafını sarmış. Yangından kaçan yaşlı bir adam kuşu görmüş ve ona "Minik kuş, neden uçup gitmiyorsun? Kanatların olduğunu unuttun mu?" demiş. Kuş şöyle cevap vermiş: "Yaşlı adam, yukarıdaki boş yuvayı görüyor musun? Ben burada doğdum. Cıvıltı seslerinin geldiği şu küçük yuvada ise çocuğumu büyütüyorum. Onu bu ağacın çiçeklerinden topladığım nektarla besliyor ve kendim de olgun meyvelerini yiyerek hayatta kalıyorum. Ve yerdeki gübreleri görüyor musun? Orada pek çok tohum çimlenecek ve yeşilliğin yayılmasını sağlayacak; benden önce ailemin yaptığı ve benden sonra çocuklarımın yapacağı gibi. Benim hayatım bu ağaca bağlı. O ölürse ben de kesinlikle onunla birlikte öleceğim. Hayır, kanatlarımı unutmadım.[6]

İnsanların ata topraklarından ayrılmamaları, doğada ve toplumda yaşamı sürdürülebilir biçimde yeniden üretmeye devam etmeleri, yeryüzünün ve toprak etiğinin korunması olarak görülmemiştir. Bunun yerine, durağanlığın kanıtı, devam etmeyi, "ilerleme"yi beceremememek olarak görülmüştür. Devam etme ve ilerleme dürtüsü kalkınma projesi tarafından sağlanmış ve projenin getireceği kökleme ve yıkım neo-Kartezyen "yer değiştirme" kategorisi altında temizlenmiştir.

Peter Berger kalkınmayı, "yaygınlaşan evsizlik durumu" olarak tarif etmiştir.[7] Evsizliğin yaratılması hem "ev"in ekolojik olarak yıkımı, hem de insanların evlerinden kültürel ve ruhani anlamda sürülmesi aracılığıyla gerçekleşir. "Ekoloji" kelimesi *oikos*, yani hane kelimesinden türemiştir ve ekolojik yıkım, özünde ruhani ve ekolojik hanenin yani

*bhum*un yıkımıdır. Mekâna kutsallık kategorisi yerine Kartezyen bir kategori verilmesiyle, kalkınma teknokratlarının ve ajanslarının, etkinliklerini "Kalkınma Projelerinde Gönülsüz Yeniden Yerleşim"in yönetilmesine doğru genişletmeleri mümkün hale gelir. "Yer değiştirme" ve "yeniden yerleşim" terimleri aracılığıyla geri dönüşü olmayan bir soykırım ve ekokırım süreci nötrleştirilir. Dünya Bankası gibi ajansların, kalkınma projelerinin hizmet ettiği "olumlu" uzun vadeli "ulusal" çıkarları ile yeniden yerleştirme ve rehabilitasyon projeleriyle "yerel" toplulukların yüklendiği yer değiştirmenin "olumsuz" etkilerini barıştırmaktan bahsetmeleri mümkün hale gelir.

Toprağı kutsal sayanlar için yer değiştirmek akıl almaz bir durumdur. Dünya Çevresel Kalkınma Komisyonu'nun kamuya açık toplantısında Krenak kabilesinden bir ihtiyar, yeniden yerleşimin imkânsızlığından şöyle söz etmiştir:

> Hükümet Rio Doce vadisindeki toprağımızı aldığında bize başka bir yer göstermek istediler. Ama devlet, hükümet bizim gidecek başka bir yerimiz olmadığını asla anlamayacak. Krenak halkının yaşayabileceği ve yeniden var olabileceği, Tanrılarımızla, doğamızla konuşabileceğimiz, yaşamımızı kurabileceğimiz tek yer Tanrı'nın bizi yarattığı yerdir. Hükümetin bizi çok güzel bir yere, bol av ve balık bulunan iyi bir yere yerleştirmesi işe yaramaz. Krenak halkı olarak biz ölmeye devam ediyoruz ve yaşayabileceğimiz tek bir yer olduğunda ısrar ederek ölüyoruz. İnsanlığın yetersizliğini görmek beni mutlu etmiyor. Buraya gelip bunları dile getirmekten zevk almıyorum. *Üzerinde yaşadığımız gezegeni, insanların her şeyin yerini değiştirebilecekleri bir satranç tahtası olarak görmekten artık vazgeçmeliyiz. Gezegeni kâinattan bağımsız bir şey olarak göremeyiz.*[8] (Vurgu eklenmiştir.)

Toprağı anne, insanları da onun efendisi değil çocukları olarak gören bu doğa anlayışı, çoğu zaman çok dar ve sınırlı bir bakış açısı

ve yaklaşımla feda edilmiş olsa da, evrensel olarak eskiden beri paylaşılmaktadır. Fakat bunun yerine önce sömürgecilik ve sonra kalkınma aracılığıyla, beyaz adamın kültürü getirilmiştir. Bu kültürde toprak, sadece ele geçirilecek ve sahip olunacak bir alan olarak görülmektedir.

Sömürgecilik ve kapitalizm, toprağı ve araziyi yaşam kaynağı ve insanların karınlarını doyurmalarını sağlayan bir müşterek olmaktan çıkarıp, alınıp satılabilen ve ele geçirilebilen bir mülke dönüştürmüş, sömürgeciliğin bitiremediği işi de kalkınma devam ettirmiştir. İnsanın rolünü misafirlikten yırtıcılığa dönüştürmüştür. Kutsal bir mekânda insan ancak bir misafir olabilir, oranın sahibi olamaz. Toprağa ve yeryüzüne yönelik bu tutum, yani onu özel mülk değil kutsal bir ev olarak görmek, çoğu Üçüncü Dünya kültürünün özelliğidir. Şef Seattle'ın mektubu ekolojik bir vasiyetname haline gelmiştir:

> Dünya insana ait değil, insan dünyaya aittir. Her şey, bir aileyi birleştiren kan gibi, birbirine bağlıdır. Dünyanın başına gelen her şey dünyanın oğullarının da başına gelir. İnsan yaşam ağını ören kişi değil sadece onun bir ipliğidir. Bu ağa ne yaparsa aslında kendisine yapmış olur.[9]

Afrika'daki yerlilerin dünya görüşlerinde, dünyanın bir bütün olarak tek bir dokudan oluştuğu kabul edilir. İnsan sırf ruhu yüzünden onun üzerinde hâkimiyet kuramaz. Dahası, bu dünya kutsanmıştır ve insan onu kullanırken ihtiyatlı olmalıdır. Bu dünyada insan, tasarruf hakkı olan bir mal sahibi olarak değil bir misafir gibi davranmalıdır.[10]

Evrenin ritimleri ve örüntüleri değiştirildiğinde müşterekler de özel mülkiyetle yer değiştirir. Yerli topluluklarda bireylerin özel mülkiyet hakları yoktur ve bunun yerine tüm kabile kullandığı toprağın emanetçisidir. Topluluk ya da kabile sadece o an hayatta olan üyeleri değil ataları ve gelecek nesilleri de içerir. Özel mülkiyet haklarının ve mülk

olarak mekân kavramının olmaması yerli toplulukların topraklarının ellerinden alınmasını kolaylaştırmaktadır.

Kutsal bir mekânın tanımlanmasında toprak bir harita üzerinde kadastral bir mekânı ya da bir mıntıka birimini tanımlamaz. Benedict Anderson'un[11] ortaya koyduğu gibi, dünyanın büyük bölümünde mıntıkasal mekânın yaratılması bir sömürgecilik aracı olmuştur. Anderson, Tayland'da kültürel mekândan mıntıkasal mekâna doğru kaymanın izini sürmüş, 1900 ve 1915 yılları arasında geleneksel kelimeler olan *brung* ve *muang*ın kutsal yerler ve belirli nüfus merkezleri bakımından "egemenlik" imgeledikleri için büyük ölçüde yok olduklarını göstermiştir. Bunların yerine *prathet*, yani "ülke" gelmiş ve mekânı, sınırlanmış mıntıkasal mekân bakımından imgelemiştir. Dolayısıyla egemenlik, topraktan ve toprakla bağlantılı topluluklardan ulus devletin egemenliğine kaymıştır. Doğanın kanunları ve bunların evrenselliği, yerini insanları ata topraklarından koparark dünya piyasası mantığının önünü açan polis devleti kanunlarına bırakmıştır.

Bu yolla organik topluluklar gecekondu sakinlerine ya da yoğun kentsel ya da endüstriyel alanlara dönüşürler. Kalkınma, doğanın ve toplumun bütünlüğünü ve ruhunu çalarak, yeni "tapınaklar" inşa eder. Toprağı kutsal analıktan çıkarır ve kullanılıp atılabilir bir nesneye, altındaki mineraller için talan edilebilecek ya da dev barajlar altında boğulabilecek bir şeye dönüştürür. Toprağın çocukları da kullanılıp atılabilir hale gelir; madenler ve barajlar arkalarında çorak topraklar ve köklerinden koparılmış insanlar bırakır. Kutsal mekân olarak toprağın kutsallığının bozulması o zaman sömürgeciliğin, şimdi de kalkınmanın ayrılmaz bir parçasıdır. Rifkin'in[12] son derece yerinde ifadesiyle, "Kutsallığa tecavüz, insanların avlarını öldürmek ve yemeye hazırlamak için kullandıkları bir tür psişik ritüeldir."

Mekânın kutsallığının bozulması ve yerel toplulukların köklerinden koparılmasının ironik yönü, kalkınmada kullanılan seküler mekân kategorilerinin, işgalciler onların evlerini özel mülk olarak ele geçirirken, o yerin ilk sahiplerini yabancılara dönüştürmesidir. Mekânın anlamındaki değişimle birlikte halk ve toplum siyasi olarak yeniden tanımlanır. Doğa ve toplum üzerinde yeni iktidar ve kontrol kaynakları yaratılır. Doğa, toplum ve farklı topluluklar arasındaki ilişkiler değiştirilir; yerine doğa, insanlar ve halklar arasındaki soyut ve katı sınırlar konurken güç ve anlam topraktaki köklerden ulus devletle ve küresel sermaye ile ilişkilere kayar. Bu tek boyutlu, homojenleştirici erk kavramları yeni ikilikler ve yeni dışlanmalar yaratmaktadır.

Anlaşılan o ki yeni sınırlar o topraklara ait olan insanlar için konur. Toprağı sömürgeleştirip yok etmeye gelenlere ise herhangi bir sınır konmaz. Mali danışman Kaninchi Ohmae'nin sözleriyle:

> Siyasi bir haritada ülkeler arasındaki sınırlar her zamanki kadar nettir. Fakat rekabet haritasında, yani gerçek finansal etkinlik akışlarını gösteren bir haritada, bu sınırlar büyük ölçüde ortadan kalkmış durumdadır... Sınırsız ekonomi... bu sınırların ötesine istedikleri gibi geçebilenlere daha fazla kâr elde etmek için inanılmaz fırsatlar sunuyor. Artık paranın, güvencelerin, hizmetlerin, seçeneklerin, geleceklerin, bilginin ve patentlerin, yazılım ve donanımların, şirketlerin know-howların, varlık ve üyeliklerin, tabloların ve markaların geleneksel sınırlar üzerinden herhangi bir ulusal hassasiyet olmaksızın alınıp satılabildiği bir dünyada yaşıyoruz.[13]

Notlar

1. Fernandes, Walter and Enakshi Ganguly Thukral, *Development, Displacement and Rehabilitation,* Indian Social Institute, 1989, s. 80.
2. Bahuguna, Sunderlal in *Chipco News,* Mimeo, Navjeevan Ashram, Silyara, 1986.
3. Bandyopadhyay, J., "Havoc," *Illustrated Weekly of India,* 13 Aralık 1987.
4. 1989 yılı Eylül ayında Suvarnarekha'daki su baskını alanında bir gezisi sırasında yazara söylendiği gibi.
5. Savyasaachi, Frederique Marglin ve Tariq Banuri, *Dominating Knowledge,* Zed Books, yayına hazırlanıyor.
6. Rane, Ulhas " The Zudpi Factor", *Santuary,* Cilt VII, Sayı 4, 1987.
7. Berger, Peter ve diğ., *The Homeless Mind,* Londra, Pelican Books, 1981.
8. Krenak, Ailtonü, Co-ordinator of Indian Nation's Union, WCED Public Hearing, Sao Paulo, 28-29 Ekim 1985. Alıntılandığı yer *Our Common Future,* Oxford, Oxford University Press, s. 115.
9. Şef Seattle, Letter to the President of the USA, yayınlandığı yer "If all the beasts were gone," Londra, Royal College of Art, 1977.
10. Mbiti, John S. *The Prayers of African Religion,* Londra, SPCK, 1975.
11. Benedict Anderson, "Nationalism," sunum, WIDER Seminar on Systems of Knowledge as Systems of Power, Karachi, 1989.
12. Rifkin, Jeremy ve Nicanor Peelas, *Algeny,* New York, The Viking Press, 1983.
13. Ohmae, Kenichi, *The Borderless World,* Londra, Collins, 1990, s. 18.

Anavatanın Erilleştirilmesi

Vandana Shiva

Biz Güney Asyalılar, 1992 yılına kadarki yarım yüzyıllık kısa bir zaman dilimi içinde, "anavatan"ın üç farklı anlamına ve yapısına alışmak zorunda kaldık. Bu sırada toprağın ve insanlarının sembolü olan dişil anlamı ise yavaş yavaş kayboldu.

Sömürgecilik döneminde "Hindistan Ana" İngiliz sömürgeciliğine karşı bağımsızlık mücadelesinin sembolü ve ilhamıydı. Sömürgelikten çıkarıcı bir kategoriydi.

"Kalkınma"nın ulus devletin başlıca hedefi olduğu 1947'den 1980'lerin sonuna kadarki kırk yıl boyunca "anavatan" benzetmesi ulusun inşası söyleminden çıkarılmıştı. Devlet *parens patriae*, yani ataerkil ebeveyn rolünde, yaşama hükmediyor ama aynı zamanda ulusal ekonomiyi ve doğal kaynakları uluslararası çıkarların saldırganlığından koruyarak temel ihtiyaçları karşılamaya çalışıyordu.

1990'lı yıllarda ise devletin rolünde kökten bir değişim yaşanmıştır. Ekonomik düzeyde devlet, TNC'ler ve Bretton Woods kurumları, Dünya Bankası, İMF ve GATT tarafından yönetilen bir süper-devlete tamamen tabi kılınmıştır. İMF şartları ve Dünya Bankası Yapısal Uyum Programı aracılığıyla liberalleşme, GATT'ın gerektirdiği şekilde TNC'ler için "serbest ticaret" ile el ele vermiştir. Ama tam da Hindistan halkının küresel piyasadaki ataerkil ama koruyucu ebeveyni olarak

devlet ortadan kalkarken, "Hindistan Ana" köktenci söylemde *Bharat Mana* olarak, bir *shakti* (güç) kaynağı değil komünal ve etnik çatışmaların savaş meydanı olarak ortaya çıkmıştır.

Anavatanın erilleşmesi süreci, paradoksal bir şekilde, tam da dış sınırlar ortadan kalkarken, yeni iç sınır ve kısıtlamaların yaratılması anlamına gelir. Görünüşe göre küresel eklemlenme derinleştikçe ulusal parçalanma da derinleşmektedir. Yönetişim odakları insanların yaşamlarından uzaklaştıkça, daha önce çeşitliliğin olduğu yerde artık derin ayrılıklar oluşur. Küresel mesafelerin ortadan kalkması, daha önce evlerini, sokaklarını, köylerini, kasabalarını ve ülkelerini paylaşanlar arasında uzlaştırılamaz yerel mesafelerin yaratımını gizler. Gittikçe daha fazla insanı geçim kaynaklarından mahrum bırakarak büyüyen piyasalar, silahların ve bombaların kullanımıyla tutsaklık bağlamında özgürlük arayan militaristleşmiş zihinlerin iklimini sunmaktadır.

Anavatan olarak görülen ülkenin yerine sadece TNC'lere hizmet etmek için var olan erilleştirilmiş bir ulus devlet ve militaristleştirilmiş bir ulusalcılık kavramı konmuştur. Piyasanın hizmetindeki devlet ile köktenciliğin hizmetindeki ulusalcılık el ele vererek, 20. yüzyılın ilk yarısındaki özgürlük mücadelemize ilham ve motivasyon olan Hindistan Ana'nın dişil sembolizmini yok etmektedir.

Küreselleşme ve Ulusalcılığın Yükselişi

Çağımızın en yaygın paradokslarından biri dar ulusalcılıklar ile dünya ekonomisinde küreselleşmenin aynı anda yükselmesidir. "Eşit rekabet koşulları"nın tüm kültürleri ve farklılıkları eşitlemesi istenmekte ancak bu "eşitleme" şiddetli hale geldikçe, ulusalcılığın temeli olarak etnik ve kültürel kimliklerin ifadesi de şiddetli hale gelmektedir.

Küreselleşme, kapitalist ataerkinin perspektifinden tanımlandığı haliyle, sadece sermayenin dünyanın tüm kaynaklarına ve pazarlarına erişebilmesi anlamına gelmektedir. Sermaye için özgürlüğün araçları aynı zamanda yerel toplulukların özgürlüklerinin elinden alınmasının araçlarıdır.

Güney Asya'da bağımsızlık döneminde ulus devletin kuruluşu, eskiden var olan, anavatan olarak görülen tek bir ülke içinde birden çok ulus örüntüsünden uzaklaşılması anlamına gelmiştir. O dönemde günlük yaşam yerel olarak belirlenmekte ve yönetilmekteydi, ama bağımsızlıkla birlikte, koruyucu annenin yerine koruyucu ama aynı zamanda diktatöryel bir baba geçmiştir. Devletin iki rolü vardır: Birincisi sömürgeciliğin yok ettiği ya da devletin kendisinin halk ekonomisinden kaldırdığı hizmetleri sunmak ve ihtiyaçları karşılamak, ikincisi ise vatandaşlarını yabancı çıkarların tahakkümünden korumak.

40 yıl süren uluslararası yardım ve kalkınma sürecinin ardından uluslararası serbest ticaret, devletin varoluş sebebi haline gelmiştir. Devletin rolü tersyüz edilmiş, yeni rolü TNC'lere doğal kaynaklar, temel ve önemli hizmetler, imtiyazlar, altyapı ve patent koruması sunarken halkın emek, sağlık, çevre ve insan hakları taleplerinden onları korumak olmuştur.

Bunun için hizmetlerin vatandaşlardan çekilmesi, kemer sıkma politikalarının dayatılması ve devletin yasalarının ve asayiş sağlama mekanizmalarının TNC'lerin çıkarlarını korumak için daha saldırgan şekilde kullanılması gerekmiştir. Devlet artık kamu yararının ve buna bağlı olarak ulusal çıkarların koruyucusu rolünü oynamamaktadır. TNC'leri düzenleyen mekanizma olmak yerine, devlet artık onların koruyucusudur.

Hindistan'da son dönemde yaşanan patent koruma tartışmaları, devletin tersyüz edilmiş rolünü vurgulamaktadır. Hindistan'ın 1970 tarihli

patent yasası öncelikle kamu yararını korumaktadır. ABD ise ticaret yasasının özel 301. maddesi aracılığıyla Hindistan'ın, TNC'lerin kârını ve tekelini korumayı amaçlayan ABD patent sistemini benimsemesini talep etmektedir. Patentler ve fikri mülkiyet hakları meselesinin parlamentoda tartışılması talebiyle 250 vekil bir beyanat[1] yayınladığında, ABD ticaret temsilcisiyle pazarlığa başlamış olan Ticaret Bakanı bu konudaki tartışmaların popüler çıkarlara hizmet ettiğini ve bunun her zaman "gözetilen ulusal çıkarlarla" uyumlu olmadığını söylemiştir. Kamu yararı ulusal çıkarlardan ayrıştırıldığında ve ulusal çıkarlar uluslararası çıkarlara dayandırıldığında, bu bir egemenlik ve demokrasi krizidir.

Devletin egemenliğinin dış güçler tarafından erozyona uğratılması, bu güçlerin devleti artan şekilde araç olarak kullanmasına yol açar ve bu da vatandaşların egemenliğini erozyona uğratır. Köktencilerin etnik ve dini kimliğe dayalı sözde ulusalcılığı sahneye çıkarak, tersyüz edilen devletin yarattığı siyasi boşluğu doldurur.

Hindutva, ya da Hindu köktenciliğinin ulusalcı bir ideoloji olarak ortaya çıkışı küresel eklemlenme ve bunun yol açtığı parçalanmayı içeren ekonomik süreçlere göz yuman bir siyasi ideoloji örneğidir. Köktenciler mevcut özgürlük ve özerklik erozyonunu Hint devletinin küresel sermayeye hizmetkârlık edişi ile ilişkilendirememektedir. Yeni bir eğilim olarak yeniden sömürgeleştirme, siyasi bir mesele olarak ele alınmamaktadır. Sözde ulusalcı bir ideoloji olarak köktencilik, bugüne ve geleceğe bakmak yerine geçmişi, erilleştirilmiş ve militaristleştirilmiş kategoriler üzerine yeniden inşa etmeye çalışır. Yeniden sömürgeleştirme döneminde özgürlükleri korumak için ihtiyaç duyulan ulusalcılık türünü yaratmayı başaramayan sözde ulusalcılığının siyasi kültürü, içeride ayrışma yaratır ve şiddeti körükler. Ulusal kimliğin geri alınmasını, Gandhi'nin dünya görüşünde olduğu gibi küresel ekonomiyle ekonomik ve siyasi

olarak işbirliği yapmamaya dayandırmak yerine, küresel piyasalara tam ekonomik, siyasi katılıma ve komşu topluluklar arasında işbirliğinin ortadan kaldırılmasına dayandırır. İçerdeki "düşman"ı finanse etmek aynı zamanda mertlik ve şiddet söyleminin yükselişiyle el eledir.

Paola Bacchetta'nın[2] gösterdiği gibi, Hindistan'ın iki önemli ruhani lideri olan Rama Krishna ve Aurobindo'ya göre ülkenin sembolü olarak anne, tüm çeşitliliğiyle bütün çocukları için sevgi yüklüdür, enerji ve koruyuculuk kaynağıdır. *Hindutva*'nın *Bharat Mata*'sı ise "yiğit oğulları" tarafından korunmaya muhtaçtır. Hindistan Ana'dan *Bharat Mata*'ya geçiş feminist sembolizmde etkenlikten edilgenliğe geçiştir. Kali'nin dişil gücü erkeğin yiğitliğine yol açar. Anavatanın erilleştirilmesi de, dolayısıyla, güç ile dişillik ve çeşitlilik arasındaki tüm ilişkilendirmeleri ortadan kaldırmayı gerektirir. Güç ve kuvvet artık militaristleştirilmiş eril kimlik biçimlerinde tanımlanırken, çeşitliliğe karşı hoşgörü efemine ve zayıflık olarak tanımlanır. Bu yolla, ulusalcılık adı altında bir dışlama ve şiddet siyaseti inşa edilir. Ulusalcılık, geçmişi yeniden inşa ederek egemenliğini meşrulaştırır. Bu kalıp içinde "ulusalcılık" ulusötesi tahakküm ve üretimin, tüketim örüntülerinin ve kültürel değerlerin Batılılaştırılmasına karşı direniş olarak değil küresel işgali kolaylaştıran yerel ideoloji olarak ortaya çıkar. *Hindutva*'nın Hindistan'ın modernleştirilmesi ideolojisi olduğu sürekli tekrarlanır. Liberalleşme ve modernleşme anavatan ile tüm bağların koparılmasına dayalıdır. Anavatanın erilleştirilmesi, anavatanın insanların kalplerinden ve zihinlerinden çıkmasına sebep olur.

Çoğulluktan İkiliğe

Esasen kalkınma süreci, anlam ve hayatta kalma kaynağı olarak toprağa sırt çevrilmesine ve bunların ikisi için de devlete ve onun kaynaklarına dönülmesine sebep olmaktadır. Toprakla aramızdaki organik bağların

koparılması, toplum içindeki organik bağların da yok olmasına sebep olmaktadır. Birbiriyle ve toprakla işbirliği yapan, çeşitlilik içeren topluluklar toprağı ele geçirmek için birbiriyle rekabet eden farklı topluluklar haline gelmektedir. Kalkınmanın homojenleştirme süreçleri farklılıkları tamamen ortadan kaldırmamaktadır. Bu farklılıklar çoğulluğun bütünleştirici bağlamında değil, homojenleştirmenin parçalayıcı bağlamında varlığını sürdürmektedir. Olumlu çoğulluklar yerini olumsuz ikiliklere bırakmakta, bunların hepsi "öteki" ile rekabet halinde, ekonomik ve siyasi gücü tanımlayan kıt kaynaklar için yarışmaktadır.

Kalkınma projesi, bir büyüme ve bolluk kaynağı olarak sunulmaktadır. Fakat topraktan gelen bolluğu yok edip yerine devletin kaynaklarının konulmasıyla, yeni kıtlıklar ve kıt kaynaklar için yeni çatışmalar yaratılmaktadır.[3] Hiçbir şeyin kutsal olmadığı ve her şeyin bir fiyatı olduğu durumların özelliği bolluk değil kıtlıktır. Anlam ve kimlik, topraktan devlete, çoklu tarihlerden, Rostow'un modelinin savunduğu gibi,[4] "geleneksel"den "modern" toplumlara doğru hareket edilen tekil ve çizgisel bir tarihe kayarken, süregelen etnik, dini ve bölgesel farklar zorla "dar ulusalcılığın" deli gömleğine sokulmaktadır.

Köklerinden koparılmış topluluklar ruhani olarak toprağa ve yeryüzüne köklenmek yerine parçalanmış devletlik ve dar ulusalcılık için savaşarak kendilerini yeniden bir yere bağlamaya çalışırlar. Çeşitlilik sakatlanarak ikiliğe, dışlanma deneyimine, "içeride" ya da "dışarıda" olma deneyimine dönüştürülür. Çeşitliliğe tahammülsüzlük yeni bir toplumsal hastalık haline gelir ve toplulukları çöküş ve şiddete, çürüme ve yıkıma karşı savunmasız hale getirir. Çeşitliliğe tahammülsüzlük ve kültürel farklılıklarda ısrar, -homojenleştirici devlet, homojenleştirici kalkınma projesini yürütürken- toplulukları birbirine düşürür. Fark-

lılık, çeşitliliğin zenginliğinin temeli olarak görülmek yerine ayrılığın ve ayrılıkçılık ideolojisinin temeli olur.

Güney Asya bölgesinde en "başarılı" ekonomik büyüme ve kalkınma deneyleri (Pencab ve Sri Lanka), 20 yıldan kısa bir süre içinde birer şiddet ve sivil savaş kazanı haline gelmiştir.[5] Kültürel çeşitliliğe sahip toplumlar, kalkınma modellerine uyumlandırılmak için mühendisliğe uğradıklarında, organik topluluk kimliklerini kaybetmişlerdir. Kırılmış, parçalanmış sahte kimlikleriyle, modern devlet tarafından tanımlanan ellerinde kalan son toplumsal mekan için rekabet etmeye çalışırlar.

Bugün Üçüncü Dünya ülkelerinde etnik, dini ve bölgesel çatışmaların yükselmesinin, olumlu kimliklerinden yoksun bırakılan ve tüm "ötekiler" bakımından olumsuz bir benlik hissine itilen insanların, ekolojik ve kültürel köklerinden koparılmasıyla bağlantılı olması gayet olasıdır. Yeşil Devrim mucizesinin timsali olan Pencab, yakın geçmişe kadar dünyanın en hızlı büyüyen tarım bölgelerinden biriyken, bugün çatışma ve şiddetle çalkalanmaktadır.[6] Resmi tahminlere göre Pencab'da son on yıl içinde en az 10 bin kişi hayatını kaybetmiştir.[7] 1986 yılında 598 kişi şiddetli çatışmalarda öldürülmüş, 1987 yılında bu sayı 1544 olmuş ve 1988'de 3000'e yükselmiştir. 1992 yılında hâlâ barıştan eser yoktur. Pencab toprak ile toplum arasındaki bağların koparılmasına dayalı teknolojik değişimlerin en gelişmiş örneğidir. Yeşil Devrim stratejisi, Üçüncü Dünya çiftçilerini gübrelerin, böcekkırıcıların ve tohumların küresel piyasasına eklemlendirmiş, kendi toprakları ve topluluklarıyla aralarındaki organik bağları koparmıştır. Bunun sonuçlarından biri su altında kalmış topraklar ya da tuzlanmış çöller, hastalıklar ve böcek istilasına uğramış monokültürlerle sonuçlanan toprak hasarı olmuştur.[8] Bir diğer sonuç ise topluluk içinde, özellikle kadın ve çocuklara yönelik

şiddet olmuştur. Kültürel parçalanma ile ilişkili ticarileştirme, yeni bağımlılık, istismar ve saldırganlık biçimleri yaratmıştır.

Sihlerin 1980'lerin başlarındaki dini dirilişi, piyasaya hizmet etmeyen tüm değerleri yok ederek yaratılan etik ve kültürel boşlukta kimlik arayışının bir ifadesidir. Kadınlar bu hareketin en etkin üyeleri olmuşlardır. Buna paralel olarak, yine çoğunluğu Sih olan bir çiftçi hareketi ortaya çıkmış, kısa süren bir refah döneminin ardından Pencablı çiftçilerin iç yüzünü gördükleri devletin merkezi ve merkezileştirici tarım politikalarını protesto etmişlerdir. Fakat Sihlerin çiftçi ve dini bir topluluk olarak mücadeleleri hızla komünalistleştirilmiş ve militaristleştirilmiştir. Pencab halkı bir taraftan, Haziran 1984'te en kutsal Sih tapınağı olan Altın Tapınak'a yapılan askeri saldırıda (Maviyıldız Operasyonu) olduğu gibi devlet terörünün kurbanı olmuş, bu saldırı tapınakta saklanan köktencileri hedef almış olsa da, 400 masum hacının ölümü ve kutsal mabedin ciddi ölçüde hasara uğramasıyla sonuçlanmıştır.[9] Diğer taraftan, adalet anlayışları Sih kimliğinin dar devlet algısının siyasi sınırları ile kısıtlanmış olan Sih gençliğinin terörizminin kurbanı olmuştur. Beş nehir üzerine kurulu Pencab unutulmuş ve Kalistan olarak yeniden tanımlanmıştır. Toplum yaşamını örgütlemenin metaforu olarak, toprağın yerini devlet almıştır.

Dolayısıyla, çatışmalar devlet statüsü ve güç yarışı için, komünalistleştirilmiş bir bölgeye taşınmıştır. Çatışmalar, başlangıçta olduğu gibi gözü açılmış, huzursuz ve parçalanmakta olan bir çiftçi topluluğu ile tarım politikası, finans, krediler, girdiler ve tarımsal ürünlerin fiyatlarını kontrolünde tutan merkezileşen bir devlet arasındaki gerilimlerden uzaklaşmıştır. Aynı zamanda, Yeşil Devrim'in toplumsal ve ekonomik etkilerinin kültürel ve etik olarak yeniden değerlendirilmesinden de uzaklaşmıştır. Yeşil Devrim'in bir barış ve bereket stratejisi olduğu sa-

nılmıştır. Bugün Pencab'da barış söz konusu değildir. Ayrıca Pencab'ın topraklarıyla da barış yapılmamıştır ve bu barış olmadıkça kalıcı bir bolluk mümkün değildir.

1970'lerin bir diğer kalkınma mucizesi de Sri Lanka'dır. Güney Asya'nın Singapur'u olacağı sanılmış, fakat daha ziyade buranın Lübnan'ı olmuştur. Sri Lanka'yı küresel pazarlara açmak için serbest ticaret bölgeleri kurulmuş, Sri Lanka'yı bir gecede köylü toplumundan endüstriyel bir güce dönüştürmek için tasarlanmış Mahaweli Ganga Hidroelektrik Sulama Projesi[10] gibi dev kalkınma projeleri yapılmıştır. İhracatın serbestleştirilmesi ekonomik sürgün aracılığıyla köksüzleştirmenin ilk seviyesi olmuştur. Kalkınma projeleri ise kökleri daha dolaysız bir şekilde koparmıştır. Sadece Mahaweli projesi için bir milyon insanın, yani ülke nüfusunun yüzde 17'sinin yer değiştirmesi gerekmiştir.[11] Büyük ölçekli ekolojik zararların yanı sıra proje, cinsiyetler ve etnik gruplar arasında yeni dengesizlikler de yaratmıştır. Proje kadınların geleneksel olarak sahip oldukları arazi haklarını tanımamıştır. Göçe zorlanan köylüler Kuzey Orta ve Doğu eyaletlerine yerleştirilmiştir. Bu yerleştirme politikası özellikle Doğu eyaletlerinde demografik örüntüde ciddi değişikliklere yol açmış ve etnik kompozisyonu değiştirerek etnik çatışmaları körüklemiştir.[12] Yaratılan "açık" ekonomi yerel ekonomik ve ekolojik güvenceler açısından yeni maliyetler yaratmış, toplumsal dokuyu parçalayıp yozlaştırmıştır. Toprağa bağlı köklerin ve yerel toplumsal yapıların yok edilmesiyle, yeni güvencesizlikler ve kıtlıklar büyümüş, topluluklar arasında yeni yarışma alanları ortaya çıkmış ve bu yarış ulus devletlerin militarist gücü taklit edilerek yürütülmüştür. Şu anda Sri Lanka'da şiddet yeni toplum düzeni haline gelmiş, 1989 yılı içinde 30 bin kişi öldürülmüştür. Cinayetler halen tüm hızıyla sürmektedir.

Sri Lanka'daki şiddetin son kurbanlarından biri Jaffna Tıp Fakültesi'nde öğretim görevlisi olan arkadaşım Rajini Thiranagama oldu. 1989 yılının başlarında Güney Asya feministleri arasında diyalog amaçlı bir etkinlikte birlikte 10 gün geçirmiştik ve Rajini şiddet ve ölüm kültürü meselesini defalarca dile getirmişti. Ölümün kutlanmasını durdurmak için yaşamın kutlanmasını yeniden başlatmaya yönelik yeni feminist yollar bulmaya çağırmıştı bizi... Vurulmasından sadece dokuz gün önce, Rajini "silahların yol açtığı inanılmaz zulüm ve bozulma (devletler toplulukları militaristleştirmişti ve dar ulusalcı sloganlar pek çok cinayeti azmettirmişti)" hakkında yazmış ve kadınları öne çıkmaya ve "yaşamı savunmaya, silahsızlanmayı savunmaya" çağırmıştı.

Ama Sri Lanka'da gittikçe daha fazla genç kadın silahlanmakta, özgürlüğün elde edilmesi zorlaştıkça, militarist ve şiddet yüklü bir özgürlük arayışıyla erkeklere özenmektedir.

1991 yılının Mayıs ayında Hindistan Başbakanı Rajiv Gandhi, Tamil Kaplanları'ndan* olduğu söylenen genç bir kadının, bir intihar bombacısının suikastine kurban gitmiştir. Bundan birkaç yıl önce Rajiv'in annesi İndira Ganghi de Pencap sorunuyla ilgili olarak suikaste uğramıştır. Yani çok hızlı bir şekilde, sadece on yıl içinde, militarizm ve çeşitliliğe tahammülsüzlük bu şiddetsizlik topraklarını, Buda ve Gandhi'nin vatanını ele geçirmiştir.

---

* Sri Lanka'da Tamil etnik grubunun yaşadığı bölgenin bağımsızlığı için mücadele eden ayrılıkçı örgüt. (ç.n.)

Notlar

1. National Working Group on Patents, Statement of Parliamentarians.
2. Bacchetta, Paola "The construction of male and female in RSS Discourse," mimeo.
3. Shiva, V. *Violence of the Green Revolution,* Zed Books, Londra, 1991.
4. Rostow, W. E. *The Stages of Economic Growth,* Cambridge University Press, Cambridge, 1979, s. 4.
5. *Pressing Against the Boundaries,* Report of the Workshop on Feminist Theory in South Asia, Bangalore, 1990.
6. Shiva, V., a.g.e., 1991.
7. *Frontline;* 8th Anniversary of Operation Bluestar, 1 Temmuz 1992.
8. Shiva, V., a.g.e.
9. Singh, Patwant ve Malik, Harji, "Punjab: The Fatal Miscalculation," Patwant Singh, Yeni Delhi, 1985.
10. Birleşik Ulusal Parti (UNP) 1977'de Sri Lanka'da iktidara geldi ve Mahaweli Projesi stratejilerinde merkezi bir yere sahipti. Proje Sri Lanka'nın en uzun nehri ve en zengin tarım vadisine 1.25 milyar dolarlık beş adet barajın inşasını içeriyordu.
11. Alexis, L., "Sri Lanka's Mahaweli Ganga Project: The Damnation of Paradise," E. Goldsmith ve N. Hildyard (ed.) *The Social and Enverionmental Effects of Large Dams,* Cilt II, Wadebridge Ecological Centre, B.K., 1984, s. 276.
12. Kişisel görüşme, Lalanath de Silva.

Kadınların Babavatanı yoktur

Maria Mies

Eski Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin hoşnutsuz halkı, 1989 yılında her hafta Leipzig'deki "Pazartesi gösterileri" için toplanıyor ve şu sloganı atıyordu: "*Deutschland, eining Vaterland!*" (Almanya, birleşik Babavatan!) O sıralarada Federal Almanya Cumhuriyeti ile Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin hızlı bir şekilde (yeniden) birleşmesinin tüm sorunlarını çözeceğini düşünüyorlardı. Bu siyasi birleşme sayesinde sadece Batı Almanya halkı ile aynı özgürlüklere sahip olacaklarını değil, kapitalist Batı'daki "ayrıcalıklı" Almanlar ile aynı yaşam standardına da sahip olacaklarını umuyorlardı. Bu sloganı sarmalayan coşku düşünüldüğünde bu birleşme sürecinin hem Doğu hem de Batı Almanya'daki kadınlar için ne anlama geldiğini sormak gerekiyordu. Bu Alman "Babavatan"dan ya da herhangi bir babavatandan kadınlar ne bekleyebilirlerdi? Doğu Bloku'nun sosyalist devletlerinde yaşanan değişimler beraberinde artan bir ulusalcılık getirmemiş miydi? Onlar bu süreçlerde ne rol oynamışlardı? Ve son olarak kadınlar, tarihsel olarak, modern ulus devletin yükselişinde ne rol oynamışlardı? Çünkü mükemmel babavatan olarak anılan şey ulus devletti. En azından feministlerin Virginia Woolf'un "kadınların vatanı yoktur" sözünü, ya da burada dile getirmek istediğim şekliyle, kadınların babavatanı olmadığını anımsaması gerekmez miydi? Ayrıca, ekofeminist bir perspektifle, bu süreçlerin

daha fazla çevresel yıkıma yol açıp açmadığını sorgulamamız gerekirdi. Yeni ulus devletler doğayı eski ideolojik devletlerden daha iyi mi koruyacaklardı? İlerleyen sayfalarda bunlar ve bunlarla ilişkili bazı başka soruları, tezler önererek cevaplamaya çalışacağım.

Bedeli Kadınlar Öder

Almanya'nın birleşmesinin bedelini hem Doğu hem de Batı Almanya'daki kadınların ödediği artık iyi bilinen bir gerçektir.

1990 yılı Ocak ayında Doğu Berlin'de, o zamanki Alman Demokratik Cumhuriyeti'nde yeni kurulan *Unabhangiger Frauenrerband*'in (Bağımsız Kadınlar Birliği'nin) ilk kongrelerinden birine katıldım.[1] Devlet talimatıyla kurulan sosyalist *Demokratischer Frauenverband*'i (Demokratik Kadınlar Birliği'ni) protesto ederek bu yeni örgütü kuran kadınlar, enerji dolu ve yaşanan siyasi değişim süreçlerine tam ve eşit şekilde katılmaya kararlılardı. 1990 yılı ilkbahar seçimlerine ayrı bir kadın örgütü olarak katılmaya karar verdiler. Bu yolla sosyalist Almanya'da tanınan ve Batılı kız kardeşlerine tanınmayan bazı hakları ellerinde tutabileceklerinden eminlerdi. Aynı zamanda sosyalizm sistemi içinde ayakta kalmayı başarmış ataerkil yapılarla da mücadele etmek istiyorlardı.

Bu büyük umutların çarptığı ilk engel 1990 yılı Mart ayı seçimleriydi: Bağımsız Kadınlar Birliği yeterli oy alamadı. Doğu Almanya Yeşil Partisi ile bir seçim ittifakı kurmuşlardı ama Yeşiller bile kadın örgütüne sandalye vermek istemiyordu çünkü yeterince oy alamamışlardı. Bir sonraki hayal kırıklığı 3 Ekim 1990 tarihindeki Doğu-Batı birleşmesinde yaşandı. Aralık 1990'daki tüm Alman Federal seçimlerinde Şansölye Kohl liderliğindeki Hıristiyan Demokratlar (özellikle Doğu Almanların hevesi sayesinde) çoğunluk oyunu aldıktan sonra, kadınların sosyalizm kapsamında "kadınları erkeklerle eşit koşullarda üretime

katmak" amacıyla yaratılan kurum, yapı ve yasaları ellerinde tutmalarının mümkün olmadığı netlik kazandı. Küçük çocuklar için kreşler, çalışan anneler için iş güvencesi, çocukları anaokuluna gönderme hakkı, bir yıl ücretli doğum izni, bekâr anneler için konut garantisi ve çocuğun hastalanması durumunda ücretli izin bunlardan bazılarıydı.

Buna ek olarak, Doğu Almanya'nın kürtaj yasası da Batı'dan daha liberaldi. Doğu Almanyalı kadınlar hamileliklerinin üçüncü ayına kadar isteğe bağlı kürtaj olabiliyorlardı. Çok geçmeden anlaşıldı ki Doğu Almanlar, Batı Almanya'ya "katılmayı" seçtikleri ve dolayısıyla Batı Almanya Anayasası'nı olduğu gibi kabul ettikleri için, kadınların hiç pazarlık payı yoktu. Batı Almanya yasaları olduğu gibi Doğu Almanya için de geçerlilik kazanmıştı.

Diğer taraftan, Doğu Almanya'nın coşkusu yerini hayal kırıklığı ve depresyona bırakmıştı. Kreşlerini kaybetmiş, piyasa ekonomisinin yasaları uyarınca fabrikalar tasfiye edildiğinde, ofisler kapandığında ya da üniversiteler *abgewickelt* (çözülme) sürecine girdiğinde ilk işten çıkarılanlar onlar olmuştu. Doğu Almanyalı kadınlar artık klasik hale gelen kapitalist rezerv emek ordusuna katılma sürecini yaşıyor, "*Kinder und Kuche*" (çocuklar ve mutfak) için evlerine gönderiliyordu. 1991 yılı baharında Doğu Almanya'da 1,2 milyondan fazla işsiz vardı ve bunların yarısından çoğu kadındı.

Politikacılar, ekonomik sorunlarının, özellikle de yüksek işsizliğin, sadece geçici bir durum olduğu konusunda Doğu Almanya halkını teskin etmeye devam ediyorlardı. Büyümenin gecikmesini 40 yıllık sosyalizm geçmişine ve işçi sendikalarının aşırı ücret taleplerine bağlıyorlardı. Ama henüz bir yıl sonra, Şubat 1992'de, Doğu Almanya'daki sözde yeni federal eyaletlerdeki ekonomik ve toplumsal durum, özellikle de kadınlar için, bir önceki yıla göre kötüleşmişti.

Ocak 1992'de birleşik Almanya'nın toplam işsiz sayısı 3,2 milyon olmuş, bir ay öncesine kıyasla Batı Almanya için yüzde 6,3 ve Doğu Almanya için yüzde 16,5'lik bir artış yaşanmıştı. 3,2 milyon işsizden 1,35 milyonu nüfusu sadece 17 milyon olan Doğu Almanya'da yaşıyordu. Batı Almanya'nın nüfusu ise 60 milyondu. Ve beklendiği gibi, artan işsizlik en çok kadınları etkilemişti. İşsiz kadın oranı 1991'de yüzde 50 iken 1992'de yüzde 62'ye çıkmıştı. Kadınların yüzde 21,8'i işsizken erkeklerde bu oran sadece yüzde 12,6'ydı.[2]

Birçok kadın için, özellikle de "eli ekmek tutan bir kocası" olmayan boşanmış ya da bekâr kadınlar ile başka bir iş bulamayacak kadar yaşlı olanlar için bu, devlet yardımlarına bağımlılık anlamına geliyordu. Ocak 1990'daki UFV(Unabhängiger Frauen Verband)* kongresinin başlıca konularından biri kadınların eve ekmek getiren bir erkekten bağımsız olarak ekonomik varlıklarını korumak istemeleriydi. Fakat artık kapitalist sistemde yaşayan pek çok kadın gibi onlar da evhanımılaştırma[3] ile karşı karşıyaydılar.

Şimdiye kadar sadece propaganda ve televizyon aracılığıyla tanıdıkları kapitalizmin gerçekleriyle yüzleşmek, Doğu Almanya'daki pek çok kadın için şok edici oldu. Dresden'de düzenlenen "Dünya Ekonomisi, Ekoloji ve Dayanışma" konferansında (17 Ocak 1992)[4] Doğu Almanya'daki pek çok kadının hoşnutsuzluk, öfke ve depresyonuna tanık oldum. Profesyonel konumlarda çalışmış, bilgi ve deneyimleri sayesinde özsaygılarını geliştirmiş kadınlar artık işsizdiler ve örneğin "Avrupa Asistanlığı" gibi cılız meslekler için yeniden eğitim programlarına katılmak durumundalardı. Bu deneyimler nedeniyle toplantıda bulunan çoğu Doğu Almanyalı kadın ve pek çok Doğu Almanyalı erkek, kapitalizmin içeride ve dışarıda daima sömürgelere ihtiyacı olduğu ve tüm kadınların

* Bağımsız Kadınlar Birliği. (ç.n.)

ev hanımları olarak bu içsel sömürgeyi oluşturdukları tezimi hemen anladılar. Doğu Almanya şimdi bir kez daha siyasi Alman ulus devletinin bir parçası; ama ekonomik, toplumsal ve sosyo-psikolojik statüsü gerçekte bir sömürgeninki gibi deniyordu. En azından toplantıdaki insanlar böyle hissettiklerini dile getirdiler. Şimdi Batı Almanyalı "kalkınma uzmanları" piyasa ekonomisinin ve demokrasinin kanunlarını öğretmek için Doğu Almanya'ya gönderiliyor. Doğu Almanlar Batılılara "*Besserwessi*" diyorlar: "Her şeyin en iyisini bilen Batı Almanyalılar." Doğu Almanya'daki kadın ve erkekler, sosyalist alternatifin ortadan kalkmasıyla kapitalizmin elde kalan tek çözüm olarak görünmesi çelişkisiyle karşı karşıya kaldılar. Ama kapitalizmin iki yüzü olduğunu anlayacaklar: kazananlar ve kaybedenler.

Fakat kadınların "kalkınma trenini yakalama" (bkz. Bölüm 4) politikasını reddedişlerini formüle etmiş olmalarına şaşırdım. Bu yakalama stratejisinin ne kadınlar ve sömürgeleştirilmiş Üçüncü Dünya için, ne de eski sosyalist ülkeler için çözüm olmadığını anlamışlardı.

Batı Almanya'daki kadınlar da "Almanya, birleşik Babavatan"ın bedelini ödeyeceklerdi. Kadın hareketinin uğruna mücadele etmiş olduğu, şiddet görmüş kadınlar için sığınma evleri, çalışan kadınların çocukları için kreşler gibi proje ve kazanımların pek çoğu tehdit altındaydı çünkü bunları finanse edecek nakit artık ya Doğu'dan gelen mültecilere ya da Doğu Almanya'nın yeniden inşasına aktarılıyordu. Birleşik babavatan, başlangıçtaki ulusalcı coşku sırasında beklenenden daha maliyetli olmuştu (vergi artışları dâhil). Dolayısıyla bu maliyetler için gereken kaynaklar kadınların kendi durumlarını iyileştirmek için talep ettikleri projelerin reddedilmesiyle sağlanacaktı.

Kapitalist ataerkinin işleyişini uzun zamandır araştırmakta olan bir feminist olarak, hem Doğu hem de Batı'daki kadınlara karşı kullanılan

bu soğukkanlı strateji beni şaşırtmıyor. Ben Doğu Almanyalı kadınların, Almanya'daki siyasi birleşmenin kendilerine, ülkelerinin siyasetini etkilemek için daha fazla şans vereceği konusundaki umutlarının iyimserliğine şaşırıyorum. Ama birleşme sürecinin tarihi, diğer devrimlerin tarihine çok benziyor. Kadınlar Doğu Almanya'daki protesto hareketinin ön saflarında mücadele ettiler ve birleşme öncesi Almanya Demokratik Cumhuriyeti'ndeki yuvarlak masa müzakerelerinde önemli rol oynadılar. Fakat siyasi birlik gerçekleştiğinde ve yeni iktidarın dağılımı gündeme geldiğinde, kadınlar bir kez daha ataerkinin onları çok eskiden koyduğu yere gönderildiler.

Buradan yola çıkarak, erkeklerin kadınların toplumsal hareket ve devrimlerde ön saflarda mücadele etmesine daima izin vereceğine ama zaferin nimetlerinden erkekler yararlanırken kadınların tekrar ataerkil toplumdaki geleneksel pozisyonlarına döndürüleceklerine dair yazılı olmayan bir kanun olduğu çıkarımını mı yapmalıyız? Christina Thurmer-Rohr'un öne sürdüğü gibi, kadınların siyasi iradesinin her zaman önüne geçen bir tür erkek "monokültür" ü mü var?[5] Kadınlar ile bu babavatanlar arasındaki ilişkinin ne olduğunu daha iyi anlayabilmek için modern ulus devletin tarihine daha yakından bakmalı ve ortaya çıkışının kadınların ezilmesi ve sömürülmesiyle ne ilgisi olduğunu sormalıyız.

Kadınların Sömürgeleştirilmesi

Modern ulus devletin (babavatanlar) doğuşundan beri kadınlar sömürgeleştirilmektedir. Bunun anlamı modern ulus devletin onların cinselliğini, doğurganlığını ve çalışma kapasitelerini ya da emek güçlerini kontrol altında tutmasıdır. Bu sömürgeleştirme olmadan ne kapitalizm ne de modern ulus devlet sürdürülebilirdi. Ve bugün "sivil toplum" denen şeyin temelini oluşturan işte bu sömürgeleştirmedir.

Toplumsal analistler en önemli modern iş bölümünün, çoğu erkeklerden oluşan sözde kamusal maaşlı emek ile kadınların sözde özel ev içi emeği arasında olduğunu sıklıkla ifade ederler. Bu bölüşümde maaşlı emek sermaye ya da ekonomi tarafından doğrudan kontrol edilir. Fakat ekonomi kadınların cinselliğini, doğurganlığını ve iş kapasitesini doğrudan kontrol edemez. Bunu yapmak için aile politikası olan bir devlet gereklidir. Devlet kadınları da kontrol etmelidir çünkü topraklarını savunmak için askerlere, bürokrasi için memurlara ihtiyacı vardır. Ekonominin de yeni emekçilere ve tüketicilere. Kadınlar bu insanların üretilmesi için gereklidir. Fakat hem devlet hem de ekonomi kadına kadın sıfatıyla değil belli bir "rolü" oynaması için ihtiyaç duyar. Eski Almanya Demokratik Cumhuriyeti'nde kadınlar şöyle bir slogan üretmişlerdir: "Kadınlar olmadan bir devlet kuramazsınız." Bu doğrudur ama aslında bunun gerçek anlamı, Doğu Almanya kadınlarının mücadelesini verdikleri şeyle, yani bu devletin yönetiminde eşit ortaklar olma talebiyle çelişmektedir. Gerçekte bu slogan, modern devleti ayakta tutabilmek için, ulus devletin kadınlarının evhanımları olarak sömürgeleştirilmesi gerektiği anlamına gelmektedir.[6]

Bu evhanımılaştırma doğuştan gelen bir erkek sadizminden kaynaklanmamakta, hedefe sınırsız büyümeyi koyan bir ekonominin gereği olarak ortaya çıkmaktadır. Sınırlı bir dünyada bu hedefler ancak dünyayı parçalamak, sömürmek ve bölünen bu parçaları sömürgeleştirmekle mümkündür. Yeni devletin, ulus devletin görevi bu dışsal ve içsel sömürgeleştirmeyi örgütlemek yani yasallaştırmaktır. Polanyi'nin ikna edici bir şekilde ortaya koyduğu gibi, liberalizmin bize anlattığının aksine, modern kapitalist piyasa ekonomisi sadece piyasa güçlerinin serbest hamleleri aracılığıyla oluşmaz. Bu yeni piyasanın, özellikle de iş gücü piyasasının ve arazi piyasasının da, doğrudan devlet müdahalesi ve

gücü ile hayata geçirilmesi, yaratılması gerekmiştir.[7] Bu devlet müdahalesi aynı zamanda kadınların üreme davranışlarını da manipüle etmeyi amaçlamıştır. 19. Yüzyıl aile politikası büyük ölçüde bir nüfus politikası olmuştur ve hâlâ daha öyledir.[8]

Ayrıca, ulus devletin görevi evrensel olarak beyan edilmiş, burada insanların eşit ve özgür olduklarını ilan eden insan hakları ile farklı içsel ve dışsal sömürgelerin fiilen eşit olmayan kesimleri arasında, yani ücretli ve ücretsiz işçiler, vatandaşlar ile yabancılar, erkekler ile kadınlar, etnik ve ırksal azınlıklar ile çoğunluk arasında arabuluculuk yapılmıştır. Bu noktada "sivil toplum"un yapısal bir çelişkisi karşımıza çıkmaktadır. Tüm modern demokratik ulus devletler, anayasalarında temel insan hakları olan eşitlik, özgürlük ve dayanışmaya yer verirler. Fakat eğer bu haklar, özellikle de eşitlik hakkı, herkes için sadece siyasi olarak değil ekonomik olarak da uygulansa, tabii ki ekonomik sistem çökecektir. Dolayısıyla yabancı işçiler, kadınlar, siyasi iltica talep edenler ve benzerleri, "normal" erkek vatandaşların yararlandığına eşit bir ekonomik ve siyasi statüden yararlanamazlar.[9]

Benzer bir çelişki modern ulus devletin dışsal tarihine baktığımızda da gözlemlenebilir: Küresel dünya piyasası yönelimi ve ulusal çıkarlar arasındaki çelişki.[10]

Küresel Yönelim ve Ulusal Çıkarlar

Modern babavatanlar, ulus devletler, sömürgeci bir küresel ekonomik düzen temeli üzerine inşa edilmiştir ve ancak bunun üzerinde var olabilirler. Kapitalizm doğumundan beri, yabancı anavatanları istila ve işgal eden bir "dünya sistemi" (Wallerstein) olarak iş görmüştür ve merkezde daha fazla servet birikimi yaratarak burada modern ulus devleti yaratabilmiştir. Bu yeni ulus devletler, bu babavatanlar, daha küçük ülkeleri ve

kabileleri kendilerine eklemlemiş, yani yutmuş ve yeni bir "ulus kültürü" içinde homojenleştirmiştir. Bu süreçte modern ulus devletlerin ekonomik ve siyasal hegemonya üzerine rekabetleri kilit rol oynamıştır.

Bu tezde çelişkili görünen şey, yani bir tarafta küresel yönelim diğer tarafta ulusal çıkarların bulunması, daha yakından bakıldığında hem ulus devletin hem de piyasa ekonomisinin ya da kapitalizmin ön koşuludur. Bu ekonomi dış dünyaya açık sınırlara, yabancı piyasalara, çevrelere, kaynaklara ve işgücüne serbest erişime ihtiyaç duyar.[11] Dolayısıyla ekonomik liberalizm, serbest dünya piyasası ve serbest ticareti üretir. Fakat bu serbestlik sömürgeleri kapsamaz. Bu dünya sisteminin nüve devletleri[12] ile çeperler ya da sömürgeler arasındaki ticaret ilişkileri tek yönlü bir yoldur. Çeperlerin, nüve devletlerin piyasalarına, kaynaklarına ve işgücüne eşit şekilde erişimi yoktur. Bu iki sözde "ticari ortak" arasındaki ilişki karşılıklı değildir ve ekonomik olarak güçlü olan endüstrileşmiş devletler, ABD, Avrupa ve Japonya çeper ülkelerden ithal edilen ürünlerin fiyatını belirler. GATT müzakereleri, zengin Kuzey ile yoksul Güney arasındaki asimetrik ve hiyerarşik ilişkinin (bkz. 14. Bölüm), ayrıca serbest ticaret politikası ve açık dünya pazarı yönelimi, "tek dünya" söylemi ve Üçüncü Dünya ülkelerine (özellikle de ABD tarafından) uygulanan ABD'de üretilen ürünlerin ithalinin önündeki "ticaret engellerini" kaldırma baskısı arasındaki çelişkinin bir diğer kanıtıdır. Özellikle yeni patent hakları ve fikri mülkiyetle ilişkili maddeler, Üçüncü Dünya piyasalarını yeni ABD ürünlerine, örneğin genetiği değiştirilmiş tohumlara açmayı ve bu yeni piyasalar üzerinde hâkimiyeti kolaylaştırmayı amaçlamaktadır (bkz. 11. Bölüm). Hizmet sektörü de Güney'de yeni pazarlar bulma beklentisindedir. Bu politika, seçme şansı verilse belki de kendine yeterlilik ve ithalat kontrolünü tercih edecek olan Güney'in ulus devletlerinin egemenliğine saygı duymamaktadır.

Kuzey'in ulusötesi şirketlerinin ticari çıkarları ve yeni pazar ihtiyaçlarıyla belirlenen bu egemenlik geri çekilmelidir. Sonuçta Kuzey'in ulus devletlerinin küresel yönelimi ve ulusal çıkarları aynı madalyonun iki yüzüdür.

Şiddet ve Devlet

Bu çelişkili ilişkilerin içerden ya da dışarıdan gelecek muhalefete karşı korunması için ulus devlet, şiddet ve baskıya başvurmak zorundadır. Giddens'ın gösterdiği gibi ulus devlet dolaysız şiddet[13] *aracılığıyla inşa edilmiştir ama hayatta kalabilmesi için dolaysız şiddetin ve baskı araçlarının askeriye ve polis biçiminde, devlet tekelinde olması gerekir. Bu dolaysız şiddet tekeli erkeklerin militaristleşmesi ve ordunun yeni erkeklik okulu haline gelmesi anlamına gelir. Erkeklerin militaristleşmesi de daima kadınlara yönelik şiddet ve aşağılama anlamına gelir.*[14]

Susan Brownmiller, yabancı halklara yönelik savaşım ile kadınlara yönelik tecavüz biçimindeki savaşım arasındaki yakın ilişkiyi ortaya koyan ilk feministlerden biridir. Tecavüz ve savaş ya da militarizm konusundaki tartışma uzun zamandır erkeklerin kadınlara göre doğuştan daha saldırgan olup olmadığı sorusuna odaklanmıştır. Dolayısıyla meselenin kökeni erkek ve kadın arasında psikolojik ve fizyolojik farklarda aranmış, ekonomik ve siyasi bağlam ise genellikle göz ardı edilmiştir. Benzer şekilde Cynthia Enloe'nun modern erkekliğin modeli olarak yeni Rambo imgesinin ve karşıtı olarak zayıf, feminen, edilgen kadının inşası üzerine yaptığı analizi, şu anda yaşanmakta olan şeyin çok isabetli bir tarifidir. Fakat bu yeni stratejileri sadece rol kuramı ile açıklamakta, erkekler ve kadınların rol imgelerinin değişimini önermektedir.[15]

Bu tür analizler durum tespiti için faydalı olmakla birlikte, kapitalist-ataerkil ulus devletlerin, babavatanın, ekonomik ve siyasi amaçla-

rına ulaşabilmek için tam da Rambo'nun temsil ettiği türden erkeklik imgelerine ihtiyacı olduğunu göz ardı ederek, modern ulus devletlerde neden erkeklerin militaristleştirildiğini ve bu militaristleşmenin daima kadınları, sadece "düşman"ın kadınlarını değil kendi uluslarının kadınlarını da vurduğunu açıklayamamaktadır.

Körfez Savaşı bu Ramboizm ile siyasi ekonomik çıkarları iki taraflı olarak açıkça ortaya koymuştu. Ne George Bush ne de Saddam Hüseyin "güçlü adam" konumlarından vazgeçmeye hazırdı. İkisi de geri çekilmeyi bir zayıflık, yani dişilik göstergesi olarak yorumladı. Hatta Fransa Cumhurbaşkanı Mitterand, vahşi bir şekilde silahlanmış iki Rambo'nun çarpışacağı böyle bir savaşın yol açabileceği sonuçlara dair tüm uyarılara rağmen, olacağına varması gereken yarı doğal bir "savaş mantığı"ndan bahsetti. Ne o ne de bu savaşa dâhil olan herhangi bir erkek, bu sözde savaş mantığının Rambo mantığından, en güçlünün hayatta kalacağı varsayımıyla kumar oynayan ataerkil erkek mantığından başka bir şey olmadığını kabul etmeye yanaştı. Kazananlar daima haklıdır. Fakat bu Ramboizm ABD'nin ve Kuzey'in diğer endüstrileşmiş zengin ülkelerinin Orta Doğu'daki petrol rezervlerine erişimi kontrol etme yönündeki ekonomik ve siyasi çıkarlarıyla yakından ilişkiliydi/dir. Endüstrileşmiş Kuzey'in yaşam standartları, çok büyük ölçüde ucuz petrole serbest erişimine dayalıdır ve bu petrolün büyük bölümü Körfez ülkelerinden gelmektedir. Bu petrol rezervlerinin öngörülebilir bir gelecekte tükeneceği iyi bilinen bir gerçektir. Körfez savaşı, kıt kaynakların Kuzey ve Güney ülkeleri arasındaki bölüşümü için yapılacak yeni sömürgeci savaşların, daha fazla Rambolaştırılmış erkek ile ulus devlet kavramının güçlendirilmesini de gerektirecek olan bölüşüm savaşlarının ilki olarak da görülebilir.[16] Bu savaşların başlıca kurbanları sadece kadınlar ve çocuklar değil aynı zamanda doğadır.

Bugün sadece büyük baskın askeri blokların değil, Yugoslavya ve Çekoslavakya gibi devletlerin de çözülüşünü deneyimliyoruz. Ama bu durum beklendiği gibi bizi küresel bir barış çağına taşımıyor. Bunun yerine, özellikle de eski Sovyet Bloğu'nda, dışarıdaki düşmanın yerine iç düşmanlar konuyor. Örneğin Sovyetler Birliği'nde, Yugoslavya'da ve Romanya'da yeni ulusalcılıklar oluşuyor. Büyük sosyalist babavatanda birbiriyle bütünleştirilmiş olması gereken tüm bu milliyetler artık özerklik talep ediyor ve birbirlerine karşı savaşıyorlar. Dahası, çoğu sadece özerklik değil ayrı bir ulus devlet, ayrı bir babavatan talep ediyorlar. Bu yeni sivil savaşlarda genç erkekler başrolü oynuyor. Bu genç erkeklerin militaristleşmesi, sadece bu savaşlara hizmet etmenin ötesinde, tüm bir neslin rol kimliği kavramını belirliyor.

Cyntia Enloe'nun gösterdiği gibi, bu durum Filipinler'deki gibi özgürlük hareketlerinin gerilla güçlerinde savaşan genç erkekler için de geçerli. Militaristleşme koşulları silah taşıyan ve vurup öldürebilen birinde tezahür eden bir erkeklik kimliği kurguluyor.[17] Bugün Lübnan'da, Sri Lanka'da, Güney Afrika'da ya da İsrail'de ve özellikle eski Yugoslavya'da gözlemlendiği gibi, bu erkeklerin öğrendikleri tek şey asker olmak ve sonuçta dostla düşmanı ayırt edemeyecek hale geliyorlar. Savaş onların yaşam tarzı olmuş. *Kimin yaşayacağına öldürme yetisi olan kişi karar veriyor; bir kadından doğan kişi değil.*

Ana Ulus ve Baba Devlet

Bu erkek militaristleşmesini ve "savaş mantığı"nı meşrulaştırmak, bunların bir babavatan ile özdeşleştirilmesini sağlamak için, yok edilen ve kaybolan "anavatanlar"a (vatanlara) duyulan özlemin harekete geçirilmesi ve ulus devlete yansıtılması esastır. Ulusalcılık, tıpkı dini köktencilik gibi, sosyo-psikolojik düzlemde bu özlemler ve yansıtmalar ile beslenir.

Tarihsel olarak ulus devlet yaratmak için gerçekleşen tüm savaşlara, sömürgeci yayılıma ve bunun Kuzey'in ulus devletlerinin vatandaşlarına getirdiği tüm maddi faydalara, farklı ulus devletler arasındaki rekabete, bürokrasi ve polisin yaptığı iç etkisizleştirmelere rağmen modern kapitalist ulus devlet, eski ulus kategorisine başvurmaksızın vatandaşlarının sadakatini kazanamazdı. Bu yeni devletle duygusal olarak özdeşleşmek için insanları harekete geçiremezdi. Baba Devlet, Ana Ulus ile evlenmeliydi.

"Ulus (Nation)" Kelimesinin Anlamı Nedir?

Romalılar *natio* kelimesini fethettikleri kabileler için kullanmış, Roma İmparatorluğu'nda yaşayan insanlara ise "*populus romanus*" yani Romalı insanlar demişlerdir. *Natio* elbette *natus*, yani "doğmuş" kelimesinden türetilmiştir. *Natio* kişinin doğduğu yer, kabile, memleket, vatandır. Bireyler doğdukları anavatanla, annelerinin yaşadığı yerle tanımlanmışlardır. Bu terminoloji klan ve kabile örgütlenmesinin ana-yerlilik, anasoyluluk temelli olduğu ve herkesin kabile ya da klanın eşit çocukları olduğu analık hukuku* geleneklerinden gelmektedir.[18] Bu örgütlenme, bildiğimiz gibi savaş ve fetih aracılığıyla yok edilmiştir. Ama başka bir yönden bakarsak, ataerkil sistemleri bu kabile anavatanlarının yıkıntıları üzerine kurulmuş olan babavatanlar bile kendilerini meşrulaştırmak için insanların hassasiyetlerini eski ulus kategorisine, vatan ya da anavatana dayandırmak zorunda kalmışlardır. "*Nation*" terimini önce feodal aristokrasi yani mutlakiyetçi devletin inşası için benimsemiş, ardından sömürgecilikle güçlenen burjuvazi kendisini ulus devletler biçiminde

---

* Mother –right, Johann Jakob Bachofen'in 1861 yılında yazdığı Das Mutterrecht adlı eserde ortaya attığı ve esere adını veren kavram. Tarih öncesi toplumlarda hakim olduğunu savunduğu, merkezinde kadınların olduğu eşitlikçi toplum yapısını ifade eder. (ç.n.)

örgütlemiştir. Burjuvazi bu süreçte eskiden kabile olan bir dizi ulusu yeni bir ulusluk altında birleştirmiştir.

Fakat "*nation*" terimiyle ilişkili hassasiyetler "devlet" terimiyle ilişkili hassasiyetlerden farklıdır. İlk sınıftakiler sıcaklık, topluluk, kişisel gayri resmi ilişkiler, özgürlük, yakınlık, sadelik, doğaya yakınlık gibi özellikler taşır, yani kısaca çocuklukla ilgili hatıralarla ilişkilidir. Bu duygular arasında ortak bir dil, kültür ve tarih (ama devlet tarihi olmak zorunda değil) ile yaratılmış topluluk hissi de bulunur. Şu anda Kuzey Pakistan'da, Pencab'da doğmuş Hintli bir arkadaşım duygularını şu şekilde dile getiriyor: "Bu ülkeden asla nefret edemem çünkü o benim "*janma bhumi*"m, yani doğduğum yer, anavatanım." *Bhumi* Hintçede Toprak Ana demektir ve bazen Yeryüzü Tanrıçası için *Bhumi-Devi* kullanılır. Siyasetçiler ve gazeteciler Hindistan ile Pakistan'ı birbirlerinin "baş düşmanları" ilan ettiklerinde bu tür duygular göz ardı edilmektedir.

Hindistan'ın Bağımsızlık Hareketi sırasında yaşanan "anne ulus"tan "baba devlet"e kayma, *Bande Mataram* (Sana Hamdolsun Anne) adlı ulusal şarkının sözlerini yazan Bankim Chandra gibi yazar ve propagandacıların kasten kullandığı bir taktik olmuştur. Başlangıçta bu "anne", şairin memleketi olan Bengal iken, daha sonra sömürgeciliğin "tecavüzüne" uğramış anne olan Hindistan anlamına çekilmişti. Bu "tecavüze" karşı içinde erkeklik olan her adam ayağa kalkmalıydı. Fakat Hindistan, pek çok ulustan (kabileden) ve kimlikten oluşan bir yerdir. Modern bir ulus devlet kurmak için bu farklı kimliklerin ve bunlarla ilişkili hassasiyetlerin modern Hindistan ulus devleti üzerine yansıtılması gerekiyordu. Bildiğimiz gibi bu sancılı bir süreç oldu. Ülkenin Müslüman çoğunluklu bölümleri ayrılıp Pakistan'ı kurdu ve bugün Hindistan'ın başka yerlerinde de kendi bağımsız ulus devletlerini kurmak isteyenler

var. Bu hareket kendi orijinal anavatanları olarak gördüklere şeye, orijinal bölgesel, kültürel ve dini kimliklerine dönme arzusu gösteriyor.

Japon feminist yazar Yayoi Aoki[19] bu sürecin bir başka örneğini tarif ediyor. Meiji reformları sırasında Kuzey Japonya kırsalındaki gençlik evleri *wakomonoyado*lar gibi analık hukuku geleneklerine hâlâ kısmen aidiyet duyan genç erkeklerin hassasiyetlerinin nasıl hor görülüp yok edildiğini ve ardından yeni modern Japon devleti ile imparatoruna yansıtıldığını anlatıyor. Yayoi Aoki'ye göre Japonya kırsalı, Meiji reformlarından önce, bugün olduğundan daha az ataerkildi. *Wakomonoyado*larda cinsler arası ilişkiler oldukça özgürlükçüydü: Gençlerin ortak banyoları ve tuvaletleri, öz yönetim öğrenebilecekleri serbest bölgeleri vardı. Aynı *wakomonoyando*yu paylaşan gençler aile bağlarından daha güçlü bir sadakat bağına sahiplerdi. Yardımlaşma ve dayanışma içinde olmak durumundalardı. Meiji reformları sırasında bu geleneklerin hepsi aşağılanmış, geri kalmışlık ve barbarlık diye hor görülmüştü. Yeni değerler ise hem Batı'dan hem de ataerkil Konfüçyüsçülükten alınmıştı. "Medeniyet ve Aydınlanma" dönemin sloganı haline gelmiş, Batı'yı taklit etme arzusu Konfüçyüsçü aile ideali ile birleştirilerek iki ataerkil gelenek baş göz edilmişti. Genç erkeklerin sadakati artık geri kalmış görünen *wakomonoyado*dan ayrılmış ve modern Japon ulus devletine yöneltilmişti. Bu süreçte Batılı değerleri ve Konfüçyüsçü ahlakı ilk benimseyen sınıf olan asker sınıfı, Samurayların ataerkil gelenekleri önemli bir rol oynamıştı. Genç köylü erkekler de bu modern savaşçı sınıfının ahlakı ve Japon devleti ile özdeşleşmeye başladı. Eski Gençlik Evleri ve Kulüpleri ise yeni hükümetin muhbirlik sistemi haline geldi.

> Bunlar Seinendan (gençlik grupları) Shobodanlara (itfaiye grupları) dönüştürüldüğünde direnişin kan damarları fiilen kesilmiş oldu. Artık köydeki sosyal ağ, hükümet politikalarıyla işbirliğini güvence

altına almak için bir muhbirlik sistemine dönüştürülmüştü. Hatta 1895-6 yılındaki Sino-Japon Savaşı'ndan beri Japonya'nın militaristleşmesini en gönülden destekleyen kesimin neden çiftçiler olduğu da bununla açıklanabilir.[20]

Ulusal Kimlik ya da Kalkınma Trenini Yakalamak

Bugün gördüğümüz yeni ulusalcılıkların yükselişi, sadece modern "medeniyet ve aydınlanma" değerlerinden değil etnik ve kültürel kimlik arzusundan ve belki de en çok "kalkınma trenini yakalama" efsanesinden, yani Kuzey'in zengin uluslarının maddi servetini ve yaşam standartlarını en kısa sürede paylaşma umudundan ilham almıştır. Zengin Avrupa Topluluğu kulübüne katılmak istiyorlar. "Almanya, birleşik Babavatan" sloganı aynı zamanda "Almanya, eşit tüketimin birleşik toprakları" anlamına geliyor.

Gördüğümüz gibi kalkınma trenini yakalama hedefi, Avrupalı endüstrileşmiş sömürgeci ataerkil uluslara özenme, Japonya'daki 19. yüzyıl reformlarında önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca, bu kitabın başka bölümlerinde de (4. Bölüm) ortaya konduğu gibi, Güney'deki daha yoksul uluslara dayatılan kalkınma stratejilerinde de önemli rol oynamaktadır. Fakat bu hedefin aslında bir efsane, bir serap olduğu anlaşılmaktadır.

Özellikle evrenselci sosyalist ideolojinin bir arada tuttuğu Sovyetler Birliği, Yugoslavya, Çekoslavakya ve diğer Doğu Bloğu ülkelerinde, daha fazla etnik, kültürel ya da ulusal özerklik ve kimlik elde etme eğilimlerinin pek çoğunun altında benzer bir umut ya da efsane yattığı görülmektedir. Fakat bu eğilimler dünyanın başka yerlerinde de görülmektedir. Tarihi, kültürel, ırksal, etnik ya da dini farklara dayalı bu ulusal kimlik arayışı genellikle merkezciliğe ve hâkim siyasi, ekonomik ya da etnik grubun totaliter yönetimine karşı güçlü bir isyankârlıkla motive olmaktadır. Bu isyankârlığa bölgesel ölçekte kendi kaderini tayin ya da özerklik talebi eşlik etmektedir. Dışarıdan ve ekofeminist bir perspek-

tiften bakıldığında, bu kalkınma arzu edilebilmektedir çünkü dev ekonomik ve siyasi güç blokları, ekolojik olarak sürdürülebilir sistemlerin korunması için küçük ekonomik bölgeler talep eden ekoloji hareketleri ve feministler tarafından güçlü bir şekilde eleştirilmektedir. Fakat bugün yaşanan sürece daha yakından bakıldığında o kadar da iyimser bir tablo ortaya çıkmamaktadır. Yugoslavya bunun aydınlatıcı bir örneğidir.

Ulusalcılık ve etnik hissiyatlara başvurarak kışkırtılan duygular, sözde ulusalcı mücadelelerin gerçek amaçlarını yansıtmamakta, örneğin Yugoslavya'da bu tutkular gittikçe küçülen ekonomi pastasından daha adaletli bir pay almak için mücadelenin itici gücü olarak kullanılmaktadır. Bu yeni sivil savaşlarda esas ganimet, ekonomik ve siyasi güçtür.

Eski Yugoslavya'da özerklik ve Yugoslav devletinden ayrılık talep eden bölgeler, turizm sektöründen ve Avrupa Topluluğu'na yakınlıktan en çok fayda sağlayan Slovenya ve Hırvatistan'dır. Avrupa Topluluğu kendini yeni bölgesel ekonomik güç olarak ortaya koymaya hazırlanırken, bu bölgeler kapılarını "dışarıdakilere" kapatmadan önce zengin Avrupalılar kulübüne katılmayı, esasen kendi görece zenginliklerini Yugoslavya'nın daha yoksul bölgeleriyle paylaşmayı istememektedirler.

Dolayısıyla din, dil, kültür vb. adı altında bu kendi kaderini tayin talepleri, Slovenya ve Hırvatistan'ın ekonomik olarak kendine yeterli ve bağımsız hale gelmek istemeleri anlamına gelmemektedir. Sosyalist ulus devletin merkeziyetçiliğini reddetmekte, ama zengin Avrupa topluluğunun yeni süper devlerine katılmaya heves etmektedirler. Slovenya ve özellikle de Hırvatistan, egemen devletler olarak Avrupa Topluluğu ve Birleşmiş Milletler tarafından tanınmak istemektedir.

Bu da bizi bir sonraki konuya getiriyor. Ulusal kimlik arayışı, neredeyse her seferinde, ayrı bir devlet olma arayışı olarak anlaşılır. Bu da bu bölge ya da eyaletlerin büyük ulus devletlerin modeli doğrultusunda

ulus devlet olarak tanınmak istedikleri anlamına gelir. Yani kendi ordularının, sınır güvenlik güçlerinin, bürokrasi ve hükümetlerinin olması gerekir. Dolayısıyla, kendi kaderini tayin arayışı artan militarizm ve şiddeti doğurur.

Dahası, bir eyalet ya da bölgenin kendi kaderini tayin talebi ayrılıkçı eyaletlerin yıllarca barış içinde birlikte yaşadıkları eyalet ve bölgelerle ilişkilerini kaçınılmaz olarak bozar. Bu mücadele aslında belli bir mıntıka içerisindeki ekonomik ve siyasi güç üzerine olduğu için, kültürel ve tarihi farklılıklarını, örneğin Hırvatların artık Sırplarla aynı eyalet içinde yaşayamayacaklarını kanıtlamak için kullanılır. Bu farklılıklar artık müzakerelerle değil ancak silahlarla uzlaştırılabilir hale geldiğinde eski adaletsizlik ve zulüm hatıraları hortlatılır. Sonuçta Sırplar Hırvatları Nazilerle işbirliği yaptıkları için faşizmle, Hırvatlarsa Sırpları yeni bir Sırp imparatorluğu kurmak istedikleri için emperyalist eğilimlerle suçlar.

Dolayısıyla cinsiyet, etnik köken, din, kültür ya da dil ayrımı yapmaksızın tüm insanların eşit olduğu ilkesine hâlâ sadık olan evrenselci sosyalizm ideolojisinin çözülmesi, kültürel çeşitliliğin tomurcuklanmasına değil evrensel bir sivil savaşa yol açmıştır. Bu yeni sivil savaşlar ekolojik ve kültürel bölgeselcilik adına değil, daha da fazla babavatan kurmak için verilmektedir. Kültürel ve etnik kökenlere ve kendi kaderini tayin hakkına yönelik meşru arzular bir kez daha soykırımsal bir doğası olan maço ve ırkçı savaşlara dönüştürülmektedir. Bu yeni sivil savaşların cinsiyetçi ve ırkçı özelliği çatışmadaki savaşçıların "düşmanları"na karşı uyguladıkları zulmü duyduğumuzda açıkça görülmektedir. Hırvat milisleri katleden Sırp Çetniklerin ölü düşmanlarının penislerini kestiklerini ve ağızlarına soktuklarını okur ya da televizyonda düşmanın genital bölgesinden vurulduğunu görürüz.

Sadece başlıca kurbanlar kadınlar ve çocuklar olduğu için değil katledilen askerler de dâhil olmak üzere tüm kurbanların kadınların çocukları olması sebebiyle, kadınlar bu savaşları destekleyemezler. Dahası, bu ulusal kimlik arayışı bilinçaltında kişinin "anavatan"ına dönme arzusundan ilham alıyor olsa bile, daima daha fazla maçoluğa ve erkeklerin daha fazla militaristleşmesine ve zalimleşmesine sebep olmaktadır. Bu resimlerde güya kendi ulus devletleri, kendi babavatanları için savaşırken gördüklerimiz daima erkekler, genç erkeklerdir. Kapitalist ataerki çerçevesinde bunun anlamı bir toprak parçası ya da kadınlar üzerindeki kontrol için savaşıyor olmalarıdır.[21]

Fakat, yeni babavatanlar ve kendi kaderini tayin adına yürütülen mevcut ve potansiyel savaşlarda, bedeli kadınlar ve çocuklar tek başlarına ödemeyecek, bundan Toprak Ana yani çevre de payını alacaktır. Daha önce de belirtilmiş olduğu gibi bu savaşlar ekonomi pastasından daha büyük paylar almakla da ilgili olduğundan elimizde kalan hava, su, toprak, ormanlar ve tarlalar gibi müştereklerin daha da fazla kirlenmesi ve yok olması söz konusudur. Tüm "medeni ülkeler" ulusların kendi kaderini tayin hakkını tanıyorlarsa da, görünen o ki bu hak aynı zamanda birey örneğinde olduğu gibi (bkz 12. Bölüm) bazı "öteki"lerin sömürüsü ve yok edilmesine de dayanmaktadır. Bu yeni sivil savaşlardan kaçınmanın tek yolu, etnik ve ulusal kimlik için mücadele edenlerin ekonomik bir kendine yeterlilik ve dizginleme politikasını kabul etmeleridir.

Fakat kadınları bu yeni babavatan savaşlarında sadece kurban olarak görmek yanlış olur. Kadınların vatansever savaşlara desteğinin pek çok örneği vardır. Birinci Dünya Savaşı, Almanya ve diğer ülkelerdeki vatansever kadın örgütleri tarafından, Hitler'in ulusal sosyalizmi ve İkinci Dünya Savaşı, Hitler'in sistemine hayranlık duyan kimi kadınlar

tarafından desteklenmiştir. Yugoslavya'da ve başka yerlerde de bu sivil savaşları destekleyen ve hatta "düşman"a karşı savaşmaya gönüllü olan kadınlar görürüz. Eski SSCB'de yeni bir bağımsız ulus devlet olarak Tataristan'ın kurulması mücadelesinin başını bir kadın, Fauzia Bairamova çekmiştir. Daha da şaşırtıcı olan, Fauzia Bairamova'nın Müslüman bir babavatan için mücadele eden Müslüman bir kadın olmasıdır. Dolayısıyla tüm kadınların, Toprak Ana ile birlikte babavatanların bedelini de ödüyorlar diye bu intihara ve kardeşini öldürmeye eşdeğer savaşları reddedeceği varsayılmamalıdır.

Diğer taraftan, belirli bir düzeyde hâlâ feminist enternasyonalizme, hepimizin kadınlardan doğduğumuz ve aynı Toprak Ana'ya bağımlı olduğumuz gerçeğini gözden kaçırmamış bir enternasyonalizme bağlılık duyan kadın örgütleri ve grupları da vardır.

Bu ekolojik, feminist ve enternasyonal boyutu görmeksizin tüketimi körükleyen kapitalist ataerki çerçevesinde ulusal kimlik arayışına girmek sadece daha fazla cinsiyetçi sivil savaşa, insan yaşamı ve gezegenin kendisi de dahil olmak üzere yaşamın tümünü yok edecek savaşlara yol açacaktır.

Notlar

1. İlk UFV programı için bkz.Merkel, Ina, "Ohne Frauen ist kein Staat zu machen," yayınlanmamış makale, Berlin, 1989.
2. *Die Tageszeitung,* 6 Şubat 1992.
3. Mies, Maria, *Patriarchy and Accumulation on a World Scale: Women in the International Division of Labour,* Zed Books, Londra, 1989.
4. Konferans, Yeşiller Partisi işbirliği ile Heinrich Böll Stiftung tarafından organize edilmiştir.
5. Thurmer-Rohr, Christina, "Gedanken zur deutsch-deutschen Sturzgeburt," *Die Tageszeitung,* 2 Nisan 1990.
6. Örneğin bkz. Bock, Gisela ve Barbara Duden, "Labor of Love, Love as Labor," *Development,* Special Issue: Women. Protagonists of Change, Sayı 4, 1984, s.6-14. v. Werlhof, Claudia, "Women's Work, the Blind Spot in the Critique of Political Economy," Mies, Maria et al *Women: the Last Colony,* Zed Books, Londra, 1988 ve Mies Maria, (1989) a.g.e.
7. Polanyi, Karl, *The Great Transformation,* Suhrkamp, Frankfurt, 1978.
8. Heinsohn, Gunnar, Rolf Knieper ve Otto Steiger, *Manschenproduction. Allgemeine Bevölkerungslehre der Neuzeit,* Suhrkamp, Frankfurt, 1979.
9. Mies, Maria ve Saral Sarkar, "Menschenrechte und Bildung für alle?" *Vorgänge,* Sayı 5, Ekim 1990, s. 85.
10. Thurmer-Rohr, Christina, a.g.e.
11. Potts, Lydia, *The World Labour Market: A History of Migration,* Zed Books, Londra, 1990.
12. Wallerstein, Immanuel, *The Modern World System,* Cilt 1. Capitalist Agriculture and the Origin of the European World Economy in the Sixteenth Century, Academic Press, New York, 1974.
13. Giddens, Anthony, *The Nation State and Violence,* University of California Press, Berkeley ve Los Angeles, 1987.
14. Brownmiller, Susan, *Against Our Will: Men, Women and Rape,* Simon ve Schuster, New York, 1975.
15. Enloe, Cynthia, "Beyond Rambo: The Gendered politics of Militarization," makalenin yayınlandığı yer *Sangharsh,* Vimochana No 3 (tarihsiz). Women's Book Shop, Bangalore, Hindistan; ve Chapkis, Wendy, Sexualität und Militarismus, *Antimilitarismus-Informationen,* Cilt XVII, No 8, Ağustos 1987.

16. Bkz. Chomsky, Noam, Ol schmiert auch die Moral, in *Wochenzeitung*, No 4, Zürih, 25 Ocak 1991; ayrıca bkz. Chomsky, N., *The New World Order*, Open Magazine Pamphlet Series. Noam Chomsky ABD'de, petrol zengini Körfez bölgesini kontrolüne almak isteyen ABD yönetiminin yürüttüğü yenisömürgeci bir savaş olduğu için Körfez Savaşı'nı eleştiren az sayıdaki aydından biriydi. Körfez Savaşı'ndan bir yıl sonra Chomsky ABD yönetimini Güvenlik Konseyi'ni bu savaşa ikna etmek için BM içinde yolsuzluk yapmakla ve temelde sivilleri, çocukları, kadınları ve doğayı hedef alan bu savaş hakkında dünya kamuoyuna yalan söylemekle açıkça suçlamaktadır. (Martin Völker tarafından Noam Chomsky ile röportaj, *Frankfurter Rundshau*, 30 Ocak 1992).
17. Enloe, Cynthia, a.g.e.
18. Bachofen, 1860'larda, belirli bir bölge ya da arazideki klan ve aşiret köklerine bağlılıkların, analık hukuku geleneklerine dayanmakta olduğuna işaret etmiştir. Bachofen J.J. (1975) *Das Mutterrecht*, Suhrkamp, Frankfurt. Ayrıca bkz. Eric Hobsbawm *Nation and Nationalism since 1780. Programme, Myth and Reality*, Cambridge University Press, Cambridge, 1990.
19. Yayoi, Aoki, "In Search of the Roots of Sexual Discrimination. Thoughts on Japan's Modernization and Confucian Ideology." Yayınlanmamış makale, tarihsiz.
20. A.g.e., s. 19.
21. Fakat bu iki amacın dünyanın dört bir yanında Körfez Savaşı'na karşı çıkan, barış hareketinin önlerinde yer alan ve bugün sivil savaşlara karşı çıkan binlerce kadın tarafından gayet iyi anlaşıldığı bilinmelidir.

Beyaz Adamın Çelişkisi: Kendisinin Yok Ettiği Şeyi Arayışı

Maria Mies

Endüstrileşmiş Kuzey'in kentsel merkezlerinde zaman zaman ilginç bir kitlesel davranış gözlemlenebiliyor. Kentsel kültürü ve yaşam tarzını, ilerlemenin ve modernliğin zirvesi olarak gören, şehirlerin "yaşam"ın, özgürlüğün, kültürün merkezleri olduklarını düşünen insanlar her fırsatta bu şehirlerden kaçıyorlar. "Doğa"ya, "yaban"a, "Güney'in "gelişmemiş" ülkelerine, Beyaz Adam'ın henüz "girmemiş" olduğunu umdukları yerlere kaçıyorlar. Başlangıçta bu kitlesel hicretin hedefi İspanya, İtalya, Yunanistan, Tunus ve daha sonraları Türkiye'nin güneşli plajları ile nadiren de olsa kendi ülkelerinin "el değmemiş" kırsalıyken ucuz ve kitlesel turizmin gelişmesiyle medya bizi "macera" gezileri ve turlarına, Filipinler, Malezya, Papua Yeni Gine, Amazonlar vb. yerlerdeki "mağara adamları", "yamyamlar", "kafatası avcıları", "taş devri insanları"nı görmeye yönlendirmeye başlıyor.15. ve 16. yüzyıl maceracıları ve korsanları gibi, 20. yüzyıl sonlarının varsıl insanları da ilk "kaşiflerin" yaşadığı zorlukları deneyimlemeye ve doğa ile yakınlaşmaya, birden bire kendilerini John Wayne gibi hissetmeye teşvik ediliyorlar. İnsan "vahşi doğa" ile bu yüzleşme sayesinde bir kez daha kendini insan gibi hissediyor.[1] Onlar da "bakire" topraklara "girmek" ve onu, bugün artık turizm ve para ekonomisi anlamına gelen, beyaz medeniyete

açmak istiyorlar. Kelemns Ludurf'un[2] deyişiyle "aradıkları şeyi bulurken onu yok ediyorlar."

Örneğin Senegal'de "entegre kırsal turizm" olarak adlandırılan uygulamada, Avrupalı turistler köylerde Afrika tarzı kulübelerde, asgari konforla, Afrika yemekleriyle, çeşme suyu olmadan, "yerli"lerle iç içe yaşayabiliyor, Avrupalı çocuklar Afrikalı çocuklarla birlikte oynayabiliyorlar. "Gerçek" Afrika parmaklarınız ucunda![3] Alman Alper Birliği* Ladakh'a, Alman turistlerin sadece dizanteri kapmakla kalmayıp aynı zamanda "efendiler" (*Herrenmenschen*) olduklarını hissedip yerel halkı *Drecksacke* (pis domuzlar) diye hor görebileceği yürüyüş turları düzenliyor.[4] Bu davranışın kendi içindeki çelişkisi Köln'de yaşayan ve neredeyse tüm tatillerini Nepal'de dağ yürüyüşü yaparak geçiren bir kadın ile tipikleşiyor. Bu kadına ekolojik sebeplerle kendi memleketinde otomobil yerine toplu taşıma kullanması önerildiğinde, içerlemiş bir tavırla, "çeşit çeşit koku ve davranışlarıyla o kadar yabancıyla bir arada oturmamı nasıl bekleyebilirsiniz" diyerek bunu reddediyor. Yürümeyi tercih ediyor! Tanımadığı bir insan vücudunun yakınlığına tahammül edemeyen bu kadın Nepal'in ücra dağlarında, koklamak, dokunmak ve fiziksel olarak deneyimlemek üzere vahşi doğayı arıyor.

Bolluk İçinde Çaresizlik

Peki, gerçekte ne oluyor? Kendi medeniyetlerini ve doğanın kendilerine tabi kılınıp kontrol edilmesini kutlayan insanlar boş zamanlarını bu güzel ve modern şehirlerden uzak geçirmek istiyorlar. Neden? Bu nostalji, bu el değmemiş doğa arayışı neden? Bu beyaz medeniyetin, modernliğin bu zirvesinin "boyalı bir çöl" olduğu mu anlaşılıyor? Bu kentsel medeniyetin mutluluk vermediği açık. Daha ziyade derin bir

---

* Deutscher Alpenverein, bir turizm kuruluşu. (ç.n.)

rahatsızlık, hatta bolluk içinde çaresizlik ve yoksulluk duygusu veriyor. Ve süpermarket raflarına ne kadar çok meta yığılırsa, bu çaresizlik ve kendini gerçekleştirme hissi için gereken temel bir ögeye duyulan dile getirilmemiş özlem o kadar artıyor. İnsanlar mutlu değiller. Bunun ikinci bir boyutu daha var. Bu özlem, doğaya duyulan bu arzu, şehirde bile olsak etrafımızı saran ya da bizim de bir parçası olduğumuz doğaya yönelmiyor. Daha ziyade Beyaz Adam tarafından, özellikle dışsallaştırılan, sömürge olarak tanımlanan, geri kalmış, egzotik, uzak ve tehlikeli doğaya, Asya, Afrika ve Güney Amerika'nın doğasına odaklanıyor. Bu doğa beyaz medeniyetin "art bölgesi" İdealleştirilmiş, gerçek dışı bir doğa; D.H. Lawrence'ın "zihinsel seks"i gibi "zihinsel doğa"

Aynı şey kırsal şeylere duyulan nostalji için de söylenebilir. Doğa, kentleri çevreleyen kırlar, köylülerin toprakları 18. yüzyıldan beri gittikçe artan bir şekilde şehirlerin art bölgesi haline getirilmiş ya da estetik bir deneyim, romantik bir manzara olarak algılanmıştır. Tıpkı dışarıdaki sömürgeler gibi, kentsel nüfus için gıdanın üretildiği topraklar sadece endüstriyel tarımla acımasızca sömürülmek ve yok edilmekle kalmamış, bir sömürge gibi, geri kalmış ve verimsiz addedilmiştir. Ama paradoksal bir şekilde, bu toprak aynı zamanda kentsel hasretin nesnesidir.

Fakat birkaç nesil önce kentsel işçilerin normal tatil yapma şekli olan tarladaki işlere yardım ederek bu duyguyu dindirmek artık kimsenin arzusu değildir. Eskiden bu aileler köydeki "ev"lerine döner ve çiftlik işlerine katılırlardı. Bugün yetişkin olan insanların bir kısmı ailelerinin çiftliğinde ya da köylerinde geçirdikleri bu tatilleri hâlâ nostaljiyle anıyorlar. Fakat bugün turistler doğayı ve peyzajı tamamen tüketici olarak, bir röntgenci gibi, aktör olarak değil bir sanat galerisinin ya da sinemanın ziyaretçisi gibi deneyimlemek istiyorlar. Bu artık mümkün

çünkü eski insanlardan daha çok paraları var ve bu deneyimi satın alabiliyorlar. Uzak ve egzotik ülkelerdeki toprakla ilişkileri, üretken bir ilişki değil. Bunun yerine bu vahşi doğayı ya da toprağı bir meta olarak kullanıyor ve tüketiyorlar ve tükettikten sonra arkalarında, tıpkı diğer metaları tükettiklerinde olduğu gibi, sadece bir çöp yığını bırakıyorlar. Dolayısıyla tüketici turizm aktiviteleriyle tatmin etmeyi umdukları bu özlemin sonucu şu oluyor: *Özlem duydukları şeyleri yok etmek.*

Şiddet ve Arzu

Modern insanların, modern adamların özlem duyduğu üçüncü alan ise kadınlar, daha doğrusu kadın bedenidir. Kadın bedeni çoğu erkeğin arzularının yansıtıldığı bir perdedir.

Bu "üçüncü sömürge"ye[5] daha yakından baktığımızda Doğa'nın yıkımı ile bu özlem arasındaki bağlantılılığı muhtemelen daha iyi anlayacağız. Ama bu bağlantıyı incelemeden önce birkaç örneğe bakalım.

Erkek ile Doğa ve Erkek ile Kadın arasındaki bu kutuplaşmış ilişkinin tarihine baktığımızda, Avrupa'daki cadı avı sırasında yaşanan kadın soykırımını göz önünde bulundurmamız gerekir. Bunun yaşandığı yüzyıllar aynı zamanda modern, aydınlanmış çağın başlangıcı olarak görülen dönemdir.[6]

Aydınlanma çağına, yani 17. yüzyılın sonuna[7] kadar devam eden bu kadına karşı şiddet orjisinin ardından, yeni bir "dişil" özlemi, 18. yüzyıl edebiyatı ve sanatında kadına romantik ve duygusal kimliğin atfedilmesi gelmiştir.[8] Anlaşılan yeni burjuva sınıfı erkeklerinin yeni bir romantik kadınlık ideali yaratmasından önce gerçek, canlı, güçlü ve bağımsız kadınların fiziksel olarak yok edilmesi ve boyun eğdirilmesi gerekmiştir. Narin, itaatkâr, duygusal kadının "ekmek getiren ve koruyucu" erkeğe bağımlı olduğu, mantık değil duyguların dünyasında

yaşayan kadının başrol oynadığı bir ideal. Sheila Rowbotham'ın işaret ettiği gibi, 19. yüzyıl boyunca ve hatta bugüne kadar bu romantik kadınlık ideali erkeklerin özlemleri için "arzu edilen mekân" olmuş ve hâlâ büyük ölçüde erkek-kadın ilişkilerini belirleyici olmaktadır. Bu kadınlık ideali, sermaye birikimi için dünyayı ele geçirmeye ve sömürgeleştirmeye başlayan, güçlü, girişimci, burjuva beyaz adam için ihtiyaç duyulan tamamlayıcı olmuştur.[9]

Dahası, sözde "akılcı adam" karşısında "doğa"yı simgeleyen bu narin, duygusal kadın kültü, büyük ölçüde fantezi ürünü olup sembolik kurgulara dayalıdır ve erkekler arzularını gerçek et ve kemiğe değil bu dişi fantezi figürlerine yansıtmaya başlamışlardır.

Pornografi ve Fuhuş Turizmi

Bugün şiddet ile arzu, özlem ile fantezi arasındaki bağlantının net örneklerinden biri pornografidir. Pornografi, erkeklere kadın bedeninin ya da daha ziyade seçilmiş bölgelerinin (parçalanmış bedenin) imgelerini sunar. Arzuları, bırakın gerçek ve canlı bir kadını, bütün bir kadına bile değil bu parçalara odaklanır. Bu imgeler aynı zamanda erkeğin kendi bedeniyle ilişkisinde görülen şiddeti de yansıtır.[10] Arzu ile şiddeti birbirine dayayan bu pornografik bakış, çoğu ticari reklamın ya da dergi, video, televizyon ve benzeri filmin de temelindedir. Anlaşılan o ki ekonomik büyüme gittikçe daha çok bu tür pornografik bakışa dayalı reklamcılığa bağımlı hale gelmektedir. Doğaya duyulan özlem gibi, parçalanmış çıplak kadın bedenine duyulan özlem de tamamen tüketimcidir. Canlı bir insanla etkileşim kurarak değil sadece cansız resimlere verilen tepki ile tatmin edilebilir. Bir fantezi üretebilmek için genellikle ihtiyaç duyulan psişik aktivite bile, insanın kendi benliğiyle dâhi ilişkisinin olmadığı, basit bir optik uyaran-tepki mekanizmasına

indirgenir ve bununla ikame edilir. Bir otomat başka bir otomata tepki verir. Bir diğer husus ise bu tek boyutlu imgelerin hiçbir şekilde erkek egosunu tehdit etmemesidir.

Fuhuş turizmi arzu ile şiddet arasındaki bağlantının bir diğer örneğidir. Burada arzu "egzotik" bir kadına, beyaz olmayan, sömürgelerden, yoksulluğu nedeniyle beyaz adama hizmet etmek zorunda olan kadına yansıtılmıştır. Tebaaya ve sömürgeleştirilmiş kadına duyulan arzu, "asil vahşi"ye duyulan arzuyla ilişkilidir. Bu örnekte de ilişki etken ve sevgi dolu değil tüketimci ve edilgen olup Dolar ya da Yen'in alım gücüne dayalıdır. Bu alım gücü zaman zaman Batılı ve Japon işçi sınıf erkeklerine de sömürgeci bey ya da efendi rolünü oynama zevkini tattırır.[11] Görünen o ki Avrupalı, Japon ve Amerikalı erkekler için fuhuş turizminin cazibesi büyük ölçüde erkek ile kadın arasında deneyimleme şansı buldukları erkte, efendi-köle ilişkisindedir. Psikolog Berti Latza seks turizmi için Tayland'a giden Alman erkekler üzerine bir araştırma yapmış, bu erkeklerin Taylandlı "sevgili"lerinden kulübelerini temizlemelerini, gün boyunca yemek yapmalarını ve köle gibi onlara hizmet etmelerini talep ettiklerini görmüştür. Seks genellikle ikinci plandadır ve erkeklerin hoşlandıkları şey, bu kadınlar üzerinde mutlak erk sahibi olmalarıdır.

Berti Latza bir başka seks turisti tipi daha tespit etmiştir: erken bebeklik aşamasına dönen bastırılmış erkek. Bu erkekler Taylandlı kadınların onları bebek gibi yıkamalarını ve beslemelerini, popolarını yağlayıp pudralamalarını isterler. Latza "Hatta bebek gibi konuşmaya başladıkları ve tuvalete kucakta götürülmek istedikleri olur," diyor.[12]

Anlaşılan bu yetişkin erkekler bu ufak tefek Taylandlı kadınların yanında "büyük güçlü adam" öz imgelerini terk edecek kadar güvende hissediyor ve beyaz, Batılı, ataerkil medeniyet tarafından erkeklik imgelerinden baskılanmış, göz ardı edilmiş ve yok edilmiş her şeyin tadını

çıkarabiliyorlar. Bu yüzden dünyanın diğer ucuna kadar gidip yanında bu bastırılmış ihtiyaçları karşılamakta sakınca görmedikleri egzotik, sömürgeleştirilmiş kadınlar bulmaları gerekiyor.

Kataloglardan Filinpinli gelin sipariş eden ya da seks turizmi için Tayland, Kenya veya Dominik Cumhuriyeti'ne giden erkeklerin birçoğunun, bir kadınla gerçek, insani, eşitlikçi, yetişkin ve sevgi dolu bir ilişki kurma becerisine sahip olmadığı, ancak kendisine boyun eğdirilmiş, ekonomik ve siyasi olarak daha zayıf, adamın dilini bilmeyen ve tamamen ona bağımlı olan kadınlarla başa çıkabildiği anlaşılıyor. Bu tür erkekler genellikle kendi toplumları içinde de iletişim sorunları yaşıyorlar.[13] Taylandlı ya da Filipinli kadınlarla evlenen erkekler bile onlarla insani bir ilişki kurmayı nadiren becerebiliyor.

Cinsellik ve Doğa

Seks turizmi ve uluslararası kadın ticareti hakkındaki analizlerin çoğu kadınların kendi ülkelerindeki, Tayland, Filipinler ve Kenya'daki sorunlara odaklanır. Bu yeni olgunun sebepleri genellikle yoksulluk, askeri üsler ya da bazı yerel gelenekler olarak tanımlanır.[14]

Fakat Avrupalı, Amerikalı ve Japon erkekleri egzotik yerlere seyahat edip cinsel ihtiyaçlarını orada karşılamaya iten sorunların ne olduğu nadiren sorulur. Ayrıca bu adamlar neden normalde saygı duymadıkları kadınları arzular? Arzularının içeriği nedir? Cinsel ihtiyaç ve arzularını neden kendi kadınlarıyla ya da pornografi, seks dükkânları, seks makineleri vb. ile gideremezler? Bu adamlar, güç ve tahakkümün sarhoşluğu dışında, o yoksul, yabancı, sömürgeleştirilmiş kadınlardan ne istiyor olabilir?

Altta yatan sebepleri tespit etmek için erotizm ve cinselliğin endüstrileşmiş toplumlardaki erkekler için ne anlama geldiğini sormamız gerekir çünkü seks turizmi erkeklerin kendileriyle, kendi toplumlarındaki

kadınlarla, ötekilerle ve doğayla ilişkilerinin uzantısından başka bir şey değildir.

Endüstrileşmiş toplumlarda erkekler, ortalama olarak, yaşamlarının büyük bölümünde bitkiler, toprak, hayvanlar ve tabiat güçleri ile doğrudan bedensel temas kurmazlar. Neredeyse her yerde, doğa ile ilişkilerine makineler aracılık eder. Bu makineler bir tür "uzaklaştırma silahı" olarak iş görür ve bunlar aracılığıyla doğa hâkimiyet altına alınır, değiştirilir ve yok edilir. Teknoloji ilerledikçe bu mesafe artar, insan ile doğa arasındaki ilişki daha da soyutlaşır ve insan aslında hâlâ mutluluğun ve zevkin tek kaynağı olan kendi organik, ölümlü bedenine daha fazla yabancılaşır. Modern insan kendisi ile doğa arasına daha fazla makine koydukça doğayı ve kadını daha da fazla parçalar, arzusunu bu parçalara daha çok yansıtır; kadının ve doğanın bütün, yabani, özgür haline açlığı daha da artar.

Makineler erkekleri ne kadar büyülerse büyülesin hayatta kalmak için bu açlığı tatmin etmeleri şarttır. Bu büyülenmenin onları "mutlu" etmeye yetmediği açıktır. Medeni erkeğin doğayla dolaysız temas kurabildiği tek durumun cinsel eylem olduğunu söyleyen Roger Garaudy'ye katılıyorum. "Üretim, tüketim ve cinsel eylemin ritmi arasında bir kırılma oldu. Cinsel eylem genellikle yaşamın diğer tüm boyutlarından koparıldı, tüketim ve ekonomik sömürü ağına takıldı ya da gündelik yaşamın dışında, kutsal bir sığınak haline geldi."[15] Tüm endüstriyel toplumlarda arttığı açıkça görülen seks takıntısı, bence, doğaya yabancılaşmanın, insanların iş yaşamlarında doğa ile duyusal bir etkileşim bulunmamasının doğrudan sonucudur. Cinsellik işin yanında tam anlamıyla "öteki" olmalı, işe engel olmamalı, iş yaşamından katiyen ayrılmalıdır. Cinsellik işin "aşkınlığı"nın, işin "alın teri vadisi"nin ardındaki "cennet", aylaklığın özüdür.

Turizm, seks ve güneşin bu şekilde birleştirilmesinin derinlerdeki sebebi bence budur. Trajik olansa, bu "cennet"in diğer metalar gibi satın alınabilen bir meta olmasıdır ve diğer tüketim mallarının edinilmesinde olduğu gibi sonuçta insanı hayal kırıklığına uğratır. Hayal edilen tatmin asla gerçekleşmez; sonuçta, tüketim anı itibariyle yanıltıcıdır. Dolayısıyla sürekli hayal kırıklığıyla sonuçlanan bu "cennet"e ulaşma çabaları bu ihtiyacı bir bağımlılığa dönüştürür.

Üreme Teknolojisi

Bugün çocuk isteyen erkekler ve kadınlar, kısır olsalar bile bu arzularını biyoteknoloji aracılığıyla karşılamaya çalışıyorlar. Kadınlar için bu özlem, kendi bedenlerine ve onun üretici potansiyelinedir.

Dişi bedenin üretici potansiyeli ya da "vahşi doğurganlığı" bu yüzyılın başından beri kadın kurtuluşunun önündeki en aşılmaz engel olarak tanımlanmıştır. Bu "vahşi doğurganlığı" dizginleme çabasıyla, doğum kontrol araçlarından kısırlaştırma müdahalelerine çeşitli mekanik, kimyasal ve biyolojik "cihazlarla" ya da silahlarla ona savaş açılmıştır. Bu mücadele on yıllardır devam etmektedir. Bugün pek çok örnekte dişi bedenin ve onun üretim potansiyelinin istendiği zaman tekrar faaliyete geçirilemeyeceği anlaşılmaktadır. Renate Klein'ın Avustralya'da tüp bebek programlarına katılan kadınlar üzerine yaptığı çalışmada gösterdiği gibi, bu kadınların kısırlıkları çoğu zaman daha önce kullandıkları doğum kontrol araçlarından kaynaklanmaktadır.[16] Ayrıca hem erkek hem de kadınlarda kısırlık, genellikle sürekli stresten ve ekolojik kirlilikten kaynaklanmaktadır.

Kadınların "kendi" çocuklarının olmasını istemelerinin pek çok sebebinden biri, kendi bedenlerinin doğal yaratıcılığını ve üretkenliğini, doğanın içine nüfuz etmiş canlı gücü kendi bedenlerinde deneyimleme

arzusudur. Sadece bu yaratıcı sürecin ürünü olan çocuğu değil sürecin kendisini de arzularlar. Çok eskiden beri kadınlar, hamilelik ve doğumla yaratıcı şekillerde başa çıkmışlardır. Fakat bu yaratıcı süreç, bu doğal güç, tamamen onların kontrolünde değil belli bir ölçüde "vahşi"dir ve bence bu özlemin kökleri tam da burada yatmaktadır. Çünkü bir çocuğu yaratmak bir otomobil ya da başka bir makine inşa etmekten oldukça farklıdır. Kadının aklında çocuğu yaparken kullanacağı bir plan ya da proje yoktur. Bu konuda fantezileri, dilekleri olabilir ama doğa ile işbirliği içinde kendi vücudunda oluşan çocuk onun iradesiyle belirlenmez. Sonuçta ne süreç ne de "ürün" onun tasarrufundadır. Bence her çocuğun yeniliğini teşkil eden ve aranan tatmini sağlayan şey tam da bu öngörülemezliktir. Çeşitliliğe, beklenmeyene, yaşamı ve canlıları oluşturan çok sayıdaki yeni olasılıklara yönelik arzuyu doyurur. Çocuklarda hayran olduğumuz şey yenilik, kendiliğindenlik, sürprizdir. Yeniye, doğala, kendiliğinden olana yönelik arayış, kişinin kendi bedeninden bir çocuk doğurma arzusunda güçlü bir şekilde ifade bulur.

Fakat ironik olan, üreme teknikleri kullanan kişilerde bu arzunun, daha önce hem kadınların doğurganlığına zarar veren hem de makinelerin inşası için yararlanılan bilim felsefesine dayalı, dışsal ve yapay olarak kontrol edilen yöntemlerle ve tekniklerle tatmin edilmesidir. Medikal, teknik ve biyo mühendisler gerekli "üreme bileşenlerini" (bunların adlandırılışı da oldukça manidar) vücut bütünlüğünü bozan yöntemlerle yalıttıktan sonra kadın için bir çocuk inşa ederler. Hatta bu çocuğu genetik müdahaleler yardımıyla ebeveynin isteklerine göre inşa edebilirler. Ama yeni ve kendiliğinden olana duyulan derin özlemi tatmin edemezler. Tüp bebek programlarında yer alan çoğu kadın, hamileliği Almancada verilen adla "iyi umut" olarak değil endişe ile umut arasında gelgitli, korku ve hayal kırıklıklarıyla dolu, aslında

vücutlarındaki yaratıcı sürecin dışarıdan kontrol edildiği bir dönem olarak deneyimler. Üreme teknolojisi hem erkekleri hem de kadınları vücutlarına ve normalde kendi doğalarıyla işbirliği yaptıkları, yaratıcı, üretken ve kendiliğinden bir deneyim olmasını istedikleri bu mahrem sürece yabancılaştırır. Erkekler için turizmde olduğu gibi, kadın kaybettiği şeye özlem duyar ve arayışı sonucunda bunun geri getirilemez olduğunu, vahşi, kendiliğinden, yabancılaşmamış, organik, ehlileştirilmemiş üretici potansiyellerinin yok edildiğini keşfeder. Renate Klein pek çok başarısız girişimden sonra tüp bebek teknolojisiyle çocuk yapan bir kadın hakkında üreme doktorlarının umutsuz bir vaka dediklerini, aşağılanan ve hayal kırıklığına uğrayan kadının sonunda denemekten vazgeçtiğini ve kısa bir süre sonra herhangi bir teknik araç müdahalesi olmadan doğal yolla hamile kaldığını anlatmaktadır.[17]

Canlı simbiyotik ilişkilerin modern bilim ve teknoloji tarafından şiddet yoluyla yok edilmesi, bu tür süreçlerin endüstriyelleştirilmesi ve bu simbiyotik ilişkilere duyulan derin hasret arasındaki ilişkilerin daha pek çok örneği vardır.

Bu Arzuların Kaynağı

Bu arzuların ortak yönlerine daha yakından bakmak faydalı olabilir. Bunlar neden daha çok endüstrileşmiş ülkelerde görülüyor? İnsanlar ne arıyorlar? Aranan şeyin modernlik efsanesinin vaat ettiği ve olumlu gördüğü şeyin tam tersi olduğu aşikâr görünüyor: Doğanın ve doğal süreçlerin bilim ve teknoloji tarafından tümüyle kontrol altına alınması, doğanın tüm "vahşi" güçlerinin insanın çıkarı için "medenileştirilmesi", yani ehlileştirilmesi.

Örneğin henüz insanın faydacı amaçları için parçalanmamış, değiştirilmemiş, ehlileştirilmemiş doğaya, "yaban"a yönelik nostalji. Do-

ğanın vahşi, kaotik, tehlikeli ve yıkıcı yönlerinden duyulan korkulara rağmen potansiyel risklerin deneyimlenmesi, vahşiliğin belirsizliği, bu özlemin en temel motivasyonudur. Fakat doğa aynı zamanda iyi, anne, dost olarak da aranır. Tüm bilimsel bilgi birikimine ve doğa üzerindeki kontrolümüze rağmen sonuç itibariyle bu doğanın ayrılmaz bir parçası olduğumuz, doğanın çocukları olduğumuz, kadınlardan doğduğumuz ve eninde sonunda öleceğimiz gerçeği derinlerde bir yerlerde bilinmektedir; bunun kabul edilebilir ve olması gereken olduğu da.

Bu arayışın ayrılmaz bir parçası çocukluk nostaljisidir. Yani çevremizle, doğayla ve diğer insanlarla, basit, kendiliğinden, açık ve güvenli bir ilişki arayışıdır. Bu da ödül için elde edilmiş bir başarı olmaksızın, sevgi, şefkat, ilgi ve sıcaklığın armağan olarak deneyimlenmesi anlamına gelir. Neredeyse tüm toplumlarda bu beklentiler anneye yöneltilir. Anne olarak kadın, tüm geriletici arzu ve özlemlerin yöneltildiği toplumsal "yer"dir. Fakat bir psikanaliz terimi olarak "gerileme" zaten olumsuz bir çağrışıma sahiptir; sağlıklı yetişkinlerin "anne" ihtiyacı gibi çocuksu ihtiyaçlara geri gitmemeleri gerektiğini ima eder.

Çocukluğa duyulan nostalji aynı zamanda özgürlük ve macera arayışı anlamına gelir. Fakat özgürlük burada Batılı demokrasilerin bahsettiği, ekonomik ve siyasi süpermarketteki seçme özgürlüğü anlamına gelen özgürlük ya da hürriyetten farklıdır. Çocukluğun özgürlüğünü arayış esasen gündelik yaşamın endüstriyel ve bürokratik toplum tarafından yapısal olarak topyekûn sistematikleştirilmesi ve düzenlenmesine karşı bir tepkidir. Eskiden doğa serbest hareketin önünde engel olarak görülürken bugün medeni toplumun kendisinin özgürlük arzumuzu frenlediği deneyimlenmektedir.

Ayrıca macera arayışı pek çok teknolojik yenilik sunan modern topluma karşı bir tepkidir. Her gün bir yenisi önümüze çıkan teknik

icatların insanların temel merak duygularını tatmin etmediği açıktır. Tersine, endüstri toplumunun tüm varsıllığına, tüm boş zaman ve eğlence sektörlerine rağmen içine işlemiş derin bir can sıkıntısı ve umursamazlık söz konusudur. Modern yaşam tarzı insanların kendi yaratıcılıklarına ve emeklerine pek bir şey bırakmaz, her şey önceden planlanmış ve düzenlenmiştir ve herhangi bir macera yoktur. Profesyonel uzmanlar tarafından eğlendirilir, neşelendirilir, beslenir ve uyarılırız.

Bu toplumda hâlâ izin verilen tek macera alışveriştir. Fakat elbette bu macera, yani yeni bir şey edinmenin zevki kısa sürer. Pek çok örnekte macera sadece alışveriş eyleminden ibarettir. İnsanlar alışveriş bağımlısı haline gelirler çünkü bu yeni bir şey edinme macerasını tekrar tekrar yaşamak isterler.[18] Fakat bu, yaratıcılık eksikliğinin, modern kentli yaşam tarzlarının sterilliğinin boşluğunu doldurmak için beyhude bir çabadır.

Gördüğümüz gibi erkekler için bu macera arayışı genellikle kendilerini tekrar "gerçek bir erkek" gibi hissetme arzusu ile birleşir. Ataerkil medeniyette bu, kendilerini doğaya meydan okuyan ve "sınırı" daha da zorlayan büyük kahramanlar olarak görmek anlamına gelir.

Çocukluğa duyulan nostalji ve anne sevgisi arayışı genellikle memleket ve sıla arayışıyla, aidiyet arayışıyla, kişinin kendi yerini arayışıyla bir aradadır. İlginçtir ki bu ihtiyaç genellikle şehirlerden uzaklaşarak, yabancı yerlere seyahat ederek, "gelişmemiş" ülkelere, kırsala, köylere giderek karşılanır. Şehirler ise nadiren memleket ya da sıla olarak görülürler. Bu tür terimlerle özdeşleştirilen duygular yakınlık, topluluk, kırsal bir habitat merkezinde yoğunlaşırken kentler anonimlik, evsizlik, yalnızlık, vurdumduymazlık, soğukluk ve ayrışma yerleridir.

Kırsal emeğin, yaşamın ve üretimin değersizleştirilmesi, kentsel yaşama duyulan çekim ve merakın karşısında, belirli bir köy, ev ya da

peyzaja yönelmesi gerekmeyen, köklere duyulan sıla hasreti vardır. Tatil dönemlerinde kentlerden kıra kaçış bu köksüzlüğün bir tezahürüdür.

Çeşitli tezahürleri olan bu doğaya uzanış kısmen güzellik arayışı, estetik zevk arayışıdır. Elbette kentlerin tüketici cennetleri, insan yapımı metaların bolluğu bu arzuya cevap veremez. Metaların estetik vaatleri yerine gelmez. Yenileri çıkınca modaları geçer ve artık çirkin görünürler. Dolayısıyla güzelliğe sahip olma duygusunu yenilemek için daha fazla nesne satın alınır. Bugün el yapımı mallara yönelik talep: doğal kumaşlardan yapılmış giysiler, gerçek ahşap mobilyalar, el yapımı çömlekler, "evde yetiştirilmiş" gıdalar vs. artı "nostalji", yani eski şeyler sektörü: ABD ve İngiltere'de Victoriana ve hatta 1930'larından kalan Art Nouveau, eski "pop" şarkılarının yeni kayıtları ve benzerleri, hep bu kayıp şeylere duyulan nostaljinin tezahürleridir. İnsanlar tüm bu insan yapımı mallardan sıkılır ve doğanın güzelliğini tüm çeşitliliğiyle yakalayan bir şey, mevsimlerin, gece ile gündüzün, sıcak ile soğuğun sürekli değişen ritminin bir sembolünü ararlar. Doğa daima şaşırtıcıdır. Ona bakmaktan her zaman zevk alırız; tıpkı bir çocuğa bakarken olduğu gibi. Endüstriyel medeniyet herkes için servet yaratmayı, kendini idameden öte bir yaşam sağlamayı, sadece maddi ihtiyaçları tatmin etmekle kalmayıp daha dolu bir yaşamın araçlarını da sunacak, daha derin, insani, manevi ihtiyaçları da tatmin edecek zengin bir yaşam vaat etmiştir. Fakat anlaşılan o ki endüstriyel medeniyet bu vaadini, kendisinden çıkar sağlayanlar için bile, yerine getirememiştir. Endüstrileşmiş ülkelerdeki mal ve para zenginliğinin, sadece ötekilerin (doğa, Üçüncü Dünya vs.) yoksullaştırılmasına değil halk arasında büyüyen ve yatıştırılamayan, sadece psikolojik değil aynı zamanda maddi bir ihtiyaç yaratılmasına da sebep olduğu anlaşılmaktadır. Günümüzün pırıltılı kentlerinde eksik olan yaşam kalitesi, temiz hava, sessizlik, temiz su, sağlıklı

gıdadır. Her şeyden önce, kentsel yaşam insan sıcaklığından, bir insan topluluğuna ve doğal dünyaya ait olma duygusundan yoksunluğun yeridir. Dolayısıyla kent duvarlarında şöyle sloganlar görülür: Yaşam istiyoruz! Ve bunlar canlı bir karşılıklı bağlılık ihtiyacının ifadesidir.

Parçalanma ve Bütün Arayışı

Endüstriyel medeniyetin vaat ettiği şey, tüm biyolojik ve toplumsal simbiyotik ilişkileri ve insan bireyinin temsil ettiği tüm bağları parçalayarak yaşamı iyileştirmektir. Bu simbiyotik ilişkilere ekolojik sistemler de denir. Fakat insanlar, hayvanlar ve bitkiler arasındaki karşılıklı bağımlılığın yanı sıra bir de bir arada yaşayan insanların, kadın ile erkeğin, çocuk ile ebeveynlerin, genç ve yaşlı nesillerin toplumsal ekolojisi vardır.

Endüstriyel medeniyet ve onun bilimiyle teknolojisi, bu ekolojik ve sosyoekolojik sistemleri bozmuştur. Bu bütün, parçalarına bölünmüş, bu parçalar yeni makinelerin inşası için kullanılmıştır.[19] Fakat hayat, elementlerin toplamından ibaret değildir ve bu parçalama, analiz ve sentez süreçlerinde hayat kesilip atılmıştır. Yukarıda sözünü ettiğimiz nostalji ve arayış bağlamında, ekoloji, alternatif sağlık ve kadın hareketlerinin büyük bir bölümünün amacı bu tür ekolojik ve sosyoekolojik bağlantı kopukluklarını restore etmektir. Mevcut endüstriyel ve ataerkil kapitalist toplumda bu bütünlük, karşılıklı bağımlılık arzularının ve ihtiyaçlarının tatmini, genellikle eski kendini idame ilişkilerinin yeniden canlandırılmasında aranmaz. Bunun yerine insanlar bunları meta piyasası aracılığıyla tatmin etmeyi umarlar. Vahşi doğa arzusu toprakla çalışarak değil macera turizmi ile tatmin edilir. Cinsellik ve erotik ilişki arayışı gerçek canlı kadınları severek değil porno dergileri ve seks turizmi ile tatmin edilir. Köklenme ve "aidiyet", sıcaklık, anne sevgisi, özgürlük ve macera ihtiyaçlarının tatmini doğa ile işbirliği içinde çalışarak değil

tüketimle, imgeler satın alınarak aranır. Bu ihtiyaçlar meta üretimi ve tüketiminin ekonomik büyümesini yürüten çok etkili bir motor görevi görürler. Kapitalist meta üretimi her arzuyu bir metaya dönüştürebilir.

Bunun anlamı, her ne kadar aranan şey "gerçek olan", "gerçek hayat" olsa da, meta üretim sisteminin bunu ancak sembolik, duygusal ve romantikleştirilmiş bir tatmin şeklinde sağlayabildiğidir. Dolayısıyla, insanlar sadece gerçek yaşamın, gerçek doğanın, gerçek kadınların, gerçek özgürlüğün metaforları olarak kurabildikleri (kurabilirlerse) hayali ilişkilere sahiptir ve bu ilişkilerde aktör ya da yaratıcı değil sadece tüketicidir. Fakat endüstriyel toplumlardaki insanların "doğaya dönme", modernlik projesini reddetme ya da meta üretimi sürecinde doğanın ve diğer halkların sömürülmesini reddetme gibi bir talepleri yoktur. Endüstriyel toplumdan çıkmak değil ikisine birden sahip olmak isterler: süpermarketin zenginliği ve bolluğuna ve kirletilmemiş doğaya, GSMH artışına ve sağlıklı bir çevreye, şehirlerde daha fazla arabaya ve daha fazla sessizlik ve temiz havaya, hamilelik ve doğumun daha da medikalleştirilmesine ve kadınların üreme süreçlerinde daha fazla özerkliğe sahip olmasına.

Şiddet, İlerleme ve Duygusallık

Endüstriyel kapitalist-ataerkil toplum, İnsan ile Doğa, Erkek ile Kadın, Şehir ile Köy, Metropol ile Koloni, İş ile Hayat, Doğa ile Kültür vb. arasındaki temel ikiliklere dayalıdır. Ben bu ikiliklere sömürgeleştirmeler diyorum. İncelenen arzuların hepsi bu ikiliklerin kesilip atılmış, dışsallaştırılmış, sömürgeleştirilmiş, bastırılmış, geriletilmiş ve/veya yok edilmiş taraflarına yöneliktir. Bu sömürgeleştirilmiş taraflara duyulan özlemin sadece duygusallaştırılabilmesinin, bunların romantikleştirilmesi ve mevcut modern paradigmaya eklenmeleri gerekmesi bu yüzdendir. S. Sarkar'ın dediği gibi, bunlar pastanın süslemeleridir[20] ve tam

da bu tarafların sömürüsünden ve sömürgeleştirilmesinden yapılmış olan pastanın yerini tutmazlar.

Modern endüstriyel toplum Doğa'nın devamlı nakde ve endüstriyel ürünlere dönüştürülmesine dayalı olduğuna ve bu süreç de endüstriyel toplumun hayatta kalması için gerekli bir koşul olduğuna göre, Doğa ile modern bir ilişki ancak duygusal bir ilişki olabilir; "gerçek" bir ilişki olamaz.[21] Doğa ile bu ilişki sadece İnsan ile Doğa arasındaki (hayali) ayrıma değil doğanın yok edilmesine de dayalı olmak zorundadır. Bu da Dünya gezegeninde yaşamı oluşturan çeşitli simbiyotik ilişkilerin ya da canlı bağlantıların bozulması anlamına gelir.

Dolayısıyla, Aydınlanma'dan beri Avrupa tarihinin özelliği olan coşkuculuk ve akılcılık arasında gidip gelen dalgalardan bahsederken, sadece duygu ikilemlerinden bahsetmek yeterli değildir. Eder, doğa ile modern ilişkinin ikiz temaları olan; düşman olarak doğadan korku ve anne, dost olarak doğaya duyulan sevginin, özellikle de modern bilim ve teknolojinin hâkimiyeti ve doğanın "öteki" olarak, yani düşman olarak nesneleştirilmesinin, 17. yüzyıldan beri baskın olduğunu göstermiştir. Kuramsal merak "doğaya duyulan özlem"le, doğa sevgisiyle, doğanın romantikleştirilmesi ve duygusallaştırılmasıyla el ele ilerlemiştir. Hatta Eder, sıfır toplamlı (biri kazanırken diğerinin kaybettiği) oyundan bahseder:

> Doğa'ya yönelik hem araçsal hem de araçsal olmayan yaklaşımlarda eşzamanlı bir artış yaşanmaktadır. İnsanların hayvanlarla ortak özelliği olan organik, bedensel mevcudiyet ile başa çıkmak, toplumsal kontrol tarihinin bir parçası haline gelmektedir. Bedenin kullanılması, yüceltilmişliğini medikal, kriminolojik, psikiyatrik kullanımda bulur. Diğer taraftan, tam da bu bedensellik ahlaklaştırılmakta, psişe ve duygularla doldurulmaktadır. Doğaya yönelik yeni bir duyarlılık ortaya çıkmaktadır.[22]

Doğa hakkındaki bu söylemde genellikle dışlanan şey modernleşme sürecine başlangıcından bugüne eşlik eden dolaysız ve yapısal şiddettir. Bu şiddet kaza eseri değil yapısal bir gerekliliktir. Doğa'nın, kadının ve diğer sömürgeleştirilen parçaların "bütünden", yani canlı karşılıklı bağlantılılık ya da simbiyozdan ayrılması ve bir nesneye, "öteki"ne dönüştürülmesi için kullanılan mekanizmadır. Bu şiddetin varlığı modernlik söyleminde karşımıza çıkmadığı için, aynı zamanda modern endüstriyel toplumun araçları ve yöntemlerine dayalı olan "aklın öteki yüzü"[23] arayışının, doğanın orijinalliğine, yaşamın kendiliğindenliğine duyulan duygusal hasretin neden kaçınılmaz olarak sadece daha fazla yıkıma sebep olacağı açıklanamaz. Akdeniz sahillerine kaçan Avrupalı turist bu kumsalları yok eder. Kalabalık şehirlerden tepelere ve kırlara kaçan araç sürücüleri kirlenmemiş bir doğa bulmak istedikleri bu peyzajları ve ormanları egzoz gazlarıyla yok eder. Tayland'a kaçan seks turistleri oradaki kadınları yok eder, onları fahişelere dönüştürür ve onlara muhtemelen AIDS bulaştırırlar.[24] Dolayısıyla sonuçta şunu söyleyebiliriz: Hasret ortaya çıkmadan önce yıkım, romantikleştirmeden önce şiddet vardı.

Pastoral Yaşam İmgesinden Önce

Kadınlar: Doğrudan ve de yapısal şiddetin, sömürücü ve baskıcı erkek-kadın ilişkilerini yaratan ve koruyan başlıca mekanizma olduğunu gün yüzüne çıkarma başarısı Yeni Uluslararası Kadın Hareketi'ne aittir. Bu, akademik bir söylem aracılığıyla değil tecavüz, aile içi şiddet, pornografi ve medyada, kamuda ve iş yerlerinde cinsiyetçilik vb. karşıtı çok sayıda girişim, kampanya ve proje ile başarılmıştır. Görünüşte ilerlemeci, barışçıl, demokratik ve eşitlikçi "sivil toplum"un (endüstri toplumunun) temelinde, özellikle kadınlara ve beyaz olmayan insanlara yönelik şiddet ve zulmün bulunduğu çağdaş tarihte ilk kez açığa çıkmıştır. Norbert Elias'ın saldırgan eğilimleri ehlileştirme süreci olarak tarif ettiği "mede-

nileştirme",[25] bu şiddeti ortadan kaldırmayı başaramamakla kalmayıp aslında bunun üzerine kuruludur. Erkek ya da ataerki şiddeti karşısındaki bu feminist direniş siyaseti bağlamında, bu şiddetin tarihinin ne olduğu sorusu aciliyet kazanmıştır.[26]

Bu da Avrupa'daki cadı avının tekrar incelenmesine yol açmıştır. Bu kadın soykırımı genellikle varsayıldığı gibi karanlık, batıl Orta Çağ'ın sonucu değil Yeni Çağ'ın başlangıcının, modernliğin, keşifler ve icatların, modern bilim ve teknoloji çağının eşlikçisidir.

Bu kadın katliamının bir benzeri Afrika, Asya ya da Güney Amerika'nın sözde medeniyetsiz toplumlarının hiçbirinde yaşanmamıştır. Katliamın biçimi, sebepleri, ideolojik gerekçeleri pek çok feminist araştırmacı tarafından incelenmiştir. Dolayısıyla ben burada bunlara girmeyeceğim. Fakat bu şiddet orjisinin, modern bilimin, tıbbın, ekonominin ve modern devletin üzerine inşa edildiği temel olduğu tekrarlanmalıdır. Cadılara uygulanan işkence ile yeni görgül bilimsel yöntemin yükselişi arasındaki doğrudan bağlantıyı, hem kadın bedeninin hem de Doğa'nın bedeninin bütünlüğüne verilen zararı özellikle Carolyn Merchant ortaya koymuştur. Kadın ve doğa yükselen kapitalist üretim biçiminin ham madde kaynağı haline gelecektir. Merkezi devletlerle Asya, Güney Amerika ve Afrika'daki sömürgeler arasında da benzeri bir şiddet ilişkisi kurulmuştur.[27] "İyi kadın" imgesi de ancak cadılar "kötü kadınlar" olarak öldürüldükten sonra, 18. ve 19. yüzyıllarda yükselebilmiştir. Bu, daha önce de belirtildiği gibi boş, duygusal, zayıf, bastırılmış kadın imgesi, eve ekmek getiren kişiye ve devlete bağımlı kadın imgesidir. Burjuva sınıfının kadınları üzerine kurulu bu yeni kadınlık ideali, yeni bir cinsel ve toplumsal iş bölümü, üretim ile üremenin, üretim ile tüketimin, iş ile yaşamın birbirinden ayrılması için gereklidir. Bu ayrışma olmadan kapitalizmin ayakta kalması imkânsız olacaktır.[28]

Bu "iyi kadın"ın romantikleştirilmesi de ancak bu noktada mümkün olmuştur. O, korunması gereken zayıf kadındır. Fakat aynı zamanda annedir; duyguların, şefkatin, insancıllığın vücut bulmuş halidir. Bu kadınlık imgesi, modern servet birikiminin temeli haline gelen ekonomi ve siyaset dünyasında diğer erkeklerle rekabet etmek zorunda olan yeni modern akılcı erkek imgesinin karşıtı olarak inşa edilmiştir. Boyun eğen, romantikleştirilmiş, duygular dünyasına ait kadın, evdeki huzur masalının, yeni erkeğin daha fazla kâr, servet ve ilerleme için ölesiye rekabet ettikten sonra dinlenmek ve insanlığını tazelemek için çekilebileceği sosyal alanı sağlayan masalın başkarakteri haline gelmiştir.

Bu huzur, uzundur özlemi duyuluyor olmakla birlikte, yine de hor görülmüştür. Aslında bunun kapitalist değerler ve meta üretimi dünyasına girmesi mümkün ve arzu edilir değildir çünkü bu durumda cazibesini kaybedecektir. Bu masalın ardındaki gerçekleri örten perde yırtılacak, bu yeni mantık çağının gaddarlığı ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla, bu yeni kadın, ancak bu evdeki huzur masalının içinde bastırıldıktan, tahrip edildikten ve gettolaştırıldıktan sonra, yabancılaşmamış, kendiliğinden ve "doğal" yaşama duyulan tüm özlemlerin hedefi olabilecektir.

Bu yeni kadınlık imgesi 18. yüzyılda yaşanan toplumsal değişimlerin istenmeyen bir sonucu değildir. Leiselotte Steinbrugge'nin gösterdiği gibi, "kadın doğası" konusunda kapsamlı bir söylem ortaya koymuş olan Aydınlanma filozoflarının kasıtlı olarak inşa ettikleri bir kurgudur. Özellikle Diderot, Rousseau ve benzerleri, yeni kadının "ahlaklı cinsiyetin", duygusallığın, insana yönelik şefkatin, annelik duygusunun, doğaya yakınlığın vücut bulmuş hali olarak inşa edilmesinde kilit rol oynamışlardır. Bu kadının siyaset ve ekonomiden, (erkekte bulunan) mantık ile yönetilen kamusal alandan dışlanması gerekmektedir. Steinbrugge'ye göre bazı duyguları, özellikle de merhamet, acıma, insancıllık ve hatta

tüm ahlaki kaygıları kamusal toplumsal etkileşim kodlarından çıkarmış bir toplumda, bu kadının doğallaştırılması ve aynı zamanda özelleştirilmesi gerekmiştir. "Kadın "ahlaklı cinsiyet" haline gelir." Dişilik dişil ilkeye dönüştürülür. Amaç, Hobbes'dan beri ekonomik üremenin her şeyin her şeyle savaşmasına dayalı olduğu bir toplumda, bir miktar da olsa insaniyeti korumaktır.[29]

Yaşayan kadına değil, dişile ya da "dişil ilke"ye yönelik arayış, aydınlanma, akılcılık, endüstrileşme ve modernizm karşıtı bir hareket olan romantizm dalgalarına daima eşlik eder. Bugün bile Beyaz Adam tarafından gerçekleştirilen yıkımlar karşısında çaresizliğe düşen bazı erkeklerin, tek çözümü bir "dişil ilke" uyanışında gördükleri gözlemlenebilmektedir.[30]

"Vahşiler": Eş zamanlı olarak hem şiddet uygulama hem de bu şiddetin kurbanlarını romantikleştirme mekanizması, Avrupalıların 17., 18., 19. yüzyıllarda ve hatta 20. yüzyılın başlarında "vahşiler" olarak adlandırdıklara halklara, sömürgelerde yaşayan insanlara yönelik tutumlarında da gözlemlenmektedir. "İyi ve asil vahşi" söylemi Beyaz Adam'ın bu halkların topraklarına girişi kadar eskidir. Aydınlanma filozofları ve onların takipçileri, bu girişin tarihinin şiddet ve zulümle dolu, özerk kendini idame ekonomilerinin, özgürlüklerin yok edildiği bir tarih olduğunu, her seferinde baskı ve bağımlılığa yol açtığını saklamışlardır. Bunun yerine, bugün bile, Avrupa'nın endüstrileşmiş kültürünün dünyanın geri kalanına doğru genişlemesinin üstün zekâ, akılcılık, bilim ve dolayısıyla emek üretkenliğinin sonucu olduğuna dair Avrupamerkezci efsane yayılmaya devam edilmektedir. Fakat Avrupalı sömürgecilerin dünyanın dört bir yanındaki kabile halklarına uyguladıkları şiddet ve gaddarlık ile bu sömürgecilerin hâkim gruplar, sınıflar ve uluslar olarak yükselmeleri arasındaki doğrudan ilişkiyi ortaya koyan çok sayıda ça-

lışma yapılmıştır. Kabile halklarının endüstriyel medeniyet tarafından bugün bile devam eden yok edilişinin izlerini süren H. Bodley'in çalışmalarına dikkat çekmek istiyorum.[31]

Bodley pek çok çalışmasında sömürgelerde Beyaz Adam'ın bıraktığı kan izlerini takip etmektedir. Beyaz sömürgeciler, kabile halklarının evrimde kendilerinin gerisinde kalmış yaratıklar olduklarını ve evrensel tarih yasalarına göre "ilerleme"ye teslim olmaları gerektiğine inanıyorlardı. Kabile halklarına uygulanan zulmün ve daha "gelişmiş" olan medeniyetin haklılığının gerekçesi saf toplumsal Darwinizmdi. 1930'lu yıllarda Afrika ve Amerika'daki kabile halkları alt-insanlar olarak görülüyor, gerçekten insan türüne ait sayılmıyorlardı. Kanada'da yerli öldürmek övgü sebebiydi. ABD'de beyaz yerleşimcilerin "yerli"*lere yönelik tutumunu Sheridan** özetlemiştir: "En iyi yerli ölü bir yerlidir." Güney Afrika'da dindar Hollandalı sömürgecilerin yerlileri öldürmesi gündelik bir olaydır. Bir yerleşimcinin şahsen 300 yerli öldürdüğünü gururla anlattığı söylenir. Avustralya'da aborjinleri öldürmek için una arsenik karıştırılmıştır. Bodley, Price'dan (1950:107-108) şu alıntıyı yapmıştır: "Siyahların kargalar gibi öldürüldüğü ve kimsenin umursamadığı, hatta farkına bile varmadığı bilinen bir gerçekti." Güney Amerika'da da durum farklı değildi. "1888 yılında Sau Paulo'da bir adam içme sularına striknin zehri karıştırarak 2000 Kaingang Yerlisini öldürdüğünü beyan etmiştir."[32]

---

* Amerika kıtası Avrupalılar tarafından başlangıçta Hindistan zannedildiği için yerli halklara Hint anlamına gelen Indian adı verilmiş, Kızılderili ifadesi aşağılayıcı olarak kullanılmış, bugün bu halkların tümüne Amerikan Yerlisi adı verilmektedir. (ç.n.)

Amerikan İç Savaşı'nda kuzey eyaletlerinin oluşturduğu Birlik Ordusu komutanı Tümgeneral Philip Sheridan. (ç.n.)

Kabile halklarının katli bugün de devam ediyor. Bodley'e göre 1971 yılında beyaz yerleşimciler tarafından pek çok Guayaki Yerlisi* öldürülmüştür ve failler arasında evlerini Guayaki ganimetleriyle dekore etmek isteyen Almanlar da vardır. Hem Brezilya hem de Kolombiya'da, tabanca, zehir ve dinamit kullanarak sığırlarını otlatmak istedikleri yerlerde yaşayan yerlileri öldüren büyükbaş hayvan sahiplerinin hikâyeleri anlatılmaktadır.

Bu suçluların hiçbiri kötü bir şey yaptıklarını düşünmemektedir. Katillerden biri "Kötü bir şey yaptığımın farkında değildim," demiştir.[33] "Yerlileri öldürdüm çünkü hükümetin bizi cezalandırmayacağını ve suçun tazminini istemeyeceğini biliyordum."[34]

Yerliler, vahşiler, yerel halklar Beyaz Adam tarafından öldürülebilirler çünkü onlar zaten tarihin sayfalarından silinmeye mahkûmdurlar ve ilerlemenin ve beyaz medeniyetin hamlesi karşısında duramayacaklardır. İmha ve ilerleme, zulüm ve medeniyet, barbarlık ve kurtuluş arasındaki bağlantının mantığı 18. yüzyıldakinin aynısıdır. Kabile halklarının imha edilmesi tamamen güçlü olanın haklı olduğu mantığı ile meşrulaştırılmaktadır. Güneybatı Afrika'da Almanlar tarafından gerçekleştirilen Herero soykırımından sonra, yerleşimciler komisyonu başkanı Paul Rohrbach 1907 yılında şunları söylemiştir:

> Elbette... Beyaz Adam'ın kendi sığırlarını otlatabilmesi için yerlilerin bugüne kadar sığırlarını otlattıkları yerden kaldırılmaları gerekir. Bu yaklaşıma ahlaki bir açıklama talep edilirse cevap Güney Afrika yerlilerinin sahip olduğu düzeyde bir kültüre sahip insanların başıboş ulusal barbarlıklarını kaybetmeleri gerektiğidir. Bu insanlar daha yüksek bir varoluş hakkına sahip olmak istiyorlarsa gelişerek işçi sınıfına dâhil olmaları, Beyazlardan maaş ve ekmek hak etmeleri gerekir. Bu, hem bireyler hem de ulusları ya da kabileleri için ge-

* Paraguay'da avcı-toplayıcı kabile (ç.n.)

> çerlidir. Bunların varoluşları sadece genel kalkınma için faydalı görüldükleri derecede meşrudur. Güney Afrika kabilelerinde herhangi bir ulusal kader tayini, ulusal mülkiyet ve siyasi örgütlenmenin korunmasının ve sürdürülmesinin, boyunduruk altına alınmaları ve topraklarının beyaz ırk tarafından kullanılmasına kıyasla, genel olarak insanlık ya da özelde Almanlar için daha büyük fayda sağlayacağını kanıtlayacak bir argüman yoktur.[35]

Rohrbach gibi insanlar, Almanya gibi "kültür ulusları"ndaki emekçi kitlelerin yükselmesi için Afrika'nın yerli halklarının eşit haklara sahip olan insanlar olarak muamele görmeyip "üretici güçlerin kalkınması" yasasına tabi tutulmaları gerektiğini net bir şekilde görmüştür. Rohrbach 1090 yılında şöyle yazmıştır:

> Beyaz ırkın kalkınmasından taviz vermeyi gerektirecek şekilde tanınabilecek bir yerli hakkı yoktur. Avrupa'nın medeni uluslarında sayısız insan, sömürgeci mülklerimizin üretken kapasitesinin tam olarak kullanılması ile daha müreffeh bir varoluş seviyesine yükselmek, insan ve ulus refahını topyekûn inşa etmeye yardımcı olmak yerine sefil bir proleter varoluşa mahkûm edilirken Afrika'daki Bantu, Sudan zencileri ve Hottentotların canlarının istediği gibi yaşama ve ölme hakları olması saçmadır. [36]

Vahşiler, Beyaz Adam'ın topraklarını ele geçirebilmesi, bu toprakları ve üzerlerindeki kaynakları kâr elde etmek için sömürebilmesi için bu topraklardan sürülmelidir.

Kabilelerin özerk kendini idame ekonomileri yok edilmelidir çünkü insanlar kendini idame kaynakları ile hayatta kalabildikleri sürece endüstriyel, kentsel medeniyetin vaatlerine kolaylıkla kanmamaktadır. Günümüze dek özerk kendini idame yollarını korumak için mücadele eden çok sayıda kabile ve ulus olmuştur.

Ancak insanlar zorla topraklarından koparıldıklarında, ancak müştereklerin özelleştirilmesinden, klan ve kabile yapılarının, ilişkilerinin ve kültürünün yok edilmesinden sonra, sömürgeci bir "aşağılık kompleksi" yaratılması, kişinin kendi kültürünü, yaşam tarzını, kendi güçlü yönlerini ve köklerini hor görmesi mümkün kılınabilir. Ancak o zaman yeni, beyaz, endüstriyel kültür ve yaşam tarzı, köklerinden koparılmış insanlara büyüleyici gücünü uygulayabilir.

Bu kök koparma sürecinin bir parçası bu uluslara siyasi egemenlik tanınmamasıdır. Yaşadıkları topraklar "boş arazi", "bakir toprak", "*territorium nullus*", yani kimseye ait olmayan toprak ilan edilmiştir. Yeni sömürgeci efendilerin kendi ülkelerinde sanayinin kalkınması için sömürgeleri "üretken" bir şekilde kullanmaları, bu uluslar ve toprakları üzerinde siyasi tahakküm kurmalarına bağlıdır. Avrupa'nın işçi sınıfı da bu sömürgeciliği desteklemiş çünkü kendi yaşamının iyileşmesi için sömürgeciliğe devam edilmesi gerektiğini fark etmiştir.

"Vahşi"nin Romantikleştirilmesi

Fakat "vahşilere" yönelik bu insanlık dışı muamelenin yanında kadınlar için daha önce gözlemlediğimiz türden bir romantikleştirme ve duygusallaştırma da bulunur. "Yerliler", yerli halklar ya da "Doğa" halkları ve karşısında "medeni" ya da "kültür" halkları bu süreçte kurgulanan kavramlardan bazılarıdır. Bu "yerlilerin" medeniyetin yok edip boyun eğdirdiği doğaya daha yakın oldukları algısı bugün hâlâ yerleşiktir. Aydınlanma'nın "asil vahşi" ve onun doğa ile uyum içinde yaşadığı kırsal ortam ya da ilkel cennet hakkındaki söyleminin başlangıcı ile "vahşilere" yönelik zulmün başlaması eş zamanlı olmuştur. Ansiklopedist Diderot yeni "keşfedilen" Tahiti'de, ne mülkiyet ne de hiyerarşinin bulunduğu ve cinsel baskılamanın bilinmediği bu masum

ve ilkel durumda insan doğasının incelenebileceğini düşünmüştür. Tahiti tüm hayallerin, arzuların ve ütopyacı umutların yansıtıldığı Altın Çağ'ın mekânı olmuştur.

Tahiti ile modernliğin getireceği sanılan Altın Çağ arasındaki bağlantı, Steinbrugge'nin de işaret ettiği gibi, insanlık tarihinin doğal tarihin bir parçası haline geldiği anlamına gelir. Aynı anda hem doğayı "tarihselleştirip" hem de kadını ve "vahşileri" "doğalaştıran", herkesten önce Rousseau olmuştur.[37] Rousseau için "doğa"nın bir parçası olarak kadınlar ve "vahşiler", tam da bu sebeple mantık dünyasından, rekabetten, para kazanma gailesinden ve herkesin herkesle rakip olduğu bu post kavgasından dışlanırlar. Fakat aynı zamanda, egotizm, çıkarcılık, özel mülkiyet ve hiyerarşi ilkeleriyle ilerleyen modern toplumun kendi kendini yok etmesini engelleyen duygusallık, kendiliğindenlik ve insancıllık gibi özellikleri temsil ederler. Dolayısıyla "vahşiler" ve kadınlar, akılcı modern Adam'ı sembolik olarak tamamlayan ötekiler olarak kurgulanmalıdırlar ve bir tür doğa durumuna iliştirilmeli, insanın ve toplumun gelişiminin ikinci aşamasını temsil etmelidirler: "Altın Çağ" Modern, akılcı, medeni Adam'ın hayatta kalmak için ihtiyaç duyduğu doğa temelini koruyabilmesi için onların burada kalmaları gerekir.[38]

Fakat ne Roussseau ne de başka bir Aydınlanma düşünürü, kadınların ve "vahşilerin" "doğalaştırılması" sürecine eşlik eden şiddetten söz ederler. Şiddet ve mantık, ilerleme ve gerileme, kendi kaderini tayin ve boyun eğme, kurtuluş ve kölelik arasındaki ilişki modern, gerçek tarihi boyunca Aydınlanmadan bugüne hiç kopmadan gelen bir ipliktir. Bu ilişkinin karakterini net bir şekilde anlamak için "ikilem", çelişki ve hatta diyalektik gibi kavramları aşmamız gerekir. Çünkü bu ilişkiye diyalektik bir bakış bile her "köle"nin ("vahşiler") eninde sonunda

"efendi"sini" yeneceğini (Hegel) ve bu yolla daha yüksek bir senteze ulaşacağını ima eder. Diyalektik tarih anlayışı yarın herkese daha iyi bir gelecek sağlanması için bugün kurbanlar verilmesini kabullenir. Fakat bugün kurban edilenler ve hatta onların çocukları da asla sonuçta bu iyileşmeden fayda görecek olanlar olamayacaklardır. Çünkü pek çok örnekte bu kişilerin feda edilmesi, yaşamlarının feda edilmesi anlamına gelir. Faydayı görenler bu kalkınma ve modernleşme sürecinin kurbanı olmayanlardır. Bu durum, örneğin Dünya Bankası ve hükümetler büyük şehirler için elektrik üretmek amacıyla topraklarını ve ormanlarını su altında bırakmak istediğinden ata topraklarını terk etmeyi reddeden kabile halkları tarafından net bir şekilde anlaşılmaktadır. Bu kalkınma türünü reddeder ve sadece kendi kendini idame odaklı yaşam biçimlerini sürdürmek isterler.

Onlar için "kalkınma" kendilerinin fiziksel, ekonomik, ekolojik ve kültürel olarak yok edilmesi anlamına gelir ve dolayısıyla onlar için kalkınma romantikleştirilemez ya da idealleştirilemez. Bu süreçte kaybedenin kendileri olacağını ve ilerlemenin sadece onlara şiddet uygulanması anlamına geldiğini bilirler. Rohrbacher'in ve bugün bile pek çoklarının sadık kaldığı tarihsel teleoloji, yani beyaz "kültür" uluslarının "vahşileri" şiddet kullanarak boyunduruk altına alması ve kapitalist endüstri için artık değer yaratmak üzere bunların kullanılması ve sömürülmesi sayesinde bu "doğa insanları"na sonuçta "daha zengin", "daha yüksek", "daha insani", "daha özgür" bir yaşam sağlanacağı bugüne kadar hiçbir yerde yerine gelmemiş bir vaattir. Tersine, "kültür ulusları" ve "yerliler" arasındaki uçurum, bir cehennem çukuruna dönüşmüştür. "Kalkınma trenini yakalama" ütopyası, modernizm ve ilerleme ütopyası, Aydınlanma ütopyası "vahşiler"e ihanet etmiştir.

Doğayı Romantikleştirmek

Doğa'ya yönelik nostalji, kadınlar ve "vahşiler"e yönelik romantikleştirme ve özlemde aranan şeyin en genel ifadesidir. Esasen Aydınlanma'dan beri yürürlükte olan modern "doğa" kavramı, modern çağı oluşturan bu ikiyüzlü yıkım ve duygusallaştırma sürecinin sonucudur. Doğanın ve peyzajın estetikleştirilmesine ve o zaman doğanın korunması hareketi haline gelen şeye baktığımızda bu durum açıkça görülür.

Lucius Burckhard "Travel Map for the Journey to Tahiti (Tahiti Yolculuğu için Seyahat Haritası)" adlı çalışmasında şöyle yazar: "Peyzaj ancak insanın Doğa'yı yok ettiği yerde gerçekten güzeldir. Biyotop ancak tankların izlerini bıraktığı yerlerde ayağa kalkabilir. Tahiti, aslan kuzu ile yan yana otladığı için değil aslında burası daima bir savaş alanı olduğu için bugün barışçıl bir yerdir."[39]

Claudia v. Werlhof doğanın bu yeni güzelliğinin, modernliğin savaş alanlarında doğan güzelliğin daima insan yaratımı olduğuna işaret ediyor. Orada İnsan yaratımı olmayan hiçbir şey güzel kabul edilmez. Dolayısıyla bunlar talan edilebilir, planlanabilir, düzenlenebilir, düzeltilebilir ve tıpkı ölü bir bedenin cenaze öncesinde makyajlandığı gibi güzelleştirilebilir. Bugün güzel denen her şeye eskiden çirkin denirdi. Güzelleştirmenin öncülü ve koşulu yıkımdır.[40]

Bu yıkım ve güzelleştirme ya da koruma kombinasyonunun pek çok örneği vardır. Örneğin Almanya'da "Köyünüzü güzelleştirin" kampanyaları ancak köylü çiftçiliğin büyük ölçüde yok edilmesinden sonra yürütülebilir. Peyzaj planlama ve çevre korumanın ortaya çıkışı çevrenin ve doğanın kapitalist endüstriyel süreçlerle yok edilmesiyle ilişkilidir. Çevre koruma, peyzaj planlama ve benzerleri, yıkımın sorumlularının kimliğini gizlemek için kozmetik görevi görür, bu sırada yıkımın kurbanları fail olarak, suçlu olarak tanımlanırlar.

Bunun anlamı suçlunun, içkin büyüme mekanizmasıyla kimyasal endüstrisi, kapitalist tarım politikası ve kapitalist çiftçilik için verdiği teşviklerle devlet değil, kimyasal gübreler ve böcekkırıcılar kullanan ve kabul edilen politikalar doğrultusunda endüstrileşmiş tarıma geçen köylüler olmasıdır. Pek çok kentli kendi görevinin "köylüler tarafından yok edilen" bu peyzajı "yeniden doğallaştırmak" olduğunu düşünmektedir.

Aynı "kurbanı suçlama" mekanizması "Üçüncü Dünya" ülkelerindeki çevresel yıkım örneklerinde de geçerlidir. Afrika'daki göçebe kabileler Sahel'deki ekolojik hasar için suçlanırlar çünkü güya onların sürülerinin aşırı otlaması bu bölgenin çölleşmesine sebep olmuştur. Afrika ve Asya'daki yoksul kadınlar, ormanlık alanların yok edilmesinden sorumlu tutulurlar çünkü artık yakacak odun için gittikçe daha yüksek rakımlarda ağaç ve çalı kesmek zorunda kalır ve ormanların yenilenmesini önemsemezler. Yangınla tarla açma işlemini hâlâ uygulayan kabileler ormanların yok olmasından sorumlu tutulurlar. Bu suçlu arayışında kütükçüler, kereste tacirleri, mobilya, spor ve kâğıt endüstrileri, sığır besicileri ve gıda ihracat sektöründen neredeyse hiç söz edilmez. Ve bu ekolojik yıkımın ürünlerini tüketenler de bu suçtan pek pay almazlar. Genel geçer açıklama, çoğu zaman çok üredikleri ve doğa daha fazla insanı destekleyemediği için doğayı yoksulların yok ettiği yönündeki yeni-Malthusçu savdır.

Bu sırada Kuzey'deki çevreciler doğanın "korunması" işinin, artık çevresel yıkımdan sorumlu tuttukları yerlilere bırakılmaması gerektiğini savunur. Yağmur ormanlarının, hayvanların, hatta kabile halklarının korunması da Kuzeyli çevre koruma STK'larına bırakılmalıdır. Güney'deki pek çok ülkenin borç sorununa çözüm olarak önerilen Borç ile Doğa Takası bu yaklaşımı yansıtmaktadır.

Bu kurbanlaştırma taktiği kürtaj olmak isteyen ya da modern üreme tekniklerini kabul eden kadınlara da uygulanır. Örneğin 1991 yılında Almanya'da yürürlüğe giren "Embriyo Koruma Yasası"nı yürürlüğe sokma çabaları, kadınların kendi embriyolarının potansiyel düşmanları oldukları ve devletin embriyoyu kadına karşı koruması gerektiği varsayımına dayandırılmıştır. Ataerkil erkek-kadın ilişkileri, çocuklara yönelik düşmanca bir toplumsal ortam, annelik ile kazançlı bir iş sahibi olmanın bir arada mümkün olmaması, modern toplumun sınıf faydacılığı ve materyalizmi, bu toplumun büyüme takıntısı... hepsi sorumluluktan muaftır. Bugüne kadar insan yaşamının tek koruyucusu olan kadınlar, yaşamın baş düşmanı olarak görülmektedir. "Embriyo Koruma Yasası" aynı zamanda embriyoları rastgele bilimsel deneylerden korumayı amaçlamaktadır. Devlet, modern genetik ve üreme mühendisliğinin çeşitli uygulama ve kötüye kullanımlarından endişe duymaktadır. Fakat bu teknolojinin yasaklanması yerine, çünkü hâlâ gerekli ve "ilerlemeye" katkı verici görülmektedir, kadınlar evrensel olarak fetüslerin potansiyel düşmanı olarak tanımlanır. Bu, doğanın, hayvanların, yağmur ormanlarının ve benzeri şeylerin korunması konusunda kullanılan stratejinin aynısıdır. Devlet endüstriyel kapitalizmin ya da modern teknolojinin bu canlı simbiyozları yok etmesine karışmaz, hem yıkıcı teknolojiyinin hem de bunun kapitalist kullanımını kabul eder. Fakat bu güya ilerlemeci teknolojilerin kullanımı ya da potansiyel kötüye kullanımı için kadınları, tüm kadınları suçlar ve cezalandırır.[41]

C.V. Werlhof haklı olarak bu Koruma Yasaları'nın kimin için yapıldığını sorar. Doğa, hayvanlar, bitkiler, çocuklar, embriyolar ve yaşamın kimden korunması gerekmektedir?

Doğa, bitkiler, hayvanlar, kadınlar, çocuklar ve yaşam, eskiden korunmuyor olmalarına rağmen neden bugün hâlâ varlar?... Bu özel

Koruma neden birden bire ihtiyaç haline geldi? Doğa Koruma 18. yüzyılda, tam da Aydınlanma Çağı'nda, netlik çağında, Evrensel İnsan Hakları'nın ilan edildiği, Eşitlik ve Özgürlük ve Kardeşlik çağında başladı... Birden bire Doğa'ya ve insan yaşamına kim saldırdı ki bunların korunması gerekti?

> ... Doğa Koruma, İnsan'ın Doğa'nın süreçlerine müdahalesinin sonuçları ile ilgilenir. Bu koruma ortada bir saldırganlık olduğunu varsaymak durumundadır. Gerçek doğa koruma ise aslında bu saldırganlığı engellemeli, sonuçlarını iyileştirmeli ya da bu saldırganlığı zıddına, yani şefkatli bir ele dönüştürmelidir.[42]

Fakat bu tam da çağdaş koruma hareketlerinin yapmadığı şeydir. Bu saldırganlık, müdahaleler, işgaller ve Doğa'ya karşı açılan savaş sona erdirilmek istenmemektedir. Bunu yapmak Beyaz Adam'ın projesinin, onun medeniyet, ilerleme ve modernlik modelinin sona erdirilmesi olacaktır. Bu proje Doğa'ya karşı savaşıma dayalıdır. Amaç Doğa'yla yeni, barışçıl ve uyumlu bir ilişki kurmak değil güzel doğa imgesini, özne olarak doğayı değil metaforik bir doğayı korumaktır. Bu hedefin gerektirdiği İnsan -Doğa uyumu ancak Doğa'nın estetik dikizci bir simülasyonu ile mümkündür. Fakat bu simülasyonlar Avrupa modernliğinin tipik özelliği olan İnsan-Doğa husumetini değiştirmez. Modern İnsan'ın Doğa'dan bağımsızlığı (modern bilimin temelindeki düşünce) ve Doğa'ya olan özleminin aynı anda kutlanabilmesi ancak "doğa hayali"nde mümkündür. Ve elbette Doğa ancak güzel bir illüzyon, bir sergi ya da bir koruma alanı olabilir.[43] Yıkım ile sergileme arasındaki bu bağlantıya Çernobil iyi bir örnektir. Felaketin ardından Çernobil 1000 yıl boyunca erişime kapalı bir alan haline gelmiştir. Sovyet bilim insanlarının planlarına göre artık bir sergi alanı, bir doğa müzesi haline gelmelidir. Ancak bu sayede, insan ile doğa, erkek ile kadın, metropoller ve sömürgeler arasındaki savaşı sonlandırmak istemeyen muhafazakârlar

ve yine bunu istemeyen ilerlemeciler için, doğa soyut bir fikre tercüme edilebilir. Yok etmekte oldukları şeye uzanırlar. Ve bu uzanma, bu güzel doğa illüzyonu arayışı, kâr adına bu savaşı düzenleyenleri kamuoyunun eleştirilerinden korur ve modernliğin çirkin yüzünü, her şeye karşı savaşı, metalar dünyasının duyarsız, makineleşmiş ve cesetleşmiş özelliğini gizler. Güzel Doğa illüzyonu, orijinallik ve kendiliğindenliğin simülasyonu, Doğa'nın estetik ve sembolik temsili, bu makineler dünyasını daha çekilebilir kılar. Bu sembolik Doğa temsillerini piyasada satma fırsatları insanların modern medeniyetin boş vaatlerinden artan bıkkınlığıyla doğru orantılı olarak artar.

Fakat, yukarıda değinmiş olduğumuz gibi, insanlar ve diğer doğal varlıklar arasındaki simbiyozlar, yani canlı ilişkiler bozulmadıkça bu illüzyonlar satın alınamaz. Aydınlanma çağından beri, ilerleme tam da modern insan egosunun, modern öznenin bu simbiyozlarının bozulması ve ayrışması anlamına gelmiştir. Her şeyden önce, ilerleme Doğa'dan uzaklaşma anlamına gelir.[44] Bu uzaklaşma, Doğa'ya bu şekilde mesafelenme, Aydınlanma'dan beri kurtuluşun zorunlu koşulu, Doğa'dan Kültür'e doğru bir adım, ihtiyaçlar dünyasından özgürlük dünyasına, içkinlikten aşkınlığa geçiş olarak görülmüştür. İnsan'ın Doğa üzerinde tahakkümüne dayalı bu kurtuluş kavramı modern insanın bile bir kadından doğduğu gerçeğini, yeryüzünden edinilmiş yiyecekler yemesi gerektiğini ve bir gün öleceğini, dahası canlı, sağlıklı olması ve kendini gerçekleştirmesinin ancak ve ancak Doğa'nın simbiyozlarıyla organik bağlantısını koruduğu sürece mümkün olduğunu göz ardı eder. Bu simbiyozlar ve canlı karşılıklı bağlılıklar koptuklarında estetikle, "doğa" müzeleriyle ya da herhangi bir koruma alanı ile iyileştirilip yeniden kurulamazlar. Ancak Doğa'nın canlı bir varlık olduğu, onunla sevgi dolu bir işbirliği içinde olmamız gerektiği ve onun meta üretimi

için sömürülecek bir ham madde kaynağı olmadığını kabul edersek Doğa'ya ve kendimize karşı savaşı durdurabiliriz.

Faşizm Bu Arzuları Nasıl Kullanıyor?

Doğa hakkındaki söylem Aydınlanma'dan beri ideolojik ve siyasi kamplarda baskın rol oynamış, sözde ilerlemecileri sözde muhafazakârlardan ayırmıştır ("sözde" çünkü bu ayrım oldukça yüzeyseldir.) Her kamp, görünüşte diğerinden farklı bir doğa kavramı kullanır. Kendilerini 17. ve 18. yüzyıl akılcılık hareketinin vârisleri olarak gören ilerlemeciler, yani solcular ve liberaller, Doğa'yı, yeni bilim ve teknoloji aracılığıyla, Marksist terminolojiyle ifade edersek üretici güçlerin gelişimi aracılığıyla, boyunduruk altına alınması ve İnsan'ın hizmetine sokulması gereken düşman olarak görürler.

Modern akılcılık eski dünyaya karşı bilenmiş bir savaş vermekte ve onu kendi eğitimine tabi tutmak istemektedir. Mantık'ın karşısında duran yabanıl, evcilleştirilmemiş Doğa, Mantık'ın ele geçirmesi ve boyunduruk altına alması gereken düşmandır.[45]

Diğer taraftan muhafazakârlar Doğa'yı dost olarak, endüstriyel kapitalizmin kaba faydacı sömürüsüne karşı korunacak iyi bir Anne olarak görürler. Fakat yukarıda söz ettiğimiz gibi, bu koruma ancak koruma alanlarında, müzelerde, sanatta ve Doğa'nın romantikleştirilmesinde mümkündür ve kapitalizme karşı temel bir muhalefette bulunmaz. Bu iki doğa anlayışı iki farklı kapitalizm eleştirisine karşılık gelir: sol ve muhafazakâr. Sieferle'ye göre bu iki eleştiri türü iki farklı toplumsal ütopyadan yola çıkar: geleceğe yansıtılan sol ve geçmişe yansıtılan muhafazakârlık.[46]

Modern medeniyet ve kapitalizmin muhafazakâr eleştirisiyle modern öncesi, bilim öncesi zamanları romantikleştirmesi ve şiirleştirmesi

liberallerle solcular tarafından tepkisel ve akıldışı görülmekte, ilerleme karşıtı, teknoloji karşıtı ve Ludizm'e yakın bulunmaktadır.

Almanya'da yaşanan tarihi faşizm deneyiminden beri, bu tür eleştiriler genellikle potansiyel olarak faşist oldukları gerekçesiyle reddedilir. Özellikle sol, Hegelci ve Marksist tarih felsefesine tutunur. Buna göre üretici güçlerin gelişimi ve İnsan'ın Doğa üzerindeki ilerlemeci hâkimiyeti, siyasi ve ekonomik olarak eski üretim ilişkilerinden kurtuluşun ön koşuludur. Bu ilerleme, bu gelişme, romantik eleştirilerin durduramayacağı bir tür doğa kanunu, gerekli bir süreç olarak görülür. "Tarih geriye gitmez" bu taraftakilerce sık kullanılan bir sözdür. Doğa'nın yok edilmesi, kayıp memleket, ekolojik yıkım konusundaki korku, makine ve fabrikaların soğuk ve umarsız dünyası karşısındaki çaresizlik, umutsuzluk ve yabancılaşma, insanların yapmak zorunda oldukları işlerin anlamsızlığını fark etmeleri, endüstriyel ve ekolojik felaketlerin yarattığı panik, annelerin nükleer ve kimyasal kirlilik konusundaki endişeleri... ilerlemeciler tüm bunları histerik ve akıldışı, 19. yüzyılın akılcılık karşıtı, devrim karşıtı, muhafazakâr–romantik hareketinin devamı olarak nitelendirirler. Liberaller ve solcular bu temaları ve bunların yarattığı duyguları, tepkisel ve akıldışı olarak etiketleyerek yüzeysel bir sol-sağ ikiliği kullanmakta, tüm bu duyguları da sağcılara bırakmaktadır. Fakat bu duygular ve özlemler sadece can sıkıntısından muzdarip orta sınıf kentlilere mahsus değil emekçi kitleler tarafından da paylaşılmaktadır. Cristel Neusss, Sosyal Demokratlar (SPD) tarafından Weimar Cumhuriyeti'nde 1920'lerin sonunda kullanılan akılcılık ve akılcılaştırma söylemine pek çok fabrika işçisinin karşı çıktığını göstermiştir. Bu tartışmada SPD akılcılık tarafını tutmuş, kol gücünün yerine zihinsel emeği koyarak emeği "daha üretken" hale getiren teknik akılcılaştırma ve yeniliklere olan ihtiyacı savunmuştur. İşçilerin bu akılcılaştırmalara karşı direnişi

SPD'nin iddia ettiği gibi kapitalist pastadan daha büyük bir pay kapma arzusundan değil emeğin daha da yabancılaşmasına, "Doğa Ana"dan yabancılaşmaya, kendi bedenlerine yabancılaşmaya karşı direnişten kaynaklanıyordu. Kayıp bir memleket, bir köy için duyulan acıdan, doğal, organik ritimlerden koparılmalarından duydukları üzüntüden kaynaklanıyordu. Fakat hem Sosyal Demokratlar hem de Komünistler bu karmaşık yapıyı akılcı ütopyalarına eklemleyemedikleri için ya bu duyguları göz ardı ettiler ya da akıldışı ve faşist olarak yaftaladılar. Bunu yaparak da tüm bu psiko-toplumsal gerçekliği açıklamasız bıraktılar ve esasen faşistlerin propaganda amacıyla sömürmesine izin verdiler.[47]

Faşistler ise bu yabancılaşma ve hasret duygularını "işgal ettiler" ve kendi yeni organistik toplum ütopyaları için kullandılar. Benim anladığım kadarıyla Alman ulusal sosyalistlerinin başarısı halkta ve emekçi kitlelerin içinde zaten yaygın olan duyguları harekete geçirebildiklerini anlamadan açıklanamaz. Bu tür duyguları harekete geçirip kendi stratejilerine eklemlemeselerdi seçim yoluyla iktidara gelmeyi başaramazlardı. Elbette tüm bu duygular onların kurtarıcısı olmayı vaat eden büyük ataerkil lidere yansıtılmıştı. Politikaları, özellikle "halkın" (*Volkgemeinschaft*) maddi ve manevi temeli olarak "memleket" "vatan" (*Heimat*), "toprak ve kan" (*Blut* ve *Boden*), anneler ve doğa gibi çağrışım yapıcı "alanlar"a yoğunlaşmıştı.

Faşizmin yenilgisinden sonra bu "sembolik yerler" ve bunlarla ilişkilendirilen duygular ahlaki bir tabunun altına düşmüş ve Almanya'da sansüre uğramıştır. Bu sansür özellikle Alman solunda çok güçlüdür. Örneğin, bu duyguları harekete geçirmiş ve geçirmekte olan Yeşiller başlangıçta akıldışı ve faşizm yanlısı olmakla eleştirilmiş, bazen hâlâ eleştirilmektedir. Ekoloji hareketinin Ekolojik-Demokrat Parti gibi bölümleri sağcı olarak görülmüş ve Yeşil Parti'den dışlanmıştır. Bu açık

ya da örtülü faşistlik suçlaması bir tür düşünce tabusu görevi görerek insanların günümüzün önemli meselelerine, ekolojik krize, kadın-erkek ilişkisine, savaş ve barışa, sömürgecilik sorununa farklı bir perspektiften bakmasını engeller. Kamuoyunun ilgisini "toprak"a, "vatan"a, köylülere, annelere, çocuklara ve doğaya çekmek isteyen hemen herkes, Üçüncü Reich'den önce de var olup onun stratejisine eklemlenen doğa ve vatan koruma, yaşam-reform hareketi, kent karşıtı ve endüstrileşme karşıtı hareketlerin geleneğini sürdürmek ve tekrar etmekle suçlanır.[48]

Bu steril sol-sağ düşüncesi Almanya'daki kadın hareketinde de çocuklara, ekolojik sorunlara, doğa ve kırsal yaşamla ilgili kaygılara odaklanan kadınları eleştirmek için kullanılmıştır. Nükleer enerji karşıtı anneler hareketi, Çernobil felaketinden sonra kendiliğinden ortaya çıkmış, feminist hareketin bazı kesimleri tarafından Nazilerin yaygınlaştırdığı anneye tapmaya geri dönüş olduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir. Yeşil Partili bir kısım kadının bir "Anne Manifestosu" yayınlayarak feminist hareketin evlenmemiş çocuksuz "kariyer kadınları"nın ihtiyaçlarına fazla odaklandığını ve küçük çocuğu olan kadınların bu harekette yerinin olmadığını ifade etmeleriyle, harekette yeni bir bölünme daha yaşanmıştır. Manifesto'nun yayınlanmasını takip eden hararetli tartışmada manifestoyu yayınlayan kadınlar, faşist eğilimlerle suçlanmışlardır.[49]

Benzer bir eleştiri Körfez Savaşı karşıtı kadın hareketi bağlamında da ifade edilmiştir. Almanya'da, özellikle anneler olarak endişeli oldukları için açıkça "SAVAŞA HAYIR" diyen bir el ilanı yayımlayan Alman kadınlar "anne-pasifistler" olarak eleştirilmişler, bu bağlamda aynı zamanda anti-semitik olarak da yorumlanmışlardır. Almanya'daki her yeni toplumsal hareketi Nazi geçmişimiz bağlamında ve bu arka planla kıyaslayarak, akılcılık-akıldışılık ikiliği çerçevesinde yorumlama

algısı bu sol-sağ şemalarının ötesinde yeni bir perspektif geliştirmemizi zorlaştırmaktadır.

Annelik, toprak ve benzeri meseleler etrafındaki bu tür düşünce tabuları ve faşist eğilimlerle suçlanma korkusu genellikle sadece taktiksel nitelik taşıyan beyanatlara yol açmaktadır. Kadınların anne olabilecekleri gerçeği üzerine yeni bir düşünce geliştirmeye çalışan kadınların sağcılık kefesine konmaktan korkmaları durumunda bu tür meseleleri kamusal alanda düşünmeyi bıraktıkları görülmektedir. Bu düşünce tabusu faşizme ve faşizmin kadınları kendi annelik ideolojisi için kullanmasına yönelik gerçek bir eleştiriyi engellemektedir. Çünkü faşizmden en çok nemalananlar "akıldışı" kadınlar değil, daha ziyade akılcılık paradigmasına sadakat yemini etmiş bilim insanları ve bu akılcı bilimi savaş hazırlıkları için kullanan sanayicilerdir. "Akıldışı" kadınlar, köylüler ve diğer "geri kalmış" kesimler ne kadar faşizmle işbirliği ile suçlanırlarsa, endüstriyel-kapitalist-militarist yapının faşizmle suç ortaklığının sorumluluğundan kurtulması o kadar kolay olur. Yeni toplumsal hareketin sol eleştirmenleri, özellikle de olası bir faşist *déjà vu* olgusunu eleştirenler, doğanın geri dönülmez şekilde yok edilmesini gerektiren akılcı toplum dışında, henüz bir ütopya, yeni bir toplum perspektifi geliştirmeyi başaramamıştır. Belki de ikilikçi akılcılık ve akıldışılık şemasından çıkmayı başaramamaktan kaynaklı olarak, pek çok eski ilerlemeci bugün Doğu Avrupa'da sosyalizmin çöküşünden sonra perspektif ve ütopya arayışını tamamen bırakmıştır. Bunun yerine bu duygu ve umutları hiçbir şeye yansıtmak istemeyen, tamamen görelici postmodernizmi kucaklamışlardır; çünkü bu düşünce ekolüne göre tüm ütopyalar başarısız olmuştur. Dolayısıyla geriye sadece bir tür nihilistik hedonizm ve bireycilik, eleştiriden başka amacı olmayan bir tür eleştirel

eleştiri kalmıştır. Bu tutum her zaman haklı tarafta olmayı garantilemiştir çünkü aslında hiç taraf tutmaz.

İngilizce konuşulan dünyada, özellikle de ABD ve İngiltere'de, ekofeministler faşist eğilimlerle değil ama özcülükle suçlanırlar. Bu eleştiri en çok yapısalcılık okulunu takip ederek sadece toplumsal dünyanın değil doğanın da toplumsal olarak inşa edildiğini düşünen soldan gelir. Kadın ve doğa hakkında tarihselci-materyalist bir bakış açısına sahiplerdir ve ABD'li ekofeministlerin yazdıklarının çoğunun, toplumsal olarak belirlenmiş ilişkilerin tamamen biyolojik ya da doğal görüldüğü, aklın yerini sezgi ve hayal gücünün aldığı basitleştirilmiş 'ir doğacılıktan ilham aldığını düşünürler. Kadın ve doğa hakkındaki bu "özcü" ve tarihsel-materyalist-Marksist bakış açıları arasındaki çatışma, bence bu kitapta eleştirdiğimiz ikilikçi düşünce paradigmasının devamıdır. Marksist ya da "materyalist" doğa ve kadın anlayışı, ya da bugünkü jargonla kurgusu, bizce yeterince "materyalist" değildir: Sınırlı küremizin gerçekliği, bizim ve diğer hayvanların sınırlı dişi organik bedenlerimiz idealistik bir şekilde aşılmaktadır. Dişilik daima organik bedenimizle aramızdaki insani bir ilişkiydi ve hâlâ öyledir. Ruh ile madde, doğal ile toplumsal olan arasındaki ayrım, sadece kapitalist ataerki kapsamında sözde doğal olanın topyekûn değersizleştirilmesine yol açmıştır. Ekofeministlerle toplumsal ekolojistler arasındaki steril ihtilafı aşmaya çalışan ve iki görüşün bütünleşmesi gerektiğinde ısrar eden Mary Mellor'a katılıyorum. Fakat böyle bir bütünleşme "sosyalist projeyi tümüyle yeniden kurgulamadan" mümkün değildir.[50]

"Özcülük"e karşı "tarihsel materyalizm" söyleminin sorunu, Mary Mellor'un da tartışmaya açtığı gibi, bunun aynı zamanda akademik, yani sadece idealistik bir söylemin sınırları içinde kalmasıdır. Kendini kadınların ve erkeklerin çözülmesi gereken acil sorunlarla karşı karşıya

oldukları gerçeğinden uzaklaştırır. Ekolojik yaşam temelimizin süregelen yıkımı, kadına yönelik erkek şiddetinin artışı, dünyanın dört bir yanında çoğalan amaçsız sivil savaşlar ve Ramboizm karşısında yapılandırmacı "özcülük" ile "materyalizm" karşıtlığı söylemi yersizdir. Bu faydasız ve yıkıcı "iyi / kötü" doğa ikiliğini, "akılcılık ile akıldışılık", "özne ile nesne", "doğa ile toplum ya da kültür" karşıtlıklarını terk etme zamanı gelmiştir. Amerikan Yerlilerinin söylediği gibi, Doğa sadece bir ham madde kaynağı değil bizim annemizdir. Bir öznedir, canlıdır, maddeleşmiş ruhtur. Ona yaptığımız her şeyi kendimize de yaptığımız unutulmaktadır. Kadınlar tarihsel olarak ataerkil şiddeti deneyimledikleri için ve buna rağmen, onların hayatta kalma bilgeliği erkeklere göre bunu unutmaya daha az yatkındır. Ve kendi hayatta kalma temellerinin yok edilmesine karşı mücadelede, insanlar ile doğa arasında başka bir ilişki üzerine yeni, gerçekçi bir vizyon geliştirmeye başlayanlar da kadınlar ve bazı erkeklerdir.

Notlar

1. Gaserow, Vera, "Plötzlich fühlst du dich wie John Wayne," *Die Tageszeitung*, 13 Mayıs 1989.
2. Ludurf, K., "Sie zerstoren was sie suchen," *Frankfurter Rundschau*, 14 Ocak 1989.
3. Meckel, W., "Afria zum Anfassen," *Die Tageszeitung*, 13 Mayıs 1989.
4. Hildebrand, U. "Alles nur Drecksäcke," *Die Tageszeitung*, 17 Eylül 1989.
5. Mies, M. V. Bennholdt*Thomsen, C. v. Werlhof, *Women, the Last Colony*, Zed Books, Londra, 1988.
6. Mies, Maria, *Patriarchy and Accumulation on a World Scale: Women in the International Division of Labour*, Londra, Zed Books, 1986.
7. Dross, A., *Die erste Walpurgisnacht. Hexenverfolgung in Deutschland*, Verlag Roter Stern, Frankfurt, 1988.
8. Rowbotham, S., *Women, Resistance and Revolution. A History of women and Revolution in the Modern World*, Vintage Books, New York, 1974.
9. Rowbotham, S., *Women's Consciousness, Men's World*, Penguin Books, Harmondsworth, 1973, s. 39.
10. Dworkin, A., *Pornography: Men Possessing Women*, Pedigree Books, New York, 1981.
11. Mamozai, M., *Herenmenschen, Frauen im Deutschen Kolonialismus roror aktuell*, Rentscheri R. U.a. Ware Liebe. Sextourismus. Prostitution. Frauenhandel. Peter Hammer Verlag, 1982.
12. Latza, B., "Most Sex-Tourists have Psychological Problems," *Bangkok Post*, 6 Mart 1986.
13. A.g.e.
14. Than-dam Truong, *Sex, Money and Morality: Prostitution and Tourism in South-East Asia*, Zed Books, Londra, 1990 ve P. Phongpaicit, *From Peasant Girls to Bangkok Masseuses*, International Labour Office, Cenova, 1982.
15. Garaudy, R., *Das schwache Geschlecht ist unsere Stärke: Für die Feminisierung der Gesellschaft*, dtv. Münih, 1986.
16. Klein, R.D., (ed.) *Infertility, Women Speak Out About their Experiences of Reproductive Medicine*, Londra, Pandora Press, 1989.
17. A.g.e.
18. Scherlon, G., L. Reisch, G. Raab, *Kaufsucht. Berict über eine empirische Untersuchung*. Istitut fur Haushalts-und Konsumokonomik, Universität Hohenheim, Stuttgart, 1990.

19. Merchant, C., *The Death of Nature: Women, Ecology and the Scientific Revolution,* Harper & & Row, San Francisco, 1983.
20. Sarkar, S., "Die Bewegung und ihre Strategie," in *Kommune*, Sayı 5.
21. Eder, K., *Die Vergesellschaftung der Natur: Studien zur sozialen Evolution der Praktischen Vernunft*, Suhrkamp, Frankfurt, 1989, s. 254.
22. A.g.e., s. 232.
23. Bahme, H. Ve G. Bohme, *Dar Andere der Vernunft. Zur Entwicklung von Rationalitätsstrukturen am Beispel Kants.* Suhrkamp, Frankfurt, 1985.
24. Than-Dam Truong, 1990, a.g.e.
25. Elias, N. (1978) *üben den Prozess der Zivilisation (The Civilizing Process),* Cilt I & II, Suhrkamp, Frankfurt.
26. Bennholdt-Thomsen, V. (1985) "Zivilisation, moderner Staat und Gewalt. Eine feministche Kritik an Norbert Erlias" Zivilisationstheorie, *Beitrage zur feministischen theorie und praxis*, Cilt 8, 1985, Sayı 13, s. 23-36.
27. Merchant, 1983, a.g.e.; Mies, 1991, a.g.e.
28. Steinbrugge, L., *Das moralische Geschlecht. Theorien und literarische Entwurfe uber due Natur der Frau in der franzö-sischen Aufklärung*, Beltz-Verlag, Weinheim, 1987.
29. Mies, 1991, a.g.e., s. 14.
30. Garaudy, 1985, a.g.e.; F. Capra, *The Turning Point,* Flamingo, Londra, 1982.
31. Bodley, John F., *Victims of Progress,* The Benjamin Cummings Publishing Co. Inc., New York, 1982.
32. A.g.e., s. 41.
33. A.g.e., s. 42.
34. A.g.e., s. 44.
35. Alıntılandığı yer a.g.e., s. 76.
36. Alıntılayan Mamozai, 1982, a.g.e., s. 58 (çeviren M. M.)
37. Steinbrugge (1987), a.g.e., s. 67.
38. A.g.e., s. 82 ff.
39. Alıntılayan v. Welhof, C., *Männliche Natur und künstliches Geschlecht, Texte zur Erkenntniskrise der Moderne*, Wiener Frauenverlag, Viyana, 1991, s. 169.
40. A.g.e.
41. A.g.e. s. 170 ff. Ayrıca bkz. V. Bennholdt Thomsen "Zur Philosophie enes anderen Umgangs mit der Natur," *Die Grünen Saar* (ed.) Naturschutz im Saarland, Saarbrucken, 1989, s. 1a-10a.

42. V. Werlhof (1991), a.g.e., s. 165-6.
43. Bugün (21.7.1992) Washington'daki hayvanat bahçesinin müdürünün hayvan parkının içinde 2200 metrekarelik bir yağmur ormanı "yarattığını" okudum. Hayvanların müzelerde "korunması"nın ardından şimdi de ataerkil kapitalizm tarafından yok edilen yağmur ormanları da müzelere konuyor. *Die Tageszeitung*, 21 Temmuz 1992. Ayrıca bkz. *Frankfurter Rundschau*, 29 Ağustos 1989.
44. V. Werlhof, 1991, a.g.e., s. 171.
45. Sieferle, R. P. *Fortschrittsfeinde. Opposition gegen Technik und Industrie. Vonder Romantik bis zur Gegenwart.* C. H. Beck, Münih, 1986, s. 239.
46. A.g.e., s. 256.
47. Neususs, Ch. *Die Kopfgeburten der Arbeiterbewegung, oder: Die Genossin Luxemburg bringt alles dirrcheinander.* Rasch and Rohring, Hamburg, 1985.
48. Sieferle, 1986, a.g.e.
49. Pinl, C., "Zum Muttermanifest," *Die Tageszeitung*, 15 Ocak 1990.
50. Mellor, M., "Eco-Feminism and Eco-Socialism: Dilemmas of Essentialism and Materialism," in *Capitalism, Natura, Socialism*, Cilt 3(2)Sayı 10, Haziran 1992, s. 1-20.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BİYOTEKNOLOJİ ARACILIĞIYLA YENİ YATIRIM ALANLARI VE EKOFEMİNİZM

Kadınların Yerli Bilgeliği ve Biyoçeşitliliğin Korunması

Vandana Shiva

Toplumsal cinsiyet ve çeşitlilik pek çok yönden birbiriyle ilişkilidir. Hem kadının "ikinci cins" olarak kurgulanması hem de biyolojik dünyada çeşitliliğin yerinden edilip soyunun tüketilmesine yol açan kalkınma paradigması, farklılıklara karşı aynı tahammülsüzlüğe bağlıdır. Ataerkil dünya görüşü erkeği tüm değerlerin ölçütü olarak görür, çeşitliliğe hiç yer bırakmaz ve sadece hiyerarşiye izin verir. Kadınlar, farklı oldukları için eşitsizliğe maruz kalırlar ve alt sınıf muamelesi görürler. Doğanın çeşitliliği kendi içinde değerli görülmez ve değeri sadece ticari kazanç için ekonomik sömürü aracılığıyla belirlenir. Bu ticari değer ölçütü ise çeşitliliği bir soruna, bir eksikliğe indirger. Çeşitliliğin yok edilmesi ve monokültürlerin yaratılması kapitalist ataerki için şart haline gelir.

Kadınların marjinalleştirilmesi ve çeşitliliğin yok edilmesi el ele ilerler. Çeşitlilik kaybı dünyayı merhametsizce monokültürlere, tekdüzeliğe ve homojenliğe doğru iten ataerkil ilerleme modelinin bedelidir. Bu sapkın ilerleme mantığında koruyuculuktan bile taviz verilir. Tarımsal "kalkınma" çeşitliliği ortadan kaldırmak için çalışmaya devam ederken biyoçeşitliliği yok eden küresel çıkar grupları Üçüncü Dünya'yı onu korumaya çağırırlar. "Üretim" tekdüzeliğe dayalıyken ve "koruma"

çaresiz bir şekilde çeşitliliği korumaya çalışırken, üretim ve tüketimin bu şekilde ayrılması biyoçeşitliliğin korunmasını engeller. Biyoçeşitliliğin korunması, ancak onun teknolojinin ve üretim ekonomisinin dayanağı, temeli ve mantığı haline gelmesiyle mümkündür.

Çeşitlilik mantığını anlamanın en iyi yolu biyoçeşitliliğe ve onun kadınlarla olan bağlarına bakmaktır. Bu bize hâkim yapılara aşağıdan, çeşitlilik zemininden bakma fırsatı tanır ve bu bakış açısı monokültürlerin üretken olmadıklarını ve bunları üreten bilgeliğin sofistike değil ilkel olduğunu gösterir.

Çeşitlilik, pek çok şekilde, kadın siyasetinin ve ekoloji siyasetinin temelidir. Çünkü toplumsal cinsiyet siyaseti büyük ölçüde bir farklılık siyasetidir. Ekosiyaset de yine, tekdüze ve homojen endüstriyel metalar ve süreçlerin tersine, doğanın çeşitliliği ve farklılıklarına dayalıdır.

Kadınlar tarlalarda, ormanlarda, kurak bölgelerde ve sulak alanlarda biyoçeşitlilik ile buluştuğunda bu iki çeşitlilik siyaseti de buluşur.

Kadınların Uzmanlık Alanı Olarak Çeşitlilik

Çeşitlilik, kadınların emek ve bilgeliklerinin ilkesidir. Onların ataerkil hesaplardan dışlanmış olmaları da bu yüzdendir. Fakat bu aynı zamanda çeşitliliği yok etmeyip ona saygı gösteren alternatif bir "üretkenlik" ve "beceriler" hesabının inşa edilmesi için kullanılabilecek bir matristir.

Pek çok Üçüncü Dünya halkının ekonomisi karın tokluğu ve refah için biyolojik kaynaklara dayalıdır. Bu toplumlarda biyoçeşitlilik hem üretim aracı hem de bir tüketim nesnesidir. Geçim kaynaklarının devamlılığı ve sürdürülebilirliği sonuç itibariyle biyolojik kaynakların tüm çeşitliliği ile korunması ve sürdürülebilir şekilde kullanılmasına bağlıdır. Fakat, kabile ve köylü toplumlarının biyoçeşitlilik temelli teknolojileri

geri kalmış ve ilkel görülür, dolayısıyla hem çeşitliliği hem de insanların geçim kaynaklarını yok eden "ilerlemeci" teknolojilerle değiştirilir.

Çeşitliliğe dayalı üretim sistemlerinin üretkenliklerinin düşük olduğuna dair genel bir yanlış kanı vardır. Ancak, tekdüze ve homojen sistemlerin yüksek üretkenlikleri bağlamsal ve kuramsal olarak kurgulanmış bir kategoridir ve sadece tek boyutlu ürün ve çıktıları hesaba katar. Dolayısıyla birinin sözde düşük üretkenliği ile diğerinin sözde yüksek üretkenliği yansız bilimsel bir veri değil tek boyutlu çıktının azami düzeye çıkarılmasının ekonomik olarak şart olduğu ticari çıkarların lehine olacak şekilde yanlıdır.

Fakat, ekin tekdüzeliği hem üretim sistemini hem de işleri çeşitli ve çok işlevli ormancılık, tarım ve hayvancılık sistemleriyle ilişkili olan insanların geçim kaynaklarını oluşturan biyolojik sistemlerin çeşitliliğini geri plana iter. Örneğin Hindistan'ın Kerala eyaletinde (adı Hindistan cevizi palmiyesinden gelir) Hindistan cevizleri çok katmanlı, yoğun bir ekim sistemi içinde, betel ve pepper sarmaşıkları, muzlar, tapiyoka, drumstick, papaya, jackfruit, mango ve başka sebzelerle birlikte yetiştirilir. Bir Hindistan cevizi monokültüründe ihtiyaç duyulan yıllık işgücü miktarı hektar başına 157 iş günü iken karışık bir ekin sisteminde hektar başına 960 iş günüdür. Deccan'ın kuru tarım sistemlerinde darı, baklagil ve yağlı tohumların karışık ekiminden okaliptüs monokültürlerine geçiş yılda hektar başına 250 iş günü istihdam kaybı yaratmıştır.

İşgücü kıt ve pahalı olduğunda insan gücünün yerini alan teknolojiler üretken ve verimlidir. Fakat işgücü bol olduğu durumda bunun yerine teknoloji kullanmak üretken değildir çünkü yoksulluğa, mülksüzleştirmeye ve geçim kaynaklarının yok olmasına sebep olur. Dolayısıyla Üçüncü Dünya'da sürdürülebilirlik aynı anda iki düzeyde birden elde edilmek zorundadır: doğal kaynakların sürdürülebilirliği

ve geçim kaynaklarının sürdürülebilirliği. Dolayısıyla, biyoçeşitliliğin korunması biyoçeşitlilikten türetilen geçim kaynaklarının korunmasıyla da ilişkilendirilmelidir.

Kadınların emeği ve bilgeliği, biyoçeşitliliğin hem korunması hem de kullanılması için merkezi önemdedir çünkü onlar "sektörler" arası çalışırlar ve birden fazla görevi yerine getirirler. Çiftçi olarak kadınlar tüm katkılarına rağmen görünmezliklerini korurlar. Ekonomistler kadınların emeğini "üretim" olarak saymama eğilimindedirler çünkü onların emeği sözde "üretim sınırı"nın dışında kalır. Bu yok saymanın sebebi çalışan kadın sayısının az olması değil çok fazla kadının, çok çeşitli işlerde, çok fazla çalışmasıdır.

İstatistikçiler ve araştırmacılar kadınların ev içinde ve dışında verdikleri emeği (ki çiftçilik genellikle bunların ikisine de dâhildir) kavramsal olarak tanımlama zorluğu çekerler. Neyin emek olduğu ve neyin olmadığı konusundaki bu tanımlama, kadınların yaptıkları işlerin engin hacmi ve çeşitliliği nedeniyle daha da zorlaşır. Bu zorluk, kadınların ailelerini ve topluluklarını ayakta tutmak için çalışmalarına rağmen yaptıkları işin büyük bölümünün ücret ile ölçülmemesiyle de ilişkilidir. Onların emekleri, piyasa dışı ve karşılıksız işlere yoğunlaştığından ve kadınlar normalde birden çok işle uğraştıklarından, bu emek görünmezdir.

Öncül bir iş tanımına dayalı olmayan zaman kullanımı araştırmaları, kırsalda yaşayan çoğu kadının geçim stratejisini oluşturan tipik görevlerin çeşitliliğini ve mevsimsel, hatta gündelik olarak konvansiyonel işgücüne giriş çıkışlarını daha yakından gösterir. Bu dönemde yayımlanmakta olan toplumsal cinsiyet araştırmaları, değer, hacim ve işgücü saati bakımından Hindistan'daki birincil gıda üreticisi kesimin kadınlar olduğunu doğrulamaktadır.

Gıda bitkilerinin üretimi ve hazırlanmasında kadınların beceri ve bilgiye ihtiyaçları vardır. Tohumları çimlendirmek için tohum hazırlığı, çimlenme koşulları ve toprak tercihini bilmeleri gerekir. Tohum hazırlığı için görsel ayrıştırma, gelişmiş motor koordinasyon, nem düzeylerine ve hava durumuna duyarlılık gerekir. Tohumların ekimi için mevsimler, iklim, bitki istekleri, hava durumu, mikroiklimsel etmenler ve toprak zenginleştirme bilgisi gerekir. Tohum ekmek fiziksel kabiliyet ve güç gerekir. Bitkilerin doğru yetiştirilmesi için bitki hastalıkları, budama, sırıklama, su kaynakları, kardeş bitkiler, yırtıcılar, mübadele, yetiştirme sezonları ve toprak bakımı konularında bilgi gerekir. Sebat, sabır, fiziksel güç ve bitki ihtiyaçlarına dikkat etmek şarttır. Hasat için hava durumu, emek ve tasnif konularında kararlar vermek, saklama, hemen kullanım ve çoğaltma konularında bilgi gerekir.

Kadınların bilgeliği yerel süt ürünleri sektörünün dayanağı olagelmiştir. Hindistan'da kadınlar tarafından yönetilen sütçülük, Hindistan'daki resmi eğitim kurumlarında öğretilen süt ürünleri biliminden oldukça farklı bir zihniyet ve farklı uygulamalar içerir çünkü bu resmi eğitim Avrupa ve Kuzey Amerika'dan ithal edilmiştir. Kadınlar sadece inek ve mandaların değil domuz, tavuk, ördek ve keçiler de dâhil her tür çiftlik hayvanının üremesi ve beslenmesi konusunda uzmanlaşmıştır.

Kadınların bilgeliği biyokütlenin yem ve gübre olarak kullanılması yönünden ormancılıkta da hayati önemdedir. Farklı bitki türlerinin yem olarak değeri, yakacak odun türlerinin yakıt değeri ve gıda ürünleri ve türleri hakkındaki bilgiler, kadınların ağırlıklı olarak etkin oldukları tarımsal ormancılık için çok önemlidir. Düşük girdili tarımda verimlilik, ya doğrudan ya da hayvanlar aracılığıyla, kadınlar tarafından orman ve çiftlik ağaçlarından tarlaya aktarılır.

Tarımda kadınların emeği ve bilgeliği benzersiz bir şekilde "sektörler arasındaki" yarıklarda, sektörler arasındaki görünmez ekolojik akışlarda bulunur ve kaynakların kıt olduğu koşullarda ekolojik istikrar, sürdürülebilirlik ve üretkenlik bu bağlantılar sayesinde sağlanır. Kadın emeği ve bilgeliğinin görünmezliği, toplumsal cinsiyet yanlılığından kaynaklanmaktadır. Kadının katkılarının gerçekçi şekilde değerlendirilmesi bu yanlılığın kör noktasına düşer. Ayrıca ormanları, çiftlik hayvanlarını ve ekinleri birbirinden bağımsız gören sektörel, parçacı ve indirgemeci kalkınma yaklaşımının da etkisi vardır.

"Yeşil devrim"in amacı cüceleştirme, monokültürler ve çoklu ekim gibi teknikler kullanarak pirinç ve buğdayda dane mahsulünü artırmaktır. Fakat Hintli bir kadın çiftçi için pirinç sadece gıda değil aynı zamanda sığır yemi ve çatı için sap kaynağıdır. Yüksek mahsul veren çeşitler (HYV'ler) kadınların iş yükünü artırabilmektedir. Yerel çeşitler ve ekin geliştirme stratejilerinden vazgeçilmesi, kadınların tohumlar ve genetik kaynaklar üzerindeki kontrollerini de ellerinden alabilir. Kadınlar çok eski zamanlardan beri tohum bekçileridir; onların bilgi ve becerileri tüm ekin geliştirme stratejilerinin temeli olmalıdır.

Kadınlar: Biyoçeşitlilik Bekçileri

Çoğu kültürde kadınlar biyoçeşitlilik bekçileri olagelmişlerdir. Tarımda biyoçeşitliliği üretir, yeniden üretir, tüketir ve korurlar. Ancak kadın emeği ve bilgeliğinin tüm diğer yönlerinde olduğu gibi, biyoçeşitliliğin geliştirilmesi ve korunmasındaki rolleri de emek dışı ve bilgi dışı olarak sınıflandırılmıştır. Onların emeği ve uzmanlığı sofistike kültürel ve bilimsel uygulamalara dayalı olmasına rağmen doğa olarak tanımlanmıştır. Fakat kadınların biyoçeşitliliği koruma şekli hâkim ataerkil biyoçeşitlilik koruma anlayışından farklıdır.

Son dönemde büyük ölçekli, monokültür temelli tarımsal üretimin yayılımına bağlı çeşitlilik kaybı ve bununla ilişkilendirilen savunmasızlık nedeniyle küresel düzeyde biyoçeşitlilikle ilgili kaygılar büyümüştür. Buna rağmen, monokültürlerin yayılımına bağlı olarak çiftçilik sistemlerinin bütünlüğünün bozulması, biyoçeşitliliğin korunması konusunda yol gösterici paradigma olmaya devam etmektedir. Çiftlik ekosisteminin her bir elemanı yalıtılmış olarak ele alınmakta ve çeşitliliğin korunması aritmetik bir çeşit sayısı toplama egzersizi olarak görülmektedir.

Hindistan'ın geleneksel ortamında ise biyoçeşitlilik içindeki her bir elemanın kendi özellik ve değerini başka elemanlarla ilişkilerinden aldığı ilişkisel bir kategoridir. Biyoçeşitlilik ekolojik ve kültüreldir. Çeşitlilik, sadece yaşamın yenilenmesini kutlamakla kalmayıp tohum seçimi ve çoğaltımı için bir sınama ortamı da sağlayan festivallerde, ritüellerde kültürün yeniden üretilip korunması ile yeniden üretilir ve korunur. Hâkim dünya görüşü bu sınamaları bilimsel bulmaz çünkü bunlar laboratuvarlarda ve deney alanlarında yapılmazlar. Fakat bunlar beyaz önlüklü adamlar tarafından değil köylü kadınlar tarafından yürütülürler ve halkın dünya görüşü ve yaşam tarzı için vazgeçilmezdirler. Fakat tam da tarımdaki zengin biyolojik çeşitlilik bu yolla korunduğu için bunlar sistematik olarak güvenilir yöntemlerdir.

Kadınlar tohumu koruduklarında çeşitliliği ve dolayısıyla denge ve uyumu korurlar. *Navdanya*, ya da yedi tohum, sadece bitki dünyasında değil gezegende, toplumsal dünyada da çeşitliliğin ve dengenin yenilenmesinin sembolüdür. Bu karmaşık ilişkiler ağı Hindistan kültüründe biyoçeşitliliğe anlam kazandırır ve bunun korunmasında binyıllardır temel dayanak olmuştur.

"Kutsallık": Bir Koruma Kategorisi

Yerli kültüründe kutsallık korumanın önemli bir parçasıdır. Kutsallık çeşitliliğin içkin değerini içerir, parçanın bütün ile ilişkisine, bütünlüğü tanıyan ve koruyan bir ilişkiye işaret eder. Kirli tohum, ekolojik döngülerin ve bağlantıların bütünlüğünü ihlal eder, sürdürülebilir üretimden sorumlu olan tarımsal ekosistemleri ve ilişkileri aşağıdaki seviyelerde parçalar:

1. Kutsal tohum makrokozmosun mikrokozmosudur ve *navdanya,* Navagrahaları* temsil eder. Gezegenlerin ve iklimin etkileri bitkilerin üretkenliği için gerekli görülür. HYV'ler ise tersine, mevsimsel iklimsel ve kozmik döngülerle tüm ilişkileri koparır. Çoklu ekim ve foto-duyarsızlık HYV tohumların gezegensel ve iklimsel etkilerden koparılmasının başlıca yollarıdır. Fakat mevsimsel döngülerden "özgürlük", büyük barajlara ve yoğun sulamaya bağımlılık sayesinde mümkündür.
2. Tohum çeşitliliği ve besin dengesi el eledir. HYV monokültürleri, besin yetersizliklerine ve dengesizliklerine de sebep olur; baklagiller ve yağlık tohumlar metalaşmış hububatların üretimi için feda edilir.
3. Ekin çeşitliliği toprak verimliliğinin korunması için şarttır. Kimyasal gübrelerle beslenen monokültürler toprak verimliliğinin temelini yok ederken biyoçeşitlilik onu geliştirir. Cüce çeşitler toprağa organik maddenin iade edilmesi için yeterince sap üretmezler. Kimyasallar ise topraktaki hayvan ve bitki yaşamını öldürürler.
4. Biyoçeşitlik, üreticilerin aynı zamanda tüketici oldukları, kendi kendine yeten çiftlik birimlerinin sürdürülebilirliği için de şarttır. HYV monokültürler daha fazla çiftçinin ticari tohum müşterisi haline gelmesi anlamına gelir ve dolayısıyla bağımlılık yaratır, üretim maliyetlerini artırır ve yerel düzeyde gıda haklarını ihlal eder.

---

* Güneş, Ay, ay düğümleri ve gezegenleri içeren dokuz Tanrı'nın toplu ismi. (ç.n.)

5. Son olarak, satın alınmış tohumlar kadınları karar verici ve tohum bekçisi rollerinden koparır ve vasıfsız işçiye dönüştürür. Karnataka'da başlıca hububat ekinlerinin eşlikçisi olan bitkiler *akadi* olarak adlandırılır ve *akadi* ekimiyle ilgili tüm kararları kadınlar verir. Lambani kadınlarının sözleriyle, "Onlar (erkekler) *akadi*den ne anlar; onlar ancak *besaya* (çift sürmeyi) bilirler." Kadınların *akadi* ekimiyle ilgili rolleri sayesinde geleneksel tohumlar nesillerce saklanmıştır. Bir kadın şöyle demiştir: "bunlar benim yetiştirdiğim ve kendi annemin yetiştirdiği tohumlar ve bunlar kız evlat tarafından yetiştirilen tohumlar."

Tarımsal topluluklardaki kadınların biyoçeşitliliği koruma ve yenileme alanındaki gündelik pratiklerinden ne tür içgörüler edinilebilir?

Öncelikle biyoçeşitliliğin anlamı, *navdanya* örneğinde olduğu gibi, biyoçeşitliliğin indirgemeci değil ilişkisel bir kategori olduğunu, ayrıştırılmış değil bağlamsal bir kavram olduğunu gösterir. Dolayısıyla biyoçeşitliliği korumak denge ve uyumun ortaya çıktığı ilişkiyi korumak anlamına gelir. Biyoçeşitlilik ham madde ihtiyaçlarına hizmet etmediği müddetçe parçalar halinde korunamaz, parçalandığında canlı ekosistemler ve kültürlerin canlılığının temeli olarak iş göremez.

İkincisi, ilişkili olma durumunun korunması için bir kutsallık ve dokunulmazlık anlayışı gerekir. Tohumun kutsallığı ve çeşitliliği kavramı, tohumun sadece bir meta olduğu, tek değerinin kâr olduğu dünya görüşünden tamamen farklıdır.

Üçüncüsü, çoğu sürdürülebilir tarım sisteminin kendi kendine yeterlilik durumu kapalı bir üretim ve tüketim döngüsüne sahiptir. Hâkim ekonomik sistem bu tür bir yeterliliği hesaba katamaz çünkü sadece üretici ile tüketicinin farklı olduğu üretimi üretim sayar, yani sadece meta üretimi üretimdir ve kendi ihtiyacını karşılamak üretken olmayan bir iştir. Kadınların ağır iş yükünü işten saymayan bakış açısı

da budur. Ne yazık ki aynı zamanda biyoçeşitliliğin korunması alanındaki hâkim stratejiler de bu çerçevede belirlenmektedir.

Dolayısıyla, biyolojik kaynakların toplumsal, etik, kültürel ve ekonomik değerleri varken, hükümetteki karar vericilerin ilgisi için rekabet ederken ekonomik değerin ortaya konması gerekir. Biyolojik kaynakların ekonomik değerleri üç başlıkta toplanır:

- "tüketimsel değer": doğrudan, bir piyasadan geçmeden tüketilen, yakacak odun, yem ve av eti gibi ürünlerin değeri,
- "üretimsel değer": ticari olarak sömürülen ürünlerin değeri ve
- "tüketimsel olmayan kullanım değeri": havza koruma, fotosentez, iklim düzenleme ve toprak üretimi gibi ekosistem işlevlerinin dolaylı değeri.

Bu şekilde, analiz ve fikirleri önceden belirleyen ilginç bir değer çerçevesi inşa edilmiştir. Geçimini doğrudan doğadan sağlayan Üçüncü Dünya yoksulları sadece "tüketiyor"sa ve ticaret ve ekonomik çıkarlar 'tek' üreticilerken, biyolojik zenginliğin yok oluşundan doğal olarak Üçüncü Dünya sorumludur ve onu koruyabilecek tek taraf Kuzey'dir. Tüketim, üretim ve koruma arasındaki, ideolojik olarak kurgulanmış ayrımlar biyolojik çeşitliliğin yok edilişinin altında yatan süreçlerin politik ekonomisini gizlemektedir. Özellikle de kadınları, yani biyoçeşitliliğin değerinin üreticileri ve koruyucularını, safi tüketicilere dönüştürmektedir. Onların kültürlerine, değerlerine, becerilerine, bilgilerine ve bilgeliklerine dayalı koruma programları geliştirmek yerine, hâkim koruma stratejileri bunları aşındırır ve bu yolla sürdürülebilir geçim kaynakları ve üretim sistemlerinin temeli olarak biyoçeşitliliğin erozyonuna zemin hazırlar.

Hâkim dünya görüşünde çeşitlilik ekolojik değil sayısal ve aritmetik bir etmen olarak görülür. İlişkisel simbiyoza ve karmaşıklığa değil, arit-

metik çeşitliliğe dayanır. Biyoçeşitlilik genellikle "belli bir toplulukta, ekosistemlerin, türlerin ve genlerin hem sayısı hem de görülme sıklığını içerecek şekilde doğanın çeşitlilik derecesi" olarak tanımlanır. Buna karşılık, çeşitliliği uygulamakta olan kültürler ve ekonomiler için biyoçeşitlilik denge ve sürdürülebilirliği güvence altına alan bir ilişkiler ağıdır. Büyük resme bakıldığında bu, gezegenler ve bitkiler arasında, *navdanya*da ortaya konan kozmik uyum ve tarımsal uyum arasında bir ilişkiyi de içerir.

Daha dünyevi bir düzeyde, çeşitlilik ve karşılıklı ilişkiler tüm sürdürülebilir tarım sistemlerinde görülen özelliklerdir. Bu bağlamda biyoçeşitlilik, ağaçlar, ekinler ve besi hayvanlarının bir arada var oluşu ve birbirlerine bağımlılığına işaret eder ve bu da biyokütle akışları sayesinde verimlilik döngülerini sürdürür. Kadınların emeği ve bilgeliği bu görünmez "aralıklarda" yoğunlaşmıştır. Ayrıca karışık ve dönüşümlü ekim sistemlerindeki ekin çeşitleri arasında ekolojik ilişkiler vardır ve bunlar birden çok işlev görerek ekolojik dengeyi korurlar. Hububat ve baklagil karışımları azot döngüsünde besin dengesi yaratır, karışık ekinler zararlı-yırtıcı dengesini korur, kimyasal ya da genetik mühendislik kullanmadan zararlıları kontrol altına alır. Çeşitli ekin karışımları su döngüsünü de sürdürür, toprağın nemini ve verimini korur. Biyoçeşitliliğin bu ekolojik bakımdan zengin anlamı ve uygulaması, Hindistan'ın küçük çiftliklerinde binyıllardır korunmuş, sürdürülebilir ve adaletli şekilde gıda ve besin sağlamıştır.

Biyoteknoloji ve Biyoçeşitliliğe Verilen Zarar

Üçüncü Dünya kadınlarının biyoçeşitlilikle ilişkisi, şirket erkeklerinin biyoçeşitlilikle ilişkisinden birkaç önemli şekilde farklılaşır. Kadınlar biyoçeşitlilik aracılığıyla üretirlerken şirketler için çalışan bilim insanları tekdüzelik aracılığıyla üretir.

Kadın çiftçiler için biyoçeşitliliğin kendi içinde değeri vardır. Küresel tohum ve tarım şirketleri içinse biyoçeşitlilik sadece biyoteknoloji endüstrisine giren "ham madde" olarak değerlidir. Kadın çiftçiler için tohumun özü yaşamın devamlılığıdır. Çokuluslu şirketler içinse tohumun değeri yaşamı devam ettirmemesinden kaynaklanır. Tohum şirketleri kasıtlı olarak gelecek nesiller üretemeyen tohumlar yaratır ve böylece çiftçiler tohum bekçilerinden tohum tüketicilerine dönüştürülür. Hibrid tohumlar "biyolojik olarak patentlenir", yani bunlardan edinilen ikinci nesiller, çiftçiler tarafından tohum olarak kullanılamaz; her yıl tekrar şirketlerden tohum satın almak gerekir. Çiftçiler hibrid tohumlara zorlanamadığında, bu sefer patentler ve "fikri mülkiyet hakları" kullanılarak tohum saklamaları engellenir. Tohum patentleri şirketlerin tohumu kendi "yaratımları" olarak gördüğünü gösterir. Patentler, başkalarının patentli ürünün aynısını "yapmasını" engellemek içindir. Dolayısıyla patentli tohumlar tohum üretmek için kullanılamazlar. Bunun için patenti alan şirkete telif ödemek gerekir.

Şirketlerde çalışan bilim insanlarının "yaşam yarattıkları" iddiaları tamamen dayanaksızdır ve hatta yaratımın yaşamsal akışını sekteye uğratmaktadır. Ayrıca şirketlerin kendi yenilikleri ve özel mülkleriymiş gibi sahiplenmeye çalıştıkları tohumları aslında doğa ve Üçüncü Dünya çiftçileri yarattığı için de bu iddia dayanaksızdır. Dolayısıyla, tohum patentleri 21. yüzyıla ait bir korsanlık şeklidir ve Üçüncü Dünya köylü kadınlarının ortak mirası ve vekâleti çokuluslu şirketlerce, GATT gibi küresel kurumların yardımıyla, çalınmakta ve tüketilmektedir.

Patentler ve biyoteknoloji iki yönlü bir hırsızlığın araçlarıdır. Üçüncü Dünya üreticilerinden biyoçeşitliliği, dünyadaki tüm tüketicilerden ise güvenli ve sağlıklı gıdayı çalarlar.

Genetik mühendisliği tüm dünyaya "yeşil" teknoloji olarak sunulmaktadır. Başkan Bush, Mayıs 1992'de genetiği değiştirilmiş gıdaların "doğal" ve dolayısıyla güvenli kabul edilmesi gerektiğine karar vermiştir. Fakat genetik mühendisliği ne doğal ne de güvenlidir.

Genetiği değiştirilmiş gıdalarla ilişkilendirilen bir dizi risk, kısa bir süre önce ABD Gıda ve İlaç İdaresi tarafından listelenmiştir:

- Genetiği değiştirilmiş gıdalara yeni zehirli maddeler eklenmiş olabilir.
- Genetiği değiştirilmiş gıdaların besin kalitesi düşmüş olabilir.
- Yeni maddeler gıdanın yapısını ciddi ölçüde değiştirmiş olabilir.
- Alerjik tepkilere sebep olan yeni proteinler besin zincirine girebilir.
- Antibiyotiklere dayanıklı genler, bazı antibiyotiklerin insan ve evcil hayvan hastalıklarına karşı etkisini azaltabilir.
- Bazı genlerin silinmesinin zararlı yan etkileri olabilir.
- Genetik mühendisliği ile "sahte tazelik" yaratılabilir.
- Genetiği değiştirilmiş gıdalar evcil hayvanları tehdit edebilir.
- Genetiği değiştirilmiş ekinler yaban hayatına zarar verebilir ve habitatları değiştirebilir.

Bizlerden genetiği değiştirilmiş gıdalara güvenmemiz istendiğinde, gıdamıza böcekkırıcılar katan şirketlere güvenmemiz istenmektedir. Bugün kendini Yeşil diye pazarlamakta olan Monsanto bir zamanlar "kimyasallar olmasa daha milyonlarca insan aç kalır" diyordu. Bugün, Bhopal'in bu zehirlerin imajını değiştirmesinin ardından, artık Monsantolar, Ciba-Geigyler, Dupontlar, ICI'lar ve Dowlar artık bize Yeşil ürünler sunacaklarını söylemektedir. Fakat Jack Kloppenberg'in kısa bir süre önce işaret etiği gibi, "Kurt oldukları ortaya çıkan endüstriyel göstergebilimciler kendilerini kuzu olarak yeniden tanımlamak istemektedir; hem de yeşil kuzular."

Yeni Üreme Teknolojileri: Cinsiyetçi ve Irkçı Sonuçları*

Maria Mies

Giriş

Özellikle Çernobil'in ardından yoğun muhalefetle karşılaşan atom enerjisinin tahtına başta genetik mühendisliği ve üreme teknolojisi olmak üzere biyoteknoloji ve yanında bilgisayar teknolojisi oturmuştur. Bunlar bir arada, sözde üçüncü teknoloji devrimi olarak adlandırılan "ileri teknoloji"nin sağladığı büyük umut olarak sunulmuştur. Bu bölüm yeni üreme teknolojilerinin gelişiminin sonuçlarına odaklanmaktadır fakat bu teknolojilerin uygulamada sadece yan yana durmadıkları, çeşitli şekillerde birlikte kullanıldıkları da akılda tutulmalıdır. Özellikle de genetik mühendisliği ve üreme teknolojisinin yıkıcı potansiyeline ışık tutan, tam da bu ikisinin birleşimidir.

Bu teknolojiler hakkındaki söylem genellikle kadim böl ve yönet ilkesine dayandırılır. Temel ya da "saf" bilimsel araştırma uygulamalı araştırmadan ayrılır, genetik mühendisliği üreme teknolojisinden ayrılır, üreme teknolojisi ise ikiye ayrılır: endüstrileşmiş toplumlar için olan ve gelişmemiş toplumlar için olan. Özünde birbirine bağlı bu saha

* Alternatives, XII, 1987'de yayınlanan makalenin gözden geçirilmiş halidir.

ve bağlamların ayrıştırılması bu teknolojik gelişmelerin eleştirel değerlendirmesini oldukça zorlaştırmaktadır.

Dolayısıyla ilerleyen sayfalarda bu teknolojiler, sahalar, bağlamlar arasındaki bağlantı ve ilişkileri metodolojik olarak göstermeye çalışıyorum. Bu gelişmelerin tüm halklar için daha fazla mutluluğa katkıda bulunup bulunmadığını değerlendirmek ancak böyle kapsamlı ve panoramik bir bakışla mümkündür. Öncelikle birkaç temel tez ortaya atalım:

1. Bu teknolojiler insan mutluluğunu artırmak için değil mevcut dünya sisteminin sürekli büyüme modelini, maddi mallara ve sermaye birikimine dayalı yaşam tarzını sürdürme konusunda karşılaştığı sorunları aşmak için, kitlesel ölçekte geliştirilmiş ve üretilmiştir. Dayanıklı tüketim malları piyasası artık genişleyemediği için bilim insanları ve endüstri tarafından geliştirilen yeni metalara yeniden ihtiyaç yaratılmalıdır. Diğer yatırım alanlarının artık pek gelecek vaat etmediği bir dönemde, dişi bedenin üretici kapasitesinin bilim insanları, medikal mühendisleri ve girişimciler için yeni bir "yatırım alanı" ve kâr aracı olduğu keşfedilmiştir.[1] Üreme teknolojileri kadınların buna ihtiyacı olduğu için değil sermaye ve bilimin kendi büyüme ve ilerleme modelini sürdürmek için kadınlara ihtiyacı olması nedeniyle geliştirilmiştir.
2. Bu teknolojiler dünyanın her yerinde erkeklerle kadınlar arasında sömürü ve boyunduruğa dayalı bir toplumsal ilişkinin varlığı bağlamında ortaya konmuştur. Sömürgeci ve eşitsiz ilişkiler içinde teknik yeniliklerin eşitsizliği hafifletmek yerine yoğunlaştırdığı ve ilgili kesimlerin daha da fazla sömürülmesine yaradığı tarihsel bir gerçektir.
3. Bu teknolojiler insani zeminde onları satmaya çalışanlar tarafından, örnek olarak kısır çiftlerin kendi çocuklarını yapabilmesine yardımcı olmak, kadınların sakat çocuk doğurmasını engellemek, hamilelik ve doğum risklerini azaltmak ve benzeri gerekçelerle

meşrulaştırılmaktadır. Metodolojik ilke tek bir bireyin dramını ve mutsuzluğunu vurgulamak ve o bireye yardım etmek için herkesi dayanışmaya çağırmaktır. Bunun için her türlü duygu sömürüsüne başvurulur. Bireysel vakalar sadece bu teknolojileri kullanıma sokmak ve herkes tarafından kabullenilmesini sağlamak için kullanılırlar. Amaç tüm kadınların üreme kapasitelerinin topyekûn kontrol altına alınmasıdır. Bu sırada kadının insanlık onuru göz ardı edilmektedir.

4. Sık sık bu teknolojilerin ne iyi ne de kötü oldukları, bunun ancak uygulamaya göre değerlendirilebileceği savunulur. Bu sav, bilim ve teknolojinin değer yargılarından arınmış olduğu ve toplumsal ilişkiler üzerinde etkisinin olmadığı konusundaki yaygın kanıya dayandırılır.

Feministler tarafından son yıllarda yürütülen detaylı incelemeler ise hâkim toplumsal ilişkilerin aynı zamanda teknolojinin de bir parçası olduğunu ortaya koymuştur. Üreme teknolojisinin ya da genetik teknolojisinin özünde iyi ya da kötü olduğunu artık tartışamayız. Bu teknolojinin temel ilkeleri en az yöntemleri kadar tartışılmalıdır.[2] Bunlar hem doğanın hem kadınların hem de diğer halkların (sömürgelerin) sömürüsüne ve boyunduruk altına alınmasına dayalıdır.[3] Yeni üreme teknolojilerinin içkin cinsiyetçi, ırkçı ve sonuç itibariyle faşist eğilimi işte bu bağlamda yatar ve ilerleyen sayfalarda açıklanacak tez budur.

Seçim ve Eleme

Üreme teknolojisi ve genetik mühendisliği fizik ve diğer bilimlerle aynı ilkelere dayalıdır. Diğer bilimler gibi bunlar da canlı organizmaların daha küçük parçalara, moleküllere, hücrelere, nükleuslara, genlere, DNA'lara ayrıştırılmasına ve (erkek) mühendisin planları doğrultusunda bunların çeşitli şekillerde yeniden birleştirilmesiyle uğraşırlar. Bu süreçte arzu edilen ögelerin seçilmesi ve istenmeyenlerin elenmesi

hayati önemdedir. Hatta seçme ve eleme ilkesi olmaksızın üreme ve genetik teknolojisinin hiçbir anlamı yoktur. Bir genetik araştırması, arzu edilir kabul edilen özelliklerin çoğaltılması ve istenmeyen kabul edilenlerin elenmesini sağlamayıp hangi amaca hizmet ediyor olabilir? Bu durum bitki ve hayvan genetiğinde olduğu kadar insan genetiği için de, eşit düzeyde doğurgan ögelerin (sperm, yumurta) seçimi ve dişi bedeninin dışında birleştirilmesine dayalı üreme teknolojisi için de geçerlidir. Bu canlı organizmalara dokunulmaz ve bunlar kendi üremelerini kendi arzuları, sevgileri ve ihtirasları doğrultusunda düzenlemekte özgür bırakılırlarsa bu seçim ve eleme mümkün olmaz.

Carolyn Merchant doğanın parçalanması ve işgaliyle kadınların cadı kıyımlarında işkenceye tabi tutulması arasında bir paralellik tespit eder, bu iki şiddet türünün de modern bilim ve teknoloji yöntemine içkin olduğunu gösterir.[4] Modern bilimsel yöntemin babası olan Francis Bacon doğayı, sırlarının zorla ele geçirilmesi gereken bir cadı olarak görür. Kendisi şöyle yazmıştır:

> Tıpkı bir adamın gerçek niyeti çarmıha gerilene kadar asla bilinemeyeceği ve kanıtlanamayacağı, Proteus'un* *sıkıştırılana* ve *bağlanana* kadar asla şekil değiştirmediği gibi, doğa da kendi haline bırakıldığında değil sanatın (mekanik aletlerin) zorlamaları altında kendini daha açıkça ortaya koyacaktır. [Vurgular orijinal metindendir.][5]

Kaba kuvvet ve şiddet, modern bilimin üzerine kurulu olduğu görünmez temeli oluşturur. Dolayısıyla, cadı kıyımlarında kadınlara uygulanan şiddet de, kadın olarak algılanan doğaya uygulanan şiddet de böyledir.

---

* Yunan mitolojisinde sürekli şekil değiştiren, akışkan, yakalanması imkânsız su tanrısı. (ç.n.)

Fakat bu "mekanik aletlerin" geliştirilmesi süreci ve modern bilimin tamamı, yine bu zorla boyun eğdirme ve sömürü ilkeleri, sömürgelerle oralardaki halklara uygulanmadan mümkün olamazdı. Amerika, Asya ve Afrika'daki insanlar da Avrupa'daki kadınlar ve doğa gibi "vahşi" muamelesi görmüştü. Sömürgelerden çalınan zenginlik olmadan ne kapitalizm ne de modern Avrupa bilimi 18. ve 19. yüzyıllar arasında baş gösterebilirdi.

15. yüzyılın başında Avrupa'nın Çin ya da Hindistan'dan daha geride olduğu bilinen bir gerçektir. Modern Avrupa bilimi tıp, matematik, kimya ve biyoloji alanlarında Çin, Hindistan ve Arabistan'a çok şey borçludur. Hindistan'da plastik cerrahi Avrupa'da "keşfedilmesinden" çok daha önce, çiçek aşısı da modern tıpçılar tarafından "piyasaya sürülmeden" çok uzun süre önce bilinmiş ve kullanılmıştır.[6] Aynı şekilde tarım, demir izabe, dövme ve tekstil üretiminde bu toprakların teknolojileri 15. yüzyıl Avrupa'sında kullanılanlardan çok daha ilerdedir.[7]

Sadece teknolojik uygulamalar değil doğa ile ilgili kuramlar da Çin ve Hindistan'da Avrupa'dakinden daha sofistikedir. Josef Needham antik Çin'deki bilimsel düşüncenin gelişmişliğine çok sayıda örnek vermiştir. Hindistan hakkında şunları yazar:

> Hint kültürü büyük olasılıkla doğa hakkında sistematik düşüncede çok ileridir... Karşılaştırmak gerekirse sanıyorum görülecektir ki matematik, kimya ya da biyolojide ve özellikle bunlar çevresinde oluşturulan kuramlar bakımından, Hint bilim tarihi de son zamanlarda Çin üzerine yapılan araştırmalarda ortaya çıkanlar kadar muhteşem sürprizlerle doludur.[8]

Bu, çoğu zaman iddia edildiği gibi Avrupalıların "beyin gücünün" Asyalılardan daha gelişmiş olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla, modern Avrupa biliminin gelişiminin başında, ona diğer medeniyet-

lerden üstünlük sağlayan bir etmen olmuş olması gerekir. Bu etmen insan (erkek) beyin gücünün yıkım ve savaş sanatları için kullanılması olmuştur. Modern mekanik ve fizik en başından beri militarizm ve silahların geliştirilmesiyle yakından ilişkili olmasalardı muhtemelen farklı bir yol izlemiş olurdu. Avrupalı *Homo faber*in, Avrupa'nın medeniyet ve ilerleme modelinin sırrı budur. Avrupalı bilim insanları, 15. yüzyıldan itibaren, "yıkımın babaları" olmuştur.[9] Bu yıkım sanatlarının gelişimini meşrulaştırmak için kadınların, doğanın ve sömürgelerin "insani" özelliklerinin, ruhlarının çalınması gerekmiştir. Bunlar ruhsuz madde, ham madde olarak ele alınmıştır. Doğaya, kadınlara ve sömürgelere boyun eğdirme ve bunlara erkek mühendisin gönlünce parçalanacak ve yeniden birleştirilecek ruhsuz ve edilgen maddeler olarak davranma süreçlerinin amacı, o zaman da bugün de, maddi servet üretimi için insan emeğinin en uygun seviyeye getirilmesidir. Bu amaç neyin değerli ve neyin değersiz olduğunu, neyin seçilmesi ve neyin elenmesi gerektiğini tanımlamaktadır. Dolayısıyla beyaz insanlar esmer, sarı ve siyah insanlardan daha değerlidir. Erkekler kadınlardan daha değerli görülür. Üretim araçlarının sahipleri bu araçları çalıştıranlardan daha değerli görülür. Daha değersiz görülen her şey "doğa" olarak tanımlanırken daha fazla değer verilen her şey "insan" olarak tanımlanır. Ve o mükemmel insan beyaz adamdır. "Doğa"nın tamamına hükmetmek ve kendi yaratımı olan "kültür"ü geliştirmek onun hakkıdır.

Irkçılık, Cinsiyetçilik ve Aydınlanma

Irkçılık, cinsiyetçilik ve faşizm, ne tarih dışı evrensel olgular ne de yakın zamanda ortaya çıkmış benzersiz gelişmelerdir; Avrupa'nın sömürgeci yayılımı ve modern bilimin yükselişiyle ilişkilidir. Beyaz insanların "insan", siyahların ve esmerlerin ise "doğa"ya daha yakın varlıklar olarak birbirinden ayrıştırılması ve buna paralel erkek kadın ayrımı, en net ifa-

desini "karanlık" Orta Çağ'da değil 18. ve 19. yüzyıllarda, Aydınlanma çağında bulmuştur. Pek çok filozof, bilim insanı ve politikacı ırkçılık ve cinsiyetçilik ideolojisine katkıda bulunmuştur. Ünlü Alman filozof Hegel 1830 civarında siyahlar hakkında şöyle yazmıştır:

> Daha önce de belirttiğimiz gibi, Zenciler tüm vahşiliği ve kuralsızlığı ile doğal adamı temsil ederler. Onu doğru şekilde anlamak istiyorsak, onu tüm insani saygı ve ahlaktan soyutlamamız gerekir. Bu karakterde bana insanı hatırlatan hiçbir şey yoktur. Bu durum misyonerlerin detaylı raporlarıyla da kanıtlanmıştır. Bu yüzden Zenciler insanlar tarafından *aşağılanır*... (vurgu eklenmiştir).

Hegel bunun ardından bu insani değerlerden yoksunluk nedeniyle zencilerin köleliğe mahkûm olduğunu savunur. Çünkü Hegel'e göre "insanın kendi özgürlüğünün farkındalığını henüz kazanmamış olması köleliğin temelidir ve bir nesneye, değersiz bir şeye indirgenmesi bundandır. Hegel'e göre zenciler tarihin dışında yaşar ve gelişme yetisine sahip değildir:

> Tüm bu niteliklere dayanarak Zencilerin başlıca özelliklerinin vahşilik ve dizginlenmemişlik olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Karakter, gelişme ve eğitim yetisine sahip değildir. Onlar hep bugün gördüğümüz gibidir. Zencilerin Avrupalılarla bugüne kadar ve bugün hâlâ sahip oldukları tek ilişki kölelik ilişkisidir.[10]

Medeni "kültürlü halklar" (*Kultur-Volker*) ve "yerliler" ya da doğal toplumlar arasındaki ayrım 19. yüzyıl sömürgecilik söylemi boyunca karanlık bir iplik gibi kesintisiz devam etmiştir. Fakat 1352-53 yıllarında Afrika'yı gezen Arap seyyah İbn Battuta yerlileri şu şekilde tarif etmiştir:

> Zencilerin hayranlık uyandıran bazı özellikleri var. Adaletsizlik nadir görülüyor çünkü adaletsizlikten herhangi bir halkın nefret ettiğinden daha fazla nefret ediyorlar. Sultanları küçük bir adaletsizlikle suçlu bulunan kişiyi kesinlikle affetmiyor. Topraklarında asayiş

mükemmel. Ne seyyahlar ne de halk, hırsızlardan ya da kötü adamlardan korkmak zorunda.[11]

Henüz 1352 yılında İbn Battuta, siyahlardan, ahlakına hayranlık ve saygı duyduğu insanlar olarak söz etmiştir. Bundan beş yüzyıl sonra ise büyük modern Alman filozof Hegel onları aşağı ve vahşi "doğa"nın parçası olarak görmüştür. Bu, kapitalizm ve bilimin yükselişi ile gelişen modern ırkçılığın özüdür. Bazı insan kategorilerinin (Avrupalı erkeklerin) "insanlaştırılması", bunların mantık, tarih ve özgürlük dünyasına girişi, diyalektik olarak diğer insan kategorilerinin (esmer ve siyah ırklar ile kadınlar) "doğallaştırılması"na dayalıdır. Bu kategoriler artık "vahşiler", yani tamamen biyolojik varlıklar, mantıktan, etikten ve tarihten yoksun, varlıkları sadece ebedi biyolojik üreme döngülerine bağlı canlılar olarak tanımlanır.

Şaşırtıcı olmayan bir şekilde Hegel'e göre "vahşi" insanlar gibi kadınlar da bu "tarihöncesi" âleme dâhildir. Hegel'e göre kadın, "ölüm âlemini" yani bilinçsiz üreme süreçlerinin âlemini teşkil eden aile kurumuna bağlıdır. Fakat siyahlarda herhangi bir ethos bulunmazken beyaz Avrupalı kadın çocuklarına iyi bakan bir anne olarak ahlak âlemine girebilir. Hegel'in üreme diyalektiği anlayışını eleştiren Mary O'brien şöyle der: "Dişi ahlakı, tıpkı kadınların kendileri gibi istisnaidir ve sadece ailedeki bireylerle ilişkili olup biyolojik yaşama odaklanır."[12]

İkilikçi ve ataerkil mantığa göre erkek, "insanlaşma" ve "medeniyet" sürecinde kendini doğa âleminden ("ihtiyaçlar âleminden"), kadından ve vahşilikten kurtarmıştır. Bu görüş 19. Yüzyılda, aralarında sosyalistlerin de bulunduğu pek çok düşünür tarafından paylaşılmıştır. İşçi sınıfının kurtuluşu ve "insanlaşması"nı sağlamak da insanın doğa üzerinde hâkimiyetini gerektiren üretici güçlerin sınırsız gelişiminden

umulmuştur. Bu kuram gereğince Avrupa işçi sınıfı hareketi de dünya işçilerinin "medeni uluslar"dakiler ve "vahşi" ya da "yerli" halklar olarak ikiye ayrılmasını benimsemiştir. İmparatorluk Almanya'sının Sosyal Demokratlar'ının da sömürgeciliğe İngiltere'dekiler kadar sessiz kalması bu sebepledir. Örneğin SPD liderlerinden Bernstein, 1896'da şöyle yazmıştır: "Reddetmemiz gereken şey vahşilerin bize tabi kılınması gerektiği ve karşılarında daha yüksek medeniyetlerinin haklarının bulunduğu gerçeği değil bunların kontrol altına alınması için kullanılan bazı yöntemlerdir."[13] Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bile Alman Sosyal Demokratlar Almanya'nın "medeni bir ulus" (*Kulturnation*) olarak "barbar" halkların topraklarını sömürgeleştirerek ele geçirme ve kullanma hakkına sahip olduğunu ısrarla savunmuşlardır.[14]

Bu savların merkezinde, endüstrileşmiş uluslar ham madde, ucuz işgücü ve yeni piyasalar arayışıyla, "yerli halklar"ın topraklarını serbestçe sömürmedikleri sürece emekçi kitlelerinin daha yüksek bir yaşam standardına ya da kültür düzeyine ulaşamayacakları yönünde isabetli bir içgörü vardır.

Soy Islahı

19. yüzyılın ilk yarısında cinsiyetçi ve ırkçı ideoloji "doğa" ve "kültür" arasındaki ikilik üzerine idealistik felsefi söylemle sarmalanmışken, yüzyılın ikinci yarısında bu ideoloji, maddiyatçı "bilimsel" bir temel kazanmıştır. Bu süreçte Darwin'in evrim teorisi, özellikle de Spencer tarafından geliştirilen ve "en uyumlunun hayatta kalması" kavramının "üstün" toplumların daha aşağı toplumlardan evrilmesini sağlayan seçici mekanizma olduğunu öne süren Toplumsal Darwinizm biçiminde, belirleyici rol oynamıştır. Sömürgelerdeki halkların geri kalmışlığı artık

evrim sürecinde daha alt bir aşamada olmalarına dayandırılmıştır. Zirvede ise Anglosaksonlar ya da Nordik ırk vardır.

Bu tür fikirler Darwin'in kuzeni Francis Galton tarafından başlatılan, 1883'te ortaya attığı "*eugenics*" terimi ile adlandırılan, *öjenik/soy ıslahı hareketine* yol açmıştır. Galton, Darwin'in fikirleriyle Malthus'unkileri birleştirmiş ve ırkın yozlaşmasını önlemek için "seçici yetiştirme"yi savunmuştur. "Uyumlu" olanların daha çok üremesi ve "uyumsuzların" daha az üremesi teşvik edilmelidir. Fakat uyumluluk ve uyumsuzluk İngiliz orta sınıfının değerleri ile tanımlanmıştır. Galton sadece insanların genetik kalitesi ile ilgilenmekle kalmamış, aynı zamanda sosyal bilimlerde istatistik kullanımına önayak olmuş ve insanların genetik kalitelerinin ölçümü için notlandırma sistemini ortaya atmıştır. Soy ıslahına istatistiksel yöntemler uygulama yoluyla kuramlarına "bilimsel" dayanak sağlamıştır çünkü o dönemde matematiksel işlemler ve istatistik, bilimsel nesnelliğin kanıtı sayılmaktadır. Galton siyahlara zekâ yönünden beyazlara verdiğinden iki puan düşük not vermiştir.

Soy ıslahı hareketi sosyal bilimlerde, zekâ testleriyle psikolojide, davranışçılıkta ve siyasette önemli etki bırakmıştır. Hareket 20. yüzyılın başında İngiltere ve ABD'de, özellikle Gregor Mendel'in 1865'te biyolojik miras kanunlarını keşfinden ve bu keşfin 1901'de, ölümünün ardından yayınlanmasıyla hız kazanmıştır. ABD'de soy ıslahı hareketinin başını çeken Charles B. Davenport, nüfuzlu bir kurum olan Carnegie Vakfı'nı ve ABD'deki diğer zengin aileleri bu hareketi desteklemeye ikna etmiştir. 1904 yılında Cold Spring Harbor kasabasında Deneysel Evrim Laboratuvarı kurulmuş, 1907'de ise Soy Islahı Sicil Ofisi kurulmuştur. Bu kurumların ve buralarda çalışan soy ıslahçılarının amacı, halkların ırksal kalitelerinin envanterini çıkarmak ve üstün ırkların üremesini artırmak, alt ırklarınkini ise azaltmaktır. ABD'de Birinci Dünya

Savaşı öncesi ve sonrasında hâkim olan iklimde olumlu soy ıslahı beyaz Anglosaksonların ya da en azından Nordik ırkın daha hızlı üremesi, olumsuz soy ıslahı ise "alt" ırkların, esasen siyahların ve göçmenlerin üremelerinin azaltılması anlamına gelmektedir. Irkçılığı aşikâr olan bu kuramlar, siyasi eyleme geçilmesini talep eden birçok bilim insanı tarafından desteklenmekteydi.

Soy ıslahçıları bir dizi insani özelliğin, örneğin zekânın, temizliğin, alkolizmin, toplumsal davranışların ve yoksulluğun kalıtsal olduğunu düşünüyor, devletin, üremeye uygun olanları seçen ve uygun görmediklerini eleyen bir sığır yetiştiricisi gibi bu konuya el atmasını talep ediyorlardı. Whitney, 1934 yılında, "İnsan toplumunda incirler ve kengerler, üzümler ve dikenler, buğdaylar ve fiğler vardır ve devlet aileleri ıslah etmelidir," yazmıştı.[15]

Soy ıslahı hareketinin takipçileri hem aşırı sağcılar hem de Fabianlar gibi sosyalistler arasından çıkmıştır. Hatta Margaret Sanger, Stella Browne ve Eleanor Rathbone gibi feministler bile soy ıslahı hareketini desteklemişlerdir. Margaret Sanger doğum kontrolü ile soy ıslahı çalışmalarının birleştirilmesini savunmuştur. "Uyumlu olanlardan daha çok çocuk, uyumsuz olanlardan ise daha az çocuk doğması, doğum kontrolünün başlıca meselesidir," yazmıştır.[16]

1933 yılında Gelecek Nesillerde Kalıtsal Hastalıkların Engellenmesi Yasası olarak bilinen zorunlu kısırlaştırma yasasını geçiren Hitler'i, soy ıslahçılarının alkışlaması şaşırtıcı olmamıştır. İngiliz *Eugenics Review* dergisi Hitler Almanya'sını "dev bir soy ıslahı deneyi"nin yürütüldüğü, geniş bir laboratuvar olarak selamlamıştır. "O ülkede yapılan her şeyi yermek hatalı ve oldukça bilim dışı olur... Almanya'da en gelişmiş soy ıslahı mevzuatı sorunsuz bir şekilde yürürlüğe sokulmuştur."[17] Whitney, Hitler'in soy ıslahı politikasını övmüştür:

> Her ne kadar hepimiz bu yasanın zorunlu oluşunu onaylamasak da, çünkü örneğin içkicilerin kısırlaştırılması için de geçerlidir, genel olarak bu planın ortaya koyduğu ileri görüşlülüğe hayran olmamak ve bu eylem sayesinde Almanya'nın kendini daha güçlü bir ulus haline getireceğini fark etmemek imkânsızdır.[18]

Naziler tarafından "uyumsuz" bulunan insanlara, özellikle de Yahudilere, ama aynı zamanda Çingenelere ve engellilere de uygulanan zulüm, Üçüncü Reich rejiminin çöküşünden sonra soy ıslahı hareketinin adını lekelemiştir. Fakat bu hareketin pek çok subayı, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra açılan nüfus kontrolü ve aile planlaması alanına girmişlerdir. Artık soy ıslahının seçim ve eleme ilkeleri, dünya nüfusunun tümüne uygulanmaktadır. Avrupa'daki ve ABD'deki beyazlar daha fazla üremeye teşvik edilirken gelişmemiş dünyadaki siyahlar ve esmerler nüfuslarının azalması için, gerekirse zorunlu kısırlaştırma kampanyaları şeklinde, yoğun baskı altındadır. İsmi Nazi Almanya'sında özürlü insanların zorunlu olarak kısırlaştırılması ile ilişkilendirilen Profesör Hans Halmsen, savaştan sonra nüfus kontrolü kurumuna katılmış ve Uluslararası Planlı Ebeveynlik Federasyonu'nun (IPPF) Almanya şubesini kurarak "*Pro Familia*" adını vermiştir. Uzun bir süre bu kurumun başkanlığını yürütmüş ve Üçüncü Dünya'ya yönelik nüfus kontrol politikalarının biçimlendirilmesinde önemli rol oynamıştır.[19]

Hitler Almanya'sında yürütülen soykırımı "faşist" olmakla suçlamak kolaydır; fakat soy ıslahı bayrağı altında kol gezen soykırımı çok az insan fark etmiş, çok daha azı ise bunu faşist olarak nitelemiştir. Ama Nazi Almanya'sı aracılığıyla soy ıslahı hareketi ile doğum öncesi teşhis, genetik mühendisliği, tüp içinde dölleme ve benzeri yeni üreme teknolojileri arasında tarihsel bir süreklilik oluşmuştur. Bu teknolojilerin savunucuları ve uygulayıcıları bu tarihsel mirasa gözlerini yummaktadırlar.

Sosyobiyoloji

Eski soy ıslahı hareketi ile yeni genetik ve üreme teknolojileri arasındaki bağlantı sosyobiyolojiyle sağlanır. Baş sözcülüğünü yapan Harvard'dan biyolog Edward Wilson, biyolojiyi antropoloji ve davranışçılıkla birleştirerek, cinsler arası iş bölümü, çekirdek aile, saldırganlık ve toplumsal eşitsizlik gibi insani özelliklerin kalıtsal olduğunu çünkü primat atalarımızın genetik yapısından kaynaklandıklarını kanıtlamaya çalışmaktadır.

Soy ıslahı hareketi 20. yüzyılın başında yeni uyanmış işçilere ve sömürgeleştirilmiş halklara yönelmişken, sosyobiyoloji modern savaşları, "genetik olarak daha saldırgan olan erkek"ten kaynaklandıkları iddiasıyla meşrulaştırmaktadır. Ayrıca, erkek üstünlüğünü sona erdirmek isteyen yeni kadın hareketine de yönelmiştir. Wilson, Amerikan çekirdek ailesini Taş Devri mağarasına yansıtır ve Barbara Chasin'in gözlemlediği gibi, burada "adam etken, saldırgan, idame sağlayan kişi iken küçük kadın mağarayı temizler, mamut etini pişirir ve çocukları büyütür."[20]

Sosyobiyoloji ABD'de, hükümet ve hâkim sınıflar artık refah programlarını ve dezavantajlı kesimlere destek olan diğer iyileştirme önlemlerini desteklemek istemediğinde ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla toplumsal eşitsizlik biyolojik olarak belirlenmiş, bir genetik sorunu olarak tanımlanmıştır. Wilson ve diğer sosyobiyologlar işi sosyal ve tarihsel olarak yaratılmış kurum ve gelenekleri (etik kurallar, dünya görüşleri, iş bölümü, yönetim biçimi, evlilik kuralları, dini inançlar ve benzeri) kalıtsal özellikler olarak açıklamaya kadar vardırmışlardır.[21] Cinsler arası eşitsizlik de elbette biyoloji ile açıklanmıştır.[22]

Biyoteknolojinin Ahlaksızlığı

Modern biyoloji araştırmaları, özellikle de genetik mühendisliği ve üreme teknolojisi, bu teknolojilerin temelleri konusunda yeni bir sor-

gulamaya yol açmıştır. Fakat bu etik soru işaretleri, yukarıda verilen tarihsel arka plandan, insanın ahlakı, özgürlüğü ve öznelliğinin doğadan kurtulmuş olmasına bağlı olduğuna işaret eden bir insan ve doğa algısından ayrı ele alınamaz. İnsan doğanın bir parçası olarak değil, efendisi ve sahibi olarak ele alınır. Bu sahiplik onun akılcılığı ve beyin gücü ile meşrulaştırılır. Dolayısıyla "baş", bedenin "alt" parçalarından, erkek kadından, kültür de doğadan üstün kabul edilir.

Bu modelden ayrılmak bir yana, biyoteknoloji bunu daha da ileriletir. Eskiden "baş"ın beden üzerindeki kontrolü bir insanın topyekûn kontrolüne işaret ederken, artık biyoteknoloji bu şekliyle insanı ortadan kaldırır. Biyoteknologlar için insanlar organik madde, DNA, ham madde yığınlarıdır ve bunlar kesilip parçalanıp yeni biyomakineler şeklinde yeniden birleştirilebilir. Onların laboratuvarlarında ahlaka yer yoktur. Fakat bu ahlak yoksunluğu, modern bilimin en derin özünü teşkil eder. Bilim değer yargılarından arınmış, çıkar ya da hırs ile değil sadece "saf" bilgi arayışıyla motive olmalıdır. Bu bilim anlayışı doğrultusunda etik, sadece laboratuvar dışında, biyoteknologların ürettiklerinin yaygın şekilde uygulanıp uygulanmayacağı konusunda geçerlidir. Etik komiteleri ancak bilim insanlarına deney yapmak ve sonuçları yayımlamak için yeterince zaman ve para verildikten sonra kurulur. Fakat bu şekilde tepkiselleşen etik bu icatların ancak en tehlikeli kötüye kullanımlarını engellemeye çalışabilir ve sadece iktidarsız olmakla kalmayıp aslında etikliğini kaybeder çünkü bu komitelerin esas görevi bu teknolojilerin kabul edilirliğini artırmaktır.

"Etik uzmanları" genellikle hâkim bilim paradigmasını ve değer yargılarından arınmışlık iddiasını kabul ettikleri için, bunların insanlığa neyin yararlı olacağı ve neyin olmayacağını değerlendirmek için herhangi bir ölçütleri yoktur. Araştırma sürecinin öncesinde ve içinde etik

yönleri sorgulamaya hiç yeltenmedikleri için, artık bilimsel sürece bütüncül, her şeyi kapsayan bir yaşam sürecinin parçası olarak bakamazlar. Bilim, artık insani ve doğal evrenin bir parçası değil onun üzerinde görülür. Dolayısıyla, modern bilim ve teknolojinin bir parçası olarak, biyoteknoloji özünde ahlaksızdır. Bu etik yoksunluğu, üreme teknolojisinin gelişimine yakından bakıldığında bariz bir şekilde görülür çünkü burada kadınlar temel "organik madde" kaynağı ve aynı zamanda insanın doğa üzerindeki kontrolünün hedefidir.

Cinsiyetçi ve Irkçı Sonuçlar

Gena Corea, soy ıslahı hareketi ile günümüz genetik ve üreme teknolojileri arasındaki sürekliliğe ve bunlardaki etik kaygı yoksunluğuna dair bol miktarda örnek sunar. Nükleer radyasyonun genler üzerindeki etkisi hakkındaki çalışmalarıyla Nobel ödülü alan Marksist genetikçi Muller'dan alıntı yapar. Muller, artış gösterdiği anlaşılan kısırlık hakkında şöyle der:

> ...genişlemekte olan olumlu seçilim alanı için mükemmel bir fırsattır çünkü söz konusu çiftler neredeyse daima, bu koşullar altında mümkün olduğunca geliştirilmiş çocuklara sahip olarak dezavantajlarını avantaja çevirme teklifine açıktırlar.[23] Fakat (Lenin, Leonardo da Vinci, Pasteur, Beethoven, Ömar Hayyam, Puşkin, Sun Yat-Sen ve Marx gibi adamlardan daha fazla üretmeyi hayal eden) Muller ile eski soy ıslahçıları arasındaki fark, Muller'in artık bu süperinsanları yaratması için erkek ve kadınların tüm bedeni üzerinde kontrol sahibi olmasına ve bunları çiftleştirmesine gerek olmamasıdır. Genetik araştırmalar o kadar ilerlemiştir ki bugün artık dâhilerin bağışladığı spermleri yine üstün kalitede yumurtalara sahip kadınları döllemek için kullanmak mümkündür.

Çeşitli doğum öncesi teşhis ve kalite kontrolü yöntemleri ile tüp bebek teknolojisinin mükemmelleştirilmesi, seçme ve eleme ilkesinin

uygulamasında bir ilerleme olmuştur. Bugün belli kalite standartlarına göre yumurta ve spermleri izole etmenin yanı sıra, genleri izole etmek, DNA'yı kesip parçalamak, hangi kromozomların hatalı olduklarını incelemek, DNA parçalarını yeniden birleştirmek ve bunlarla oynamak, dolayısıyla genetik maddeyi doğrudan etkilemek mümkündür. Genetikçiler dünyanın dört bir yanında insan, hayvan ve bitkilerin genetik havuzunu haritalandırmakta, henüz keşfedilmemiş genetik "kusurları" keşfetmeye çalışmaktadır. Yakın bir gelecekte yepyeni bir takım hastalıklar ilan edilirse hiç şaşırmayacağım. Hem soy ıslahı hem de sosyobiyoloji ideolojisi neyin "sağlıklı" ve neyin "kusur" olduğu konusundaki ölçütleri bunun için sağlayacaktır. Bu yeni kalıtsal hastalıklar, gen terapisi ve doğum öncesi teşhis alanlarında geniş bir piyasa sunacaktır. Bu girişimin amacı ise insanın, *Homo faber*in ve teknolojik ilerlemenin çevre üzerinde yarattığı yıkımdan sağ çıkabilmesi için uyumlu hale getirilmesidir.

Cinsiyetçilik

Cinsiyetçi yanlılık, yeni üreme teknolojilerine ve genetik mühendisliğine tüm düzeylerde derinlemesine nüfuz etmiştir. Genel olarak bunlar anneliğin, kadınların çocuk doğurma kapasitesinin, kadınların etkin bir insan olarak bedenleriyle işbirliği yaptıkları yaratıcı bir süreçten endüstriyel bir üretim sürecine dönüşmesi anlamına gelirler. Bu süreçte sadece anne ile çocuk arasındaki simbiyoz zarar görmekle kalmayıp tüm bu süreç tıp uzmanlarınca akılcılaştırılır, nesneleştirilir, planlanır ve yönetilir. Kadınlar hiç olmadıkları kadar nesneleştirilir ve edilgenleştirilirler. Ataerkide kadınlar daima erkek özneler için nesne olmuşlardır. Ama yeni üreme teknolojilerinde artık bir bütün olarak nesne bile olmayıp izole edilebilen, incelenebilen, yeniden birleştirilebilen, satılabilen, kiralanabilen, tıpkı dölleme ya da deneyler için kullanılmayan yumurtalar gibi çöpe atılabilen bir takım nesnelerin toplamı haline gelirler. Bu, kadının

insan kişisi olarak, bir birey olarak, bölünmez bir bütün olarak bütünlüğünün yok edilmesi anlamına gelir. Kadının insan olarak yok edilmesine ve bir üreme malzemesi yığını olarak diri diri kesilip parçalanmasına yol açan, insanın doğa ve kadın üzerindeki hâkimiyeti ideolojisiyle birlikte bilimsel analiz ve sentez yöntemidir (13. Bölüm).

Kadınlar için bu gelişmeler, her şeyden önce, üreme kapasitelerinin katı ve sürekli bir kalite kontrolüne tabi tutulması anlamına gelir. Bugün hamile kadınların mükemmel çocuklar doğurmaları yönündeki toplumsal baskı zaten çok büyüktür ve büyümeye devam edecektir. Endüstrileşmiş ülkelerde kadınlar çoktan bir dizi hamilelik testine tabi tutulmaktadırlar. Eğer 30 ya da 35 yaşın üzerindeyseler "riskli hamilelik" olarak görülmekte ve özürlü çocuklar doğurmamaları için amniyosentez yaptırmaya teşvik edilmektedirler.

Hindistan ve Çin gibi ülkelerde cinsiyet belirleme testi olarak kullanılan amniyosentezler çok sayıda dişi fetüsün kürtajına yol açmıştır. Vimal Balasubrahmaniam, modern teknoloji sayesinde mümkün kılınan bu dişikıyım eğiliminin ilk olarak Batılı nüfus kontrolü savunucuları tarafından başlatıldığını gözlemlemiştir. "Erkek üretmek" "nüfus patlaması"na en kesin çözüm olarak görülmüştür.[24]

Topyekûn kalite kontrolünün dışında, yeni üreme teknolojileri çoğu kadın için kendi bedenlerine ve kendi çocuk doğurma yeterliliklerine olan güvenlerini kaybetmek anlamına gelecektir. Şimdiden çoğu genç kadın, bir doktor tarafından sürekli takip edilmeden çocuk yapmaktan çekinmektedir. Çoğu çocuk kliniklerde doğar. Yeni üreme teknolojileri kadınların seçeneklerini artırmanın aracı olarak tanıtılsa da kadınların korkularını büyük ölçüde artırmaktadır. Kadınlar sonunda tamamen edilgen hale gelecek, kendileri ve karınlarındaki çocuk hakkında her şeyi bilen uzmanlara kendilerini teslim edeceklerdir.

Üreme mühendislerinin propagandasının kadınlardan doğan çocukların "kalitesiz ürünler" olarak değersizleştirilmesini amaçladığı açıktır. Bazı Fransız teknodoktorlar, tüplerde ürettikleri bebeklerin "*les enfants banales*", yani "yabani" bir şekilde döllenen ve doğan, bilimsel olarak sürekli tıbbi kontrol altında üretilmemiş bebeklerden üstün olduklarını savunmuşlardır. "*Les enfants banales*" ile tüp bebekler arasındaki fark, doğanın yaratımı ile endüstriyel bir ürün arasındaki fark gibi görülmektedir. Yeni üreme teknolojilerinin bazı ülkelerde, örneğin Fransa'da, üretimin teknolojik ilerleme yoluyla akılcılaştırılması doğrultusunda, üremeyi akılcılaştırma yöntemi olarak tanıtılması şaşırtıcı değildir. Dolayısıyla, kadınların üreme süreçleri, bilim insanlarının ve sonuçta devletin kontrolü altına alınmalıdır.[25]

Yeni üreme teknolojilerinin kadın karşıtı eğilimleri, sadece kadınlar üzerinde tam bir toplumsal kontrol potansiyeli bakımından değil vücut bütünlüğünü bozan, saldırgan doğaları bakımından da ele alınmalıdır. Tüp bebek programı uzun vadeli doğurganlık takibi ve hormon tedavisi ile başlar ve bunların uzun vadeli etkileri bilinmemektedir. Yumurtalar olgunlaştıktan sonra kadının karnında kesikler açılarak laporoskop ile yumurtalar alınır. Bu operasyon genel anestezi altında yapılır ve kadının karnı karbondioksit ile şişirilir. Döllenmiş yumurtanın kadının rahmine geri konması yine vücut bütünlüğünü bozar. Tekrar hormon tedavisi görerek rahmi yerleşmeye ve embriyonun büyümesine hazırlamak gerekir. Ardından da sık sık ultrason görüntülemesine ve amniyosentez uygulamalarına girilmesi gerekir.[26]

Vücut bütünlüğüne yönelik bu fiziksel müdahaleler, endişe ve travmalara sebep olur. Gena Corea, tüp bebek uygulamasının her aşamasında kadınların yaşadığı umut ve çaresizlik duygularının dalgalanışını tarif eder.[27] Bu programlarda kadın tamamen edilgen bir nesne haline

getirilmiştir ve dolayısıyla tüp bebek işlemleri sadece ağrılı ve travmatik olmakla kalmayıp aynı zamanda onur kırıcı ve alçaltıcıdır. Avustralya'da tüp bebek hastaları arasında yapılan bir araştırmada Barbara Burton, pek çok kadının sürecin çok yabancılaştırıcı olduğundan şikâyetçi olduğunu tespit etmiştir. Doktorlar, özellikle de başarısızlık durumlarında, hiçbir şey açıklamaya vakit ayırmamışlardır. Bir kadın "Bu onur kırıcı bir tedavi. Hastaneye girerken gururunuzu kapıda bırakmanız gerekiyor... Bir et fabrikasındaki bir et parçası gibi hissediyorsunuz. Ama çocuk istiyorsanız ne pahasına olursa olsun yapıyorsunuz,"[28] demiştir.

Pek çok ülkede tüp bebek klinikleri hızla yaygınlaşmaktadır. Bu alandaki araştırmalar dev adımlarla ilerlemekte ve doğal doğum süreçleriyle gittikçe daha fazla oynanmaktadır. Sao Paulo'daki kliniklerde doğumların yüzde 60'ının sezaryenle olduğu bildirilmektedir. Doktorlar kadınları, bunun onlar için daha iyi olduğuna çünkü vajinalarının erkekler için "çekici" kalacağına ikna etmişlerdir. Bu kadınlar daha sonra doğal yolla doğum yapamadıklarında da tüp bebek kliniği el altındadır. Sao Paulo'nun ünlü tüp bebek doktorlarından Dr. Nakamura, sadece bir tüp bebek kliniği değil aynı zamanda bir aile planlaması kliniği de işletmektedir. Hatta televizyonda canlı yayında bir tüp bebek operasyonu gerçekleştirmiştir. Hasta ne yazık ki vefat etmiş ama Dr. Nakamura kadının adını kliniğine vererek onu onurlandırmıştır.[29]

"Hastalık" Olarak Doğurganlıktan "Hastalık" Olarak Kısırlığa

Tıp uzmanlarının kadınların üreme kapasiteleri üzerinde nasıl bu kadar kapsamlı bir kontrol elde ettiklerini görmek için son birkaç on yılda gelişen doğum kontrol hareketini hatırlamamız gerekir. Kısırlık WHO tarafından hastalık olarak tanımlanmadan çok önce, doğurganlık sadece

doğum kontrol haplarını satmak isteyen ilaç firmaları ve bu tanımlamadan bariz çıkarı olan sağlık kurumları tarafından değil, 1985 yılında İsveç'teki Üreme Teknolojisi Konferansı'nda bir kadının dile getirdiği gibi, "doğurganlıklarından bıkan" kadınların kendileri tarafından da hastalık muamelesi görüyordu. Kadınların kurtuluşu pek çokları tarafından uzun zamandır kendi doğurganlıkları üzerindeki kontrolleri ile tanımlanıyordu. Çeşitli gebelik önleyicilerin, özellikle de hapların icadı, pek çokları tarafından sonunda kadınları kendi başıboş doğurganlıklarından özgürleştirecek bir teknolojik yenilik olarak kutlanıyordu. Fakat doğurganlığa bir hastalık olarak bakarak, bunu sadece biyolojik bir mesele olarak görerek, kadınlar yaşam üretici güçlerinin sorumluluğunu tıp uzmanlarının ve bilim insanlarının ellerine teslim ettiler. Erkek ile kadın arasındaki cinsel ilişkileri değiştirmek yerine, kadınların kurtuluşu için umutlar teknolojik yenilik ve tıbbi tedavilere bağlandı. Kadın biyolojisini önlerindeki en önemli engel olarak gören Shulamith Firestone'un yaklaşımı da temelde budur. Kadınların özgürleşmesinin yapay rahimden, üreme davranışının tamamen akılcılaşmasından geçtiğini ummaktadır.

Zaman içinde pek çok kadın doğurganlıklarından değil gebelik önleyiciler kullanarak doğurganlıklarıyla mücadele etmekten hastalandılar. Bugün pek çok kadının şikâyetçi olduğu kısırlık, kısmen bu vücut bütünlüğünü bozucu doğum kontrol yöntemlerinden, örneğin Dalkon Shield ve diğer rahim içi araçlardan ve doktorların vurdumduymaz muamelesinden kaynaklıdır.[30]

Doğurganlığı ve kısırlığı "hastalık" olarak algılamak, bunların toplumsal ve tarihsel olarak etkilenmiş olgular olduğunu görmeyi imkânsızlaştırmaktadır. Bunlar tamamen tıp uzmanlarının yetki alanına giren, tamamen biyolojik kategoriler olarak tanımlanmaktadır. Bu durum

kadın ve erkeklerin doğurgan ya da kısır olmalarında kendilerinin de sorumluluğu olduğunu ve yaşam üretici güçlerinin, içinde yaşadıkları genel toplumsal ve ekolojik iklimle ilişkili olduğunu anlamaya başlama olasılığını ortadan kaldırmaktadır. Yeni üreme teknolojilerine ve içkin cinsiyetçiliğe karşı çıkacak herhangi bir hareket, doğurganlık ya da kısırlığın sadece biyolojik durumlar ve birer "hastalık" olmadıklarını ve toplumsal olarak belirlendiklerinin fark edilmesinden yola çıkmalıdır. Kısırlık ve doğurganlığın hastalık olarak tanımlanmasına WHO da destek vermektedir. Dolayısıyla WHO, dünyanın tüm kadınlarını kendilerini güç sahibi çıkar gruplarına, tıbbi teknologlara ve çokuluslu ilaç şirketlerine teslim etmeye ikna etmektedir.

Irkçılık: Üçüncü Dünya'da Nüfus Kontrolü ve Üreme Teknolojisi

Soy ıslahının seçme ve eleme ilkesi en bariz şekilde, dünya ölçeğinde, sadece "hastalık" olarak kısırlığa yönelik teknolojilere değil "teyakkuz halinde" doğurganlıkla mücadeleye yönelik olanlara da baktığımızda görünür. Bunlardan ikincisinin hedef kitlesi, özellikle gelişmemiş ülkelerdeki kırsal ve kentsel yoksul nüfustur. Bazı kadınlar ne pahasına olursa olsun çocuk yapmalıyken, bazılarının çocuk yapmaması için elden gelen her şey yapılır. Yoksul ülkelerde aşırı nüfus efsanesi daha fazla doğurganlık karşıtı teknolojinin geliştirilmesine dayanak olur.

Kalkınma çabalarının işe yaramayacağı, çünkü yoksulların çok fazla yoksul ürettiği yönündeki eski Malthusçu mantık, bugün dünyanın en yaygın efsanesine temel olmuştur. Bu, sadece Batılı hükümetlerce değil Üçüncü Dünya hükümetleri tarafından da bir gerçekmiş gibi kabul edilmiştir. ABD'de özel şirketlerin çıkarları önce hükümeti, sonra BM'yi ve Dünya Bankası'nı ve son olarak Üçüncü Dünya ülkelerinin

bağımlı hükümetlerini bu efsaneyi kabul etmeye[31] ve Afrika, Asya ve Latin Amerika'daki fiilen tüm ülkelerde üreme davranışlarına müdahaleyi meşrulaştırmaya ikna etmiştir.[32] Siyah ve esmer insanların "nüfusunun patlaması" korkusu, bugün beyaz dünyada o kadar yaygındır ki nüfus plancıları esmer ve siyahların "yabani doğurganlıklarına" karşı önlemler tasarlarken tüm etik kaygıları bir kenara bırakabilmektedir. Seçim ve eleme politikasının ikiyüzlülüğü, kişinin kendi çocuğunu yapma "temel hakkı"nın (Kuzey'de yeni üreme teknolojisinin kullanımını meşrulaştırmak için sık sık vurgulanan bir "hakkın") Bangladeş, Hindistan, Tayland, Mısır gibi ülkelerdeki nüfus plancılarının elinde ne hale geldiğine baktığımızda açıkça görülür.

Batıda feminist gruplar tarafından savunulan kadınların "üreme hakları" gibi kavramların, nüfus kontrolü önlemlerine konu olan Bangladeşli kadınların çoğu için anlam taşımadığını, Farida Akhter isabetli bir şekilde ortaya koymuştur. En temel ihtiyaçların karşılanması konusunda acımasız bir baskı altındaki bu kadınlar, doğurganlıklarını biraz para ve bir *sari** için feda edebilmekte, tüplerini bağlatmak için bir kısırlaştırma kampına katılabilmektedir. Bu kadınlar için geliştirilen doğum kontrol teknolojisi, bireysel tercihin tüm ögelerini artan şekilde ortadan kaldırmakta ve bunların kontrolünü gittikçe daha fazla tıp uzmanlarına ve sağlık personeline teslim etmektedir. Kadınlar ise siyasi, ekonomik ve kültürel baskıyla gittikçe daha fazla boyunduruk altına alınmaktadır. Farida Akhter "Kadınların hakları hiçbir yerde [kimsenin] umurunda değil," demiştir.[33]

Nüfus kontrolü teknolojisiyle doğrudan bağlantılı olarak insan hakları ve onurunun düpedüz ayaklar altına alınmasının pek çok örneği verilebilir. Aşağıda bunların bazıları verilmektedir.

---

* Uzun bir kumaş parçasından oluşan geleneksel giysi. (ç.n.)

1960'lar ve 1970'lerin başlarında uluslararası nüfus sistemi hâlâ insanları doğum kontrolünü kabul etme konusunda eğitmek ve teşvik etmenin işe yarayacağına inanıyordu. 1975'ten itibarense baskıcı yöntemler ve kısırlaştırma gibi "kesin çözümler"e yönelim gittikçe arttı. Hindistan'da 1975-77 yılları arasındaki Olağanüstü Hal döneminde kitlesel bir kısırlaştırma kampanyası yürütülmüş, milyonlarca insan zorla kısırlaştırılmıştı. Bu zorunlu kısırlaştırma kampanyası Batı'da herhangi bir kınama ya da protestoya yol açmamıştı. Çin'de dişi bebek ve fetüs kırımına yol açan baskıcı yöntemlerle uygulanan nüfus politikası da rahatsızlık vermedi. Bugün Batılıların pek çoğunun tutumu ABD ve İngiltereli soy ıslahçılarının Hitler'in soy ıslahı yasalarına yönelik tutumuyla aynıdır: Bu zorlama hoşlarına gitmese de "o" insanların "pervasızca üremelerini" durdurmaktan başka bir çare yoktur.

İnsan hakları ve onuru konusundaki bu ikiyüzlü tutum, "nüfus patlaması"nın bir krize dönüştüğü, hızlandırılmış programlar ve kriz yönetimi yöntemleriyle "teyakkuz" halinde müdahale gerektiği temeline dayanmaya çalışır. Bugün bu yöntem, aile planlamasını kalkınma politikalarına ve sağlık sektörlerine dâhil etme yönündeki çok sektörlü stratejinin fazla zaman kaybettirdiğini ve doğrudan sonuç vermediğini düşünen USAID tarafından yaygınlaştırılmaktadır. Bu stratejide Asyalı, Afrikalı ve Latin Amerikalı kadınların, özellikle de yoksul olanların, doğurganlıkları artık haplar ve rahim içi araçlarla "iyileştirilebilir" bir "hastalık" olarak değil kolera, sıtma ya da çiçek gibi bir salgın hastalık olarak görülmektedir.

Üçüncü Dünya kadınlarının doğurganlıklarının bir salgın olarak kavramsallaştırılması devletin insanların üreme davranışlarına müdahale etmesi gerektiği anlamına gelir. Çoğu Üçüncü Dünya ülkesinde nüfus kontrolü (eskiden aile planlaması denirdi) devlet işi haline gelmiştir. Bu

devlet müdahalesi "uluslararası devlet"in, yani Dünya Bankası gibi hibe ve kredi sağlayan örgütlerin baskısı altında başlamıştır ve bu kurumlar ekonomik önlem ve kredilerini nüfus kontrolü koşuluna bağlamışlardır. Devlet gittikçe daha kökten çözümler aramış ve kadınlar gittikçe daha fazla bu çözümlerin odağına yerleşmişlerdir. Hindistan'da 1975-76 yıllarında, kısırlaştırma işlemlerinin yüzde 75'i erkekler üzerinde yapılırken 1983-84 yıllarında yüzde 85 oranında kadınlar üzerinde uygulanmıştır.[34] Bangladeş'te tüm doğum kontrol yöntemleri arasında kısırlaştırmaların oranı 1979-80 yıllarında yüzde 19 iken 1983-84'te yüzde 39 ve 1984-85'te yüzde 43 olmuştur.[35]

Kökten çözümler uygulama eğilimi özellikle kadınları hedef almıştır. Bangladeş'te en zor durumdaki kadınlara dağıtılmak için ayrılan gıda yardımlarının, birkaç kilo buğday karşılığında kısırlaştırma operasyonunu kabul etmeleri için şantaj aracı olarak kullanılması gerçeği bunu ortaya koyar. Savunmasız Grup Besleme Programı (VGF) en yoksul kadınları kısırlaştırma operasyonuna zorlamak için kullanılmıştır. Aile planlaması yetkilileri kısırlaştırma operasyonu geçiren kadınlara, üzerinde "Hükümet yardımları dâhilinde gıda yardımı alabilir" yazan sertifikalar vermiştir. Bu sertifikaya sahip olmayan kadınlar yardım alamamışlardır. Yaşlı kadınlar, daha önce kısırlaştırılmış kadınlar ve dullar gıda yardımı hakkına sahip değildir.[36]

Kobay Olarak Üçüncü Dünya Kadınları

Yoksul Üçüncü Dünya kadınlarının doğurganlığıyla "teyakkuz halinde" mücadele stratejisi doğum kontrol teknolojisinin kadınların sağlığı üzerindeki uzun vadeli yan etkilerini göz ardı eder. Yoksul Üçüncü Dünya kadınları insan olarak değil demografi istatistiklerindeki sayısal varlıklar olarak görülür. Kadınlar üzerindeki etkilerinden bağımsız olarak,

önemli olan tek şey doğurganlık oranının düşürülmesidir. Pek çok Üçüncü Dünya hükümeti, kredi veren örgütlerce nüfus kontrolü uygulamaları yapmak için baskı altına alınmıştır. Hükümetler de rahim içi araç takma, kısırlaştırma ve benzeri uygulama "hedefleri"ne ulaşmaları için kendi memurlarına aynı baskı taktiklerini kullanmıştır. Memurlar da genellikle insanları aile planlama kamplarına getirmek için doğrudan baskı yapmıştır. S. P. Jain gibi nüfus bilimi uzmanları, Hindistan'daki rahim içi araç programının yabancı ülkelerin baskısı altında oluşturulduğunu, kadınlar üzerindeki etkilerinin hiç göz önüne alınmadığını ve spiral kullanımının kadınların çok büyük bir bölümünde yan etkilere yol açtığı tespit edilince durdurulduğunu itiraf etmektedir.[37]

Yani bu ve daha pek çok örnekte, Üçüncü Dünya kadınları çokuluslu ilaç endüstrileri tarafından kobay olarak kullanılmıştır. Bir doğum kontrol yönteminin uzun vadeli etkilerini tespit etmek için hızlandırılmış bir doğurganlıkla mücadele programı kullanmak, Batı'daki kadın örneklemleri üzerinde klinik testler yürütmekten daha ucuz, daha hızlı ve siyasi olarak daha kolaydır. Bu anlamda birçok Üçüncü Dünya ülkesi, ulusötesi ilaç endüstrileri için insan laboratuvarlarına dönüştürülmüştür.

Dahası, henüz Batı'daki aile planlama programlarında kullanılmak için ruhsat almamış doğum kontrol yöntemleri, örneğin doğum kontrol iğneleri, yoğun olarak Üçüncü Dünya kadınları üzerinde test edilmektedir. Depoprovera, kanserojen potansiyeli ve diğer uzun vadeli etkileri nedeniyle ABD'de yasaklandıktan sonra, şu an teşvik edilen yeni iğne, Batı Berlin'den Schering Company'nin yan kuruluşu German Remedies şirketinin ürettiği NET-OEN'dir (norethiteron-oenantat). NET-OEN sentetik bir hormondur ve kas içi iğne olarak uygulanmakta, gebelik önleme etkisi iki ila üç ay sürmektedir.[38]

NET-OEN şu anda Hindistan'da denenmektedir. Testler 1984 yılında, aile planlaması kamplarında başlatılmıştır. Feministlerin protestolarına kadar bu testlerde kullanılan yöntemler kamuoyu tarafından bilinmemiştir. Bu gruplar NET-OEN'in uygulanmasında aydınlatılmış onam* ilkesinin sağlanmadığını ve kadınların tehlikeli yan etkilerle karşılaşabilecekleri konusunda bilgilendirilmediklerini tespit etmişlerdir. Kadın örgütleri Hindistan Yargıtay'ına binlerce Hint kadın üzerinde uygulanan NET-OEN testlerinin etik dışı ve tehlikeli olduğu ve acilen durdurulması gerektiği konusunda bir dilekçe sunmuştur.

WHO sponsorluğunda gerçekleştirilen test programı Hindistan Medikal Araştırma Konseyi tarafından, aile planlaması ve birincil sağlık merkezleri aracılığıyla uygulanmıştır. Ayrıca sahada uygulanan NET-OEN testlerinin, Hindistan'da bir dizi araştırma merkezinde yürütülmekte olan ve çok merkezli bir klinik yaklaşımla standartlaştırılmış tekdüze bir metodoloji kullanan ulusal bir insan üremesi araştırmasının parçası olduğu tespit edilmiştir.[39] Bu, sorumluluk sahibi ve titiz bir bilimsel yaklaşım izlenimi vermektedir. Fakat aslında kadınlara yönelik sağlık tehditlerini esrarengizleştirmekte ve bu testlere içkin ırkçılığı maskelemektedir. Kadın gruplarının işaret ettiği sağlık riskleri arasında göğüs kanseri, iki tür rahim kanseri, ciddi menstruasyon aksamaları ve dişi fetüslerin erilleşmesi bulunmaktadır.[40]

Uzun etkili hormonal iğne şeklindeki doğum kontrol yöntemleri, nüfus plancılarının bakışıyla üreme işlevleri üzerinde akılcı bir kontrol sahibi olmayan cahil Üçüncü Dünya kadınları için özel olarak geliştiri-

---

* Tıpta meslek etiği kuralları arasında yer alan, hekimin hastasını sağlık durumu ve konulan tanı, önerilen tedavi yönteminin türü, başarı şansı ve süresi, tedavi yönteminin hastanın sağlığı için taşıdığı riskler, verilen ilaçların kullanılışı ve olası yan etkileri, hastanın önerilen tedaviyi kabul etmemesi durumunda hastalığın yaratacağı sonuçlar, olası tedavi seçenekleri ve riskleri konularında aydınlatması ilkesidir. (ç.n.)

rilmiştir. Bu düşünce, iğneleri uygulayanlar tarafından açıkça dile getirilmiştir. Üçüncü Dünya kadınlarının bu iğneleri isteyerek olduklarını, çünkü her hasta olduklarında iğne olmaya alışık olduklarını söyler. Burada, Üçüncü Dünya halklarına hastalıkları konusunda bilgilendirilmesi gerekmeyen ve sadece iğne yapılan aptal yaratıklar muamelesi yapma yönteminin sonuçları görülmektedir. Artık kadınlar da doğurganlığa karşı iğne olmak istemektedir. İğneler aile planlaması personeli tarafından da en kolay yöntem olarak görülmektedir: Bu sayede insanları eğitmek, ikna etmek gerekmemektedir! Rahim içi araç ve hap gibi yöntemler "ezilmiş, yetersiz beslenmiş, aşırı iş yükü altındaki kadınların başa çıkamayacağı" şeyler olarak kabul edilir.[41] Bu yüzden Depoprovera, NET-OEN gibi iğneler ya da Norplant gibi (deri altına yerleştirilip beş yıl boyunca levonorgestrel adında bir steroid salgılayan) doğum kontrol yöntemleri özel olarak bu kadın kategorisi için icat edilmiştir.

Erkek Üretimi ya da Bir İş Modeli Olarak Ataerki

Bu teknolojinin cinsiyetçi ve ırkçı yönleri, en çok da doğum öncesi teşhis teknolojisinin içine işlemiştir. Daha önce de söz edildiği gibi fetüsteki genetik anomalileri teşhis etmek için geliştirilen amniyosentez, bugün Hindistan'da cinsiyet belirleme testi olarak kullanılmaktadır. Hindistan'da kız çocukları özellikle yüksek evlilik/çeyiz masrafları nedeniyle istenmedikleri için, bu modern teknoloji ataerkil tutumları ve kurumları güçlendirmek için kullanılmaktadır. Amniyosentez testi, fetüsün dişi olduğunu gösterdiğinde çoğu kadın kürtaj yaptırmaktadır. Feminist grupların protestolarına rağmen bu dişikırım uygulaması sadece sayısal olarak değil coğrafi olarak da kırsal alanlara ve daha yoksul sınıflara doğru yayılmaktadır. Testin fiyatı sadece 500 Rupi olduğu için işçi sınıfı bile buna bütçe ayırabilmektedir.[42] Genellikle bir ya da birden çok kız çocuk dünyaya getirmiş olan kadınlar, kocaları ve ailelerinin

karşısına bir tane daha kız çocukla çıkmaktan korktukları için uygulanmaktadır. Achin Vanaik şöyle yazmıştır:

> 1984-85 yıllarında Bombay'daki ünlü bir kürtaj merkezinde gerçekleştirilen 51.914 kürtajın neredeyse tamamı cinsiyet belirleme testlerinden sonra gerçekleştirilmiştir. Bugün Maharashtra'daki ortalama büyüklükteki kasabaların hemen hepsinde Cinsiyet Belirleme klinikleri bulunmaktadır.[43]

Cinsiyet belirleme amaçlı amniyosentezin ve dişi fetüslerin kürtajla alınmasının hızla yaygınlaşması, Hint feministler arasında güçlü bir protesto dalgasına yol açmıştır. Fakat feminist gruplar cinsiyet belirleme testlerine karşı hâlâ kampanya yürütmekteyken, Bombay'da başka, daha sofistike cinsiyet belirleme yöntemlerinin uygulanmasına başlanmıştır. Bombay'daki özel Citi Clinic'deki doktorlar, albumin filtrasyonu ile kromozom ayrımı ve yapay döllenme yoluyla, sperme dayalı döllenme öncesi cinsiyet seçimi teknolojisini kullanmaktadır. Amerikalı Dr. Ericsson tarafından 1984 yılında geliştirilen bu teknoloji, erkek embriyo üreten spermlerin seçilmesi için kullanılmaktadır. Bu filtreleme yöntemiyle erkek cinsiyetini belirleyen Y kromozomu içeren spermler X kromozomu içeren spermlerden ayrıştırılır ve yoğunlaştırılır. Doktor Y kromozomu içeren spermleri yüzde 80 başarıyla seçebilir, bunları kadına verebilir ve kadının tüp bebek programında olduğu gibi buna hazırlanması gerekir. Yaptığım bir mülakatta bu yöntemde başarı oranının, yani erkek çocuk doğumu oranının yüzde 80 olduğu söylenmiştir. Bombay'daki bu özel klinik Dr. Ericsson'un o günden bu yana, dünyanın dört bir yanında, GAMETRICS Ltd. şirketinin şubeleri olarak kurduğu 48 merkezden biridir. Bu şirketi kendisi kurmuştur ve sıvı albumini bu merkezlere bu şirket sağlamaktadır. Bu merkezlerin birçoğu, erkek çocuk tercihinin yüksek olduğu Üçüncü Dünya ülkelerindedir. Bu teknolojiyi Bombay'da uygulayan doktor, bunun amniyo-

sentezden ve dişikırımından daha bilimsel ve daha etik olduğunu iddia etmektedir. Sadece bu teknolojiye bakıldığında bu doktora katılmamak imkânsızdır. Bu çok temiz, çok bilimsel ve kârlı bir iştir. Fakat bu yöntem güçlü bir ataerkil erkek çocuk tercihi olan ülkelerde, Vibhuti Patel'in deyimiyle kadınları hiç olmadıkları kadar "tehlike altında bir tür" haline getirecektir. GAMETRICS bu tür ülkelerde parlak bir geleceği garantilemiştir.

Bu örnek cinsiyetçi ve ırkçı ideolojinin kapitalist kâr güdüleriyle iç içe geçmiş olduğunu, seçme ve eleme mantığının ekonomik bir temeli olduğunu açıkça göstermektedir. Ataerki ve ırkçılık sadece etik olarak reddedilmesi gereken ideolojiler değil gerçekten de kârlı sektörlerdir.

Sonuç

Doğurganlığın hem artırılması hem de azaltılmasını amaçlayan üreme teknolojisinin gelişimi, insan ile doğa ya da kültür ile doğa arasında keskin bir ayrım yapan ve doğanın Beyaz Adam tarafından fethedilmesi gereken bir şey olduğu, ideolojik bir iklimde gerçekleşmiştir. Fetih ve kontrolün başlıca yöntemi seçme ve eleme ilkesine dayandırılmış, bu ilke tüm üreme teknolojilerine nüfuz etmiştir. Seçme ve eleme olmaksızın bu teknoloji oldukça farklı olacaktır ve dolayısıyla nötr olduğunu da, toplumlarımızda mevcut olan cinsiyetçi, ırkçı ve sonuçta faşist eğilimlerden arınmış olduğunu da iddia edemez. Bu eğilimler teknolojinin bünyesinde vardır ve sadece nasıl uygulandıklarıyla ilişkili değildir. Bu ilkelerin tarihsel sürekliliği, 19. yüzyıl soy ıslahı hareketinden Nazilerin faşist ırk politikasına ve günümüz genetik, üreme ve nüfus kontrolü teknolojilerine kadar uzanmaktadır. Bu, fikirlerle ve araştırma yöntemleriyle sınırlı olmayıp insanları da içine alan bir sürekliliktir.

Notlar

1. Mies, Maria, "Why Do We Need All This? A Call Against Genetic Engineering and Reproductive Technology," *Women's Studies International Forum*, Cilt 8, Sayı 6, 1985.
2. A.g.e. Ayrıca bkz. Carolyn Merchant, *The Death of Nature: Women, Ecology and the Scientific Revolution*, San Francisco, Harper & & Row, 1983.
3. Mies, Maria, *Patriarchy and Accumulation on a World Scale: Women in the International Division of Labour*, Londra, Zed Books, 1986.
4. Marchant, a.g.e.
5. Bacon, *Works*, Cilt 4, s. 263, alıntılayahn Merchant a.g.e., s. 169.
6. Alvares, Claude, *Homo Faber: Technology and Culture in India, China and the West 1500-1972*, Yeni Delhi, Allied Publishers, 1979, Böl. 2, s. 46-74.
7. A.g.e.
8. A.g.e., s. 69-70.
9. Easlea, Brian, *Fathering the Unthinkable: Masculinity, Scientists and the Nuclear Arms Race*, Londra, Pluto Pres, 1986.
10. Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, *Vorlesungen uber die Pilosophie der Geshichte*, Frankfurt, Suhrkamp, 1970, s. 122, çeviren Maria Mies.
11. Alıntılayan Bodo V. Borries, *Kolonialgeschichte und Weltwirtschafissystem*, Dusseldorf, Schwaan Verlag, 1986, s. 83.
12. O'Brien, Mary, *The Politics of Reproduction*, Boston, Londra, Henley-on-Thames, Routledge and Kegan Paul, 1983, s. 26.
13. Alıntılayan Martha Mamozai, *Herrenmenschen, Frauen im deutschen Kolonialismus*, Rororo, Reinbek, 1982, s. 212, çeviren Maria Mies.
14. Mandelbaum, Kurt, "Sozialdemokratie und Imperialismus," K. Mandelbaum (ed.), *Sozialdemokratie und Leninismus, Zwei Aufsätze*, Berlin, Wagenbach, 1974.
15. Alıntılayan Gena Corea, *The Mother Machine*, Harper & Row, New York, 1985, s. 18.
16. Sanger, Margaret, *Birth Control Review*, Mayıs 1919.
17. Alıntılayan Bonni Mass, *Population Target: The Political Economy of Population Control in Latin America*, Toronto, Women's Press, 1976, s. 21.
18. Corea, Gena, "Was der Konig nicht sieht..." *Dokumentattion Frauenfragen 1985*. Fachhochschule Koln, FB Sozialpädagogik, 1986.

19. Kaupen-Haas, Heidrun, "Eine Deutsche Biographie—Der Bevölkerungspolitiker Hans Harmsen," A. Ebbinghaus, H. Kaupen Haas, K. H. Roth (ed.), Heilen und Vernichten im Mustergau Hamburg, Hamburg, Konkret Literatur Verlag, 1984.
20. Chasin, Barbara, "Sociobiology, a Pseudo-Scientific Synthesis," Arditti ve diğ. (ed.) *Science and Liberation,* Boston, South End Press, 1980, s. 35.
21. O. Wilson, Edward, *On Human Nature,* Cambridge, Londra, Harvard University Press, 1987.
22. Chasin, a.g.e., s. 41-5.
23. Muller, H. J., "The Guidance of Human Evolution," *Perspectives in Biology and Medicine*, Cilt III, Sayı 1, 1959.
24. Balasubrahmaniam, Vimal, "Medicine and the Male Utopia," *Economic and Political Weekly,* 23 Ekim 1982.
25. Gavarini, Laurence, "*L'uterus sous influence ou la Mere Machine*," kolokyum sunumu, Feminisme et Maternite, Paris, 7-8 Ocak 1984.
26. Duelli-Klein, Renate, "Könige, Königsklone und Prinzessinnen: Neuigkeiten aus der Retortenwelt," *Dokumentation Frauenfragen 1985*, Fachhochschule Koln, FB Sozialpädagogik, 1986.
27. Corea, a.g.e.
28. A.g.e., s. 26.
29. Regina, Ana Dos Gomes Reis, "IVF in Brasil: The Story Told by the Newspapers," sunum, FINRRAGE Emergency Conference on Reproductive Technology, Vallinge, İsveç, 3-5 Temmuz 1985.
30. Klein, Renate, (ed.) *Infertility, Women Speak Out About their Experiences of Reproductive Medicine*, Londra, Pandora Press, 1989.
31. Mass, a.g.e.
32. Akhter, Farida, Depopulating Bangladesh: A Brief History of the External Intervention into the Reproductive Behaviour of a Society," UBINIG, Dacca, 1986.
33. A.g.e.
34. Daswanitr, Mona, "Women and Reproductive Technology in India: The Injectable Menace," sunum, Congress of Women against Reproductive and Genetic Technology, Bonn, 19-21 Nisan 1985.
35. Akhter, a.g.e., s. 21.
36. Akhter, Farida, "Wheat for Statistics: A Case Study of the Use of VGF Wheat for Attaining Sterilization Target," yayınlanmamış makale, Dhaka, 1985.
37. Daswani a.g.e.

38. *War on Want: Norethisterone Oenanthate*, The OTHER Injectible Contraceptive, brifing raporu, Londra, War on Want, 1984.

39. *Eve's Weekly*, Bombay, 5 Temmuz 1986.

40. "Ban Injectible Contraceptives," Broşür, Bombay: Women's Center Bombay, 1985. NET-OEN davası bugün bile (1992) sürmektedir. Hint sağlık aktivistlerine göre Hindistan'a asla getirilmeyecek fakat bir diğer hormonal doğum gebelik önleyici olan Norplant gelmiştir.

41. Kapil, Iris, "Case for Injectible Contraceptives," *Economic and Political Weekly*, 11 Mayıs 1985, s. 855.

42. Patel, Vibhuti, "Amniocentesis—An Abuse of Advanced Scientific Technique," sunum, XI World Congress of Sociology, 18-22 Ağustos 1986, Yeni Delhi.

43. Aching Vanaik, *Times of India*, 20 Haziran 1986.

Bölünmez Bireyden Bölünebilir Bireye*: "Üreme Alternatifleri" Süpermarketi**

Maria Mies

"Kısır Kadınlara Yardım Etmek"ten "Üreme Alternatifleri"ne

Yeni Üreme Teknolojileri'nin (nRT'ler) "faydaları ve zararları" hakkındaki tartışmaların çoğu, bu teknolojilerin kısır kadın ve erkek bireylere "kendi kanları ve canlarından bir çocuk sahibi olabilmek" konusunda yardım etmek için geliştirildikleri yönünde açık ya da örtülü bir varsayıma dayalıdır. Fakat henüz 1985'te, Bonn'da gerçekleştirilen "Üreme ve Genetik Mühendisliği Karşıtı Kadınlar" kongresinde bile, katılımcılar nRT'lerin kısır bireylere yardımcı olmak için değil endüstriyel kapitalizmin "büyüme" sorunlarını aşmak için, yeni bir üreme sektörü yaratma amacında olduğu çıkarımına varmıştır. Çelik ve kömür gibi eski büyüme alanları durgunluk ya da düşüşe geçmişken yeni bir "yatırım alanı" olarak üretici gücüyle dişi beden keşfedilmiştir.

---

* "From the individual to the dividual" başlığıyla atıfta bulunulan Gilles Deleuze "Postscript on the Societies of Control" adlı denemesinde toplumun en küçük birimi olarak kabul edilen bireyin, yani bölünmez anlamına gelen individual'ın, bölünebilir anlamına gelen dividual'a dönüşümünden söz etmiştir. (ç.n.)

İlk yayınlandığı yer: *ISSUES Reproductive and Genetic Engineering*, Cilt 1, No 3, 1988.

Belki de 1985 yılı için kuruntu denebilecek bu çıkarım, bugün doğrulanmıştır. Nadine Taub ve Carol Smith yönetiminde, New Jersey, ABD'de Rutgers Eyalet Üniversitesi'nde gerçekleştirilen *1990'lar için Üreme Yasaları* (1987) projesinin makalelerini okuduğumda bunu çok net bir şekilde anladım. Lori B. Andrews'un "Yeni Üreme Teknolojileri Üzerine Feminist Perspektifler" adlı makalesi bu çalışmanın bir parçasıdır ve kendisi Rutgers Projesi Çalışma Grubu üyesidir.[1] Andrews aynı zamanda Amerikan Baro Vakfı ile çalışmakta ve yaklaşık 10.000 doğurganlık "uzmanı" ve vasıfsız jüri üyelerinden oluşan bir meslek örgütü olan Amerikan Doğurganlık Cemiyeti'nin Etik Komitesi'ndeki tek kadındır. Bu komite bugün hâlâ tam anlamıyla "serbest" bir üreme sektörünün önünde engel teşkil eden pek çok yasal engeli ortadan kaldırmak için 1986 yılında bir dizi yasal değişiklik önermiştir (The Ethics Comitteee of the AFS, 1986).

Aşağıda Lori B. Andrews'un iki ayrı makalesi, (1) "Yeni Üreme Teknolojileri Üzerine Feminist Perspektifler" ve (2) "*Hastings Merkezi Raporu*: Benim Bedenim Benim Mülküm"[2] üzerine tartışmaları bulunuyor. Ayrıca Rutgers Projesi'nin 1987'de dağıtılan *1990'lar için Üreme Yasaları* Brifing Elkitabı'nda yer alan bazı başka makalelerden de söz ediyorum.

Andrews'un makalelerini ve yanında *1990'lar için Üreme Yasaları* Brifing El kitabını okuduğumda, öncelikle söylemin ortaya konduğu yeni terminoloji dikkatimi çekti. Önceki yıllarda üreme teknolojisinin sözde hedef kitlesi olan "kısır kadın"lar ya da "kısır çift"lerden bu metinlerde pek söz edilmiyordu. Bunun yerine, özellikle de Andrews tarafından sıklıkla kullanılan yeni anahtar kelimeler "üreme alternatifleri", "üreme seçenekleri", "üreme tercihi", "üreme özerkliği" ve "üreme hakları"ydı. Andrews bu "üreme alternatifi seçme özgürlüğü"nü ABD

Anayasası tarafından koruma altına alınmış ve kendisine göre "kürtaj hakkı" anlamına da gelen, üreme kararlarının özerkliği ve mahremiyetine dayandırıyordu. [3]

> kürtaj ve doğum kontrolü ile ilişkili üreme tercihlerinin anayasal temelleri, aynı zamanda yapay döllenme, embriyo bağışı, taşıyıcı annelik ve benzeri uygulamalarda da özerkliği korumaktadır.

Diğer bir deyişle, bazı Amerikalı feministlerin "kürtaj hakkı" talepleri için kullandıkları savlar artık "alternatif üreme tercihlerini" meşrulaştırmak için de kullanılıyordu. Andrews, insanın kendi kanından ve canından bir çocuk edinmesinin "temel hak" olduğunu savunmakla kalmayıp, artık teknolojik olarak üretilmiş çeşitli üreme seçeneklerinin temel insan haklarının ayrılmaz bir parçası olduğunu ve ABD Anayasası ile korunduğunu iddia ediyordu. Andrews, Norma Wikler'den şu alıntıyı yapıyordu:

> Elbette feminist programın karşı karşıya olduğu tehlike, üreme kararlarının mahremiyeti hakkının doğal ya da anayasal hak statüsü kaybedildiğinde, kadınların bugün sahip oldukları seçenekleri kaybetmeleri riskiyle karşı karşıya kalacağıdır.[4]

Bunun anlamı yeni bir üreme süpermarketinin açılması: Ne istersen al! Hepsi olur!

Bu "üreme alternatifleri" sadece kısır çiftler için tüpte çocuk üretme teknolojilerini değil "normal" bir hamileliği sonuna kadar götürme "hakkı"nı da içermektedir. Diğer bir deyişle doğal hamilelik ve doğum, bir dizi diğer "üreme alternatifi" ile aynı kefeye konmuştur. Bunların ortak noktası, hepsinin tıp uzmanlarına ve üreme teknolojilerine bağımlı olmalarıdır. Rutgers Çalışma Grubu'nun bir diğer üyesi Nancy Gertner, "üreme tercihi" kavramını aşağıdaki gibi tanımlar.

Üreme tercihi şöyle tanımlanmalıdır:

1. Bir bireyin, eyalet yasaları ya da federal yasalarla korunduğu ölçüde, anayasal kürtaj hakkını kullanma tercihi,
2. Bir bireyin, eyalet yasaları ya da federal yasalarla korunduğu ölçüde, anayasal kısırlaştırılma ya da kısırlaştırılmayı reddetme hakkını kullanma tercihi,
3. Bir bireyin hamileliği sonuna kadar sürdürme tercihi,[5]
4. Bir bireyin döllenmiş yumurtanın yerleştirilmesini engelleme ya da döllenme öncesi, sırası ya da hemen sonrasında kullanılan herhangi bir yöntemle hamilelikten kaçınma amacıyla tasarlanmış ilaç ya da diğer yasal maddeleri edinme ve kullanma tercihi,
5. Bir bireyin tüpte döllenme, yapay döllenme ya da başka bir işlemle hamile kalma tercihi.

Fakat Lori B. Andrews bu genel üreme seçenekleriyle kalmaz. Kavramı tüm olası teknik ve toplumsal alternatifleri içerecek şekilde genişletir. Ona göre "üreme tercihi" ve "üreme alternatifleri" sadece kısır çiftler için tüpte döllemeyi değil herkesin kendi çocuklarını cinsel ilişki olmadan "yaratma"sı olasılığını da içerir. Buna "müstakbel ebeveynlerin kendileriyle hiçbir biyolojik bağı olmayan çocuklar sipariş etmelerini" de içerir. "Bir yumurta bağışçısı, bir sperm bağışçısı ve bir taşıyıcı anne kullanabilirler."[6]

Elbette "üreme alternatifi seçme özgürlüğü" aynı zamanda "taşıyıcı anneler"le çeşitli sözleşme çeşitlerine girme "hakkı" ve diğer taraftan bir kadının sözde "taşıyıcı anne" olma "hakkı" anlamına da gelir. Dahası, genetik "kusurlar"ı olan çocuklardan kaçınmanın teknik yöntemleri de bu "üreme alternatifleri" paketinin bir parçasıdır. Andrews'un sözleriyle: "Alternatif üreme" "çocuk sahibi olmak isteyen ama karşı cinsten biriyle cinsel ilişkiye girmek istemeyen biri" tarafından da uygulanabilir.[7]

Bu tür seçenekler sonuçta kapsamlı genetik taramalara yol açacaktır. Andrews, zorunlu genetik taramaya karşıdır ama hem (hâlâ?) "gele-

neksel yöntemle" üreyen[8] hem de "alternatif üreme" kullanan kadınlar için gönüllü genetik ve medikal taramayı savunur. Bu çerçeve, rahmi alınmış ama yumurtalıkları sağlam bir kadının bir "taşıyıcı" yardımıyla "genetik anne" olabilmesini mümkün kılar. Benzer şekilde Andrews'a göre, kanser tedavisi gören ve bu tedavinin "yumurtalarında mutasyona yol açacağından endişelenen kadınlara, tedaviden önce yumurta ya da embriyo dondurma ve ileride çocuk yapma olasılığı anlatılmalıdır."[9] Andrews'a göre "üreme özerkliği" sadece yumurta, sperm ya da embriyo dondurma seçeneklerini değil, "Benim Bedenim, Benim Mülküm" adlı makalesinde açıkça belirttiği gibi, üçüncü taraflara "vücut parçaları" satma olasılığını da içerir.

Andrews bu "üreme alternatifleri" arasında sadece teknolojik olasılıkları değil, üreme teknolojisi tarafından yaratılan yeni toplumsal ilişkileri de tartışır. Ona göre bu teknolojiler, yepyeni aile yapılarına kapı açmaktadır ve bu yolla baskıcı aile yapılarını, özellikle de çekirdek aile tipinin baskıcı yapısını eleştiren feminist hareketin yıllardır talep ettiği değişimi gerçekleştirmektedir. nRT'ler sayesinde çocukların artık birden çok anne ve babaları, genetik, toplumsal, taşıyıcı ve doğurucu anneleri ya da babaları olmaksızın iki anneleri olabilecektir. Bu tür çoklu ebeveynlik durumlarının mevcut medeni yasalarda yeri yoktur ve oluşabilecek yasal sorunlar (örneğin velayet sorunu) Andrews'a göre çözülebilirdir: Genetik anne/babanın, taşıyıcı annenin, toplumsal ebeveynlerin vs. kimler olacaklarına hükmedilmesi için döllenmeden önce sözleşmeler yapılması gerekir.[10] Yani bu yeni üreme teknolojileri kaçınılmaz olarak bu en samimi insan ilişkilerinin sözleşme hukukunun tecavüzüne uğramasına yol açacaktır.

Bu "üreme alternatifleri" tartışmasında beni en çok şaşırtan şey teknolojilerin özünün hiç eleştirilmemesidir. Tersine, gördüğüm kada-

rıyla, hem Andrews hem de Rutgers Çalışma Grubu'nun diğer üyeleri, bunların kadınların "üreme özerkliği"ni büyük ölçüde iyileştirme potansiyeli olan icatlar olarak görmektedirler. Temel kaygıları hiçbir baskı uygulanmaması ve sınıf ve ırk ayırt etmeden tüm kadınların bu "üreme alternatifleri"ne eşit erişiminin sağlanmasıdır.

> Proje çalışma grubumuz, sonuç olarak en önemli meselenin bireysel üreme özerkliğinin azami düzeye çıkarılması ile toplumsal kaynakların eşitlikçi şekilde tahsisi arasındaki ödünleşim olduğunu düşünmektedir... Grup, ulusal bir sağlık sigortası sisteminin, kaynakların daha eşitlikçi dağıtımı konusunda faydalı olacağına inanmaktadır.[11]

"Taşıyıcı Anne" Sektörü

Andrews'un "taşıyıcı anne" ya da "vekil anne" kiralamanın ya da kişinin sperm, yumurta ya da embriyolarını satmasının hâlâ önünde duran yasal engellerin kaldırılması gerektiği savında, "kısır kadın ve erkek bireylere yardım etmek"ten tam anlamıyla bir "üreme sektörü"ne geçiş açıkça izlenebilmektedir. Bildiğimiz gibi bu yasal tartışmalar, özellikle de "taşıyıcılık" üzerine tartışmalar çoktan başlamıştır. Tarihte ilk kez bir avukat, New Jersey'den Yargıç Harvey Sorkow, 1987 tarihli Mary Beth Whitehead davasında sözleşme yasasını, kadının kendi doğurduğu çocuk üzerindeki haklarının önüne koymuştur. New Jersey Yargıtayı Sorkow'un kararını geri çevirmişse de, diğer eyaletler bu yoldan gitmezse üremenin ticarileştirilmesinin kapıları hâlâ açık olabilir.[12] Çocukların üretimi artık yeni bir "büyüme sektörü" olabilir. Bundan birkaç yıl önce sadece bir olasılık olarak görülen şey, bugün çoktan bir gerçeklik haline gelmiştir.[13]

Fakat Sorkow'un kararı gökten inmemiştir. Bu kararın insan onurunun, özellikle de kadın onurunun hiç ama hiç sorgulanmadığı "üreme alternatifleri" söyleminin bir sonucu olduğu görülmelidir. Yargıç Sor-

kow'un kararında, sözde "taşıyıcı anne" sadece bir "döllenme ve gebelik etmeni" haline gelir. Kararda şöyle denmektedir:

> Korunan şey üreme ise, o halde üremenin araçları da korunmalıdır. Ailenin kuruluşunun değeri ve faydası, kullanılan araç ne olursa olsun aynıdır. Bu mahkeme, korunan araçların taşıyıcıların kullanımını da içerdiği kanaatindedir. Sözleşme üçüncü taraflar nedeniyle düşemez. Bağışçı ya da taşıyıcının *bir döllenme ve gebelik etmeni* olarak çocuksuz çifte yardımcı olduğu kabul edilmektedir (Vurgu bana ait.)[14]

Bence Andrews'un taşıyıcılık sözleşmelerinin geçerliliği yönündeki savları, Yargıç Sorkow'unkilerden çok da farklı değildir. Andrews, Amerikalı feministlerin taşıyıcılık karşısında savundukları çeşitli çekinceleri, örneğin ticari taşıyıcılık ile çocuk ticaretinin eş tutulmasını ve taşıyıcı annenin üstlendiği fiziksel ve zihinsel riskleri tartışır.[15] (Fakat ABD'deki feministlerin taşıyıcılığa yöneltikleri esas eleştiriyi, kadın ticaretini tartışmaz.) Ama tüm bu eleştiriler karşısında savunması, aydınlatılmış onama dayalı olarak imzalanan sözleşmenin geçerli olduğudur.

Taşıyıcı annelere ücret ödenmesinin çocuk satışı anlamına geldiği iddiasını, Kentucky Yargıtayının ve New York eyaletindeki Nassau İli'ndeki bir mahkemenin (ikisi de 1986 tarihli) taşıyıcıya ücret ödemenin, 16 sayılı ABD yasasıyla yasaklanan[16] bebek satışına karşılık gelmediği yönündeki kararlarından alıntı yaparak reddeder. Bu iki mahkemenin gösterdiği gerekçelerden biri, çocuğu doğumdan sonra başkasına verme kararının hamilelikten önce verilmiş olmasıdır. Taşıyıcıya baskı uygulanmamış olduğu ve taşıyıcı bu sözleşmeye salim zihinle ve sonuçları konusunda tam bilgilendirilmiş olarak imza attığı sürece, çocuk satışından ya da kadın sömürüsünden bahsedilememektedir. Fakat feministlerin kaygısı tam da kadın sömürüsüdür; özellikle yoksul kadınların daha zengin, beyaz, orta sınıf çiftler tarafından sömürüle-

bilmesi ve hatta sadece maddi ihtiyaçtan dolayı taşıyıcı olunması, eşey hücrelerini ya da yumurtalarını satmak zorunda kalan yeni bir "üreyen kadın" sınıfının ortaya çıkmasıdır.

> ...kendi toplumumuzda bir kadının sofrasına ekmek koyabilmek, bir yakınının sağlık masraflarını karşılayabilmek ya da toplumun sağlamakla yükümlü olduğunu haklı olarak düşündüğümüz mal ve hizmetleri satın alabilmek için taşıyıcı olmaya yönelebileceği durumları hayal edebiliriz.[17]

Andrews bu durumlarda sömürüden söz etmenin mümkün olmadığını düşünmektedir. Potansiyel bir taşıyıcının sorduğu şu soruyu alıntılar: "Neden başka biri için taşıyıcı anne olduğumda bana ücret ödeniyorsa bu sömürü oluyor da ücret ödenmediğinde olmuyor?"[18] Bazı feministlerin talep etiği gibi taşıyıcı anneliği tamamen yasaklamak yerine, Andrews taşıyıcı annelere daha yüksek ücret ödenmesi gerektiğini düşünmektedir.

Andrews tüm savlarında feminist ilke ve talepleri savunduğunu iddia etmektedir. Bazı feministlerin taşıyıcılığın fazla "riskli" olduğu yönündeki iddialarını reddederken de bu geçerlidir. Ona göre taşıyıcı gebeliğin riskleri, "sıradan" gebeliğin risklerinden daha yüksek değildir. Dahası, o insanların gönüllü aydınlatılmış onamlarına dayalı olarak riskli etkinliklere katılmalarına geleneksel olarak izin verildiğini (örneğin itfaiyecilik) düşünmektedir. Dolayısıyla kadınların taşıyıcı anne olma olasılığı engellenmemelidir.

Fakat en güçlü savı, kadınların kararlarının sorumluluğunu alabildiklerini, "dönek" olmadıklarını, olgun birer vatandaş olduklarını kanıtlamak zorunda oldukları için taşıyıcılık sözleşmeklerine sadık kalmaları gerektiğidir. Şöyle yazmıştır:

> Kişisel görüşüm şudur ki kadınların karar verme yetisine sahip olmadıklarını varsayan herhangi bir siyasi savı kucaklamak, kadın-

lar için bir geri adım olacaktır. Sonuçta bunca zamandır kadınların ezilmesine sebep olan çok sayıda yasal ilkenin, örneğin kadınların mülk sahibi olmasına izin vermeyen yasaların gerekçesi bu olmuştur.[19]

Anlaşılan Andrews bu yasal ilkelerin ve dayandıkları zihniyetin, yani kadınların akılcı kararlar verme yetisine sahip olmadıkları savının, cinsiyetçi ve ataerkil olduğu için reddedilmesi gerektiğini düşünememektedir. Bunun yerine kadınların bu (ipe sapa gelmez) ilkelere layık olmak için çok mücadele ettiğini, Mary Beth Whitehead ve onun gibi diğer kadınların çocuklarını ellerinde tutmalarına izin verirsek, kadın hareketinin elde ettiği "kazanımları" tehlikeye atacağımızı düşünmektedir. Bu nokta Andrews'un "kadınların kurtuluşu"ndan ne anladığını açıkça ortaya koymaktadır: Kadınların genel olarak ataerkil, kapitalist ekonomik ve hukuki sisteme "eşit katılımı" Bu sistemin devamlılığı için gerçekten de sözleşmelere sadık kalınması ve üreme etrafındaki tüm süreç ve ilişkilerin doğal varoluşumuzun bir parçası olarak görüldüğü çağdışı geçmişimizden gelen tüm yasal hükümlerin kazınıp, sözleşme hukuku kurallarına, piyasa hukukuna tabi kılınması gerekmektedir. Sınırsız sermaye birikimi dünyasında sözleşmeler, bir annenin taşıdığı ve doğurduğu çocuk üzerindeki iddiasından daha ağır basmaktadır.

Andrews'a göre taşıyıcılık annelik değildir. Hatta bu bir hizmet bile değildir çünkü kadın sözleşmeyi yapan baba için verdiği hizmet için ücret almaz. Ücretin konusu "ürün" yani çocuktur. Dolayısıyla taşıyıcı annelik, evde harcadıkları emeğin taşeronlaştırıldığı kadınların sömürüsünde olduğu gibi, yeni bir "parça başı çalışma sektörü"dür. Girişimci (erkek) ham maddenin bir kısmını (sperm ya da parasını verdiği bir bağışlanmış yumurta) ve "taşıyıcı" anne için avans ödemesini sağlar. Ürünün teslim edilmesi gerekir. Teslimat esastır. Taşıyıcı annelik sektörü bu talep konusunda, eski ev temelli sektörlerin başlangıçta

uğraşmak zorunda olduğu sorunların benzerleriyle karşı karşıyadır. Üreticilerin ürünleri teslim etmeleri ve kendilerine saklamamaları sağlanmalıdır. Bunun anlamı ürettikleri şeyin bir meta olduğunu, kendilerine ait olmadığını ve yabancılaşmış bir emek verdiklerini kabul etmeye zorlanmalarının gerekmesidir.[20] Andrews, kadınları "kapitalizm öncesi" davranışlardan uzaklaştırmak ve üreme davranışları için piyasa hukukunu kabul etmelerini sağlamak için yoğun çaba gösterir.

Bunu yaparken sürekli "üreme özerkliği" kavramını kullanır. Daha önce tartıştığım gibi, bu sadece tüm yeni üreme teknolojilerine değil çok çeşitli yeni toplumsal düzenlemelere de erişim özgürlüğü anlamına gelir. Fakat taşıyıcılık tartışmalarına baktığımızda bu savda içkin olan çelişkiyi keşfederiz. Üreme özerkliği kavramı üreme sürecinin tamamen özgürleşmesini içerir. Her şey uygulanabilir olmalı ve teknik ve toplumsal olarak uygulanabilir olan her şey yasal olarak da serbest olmalıdır. Devlet, mümkün olduğunca bu alanın dışında kalmalıdır. Buraya kadar herşey güzel. Fakat üreme davranışı nRT'ler sayesinde artık piyasaya eklemlendiğine göre, üreme bir alma satma konusu, senin malın benim malım meselesi haline gelmiştir. Ve bunun için sözleşmeler yapılması şarttır. Diğer bir deyişle, Andrews'un bu kadar yüceltttiği üreme özerkliği, sözleşme hukukunda biter. Tekrar edeyim: Üreme özerkliği sözleşme hukukunda biter! Bu tür sözleşmelere giren kadınlar, ister taşıyıcılık, ister embriyo ya da diğer "üreme malzemesi" satışı ya da tüp bebek programına katılım olsun, artık kendi bedenleriyle ve üreme güçleriyle bağımsız bir kişi olarak etkileşime giremez.[21] Üreme özerkliği, üreme tercihi, üreme alternatifleri gibi kavramlar feministlerin kulağına hoş gelir. Fakat Andrews ve meslektaşları bu kavramları tersine çevirmişlerdir. Artık kadınların üreme güçleri ve bedenleri, kâr ve ün arayı-

şındaki şirketler ve "teknodoktorlar"ın ellerinde topyekûn ticarileşmeye açmak için kullanılmaktadırlar.

Benim Bedenim; Benim Mülküm mü?

Kadınların taşıyıcılık anlaşmalarına ve üreme alışverişleriyle ilgili diğer sözleşmelere yeterince saygı göstermemesi sorununun yanında, üremenin topyekûn ticarileşmesi ve endüstrileşmesinin önünü açmanın önünde bir engel daha vardır. Andrews'a göre bu engel kadınların, ve erkeklerin, henüz kendi bedenlerini ya da bedenlerinin parçalarını akılcı bir şekilde kullanmıyor olmalarıdır ki bence burada kastedilen kapitalist piyasa ekonomisine uygun şekilde kullanmamaktır. Henüz kendi bedenlerini pazarlanabilir ve dolayısıyla kâr getirici bir mülk olarak kullanmamaktadırlar.

Üreme alternatiflerinin serbestleşmesi lehine savlarından sonra, Andrews'un daha önce de bir makalesinde kendi bedenlerimizle mülkiyet ilişkileri kurmayı savunduğunu öğrenmek şaşırtıcı olmamıştır. "Benim Bedenim, Benim Mülküm" makalesinde bedenimizin sadece üreme bölümlerinin değil tüm organlarının ve kan, meni, doku, hücre vb. maddelerinin de bedenin sahibinin mülkü olarak görülmesi gerektiğini iddia eder. ABD'de insanların beden parçalarını satmalarına izin vermeyip bağışlayabilmelerine izin veren yasal uygulamaları eleştirir. Diğer taraftan, genellikle hastalardan bedava elde edilen bu tür beden parçaları ve maddelerle deneyler yapan bilim insanları ve doktorların, bu deneylerin ürünleriyle çok büyük paralar kazanabildiklerini söyler. Örneğin hücre dizilerini patentler, lisansını alır ve satarlar. Kendi bilgisi ve onamı dışında kanı "patentli ve ticari değeri yüksek Mo hücre dizisinin geliştirilmesi" için doktoru tarafından kullanılan lösemi hastası John Moore vakasından söz eder.[22] Bu tür bedensel madde ve beden

parçalarına yönelik talep, özellikle biyoteknoloji araştırmaları ve deneyleri aracılığıyla artmaktadır. Fakat bu, her şeyden önce insan bedeninin mülk olarak tanımlanmasını gerektirir. Ancak bedeni ve beden parçalarını kendi mülkü olarak gören kişi, bu mülkün "sahibi" olarak bu parçaların kötüye kullanımını yasal olarak engelleyebilir. Sahibi, bunların pazarlanabilir metalara dönüştürülmesiyle elde edilen kârdan pay hakkı iddia edebilir. Mülk olarak tanımlanan insan bedeni aynı zamanda sahibinin haksız fiil hukukuna göre tazminat talep edebilmesi anlamına gelir. Andrews, New York City'deki bir hastanede, bir kadının yumurtasının kocasının spermi ile döllenmesi girişimini örnek veriyor. Bölümün başkanı kuluçkadaki kültürü almış ve imha etmiş, çift kişisel mülkün tebdili ve manevi zarar verme suçlamasıyla dava açmıştır. Andrews mahkemenin mülkiyet iddiasını reddedip manevi zarar iddiasını kabul etmesini eleştirir. Üreme bölümlerini, yani embriyo ya da eşey hücrelerini doktorlara teslim eden insanların vücutları mülk ilan edilmedikçe güvende olmayacaklarından korkmaktadır.

Üreme teknolojisindeki ilerlemeler, insanların artık eşey hücrelerini ya da embriyolarını sık sık doktor, laborant ya da sağlık hizmet birimlerine teslim etmesini gerektirmektedir. Fakat vücut parçaları mülkiyet sayılmadığında, bedensel malzemelerini başkalarına teslim eden insanların pek bir güvencesi olmayabilir.[23]

Andrews, kişinin vücut parçalarını ve maddelerini ölümünden sonra satması olasılığını da tartışmaktadır. Bu, insanların hayattayken çoktan satılmış kadavralar olarak ortalıkta gezmeleri anlamına gelecektir! Ancak bence Andrews'un esas arzusunun, üreme sektörü ve araştırma camialarının hızla artan talepleri için ihtiyaç duyulan bol miktarda üreme materyalinin serbestçe ticarileştirilmesi olduğu açıktır. Bu konuda Amerikan Doğurganlık Cemiyeti'nin tutumunu benimseyerek

yumurta, embriyo, yumurta hücreleri ve spermlerin alındıkları kişinin malı olduklarını savunur.[24] Anlaşılan o ki bu mülkiyet savı, ameliyatlar sırasında kadınların yumurtalarının kendi bilgileri dışında "çalınarak" üreme deneylerinde kullanılmasına karşı çıkan Gena Corea gibi feministlerin desteği ile de ilerletilmiştir.[25]

Andrews'un görüşü, bu kadınların doğru bilgilendirilmesi ve herhangi bir baskı altında kalmadan yumurta ya da diğer üreme maddelerini satma ya da bağışlama konusunda onamlarının alınması sayesinde etik sorunların çözüleceği yönündedir. Bu görüş, vücut parçalarının ticarileştirilmesini değil bu ticarileştirmenin bugün, sahibinin onamı alınmadan yapılıyor olmasını eleştirir.

"Satıcılar", "Müşteriler" ve Toplum İçin Sonuçlar

Andrews esas savını ortaya koyduktan sonra "mülk olarak insan bedeni" kavramının "bağışçılar", ki bence artık "satıcılar" olarak adlandırılmalıdır, müstakbel "alıcılar" ya da "müşteriler" açısından ve genel olarak toplum için sonuçlarını da tartışmaktadır. İnsan bedeninin mülk olarak tanımlanmasına karşı savunulabilecek görüşlerden biri, yoksul insanların böbreklerini ve diğer vücut parçalarını satmaya zorlanabilecek olmaları endişesidir. Hatta yoksul bir kadın ya da erkeğin iki böbreğinin de yerinde olması halinde "sermaye" sahibi olarak görülmelerine bile yol açabilir. Bir böbrek yaklaşık 50.000 ABD doları değerindedir. Dolayısıyla bu kişinin devlet yardımlarından yararlanma hakkı olmadığı da savunulabilir. Andrews bu tür savları, daha önce tartışılan taşıyıcılık sözleşmesi imzalayan "yoksul kadın" örneğinde yaptığı gibi reddetmektedir. Ona göre yoksul bir insanın çocuklarını doyurmak, yakınları için sağlık hizmeti ya da başka ihtiyaç maddeleri satın almak için vücut parçalarını satması etik olarak kabul edilemez değildir. Ona göre vücut

parçalarının satılmasının yasaklanması, bu insanın yoksulluğuna çözüm olmayacak, bunun yerine onu cezalandıracaktır. Bir kez daha, insan bedeni (ya da parçalarının) kapitalist piyasaya dâhil edilmesini meşrulaştırmak için "yoksul kadın" ya da erkek kullanılmaktadır. Andrews beden parçalarının alınıp satılmasında etik bir sorun görmemekte, sadece "satıcılar" ve "müşteriler" için olası sağlık risklerini tartışmaktadır. Çünkü sadece bireyin kendisinin bu riskleri kabul edip etmemeye karar verebileceğini savunmaktadır. Tek endişesi herhangi bir baskının uygulanmaması ve insanların doğru bilgilendirilmesidir. "Sahipler" üçüncü şahısların değil (örneğin akrabalarının ölen birinin ya da hastanenin bir hastanın vücut parçalarını satması) kendi bedenlerinin parçalarını sattıkları sürece herhangi bir etik sorun yoktur.[26] Fakat kendi vücudumu mülk olarak gördüğüm takdirde başkalarının da ona mülk gibi davranmasını nasıl engelleyeceğimden söz etmez!

Andrews, bedenin mülk olarak tanımlanmasıyla insan bütünlüğünün yok edilmesinde de etik bir sorun görmemektedir. İnsan kişisinin ya da bedeninin parçalarının toplamından ibaret olmadığını iddia ediyorsa da, bedeni fiilen, pazarlanabilir malzemeler deposu olarak ele almaktadır. Beden parçalarımızın ve bedensel maddelerimizin bu şekilde kesilip biçilmesi ve ticarileştirilmesini meşrulaştırmak için zaten "satılmış" olduğumuzu savunur. İş gücümüzü ve beyin gücümüzü satarız. Telif patenti yasal doktrini, özellikle de beyin gücünü ve ürünlerini "fikri mülkiyet" olarak tanımlar. Andrews'a göre kişinin bilişsel işlevlerini ve mülklerini satması sadece "maddi" bedeninin parçalarını satmasından daha kötüdür. Bence Andrews'un insan kişisine dair idealistik anlayışı, kendimizi "ruh" ve "madde" olarak ayırmaya karşı feministlerin getirdiği meydan okumayı kabul etmediğini göstermektedir. Şöyle yazmıştır:

> Kişi olarak benzersizliğimin bedensel ürünlerimden çok, zihinsel ürünlerimle ilişkili olduğunu düşünüyorum. (Örneğin birey tanımları nadiren beden parçalarına sahip olmakla ilgilidir ve daha ziyade bilinç ya da diğer bilişsel özelliklere odaklanır.) Kemik iliğimi satmanın kişi olarak beni zihinsel ürünlerimi satmaktan daha az ticarileştirdiği tartışılabilir. Dolayısıyla vücut parçaları için ücret almanın insanları ticarileştirdiğini düşünmüyorum.[27]

Acaba Andrews, Boston Kadın Sağlığı Kolektifi'nin *BEDENLERİMİZ BİZİZ** derken ne demek istediğini anlamış mıdır?

Andrews, bu vücut parçalarını sadece zengin insanların satın alabileceği ve satıcıların yoksul insanlar olacağı savını da reddeder. Bu apaçık bir ticari sömürü olurdu der. Bugün Üçüncü Dünya halklarının bedensel maddelerini (örneğin kan plazmasını) endüstrileşmiş ülkelerdeki zenginlere halihazırda verdiklerini söyler.

> Amerikalı ilaç şirketleri, buradaki plazma ürünü talebini karşılamak için zaten Latin Amerika ve Asya'daki Üçüncü Dünya ülkelerinde plazma toplamaktadır. Yoksul ülkelerdeki insanlar zengin ülkelerdeki insanlara bedenlerinden parçalar vermektedir. Belki de insan bedeni parçalarının ticarileşmesine karşı tüm ülkelerde mücadele etmeliyiz. Ama bu mücadele kan arzını azaltırsa doktorların ameliyat olması gereken bazı hastaları geri çevirmesi gerekecektir. Toptan piyasa yasağını savunanlar bu sonucu da destekleyecekler mi?[28]

Andrews'un toptan piyasa yasağı istemediği açıktır. Tersine, tüm çabaları yeni yatırım ve ticarileşme alanlarının açılması ve bu alanların azaltılmamasıdır. Fakat bu amaca ulaşmak için insan bedeninin,

---

* *Our Bodies, Ourselves,* kadın sağlığı ve cinselliği konularında kadınların kendi araştırmalarına, kendi bedenleri ve sağlıklarıyla ilgili deneyimlerine dayanarak 1973 yılında, Türkçesi ise Mavi Kalem Derneği tarafından 2011 yılında *Bedenlerimiz Biziz* başlığı ile yayımlanmıştır. (ç.n.)

özellikle de üreme kapasiteleri ve organlarının bilimsel ve ticari çıkarlara "serbestçe" erişilebilir hale getirilmesi gerekir. Bence Andrews'un analizi, bu çıkar gruplarına hizmet etmektedir. Dolayısıyla "zenginlere bedenlerinden parçalar veren yoksullar" (vurgu bana ait) ifadesi yoksulların zenginlere "vermeye" zorlanması için kullanılan şiddeti perdelemektedir.[29]

Serbestleşmeden Devlet Kontrolüne

Andrews iki makalesinde de, üreme süreçlerinin ve vücut parçalarının topyekûn ticarileşmesine bugün hâlâ engel teşkil eden yasaların tamamen serbestleştirilmesini savunmaktadır. Fakat bu topyekûn serbestleşmenin ve yasal duvarların yıkılmasının yeni "hakların" kötüye kullanımı ve istismarına yol açacağının farkındadır. Örneğin vücut parçalarının serbest ticareti ile genetik ya da bulaşıcı hastalıkların yayılabileceğini kabul eder.

Andrews üreme teknolojilerinin potansiyel kullanıcılarının toplumsal ya da psikolojik yönden taranmasını reddederken, sperm bağışçıları ya da taşıyıcıların tıbbi ya da genetik amaçlarla taranması konusuna gelindiğinde, çelişkiye düşmektedir. Sperm bağışçıları ve taşıyıcılarla ilgili mesleki ilkelerin yeterince özenli olmamasından rahatsızdır ve yapay döllenme uygulayan kısırlık uzmanlarının sadece yüzde 29'unun bağışçılara biyokimyasal test uyguladıklarını gösteren araştırmalardan alıntı yapar. Fakat bir yandan da tıbbi ve/veya genetik taramaları zorunlu kılan devlet mevzuatının birkaç örneğinden söz eder. "Döllenme ve gebelik etmenleri" ve diğer vücut parçaları piyasası genişledikçe alıcıların genetik ve bulaşıcı hastalıklarla ilgili endişelerinin de artacağı açıktır. Burada devlet devreye girmek ve potansiyel müşterileri korumak zorundadır.

Metne bakıldığında Andrews'un medikal ve genetik tarama konusundaki tutumu net değildir. Oldukça muğlâk bir şekilde, bağışçı ve taşıyıcıların medikal olarak taranmasını isteyen "pek çok feminist" olduğundan söz eder.

> Pek çok feminist, bağışçıların bulaşıcı hastalıklar, örneğin AIDS için taranmasını savunur ama soy ıslahı nahoş bir adım gibi göründüğünden genetik hastalık taramaları konusunda çekincelidir.[30]

Tüm o "özerklik" ve "bireysel tercih" laflarına rağmen, iş bireylerin çıkarlarının korunmasına geldiğinde devleti çağırır ve ondan denetim isterler. Bir taraftan üreme ya da vücut parçalarının ticarileştirilmesini engelleyen tüm yasal bariyerler ortadan kaldırılmalı, diğer yandan bu yeni "üreme" alternatifleri ve diğer alternatiflerin kötüye kullanılmadığından emin olmak için yeni yasal denetimler uygulanmalıdır. Bunun anlamı, teknolojik "alternatifler" geliştikçe, insan bedeni ve onun üreme kapasitelerinin topyekûn ticarileştirilmesini engelleyen mevcut ahlaki ve yasal bariyerler yıkıldıkça daha fazla devlet denetimi gerektiğidir. Bunu takiben, çeşitli "mülk sahiplerinin" çıkar çatışmalarını çözmek için daha fazla yasa yapılması ve daha fazla bürokrasi ve polis gerekmektedir. Devlet denetiminin bu istikrarlı artışı, AIDS paniği ve hastaneyle sağlık personelinin zararlar için dava edilme korkusuyla iyice hızlanmıştır. Üreme süreçlerinde devlet denetimindeki bu artış açısından, insanların resmi bir demokrasiyle mi ya da "totaliter" denen devletlerde mi yaşadıkları önemli değildir. Bu insanların Büyük Britanya ve en azından kısmen Almanya'daki gibi sosyal bir sağlık sistemine mi yoksa ABD'deki gibi özelleşmiş bir sağlık sistemine mi sahip oldukları da önemsizdir. Üreme süreci, özellikle kadın bedeni üzerinde hukuk ve devlet denetimindeki bu artış, üreme ve genetik mühendisliğin temel yöntemsel il-

kelerinin mantıklı ve kaçınılmaz sonucudur. Bu konuda şu tezi sunmak istiyorum:

> Üreme ve genetik süreçlerini ve insan bedenini, özellikle de bu süreçlerin bütüncül temelini teşkil eden dişi bedeni, "üreme etmenleri", "üreme bileşenleri", "üreme ve genetik materyalleri"ne dönüştürecek şekilde kesip biçmenin teknolojik olarak mümkün olması ve bu "bileşenler"in vb. yeni "üreme alternatifleri"şeklinde yeniden bir araya getirilebilmesi kimileri tarafından, bireysel "tercih" ve "özerkliği" geliştirmek için bir fırsat olarak, sevinçle karşılanmaktadır. Fakat bireysel tercihlerdeki bu artış, üreme alanında otomatikman daha fazla devlet ve hukuk denetimine yol açacaktır.

Üreme ve genetik mühendisliğinin temel yöntemsel ilkeleri diğer "müspet" bilimlerinkilerle aynıdır. Organik ve inorganik bütünlerin gittikçe daha küçük parçalara ayrılması ve yeni "makineler" oluşturmak için yeniden birleştirilmesi[31] soy ıslahının seçme ve eleme ilkesine dayalıdır. Arzu edilen parçalar seçilir, istenmeyenler elenir. Bu ilkeler olmadan tüm bu kesip biçme süreci ve yeniden birleştirme anlamsız olur. Üreme alanında bu kesip biçme, bu "böl ve yönet" prensibi, hamile kadının "anne" ve "embriyo" şeklinde ikiye bölünmesiyle başlar. Ataerki ve özel çıkarlara dayalı bir sistemde, bu ayrışma otomatik olarak anne ile embriyo arasında bir çıkar çatışmasına, bir husumete yol açar. Fetüs ya da embriyo artık annesinden ayrı bir şey olarak algılanır. Modern üreme teknolojisinde ise dişi, bedenden fiilen ayrılır. Hatta üreme mühendisleri gittikçe daha sık bir şekilde dişi rahmini fetüs için "tehlikeli bir ortam" olarak adlandırmaya başlamışlardır.[32] Anne ile fetüs arasındaki bu yeni husumeti, modern bilim ve onun yapıcıları tarafından icat edilen bu yapay husumeti düzenlemek içinse bazıları, (örneğin yaşama hakkı savunucuları) fetüsü yasal olarak birey ilan etmek ister. Onu, annesine karşı "fetüssel hakları" korunması gereken bir birey olarak

görmek ister. Bunun için "Embriyo Koruma Yasaları"na ve bu yasaları uygulayacak bir devlet ve hukuk mekanizmasına ihtiyaç duyar.[33]

Fakat anne ile fetüs arasında sadece bu yeni husumet yoktur. Üreme teknolojileri ne kadar gelişir, laboratuvarlarda ne kadar çok embriyo araştırması yapılır, ne kadar çok doğum öncesi teşhis işlemi geliştirilirse, fetüs de o kadar birey olarak, hatta hasta olarak tanımlanacaktır. "Hasta olarak fetüs" kavramıyla yukarıda sözü edilen soy ıslahı ilkeleri tam olarak gerçekleştirilmiştir. "Kusurlu" bir fetüs ya yok edilmeli ya da gen terapisiyle değiştirilmelidir. Bu süreçler ve oynamalarda, anne ile embriyo arasındaki husumeti, doktor ile çocuk arasındaki husumet ve doktor ile anne/ebeveynler arasındaki husumet izleyecektir. ABD'de şimdiden, sözde genetik bir kusurla doğan çocuklar nedeniyle, kusurlu fetüsün teşhis edilip zamanında alınmaması yüzünden doktorlar ve kliniklerin dava edildiği pek çok vaka vardır. Mary Sue Henifin, Rosemary Procanik'in kusurlu doğan oğlu vakasını aktarmıştır. Procanik, kızamık hastalığının hamileliğin ilk üç ayında ne kadar tehlikeli olduğunu hâlâ kürtaj için zamanı varken anneye bildirmedikleri için doktora ve hastaneye dava açmıştır.[34] Sue Henifin, bu tür "gerçek hata vakalarının" ve tazminat taleplerinin, sadece doktorlara ve kliniklere değil, hamilelik sırasında bazı doğum öncesi testleri yaptırmayı reddeden, uyuşturucu kullanan ya da tehlikeli işlerde çalışan kadınlara da yönelmesinden endişe etmektedir. Bu tür endişelerin yersiz olmadığı, sözleşme hukuku uzmanı Margary Shaw'ın (Henifin tarafından alıntılanan) sözlerinde açıkça ortaya konmaktadır. Shaw'a göre kadın, fetüsü hamilelik sonuna kadar taşımaya karar verdiğinde:

> Fetüs canlı doğduğu takdirde ona yönelik ihmalkar eylemlerinden dolayı "ileriye dönük koşullu yükümlülük" altına girer. Bu eylemler sakatlanmış bir çocuğa yol açacak şekilde fetüs ihmali ve istis-

> marı olarak kabul edilebilir. Genetik olarak kusurlu bir fetüsü doğurma kararı buna örnek verilebilir. Hamilelikte içki ve uyuşturucu kullanımı da... gerekli doğum öncesi bakımı sağlamamak, yetersiz beslenmek, mutajen ve teratojenlere ve hatta annenin genotipinden kaynaklı olarak kusurlu rahim içi ortama maruz kalmak... tüm bunlar bebeğin sakat doğumuna ve ileride fiziksel ve zihinsel olarak sağlam doğma hakkının ihlal edildiğini iddia etmesine yol açabilir.[35]

Diğer bir deyişle, yargı ve yasama organları fetüslerin başkalarından, özellikle de annelerinden zarar görmemeleri için harekete geçmelidir. Bu tartışmanın avukatlar arasında geçen akademik bir söylemden ibaret olmadığı Kaliforniya'da beyni ölü bir çocuk doğuran bir kadının vakasında görülmüştür. Kadın hamileliği sırasında doktorun tavsiyelerine uymadığı için hapse atılmıştır. Fakat bu vaka için geçerli yasalar var olmadığı için suçlamalar geri çekilmiştir. Bir meclis üyesi bu boşluğu doldurmak ve "anne ihmali" ya da doktor talimatlarının "bilerek göz ardı edilmesi" vakaları için hemen bir önerge sunmuştur.[36]

İster "birey olarak fetüs" ya da "hasta olarak fetüs"ten söz etsinler, "fetüs haklarının" uygulanması ve genişletilmesinin ancak kadınların bireysel haklarının ihlali ile mümkün olduğu açıktır. Janet Gallagher'in işaret etiği gibi bu:

> Doğurganlık yaşındaki tüm kadınları ezecek bir gözetleme ve baskı sistemine yol açacaktır. Seçeneklerimiz neler? Sertifikalı olarak kısır olmayan her kadına her ay gebelik testi uygulanması ve koşma, içki içme ya da çalışma izin kartları verilmesi mi? Hastaneler hapishane, doktorlar polis olursa çok yoksul, çok genç ve madde bağımlısı olup doğum öncesi bakıma en çok ihtiyacı olan kadınlar buralardan uzak duracaklardır.[37]

Fakat sadece fetüsün yasal statüsünü tam bireyliğe genişletmek isteyenler ve böylece ötekini fetüsün düşmanı olarak görenler değil fetüsü

bir "cisim" olarak, kadına ait bir mülk olarak görenler de kadın ile embriyo/fetüs arasındaki yaşam koruyucu ilişkiyi bozarlar. Bu bölümde daha önce de belirttiğim gibi ikinci gruptakiler de, bu "mülkü" ihmal, kötüye kullanım ve zarardan korumak için devlete ve onun yasal mekanizmasına ihtiyaç duyarlar. Üreme süreçlerini ve "maddelerini" daha küçük parçalara kesip biçme olasılıklarının genişlemesiyle, kadından ayrılmış olan bu parçaların zarar görmesi ve ihlal edilmesi olasılığı artar. Andrews'a göre annenin mülkü olan dondurulmuş embriyoların zarar görme ihtimali, şüphesiz ki anne karnındaki embriyonun zarar görme ihtimalinden daha yüksektir! Bu "mülkün" sahibini zarardan korumak için yeni yasalar yapılması, hem sahiplerin hem de üreme mühendislerinin çatışan çıkarlarını koruyabilecek detaylı sözleşmeler yazılması gerekir. Devlet ise bu yasaların uygulanacağını ve bu sözleşmelere sadık kalınacağını garanti etmelidir.

Özellikle üreme tıbbı uzmanları ve hastaneler, kendilerini tazminat taleplerinden korumak için, "aydınlanmış onam"a dayalı sözleşmeler yapmakta ısrar etmektedir. Doktor ile hasta arasındaki husumet artmaktadır. Üreme alanını daha fazla denetim altına almak, devletin kendisinin de çıkarınadır. nRT'ler, Rutgers Projesi'nde yer alan bazı feministlerin düşündüğü gibi birey olarak kadının "üreme tercihlerini" genişletmesinin yanı sıra, özellikle ulusal bir sağlık sisteminin bulunduğu yerlerde devlet müdahalesi olasılığını da artırmaktadır. Sağlam bir nüfus ve sağlık giderlerinin düşük tutulması devletin çıkarınadır. AIDS ve genetik hastalık korkusu kuşkusuz daha fazla devlet denetimine yol açacaktır. Sonuçta devletin de fazlalık embriyolarla ve diğer " üreme materyalleri"yle ne yapacağına karar vermesi gerekecektir.

Bence, Rutgers Projesi'ndeki bazı kadınların inandığı gibi, nRT'leri kadınların "üreme tercihleri"ni genişletmenin ve aynı zamanda devleti

bu "mahrem kararlar" alanının dışında tutmanın aracı olarak kabul edebileceğimize inanmak bir yanılsamadır. "Teknodoktorlar"ın canlı süreçleri ve organizmaları kesip biçerek parçalamasına izin verenler, bu ayrılmış parçalar arasındaki çıkar çatışmalarından kaynaklanan kaçınılmaz husumeti de kabul etmek zorundadır. Liberal retoriklerine ters düşse bile, ilgili tarafların sözde "hakları" arasındaki çatışmaları düzenlemek için devleti göreve çağırmak zorunda kalacaklardır. Ayrıştırılmış bireyler, devletin bireyin mahremiyetine ve özerkliğine saygı göstermesini talep eder. Aynı zamanda kendi mahrem kararları için mutlak güvenlik talep eder. Dolayısıyla, daha fazla serbestleşme mecburen daha fazla devlet denetimi getirecektir.

Bence, bu analiz düzeyinde, Andrews tarafından dile getirilen liberal pozisyon ile Yaşama Hakkı hareketininki arasında çarpıcı benzerlikler vardır. Pek çok feminist gibi Andrews da liberal kürtaj mevzuatı kazanımlarını geri alma çabaları nedeniyle bu harekete güçlü bir şekilde karşı çıkmaktadır. Fakat gerçekte, bu iki pozisyon birbirine, sadece iki tarafın polemiklerini dinlediğimizde sandığımızdan daha yakındır. Andrews insan bedeninin, özellikle de üreme bölümlerinin, mülkiyet olduğunu, bir nesne olduğunu kabul ettirmeye çalışır. Bu anlayış doğrultusunda "üreme özerkliği" kadının mülk sahibi olarak bu mülkü taksitler halinde satma, kiralama ve benzeri haklara sahip olması demektir. Dolayısıyla hamile bir kadın, fetüsün sahibidir ve fetüs bir nesnedir. Hamile kadın ile embriyosu arasındaki simbiyoz ve ikisinin de yaşamını koruyan canlı ilişki, hem sembolik olarak hem de nRT'ler sayesinde fiilen bozulur.

Yaşama Hakkı hareketi ise fetüsün yasal anlamda bir birey olduğunu, hamile kadının rastgele müdahalelerinden yasayla korunması gereken bir kişi olduğunu ilan etmek ister. Bu durumda yine kadın ile fetüs arasındaki simbiyotik ilişki, en azından sembolik olarak bozulur ve

kadın çocuğun düşmanı olarak görülür. Fakat iki durumda da kadının bedeninde, kendisi ile embriyosu arasında bir husumet inşa edilmiştir. Ve iki durumda da bu çatışmayı çözmek için devlete başvurulması gerekir. Yani devletin kadının yaşam üretici kapasitelerine daha da fazla tecavüzü gereklidir. Andrews devletin kadının bedensel mülkiyetini korumasına, Yaşama Hakkı hareketi ise devletin fetüsün bireyliğini korumasına ihtiyaç duyar.

Fakat, Andrews'un tartışmasında açıkça görüldüğü gibi, birey beyin tarafından yönetilen bedensel parçaların ve organların toplamından ibaret olduğundan, nesne olarak insan ve birey olarak insan arasındaki fark ortadan kalkar. Yaşama Hakkı hareketinin korumak istediği birey, sonuçta kendi parçalarının sahibi ve satıcısından başka bir şey değildir. Bu iki pozisyon, liberal ve muhafazakâr tutumlar, burjuva mülkiyet kavramına ve üreme teknolojisinin "ilerleme"sine dayalı bu yeni ekonomik ve bilimsel yamyamlık türünde buluşur. Benim gördüğüm kadarıyla iki kampın gürültülü polemiklerinin altında, başından beri ortak bir sistem ve bu sistemin de tek bir amacı vardır: Her şeyi ve tüm canlıları sermaye birikimine hizmet etmek için metaya dönüştürmek.

Bölünmez Bireyden Bölünebilir Bireye

Son olarak Rutgers Projesi'nin makalelerini, özellikle de Lori B. Andrews'un yazdıklarını okurken tekrar tekrar aklıma gelen bir soruyu sormak istiyorum. Andrews insan bedeni, parçaları ve maddelerinin mülk ilan edilmesi için güçlü bir savunma hazırlamıştır. Bunu yaparak kendisini burjuva özgürlükleri ve hakları temeline, yani özel mülkiyet kurumuna sağlam bir şekilde konumlandırmıştır. Bu hak ve özgürlükler sadece mülk sahipleri için geçerlidir ve mülk sahibi olmayanlar özgür ya da eşit değildir.

Andrews'a göre kadınlar, henüz kendi bedenlerinin sahipleri olmadıkları için özgür, eşit ve özerk olamazlar. Bu mantıkla bir sonraki talep, kadınların bedenlerinin parçalarını alıp satabilmeleri için kendi bedenlerinin sahibi olmalarıdır. Fakat bu alıp satma özgürlüğü kendi bedenlerinin kesilip biçilmesine bağlıdır. Bu da yine "bütün" bir kadının, yani kesilip biçilmemiş bir kadının, özgür ya da özerk olamayacağı anlamına gelir. İşte burada bir soru işareti oluşmaktadır: O zaman da alıp satan kişi kimdir? *Individual*, yani bölünmemiş kişi ayrı ayrı satılabilir parçalarına bölündüyse, birey yok olmuştur. Elimizde sadece daha da küçük parçalara bölünebilir birey, yani *dividual* kalmıştır. Ama o zaman şunu sormamız gerekir: Bu bölünme ne kadar devam edebilir? Kaç parçaya kesilip biçilebilir, satılabilir ve yine de "sahip" ve " satıcı" işlevini yerine getirebiliriz? Diğer parçaların kesilip biçilmesine ve satılmasına karar veren esas parça, geriye kalan "özne" nedir? Beyin mi? Sonuçta belirlenmiş bir özne olmadan özerklik ve kendi kaderini tayin etme lafları havada kalmaktadır. Sözleşmelerin imzalanması ve uygulanması için bile bir özne gerekir. Fakat bu özne, bu kişi, kuramda ve uygulamada ortadan kaldırılmıştır. Geriye sadece parçaların toplamı kalmıştır. Burjuva birey kendini ortadan kaldırmıştır. İşte artık ne bireyin vücudunda ne de toplumsal vücutta etik sorulara neden yer olmadığını anlayabiliyoruz. Sadece birbiriyle ilişkisiz, Hobbes'un Leviathan'ında olduğu gibi birbiriyle kavga eden parçalar vardır.[38] Bu ayrışmış, husumet içindeki parçaların mekanik olarak her şeyi bir arada tutacak bir devlete ihtiyaç duymasına şaşırmamak gerekir. Ama bu devlet bile artık gerçek anlamda bir özne değildir. Yönetici olan, piyasanın arz ve talep mekanizmasıdır. İnsanın değerini bu mekanizma belirler: Böbrek 50.000 dolar, kiralık bir rahim 10.000 dolardır. Bütün olarak kadınlar ve erkekler artık yokturlar.

Notlar

1. Andrews, Lori B. (tarihsiz) dağıtım 1987, "Feminist Perspective on New Reproductive Technologies.," *Briefing Handbook: Reproductive Laws for the 1990s,* Women's Rights Litigation Clinic and Institute for Research on Women, Rutgers Law School, Newark, NJ.
2. Andrews, Lori B., "My Body, My Property," *Hastings Center Report,* 1986, s. 28-37.
3. Andrews, 1987, a.g.e., s. 46.
4. A.g.e., s. 46-7.
5. Gerther, Nancy (tarihsiz) dağıtım 1987, "Interference with Reproductive Rights," *Briefing Handbook: Reproductive Laws for the 1990s,* a.g.e.
6. Andrews, 1987, a.g.e., Appendix A:3.
7. A.g.e., Appendix A:4.
8. A.g.e., s. 27.
9. A.g.e., s. 4.
10. A.g.e., s. 33.
11. *Reproductive Laws for the 1990s,* a.g.e., s. 11.
12. Raymond, Janice, "The Spermatic Market: Surrogate Stock and Liquid Assets," RAGE, Sayı 1, 1988, s. 65-75.
13. New Jersey alt mahkemesinden Yargıç Harvey Sorkow'un kararı New Jersey temyiz mahkemesi tarafından Şubat 1988'de bozulmuştur. Bu karar hakkında daha detaylı bir inceleme için bkz. *Reproductive and Genetic Engineering At Issue* 1(2): 175-181. (Ayrıca bkz.Rita Arditti, RAGE 1(1): 51-64 ve Janice Raymond 1(1): 65-75.)
14. New Jersey Üst Mahkemesi 1987. "M" Bebek Davası. Görüş 31, Mart, s. 1-121.
15. Andrews, 1987, a.g.e., s. 15-20.
16. A.g.e., s. 19-20.
17. A.g.e., s. 17.
18. A.g.e., s. 16.
19. A.g.e., s. 14.
20. Örneğin Hindistan'da bir kabile bölgesinde yaşayan kadınlar, parça başı çalışma sektörünün yaratılmasını amaçlayan bir kalkınma projesi kapsamında üretikleri çömleklerin pazarda satılacağını fark etmemişlerdir. Satılabilir metalar ürettiklerini anlamayan kadınlar çömlekleri vermek istememişlerdir.
21. Klein, Renate, "Where Choice Amounts to Coercion: The Experiences of Women in IVF PRogrammes " sunum, 3rd International Interdisciplinary Congress on Women, Dublin, 5-11 Temmuz 1987.

22. Andrews, 1986, a.g.e., s. 28.
23. A.g.e., s. 30.
24. American Fertility Society, Ethical Statement on In Vitro Fertilization, *Fertility and Sterility*, 1984, 41:12.
25. Corea, Gena, *The Mother Machine*, Harper & Row, New York, 1985, s. 135.
26. Andrews, 1986, s. 32, 33.
27. A.g.e. s. 35.
28. A.g.e.
29. Bir Alman gazetesindeki haber Bangladeşli 60 kadın ve çocuğun kaçırıldığını ve Hindistan sınırından geçirildiğini bildirmiştir. Polis kadınları sorguladığında, fuhuşa zorlanacakları anlaşılmıştır. Çocuklar öldürülecek ve böbrekleri çıkarılıp satılacaktır. Acaba Lori B. Andrews "Üçüncü Dünya"dan toplanan plazma için savunduğu görüşleri bu konuda da savunur muydu? Beden ve parçaları gittikçe artan şekilde pazarlanabilir metalara dönüşürse, Üçüncü Dünya'nın yoksul çocuklarının Batılı bir zenginin hayatını kurtarmak için öldürülmesini nasıl engellerdi? *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 27 Şubat 1988.
30. Andrews, a.g.e., 1987, s. 27.
31. Merchant Carolyn, *The Death of Nature: Women, Ecology and the Scientific Revolution* Harper & Row, San Francisco, 1983.
32. Henifin, Mary Sue, "What is Wrong With 'Wrongful Life' Court Cases?" *Gene Watch, A Bulletin of the Committee for Responsible Genetics*, 4(1), 1987, s. 1-2, 11-15.
33. Almanya'da bu tür bir Embriyo Koruma Yasası 1991 yılında yürürlüğe girmiştir.
34. Henifin, a.g.e., s. 2.
35. A.g.e., s. 15.
36. Gallager, Janet, J.D., (tarihsiz) dağıtım 1987, "Foetus as Patient," sunum, A Forum on Reproductive Laws for the 1990s, *Briefing Handbook: Reproductive Laws for the 1990s*, A.g.e.
37. Gallagher, a.g.e., s. 2-3.
38. Thomas Hobbes'un "İnsan (Man)"ı temelde egoist amaçlarla güdülür olarak görmesi dolayısıyla, "toplumsal beden"deki ayrışmış bireylerin hasmane çıkarlarını düzenlemek için güçlü bir devlete ihtiyaç duyar. Şimdi sadece toplumsal beden, yani toplum değil bireysel insan bedeni de parçalanarak bencil parçacıklara ayrılmıştır (bkz. Hobbes, 1965).

BEŞİNCİ BÖLÜM

TİCARET ÖZGÜRLÜĞÜ MÜ, HAYATTA KALMA ÖZGÜRLÜĞÜ MÜ?

Kendi Kaderini Tayin: Bir Ütopyanın Sonu Mu?*

Maria Mies

Giriş

Kendi kaderini tayin etme, yani bedenlerimiz ve yaşamlarımız açısından özerklik, kadın hareketinin en temel taleplerinden biridir. Bu talep pek çok kampanyada, örneğin kadına yönelik şiddet karşıtlığı, özerk ve kadına özenli sağlık hizmeti, hepsinden önce de kısıtlayıcı kürtaj yasalarına karşı mücadele bağlamında dile getirilmiştir.

'Kendi kaderini tayin hakkı' genellikle özerklik ve kendi bedeni üzerinde kontrol sahibi olmak üzerinden tanımlanır. Kadınların kendi kaderini tayin edebilmesinin siyasi amacı, bilinçli ya da bilinçsiz olarak, bedensel bütünlük ve eksiksizlik hakkından yola çıkmıştır. Bu temel hak, bildiğimiz gibi burjuva devrimleri sırasında öne sürülmüş olan insan hakları hukukuna dayalıdır ve büyük ölçüde, devletin, bireyin mahrem dünyasına yönelik saldırılarına karşı korunmuştur. Eski ve kısmen yeni kadın hareketlerinin üyelerini barikatlara iten şey, bu temel hakkın tüm modern anayasalara konduğu haliyle kadınlar için geçerli olmamasıdır. Çünkü kadınlara kendi benlikleri üzerinde, özellikle

---

* İlk kez *Resources for Feminist Research*, Cilt 18, No 3, Eylül 1989'da yayınlanmış makalenin gözden geçirilmiş halidir.

de başkalarının mülkü ve doktorlar, devlet adamları, din adamları ve elbette genel olarak erkekler tarafından işgal edilmiş topraklar olarak görülen bedenleri üzerinde, bu hak tanınmamıştır. Dişi üreme organları ve dişinin yaşam üretici gücü bu işgalden özellikle etkilenmiştir. Dolayısıyla, kadınlar için kendi kaderini tayin, öncelikle işgalden kurtulma, başkalarının, erkeklerin ve ataerkil toplumsal güçlerin kaderleri üzerindeki kontrolünün sona ermesi anlamına gelir. Bu yüzden de kendi kaderini tayin talebi savunma amaçlı, direnme ve kendi benliğini savunma hakkına dayalı bir talep olmuştur.

Fakat bu kavram, aynı zamanda bir ütopya öğesi de, kadınların mücadelemizin amacı olarak gördükleri bir şeyi de içermiştir ve hâlâ içermektedir: Özerk ve kendi kaderini tayin eden kadın.

Yakın bir geçmişe kadar bu benim de ütopyamdı ama sanırım bunun arka planı ve olası sonuçları üzerine yeterince düşünmemiştim. Yeni genetik ve üreme teknolojilerine karşı mücadelemizde, özellikle de son bölümde tartıştığım Rutgers Üniversitesi'ndeki Amerikalı feministlerin makalelerini okuduktan sonra, farklı bir bakış açısı kazandım.[1]

Kendi kaderini tayin konusunda yeni biyomedikal gelişmelerin bize görünür kıldığı çelişkiyi daha fazla tartışmadan önce, kendi kaderini tayin kavramını neden yeniden düşünmemiz gerektiği konusunda ikinci bir sebep vermek istiyorum.

1986 yılında Farida Akhter "Bangladeş'in Nüfussuzlaştırılması" adlı makalesinde, Batılı radikal feministlerin en önemli stratejilerinin siyasi ve fikri olarak müdahalecilerle (uluslararası nüfus kontrolü müessesesiyle) aralarına koydukları mesafe olduğunu yazmıştır. Fakat bu strateji Bangladeş'te pek de başarılı olmamıştır çünkü feminizm hâlâ Batı'dan gelen bir öğreti olarak görülmüş ve Batılı kadınlar henüz böylesi mü-

dahaleci bir üreme siyasetine kurban gitmemiştir. Akhter şöyle devam eder:

> Batılı bir feministin, kadınların üreme hakları ya da kadınların kendi bedenlerinin kontrolüne sahip olmaları gibi kavramların, Bangladeşli kadınların çoğunluğu için anlamsız olduğunu kavraması zordur. Yoksulluk ve gelişmemişlik süreçleri bu kadınların hayatlarını kronik açlık nedeniyle ölümün hemen üzerinde bir seviyeye indirgemiştir. Hayatta kalma içgüdüsü özgürleşme güdüsünü bastırmaktadır. Bangladeş'teki kısırlaştırma kampları ve kliniklerinde bir kadın tüp bağlatma operasyonu geçirdiğinde, vücudunun sakatlanmasına kendini üreme sorumluluğundan kurtarmak için değil çoğunlukla özendirici olarak sunulan para ve *sari* denen giysi için boyun eğmektedir. Bunlar gıda ile takas edilebildikleri için kadının hayatta kalma şansını artırmaktadır. Kadınların hakları ise herhangi bir şekilde dikkate alınmamaktadır.[2]

Farida Akhter, özgürleşme meselesinin Bangladeşli kadınlar için de Batılı feministler için olduğu kadar önemli olduğunda ısrar eder. Eleştirdiği şey Bangladeş gibi ülkelerde "kendi bedeni üzerinde kontrol" ya da "kadınlar için üreme hakları" taleplerinin, Batılı kadınlar tarafından uluslararası kapitalizmin ekonomik, siyasi ve kültürel dayatmaları göz önünde bulundurulmadan dile getirilmesidir.

Batı'daki feministlerin üreme alanında tüm kadınlar için kendi kaderini tayin talep ederken bunun yanında kendilerinin de çıkarına olan sömürgeci ekonomik dünya düzenine saldırmaması, ABD'nin "Üçüncü Dünya"da askeri diktatörlüklerini desteklerken, Ronald Reagan'ın insan hakları taleplerinden bahsetmesiyle aynı şeydir.

"Üçüncü Dünya" kadınlarının kendi kaderini tayin taleplerini eleştirmelerinin bir sebebi daha vardır: Bağımsız, izole ve özerk dişi birey ütopyası onlara cazip gelmez. Bizimkinde olduğu gibi onların dünya-

sında da aile kurumu ile sürdürülen ataerkil sömürü ve baskıya onlar da genellikle karşı çıkar. Fakat onlarda kadının özgürleşmesi kavramı tüm komünal ilişkilerin koparılması anlamına gelmez. Birey olarak kadının izole edilmesini olumlu bir şey olarak göremezler. Onlar için refah devleti gibi bir güvenlik ağının olmadığını bilirler. Dolayısıyla aile, köy ve topluluk tarafından sağlanan ilişkiler ağına ihtiyaçları vardır. Büyük şehirlerin anonimliğinde özgür ve tek başına yaşamak, bizim gibi sonunda bir huzurevinde ölmek istemezler.

Dolayısıyla, kendi kaderini tayin talebi iki perspektiften ele alınmalıdır. İlk olarak, hâlâ kadının birey olarak kendi kaderini tayin etmesinin kadın özgürleşmesinin özü olduğunu mu sanıyoruz? İkinci olarak, "Üçüncü Dünya"daki kız kardeşlerimizin bu ütopyaya yönelttiği eleştiriyi ciddiye almamalı mıyız?

Örneğin "Küresel Üreme Hakları Ağı"nın öne sürdüğü kadınlar için üreme hakları talepleri, sadece üreme ve cinsellik meselelerini yasal sorunlara dönüştürmekle kalmayıp her kadının bireysel olarak kendi kaderini tayin etmesi fikrini özgürleşme umutlarımızın özü olarak görmektedir. Bu üreme haklarının hem doğumu engelleyen hem de doğumu destekleyen üreme teknolojileriyle iyileştirileceği fikri, üstü kapalı da olsa anlaşılmaktadır.[3]

Kendi Kaderini Tayin Etme Çelişkisi

Bugün pek çoğumuzun yüzleştiği kendi kaderini tayin hakkı konusundaki çelişki, aşağıdaki savlarda açıkça görülmektedir: (a) Yeni üreme teknolojilerine karşı çıkıyorsak kürtaja da karşı çıkmamız gerekir; dolayısıyla muhafazakâr tutuma varırız[4] ve (b) kendi kaderini tayin ve üreme özerkliği adına kürtaj hakkını savunursak aynı hakkı yeni "üreme alternatifleri"nden birini tercih eden kadın için de savunmamız gerekir.

Yani baskı ile uygulanmadığı sürece bedenlerimiz üzerinde kontrolümüzü artıran her teknoloji, sevinçle karşılanmalıdır. Örneğin L.B. Andrews'un savı budur.[5]

Peki bu savda yanlış olan nedir? Daha yakından baktığımızda kendi kaderini tayin mücadelesinin başlangıçtaki yönünün değiştiğini fark ederiz. Biz kadınlar başlangıçta sömürgeci ve baskıcı erkek-kadın ilişkilerinden özgürleşmeyi amaçlarken, bugün dişi bedeninin kontrol dışı üreme potansiyelinden, dişi doğamızdan "özgürleşme" sorunuyla uğraşıyoruz. Bu doğa, gittikçe artan şekilde, biyoteknik uzmanlarının doğumu engelleyen ya da destekleyen teknolojilerle bizi kurtarması gereken bir engel olarak görülüyor. Dolayısıyla kadınların özgürleşmesi teknik bir ilerlemenin sonucu haline gelirken, artık ataerkil erkek-kadın ilişkilerinin dönüşümü anlamına gelmiyor.

Çabalarımızı cinsellik dâhil olmak üzere cinsler arasındaki toplumsal cinsiyet ilişkilerini değiştirmeye yönlendirmek yerine hızlı "teknik çözümler"i kabul etmemiz teşvik ediliyor. Kadın-erkek ilişkileri ve bunların bağlamsallaştırmaları değişmiyor. Bu ilişkilerde kadınlar için daha fazla özerklik anlamında herhangi bir esaslı değişim göremiyoruz. Tersine, hızlı "teknik çözümler" erkekleri cinsel ilişkinin sonuçlarından her zamankinden daha fazla özgürleştiriyor ve kadınlara yeni bir başkaları tarafından tayin, yeni bir dışerklik dayatıyor. Bu da, kadınların her zaman ellerinin altında olmasını bekleyen erkeklerin yanı sıra, kadınları ilaç şirketlerinin çıkarlarının, tıp uzmanlarının ve devletin tahakkümüne açık hale getiriyor.

Kadınların kendi kaderini tayin konusunda karşılaştıkları bu çelişki kesinlikle yeni değildir. Hem eski hem de yeni kadın hareketleri, burjuva devrimlerine göre tüm insanlar için geçerli olan özgürlük, eşitlik ve özerkliği kadınlar için talep ederek "dişi" Fransız Devrimi'ni yapmak

için en azından kısmen kendilerini paralamıştır. Ve bu çabalar sırasında, eskisi gibi bugün de, dişi anatomimize, dişi bedenimizin teşkil ettiği anlaşılan bu bariyere çarpılmıştır. Bu bariyeri aşmak ve kadını kendi kaderini tayin eden bir özne haline getirmek, eski kadın özgürlüğü hareketinin de amacı olmuştur. "Beden siyaseti"ne bakarsak Doğum Kontrolü, Cinsel Reform, Kendi Kararıyla Annelik ve Annelerin Korunması Hareketi 19. yüzyılın sonunda ortaya çıkmıştır. Susan Zimmermann'ın gösterdiği gibi, bu hareket, kadınların kendi bedenlerine ve bedensel ihtiyaçlarına bilinçli olarak sahip olmalarını talep etmiştir. Bu, kendi benliği üzerinde hak iddiasının, kendi kaderini tayin etme hakkının kurgulanmasında merkezi öge olmuştur. Ve dahası, analitik olarak açıkça bilinçten ayrı görülen bir beden üzerinde böylesi bir kader tayini hakkının kökleri, elbette bireyin kişisel bağımlılık ve doğrudan kişisel boyunduruktan özgürleşmesine dayanmaktadır. Bu özgürlük burjuva toplumunu teşkil eden varsayımlardandır.[6]

Fakat bu kendi kaderini belirleme hakkının kadının kendi bedeninin sahibi ve maliki olup olmadığına bağlı olduğu zaten açıktır. "Kadın kendisinin sahibi, kendisinin hanımı haline gelmelidir... İnsanlığın tek kurtuluşu olan bilgi, kadını anne olup olmama kararını kendi kendine verme yönünde güçlendirmelidir... İşte bu gerçekten kadını özgürleştirecektir."[7] Bu hareket kadının "nesne" pozisyonundan entelektüel birey pozisyonuna yükselmesini, "kendi kendine yön veren bir özne olmasını, bir 'şey' olmaktan bir kişi ya da şahsiyete yükselmesini ve beden hakkındaki modern bilgilerin de yardımıyla kendi maddeselliğinin mülkiyetini eline alma, onu yönetme ve yönlendirme kabiliyetini kazanmasını" sağlamaya çalışmıştır.[8]

Susan Zimmermann, hem kendi kaderini tayin eden özne olma çabasının kadınların kendilerini, sahip olan, yöneten, kontrol eden bir

parça (baş) ve kontrol edilen, sahip olunan parçalar şeklinde bölmesini gerektirdiğine hem de, sonuçta, bu hareketin devletten kadının sivil özne olarak yeniden inşa edilmesini güvence altına alması için yardım istediğine işaret etmiştir. Bu yolla devlet "ürün ve üretim süreci" üzerinde kontrol sahibi olabilecektir.[9] Vardığı sonuç ise şudur: "Burjuva bireyselliğinin ortaya çıktığı yerde, kendi kişiliğimiz dâhil olmak üzere geniş anlamda bütüncül yaşam bağlantılılıklarının tüm dolaysız ve doğal kendiliğinden örgütlenmeleri kaybolur."[10]

Bugün yeni üreme teknolojilerine karşı mücadelemizde kendimize sorduğumuz sorular aslında hiç de yeni değildir. Fakat belki de Aydınlanma'dan beri, kurtuluş ve özgürleşmenin en temel kavramı haline gelen bir fikre, kendi kaderini tayin kavramına, ilk kez eleştirel gözle bakıyor olabiliriz.

Kendi Kaderini Tayin Kavramının Tarihsel ve Felsefi Temelleri

Eski kadın hareketinin tüm çabaları neden kadına vatandaş ya da özne statüsünün verilmesine odaklanmıştı? Çünkü bu özne, bu birey, bu özgür ve kendine güvenen özerk kişi, tüm özgürleşme çabalarının, tüm burjuva devrimlerinin amacı olmuştu. Fakat bu devrimlerin tarihine yakından baktığımızda özgürlük, eşitlik ve özerklik herkes için geçerli evrensel haklar olarak öne sürülürken bazı insan kategorilerinin, Avrupalı sömürgecilerin Amerika'daki plantasyonlarında çalışan kölelerin ve mülksüz işçilerin bu haklardan fiilen dışlandıkları fark ediliyordu. Çünkü sadece mülk sahipleri tam toplumsal anlamıyla özne olabilirdi.[11]

Dolayısıyla, bakışımızı insanmerkezci ve Avrupamerkezci bir perspektifle kısıtlamayıp bu süreçlerin tümüne birden baktığımızda şu tezi ortaya koyabiliriz: Erkeğin yükselişi kadının düşüşüne dayalıdır. Avru-

pa'nın ilerlemesi sömürgelerin ezilmesine dayalıydı. Üretken güçlerin gelişimi (bilim ve teknoloji) hem evde hem de sömürgelerde hırsızlık, savaş ve şiddete dayalıydı. Sosyal bireyin kendi kaderini tayin etmesi "Öteki"nin tanımlanmasına, bazı insanların nesne olarak tanımlanmasına bağlıydı. Bu hâlâ öyledir. Diğer bir deyişle, öznenin özerkliği bir Öteki'nin (doğa, diğer insanlar, benliğin daha "aşağı" parçaları) dışerkliğine (başkaları tarafından belirlenmesine) dayalıdır.

Kendi kaderini tayin ile başkaları tarafından belirlenme arasındaki ilişki düşmancadır ve bu ikilikçi paradigmada böyle olması kaçınılmazdır. Bize 18. yüzyıldan beri Avrupa'da vatandaşların çok çalışma azmiyle, yani Protestan etiği, bilimin ilerlemesi ve yeni servetiyle, kendilerini başkaları tarafından belirlenmekten kurtardıkları söylenmiştir. Fakat gerçekte bu yeni sınıf ve genel olarak sivil toplum, bu zenginliklere dünyayı, doğayı ve kadınları eş zamanlı olarak sömürgeleştirmeden sahip olamazdı.

Vatandaşın, yani "özgür" toplumsal öznenin yükselişinin bedelini başkaları ödemektedir. Ve bu bedeller genellikle, hem liberaller hem de Marksistler tarafından, tarihin teleolojisine referansla gerekçelendirilir. İnsanlığın barbarlıktan medeniyete, kültüre ve özgürlüğe yükselmesi için bunların gerekli olduğu söylenir.[12]

Simone de Beauvoir'ın Aydınlanma Mirası

Kendi kaderini tayin başkaları tarafından belirlenme olmadan var olamaz diyip, bunu daha geniş bir tarihsel bağlama yerleştirseydim bu beyanımın kadın birey ve genel olarak kadınlar için geçerli olduğunu kanıtlamam gerekirdi. Söylemek istediğim sadece Kuzey'deki beyaz orta sınıf kadınların doğanın ve Üçüncü Dünya'nın daha fazla boyunduruk altına alınması yoluyla daha fazla kendi kaderini tayin kazanabilecekleri değil[13] bunun yanında birey olarak kadının kendisiyle, kendi bedeniyle

geliştirdiği ilişkide de bunun böyle olduğudur. Kadının, Aydınlanma Çağı'ndan beri, kendi bedenini ve doğayı benliğinden ayrı, hatta düşmanı olarak görmeyi öğrenmek zorunda kaldığını daha önce de söylemiştim. Toplumsal bir özne olabilmek, kendi kişiliğinin sahibi olabilmek için, kendisini bu köle-efendi ilişkisine bölmesi ya da, satılabilir vücut parçaları süpermarketini hatırlarsanız, kendisini çeşitli parçalara ayırması gerekmiştir. Bu, Aydınlanma sırasında "beyaz adam"ın doğayı, kadınları ve sömürgeleri boyunduruk altına almasıyla başlayan özgürleşme ütopyasının kaçınılmaz sonucudur.

Evelyn Fox Keller[14] ve diğerlerinin savunduğu gibi, Aydınlanma'dan beri insanların kadınlardan doğduklarını ve ölmek zorunda olduklarını, bedenleri, duyuları, sempati ya da antipati gibi duyguları ve dahası deneyimleri olduğunu, son olarak da çevreleriyle, yeryüzüyle, suyla, havayla, bitkilerle, hayvanlarla ve diğer insanlarla "canlı bir ilişki" içinde olduklarını hatırlatan her şey bilgi dağarcığımızdan çıkarılmaya çalışılmıştır.

Aynı özüne yabancılaşma süreci insan bedeni için de yaşanmıştır. Bu şekilde, anatomi beden üzerinde güç sahibi olan öncelikli bilim haline gelmiş ve gelişmekte olan doğa bilimlerinin yöntemsel ilkelerini sağlamıştır: "Görünür kılmak, kesip biçmek, keşfetmek." İnsanın bedeniyle ilişkisini ve onunla arasındaki canlı ve bütünsel karşılıklı bağıntıları kesip biçmek.[15]

Simone de Beauvoir'ın hem "kadın sorunu" analizi hem de kadının özgürleşmesi ütopyasının felsefi kökleri Sartre aracılığıyla Hegelci köle-efendi diyalektiğine dayanır.[16] Hegel'e göre özfarkındalık (kişinin kendi benliğinden emin olması) ve bunun yanında kendi kaderini tayin, sözde kendin için var olma, ancak yaşamın karşısında durarak, yaşam döngüleri içine gömülmüş safi varoluşu aşarak gelişebilir. Ama bizler zihinden ibaret olmadığımız için bu yaşam, bu organik dünya, bu

gündelik deneyimler dünyası gereklidir. Sartre ve Beauvoir, bu yaşama gömülü olma durumuna *içkinlik* derler. Özgürlüğe, kendi kaderini tayine, daha yüksek değerlere ve kültüre ancak bu içkinliğin aşılmasıyla ulaşılabilir. Hegel'e göre benlik ancak başka bir bilincin, dışsal bir nesnenin karşısında kendisinin bilincine varabilir. Bu nesne aynı zamanda arzu nesnesidir. Ego (özfarkındalık) Öteki'ni ve nesneyi ötekiliğini aşma yoluyla "kendine katmaya" çalışır. Arzunun tatmin edilmesi bağımsız ötekiliğin aşılmasını gerektirir. Öteki'nin bağımsızlığı yok edilerek Ego kendi özfarkındalığının dünyada var olduğunu fark eder.

Bu aynı zamanda Simone de Beauvoir'ın kadın-erkek ilişkisine bakışıdır: Erkek kendisini içkinlikten ayırarak ve kadını Öteki yaparak, yani onun özerk varlığını yok ederek, özgürlüğe ve aşkınlığa ulaşır. O halde Beauvoir'ın sorunu şudur: Kadın nasıl *aşkınlığa* ulaşacaktır? Hegel ve Sartre gibi Beauvoir'a göre de aşkınlık özgürlük ve kendi kaderini tayini temsil eder. Bu ise gündelik yaşamın içine gömülüyken elde edilemez. Kadının özgürleşmesi aşkınlığa, yani özgürce seçilen eylemler ve projelerle, örneğin ev işleri ve çocuk bakımı yerine kariyerle, sosyal ve kültürel etkinliklerle, kendi kaderini tayin anlamına gelir.

Aşkınlık (kendi kaderini tayin/özgürlük, evrensel olan) ve içkinlik (yaşam/doğa, organik olan/hayvani, özel olan) ikiliği içindeki kendi kaderini tayin çelişkisi açıkça ortaya konmuştur. Beauvoir'a göre özerk özne olarak bilinçli varlığımız ile fiziksel varlığımız, yani dişi bedenimiz arasındaki çatışmanın sorunlarıyla yüzleşmemiz gerekir.

Kadınları içkinliğe (yaşama, gündelik olana, mutfağa, safi yaşamsal döngülere, biyolojiye) mahkûm edenin erkekler olduğu konusunda Beauvoir ile aynı fikirde olsak bile, bu çerçevede kendi kaderini tayinin nasıl mümkün olduğunu sorgulamamız gerekir. Beauvoir'a göre kadınların "bugün talep ettikleri şey erkeklerle aynı haklara sahip varlıklar

olarak tanınmak ve varoluşu yaşama, insanı hayvaniliğe tabi kıldırmamaktır."[17] Yaşam ile özgürlük/kendi kaderini tayin, doğa ile kültür, ruh ile madde arasındaki ikilikçi ve hiyerarşik ayrışmayı korur. Bedene yabancılaşmayı, özellikle de kendisine göre kendi kaderini tayine (aşkınlığa) engel olan dişi bedene yabancılaşmayı korur. Bedenimiz düşmanımızdır. Dolayısıyla bu ayrımı, özellikle Aydınlanma'dan itibaren özgürlük ve kurtuluşun önkoşulu olan Avrupalı adamın projesini sorgulamaz. Erkek gibi, efendi gibi olmak ister ve dişi bedende (köle) başın (efendi) hâkimiyetini sağlamaktan başka bir olasılık göremez.

Beauvoir, erkeğin kendi kaderini tayininin kadını ve doğayı tabi kılma ve onların kaderini başkalarının belirlemesine dayalı olduğunu oldukça açık bir şekilde ifade etmekteyse de, kadının da tam da bu mantığı kullanarak kendi kaderini tayin edebileceğini ummaktadır. Fakat bu da bir başka Öteki'nin tabi kılınması demektir. Çünkü bu paradigmaya göre nesne olmadan özne, içkinlik olamadan aşkınlık, kölelik olmadan özgürlük yoktur. Peki, kadın için Öteki kimdir? Beauvoir'ın sorusu budur. Ve cevap, düşman olarak görülen dişi bedeni, özellikle de onun "vahşi" yaşam üretici kapasiteleridir.

Bence pek çok feministin yeni üreme teknolojilerini kadının özgürleşmesine katkı olarak görmelerinin açıklaması budur. Çünkü bu teknolojiler bizi bu hayvani bedenden daha bağımsız hale getirecek gibi görünmektedir. Dolayısıyla Fransız feministlerin, üretimi teknoloji aracılığıyla akılcılaştırdığımıza göre artık üremeyi de akılcılaştırmanın mantıklı olduğunu ilan etmelerine şaşırmamak gerekir. Özerkliği, kendi kaderini tayini, aşkınlığı ve özgürlüğü Simone de Beauvoir gibi tanımlayanlar, kendi kendilerinin ya da başkalarının sakatlanmasını kabul etmek zorundadırlar.

"Canlı Bir İlişkinin" Yeniden Yaratılması[18]

Daha önce de belirttiğim gibi, sözde liberaller ve ilericilerin ve sözde muhafazakârların hamile bir kadının içinde büyüyen varlıkla ilişkisi konusundaki tutumları, yüksek sesle dile getirilen polemiklerde göründüğü kadar birbirinden farklı değildir.[19] İki durumda da embriyo ile kadın arasındaki simbiyoz, analitik olarak kesilip biçilmektedir. Sözde liberal ve ilericiler embriyonun bir hücreler kümesinden, bir nesneden, bir maldan başka bir şey olmadığını söyler. Muhafazakârlara göre ise embriyo tam bir gerçek kişidir ve her şeyden önce kadından korunması gereklidir.

Bu tarafların ikisi de embriyoyu hamile kadından ayrı ve ona yabancı bir şey olarak görür. Bu örnekte de görüldüğü gibi bu simbiyoz, bu canlı ilişki teknik olarak parçalandığı anda bu parçalar hasmane bir ilişkiye girer. Bir taraf diğeri ile savaşır: Aralarında bir özne-nesne ilişkisi vardır. Embriyo henüz kendi kaderini tayin edemediği için, en yüksek toplumsal özne olarak devlet anne ile mücadelesinde ona vekâlet eder. Aynı şey, embriyo bir nesne olarak, korunması gereken bir mal olarak görüldüğünde de yaşanır. Sonuçta yine devlet, söz konusu mal sahiplerinin (yumurta, embriyo, sperm vb. sahiplerinin) çıkarlarını güvence altına almalı, onları kötüye kullanım ve zararlardan korumalıdır. Söz konusu tarafların (onlara artık taraf demeliyiz) çıkarlarını zarardan ve tazminat davalarından korumak için klinik ve kadın, doktor ve kadın, kadın ve erkek vb. arasında detaylı sözleşmeler yapılmalıdır. Devlet bu sözleşmelere sadık kalınmasını güvence altına almalıdır. Dolayısıyla daha fazla liberalleşme daha fazla devlet müdahalesini gerektirir. Kendi kaderini tayin hakkı talepleri devlete yapılmalıdır. Devlet ya daha liberal yasalar yapmalı ya da sınırlayıcı olanları kaldırmalıdır. Fakat çoğu kadının bilmek istemediği şey, devletin bunu ancak ona tüm üreme

süreçleri (doğum öncesi bakım, hastanede doğum) üzerinde daha fazla kontrol verirsek yapacağı ve bu artan kontrolü mümkün kılacak olanın da teknoloji olduğudur.

Dahası, kadınların kendi kaderini tayin talepleri, bize ya daha güvenli döllenme yolları ya da güvenli annelik sağlaması beklenen bilime ve teknolojiye yöneltilir. Bunu yaparken pek çokları, kendilerini dünya çapında hem kısırlık hem de doğurganlık işi yapan çok uluslu, kâr odaklı ilaç şirketlerinin ellerine gittikçe daha fazla teslim ettiklerini göz ardı eder. Peki, "kendi kaderini tayin"e ne oldu? Kadınlar çeşitli haplar, spiraller, rahim içi araçlar, vajinal pesser halkaları ve kürtajlar arasında tercihlerini "kendileri tayin" edebiliyor. "*Tide*" ve "*Ariel*" gibi deterjan markaları arasında tercih yapabildikleri gibi bu araçları üreten çeşitli firmalar arasında da tercih yapabiliyor. "Üçüncü Dünya"daki nüfus kontrolü siyaseti, artan şekilde "toplumsal pazarlama" araçlarına göre yürütülüyor. Kadınların pembe, yeşil ve altın rengi haplar arasında seçim yapmalarına izin verildiği için "kendi kaderini tayin" ve "tercih özgürlüğü" yanılsaması korunabiliyor. Fakat biz kadınlar dişi bedenine zarar vermeyen bir doğum kontrol cihazının var olmadığını biliyoruz. Kendi kaderini tayin aslında "süpermarketteki tercih özgürlüğüne" indirgenmiş durumda. Yani kendi kaderini tayin hâlâ bir paçamızın başkaları tarafından belirlenmesi ya da bizim temsilcisi olduğumuz simbiyozun zarar görmesi anlamına geliyor.

Bu bağlantıları görebilmeye başladığımdan beri, feminist bir ütopyanın ifadesi olarak kendi kaderini tayin kavramını böyle naif bir şekilde kullanamıyorum. Elbette bu bize başka bir kavram sunmuyor. Ama benim açımdan üreme teknolojileri örneği bir şeyi açıklığa kavuşturuyor: Canlı ilişkilerin, simbiyozların "kendi kaderini tayini" adına teknoataerkiller tarafından diri diri kesilip biçilmesine karşı çıkmalıyız.

Çünkü parçalar arasındaki husumeti, bunların pazarlanmasını ve kullanımını mümkün kılan şey bu teknolojik ayrımdır. Dişi bedeni, Bay Herşeye Muktedir'in biyogelecek endüstrisi için ham madde kaynağı olarak görülmektedir!

Simbiyoz kavramının kadın hareketi içinde olumsuz çağrışımları olduğunun farkındayım. Psikanalizde, bireyin annesi ile simbiyozundan koparılması yetişkinliğin ve özerkliğin şartı olarak görülür. Simbiyozun, kelime anlamı olan "birlikte yaşama"nın, güya dişi anatomimize yapışmış bir parazitlik, bir tahakküm ilişkisi olduğu ima edilir. Fakat anne ile çocuk arasındaki tahakküm ilişkisinin sadece "doğa" olmadığını, daha ziyade kadınların ataerkil toplumlar içinde şekillendirilmesinin, şiddetin sonucu olduğunu da biliyoruz. Sorun çocuk doğurmamızı mümkün kılan anatomimizde değil daha ziyade canlı ilişkilerin ve ataerkil tahakkümün yıkımında yatmaktadır. Teknolojik doğum kontrolü stratejileri ne bu tahakkümü ortadan kaldırmış ne de bu canlı ilişkilerin korunması ve yeniden inşasına yol açmış, kadınları sadece daha da aşağı çekmiş ve ayrıştırmakla kalmıştır.[20]

Canlı ilişkilerin yeniden yaratılması sadece teknodoktorların bedenlerimize daha fazla erişimini reddetme zorunluluğu anlamına değil diğer insanlar, kadınlar, erkekler ve çocukların hamile ya da kısır kadınla canlı bir toplumsal ilişkide oldukları anlamına da gelmektedir. Canlı ilişkilerin yeniden yaratılması nesiller arasında, en çok da anneler ve kızları arasındaki ilişkilerin ataerkil zincirlerden kurtulması anlamına gelir. Kadınların özgürleşmesi, her yeni kadın neslinin her şeyden önce annesinin nesline karşı düşmanlık beslemesi ve özgürlüğün öncelikle "annelerden ayrılma" şeklinde kullanılması anlamına gelemez. Bir kadın hamile olduğunu ya da kısır olduğunu öğrendiğinde ihtiyaç duyduğu destek, bilgi ve evet, sevgi nereden gelecektir? Destekleyici bir ortam,

her şeyden önce annesinin nesli ile arasında sevgi dolu ve canlı bir ilişki olmadığında, birey olarak kadının elinde teknodoktorlara ya da devlete karşı koymak için hiçbir şey kalmaz.

Canlı ilişkilerin yeniden yaratılması, eskilerin "Bizim için şehvet, kadın için yük," sözünün aksine, cinsel ilişkinin sonuçları da dâhil olmak üzere yaşamın sorumluluğunu erkeklerin de üstlenmeleri anlamına gelir. Biz de erkekler gibi "saf şehvet"i deneyimleyebilelim diye, dişi bedenselliğimizin şehvetimize getirdiği yükün teknoloji tarafından kaldırılmasında, kadının özgürleştirme ihtimalini göremiyorum. Bence kadının özgürleşmesi bu bedensellikten ayrılmak, erkeğin aşkınlık âlemine "yükselmek" anlamına geliyor olamaz. Tersine, erkeklerin bu canlı bağlantılara, bu gündelik duruma, bu yüke, bu içkinliğe tutunması anlamına gelmelidir. Bunun için de yeni teknolojilere değil cinsler arasında yeni ilişkilere, şehvet ve yükün eşit paylaşıldığı ilişkilere ihtiyaç vardır. Hem erkek hem de kadının, doğanın düşmanımız olmadığını, bedenimizin düşmanımız olmadığını, annelerimizin düşmanımız olmadığı anlamalarının zamanıdır.

Notlar

1. Bkz. 13. Bölüm.
2. Farida Akhter, *Depopulating Bangladesh*, Dhaka, UBINIG, 1986, s. 3-2.
3. Küresel Üreme Hakları Ağı'nın (Global Network on Reproductive Rights) yaklaşımı temelde liberal feminizminkiyle aynıdır.
4. Bu sav Arnim v. Gleich tarafından ilk kongremiz "Women Against Reproductive and Genetic Engineering", Bonn, Nisan 1985'den sonra ortaya atıldı. (Bkz. Arnim v. Gleich, "Gentechnologie und Feminismus," *Kommune,* Cilt 3, Sayı 12, 1985, s.51-54.) Bu tutum *Kommune* Cilt 3, Sayı 12, 1985'te Haidemarie Dann, Maris Mies ve Regine Walch tarafından tartışılmıştı.
5. Bkz. Mies, 3. Bölüm. Feministleri ve fetüscüleri aynı kefeye koyan bu sava birkaç feministten cevap gelmiştir. Janice Raymond, kadın odaklı bir yaklaşımla feminist-

lerin ve fetüscülerin aynı olduklarını söylemenin imkânsız olduğuna işaret etmiştir. (Bkz. Janice G. Raymond, "Fetalists and Feminists: They are not the Same." *Made to Order: The Myth of Reproductive and Genetic Programs,* Patricia Spallone ve Deborah L. Steinberg, (ed.)Londra, Pergamon (1987). Batı Almanya'da Renate Sadrozinski, bu noktayı bir kez daha, yeni parlamentoya teklif edilen Embriyo Koruma Yasası tartışmaları bağlamında tartışmıştır. (Bkz. Renate Sadrozinski, "Kinder oder keine-entscheiden wir alleine"—On the Abolition of the Lawe Against Abortion and the Patriarchal Need to Protect Embryos. Reproductive and Genetic Engineering, Journal of International Feminist Analysis Cilt 2, Sayı 1 (1989), s. 1-10.) Annelik statüsünün (fetüscülerin savunduğu gibi) yükseltilebilmesi için kadının genel statüsünün (fetüscülerin isteklerinin aksine) (Raymond, s. 65) yükseltilmesi gerektiği konusunda Janice Raymond'a katılıyorum. Fakat kadınlara erkeklerin sahip olduğu hakların aynılarının tanınması talebinin bu çelişkiyi çözeceği inancına katılmıyorum.

6. Susan Zimmermann, "Sexualreform und neue Konzepte von Mut.erschaft und Mutterschuts Beginn des 20. Jahrhunderts," Diploma tezi, Viyana Üniversitesi, 1985/86, s. 11.
7. A.g.e., s. 12.
8. A.g.e.
9. A.g.e.
10. A.g.e., s. 120.
11. Fakat bu kadınlar için her zaman geçerli değildi. Örneğin ABD ve Birleşik Krallık'ta mülk sahibi zengin kadınlar oy kullanabiliyorlarken 19. yüzyılda seçme hakkı ellerinden alınmıştı. Dolayısıyla kadınlar, mülk sahibi olsalar da, artık siyasi özne olamayacaklardı. Elbette bu kadının evlilik yoluyla erkeğe "tabi" olmasının sonucuydu. Kadınların geride bırakılmadıklarına, daha azgelişmiş bir aşamaya gönderildiklerine dikkat çekelim. Köleler de, örneğin İngiliz sömürgelerinde, Hristiyan olmaları yasaklandığında aynı kaderi paylaşmışlardı. Kölelik statüsünün Hristiyanların (Protestan) özgürlükleri ile uyumlu olmadığı kabul ediliyordu. Dolayısıyla "zencilerin" farklı bir tür oldukları, tam olarak insan olmadıkları söyleniyordu. Hegel zencilerin" bu şekilde alt-insanlık ve dolayısıyla kölelik seviyesine indirilmelerini, onların doğal durumlarının üzerine çıkmamış olmalarıyla açıklıyordu. (Bkz. G. Wilhelm Hegel, Vorlesungen uber die Philosophie der Geschichte. Frankfurt, Suhrkamp, 1970). Phoda Reddock Britanyalı yerleşimcilerin, etnologların bulgularına dayanarak "zencilerin" başka bir türe ait olduklarını idda ederek köleliği meşrulaştırdıklarını göstermiştir. (Bkz. Rhoda Reddock, *A History of Women and Labour in Trinidad and Tobago*, Zed Books, Londra, 1993.) İnsanlıktan "doğa"ya doğru tüm bu geriletmeler, benim deyişimle bu "do-

ğalaştırmalar", burjuva devrimlerinin özgür ve kendi kaderini tayin eden bireyi yaratma çabaları ile eşzamanlı olarak yaşandı.

12. Kurbanlar, gelecekte bir gün, kendilerini geliştirerek ve üretken çaba harcayarak, efendilerin düzeyine ulaşabilecekleri konusunda telkin ve teskin edilirler. Engels hükmedenler için iyi olan şey herkes için iyidir der. (Bkz. F. Engels, *The Family, Private Property and the State.*) Fakat bu doğru olsa da olmasa da, "kalkınma trenini yakalama" mantığının ya da ezilenlerin "özgür ve kendi kaderini tayin eden özneler" statüsüne yükselmeleri siyasetinin, ne politik, ne ekonomik ne de kültürel olarak başarılı olamayacağını kabul etmemiz gerekir. Çünkü ezilenler bu uçsuz bucaksız merdivende bir adım yükseldiğinde hükmedenler yine iki adım yukarda olacaklardır.
13. Irene Stoehr ve Angelika Birk, "Der Fortschritt entlasst seine Tochter," *Frauen und Ökologie, Gegen den MAchbarkeitswahn*, Die GRÜNEN im Bundestag (Köln, Volkblattverlag, 1987). Maria Mies, *Patriarchy and Accumulation on a World Scale: Women in the International Division of Labour*, Londra, Zed Books, 1991.
14. Evelyn Fox Keller, *Reflections on Gender and Science*, New Haven, Yale University Press, 1985.
15. Hartmut Bohme ve Gernot Bohme, *Das Andere der Vernunft, Zur Entwicklung von Rationalitatsstrukturen am Biespiel Kants,* Frankfurt, Suhrkamp, 1985, p.52.
16. Ayrıca bkz. Sartre ve Beauvoir tartışması, Mery O'Brien, "Sorry We Forgot Your Birthday," *The Politics of Reproduction*, Londra, Routledge and Kegan Paul, 1985. Genevieve Lloyd da Beauvoir'ın kadının özgürleşmesi kavramını tartışmış ve eleştirmiştir. Genevieve Lloyd, *Male and Female in Western Philosophy*, University of Minnesota Press, 1985.
17. Simone de Beauvoir, *The Second Sex,* New York, Vintage Books, Random House, 1974, s.73.
18. "*Living relation*"ın Almancadaki "*der lebendige Zusammenhang*" ifadesi için en doğru çeviri olduğundan emin değilim. Bu söz yeryüzündeki yaşamın devamlılığını sağlamak için gerekli olan, kişisel toplumsal ya da komünal düzeyde karşılıklı bağlılığını ifade eder. Maddeselliği ve karşılıklılığı içerir.
19. Mies, bkz. 4. Bölüm.
20. Eğer hamile bir kadın hamileliğini sonlandırmak isterse, bu da canlı simbiyoz ilişkisini bozucudur. Fakat Renate Sadrozinski'nin işaret ettiği gibi, bu bir kendi kaderini tayin eylemi (bkz. Sadrozinski, s. 4) değil, esasen ataerkil yapılarca dayatılmış bir duruma direnme tercihidir.

GATT*, Tarım ve Üçüncü Dünya Kadınları

Vandana Shiva

Üçüncü Dünya kadınlarının başlıca geçim kaynakları tarım ve ilişkili etkinliklerdir. Tarımda GATT koşullarıyla tanımlanmış "serbest ticaret", ulusötesi şirketler için (TNC'ler) kısıtlama, düzenleme ya da sorumluluk olmaksızın tarımsal metalara yatırım yapma, bunları üretme ve bunların ticaretini yapma özgürlüğü tanır. Tarım sektörüne tanınan bu özgürlük, kırsaldaki kadınların yerel çevresel, ekonomik ve kültürel ihtiyaçlara göre gıda üretme, işleme ve tüketme özgürlüklerinin reddine dayalıdır. GATT'ın yapmaya çalıştığı şey, başlıca gıda üreticisi olarak kadınların ve diğer küçük üreticilerin yerine TNC'lerin geçmesidir. GATT'ın son halinde yer alan "piyasa erişimi", "ulusal destek", "hijyen ve bitki sağlığı önlemleri" ve "fikri mülkiyet hakları" gibi terimlerin örtüsü altında, gıda etrafındaki erkin kabaca yeniden yapılandırılması, bu gücün halktan alınıp bir avuç tarımsal endüstriyel çıkar grubuna teslim edilmesi yatmaktadır. Çatışma, Kuzey'deki ve Güney'deki çiftçiler arasında değil, dünyanın tüm küçük çiftçileri ile çokuluslu şirketler arasındadır. ABD, Japonya ve Avrupa'daki çiftçilerin büyük bölümünün de GATT reformlarına karşı çıkmaları şaşırtıcı değildir çünkü bu reformlar küçük çiftçileri kitlesel olarak iflas ettirmeyi amaçlamaktadır.

---

* Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması

Üçüncü Dünya'nın küçük çiftçileri, rolleri görünmez kalmasına ve resmi tarımsal kalkınma programlarında ihmal edilmelerine rağmen, çoğunlukla kadınlardır. Gıdada uluslararası ticarete odaklanan GATT politikaları, kadının önemli rol oynadığı hane ve ev içi gıda ekonomilerini daha da marjinalleştirmeyi amaçlamaktadır. Dahası, GATT kendi kendini uygulayan bir anlaşma olduğu için, otomatik olarak Dünya Bankası'nın ve IMF'nin dünya yönetişiminin merkezinde oturduğu bir Çok Taraflı Ticaret Örgütü (MYO) kurulmasına yol açacaktır.

Kadınlar ve Gıda Üretimi

GATT'ın olumsuz etkileri Üçüncü Dünya kadınları üzerinde daha fazla olacaktır çünkü bu durum ne kadar görünmez ve ihmal edilmiş olsa da, son kertede gıdanın üretimi ve işlenmesinde kadınlar daha büyük rol oynar.

Hindistan'da çalışan nüfusun yüzde 70'i ve ekonomik olarak aktif kadınların yaklaşık yüzde 84'ü tarım sektöründe istihdam edilmektedir.[1] Örneğin nadas sistemi (*bogodo*) uygulanan Orissa'nın kabile ekonomisinde, erkekler yılda 59 gün tarımsal işlerle uğraşırken kadınlar tarımsal işlerle yılda 105,5 gün uğraşmaktadırlar.[2]

Vir Singh'in Hindistan Himalayasıyla ilgili değerlendirmelerine göre, bir yılda, bir hektarlık bir çiftlikte, bir çift öküz 1064 saat, bir erkek 1212 saat ve bir kadın 3485 saat çalışmaktadır. Yani bir kadın, bir erkek ile çiftlik hayvanlarının toplamından daha uzun süre çalışmaktadır![3]

K. Saradamoni'nin pirinç yetiştirilen üç farklı eyaletteki, Kerala, Tamilnadu ve Batı Bengal'deki kadın tarım işçileri ve kadın yetiştiriciler hakkındaki araştırmaları, bu iki kadın grubunun da üretim ve işleme konusunda hayati katkılar sunduğunu göstermektedir.[4] Joan

Mencher'in Kerala'nın Palghat bölgesinde yürüttüğü araştırmalara göre, sadece erkeklerin işi olarak görülen toprağın sürülmesi dışında, kadınlar tüm süreçlerde baskın bir rol oynamaktadır. Bu araştırmaya dayanarak emek girdisinin üçte ikisinden fazlasının kadınlardan geldiği tahmin edilmektedir.[5]

Bhati ve Singh'in Himachal Pradesh'te yayla tarımında cinsiyetler arası iş bölümü üzerine çalışmaları, çiftliklerdeki toplam emek ihtiyacının yüzde 61'inin kadınlar tarafından karşılandığını göstermektedir.[6] Jain ve Chand tarafından Rajastan ve Batı Bengal'deki üçer köyde yapılan detaylı bir araştırma, 127 haneyi 12 ay boyunca incelemiş ve 19-70 yaş arasındaki kadınların çeşitli etkinliklerde erkeklerden daha uzun süre çalıştıkları gerçeğini vurgulamıştır.[7]

Kadınların, örneğin kendini idame tarımındaki emeği ve geçimleri, biyokütlenin yem, gübre, gıda ve yakıt olarak çok yönlü kullanım ve yönetimine dayalıdır. Ormandan yem toplama ise ekin üretimi için verimlilik aktarımı ile toprak ve su istikrarının yönetimi sürecinin bir parçasıdır. Kadınların bu etkinliklerde harcadıkları emek, genellikle hesaplamalara katılmaz ve tüm sektörlerde görünmez kılınır.[8]

Ekolojik ve ekonomik olarak hayati önemdeki bu bağlaşık etkinlikler göz önüne alındığında, tarımın kırsal Hindistan'daki "çalışan" kadınların başlıca uğraşı olduğu ortaya çıkmaktadır. Hindistan'daki kadınların çoğunluğu "ev hanımı" değil çiftçidir.[9]

Küçük Çiftçilerin Yerinden Edilmesi

Tarımsal ürünlerin serbest ihracat ve ithalatını teşvik eden GATT politikaları, aslında küçük çiftçilerin yerel gıda üretim kapasitelerinin yok edilmesi politikalarıdır. Bu politikalar gıdayı uluslararası ticaret alanına çekerek ev ve topluluk içinde gıda üretimini ortadan kaldırmaktadır.

"Piyasaya erişim" ve "ulusal destek" adı altında tarım anlaşmalarına dayatılan politikalar, aslında TNC'lerin küçük üreticiyi oyunun dışında bırakmasına izin veren politikalardır. "Piyasaya erişim"[10] adına, bu ülkeler hububatın serbest ithalatına izin vermeye, ithalat ve ihracat üzerindeki tüm kısıtlamaları kaldırmaya zorlanmaktadır. Dolayısıyla "piyasaya erişim", Üçüncü Dünya'nın kendini idame amaçlı gıda üretimini TNC'ler için bir "piyasa"ya dönüştürmenin aracıdır. Benzer bir şekilde ulusal destek hükümleriyle ulusal politikayı uluslararası piyasalara bağlayarak GATT, teşviklerin yoksul üreticiler ve tüketiciler yerine büyük tarımsal şirketlere verilmesini kolaylaştırmaktadır.

Dünya Bankası/IMF yapısal uyumları ile hükümetin ulusal desteğini azaltmaya ve buğday ithal etmeye zorlandığı Hindistan'da bu durum yaşanmıştır. 1992 yılında, yapısal uyumlar nedeniyle buğdayın piyasa fiyatıyla devletin alım fiyatı arasında 80 Rupi fark oluşmuştur. Ülkede yeterince buğday üretilmiş fakat yapısal uyum ile çarpıtılan hükümet politikası bunun alımını yapamamıştır. Dünya Bankası'nın hububatta ithalat serbestleşmesi baskısı altında bu yapay kıtlıktan faydalanan Hindistan hükümeti, 1992 yılında 4800 crore Rupi (1 crore=yüz milyon) nakit ödeyerek 2,5 milyon ton buğday satın almıştır.

Yapısal uyum programı, kamuya dağıtmak için ucuz gıda sağlayan gıda sübvansiyonlarının kaldırılmasını gerektirmiş, bu arada Banka tarımsal ithalatın serbestleşmesini tavsiye etmiştir. Sonuç gıda sübvansiyonlarının kaldırılması değil başka şekilde bölüşülmesi olmuştur. Sübvanse edilenler artık Hindistan'ın yoksulları değil ABD'deki güçlü ulusötesi şirketlerdir.

1991'de Hindistan 178 crore Rupi karşılığında 672 bin ton buğday ihraç etmiştir. Fakat ithalatın serbestleşmesi ve yapısal uyumların baskısı altında, 1992'de 2,5 milyon ton buğday ithal edilmiştir. Bu buğdayın

bir milyon tonu, ihracatçılarına ton başına 30 dolar sübvansiyon veren ABD'den gelmiştir. ABD'nin sübvansiyonuna rağmen, ithal edilen buğdayın ulaşım ve nakliye dâhil maliyeti hükümetin Hintli çiftçilere vermiş olacağı sübvansiyondan daha fazla olmuştur. Sübvansiyonlar bir kental (100 kg) buğday başına 260 Rupi iken Kuzey Amerika'dan ithal edilen buğday kental başına 560 Rupiye mal olmuştur. Dolayısıyla Hindistan Çiftçi Hareketi buğday ithali ve çokuluslu şirketlerin sübvanse edilmesi (böylece piyasadan döviz çekilmesi ve borcun artırılması) yerine hükümetin ulusal destek fiyatlarını artırmasını talep etmiştir.

Ne gübre serbestisi ne de ithalatın serbestleşmesi Hindistan'ın devlet bütçesi üzerindeki yükünü hafifletmemiştir. Yapısal uyum programı sayesinde kamu harcamaları ve döviz giderinin azalması beklenirken bunların ikisi de artmıştır. Amacın ekonomide istikrar sağlanması değil istikrarın bozulması, Hindistan'a Dünya Bankası ve TNC'lere daha da fazla bağımlı olmak dışında bir şans bırakılmaması olduğu görülmektedir. ABD'nin eski Tarım Bakanlarından birine göre "gelişmekte olan ülkelerin kendi kendilerini doyurması mazide kalmış bir tarih yanılgısıdır. Bu ülkelerin çoğu zaman daha uygun maliyetle elde edilebilen ABD menşeli tarımsal ürünleri kullanmaları gıda güvenlikleri için daha faydalıdır," denmiştir.

Fakat ABD menşeli hububat, daha düşük maliyetle daha verimli bir şekilde üretildiği için değil yüksek üretim maliyetine rağmen ABD'li şirketler ve ABD hükümeti sübvansiyon ve sabit fiyat uygulayabildiği için daha ucuzdur.

Reagan'ın tarım politikasının sözcülerinden olan Senatör Rudy Boschwitz, *Time* dergisine yazdığı bir mektupta, ABD tarım politikasının Üçüncü Dünya'daki gıda ihracatçılarını iflas ettirmek amacında olduğunu açıkça ifade etmiştir. Kendi sözleriyle: "Bu ülkeleri caydırmak için

fiyatlarımızı hemen düşürmezsek dünya çapındaki rekabet gücümüz azalmaya devam edecek ve bu gücü yeniden kazanmamız zor olacaktır. Bu caydırma tarım politikamızın birincil hedefi olmalıdır."[11]

ABD'de gıda fiyatlarının düşürülmesi, tam da Dünya Bankası, IMF ve GATT'ın öne sürdükleri koşullarla, Üçüncü Dünya ülkelerinde kaldırılmasını istedikleri sübvansiyonlar gibi önlemlerle mümkün olmuştur. Dolayısıyla 1986'da ABD, mısır ve buğday ihracatını sübvanse etmek için neredeyse 10 milyar dolar harcamış ve bu ürünler karşılığında sadece 4,2 milyar dolar kazanmıştır. Dünya Bankası, Üçüncü Dünya ülkelerindeki kamusal gıda dağıtım sistemlerini ve gıda sübvansiyonlarını ortadan kaldırmak için maliyet etkinliği savını kullanırken, ABD tamamen sübvansiyonlara dayalı ve maliyet etkinliği olmayan programlar aracılığıyla gıdada tekelleşmektedir.

ABD bu yolla, dünya çapında pirinç fiyatlarını yüz libre için yaklaşık sekiz dolardan dört doların altına, üretim maliyetlerini düşürerek değil yüz libre için 17 dolar ihracat sübvansiyonu sağlayarak düşürmüştür. Tamamen yapay olarak yaratılan bu fiyat, Üçüncü Dünya'daki üretim maliyetinin ton başına yaklaşık 80 dolar ve ABD'deki üretim maliyetinin yaklaşık 140 dolar altındadır.[12]

Sonuç Üçüncü Dünya çiftçilerinin ve Üçüncü Dünya ekonomilerinin can damarına açıkça saldırıdır. ABD'nin benimsediği tarım politikası ile dünya pirinç fiyatlarında yarattığı yüzde 50 düşüş dört milyon Taylandlı pirinç çiftçisini o kadar ciddi bir düzeyde etkilemiştir ki çiftçiler Bangkok'daki ABD Büyükelçiliği önünde ABD Çiftlik Yasası'nı protesto etmek zorunda kalmıştır.

Sübvansiyonlu artı ürün ucuzluğu gıda TNC'lerine pazar kazandırırken Üçüncü Dünya köylülerine açlık getirmiştir. ABD ve AT ellerindeki buğday fazlasını ton başına 60 dolar gibi düşük fiyatlarla 1986

yılında Mali ve Burkina Faso gibi Batı Afrika ülkelerine satmıştır. Bu fiyat, yerelde üretilen sorgum gibi hububatlar için bu miktarın üretim, ulaşım ve pazarlama maliyetinden yaklaşık üçte bir oranında daha düşüktür. Bu durum dolaylı ve dolaysız sübvansiyonlar ve ihracat fiyatları aracılığıyla sağlanmıştır.[13] Üçüncü Dünya köylüleri sübvanse edilen TNC'lerle rekabet etmek zorunda kalmış, ucuz ithal ürünler temel gıdaların fiyatını düşürdükçe onlar daha az kazanmaya başlamış ve sonuçta kazançları kendini idame düzeyinin altına düştüğünde, tarımsal faaliyetleri terk etmek bir zorunluluk olmuştur.

İthal gıdalar Dünya Bankası'nın yapısal uyum programları ile Kosta Rika'ya da dayatılmış, ithalatta yılda yüzde 10 artış ve temel gıdaların yerel üretiminde de ciddi bir düşüş sağlanmıştır. Filipinler'de yaşananlar da benzerdir: 1980'lerin ortalarında neredeyse kendine yeterli bir ülke iken 1990 yılına gelindiğinde Filipinler yılda 600 bin ton civarı, yani ulusal tüketimin yaklaşık yüzde 16'sı kadar pirinç ithal eder duruma gelmiştir.[14]

Küçük çiftçilerin yerinden edilmesi GATT'ın bilinçli olarak uyguladığı bir politikadır. Taslak sözleşmede "üretici emekliliği" ve "kaynak emekliliği" için "yapısal uyum" hükümleri bulunmakta, bunlar aslında çiftçilerin ve onlara ait kaynakların fazlalık ürün olarak görülmesi gerektiğini ve hayvanlar dâhil olmak üzere "arazi ve diğer kaynakları pazarlanabilir tarımsal üretimden dışlamak için tasarlanmış programlar" aracılığıyla bunlardan kurtulunması gerektiğini ifade etmenin dolambaçlı yoludur.[15] Buna hayvanların müsrif bir şekilde kesilmesi gibi şiddet içeren mekanizmalar da dâhildir.

Yani TNC'lerin ileri sürdüğü tarımsal üretim modelleri, küçük çiftçilerin yerinden edilmelerini ve "fazlalık" nüfus olarak muamele görmelerini gerektirmektedir. Kendileri için üretim yapan köylüler tehdit

altındadır çünkü Dünya Bankası'nın dünya çapında yürürlüğe koyduğu yapısal uyum kredileri, küçük çiftçileri arazilerini ipotek etmek ve sonuçta da buraları terk etmek zorunda bırakan süreçleri desteklemiştir. Ayrıca kemer sıkma önlemleri ve bankacılık sektörünün serbestleşmesi küçük çiftçilere sağlanan tarımsal kredilerin kısılmasına ve tarım girdileri ile ulaşım maliyetlerinin artmasına yol açmıştır. Bankaların özelleştirilmesi ve tarımsal şirketlerin gelişmesi çiftçilerin en önemli varlığı olan toprağın, tarım şirketleri ve bankaların eline geçmesi anlamına da gelmiştir. Bu süreç çiftçi borçlarının 1970'lerin başında 120 milyar dolarken 1980'lerin başında 225 milyar dolara ulaştığı ABD'de halihazırda yaşanmıştır. Küçük çiftçiler topraklarından atıldıkları için çiftçi nüfusu 1950 ile 1960 yılları arasında yüzde 30, 1960 ile 1970 arasında ise yüzde 26 oranında düşmüştür. 1981 yılından bu yana 600 bin küçük çiftçi topraklarından atılmıştır.[16] IMF/Dünya Bankası/GATT reçeteleri şimdi bu politikaları Hint tarımına uygulamayı amaçlamaktadır. Hintli çiftçilerin yüzde 50'sinin önümüzdeki yıllar içinde topraklarından uzaklaştırılmasının sonuçlarını hayal edebiliyor musunuz? Bu insanların sanayi sektöründe iş aramalarını salık vermek de imkânsızdır; çünkü orada da bir "çıkış" politikası söz konusudur.

Kadınların ve diğer küçük köylülerin tarımsal üretimden uzaklaştırılması gıda tüketiminde de ciddi bir etki yaratacaktır çünkü köylülerin gıdaya erişimi, üretimine de katılım aracılığıyla olmaktadır. TNC'ler sübvansiyonlu fazlalık ürünlerini Üçüncü Dünya'ya boşaltırken köylüler tarımsal üretimden açlığa doğru sürülmektedir.

Sözde serbestleşmenin gıda tüketimi üzerindeki etkisi hakkında muhafazakâr bir değerlendirmeye göre 2000 yılına gelindiğinde Hindistan'daki aç insan sayısı, tarımda serbest ticarete geçilmemiş olsaydı olacağından yüzde 5,6 oranında daha fazla olacaktır. Serbest ticaret, in-

sanların tarımsal ürün tüketiminde yüzde 26,2 düşüşe sebep olacaktır.[17] Yani serbest ticaretin büyümesi açlığın büyümesi demektir.

TNC'lerin kârı, insanların gıda ihtiyaçlarının karşılanması pahasına büyümektedir. Kadınlar gıda üretimi ve tedarikinden sorumlu oldukları için gıdaya erişimin azalması onları doğrudan etkileyecektir. Yani gıda üzerindeki kontrol gittikçe Üçüncü Dünya kadınlarının elinden alınıp Kuzeyli TNC'lerin eline verilmektedir. Piyasaların, ticaretin ve gücün TNC'lerin elinde yoğunlaşması Üçüncü Dünya'daki küçük çiftçilerin rekabetini imkânsız hale getirmektedir. ABD'nin hububat ihracatı dünya tarımsal ticaretinin yüzde 76'sını teşkil etmektedir. 1921'de ABD'nin buğday ihracatının yüzde 85'ini 36 şirket yapmaktadır. 1970'lerin sonuna gelindiğinde ise sadece altı şirket; Cargill, Continental Grain, Luis Dreyfus, Bunge, Andre & Co ve Mitsui/Cook, ABD'deki tüm buğdayın yüzde 85'ini, mısırın yüzde 95'ini, sorgumun yüzde 80'ini ihraç etmektedir. Bu şirketler AT'nin buğday ve mısır ticaretinin yüzde 90'ını, Avustralya'nın sorgum ihracatının da yüzde 90'ını ellerinde tutmaktadır. Bunlar arasından ABD'deki en büyük özel şirket olan Cargill ile üçüncü büyük Continental Grain, piyasanın yüzde 25'inin kontrol etmektedir.[18]

Şirket çıkarları zarar gördüğünde ABD hükümeti siyasi olarak misilleme yapmıştır. Ülke gıda politikası egemenliğinin geliştirilmesine yönelik Uruguay Raund'unda* ortaya çıkan tehdit, Sahra altının eskiden en büyük buğday ithalatçısı olan Nijerya vakasıyla güçlenmiştir. 1988'de Nijerya hükümeti buğday ithalatını yasaklamıştır; çünkü buğday ithalatı ulusal gıda fiyatlarını ve *cassava*, *yam* ve darı gibi yerel temel gıdaların üretimini düşürmüştür. Önceleri Nijerya'nın başlıca buğday sağlayıcısı olan Cargill Corporation'ın buğday kampanyası

* GATT Genel Müdürü Arthur Dunkel tarafından hazırlanan anlaşma taslağı (ç.n.)

Nijerya'yı tekstil ürünlerine yönelik ticari yaptırımla tehdit etmiştir. Ayrıca ABD, buğdayının serbest piyasa erişimini yeniden sağlama talebine yönelik olarak, tarımsal ticaret serbestisi üzerine bir GATT mutabakatının uygulanacağı yönünde ihtar etmiştir. GATT'ın çapraz misilleme hükümleri böyle durumlarda tarafları yola getirmek için tasarlanmıştır. Bu serbestisinin Nijeryalı çiftçileri kendi temel gıdalarını üretme serbestisinden mahrum bırakacak olması, Cargill ya da ABD'nin pek de umurunda değildir.[19] Hindistan'daki son dönem buğday ithalatı da benzer bir savunmasızlığa yol açmıştır. Ucuz ithal ürünler çiftçileri tarımsal üretimden dışarı itmekle kalmayacak, gıda yerelde üretilmeyip ithal edildiği için Hindistan'ın dış borçlarını ve ödeme bilançosunu da artırtacaktır. Hükümet ile şirketler arasındaki sıkı fıkı ilişkiler düşünüldüğünde GATT platformlarında yorumlandığı şekliyle "serbest ticaret"in TNC'lerin fiyatları düzenlemesine izin vermesi şaşırtıcı değildir ve şirketler için "serbest ticaret"in Üçüncü Dünya hükümetleri ve halklarının özgürlüğünü, özerkliğini reddetmeye dayalı olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır.

Fiyatlarla oynamanın yanı sıra, TNC'ler gıda güvenlik standartlarıyla oynayarak da ithalat ve ihracatı kontrol eder. Dunkel anlaşma taslağı hıfzıssıhha ve bitki sağlığı önlemlerinin ticaret üzerindeki olumsuz etkileri en aza indirilecek şekilde "uyumlandırılacağını" açıkça ifade etmektedir. Taslakta standartların Codex Alimentarius, Dupont, Chevron, Monsanto, Merck, American Gnaund, Mitsubishi ve Shell gibi uluslararası kuruluşlar ya da Codex'in TNC'lerin etkisi altındaki müşteşarları tarafından belirleneceğini de ifade edilmektedir. Ayrıca, yine taslağa göre, "sözleşme tarafları bilimsel ilkelere dayalı hıfzıssıhha ve bitki sağlığı önlemlerinin eldeki bilimsel veriler karşısında göz ardı edilmesini taahhüt etmelidir." Bu ilkeler bir araya geldiklerinde GATT'ın ithalat

ve ihracatı TNC'lerin çıkarına göre düzenleyecek standartlar uygulayabilmesi anlamında gelir. TNC'lerin çıkarlarına göre biçilmiş bu ölçütlerle TNC'ler tarafından piyasaya sürülen genetiği değiştirilmiş organizmalar "güvenli" olarak görülürken Üçüncü Dünya'dan ihraç edilen organik gıdaların "güvenli olmadığı" kabul edilebilmektedir.[20]

Ulusal düzeyde tarım üzerindeki devlet denetimlerinin GATT aracılığıyla kaldırılması, Üçüncü Dünya çiftçilerinin denetimsizliği anlamına gelmez. Fakat Üçüncü Dünya hükümetleri tarafından denetlenmek yerine, bu çiftçilerin kaderi TNC'lerin hizmetindeki uluslararası bürokrasilerin (IMF, Dünya Bankası ve MTO) elindedir. Bu, çiftçiler için herhangi bir özgürlük sağlamazken, yeni ve hesap verebilirliği daha az olan denetim ve düzenlemeler anlamına gelmektedir. Küçük çiftçi düzeyinde serbestleşme ancak devletten serbestleşmek ve ulusötesi şirketler sektörünün denetimine tabi olmak anlamına gelebilir.

Fikri Mülkiyet Hakları ve Tohumların Mülkiyeti

Fikri Mülkiyet Hakları (IPR) GATT sözleşmesinde yer alan ve gücü, kontrolü ve bilgiyi kırsaldaki kadınların elinden alacak olan bir diğer araçtır. GATT ve diğer uluslararası platformlardaki IPRs, tohumu köylü kadınların himayesinden almayı ve TNC'lerin malı yapmayı amaçlamaktadır. IPRs'e "ticaretle bağlantılı" olanları ekleyerek, yani TRIPs aracılığıyla, GATT genetik kaynakların ve yaşam biçimlerinin mülkiyetinin uluslararası ticaret gündemine girmesini sağlamıştır.

Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları (TRIPs) kavramsal düzeyde, tanım gereği ulusötesi şirketlerin lehine ve genel olarak vatandaşların, özellikle de Üçüncü Dünya köylülerinin ve orman halklarının aleyhine çalışan kısıtlayıcı haklardır. Dünyanın dört bir yanında halklar yenilikler yapar ve yaratır. Hatta en yoksulların en yenilikçi kesim ol-

maları gerekir; çünkü hayatta kalmaları her gün tehdit altındadır ve hayatta kalma araçlarını kendilerinin yaratmaları şarttır. Kadınlar tohumların ve genetik kaynakların hem koruyucuları hem de yenilikçileridir.

Ticaret pazarlıklarında fikri mülkiyet haklarının mülkiyetine getirilen sınırlamalar, birkaç düzeyde işler. Birinci düzey, müşterek haklardan özel haklara kaymadır: TRIPs anlaşmasının giriş bölümünde fikri mülkiyet haklarının sadece özel haklar olarak tanındığı belirtilmiştir. Yani "fikri müşterekte", köylerde çiftçiler, ormanlarda kabile halkları, hatta üniversitelerde bilim insanları tarafından ortaklaşa geliştirilen bilgi, fikir ve yenilikleri dışlamaktadır. Dolayısıyla TRIPs, fikri müşterekleri özelleştirme, sivil toplumu fikirsellikten uzaklaştırma ve böylece zihnin bir şirket tekeli haline gelmesini sağlamanın mekanizmasıdır.

İkinci kısıtlama, fikri mülkiyet haklarının toplumsal ihtiyaçları karşıladığında değil sadece bilgi ve yenilikçiliğin kâr getirdiği durumlarda tanınmasıdır. Madde 27.1'e[21] göre IPR olarak tanınmak için bir yeniliğin endüstriyel uygulamasının mümkün olması gerekmektedir. Yaratıcılık ancak kâr ve sermaye birikimi amacıyla kullanıldığında faydalıdır. Şirketlerin kontrolü ve küçük ölçekli kayıt dışı üretimin "endüstri dışı bırakılması" ile toplumsal fayda göz ardı edilmektedir.

IPR'ın en önemli kısıtlaması ise "ticaretle bağlantılı" ibaresinin eklenmesiyle elde edilmiştir. Kadınların yaptığı çoğu yenilik uluslararası ticaret değil ev içi, yerel ve kamusal kullanım amaçlıdır. MNC'ler* ise sadece küresel piyasalarda ve uluslararası ticarette paylarını artırmak amacıyla yenilik yapar. TRIPs ve GATT, tüm dünya vatandaşları ve küçük üreticiler pahasına, sadece MNC'lerin üretim, dağıtım ve kârı tekelleştirme hakkını korurlar.

---

* Çokuluslu şirketler (ç.n.)

Patentlenebilir şeyler hakkındaki Madde 27, kamu yararı gerekçesiyle verilen ulusal kararların geçersiz kılınacağının en açık göstergesidir. Madde 27(1)'de "patentler tüm teknoloji alanlarında, ürün ya da süreç olsun, yeni olan, özgün bir adım gerektiren ve endüstriyel uygulaması olan tüm icatlar için verilebilecektir" denmektedir. Bu hüküm ulusal patent yasalarında yer alan, kamu yararı ve ulusal çıkarları koruyan istisnaları geçersiz kılmaktadır. Örneğin 1970 tarihli Hindistan Patent Yasası'nda, tarım ve bahçecilik yöntemleri patentlenemez sayılarak istisna tutulmuştur. TRIPs metninde ise bunlar pantentlenebilirdir. Hindistan Patent Yasası gereğince gıda, ilaç ve kimyasal ürünler için sadece işleme pantenti verilebilirken MTO'ya göre Üçüncü Dünya ülkelerinde bu alanda da ürün patentleri verilmesi gerekecektir. Madde 27'de patentlenebilirlik kapsamının ve patent konularının metnin imzalanmasını takiben dört yıl içinde gözden geçirilmesi istenmektedir. Fakat demokratik bir yapının olmadığı bir MTO içinde böyle bir gözden geçirme sadece MNC'ler tarafından, kendi tekellerinin etki alanını genişletmek için kullanılacaktır. Yaşam üzerindeki patentlere karşı küresel hareket GATT'daki TRIPs'i reddetmiş, Sürdürülebilir Tarım Hareketleri ve biyoçeşitlilik koruma hareketleri patent rejimlerinin evrenselleşmesi konusunda kaygılarını dile getirmiştir. Madde 27(3) "taraflar ya patent ya etkili bir özgün sistem ya da bunların bir kombinasyonu ile bitki çeşitlerinin korunmasını sağlamalıdır" denmektedir.[22]

Bu yaptırımın etkisi altında çiftçilerin kendi tohumlarını saklamalarına izin verilmeyecektir. Bitkilerin Yeni Çeşitlerinin Korunması Birliği Uluslararası Konvansiyonu (UPOV) çiftçilerin tohum saklama haklarını korumaya almışsa da, Mart 1991'de yapılan değişiklikle bu hüküm çıkarılmıştır. UPOV'deki (ve TRIPs'teki) yeni hüküm çiftçilerin kendi tohumlarını saklamaları durumunda telif ödemeye zorlanmaları

için kullanılabilecektir. MTO kapsamında kurgulanan güçlendirilmiş fikri mülkiyet hakları rejimi ile yoksullardan alınan telif ücretleri şeklinde zengin ülkelere fon aktarımı, Üçüncü Dünya'nın mevcut borç krizini on katına çıkartacaktır. Bitki çeşitliliğinin büyük oranda Üçüncü Dünya kaynaklı olduğu ve bugün endüstrileşmiş dünyanın kontrolünde olan tohum ve bitki materyalinin zamanında kendilerinden bedava alındıkları çiftçilere patentli malzeme olarak satılmaya çalışıldığı düşünüldüğünde, bu durum ironiktir. Sonuçta tohum şirketleri tekelleşmiş kâr elde edecek, Üçüncü Dünya çiftçilerinin dehasının ödüllendirilmesi yerine bu insanlar kendi tohumlarını saklamak ve kullanmaktan men edileceklerdir.

Tohum ve bitkisel materyal alanında IPR'ların tanımlanması zaten kolay değildir çünkü çokuluslu şirketler tarafından patent almak için kullanılan genetik kaynaklar Üçüncü Dünya çiftçilerinin, özellikle de kadınların, yüzlerce yıllık yenilikçilik ve seçimlerinin ürünüdür. BM Gıda ve Tarım Örgütü FAO bu katkıları "Çiftçi Katkıları" olarak tanımıştır. 1992 Dünya Zirvesi'nde imzalanan Biyoçeşitlilik Konvansiyonu da bunları tanımış ve IPR'ların biyoçeşitliliğin korunması amaçlarına tabi kılınması gerektiğini kabul etmiştir.

TRIPs metni ise sadece MNC haklarını tanıma yönünde yanlı olduğundan, diğer uluslararası platformlarda varılan bu anlaşmalara karşı gelir. Çiftçiler ve Üçüncü Dünya vatandaşları üzerindeki olumsuz etkiler, patentlerin işleyişi ve koşullarının genişletilmesi ve ispat yükümlülüğünün tersine çevrilmesi nedeniyle artacaktır. Taslağın 34'üncü maddesi, süreç patentleri alanında ispat yükümlülüğünü tersine çevirir. Normal hukukta zanlı, suçu ispat edilene dek masumdur. MTO rejiminin düzenlemesinde ise zanlı masumiyetini kanıtlamakla yükümlüdür ve kanıtlayamazsa patent sahibinin hakkını ihlal etmekten suçlu kabul edilir.[23]

Tarım alanında bu uygulama saçma ve oldukça adaletsiz sonuçlar doğurur. MNC'ler bitki çeşitleri üzerinde sahip oldukları geniş patentlerle özellik ve karakterlerin mülkiyetini edinmektedir. İspat yükümlülüğü hükümlerinin tersine çevrilmesi ile tohumlarda belli bir özelliğin oluşmasına katkıda bulunmuş olan çiftçilerin, şirketlerce patent ihlali ile suçlanmaları mümkündür. TRIPs'te bu tür durumlarda çiftçiyi koruyan hiçbir hüküm yoktur.

Bu durum MTO'nun kurumsallaştıracağı çapraz misilleme olasılıkları ile bir araya geldiğinde, MNC'ler tüm tarım ve üretim faaliyetlerini kendi tekellerinde toplamak için güçlü bir araca sahip olacaktır. Bu ekonominin böyle topyekûn tekelleşmesi TRIPs konseyleri ile MTO'ların kurulmasının esas amacıdır.

Üçüncü Dünya ısrarlı bir şekilde IPR'ların uluslararası ticaret pazarlıklarında yeri olmadığını, dahası IPR'ların tarıma, özelde biyoçeşitlilik ve biyoteknolojiye uygulanmasının çok tartışmalı bir konu olduğunu savunmuştur. Bunlar halk sağlığını ve çevresel hakları korumak için demokratik olarak evrilmesi ve çözülmesi gereken tartışmalardır. IPR'lar konusu çözülmeden MTO kurmak vatandaşların değil sadece MNC'lerin hakları olduğu anlamına gelir. Bu rejim serbest ticarete değil şirketlerin kısıtlayıcı ticari uygulamalara girme özgürlüğüne dayalıdır ve baskıya ve hesap verilebilir olmayan güce dayalı bir küresel hâkimiyet ekonomisinin senaryosunu yazar.

Tohumlar bu çatışmanın merkezinde olacaktır. Tarımsal kimyasallar ve işlemlerle ilişkilendirilmiş patentli tohum çeşitleri yeni bağımlılıkların yaratılması için merkezi önemdedir. Yeni Tohum Politikası çokuluslu şirketlerin tohum sektörüne girişine çoktan izin vermiştir ve GATT'taki Ticaretle Bağlantılı Yatırım Önlemleri (TRIMs) bu yatırımları daha da serbestleştirecektir. Daha önce de belirttiğimiz gibi,

bu yolla TNC'ler çiftçilerin tohumlarını alacak, işleyecek ve patentli çeşitler diye tekrar onlara satacaktır.

Hindistan'da, ilaç devi Sandoz (Hindistan), çokuluslu bir firmasının şubesi haline gelen ABD'li Northup King ve Hollandalı sebzecilik kralı Zaaduine ile bir sözleşme imzalamıştır. ITC şirketi Avustralyalı Continental Seeds firmasının yan kuruluşu olan Pacific Seeds ile birleşmekte, ABD'li tohum devi Cargill, Gill and Company ile birleşmekte, şirketler kontrol edici çıkarlarını korumaktadır. ABD'li şirketler Seedtec International ve Dehlgien, sırasıyla Maharashtra Hybrid ve Nartyh Seed Company ile sözleşme imzalamıştır. Pioneer Hibred Hindistan'da Pioneeer Seed Company adında bir yan kuruluş kurmuştur. Bunlar dışında Hindustan Lever, Belçikalı bir firmayla pazarlık yapmakta, Hoechst ve Ciba-Geigy'nin başka birleşmelere yöneldiği bildirilmektedir.[24]

Genetik kaynaklar üzerinde kontrolün kaybedilmesine ek olarak, şimdi bir de toprağın mülkiyeti üzerindeki kontrolün kaybedilmesi söz konusudur. Bankalar özelleştirilir ve sözleşmeli tarım sistemine geçilirken çiftçiler, topraklarını kaybetme riski altındadır. Toprak, su ve genetik kaynak haklarının korunması çiftçilerin özgürlüğü için hayati önemdedir. Fakat GATT yasal korumayı sadece şirketlerin çıkarları ve TNC'lerin özgürlükleri açısından tanımlamaktadır. Sürdürülebilirlik ve adalet yönünden bakıldığında kimin haklarının korunması gerekir? Çiftçiler ve çevre hareketleri küresel kâr amacıyla küresel çıkarların doğal kaynaklar üzerindeki artan hâkimiyetini ele almaya başlarken bu soru öne çıkacaktır.

Doğal kaynakların yerel kontrolü, çiftçilerin özgürlüğünün temel ön koşullarındandır. Fakat gördüğümüz gibi doğal kaynakların kontrolünün çiftçiler ve Üçüncü Dünya hükümetlerinden küresel kuruluşlara geçişini gerektiren serbest ticaretin çok ciddi çevresel etkileri vardır.

Şirketler toprağı, suyu ve genetik kaynakları, yenilenebilir ve sürdürülebilir olmayan şekilde kullanır, yerel kaynakların korunmasına değil en yüksek kârı elde etmeye önem verir. Çevre yıkımını sınırlandırmayı amaçlayan yerel yasa ve düzenlemeler serbest ticaretin önünde engel olarak görülecektir. Dolayısıyla yerel toplulukların kaynakların korunması konusundaki demokratik kararları GATT tarafından göz ardı edilmektedir. Dunkel'ın hazırladığı GATT taslağı, merkezi hükümetlerin eyalet hükümetlerinin GATT kurallarına uymasını sağlamak için önlemler almalarını talep etmektedir. Bu da çiftçilerin karar verme mekanizmalarındaki etkisini iyice azaltmaktadır. Dolayısıyla çiftçi örgütleri ile eyalet meclisleri ve parlamentoları da güçsüzleşecek, tüm güç GATT ve TNC'lerin elinde toplanacaktır.

TNC'lere Karşı Kendini İdame Eden Üreticilerin Özgürlüğü

Ulusötesi şirketlerin TRIP'leri tanımlayan GATT anlaşmasında elde ettiği fikri mülkiyet hakları koruması aracılığıyla iddia ettikleri özgürlük, Avrupalı sömürgecilerin, Kolombus'un 1492'de Avrupalı olmayan halkları işgal etme ruhsatını Avrupalı adamın doğal hakkı olarak görme içtihadını oluşturmasından beri iddia ettikleri özgürlüktür. Papa'nın Avrupalı krallar ve kraliçeler aracılığıyla düzenlediği tapular ilk patentlerdir. Tüccar maceracılara verilen imtiyaz ve patentler "herhangi bir Hıristiyan prens ya da halkın sahibi olmadığı bu ücra, dinsiz ve barbar toprakları, ülkeleri ve bölgeleri keşfetme, bulma, araştırma ve görme" yetkileridir.[25] Sömürgecilerin özgürlüğü toprakta gerçekten hakkı olan halkların köleleştirilmesi ve boyunduruk altına alınması üzerine kuruluydu. Bu vahşi işgal, sömürgeleştirilen halkları doğa olarak tanımlama ve dolayısıyla bunların insanlıklarını ve özgürlüklerini inkâr etme yoluyla "doğal" görülüyordu.

Locke'un mülkiyet tezi[26] bu yağma ve talan sürecinin aynısını, Avrupa'daki çitleme hareketi sırasında fiilen meşrulaştırmıştır. Locke, kapitalizmin çalma özgürlüğü üzerine kendini inşa etme özgürlüğünü açıkça ifade etmektedir. Mülkiyetin, kaynakların emek ile birleştirilerek doğadan alınmasıyla yaratıldığını söylemektedir. Fakat bu "emek" fiziksel emek değil sermaye kontrolünde görüldüğü gibi "ruhani" biçimdeki emektir. Locke'a göre ancak sermaye doğaya değer katabilir ve dolayısıyla ancak sermayeye sahip olanlar doğal kaynaklara sahip olma doğal hakkına sahiptir. Bu hak, daha önce kazanılmış hakları olan ötekilerin müşterek haklarını geçersiz kılar. Sermaye burada bir özgürlük kaynağı olarak tanımlanmıştır; fakat bu özgürlük sermayenin kendisine ait olduğunu iddia ettiği toprak, orman, nehirler ve biyoçeşitliliğin özgürlüğünün reddine dayalıdır. Müştereklerin özelleştirilmesi sayesinde elde edilen mülkiyet özgürlükle eş tutulduğu için, müşterekler üzerinde hak iddia eden iştirakçilerin* sermaye sahibinin özgürlüğünü elinden aldığı kabul edilir. Dolayısıyla kaynaklara erişimlerinin ve haklarının iadesini talep eden köylüler ve kabile halkları hırsız olarak görülür.

IPR'lar çerçevesinde Locke'un mülkiyet kavramı Kartezyen bilgi kavramıyla buluşur ve kapitalist ataerkinin gözünde "doğal" olan sapkın bir dünyaya şekil verir. Bilim devrimi sırasında Descartes zihin ile bedenin tamamen ayrı kabul edildiği ve sadece Avrupalı erkek zihninin fikri olarak bedeni aşma yetisine sahip olduğunun düşünüldüğü yeni bir fikri dünya düzeni kurgulamıştır. İnsan emeğinin tamamı, ne kadar basit olursa olsun belli bir "kafa ve el" birliği gerektirmesine rağmen, zihinsel ve fiziksel emek "birbiriyle ilgisiz" olarak nitelenmiştir. Fakat kapitalist ataerki "baş"ı, zihni, kadınlara ve Üçüncü Dünya halklarına layık görmemiştir. IPR'ların tarım alanında uygulanması, binlerce yıldır

* *Commoners*, müştereklerin (commons) sahipleri, halk tabakası (ç.n.)

tohum saklayan ve kullanan Üçüncü Dünya köylüleri, kadınları ve erkeklerinin fikri yaratıcılığı ve katkılarının tamamen inkâr edilmesidir.

İnsanlığın sadece bir sınıfının zihne sahip olduğunu varsayan bir dünya görüşü, bu sınıfın tüm zihinsel emek ürünlerinin, bunu başkalarından, Üçüncü Dünya'dan gasp etmiş olmalarına rağmen, kendi özel mülkleri olduğunu iddia etmesine yol açar. Fikri mülkiyet hakları ve yaşam üzerindeki patentler kapitalist ataerkinin canlı ve bedava olan her şeyi kontrolü altına alma güdüsünün tezahürüdür.

GATT, kapitalist ataerkide ekonomik güce sahip erkeğin yaşama sınırsız bir şekilde sahip olma, onu kontrol etme ve yok etme hakkı olarak görülen özgürlük kavramının "serbest ticaret" olarak adlandırıldığı platformdur. Fakat, Üçüncü Dünya ve kadınlar için özgürlüğün başka anlamları vardır. Uluslararası ticaretin gerçeklikten uzak olduğu anlaşılan dünyasında bu farklı anlamlar, bir yarışma ve çatışma konusudur. Gıda ve tarımda serbest ticaret günümüzde insanlığın en temel etik ve ekonomik meselelerinin odağındadır. İşte Üçüncü Dünya kadınlarının eşsiz bir katkı yapabileceği yer burasıdır; çünkü onların günlük yaşamları modern kapitalist ataerkinin dayalı olduğu üç sömürü biçimini de barındırmaktadır: Doğanın sömürüsü, kadınların sömürüsü ve Üçüncü Dünya'nın sömürüsü.

Notlar

1. National Sample Survey, 38th Round, Report No 341.
2. Fernandes, Walter ve Geeta Menon, "Tribal Women and the Forest Economy," Indian Social Institute, Yeni Delhi, 1987.
3. Singh, Vir, "Hills of Hardship," *The Hindustan Times Weekly*, 18 Ocak 1987.
4. Saradamoni, K.," Labour, Land and Rice Production: Women's Involvement in their States," *Economic and Political Weekly*, 22(17) 1987.

5. Mencher, Joan, "Women's Work and Poverty: Women's Contribution to Household Maintanence in Two Regions of South India," Droyer, D ve J. Bruce (ed.) *A Home Divided: Women and Income Control in the Third World*, Stanford University Press, Stanford, 1987.
6. Bhati, J. B. ve D. V. Singh, "Women's Contribution to Agricultural Economy in Hill Regions of North West India," *Economic and Political Weekly*, Cilt 22, Sayı 17, 1987.
7. Jain, Devaki ve Malini Chand Seth, "Domestic Work: Its Implication for Enumeration of Workers," Saradamoni (ed.) *Women, Work and Society*, Indian Statistical Institute, Delhi, 1985.
8. Shiva, Vandana, *Staying Alive: Women, Ecology and Survival*, Kali, Yeni Delhi, 1988 ve Zed Books, 1990, Londra.
9. Shiva, Vandana, "Women's Knowledge and Work in Mountain Agriculture," sunum, Conference on Women in Mountain Development, ICIMOD, Kathmandu, 1988.
10. GATT NihaiAnlaşma Taslağı, GATT Secreteriat, Cenova, Aralık 1991.
11. Shiva, Vandana, "Structural Reforms and Agriculture," *Observer*, Kasım 1992.
12. Ritchie, Mark ve Kevin Ristau, "Crisis by Design: A Brief Review of U.S. Farm Policy," League of Rural Voters Education Project, Minneapolis, 1987.
13. Watkins, Kevin, "GATT and the Third World," *Race and Class*, "The New Conquistadors," Cilt 34, Sayı 1, Temmuz-Eylül 1992.
14. A.g.e.
15. GATT Anlaşma Taslağı
16. Ritchie, Mark ve Kevin Risau, a.g.e.
17. Frohberg, K., G. Fischer ve K. Parikh, "Would Developing Countries Benefit from Agricultural Trade Liberalization in OECD Countries," Goldin, I. ve Knudsen Odin (ed.) *Agricultural Trade Liberalisation—Implications for Developing Countries*, OECD, Paris, 1990.
18. Morgan, Dan, *Merchants of Grain*, New York, Viking, 1979.
19. Ritchie, Mark, "GATT, Agriculture and the Environment, the US Double Zero Plan," *Ecologist*, Cilt 20, Sayı 6, Kasım, Aralık 1990.
20. Lang, Tim, "Food Fit for the World? How the GATT Food Trade Talks Challenge Public Health, the Environment and the Citizen," Sustainable Agriculture, Food and the Environment (SAFE) Alliance, Londra, Mart 1992.
21. Anlaşma Taslağı, GATT.

22. A.g.e.

23. A.g.e.

24. "Seeds—A Hard Row to Hoe," *India Today*, 15 February 1989.

25. Kadir, Djelal, *Columbus and the Ends of the Earth*, University of California Press, 1992, s. 90.

26. Locke, John, Peter Caslett (ed.) *Two Treatises of Government*, Cambridge University Press, 1967.

Chipko Kadınlarının Özgürlük Anlayışı

Vandana Shiva

30 Kasım 1986'da Doon Vadisi'ndeki Nahi-Kala köyünden Chamundeyi adlı bir kadın ormanda hayvanlarına yem toplarken, bölgedeki kireçtaşı ocağına gitmek üzere tepeyi tırmanan kamyonların sesini duyar. Fakat ocağa giden yol üzerinde bölgenin ekolojisine zarar veren maden faaliyetlerini durdurmak için Thano bölgesinin köylüleri tarafından Eylül ayında kurulan bir Chipko kampı vardır. Dolayısıyla kamyonların gelmesi beklenmemektedir. Ocakta çalışan işçiler protestoculara saldırmış, barikatı dağıtmış ve kamyonları içeri sokmuştur. Chamundeyi orağını bırakıp tepeden aşağı doğru koşar ve kamyonların önüne geçip şoförlere "ancak cesedimi çiğneyip geçebilirsiniz" der. Kamyonlar kadını bir süre sürükledikten sonra durup geri döner.

1987 yılının Nisan ayında Nahi-Kala halkı protestolara devam etmektedir çünkü hükümet, ruhsatı 1982'de bitmiş olan madeni kapatma konusunda eyleme geçmekte gecikmiştir. Maden işletmesi aynı zamanda 1980 Orman Koruma Yasası'nı da ihlal etmektedir. Halkın madeni durdurmak için doğrudan eyleme geçmesi hükümetin kendi kanunlarını uygulamayı başaramamasının sonucudur. Ocağın işletmecisi ise bu sırada hukuku kendi kendine uygulamaya çalışmıştır. 20 Mart 1987'de bölgeye parayla tutulmuş 200 adam getirmiş, ellerine taşlar ve demir sopalar vererek barışçıl protestocuların üzerine salmıştır. Fakat çocuk,

kadın ve erkeklerden oluşan grup barikattan çekilmemiştir. Bu insanlar kendi kendilerinin liderleri, karar vericileri ve güç kaynaklarıdır.

Toplumsal hareketlerin dışarıdan gelen karizmatik liderlerce yaratıldığı ve yaşatıldığı efsanesi, Itwari Devi ve Chamundeyi gibi sıradan kadınların olağanüstü bir iradeyle yerel liderlik yaptıkları Nahi-Kala'daki şiddetsiz mücadeleyle çürütülmüştür. Chipko hareketinin kalıcı gücünün kaynağı onlar gibi kadınların görünmez güçleridir. Chipko hareketinin etkinliklerinin kapsamı 20 yıllık evrimi boyunca ağaçlara sarılmaktan canlı dağlara ve canlı sulara sarılmaya doğru genişlemiştir. Chipko'nun her aşaması görünmez kadınlar tarafından yaratılmıştır. 1977 yılında Advani'li Bachni Devi, Chipko'nun ekoloji sloganını ortaya atmıştır: "Bu ormanlar ne veriyor? Toprak, su ve temiz hava."

Bundan on yıl sonra, Doon Vadisi'nde, Chamundeyi'nin hareketi Chipko şairi Ghanshyam Shailani'ya yeni bir şarkı yazma ilhamı vermiştir:

"Bir hakikat mücadelesi başladı,
Sinsyaru Khala'da.
Bir haklar mücadelesi başladı,
Malkot Thano'da.
Kız kardeşim, bu bir koruma mücadelesi,
Dağlarımızı ve ormanlarımızı.
Onlar bize yaşam verir,
Canlı ağaçların yaşamını kucakla,
Ve dereleri kalbine bas,
Dağların kazılmasına diren,
Ki bu ormanlarımızı ve derelerimizi öldürür,
Bir yaşam mücadelesi başladı,
Sinsyaru Khala'da."

29 Mart'ta, bir Chipko dostları toplantısında, Chamundeyi ve Itwari Devi ile bir gün geçirip onların gizli güçlerini ve doğanın saklı güçleri hakkında bildiklerini öğrenmeye çalıştım. Deneyim alışverişimizden birkaç notu burada paylaşmak istiyorum:

Vandana: *Nahi-Kala'da kireçtaşı madenciliği ne tür zararlar verdi?*

Chamundeyi: Bundan 17 yıl önce Nahi'ye geldiğimde buralar *ringal*, *tun*, *sisyaru*, *gald*, *chir* ve *banj** ile dolu yemyeşil ormanlarla kaplıydı. Gujral'ın madeni *ringal*i, meşeyi, *sinsyaru*yu yok etti. Ormanların beslediği su kaynaklarımız da kurudu. Pınarlardan 12 tanesi kurudu. İki yıl önce Patali-ka-Dhar'dan gelip Sinsyaru Khala'ya akan dört mevsimlik Mande-ka-Chara şelalesi kurudu. Madencilik ormanlarımızı ve derelerimizi, yaşam kaynaklarımızı öldürüyor. İşte bu yüzden ormanlarımızı ve derelerimizi kurtarmak için canımızı feda etmeye hazırız.

Itwari: Sinsyaru-ka-Khala sık *sinsyaru* çalılarıyla çevrili dört mevsim akan dar bir dereydi. Bugünse geniş ve kuru bir kireçtaşı kayası yatağına dönüşmüş durumda. Madenciliğin verdiği zararlar yüzünden suyumuz, değirmenlerimiz, ormanlarımız ve çeltik tarlalarımız sele kapılıp gitti. Gujral buraya geldiğinde üstü başı yırtık pırtıktı. Ben un öğüttürmek için su değirmenine gelmiştim. Gujral da külüstür bir kamyonetle gelmişti, öğle yemeği için kuru bir ekmek ve bir baş soğanı vardı. Bugün, 26 yıl boyunca dağımızı soyup soğana çevirdikten sonra, Gujral 12 kamyonu olan ve dağımızı delmek için sürüyle adam tutabildiği gibi bize saldırmak için de bir sürü adam kiralayabilen zengin bir adam haline geldi. Bu madeni durdurmak için bu yolda yedi aydır kamp yapıyoruz ve bize zarar verme çabaları ve ölüm tehditleri gittikçe artıyor.

---

* Bazı yerel bitki türleri (ç.n.)

Önce dere yatağından kireçtaşı kayalarını almaya başladı. Ardından dağa tırmandı. On yıl boyunca akla gelebilecek en ağır madencilik işlemlerini uyguladı ve zengin ve bereketli dağımızı çöle çevirdi. Sinsyaru'nun kaynağı çöl oldu. Biz de çocuklarımızın hayatta kalabilmesi için madenin kapanması gerektiğine karar verdik.

Mahila Mandal ile birlikte madeni kapattırmak için çalışan Yuvak Mandal'ın genç oğulları, Gujral köyümüze ilk geldiğinde altı aylık ya da bir yaşındalardı. Ömürlerini Gujral'ın topraklarımıza ve kaynaklarımıza kendi malıymış gibi davranmasını izleyerek geçirdiler. Chipko protestosu çocuklar Gram Sabha topraklarında madencilik faaliyetleri için köylülere ödeme yapılmasını talep etmeye gittiklerinde başladı. Gujral onlara "Size attığım kırıntıları yiyerek büyüdünüz, benden para istemeye nasıl cüret edersiniz?" dedi. Çocuklar "Bizler ananelerimiz ve annemiz gibi olan dağların, ormanların ve derelerin verdikleriyle büyüdük ve artık bizi besleyen kaynakları yok etmene izin vermeyeceğiz. Kamyonların madene gitmesine izin vermeyeceğiz," dediler.

C: 20 Mart'ta Gujral'ın kamyonunun geldiğini gördük. Satyagraha kampındaki beş kişiyi dışarı attılar ve o sırada kadınlar kampa koştular. Kamyonları tuttuk ve "Lütfen durun bizi dinleyin," dedik. Bize saldırmak için Dehra Dun gecekondularından kadınlar tutmuşlardı. Bizi bir kenara ittiler ve içeri girdiler. Başımızda sekiz tane adam duruyordu ve "Dinleyin anneler ve kız kardeşler; altı aydır Chipko aktivistleriyle birlikte eylem yapıyorsunuz. Altı aydır size ne faydaları oldu?" dediler. Ben de "Dinleyin kardeşlerim; Gujral dağımızı 26 yıldır kazıyor. Bize ne faydası oldu? Chipko insanları sadece altı aydır bizimle, 26 yıl sonra gelip neyi yaratmamıza yardım ettiklerini görün," dedim. Gujral'ın adamları "Ne istiyorsanız söyleyin biz veririz," dediler. Biz de "Tek bir ihtiyacımız ve tek bir talebimiz var: Madenin kapanması," dedik.

Kazmayı bırakacaklarını, daha önce kazılmış şeyleri alıp gideceklerini söylediler. Onlara "Hayır o taşlar bu dağdan geldi ve onları geri koyup dağı güçlendireceğiz. Onlarla barajlar yapacağız. Ormanlarımızı ve dağımızı o kayalarla koruyacağız. Bu kayalar *Dharti Ma*'nın (Toprak Ana) etidir. Onları ait oldukları yere iade edecek ve toprak ananın yaralarını saracağız," dedik. "Taşıdığımız her kamyon taş için size bir miktar ödeme yapalım," dediler. Bizse madenin kapanmasında ısrar ettik ve bizi ayartamayacaklarını söyledik. "Ulaşım için size bir kamyon verelim, Bahuguna size böyle bir şey veremez," dediler. "Biz kendi ulaşımımızı sağlarız, ayaklarımız en güvenilir ulaşım aracımız. Sizin kamyonlarınıza ihtiyacımız yok. Sadece madenin kapanmasını istiyoruz," dedik.

V: *Bu size üçüncü saldırışları. Kasım'da (1986) ne olmuştu?*

C: Çocuklarımın karnını doyurup oğullarım Suraj Singh ve Bharat Singh ile hayvan yemi toplamaya ormana gitmiştim. Suraj Singh'i kamptaki Satyagrahis'e haber vermeye gönderdim ama çoktan saldırıya uğramış ve yoldan kaldırılmışlardı. Madene giden yolda kamyonların önüne geçtim ve "Kamyonlar ancak cesedimi çiğneyip geçebilir," dedim. Sonunda geri döndüler.

V: *Hayatta korumak istediğiniz en önemli üç şey nedir?*

C: Özgürlüğümüz, ormanlarımız ve gıdamız. Bunlar olmadan biz hiçiz, aç kalırız. Kendi gıdamızı üretirsek zengin oluruz, işadamlarından ve hükümetlerden iş istememize gerek kalmaz, kendi geçimimizi sağlarız, hatta *rajma* ve zencefil gibi satılık ürünler üretiriz. İki yüz kilo zencefil tüm ihtiyaçlarımızı görür. Ormanlar gübre ve yem kaynağı olarak çok önemlidir. Ormanlarda çalışma ve tarım yapma özgürlüğümüz çok önemlidir. Onlar madencilikten, istihdam ve zenginlik "yaratmaktan" söz ederken Gujral'ın madeni hem işimizi hem de zenginliğimizi yok ediyor.

V: *Önerdiği rüşvetler size cazip geliyor mu?*

I: Gujral, beni Chipko protestolarından alıkoysun diye, oğluma 500 bin Rupi teklif etmiş. Oğlum "Parayı her yerde bulurum ama annemin onuru ve saygınlığı köyümüzün halkından geliyor ve bunu asla feda edemeyiz," demiş.

C: Erkek kardeşime gidip "Kız kardeşini al buradan," demişler. Gujral şahsen gelip bize bir okul ve hastane yapmayı teklif etti. Ona neden bunları 26 yıldır hiç düşünmediğini sorduk. Artık çok geçti. Madeni kapatmaya ve kendimizi korumaya kararlıyız.

V: *Güç (shakti) kaynağınız nedir? Chipko'nun güçlü yönü nedir?*

I: *Shakti* bize bu ormanlardan ve çayırlardan geliyor. Onların yıldan yıla, kendi iç *shakti*leriyle büyümelerini izliyoruz ve gücümüzü oradan alıyoruz. Derelerimizin kendilerini yenilemesini izliyor ve berrak, pırıltılı sularından içiyoruz. Bu bize *shakti* veriyor. Taze süt içiyor, sadeyağ yiyor, kendi tarlalarımızdan besleniyoruz. Bunlar bizim sadece vücudumuzu beslemekle kalmayıp moral desteği de veriyor. Kendi efendimiz olduğumuzu, zenginliğimizin bizim kontrolümüzde olduğunu ve kendi üretimimiz olduğunu hissediyoruz. İşte bu yüzden ihtiyaçlarını pazardan almayıp kendisi üreten "ilkel" "geri kalmış" kadınlar Chipko'ya öncülük ediyorlar. Bizim gücümüz doğanın gücü. Gujral karşısındaki gücümüz, bu iç kaynaklardan geliyor ve onun bizi paradan gelen sahte gücüyle bastırma ve ezme girişimleriyle iyice güçleniyor. Bu madeni kapatmak, Gujral'ın temsilcisi olduğu erke meydan okumak ve karşı çıkmak için, hayatımız pahasına bile olsa barışçıl bir protestoyla kendimizi ortaya koyduk. Her engelleme girişimi bizim birlikteliğimizi daha da güçlendirdi. Çocuklarımıza taş atıp onları demir sopalarla dövdüler ama *shakti*mizi yok edemediler.

ALTINCI BÖLÜM

KENDİNİ İDAME: ÖZGÜRLÜK MÜ SERBESTLEŞME Mİ?

Tüketiciyi Özgürleştirmek*

Maria Mies

Roma Kulübü'nün *Büyümenin Sınırları*[1] çalışması ile ABD Başkanı için *Küresel 2000* Raporu'nun[2] yayınlanmasından bugüne, gezegenimizin kaynaklarının sınırlı olduğu ve ekonomide mal ve hizmetlerin, dolayısıyla parasal kazancın, sınırsız büyümesi felsefesinin eninde sonunda gezegenin ekolojik sınırlarına çarpacağı gerçeği açıkça görünür olmuştur. Ayrıca "iyi yaşama" modelinin, yani endüstrileşmiş Kuzey'in zengin ülkelerindeki yaşam standardının ya da tüketici odaklı modelin, dünyanın geri kalanına yaygınlaşamayacağı da açıktır. (Bakınız Bölüm 4.) Fakat fiilen tüm kalkınma anlayışları ve stratejileri, ulusal ve uluslararası düzeyde, ya açıkça ya da örtülü bir şekilde, bunun uzun vadede mümkün olduğu varsayımına dayalıdır. Sürdürülebilir kalkınma stratejisi bile kalıcı büyüme paradigmasını sorgulamamaktadır.

Sömürgeleştirilmiş Güney'in geçmiş ve güncel sömürüsü olmadıkça Kuzey'in zengin ülkelerindeki müsrif yaşam standartları sürdürülemez. Zengin ülkelerdeki ithal mallar için harcanan emek, vasıflı bir (erkek) Avrupalı işçinin ücreti ile ödeniyor olsaydı bunları ancak çok küçük bir azınlık satın alabilirdi. Sözde kalkınma (Vandana Shiva buna kalkınma bozukluğu diyor) daha alt bir aşamadan yukarıya doğru çıkılan evrimsel

* Önce Kadınlar ve Çocuklar Sempozyumu, Cenova, 27-30 Mayıs, 1991'de sunulan makalenin oldukça genişletilmiş halidir.

bir süreç değil bazılarının gittikçe yoksullaşması sayesinde bazılarının gittikçe zenginleştiği kutuplaştırıcı bir süreçtir. Bundan iki yüzyıl önce Batı dünyası günümüzün yoksul ülkelerinden sadece beş kat daha zengindir. 1960 yılında bu oran 20:1 ve 1983 yılında 46:1'e ulaşmıştır.[3] Sınırlı bir dünyada zengin ülkelerin sürekli artan serveti bugün sömürgeler olarak adlandırmaya devam ettiğim şeyler pahasına yaşanmaktadır: doğa, kadınlar ve (sözde) "Üçüncü Dünya" ya da "Güney"

Zengin ülkelerde yaşanan daimi ekonomik büyüme, buralardaki nüfusun tüketim desenlerine de yansımaktadır. Örneğin Batı Almanya'da, 1950 ile 1980 yılları arasında, kişisel tüketim beş kat artmış, bununla birlikte tüketimin deseni de değişmiştir. 1950 yıllarında hane giderlerinin yaklaşık yarısı gıdaya harcanmaktayken bu oran 1987'de sadece yüzde 23'tür. Hane gelirinin artık çok daha büyük bir bölümü boş zaman aktiviteleri ve lüks mallara ayrılmaktadır. Tüketim desenleri alt ve üst gelir gruplarına göre farklılık göstermekte fakat yoksul ülkelerle kıyaslandığında alt gelir grupları bile nispeten iyi durumda olup gelirlerinin yüzde 10,2'sini boş zaman aktiviteleri ve mallarına harcamaktadır.[4]

Kıt kaynakları tüketmek ve sömürgeleri sömürmek dışında, endüstriyel büyüme modeli gittikçe büyüyen çöp dağları ve zehirli çöpler de yaratmakta, ozon tabakasına zarar vermekte ve sera etkisi yaratmaktadır. Dünya nüfusunun dörtte biri dünyadaki tüm enerjinin yüzde 75'ini harcamakta, CO_2 salımlarının ise yüzde 80'ini üretmektedir.[5] Endüstriyel ve genellikle zehirli olan atıkların artışına büyümekte olan evsel atık miktarları da katılmaktadır. Örneğin Batı Almanya'da, 1971 ile 1982 yılları arasında, yıllık kişisel evsel atık miktarı kişi başına 350 kg'dan 775 kg'a çıkmıştır.[6] Bunun yarattığı sorun, endüstrileşmiş ülkelerin çöplerini atacak yerlere ihtiyaç duyması ve kaçınılmaz olarak

Güney'deki yoksul ülkeleri birer çöplük olarak, özellikle de zehirli atık depolama alanları olarak kullanmalarıdır.

Büyüme odaklı endüstrileşmiş bir dünya piyasasının sürdürülebilir ve dünya çapında yaygınlaşabilir olmadığı tartışmasızdır. Zengin ülkelerin yaşam standardının ve tüketim desenlerinin tüm dünyaya yayılması için, biri ham maddeler ve diğeri atıkları boşaltmak için olmak üzere iki tane daha dünya gezegeni gerekeceği bilinmektedir.

Endüstriyel büyüme modelinin sürmesi daha fazla ekolojik yıkım, daha fazla eşitsizlik ve daha derin yoksulluk ile sonuçlanacaktır. Bundan ilk etkilenenler ise kadınlar ve çocuklar olacaktır. Bundan kaçınmak istiyorsak ve amacımız, farklı bir anlamda, iyi niyetli bir şekilde "kadın ve çocuklar önden" demek ise, endüstriyel dünya piyasası ve kâr odaklı büyüme modelinin aşılması gerekir. Bu aşkınlık, Vandana Shiva'nın ikna edici bir şekilde gösterdiği gibi[7] yoksul ülkeler ve bölgelerdeki kadın ve çocuklar için hayat memat meselesidir. Onlar "kalkınma" ve "modernleşme"ye açıkça karşı çıkarlar çünkü bunların hayatta kalmak için ihtiyaç duydukları kaynaklara ve müştereklere, yani toprak, su, hava, ormanlar, topluluklar ve kültürlerine erişimlerini yok edeceğini bilirler.

Bölüm 4'te görüldüğü gibi Kuzey'de ve Güney'in varsıl sınıflarında yaygın olan kalkınma trenini yakalama ve tüketim kültürü modeli bu gezegende yaşayan tüm insanlara genelleşebilir değildir. Dahası, artan ekolojik felâketler ve varsıl ülkelerdeki maddiyatçı yaşamın bile zarar görmesi ihtimali göz önünde bulundurulduğunda, bu genelleşme arzu edilir de değildir. Bunun anlamı, hem ekolojik sorunları hem de Güney'de artan yoksulluk ve açlık sorununu çözmek için yeni vizyon ve yolların şart olduğudur.

Ekolojik yıkım, Güney'in artan yoksulluğu ve Kuzey'in artan zenginliği arasındaki ilişkileri ele alan en yeni analizlerde, Kuzey'in ve Gü-

ney'in varsıl sınıflarının ölçüsüz yaşam tarzlarından feragat etmeleri talebi öne çıkmaktadır. İşte bu, mevcut küresel durum düşünüldüğünde, varsıl endüstriyel uluslardaki tüm siyasetçilerin ve çoğu vatandaşın kabul etmeye yanaşmadıkları çözümdür. Örneğin Rio de Janerio'da 1992 yılında yapılan Dünya Zirvesi, Kuzeyli politikacıların Kuzey'in en fazla enerjiyi tüketen ve en fazla çevre kirliliği yaratan kesim olduğunu, buna ozon tabakasının delinmesi ve küresel ısınmanın da dâhil olduğunu gösteren analizlerden bariz sonuçları çıkarmaktan kaçındıklarını göstermiştir. Kuzey'de yaşayan insanların büyük bölümü de, kadınlar dâhil, içgörülerini eyleme çevirmeye isteksizlerdir.

Fakat özellikle Rio'daki UNCED'den sonra, gittikçe daha fazla insan sorumlulukları başkasına atmanın ve omuz silkmenin devam edemeyeceğini anlamış ve olası alternatiflere bakmaya başlamıştır.

Gönüllü Sadelik ve Tüketicinin Özgürleşmesi

Bu tüketim kültürü modelinin aşılması zengin, endüstriyel ülkelerde başlamalıdır ve bunu başarmanın olası yollarından biri zengin ülkeler ve sınıfların yaşam standartlarını gönüllü olarak düşürmeleri ve tüketim desenlerini değiştirmeleridir. Eğer sürdürülebilirlik ve kendine yeterlilik yoksul ülkelerdeki insanlar için iyi ise, herhalde zengin ülkelerdekiler için de iyidir. Çifte standart kabul edilemez. Hem Brezilyalıların kendi yağmur ormanlarını yok etmemelerini talep edip hem de endüstriyel Kuzey'de, örneğin sürekli büyüyen otomobil sektörü ve özel taşımacılık sistemleri aracılığıyla, dünyanın iklimini bozmaya devam edemeyiz.

Pek çok insan yaşam tarzlarını değiştirmeleri gerektiğini anlıyorsa da, bu değişimin sorumluluğunu genellikle siyasetçilere, hükümetlere ya da bilim insanları ve girişimcilere atar. Üretim ve hatta tüketim desenlerini değiştirecek yasalar, örneğin hız limitleri vb. olmadıkça

bireysel tüketici kendi hayatına alışılmış şekilde devam eder. Fakat demokratik toplumlarda siyasetçiler insanların bunları kabul edeceğinden emin olmadıkları sürece popüler olmayan önlemler almak istemezler. Dolayısıyla tüketici özgürlüğü hareketinin tüketiciler tarafından başlatılması gerekir. Ancak böyle bir hareket güçlenir ve yaygınlaşırsa siyasetçiler ve girişimciler bunu takip ederler.

Fakat bunun gerçekleşmesi için insanlar önce *azın çok olduğunu*, alternatif bir "iyi yaşama" kurgusu yaparak fark etmelidirler. Bu yeni "iyi yaşama" tanımı, kendine yeterlilik, diğer insanlar ve doğa ile rekabet yerine işbirliği, yeryüzündeki tüm yaratıklara ve onların çeşitliliğine saygı, sadece insanların değil insan olmayan varlıkların da özneliğine inanmak, saldırgan çıkarlar yerine toplu çıkarlar, toplumumuzun gereksiz tüketimlerinin büyük bölümünün sorumlusu olan "komşularla yarışmak" yerine yaratıcılık ve kişinin işinde ve yaşamında tatmin ve neşe bulması gibi farklı değerleri vurgulayacaktır. Fakat tüketici *özgürlüğünün* bir yoksunluk ya da çilecilik olarak değil bir özgürleşme olarak görülmesi şarttır. Tüketici özgürleşmesi *yaşam kalitesinin iyileşmesidir*. Varsıl toplumlardaki pek çok insan bu tür iyileştirmelerin gerektiğini farkında olsa da muhtemelen tüketim kültürü ile yaşam kalitesindeki düşüş arasındaki bağlantının farkında değil ya da bunu kabul etmek istememektedir. Avrupa ve dışında yapılan araştırmalar ise pek çok insanın çevre için daha çok şey yapmaya hazır olduklarını göstermektedir.[8]

Temel İhtiyaçları Karşılamanın Farklı Yolları

"İyi yaşama"nın tanımı *temel insan ihtiyaçlarını* karşılamanın farklı yollarına işaret eder. Max-Neef ve meslektaşları, Latin Amerika için İnsan Ölçeğinde Kalkınma atölyesi kapsamında bu temel insan ihtiyaçları kavramını geliştirmiş, temel insan ihtiyaçlarının evrensel olduklarını

fakat bunların doyurucularının, yani bu ihtiyaçları karşılamanın yol ve araçlarının, kültüre, bölgeye, tarihsel koşullara göre farklılık gösterebileceğini vurgulamıştır. Endüstriyel kapitalizmde ekonomik malların üretimi ve bunların bölüşüm sistemi, hâkim doyurucu türlerini kısıtlamıştır.[9] İhtiyaçlar ile doyurucular arasındaki ayrım tüketicilerin özgürleşmesi konusundaki tartışma için önemlidir çünkü aynı temel insan ihtiyaçlarını farklı şekillerde karşılamanın yolları olduğunu görmemizi sağlar. Max-Neef ve meslektaşları dokuz temel insan ihtiyacı tespit etmişlerdir: *kendini idame* (örneğin sağlık, gıda, barınak, giysi), *korunma* (bakım, dayanışma, iş vb.), *şefkat* (sevgi, bakım, dayanışma vb.), *anlayış* (başkaları arasında: araştırma, öğrenme, analiz), *katılım* (sorumluluklar, haklar ve görevlerin paylaşılması), *boş zaman/aylaklık* (merak, hayal gücü, oyunlar, rahatlama, eğlence), *yaratım* (içgörü, hayal gücü, iş, merak), *kimlik* (aidiyet duygusu, farklılaşma, öz güven vb.) ve *özgürlük* (özerklik, öz güven, kendi kaderini tayin, eşitlik).[10]

Bu temel ihtiyaçlar evrenseldir ve zengin fakir demeden, hem "aşırı gelişmiş" hem de "azgelişmiş" ülkeler için geçerlidir. Aşırı gelişmiş ya da endüstriyel toplumlarda bu ihtiyaçlar neredeyse sadece piyasada satın alınabilen ve endüstriyel olarak üretilmiş doyurucularla karşılanır. Bunlar genellikle aslında gerçek doyum sağlamayan sözde doyuruculardır.

Örneğin toplumdaki konumu yükseltmek için satın alınan arabalar, sevgi ve hayranlık ihtiyacını karşılamak için alınan kozmetikler. Sözde korunma, kendini idame ve özgürlük ihtiyaçlarını karşılamak için meşrulaştırılan silah imalatı ve alımı gibi bazı doyurucular ise tersine yıkıcıdır.

Tüketici özgürlüğü ve yaşam tarzlarının değişmesi ne sözde ne de yıkıcı, insanlar ile ekoloji arasındaki ilişkilerin daha da bozulmasını

engelleyecek, kadınlar ve erkekler arasındaki mevcut ataerkil ilişkileri besleyecek, ne gelecek nesillerin yaşam koşullarını tehdit edecek ne de bağımlılığı artıracak, tersine bağımsızlığı artıracak farklı doyurucuların seçilmesi anlamına gelecektir.

Endüstrileşmiş toplum tarafından yaratılan ve tüm yoksul ülkelere ihraç edilen bu zihniyetten çıkabilirsek temel ihtiyaçları karşılamak için pek çok farklı, piyasaya bağımlı olmayan doyurucu keşfedebiliriz. Örneğin varsıl ülkelerde pek çok kadın için "alışverişe çıkmak" ilgi ve kabul edilme ihtiyacını karşılama girişimidir. Pek çok kadın bu ihtiyacı kıyafet satın alarak karşılamaya çalışır ve modayı yakından takip ederlerse hayranlık ve eşlerinden ilgi göreceklerini umar. Endüstrileşmiş toplumlarda kadınların özgüvenleri dış görünüşleriyle yakından ilişkilidir ama tüketim ile bunu destekleme amaçlı tüm bu çabalara rağmen bu ihtiyaç asla yeni kıyafetler satın alarak giderilemez. Kıyafetler sözde doyurucudur. Derin bir insani ihtiyaç, bir meta satın alarak giderilemez. Tüketici özgürlüğü hareketinde ilgi ihtiyacını tatmin etmek için yeni ve özellikle metalaştırılmamış yollar bulunmalı ya da yaratılmalıdır. Örneğin çocuklarla daha çok vakit geçirmek, daha fazla oyuncak satın almak yerine onlarla birlikte oynamak. Metalaşmamış doyurucuların sinerjik olmaları, yani aynı anda birden çok ihtiyacı karşılamak gibi bir özellikleri de vardır. Çocuklarla oynamaya vakit ayırmak birden çok ihtiyacı karşılar: ilgi, korunma, anlayış, boş vakit, özgürlük ve kimlik. Ve bu hem çocuklar hem de yetişkinler için geçerlidir. Temel insan ihtiyaçları metalaşmamış yollarla karşılanırsa (ben bunlara "kendini idame yolları" diyorum) bu tatmin genellikle karşılıklı da olur: Veren kişi aynı zamanda alır. Örneğin bebeğini emziren bir anne hem bir şey verir hem de alır. Zengin ülkelerde böyle bir yaşam tarzı değişikliğinin geniş çaplı şekilde gerçekleşmesi sadece ekolojik yıkım ve "Üçüncü Dünya'nın

sömürüsünü sona erdirmekle kalmayıp Kuzey'in orta sınıflarının kendi ülkelerinin alt sınıflarına ve Güneylilere sağladığı tüketim modelini de değiştirecektir. "Kalkınma trenini yakalama" ve taklitçi tüketim merakının ortadan kalkması için bu modelin makul bir eleştirisinin varsıl toplumların kendilerinden gelmesi şarttır. Kuzey'in tüketim desenleri siyasi ve ekonomik güç grupları tarafından "iyi yaşam"a ulaşmanın tek yolu olarak Güney'e ithal edilir. Bu tüketim desenleri ise bağımlılığın, borçlanmanın, iç dengesizliklerin artmasına ve kültürel kimlik kaybına yol açar.[11] Max-Neef ve arkadaşları "Üçüncü Dünya" ülkelerinin kendilerini ekonomik ve kültürel bağımlılıktan kurtarmak ve kendi kaynaklarını kendi refahları için daha verimli kullanmak için bu taklitçi tüketim desenlerinden vazgeçmeleri gerektiğini vurgular. Bu, bağımsızlığa doğru atılmış bir adım olacaktır. Bence dayatılan tüketim desenlerini terk etmek şimdiye kadar aşırı gelişmiş olan varsıl ülkelerin bağımsızlığına doğru da bir adım olacaktır. Bu ülkelerin çoğu gördüğümüz gibi "Üçüncü Dünya" ülkelerini ve bunların kaynaklarını sömürmeye bağımlıdır. Eğer sürdürülebilirliği ve bağımsızlığı amaçlamak Güney ülkeleri için doğru ve uygun görüyorsa o zaman bu Kuzey için de doğru ve uygun olmalıdır.

Farklı Ekonomiler

Bağımsızlık ve ekolojik sürdürülebilirliği amaçlayan ekonomiler, bugünkü büyüme ve kâr odaklı ekonomilerden oldukça farklı olacaktır. Başka yazılarımda böyle "ahlaklı bir ekonomi"den,[12] yani piyasanın karzarar hesaplarına değil etik ilkelere dayalı bir ekonomiden bahsetmiştim ve burada sadece en öne çıkan özelliklerinden söz edeceğim.

Ekolojik sürdürülebilirlik, bağımsızlık, kadın ve çocukların ihtiyaçlarına öncelik verilmesi büyük ekonomik birimlerde mümkün değildir.

Bu birimlerin çok daha küçük olmaları ve ademi merkezileştirilmeleri gerekir. O zaman üretim ve tüketim koordine edilebilir ve üretim ile tüketim ihtiyaçlarının eş zamanlanması, insanların üretim kararlarına gerçekten katılabilmesini de sağlar. Daha küçük ekonomik birimler, topluluklar arasında işbirliğini destekler ve aynı zamanda bağımsızlık için zorunlu bir adım olup yardımlaşma ve karşılıklılık gibi ilkelerin işletilmesini sağlar.

Mevcut cinsiyetler arası iş bölümünün de değişmesi gerekecektir. En geniş anlamıyla yaşamın üretimi ve bakımında kadınlar ve erkekler eşit olarak sorumluluk alacaktır. Çocuk, yaşlı ve hastaların bakımı, evin bakımı ve duygusal destek sağlamak sadece kadının değil erkeklerin de görevi olacaktır. Ve böyle bir ekonomide bu temel insan ihtiyaçları metalaştırılamayacağı için erkeklerin savaş oyunları vb. yıkıcı etkinlikler için daha az zamanı olacaktır. Erkekler yaşayan şeylerin bakımını sağlama sorumluluğunu paylaşırlarsa eninde sonunda kimliklerini de değiştirmek zorunda kalacaklardır. Bugün yükselişte olan saldırgan, militaristleşmiş, Rambovari erillik imgesinin modası geçecek ve bu en çok kadınlar ve çocuklara fayda sağlayacaktır. Çünkü erkeklik Ramboluk ve maçolukla özdeşleştirildiği müddetçe, erkeklerin kadınlar, doğa ve diğer halklara yönelik savaşının ilk, ama sadece ilk kurbanı kadınlar ve çocuklar olacaktır. Rus bir kadının Çernobil faciasının ardından söylediği gibi: "Erkekler yaşamı koruma gibi bir sorumlulukları olduğunu hissetmiyor; sadece doğayı ve düşmanı fethetmekle ilgileniyor."[13]

Endüstriyel sistem, miktarı sürekli artan maddi ve manevi metaları için piyasa yaratıp genişletmeden işleyemez. Bu piyasa en başta, özellikle de Kuzey'de, uluslararası ve cinsiyete dayalı sömürgeci iş bölümü sayesinde, alım gücüne sahip olanlarca sağlanır. Bunlar kadar olmasa da Güney'deki kentsel orta sınıflar da bu piyasayı sağlar. Piyasa işleyişi,

devletlerin eğitim, sağlık, posta ve hepsinden öte savunma gibi alanlarındaki tekeliyle de desteklenir.

Kadınlar: tüketim desenlerinin özneleri ve nesneleri

Büyüme odaklı endüstriyel sistemin piyasalarının genişlemesi sorunu tarihsel olarak ancak kadınların tüketim aktörleri olarak harekete geçirilmesi ile çözülebilmiştir. Özel hanelerin, endüstriyel olarak üretilmiş tüketim mallarının piyasası olarak keşfedilmesi 1920'li yıllara denk düşer. Birinci Dünya Savaşı'na kadar gündelik ihtiyaçları karşılayacak şeylerin çoğu evde üretilmektedir. Savaştan sonraki dönem ise deterjan, sabun, çamaşır makinesi, kıyafet ve gıda ürünleri gibi tüketim mallarının yaygınlaşma dönemi olmuştur.

Feminist tarihçiler, modern hanenin ve modern ev hanımının yaratım sürecinin (ben buna ev hanımılaştırma diyorum[14]) endüstriyel kapitalizmin piyasa ihtiyaçları için zorunlu bir adım olduğunu ortaya koymuştur.[15] Ev Bilimleri Hareketi ile kadınların nasıl harekete geçirildiklerini açıklamanın yanı sıra, ev işlerini profesyonelleştirme yönündeki tüm çabalara rağmen kendi ev içi dünyalarında izole olan ev hanımlarının, ev içi boşluk adı verilen ve hep daha fazla, hep daha yeni tüketim mallarıyla doldurulan bir boşluğa nasıl düştüklerini göstermişlerdir. Bu durum bugün değişmiş değildir. Modern tüketim endüstrileri sınırsız bir şekilde, kadınların satın alabilecekleri zaman kazandıran aletler, hızlı gıdalar, hazır giyim, kozmetik ve benzeri ürünler üretmektedir. Fakat bu gıdalar kadınların evde ya da işte hissettikleri boşluğu doldurmayı başaramamaktadır. Bir kadının bu tür eşyalar satın almaktan aldığı tatmin hızlı bir şekilde can sıkıntısına dönüşmekte, dolayısıyla dün alınan şey bugün atılıp yarın yeni bir eşya ile değiştirilmektedir. Bu kullan-at toplumu yeni bir bağımlılık yaratmıştır:

"Alışveriş bağımlılığı" Yapılan yeni araştırmalar alışveriş bağımlılarının çoğunun, ihtiyaçlarından bağımsız olarak, içinde sürekli bir satın alma dürtüsü hisseden kadınlar olduklarını göstermektedir. Bunların birçoğu ciddi düzeyde borçlanmış olmalarına rağmen satın almaya devam eder. Scherhorn ve diğerlerinin Almanya'daki alışveriş bağımlıları hakkındaki araştırmalarının gösterdiği gibi, bağımlı kadınların büyük çoğunluğu kozmetik ve kıyafet satın almaktadır. Araştırmaya göre bu bağımlılık, bu kadınların öz saygı ve öz güven eksiklikleriyle yakından ilişkilidir. Yeni kıyafetler satın almak toplumumuzda kadınların genel olarak deneyimlediği değersizlik duygusunu ikame etme çabasıdır.[16] Bu bağımlılığın erken çocukluk dönemine dayanan bir sebebi olabilirse de endüstri tarafından teşvik edilen ve bu kadınların cevap verdiği tüketim deseninin genel olarak kadınları güçlü şekilde etkilediği inkâr edilemez. Bu kadınlar, modern endüstriyel toplumun yarattığı kadınlık imgesine cevap vermektedir.

Dolayısıyla, tüketici özgürlüğü sadece Güney'deki yoksul ülkelere faydalı olmayacak, kadınlar ve genel olarak insanları bu tür bağımlılıklardan da kurtaracaktır. Gerçekten ihtiyaç temelli tüketim desenlerinin geri kazanılması anlamına gelecektir. Müsrif yaşam tarzımızı değiştirmek için bireysel çabalardan geniş tüketici boykotlarına kadar çeşitli girişimler bulunmaktadır. Burada özellikle iki girişimten söz etmek istiyorum. ABD'de geliştirilen ve gündelik yaşamlarında belirli ekolojik değişikliklere adanmış arkadaş gruplarını bir araya getirmeyi amaçlayan Küresel Eylem Planı (GAP)[17] ve *The Ethical Consumer*[18] dergisinin başlattığı ve insanların satın alma kararlarında etik kaygıları ve motivasyonları yeniden hayata geçirmeye çalışan girişim bunlar arasındadır. Hazel Henderson'ın ekonomik davranışlarımızda değişim yaratmayı amaçlayan çabalarında da benzer bir yaklaşım benimsenmiştir.[19]

Tüketici özgürlüğü yönündeki en etkileyici hareketlerden biri de 1970'lerin başında Seikatsu Kulübü'nü (SC) kuran Japon kadınların çabaları olmuştur. Aşağıda bu hareket kısaca anlatılmıştır.

Seikatsu Kulübü

Endüstrileşmiş toplumlarda tüketici özgürlüğü ile kadınların, doğanın ve "Üçüncü Dünya"nın özgürleşmesine katkıda bulunabilecek bir hareket hakkında ilk yazılarımı yazdığımda, bu strateji hakkında pek çok çekince dile getirilmişti. Bu yaklaşımı eleştirenler genellikle aynı noktayı vurguluyordu: 'Tüketimin azaltılması bireyci, izole eyleme yol açar bu da üreticiler, yani MNC'ler üzerinde etkisiz olur, Kuzey'in sömürgeci ekonomisinin yükünü zaten taşımakta olan yoksullar ve kadınları daha çok vurur. Bu strateji işe yaramaz çünkü çıkarlara değil tamamen etik, ahlakçı savlara dayalıdır ve insanlar böyle bir stratejiyi izlemez. Dahası kişilerin bireysel olarak tüketebildikleri kadar tüketme hakkını reddediyor. Ve depolitizasyon sürecine yol açar çünkü değişim çağrısı siyasetçilerden gelmez.' Sık sık dile getirilen bir diğer sav ise tüketicinin özgürleşmesi sürecinin çok yavaş, durumunsa böyle bir strateji ile düzeltilemeyecek kadar kötü olduğuydu.

Bu savların Kuzeyli insanların yaşam tarzlarını değiştirme ve kendilerini tüketim kültüründen kurtarma gerekliliği konusunda ikna edeceğini düşünmüyorum. Kuzey'in aşırı tüketimine yönelik eleştiriler, Güney'in temsilcileri tarafından Rio de Janerio'daki UNCED konferansında açıkça ve yüksek sesle dile getirildi ama Kuzey'li temsilciler tarafında herhangi bir siyasi eyleme yol açmadı. Dolayısıyla bu stratejiyi uygulama konusunda oldukça yol kat etmiş kadın ve erkeklerden örnekler vermek daha cesaretlendirici olabilir.

Japonya'daki Seikatsu Kulübü, tüketici özgürlüğü hareketinin en erken örneklerinden biridir. Bu tüketici-üretici kooperatifi, kadınlar, özellikle de anneler tarafından, 1970'lerin başında, Minamata hastalığına tepki olarak ve PCB, katkı maddeleri, AF2 ve benzeri maddelerden kaynaklı gıda kirliliği konusundaki kaygılarla kurulmuştur. Ailelerini artık güvenli bir şekilde besleyemediklerini, atom enerjisinin çevreyi zehirlediğini ve tarımsal kimyasalların anne sütünü kirlettiğini fark etmişlerdir. Kadınlar, ekolojik tarım uyguladığını bildikleri çiftçilerden süt almaya başlamıştır. Bu hareket sayesinde kadınlar ve diğer tüketiciler tarımsal yöntemlerle, genel olarak tarım politikasına doğrudan ilgi duymaya ve pek çok çıkar grubu ve özellikle de otomobil endüstrisinin çıkarlarını korumak için gıdada kendine yeterliliği feda etmeye hazır olan resmi politikalara içkin tehlikeleri fark etmeye başlamışlardır. Kadınların ve çocukların çıkarlarını ciddiye alan bir tarım politikasının nasıl olması gerektiği üzerine düşünmeye başlamışlardır. Seikatsu Kulübü organik ve ekolojik tarımın gelişmesini ve genel olarak Japonya'nın gıdada kendine yeterliliğini desteklemek için tüketicilerin, özellikle de kadınların alım gücünü kullanmıştır. Çiftçilerin toprağa ve hayvanlara yaptıkları şeylerin sonuçta tüketicileri de etkilediği anlaşılmıştır. Bu anlayışa dayalı olarak "üreticiler ve tüketiciler" arasında organik tarımın desteklenmesi için işbirliği, bir yaşam reformu hareketi olarak ortaya çıkmıştır.[20]

Tüketiciler doğrudan ilişki kurdukları çiftçilerin tüm ürünlerini almaya söz vermiştir. Başlangıçta organik çiftçi bulmakta zorlanmışlar ama Kulüp kuruluşundan bugüne katlanarak büyüme göstermiştir. 1989 yılında üye sayısı 170.000 hane olup bunlar 27.000 *han* (yaklaşık 8 üyeli temel yerel gruplar) şeklinde örgütlenmiş durumdadır. "Seikatsu Kulübü olarak her üyeyi katılımcı siyasette sesi ve rolü olması

için güçlendirmek istiyoruz."[21] Kulüp Yönetim Kurulu'nun yüzde 80'i kadınlardan oluşmaktadır. SC sadece Japonya'nın tarımsal politikasını etkilemek ve pek çok insanın yaşam tarzını değiştirmekle kalmamış, özellikle kadınları ülkelerinin siyasi ve toplumsal yaşamının şekillenmesinde etkin rol üstlenmek konusunda güçlendirmiştir.

> Ev hanımlarının evlerinden eyleme geçerek doğa ile uyumlu bir toplum yaratmaya başlayabileceklerine inanıyoruz. Satın aldıklarımız ve tüketimimiz aracılığıyla Japon tarım ve balıkçılığının işleyiş şeklini değiştirmeye kalkışıyoruz.[22]

Fakat SC üyelerinin kaygıları sadece kendileri için temiz gıda ve diğer ürünler bulmak değil, toplumun tamamını bizim bağımsız, ekolojik, kendini idame toplumu dediğimiz şeye yönlendirmektir.

> SC, kamuoyunu mevcut kapitalist-sömürgeci toplumun sonuçlarından biri olan mevcut müsrif yaşam tarzını değiştirip kendini yöneten bir yaşam tarzı yaratmaya çağırmaktadır. Yaşam kalitesinin yükseltmenin yolunu basit ama anlamlı bir varoluş yaratmak, ticari ürünlerin yarattığı her şeye sahip olma yanılsamasına düşmeyi reddetmek olarak görüyoruz. Kendi yaşamımızı kontrol etmek ve yönetmek daha yüksek bir yaşam kalitesinin yaratılmasında önemli bir etkendir... SC'nin amacı yaşamlarımızı kendi yönetimimize alarak toplumun nasıl kendi kendini yönetebileceğini öğrenmektir. Yerel toplumları yeniden inşa etme vizyonumuz bu ilkeden kaynaklanmaktadır. Hedeflerimizden biri yerel tabanlı ekonomiler yaratmaktır.[23]

Bu etkinlikler dışında SC çeşitli kampanyalara da katılım sağlamıştır. Örneğin Çernobil'den sonra Radyasyon Felaketi Uyarı Ağı'nı kurmuşlardır. Kulüp, çalışan kadınlara çocuk bakımı, sağlık eğitimi, gıda hazırlama vb. konularda destek olmak için kadın işçi kolektifleri kurmuştur. 1977 yılında ilk kez bir SC üyesi Tokyo Belediye Meclisi'ne seçilmiş, 1982 yılına gelindiğinde hepsi kadın olan çeşitli SC üyeleri

Chiba, Tokyo ve Tokohama meclislerine girmişlerdir. Yerel gruplar "Kadın Demokrasi: Barış. Yaşam. Gelecek. Doğa. Yeryüzü." sloganıyla ülkenin dört bir yanında ağlar kurmuştur. Kendine büyük hedefler koyan SC, "Kolektif Satın Almadan Yaşamın Tümüne" kampanyasında kulüp, Japonya'daki tüm hanelere ulaşmayı ve bunların yüzde 10 ila 30'unu örgüte dâhil etmeyi hedeflemiştir.

> Hayatın çeşitli alanlarında, sosyal hizmetlerde, sağlıkta, eğitimde, kültürde, çevre vb. konularda SC'nin ideallerine dayalı böyle kooperatif bir topluluk sayesinde günümüzün kentsel ve kırsal toplumları yeniden canlandırılıp insanileştirilebilir.[24]

Seikatsu Kulübü örneği bize tüketici eyleminin ya da tercih ettiğim ifadesiyle tüketici özgürlüğünün, özellikle de kadınların kaygıları ve deneyimlerinden yola çıktığı takdirde bencil, ayrışmış bireylerin bana dokunmayan yılan bin yaşasıncılığından oldukça farklı olduğunu göstermektedir. "Yaşamın Tümü"nü gerçekten dönüştürebilecek bir dinamik geliştirilebilir. Kadınların Japonya'da kurdukları ağlar hakkında yazan Chizuko Ueno, kadınların kurduğu bu tüketici-üretici kooperatiflerinin ve ağların dünyayı değiştirebileceğini bile düşünmektedir. Bu ağlar Seikatsu Kulübü'nün dışına taşmakta ve Ueno'ya göre gerçekten de kapitalist ilkelere değil ahlaki ekonomi ilkelerine, yardımlaşma, güven, özen, topluluk, insanlara ve doğaya saygıya dayalı tam bir üretim ve tüketim döngüsü yaratmaktadır.

> ...üreticilerle tüketicileri aracısız olarak birbirine bağlayan alternatif yollar yaratarak kapitalist mal ve hizmetler döngüsünün yerine geçmeyi hedefliyoruz. Sonuçta üreticiler de tüketicidir ve bunu kapitalistler için kâr kapısı haline getirmeye gerek yok.[25]

Notlar

1. Meadows, Dennis, Donella Meadows, E. Zahn ve P. Milling, *The Limits to Growth*, Universe Books, New York, 1972.
2. *Global 2000*. Report to the President, Council of Environmental Quality (ed.) US Foreign Department, Washington, 1972.
3. Trainer, F. E. *Developed to Death: Rethinking Third World Development*, Green Print, Londra, 1989, s. 14.
4. Dorr G. ve K. Prinz, "Entwicklungstendenzen des Konsums privater Haushalte," E. Hildebrand (ed.) *Okologischer Konsum*, Schriftenreihe des O. O. W. 25/89, Berlin, 1990, s. 46-8.
5. Muller, M. "SPD-Experten orten Krise des Kapitalismus in naher Zukunft," Frankfurter Rundschau, 25 Mart 1991.
6. *Der Fischer Öko-Almanach* 1984/85. Fischer, Frankfurt, s. 245.
7. Shiva, V. *Staying Alive: Women Ecology and Survival*, Yeni Delhi ve Londra, Kali for Women, 1988 ve Zed Books, 1990. Türkçesi İnadına Canlı, Sinek Sekiz Yayınevi, 2014.
8. Strumpel, B., "Die Eiderspruche zwischen Umweltbewtsein und Massenkonsum," *Frankfurter Rundschau*, 26 Mart 1991.
9. Max-Neef, M. ve diğ, "*Human Scale Development: An Option for the Future*," Development Dialogue. CEPAUR Dag Hammarskjold Foundation, Santiago, Chile, 1989, s. 27. İngilizce baskı, Zed Books, Londra, 1992.
10. A.g.e., s. 49.
11. A.g.e., s.47.
12. Mies, M. "Moral Economy. A Concept and a Perspective," sunum, Science and Peace in a Rapidly Changing Environment kongresi, Berlin, 29 Kasım 1991.
13. Bkz. bu kitabın 6. Bölüm'ü.
14. Mies, a.g.e., 1991.
15. Ehrenreich, B. ve D. English, "The Manufacture of Housework," *Socialist Revolution*, Sayı 26, 1975.
16. Scherhorn, G., L. Reisch ve G. Raab, *Kaufsucht, Bericht uber eine empirische Untersuchung*, Institut fur Haushants- und Konsumokonomik, Universitet Hohenheim, Stuttgart, 1990.
17. Gershon, D. ve R. Gilman (tarihsiz) *Global Action Plan for the Earth*, 57 A Krumville Road, Olivebridge, New York, 12461.
18. *The Ethical Consumer* (çeşitli tarihler), Londra.

19. Henderson, H. *Creating Alternative Futures.* Pedigree Books, New York, 1979; ve "Reframing the Global Debate over Development From 'Economism' to Systems Theory," sunumlar, International Meeting of Experts, Die Grünen im Bundestag, Bonn, Almanya.
20. *Consumer Currents in Japan,* Katsuko Nomura, Hideki Nakahara ve Meiko Katsube (ed.) The Information Center for the Public Citizens, c/o Ohdake Foundation, Tokyo, Nisan 1983, s. 35.
21. Alıntı yapan: Paul Ekins, *A New World Order, Grassroots Movements for Global Change, Seikatsu Club Consumers Cooperative* (Japonya), Routledge, Londra, 1992, s. 131.
22. A.g.e., s. 132.
23. A.g.e., s. 131-2
24. A.g.e., s. 133.
25. Ueno, Chizuko, *Women's Networking Is Changing the World.* Nikon Keizei Shinbunscha, Tokyo, 1988. (Kitabın İngilizce özeti, yayınlanmamış makale).

Kuzey'i Bağımsızlaştırmak*

Vandana Shiva

Beyaz Adam'ın Yükü", yeryüzü ve özellikle de Güney için gittikçe ağırlaşıyor. Tarihin son 500 yılına bakıldığında, Kuzey ile Kuzey dışındaki doğa ve halklar arasında ne zaman sömürgeci bir ilişki kurulduysa, sömürgeci adamların ve toplumun bir üstünlük konumu benimsedikleri, dolayısıyla yeryüzünün ve diğer halklarla kültürlerin geleceğinin sorumluluğunu taşıdıklarını düşündükleri görülmektedir. Beyaz adamın yükü kavramı, bu üstünlük varsayımından çıkmaktadır. Beyaz adamın yükü düşüncesinden ise beyaz adam tarafından doğa, kadınlar ve diğerleri üzerine yüklenen yüklerin gerçekliği çıkmaktadır. Dolayısıyla Güney'in bağımsızlaşması, sonuçta Kuzey'in bağımsızlaşması ile ilişkilidir.

Gandhi özgürlüğün bireyselliğini, sadece ezilen dünyanın birlik olması anlamında değil daha geniş anlamda, ezenin de zulüm kültürüne kapılmış olduğu anlamında, açıkça ortaya koymuştur. Dolayısıyla bağımsızlaşma sömürge bağlamında olduğu kadar sömürgeci bağlamında da gereklidir. Kuzey'de bağımsızlaşma, servet yaratımı süreçleri

---

* 1992 yılında Almanya'da gerçekleştirilen Hindistan Festivali için hazırlanan sunumun gözden geçirilmiş halidir.

Orijinal adı *"The White Man's Burden: The United States and the Philippine Islands"* olan 1899 yılında Rudyard Kipling tarafından yazılan şiir Filipin-Amerika Savaşı hakkındadır. (ç.n.)

eş zamanlı olarak yoksulluk da yarattığı için, bilgi yaratma süreçleri aynı zamanda cehalet de yarattığı için ve özgürlük yaratımı aynı zamanda tutsaklık da yarattığı için gereklidir.

Sömürgeciliğin ilk aşamalarında, beyaz adamın yükü, dünyanın beyaz olmayan halklarını "medenileştirme" ihtiyacından ibaretti. Bunun anlamı da her şeyden önce onları kaynaklarından ve haklarından mahrum bırakmaktı. Sömürgeciliğin daha sonraki aşamasında ise beyaz adamın yükü Üçüncü Dünya'nın "kalkınmasına" yardımcı olmak haline geldi ve bu da yine yerel toplulukları kendi kaynakları ve haklarından mahrum etmeyi gerektiriyordu. Şu anda sömürgeciliğin üçüncü aşamasının eşiğindeyiz ve burada beyaz adamın yükü çevreyi, özellikle de Üçüncü Dünya'nın çevresini korumayı ve bu da yine haklar ve kaynaklar üzerindeki kontrolün ele geçirilmesini gerektiriyor.

Görülen o ki Kuzey ne zaman Güney'deki insanların yaşamları üzerinde yeni bir hâkimiyet elde ettiyse bu, üstünlük kavramından yola çıkan bir tür beyaz adamın "yükü"ne dayanılarak meşrulaştırılmaktadır. Beyaz adamın yükünün paradoksal sonucu, yeryüzü ve diğer halkların çevresel yıkım, yoksulluk ve mülksüzleşme yaratımı biçiminde yeni yükler taşımasıdır. Kuzey'in bağımsızlaşması Güney'de "çevre ve kalkınma" krizi olarak adlandırılan şeyin aşılması için zorunlu hale gelmektedir. Kuzey'in Güney'in kurtuluşu için verdiği reçete daima yeni yük ve zincirler yaratmaktadır ve çevrenin kurtuluşu beyaz adamın yükü üzerine kurulu eski sömürgeci düzen ile gerçekleştirilemez. Bu ikisi etik, ekonomik ve epistemolojik olarak uyuşmaz.

Etik Bağımsızlaşma

Tüm yaşam demokrasisinden insanın doğa üzerindeki imparatorluğuna. Çoğu Batılı olmayan kültür tüm yaşam demokrasisi üzerine kuruludur.

Çocukken Hintçe dersinde insanların *Vasudhaiva Kutumkam,* yani yeryüzü ailesinin bir ferdi olduklarını öğrenmiştim. Yeryüzü ailesinin bir ferdi olarak insan tüm yaşam demokrasisine katılır. Milli şairimiz Rabindranath Tagore, bağımsızlık hareketinin zirvesinde yazdığı *Tapovan*'da*, Hint kültürünün farklılığının, yaşamın ilkelerini en yüksek kültürel biçim olarak doğada tanımlamış olması olduğunu ifade etmiştir.

> Ormanın kültürü Hint toplumunun kültürünü beslemiştir. Ormandan yükselen kültür, ormanda daima iş üstünde olan, türden türe, mevsimden mevsime, görüntü, ses ve koku olarak değişen yaşamın yenilenmesi süreçlerinin çeşitliliğinden etkilenmiştir. Böylece çeşitlilik için yaşamın, demokratik çoğulculuğun birleştirici ilkesi, Hint medeniyetinin ilkesi olmuştur.[1]

Bir yaşam kaynağı olarak doğa, kutsal görülmüş ve insanın evrimi, onun ritimleri ve desenleriyle, zihinsel ve duygusal olarak uyumlu davranma kapasitesiyle ölçülmüştür. Sonuca bakıldığında ekolojik kriz, insanların doğanın yaşam demokrasisinin bir parçası olmadığı, doğadan ayrı ve onun üzerinde olduğu yönündeki hatalı inancından kaynaklanır. Örneğin aynı zamanda New England Company'nin yöneticisi olan ünlü bilim insanı Robert Boyle, mekanik felsefenin yükselişini sadece doğanın değil Amerika'nın esas yerlilerinin de üzerinde bir erk aracı olarak görmüştür. New England yerlilerini doğanın işleyişi konusundaki saçma düşüncelerinden kurtarma niyetini açıkça dile getirmiştir. Doğayı "bir tür tanrıça" olarak görmelerini eleştirmiş ve "insanların doğa dedikleri şeye karşı gösterdikleri hürmet insanın Tanrı'nın alt yaratıkları üzerindeki imparatorluğunun karşısında can sıkıcı bir engel teşkil ediyor," demiştir.[2] Yani "insanın Tanrı'nın aşağı yaratıkları üzerindeki imparatorluğu" "yeryüzü ailesi"nin yerini almıştır.

---

* Sanskrit dilinde saflık ormanı ya da inziva yeri anlamına gelir. (ç.n.)

Bu kavramsal küçültme, sömürgecilik ve kapitalizm projesi için şarttır. Yeryüzü ailesi kavramı, sömürü ve tahakküm olasılıklarını dışlar. Doğanın ve doğaya dayalı toplumların haklarının reddedilmesi ise kısıtlanmamış sömürü ve kâr için esastır.

Crosby'nin gözlemlediği gibi "Avrupa emperyalizminin hüküm sürdüğü yıllarda tüm insanların kardeş oldukları Hristiyan fikri, Avrupalı olmayanlara defalarca eziyet edilmesine yol açmıştır; kardeşim olan bana benzemediği ölçüde günah işlemektedir."[3] Avrupalılar Amerika, Afrika ve Asya'da ne zaman yeni bir halk "keşfetseler", onlara üstün bir ırkın affına ihtiyaç duyan vahşiler kimliğini yansıttılar. Kölelik bile bu zeminde meşrulaştırıldı ve Afrikalıları köleleştirmenin iyi niyetli olduğu çünkü bu insanların "vahşi barbarlığın sonsuz karanlığından" da kurtarıldıkları ve "üstün medeniyetin" kucağına bırakıldıkları iddia edilecek kadar ileri gidildi. Onların varsayılan üstünlüğüne ve sadece Avrupalı insanları içeren insanlık statüsüne dayanarak her türlü zulme izin verildi. Dünyanın dört bir yanında yerli halkların katledilmesi onların aslında insan olmadıkları, faunanın bir parçası oldukları gerekçesiyle ahlaken meşrulaştırıldı. Pilger'in Avustralya'da gözlemlediği gibi, *Encyclopaedia Britannica*'nın[4] bundan hiç şüphesi yoktu. "Avustralya'da insan bir yırtıcıdır. Vaşaktan, leopardan ya da sırtlandan daha vahşidir ve kendi cinsini afiyetle yer." Avustralya'da kullanılan bir ders kitabı olan *Triumph in the Tropics*'de (Tropiklerde Zafer)[5] Avustralyalı aborijinler, yarı yabani köpeklere eş tutulmuşlardır. Avustralya, Amerika, Afrika ve Asya yerlileri hayvan oldukları için insan olarak herhangi bir hakka sahip değildir. Basil Davidson'ın gözlemlediği gibi diğer halkların topraklarını ve mallarını işgal etmek ve ellerinden almanın ahlaki gerekçesi,

Avrupalıların "hukuksuz kabileler", "telaşlı ve vahşi halklar"* üzerindeki "doğal" üstünlüğü varsayımıdır.[6]

Bilimsel misyonlar dini misyonlarla birleşerek doğa hakkını reddetmiştir. Mekanik felsefenin yükselişi ve bilimsel devrimin doğuşu yaşamın devam etmesini sağlayan, kendini üreten, kendini örgütleyen doğa kavramlarının yıkımına dayalıdır. Modern bilimin babası sayılan Bacon'a göre doğa artık Tabiat Ana değil, saldırgan eril zihin ile ele geçirilecek dişi bir doğadır. Carolyn Merchant'ın işaret ettiği gibi[7] doğanın canlı, besleyici bir anneden eylemsiz ve oynanabilir bir maddeye dönüşümü büyüyen kapitalizmin sömürü şartına çok uygun kaçmıştır.

> Evrenle ilgili animistik, organik varsayımların ortadan kaldırılması, bilimsel devrimin en çok sonuç doğuran etkisi, doğanın ölümü olmuştur. Doğa artık içkin değil dış güçlerce hareket ettirilen, ölü, eylemsiz parçacıklardan oluşan bir sistem olarak görülmekte olduğundan mekanik çerçeve doğayla oynanmasını kendi kendine meşrulaştırabilir. Dahası, kavramsal bir çerçeve olarak, mekanik düzen güce dayalı ve ticari kapitalizmin benimsediği yönle tam olarak uyumlu bir çerçeveyle bağdaşmıştır.[8]

Ekolojik krizin etik yönü, beyaz adamın hakları olan tek tür olarak kendi kendine üstlendiği yüke dayandırılabilirken, Kuzey'in etik söyleminin diğer halklar ve diğer türlere haklar verme cömertliğini göstermesi fikri doğrultusunda, beyaz adamın yükü ekolojik krizin çözümünde de tekrar faydalı görülmüştür. En önemlisi hakların, doğayı tüm tezahürleriyle içerecek şekilde etik olarak genişletilmesinin söz konusu olduğu şeklindeki yaygın Avrupamerkezci varsayımla eş zamanlı olarak, doğanın haklarının bugüne kadar olduğundan çok daha derin düzeylerde küçültülmesi ve yabancılaştırılmasına, yoksul insanların hayatta kalma haklarının küçülmesine göz yumulmaktadır. Bu ayrımın en iyi

---

* Beyaz Adamın Yükü şiirinden alıntılanmıştır. (ç.n.)

örneği biyoçeşitlilik alanındadır. Bir taraftan biyoçeşitliliğin korunması etik olarak tüm türlerin içkin değeri ve var olma hakkına dayanılarak meşrulaştırılmakta, diğer taraftan biyoteknolojideki ilerlemeler türlerin kendi içkin değerlerinin olmadığı varsayımına dayanmaktadır. Türlerin hakları ellerinden alınmaktadır. Ve etik temelli tüm yaşam demokrasisi doğanın hakları ile insan topluluklarının hakları arasında hiçbir ayrım yapmadığı için, bu yeni doğa hakları ihlali biyoçeşitliliği bilen, kullanan çiftçilerin, kabilelerin ve kadınların haklarının ihlali ile yakından ilişkilidir.

Nüfus Sorunu

Nüfus "patlamaları" daima, artan toplumsal ve ekonomik kutuplaşma dönemlerinde modern ataerki tarafından yaratılan imgeler olarak ortaya çıkmıştır. Nüfus artışı konusundaki son dönem kaygılar, çevreyle ilgili kaygılarla ilişkilidir. Ekolojik yıkımla ilgili tedirginlik ve popüler hale gelen dünyanın aç insan sürüleri tablosu, nüfus kontrolünün kabul edilebilir ve hatta zorunlu olduğu izlenimini yaratmaktadır.

Sayılar üzerindeki bu vurgu, insanların kaynaklara eşit olarak erişememesi ve yeryüzüne yükledikleri eşitsiz çevresel yükleri gizlemektedir. Küresel anlamda, bu kitapta da açıklandığı gibi, Asya, Afrika ve Latin Amerika'nın en yoksul bölgelerinde ciddi bir nüfus azalmasının yapacağı çevresel etki, en zengin on ülkede mevcut tüketim düzeylerinin sadece yüzde 5 oranında azaltılmasından daha hafif olacaktır.[9] Ancak hâkim ekonomik ve siyasi süreçler, Kuzey'in müsrif "yaşam şeklini" ne pahasına olursa olsun korumaya çalışır. Yoksullar ise sadece gezegenin kaynaklarına yük olmakla suçlanır ve dolayısıyla üremelerinin katı bir şekilde denetlenmesi gerektiği konusunda akla gelir.

Bu önceliklendirme stratejisi kadınlar, çocuklar ve yeryüzü arasında yapay bir çıkar çatışması yaratmaktadır. Dünyayı aşırı nüfus tehlikesinden korumak için nüfus kontrolü programları ile kadınların bedenlerinin gaddarca işgal edilmesi gerekir.

Ekonomik Sömürgecilik: Varsıllığın Büyümesi, Yoksulluğun Büyümesi

Birbirine sıkıca bağlı iki süreç olan varsıllığın ve yoksulluğun büyümesi arasında bir ayrım oluşmasını sağlayan iki ekonomik efsane vardır. Birincisi, büyümenin sadece sermayenin büyümesi olarak görülmesidir. Gözden kaçan şey, bu büyüme sonucunda doğada ve insanların kendini idame ekonomilerinde oluşan yıkımdır. Dolayısıyla, büyümenin eşzamanlı olarak yarattığı iki "dışsallık" olan çevre yıkımı ve yoksulluk yaratımı, büyüme süreçlerine değil birbirlerine sebep sonuç ilişkisi ile bağlıdır. Yoksulluğun çevresel yıkıma sebep olduğu söylenir. Sonra da hastalığın kendisi çare olarak sunulur: Büyüme, kendi yarattığı yoksulluk sorunu ve çevresel krizi çözecektir. Dünya Bankası kalkınma raporlarının, Bruntland raporunun, *Ortak Geleceğimiz*[10] ve UNCED sürecinin verdiği mesaj budur.

Varsıllığı yoksulluktan ayıran ikinci efsane ise daha önce de belirttiğimiz gibi, 'kendi ürettiğiniz şeyi tüketirseniz üretmemiş' olduğunuz varsayımıdır. Ekonomik büyümeyi ölçen ulusal hesaplar için çizilen üretim sınırı bu temele dayalıdır. İki efsane büyüme ve tüketim kültürünün gizemlileştirilmesine katkıda bulunur ve aynı zamanda yoksulluğu yaratan esas süreçleri de gizler. Öncelikle sermaye tahakkümündeki piyasa ekonomisi tek ekonomi değildir. Fakat kalkınma, piyasa ekonomisinin büyümesine dayandırılmıştır. Kalkınmanın görünmez maliyeti diğer iki ekonominin yok edilmesi olmuştur: doğanın süreç-

leri ve insanların hayatta kalmaları. Kalkınmanın ekolojiyi ve insanın hayatta kalmasını tehdit etmesinin sebebi, bu iki yaşamsal ekonominin görmezden gelinmesi ya da ihmal edilmesidir. Fakat bunların ikisi de kalkınma sürecinin "gizli olumsuz dışsallıkları" olarak kalmıştır.

İnsan toplumlarında mal ve hizmetlerin ticareti ve takası daima olmuş ama bunlar doğanın ve insanların ekonomilerine tabi tutulmuştur. Piyasa alanının ve insan yapımı sermayenin toplumlar için en üst örgütleyici ilke konumuna yükseltilmesi, diğer iki örgütleyici ilke olan; doğada ve toplumda yaşamı koruyan ve sürdüren ekoloji ile hayatta kalmanın ihmaline ve ortadan kaldırılmasına yol açmıştır.

Modern ekonomi ve kalkınma kavramları, insanın doğayla etkileşim tarihinin çok küçük bir kısmını kapsamaktadır. Karın doyurma ilkeleri yüzyıllar boyunca, kendi kendine tedarik mekanizmaları ile doğrudan doğadan geçim sağlayarak hayatta kalmak için insan toplumlarına maddi kaynak sağlamıştır. Doğadaki sınırlara saygı gösterilmiş ve insan tüketiminin sınırlanmasında bunlar rehber alınmıştır. Güney'deki çoğu ülkede çok sayıda insan, karınlarını piyasa odaklı kalkınmanın görmezden geldiği hayatta kalma ekonomisiyle doyurmaya devam etmektedir. Aslında tüm toplumlarda tüm insanlar hayatta kalmak için doğanın ekonomisine bağımlıdır. Toplumun doğayla ilişkisi için örgütleyici ilke, ihtiyaçların karşılanması olunca, doğa bir müşterek olarak var olur. Kâr ve birikim örgütleyici ilkeler olduğunda ve piyasa için kaynakların sömürüsünü zorunlu hale getirdiğinde ise doğa bir kaynak haline gelir. Temiz su, verimli toprak, ekin ve bitki çeşitliliği olmadan insanın hayatta kalması imkânsızdır. Bu müşterekler, ekonomik kalkınmayla yok edilmiştir. Bu ise ekonomi ile doğal süreçlerle hayatta kalma ekonomisi arasında yeni bir çelişki yaratmıştır çünkü geleneksel toprak-

larından ve hayatta kalma yollarından mahrum edilen insanlar, gittikçe yıpranmakta olan bir doğa ile hayatta kalmaya zorlanmıştır.

Ekonomik büyüme biçimindeki kalkınma ve ticarileşmenin Güney'deki ekolojik krizin kaynağı olduğu kabul görmesine rağmen, ne hikmetse yine bunlar, "sürdürülebilir kalkınma" biçiminde, ekolojik krizin çaresi olarak sunulmaktadır. Sonuç, sürdürülebilirliğin anlamını kaybetmesidir. Fakat sürdürülebilir kalkınma ideolojisi, piyasa ekonomisinin sınırları içinde tutulur; doğal kaynak çatışmaları ve ekolojik yıkımı ekonomik krizden ayrı görür ve piyasa sisteminin genişlemesini bu krize çözüm olarak sunar. Sonuç olarak doğanın ve hayatta kalma ekonomisinin kademeli olarak ekolojik yenilenmesi için programlar yerine reçete edilen çözüm, doğanın kaynaklarının daha fazla sermaye yatırımıyla hemen ve daha çok sömürülmesidir. Dünya Bankası Başkanı Clausen "daha iyi bir çevre genellikle büyümenin devamlılığına bağlıdır" demiştir.[11] Daha sonra Chandler[12] bu savı ekolojik sorunlara piyasa odaklı çözümler lehine yenilemiştir. Ona göre koruma yönünde en etkili adımlar, ancak piyasa aracılığıyla atılabilir.

Ekonomik büyüme doğal kaynakların aşırı sömürüsü sayesinde olur ve bu da, bu kaynakların kıtlığına sebep olur. Daha fazla ekonomik büyüme, ekonomik büyümenin gerçekleşmesi için yok edilmesi gereken dünyaların yeniden üretimine yardımcı olamaz. Sermaye büyüdükçe, doğa küçülür. Piyasanın büyümesi kendi yarattığı krizi çözemez. Dahası, doğal kaynaklar nakde çevrilebilirken nakit doğanın ekolojik süreçlerine dönüştürülemez. Fakat doğanın ekonomisinde para değil yaşam geçerlidir. İnsanların ekonomisini ve doğanın ekonomisini ihmal etmek, bu alanlardaki üretimi görememekle de ilişkilidir. Güney'in kendi kendini tedarik eden ekonomilerinde, üreticiler aynı zamanda hem tüketici hem de koruyucudur fakat bunların üretim kapasiteleri

inkâr edilir ve sadece tüketici konumuna indirgenir. Bu yaklaşım Dünya Bankası, Dünya Kaynakları Enstitüsü (WRI), Uluslararası Doğa Koruma Birliği (IUCN) ve Dünya Yaban Hayatı Koruma Fonu'nun (WWF) biyoçeşitliliği koruma programında ortaya konmuştur.[13] Bu teklifte, ekonomik değer aşağıdaki kategorilere ayrılmıştır:

- Tüketim değeri: dolaysız olarak bir piyasadan geçmeden tüketilen, yakacak odun, doğadan toplanan yem ve av eti gibi ürünlerin değeri.
- Üretken kullanım değeri: ticari olarak fayda getiren ürünlerin değeri.
- Tüketim dışı değer: havza koruma, fotosentez, iklim düzenleme ve toprak üretimi gibi ekosistem işlevlerinin dolaylı değeri.

Burada analiz ve seçenekleri belirleyen ilginç bir değerler çerçevesi kurgulanmıştır. Geçimlerini doğrudan doğadan elde eden Güney'in yoksulları, sadece birer "tüketici" ve sadece ticari çıkarların "üreticisi" iseler, Güney'in kendi biyolojik servetinin yok oluşundan sorumlu olduğu ve sadece Kuzey'in onu koruma kapasitesine sahip olduğu sonucuna varılmaktadır. İdeolojik olarak kurgulanmış bu tüketim, üretim ve koruma ayrımı, biyolojik çeşitliliğin yıkımının altında yatan süreçlerin siyasi ekonomisini perdelemektedir. Her şeyden önce, Kuzey'in biyolojik kaynaklar bakımından en temel metalar ve hatta mali kaynaklar bakımından da gerçek bağışçısının Güney olduğunu inkâr etmektedir. Kuzey'in bağımsızlaşmasında terk edilmesi gereken ilk efsane, mal ve paranın sadece endüstrileşmiş ekonomilerden Güney'e doğru aktığı düşüncesidir. Tersine, 1980'lerde Güney'in yoksul ülkeleri büyük miktarda sermaye ihraç etmiştir. Güney'den Kuzey'e aktarılan net kaynak miktarı yılda 50 milyar ABD dolarıdır.[14] Güney'in Kuzey'e "hibe ettiği" bitkiler, ırsiyet plazması, ucuz *cassava*, soya fasulyesi, balık ve orman ürünleri buna eklenirse ve bu malların piyasa fiyatlarının ne çevresel ne de toplumsal değerlerini yansıtılmadığı

düşünüldüğünde, kaynak akışının bundan çok daha büyük olduğu ortaya çıkar. Güney'in yoksulluğu, doğrudan, Kuzey'in varsıllığını üreten süreçlerin ürünüdür.

Entelektüel Sömürgecilik: Bilginin Büyümesi, Cahilliğin Yaygınlaşması

İnsanın bilgi dağarcığı bugüne kadar görülmemiş bir hızla, katlanarak büyümekteyken, dünya hakkındaki cehaletimiz daha önce görülmemiş bir derinliğe ulaşmıştır. Ve bu cehalet büyük ölçüde bilimsel bilgi patlamasının ürünüdür. Ravetz'in dediği gibi,

> Bilimin cehalet ile arasındaki sınırı ötelediği görüşünü artık geçerli kabul edemeyiz... Cehalet daima bizimle olacaktır ve insan yapımı cehalet hayatta kalma şansımızı gittikçe artan düzeyde tehdit etmektedir... Sistem inandırıcılığını bir tür "cehalet konusunda cahillik" uygulayarak korumaktadır.[15]

Gaia'nın dengelerini korumak için kullandığı döngülerin karmaşıklığı ve birbirleriyle ilişkililiğini, bugün ona dayattığımız aksaklıkların büyüklüğünü, ipuçlarını deşifre etmek için kullandığımız bilimsel materyalin ilkelliğini düşününce, Gaia ile ilişkilerimizde, bakış açınıza göre suçlusu ya da kurbanı olduğumuz, gerçekten insan yapımı bir cehaletten söz edilebilir. Modern dünyanın yaratılmasında "cehalet konusunda cahilliği" uygulayan bir bilgi sistemine öncelik verilmiştir. Bilim, büyüme ve ilerlemenin lokomotifi olarak adlandırılmıştır. Bir taraftan çağdaş toplum kendisini bilime dayalı bir medeniyet olarak görmekte, bilimin, toplumsal dönüşümün hem mantığını hem de güdüsünü sağladığını düşünmektedir. Bu yönden bilim, bilinçli bir şekilde toplumun içine gömülüdür. Diğer taraftan, diğer tüm toplumsal örgütlenme ve toplumsal üretim biçimlerinin aksine, bilimin değer yargılarından arınmış ve evrensel olduğu varsayılmakta, dolayısıyla bilim toplumun

üzerinde tutulmaktadır. Ne yargılanabilir, ne sorgulanabilir, ne de kamuoyu nezdinde değerlendirilebilirdir. Harding'in gözlemlediği gibi:

> Ne Tanrı ne de gelenekler bilimsel akılcılığın modern kültürlerde sahip olduğu itibara sahiptir... Bilimin kutsallığının tabu haline getirdiği proje, bilimin tıpkı herhangi bir kurum ya da toplumsal uygulamanın incelenebileceği gibi incelenmesidir.[16]

Bilim toplumsal güçlerin ürünüyken ve bilimsel üretimi mobilize edebilenler tarafından belirlenmiş bir toplumsal amaca sahipken, günümüzde bilimsel etkinliklere toplumsal ve siyasi olarak nötr, ayrıcalıklı bilgibilimsel bir konum atfedilmiştir. Dolayısıyla bilim iki yönlü bir karaktere kavuşmuştur: Toplumsal ve siyasi sorunlara yönelik teknolojik çözümler sunan ve fakat yarattığı toplumsal ve siyasi sorunlardan kendini aklayıp uzaklaştıran. Belirli sınıf, toplumsal cinsiyet ya da kültürel çıkarların önceliklerini ve algılarını yansıtan bilimsel düşünce, doğal ve toplumsal düzeni dönüştürür. Fakat hem doğa hem de toplum kendi örgütlenmesine sahip olduğu için yeni bir düzenin dayatılması her zaman kusursuz ve düzenli bir şekilde gerçekleşemez. İnsanlar ve doğa genellikle buna direnir ve bu direniş "beklenmeyen yan etkiler" olarak dışsallaştırılır. Bilim toplumsal değerlendirmeden muaf tutulur ve kendi yarattığı etkilerden yalıtılır. Bu kişilik bölünmesi ile bilimin "kutsallığı" yaratılmış olur.

Bilim, teknoloji ve toplum arasındaki gizli bağlantıları görünür hale getirme, gizlenen ve dile getirilmeyen meseleleri ortaya koyma ve dillendirme işi Kuzey ile Güney arasındaki ilişkiyle bağlantılıdır. Bilim ve teknoloji yapılarının ve bunların hizmet ettikleri sistemlerin toplumsal hesap verebilirliği olmadıkça ve olana kadar, Kuzey ile Güney arasındaki ilişkiler bakımından da bir hesap verebilirlik olamaz. Bu hesap verebilirlik ihtiyacı özellikle biyoteknoloji devrimi için, bugün

daha önce hiç olmadığı kadar önemlidir. Etik ve siyasi sınırlar oluşturan uluslararası bağlayıcı anlaşmaların yokluğunda, biyoteknoloji devrimi Kuzey ile Güney, varsıl ile yoksul arasındaki kutuplaşmayı artıracaktır. Toplumun bir bölümü biyodevrim ile ilişkili bilgi ve kârı elinde tuttuğu ve toplumun geri kalanı bu bilgi ve faydalardan dışlandığı, ekolojik, siyasi ve ekonomik maliyetleri ise yüklenmek zorunda bırakıldığı için bilim, teknoloji ve toplum arasındaki asimetrik ilişki daha da çarpılacaktır. Toplumsal hesap verebilirlik ve toplumsal kontrol kurumları yaratılmadığı takdirde tüm faydalar endüstrileşmiş Kuzey'e doğru akarken Güney kobayların bulunduğu bir laboratuvar ve tüm risklerin atıldığı çöplük olacaktır. Aslında bu çoktan gerçekleşmeye başlamıştır. Bu artık bir gelecek kaygısı değil bugün karşı karşıya olduğumuz bir olgudur.

UNCED süreci, bilim ve teknolojinin kutsallığına meydan okumak ve bu yapıları şeffaflaştırmak yerine teknolojiyi daha da buğulandırır, daha mistik ve büyülü hale getirir. Çevre krizi doğanın yetersiz olduğu ve teknolojinin onu geliştirebileceği görüşünün eseridir. Bugünse hâkim görüşün hastalığı çare olarak sunmak olduğu anlaşılmaktadır ve "teknoloji aktarımı" tüm ekolojik hastalıkların sihirli çaresi haline gelmiştir. Angus Wright'ın da işaret ettiği gibi, "Bilim ve teknoloji tarihsel olarak ilk ilerlemelerini doğal dünyada mucizeler olduğunu reddederek gerçekleştirmiştir. Belki de bu konuma dönmek en iyisidir."[17]

Bilim ve teknolojinin ekolojik sorunları çözme yetisinin gücünü sorgulamak, Kuzey'in bağımsızlaşmasında önemli bir adımdır. İkinci adım ise "fikri mülkiyet hakları"nın gittikçe büyüyen ve yaygınlaşan gücünü kabullenmeyi reddetmekle ilgilidir. Güney hâlâ eski sömürgecilik süreçlerinin yükü altında sancı çekerken, yeniden sömürgeciliğin yeni yükleri de buna eklenmektedir. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması, Kuzey'in mali ve endüstriyel ihtiyaçları için özgürlük talep

etmek ve Güney'in vatandaşlarının hayatta kalma haklarını reddetmek bakımından, eski East India Company'ye benzer şekilde işler. Bu haklar, küresel ticareti engelleyen "tarife dışı" ticaret bariyerleri olarak görülür. Sömürgeciliğin erken aşamalarında olduğu gibi, Güney'in yerlilerinin vatandaşlık hakları ellerinden alınmalı ve devletsiz şirketlerin her devlette geçerli olan süpervatandaşlık haklarının önü açılmalıdır. Ticaret ve talan, özellikle de Ticaretle İlgili Fikri Mülkiyet Hakları alanında bir kez daha kol kola girer. Toprak, ormanlar, nehirler, okyanuslar sömürgeleştirildikten sonra sömürgeleştirecek yeni yerler bulmak gerekir çünkü sermaye birikimi aksi takdirde durur. Geriye kalan tek yer içerisi, bitkilerin, hayvanların ve kadınların bedenlerinin içidir.

"İnsan" yönü terk edilmiş gibi görünmektedir. İnsaniyeti ve dinamik yaşamı içeren boyutlar, beyinsel olanın üstün olduğu ve insan yönünün ancak beyinsel olanın saflığını bozacağı varsayımının gölgesinde kalmıştır. Ve Kuzey, doğadaki yaşamın temelleri ile temasını kaybettiği için doğayı kendi seçtiği, kurak, arzulara daha yakın bir şekilde yeniden yaratma olasılıkları olarak gördüğü şeylerin, resmen Tanrı'yı oynamanın sarhoşluğundadır. Bunun korkunç yönü, sonucun ancak ölü bir gezegen olabileceğidir ve geriye, olur da bir şey kalırsa, muhtemelen tamamen yapay bir atmosferi olan, doğanın atıkları altında boğulmuş, insanca olmayan, *1984*'den ziyade Aldous Huxley'nin daha erken hicivsel romanı *Cesur Yeni Dünya* gibi bir dünya kalacaktır.

"Fikri mülkiyet" kavramının inşası, çeşitli düzeylerde mülksüzleştirme ile bağlantılıdır. İlk düzeyde bedenden ayrılmış bilen zihnin yaratımı, bilginin bir müşterek olarak yok edilmesi ile ilişkilidir. *Private* (özel) mülkiyetin Latince kökeni olan *privare* "mahrum bırakmak" demektir. 15. ve 16. yüzyıllarda ortaya çıkan özel mülkiyet yasaları insanların orman ve meraları ortak kullanma haklarını erozyona uğratırken

aynı zamanda endüstrileşme aracılığıyla sermaye birikiminin toplumsal koşullarını yaratmıştır. Yeni özel mülkiyet yasaları, bireylerin meta olarak mülkiyet haklarını korurken ihtiyaçların karşılandığı kaynak olarak müşterekler üzerindeki kolektif hakları yok etmeyi amaçlamıştır.

Ticari pazarlıklar zihinsel ürünlerin tartışılması için garip bir platformdur. Fakat Kuzey'in zengin ülkelerinin GATT'ın himayesi altında yürütülen çok taraflı ticaret pazarlıklarının Uruguay Raund'unda gündeme sözde TRIP'leri dayatmaları tam olarak bunu yapmıştır. Kuzey'in çok uluslu şirketleri her ülkeye temsilcilerini göndermekte ve kendi laboratuvarlarında üretilebilecek her şey için daha katı bir fikri mülkiyet hakları koruması talep etmektedir. Ve yeni teknolojiler sayesinde buna yaşam da dâhildir. MNC'lerin bakış açısıyla fikri mülkiyet hakları ilerleme ve kalkınma için kesinlikle gereklidir. Bunların bulunmadığı ülkeler, ulusal çıkarlarını "uluslararası" kabul görmüş adil ticaret ilkelerinin önüne koymakla suçlanırlar. Fikri mülkiyet haklarının korunmasının yatırım ve araştırmayı teşvik için şart olduğu konusunda ısrar ederler.

Diğer taraftan Hindistan gibi Güney ülkeleri, patent yasalarını teknoloji aktarımını destekleyecek ve kendilerini bağımlılıktan koruyacak şekilde değiştirmiştir. Patent koşullarını değiştirmiş, gıda ve sağlık gibi yaşamsal sektörleri tekel kontrolü dışında bırakmış ve patentlerin yerel üretim süreçlerinde kullanılmaması halinde kaldırılması gibi zorunlu ruhsatlandırma uygulamalarını güçlendirmiştir.[18]

1960 ve 70'lerde bu tartışmalar Birleşmiş Milletler sistemi üzerinden yürütülmüştür. Fakat 80'lere gelindiğinde zengin ülkeler fikri mülkiyet hakları tartışmalarının dünyanın çoğunluğunun yönettiği BM'den, fiilen endüstrileşmiş Kuzey'in oluşturduğu azınlığın yönettiği GATT'a geçmesi gerektiğine karar vermişlerdir. Güney'in kamu yararını tekellere karşı korumak için tasarlanmış patent yasaları artık

bir kalkınma aracı olarak değil hortumculuk için bir paravan olarak görülmeye başlanmıştır. ABD Uluslararası Ticaret Komisyonu, ABD endüstrisinin "zayıf" patent yasaları nedeniyle 100 ila 300 milyon ABD doları kayıpta olduğunu hesaplamaktadır. ABD'nin talep ettiği daha katı fikri mülkiyet hakları rejimi oluşturulduğu takdirde bu paranın yoksul ülkelerden zengin ülkelere aktarımı Güney'in içinde bulunduğu borç batağını ona katlayacaktır. MNC'ler ki esas vatandaşların onlara karşı korunması gerekir, piyasaları izleyebilsinler diye yeni güçlerle donatılmalıdır. Endüstrileşmiş ülkeler sınır kontrolleri, hak ihlal eden mallara el konması ve bunların imha edilmesi, hapis cezaları, hak kayıpları, cezai yaptırımlar, para cezaları, tazminat vb. uygulamalar talep etmektedir.

Yaşamın bu şekilde özelleştirilmesi ve mülkiyete konu olması yönündeki bu güdünün görünen amacı, piyasada güç elde etmekken bu değişikliklerin toplumsal olarak kabul edilebilirliği beyaz adamın diğer türlerin (diğer halklar dâhil) hayatta kalmak ve değerli olmak için kendisine bağımlı olduğunu düşünmeye devam eden dünya görüşünden kaynaklanmaktadır.

Yeryüzü ve Güney, beyaz adamın yükü için 500 yıl boyunca büyük bedeller ödemiştir. Yeniden bir yeryüzü topluluğu kurma çabalarında en önemli adım, muhtemelen, tüm yaşam demokrasisinin bu güzel gezegenin beyaz adamın yükü olduğu fikriyle çeliştiğinin farkına varılmasıdır. Mitolojik bir karakter olan Atlas'ın aksine dünya bizim sırtımızda değildir; esas dünya bizi sırtında taşımaktadır.

Notlar

1. Rabindranath Tagore, *Tapovan*, (Hintçe). Gandhi Bhavan, Tikamgarh, tarihsiz.
2. Alıntılandığı yer: Brian Easlea, *Science and Sexual Oppression: Patriarchy's Confrontation with Woman and Nature*, Londra, Weidenfeld and Nicholson, 1981, s. 64.
3. Alfred Cosby, *The Columbian Exchange*, Greenwood Press, Westport, Connecticut, 1972, s. 36.
4. John Pilger. *A Secret Country*, Vintage, Londra, 1989, s. 26.
5. A.g.e.
6. Basil Davidson, *Africa in History*, Coller Books, New York, 1974, s. 262.
7. Carolyn Merchant, *The Death of Nature: Women Ecology and the Scientific Revolution*, New York, Harper & Row, 1980, s. 182.
8. A.g.e., s. 193.
9. "Consumption," Indira Gandhi Institute, Bombay'dan gönderilen sunum, UNCED, 1991.
10. WCED, *Our Common Future*, Cenova, 1987.
11. Edward Goldsmith, "The Word Bank: Global Financing of Impoverishment and Famine," *The Ecologist*, Cilt 15, Sayı 1 / 2, 1985.
12. W. D. Chandler, World Watch Paper 72, Washington, DC World Watch Institute.
13. WRI, IUCN, WWF, *Biodiversity Conservation*, Cenova, 1991.
14. NGLS, UNDP, NGO *Guide to Trade and Aid*, 1990.
15. J. Ravetz, "Gaia and the Philosophy of Science," Peter Bunyard ve Edward Goldsmith (ed.), GAIA, *The Thesis, the Mechanisms and the Implications*, Cornwall, Wadebridge Ecological Centre, 1988, s. 133.
16. Sandra Harding, *The Science Question in Feminism*, Ithaca, Cornell University Press, 1986, s. 30.
17. Angus Wright, "Innocents Abroad: American Agricultural Research in Mexico,"in Wes Jacson ve diğ. (ed.), *Meeting the Expectations of the Land*, San Francisco, North Point Press, 1984.
18. Hint Patent Yasası cep kitabı, National Working Group on Patents, New York.

Halk mı Nüfus mu?
Yeni bir Üreme Ekolojisine Doğru

Maria Mies ve Vandana Shiva

Nüfus, Çevre ve İnsanlar

Güney ülkelerinde süregelen ve artan yoksulluk, bundan yıllar önce nüfus patlamasına bağlanmıştır. *Büyümenin Sınırları*[1] ortaya çıktığından beri de nüfus artışının küresel ölçekte çevre yıkımının birincil sebebi olarak görülmesi yaygınlaşmaktadır. Artan insan sayısı ile yeryüzünün ekolojik temellerinin yıkımı arasındaki bu sebep sonuç ilişkisi varsayımı, Haziran 1992'de Rio de Janeiro'da yapılan Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı (UNCED) etrafında oluşan siyasi söylemde güçlü bir şekilde vurgulanmıştır. Bu görüşü destekleyen savlar medya tarafından tüm dünyaya yayılmış ve gittikçe daha da açıkça, alaycı ve insanlık dışı nüfus kontrolü politikaları önerilmiş, örneğin Maurice King'in 1990 yılında sunduğu bir teklifte[2] kadınlara doğum kontrolü teknolojilerinin dayatılması ve çocuklara temel sağlık hizmetlerinin sunulmaması gibi öneriler de yer almıştır.

Endüstrileşme, teknolojik ilerleme ve gelişmiş ulusların müreffeh yaşam tarzlarının, dünya çapında çevresel yıkımın hızlanmasının sorumlusu olduğu artık göz ardı edilemez. En önemli tehditler 1) toprak kaybı (örneğin çölleşme, tuzlanma, sulanabilir alanların kaybı), 2)

ormansızlaşma, özellikle tropik ormanların kaybı, 3) ozon tabakasının zarar görmesinden kaynaklı iklim değişikliği ve 4) özellikle artan karbondioksit ve diğer gaz salımlarından kaynaklı küresel ısınmadır. Fakat felaket eşiğine yaklaştıkları için korkulan bu tehditlerin esas sebeplerine bakmak yerine bunlar neredeyse evrensel bir şekilde tek bir sebebe, nüfus artışına bağlanmaktadır. Sadece varsıl Kuzey ve hâkim siyasi ve ekonomik çıkarlar değil, BM örgütleri de bu görüşü benimsemiştir. Dolayısıyla Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA) en yeni raporu olan Dünya Nüfus Durumu 1990'da şöyle demiştir:

> Hangi teknoloji türü, hangi tüketim ve atık düzeyi, hangi yoksulluk ya da eşitsizlik düzeyinde olursa olsun, insan sayısı ne kadar çoksa çevreye etki de o kadar fazladır.[3]

Varsıl Kuzey'de doğum oranları azalmakta fakat alınan göç bunu dengelemektedir. Suç Güney'de yaşayan yoksul insanlara atılmaktadır. Gelecek 35 yıl içinde yaşanacak küresel nüfus artışının yüzde 95'i Afrika, Asya ve Latin Amerika'daki gelişmekte olan ülkelerde yaşanacaktır.

Dünya nüfusu saniyede üç kişi ya da günde çeyrek milyon kişi artmaktadır. Bu, tarihte görülmüş en yüksek artış hızıdır. En hızlı artış gelişmekte olan ülkelerdedir. Fakat dünyanın zarar görmüş doğası 1990'larda ve sonrasında bu sayıları kaldırabilecek midir? Çevresel yıkımın büyük bölümünden sorumlu olduğu UNFPA raporunda bile itiraf edilen, sömürüye ve sömürgeciliğe dayalı dünya sistemi, yaygın kalkınma paradigması ya da endüstrileşmiş toplumların müsrif üretim ve tüketim desenlerinden hiç söz edilmemektedir.

> Şu anda kullanılan kaynak ve üretilen atık miktarı, açık ara farkla en çok endüstrileşmiş toplumlardaki "en üstteki bir milyar" insanın sorumluluğudur. Bunlar ozon tabakasının hasarından ve asit-

leşmeden, ayrıca küresel ısınmanın yaklaşık üçte ikisinden sorumlu olan ülkelerdir.[4]

Fakat bu içgörülere rağmen bu tehlikeli eğilimlere yönelik başlıca politika, nüfus artışının durdurulmasıdır. Sözü edilen nüfus, sorunları yaratan ve eyleme geçmesi gereken zenginlerin değil Güney'deki sömürge ülkelerinin yoksul nüfusudur.

Bu Malthusçu mantığı destekleyen savlar genellikle istatistiksel projeksiyonlara, bunlarsa endüstrileşmiş Kuzey'in toplumsal ve ekonomik modelinin, yani büyüme modelinin, eninde sonunda Güney'deki insanlar tarafından da benimseneceği varsayımına dayanmaktadır. Bu tür savlar daima şu tür cümlelerle ifade edilir: Mevcut eğilimler devam ettiği takdirde... Geçmiş desenler tekrarlanırsa... Buna örnek olarak otomobil üretiminin büyümesi konusundaki projeksiyon verilebilir:

> Gelir miktarı arttıkça, yaşam tarzları ve teknolojiler Avrupa, Kuzey Amerika ve Japonya'dakilere benzemeye başlayacaktır... Otomobil sahipliğinde artış yaşanacaktır. 1950'den bugüne insan nüfusu iki katına çıkmış, otomobil nüfusu [metinde aynen böyle] ise yedi kat artmıştır. Dünyadaki araba filosunun önümüzdeki 20 yıl içinde 400 milyondan 700 milyona çıkması, yani nüfusu artışının iki katı hızla artması beklenmektedir.

Böyle bir beyandan sonra Kuzey'in otomobil üretim hızında bir azalmadan söz edilmesi beklenebilir; fakat bunun yerine şöyle devam ediliyor: "Geçmiş eğilimler devam ederse gelişmekte olan ülkeler 2025 yılına gelindiğinde yılda 16,6 milyar ton, yani gelişmiş ülkelerin bugünkü karbon salımının dört katı kadar salım yapacaktır."[5]

Dolayısıyla esas tehdit, artan nüfusun Kuzey'deki ortalama bir insanın yaşam tarzına öykünmesi, aynı sayıda araba, TV, buzdolabı vb. sahibi olmasıdır. Bu yaşam tarzının genelleştirilmesinin doğa için kor-

kunç sonuçlar doğuracağı kabul edilmekle birlikte, Kuzey'in endüstrisi, ekonomisi ve tüketici ve siyasetçileri, bu yaşam tarzını desteklemek için araba ve diğer ürünlerin hep daha fazla yaygınlaşması dışında bir yol bulamamaktadır. "Araba nüfusu"nun artması gerekmekte, fakat bunun yaratığı çevre yıkımını dengelemek için Güney'in (zaten araba satın almayacak olan) nüfusunun azalması gerekmektedir. Bu endüstriyel sistemin esas çelişkisidir. Büyümekten vazgeçmek istemediği için yarattığı zararın suçunu kurbanlarının, Güney'li yoksullar, özellikle de fazla çocuk doğuran kadınların üzerine atmaktadır. UNFPA'in 1990 raporu okunduğunda bu, açıkça görülmektedir. Raporda kadınlar aile planlamasına ihtiyaç duyan kesim ve çevresel yıkımın başlıca sorumluları olarak hedef alınmıştır.

Ataerkil toplumlarda kadınlar gündelik yaşamın, kendini idame kaynaklarının üretimi ve bakımından, su, yakıt, gıda ve yemin sağlanmasından ve toprağın korunmasından sorumludurlar. Fakat Kuzey'in dayattığı daha fazla "kalkınma" ve daha fazla modernleşme ile bu kadınlar yaşamı sürdüren sistemlerinin iyice kıyısına itilmektedir. Yakacak toplayarak ormanların yok edilmesinden, içme suyu elde etmek için su kaynaklarını kirletmek ve tüketmekten, doyuracak çok fazla boğaz üreterek toprakları tüketmekten onlar sorumlu tutulur.

UNFPA Raporu ile nüfusu dengelemek için teklif edilen tüm yöntemler, kadınlara yöneliktir. Erkeklerin ve maçoluk kültlerinin yüksek doğum oranlarına etkisinden üstün körü söz edilmektedir. Güney'deki kadınların çoğunun daha az çocuk istedikleri söylenmekte ama doğum kontrol yöntemleri konusuna gelince erkeklerden söz edilmemektedir. Ataerkil kültüre doğrudan saldırmanın ve bunu değiştirmeye çalışmanın Kuzey'in kültürel emperyalizm dayatması ve müdahalesi olarak görüleceğinden korkulmaktadır. Bir BM örgütü, cinsel ilişkiler bakı-

mından ataerkil kültüre saldırırsa bu muhtemelen siyasi tepki alacaktır. Bunun yerine kadının konumunu yükseltme politikası önerilmektedir.

Bu politika esasen kadınların eğitim, sağlık durumları ve gelir elde etme kapasitelerinin artırılması talebinden ibarettir. Daha eğitimli kadınların çeşitli örneklerde görüldüğü gibi aile planlaması yapacağı düşünülmektedir. Fakat eğitim genellikle sınıfsal ilişkilerden, kırsal ve kentsel kökenlerden yalıtılarak düşünülmekte, diğer koşullar göz ardı edilmektedir. Pek çok kadın için eğitim tek başına yoksulluğa ya da Güney'de insanların daha geniş aileler istemesinin sebeplerinden biri olan yaşlılık sigortası sorununa çözüm olmamıştır. Sosyal sigorta sisteminin yokluğunda, çocuklar yaşlılıkta tek güvencedir. Aile planlaması politikası hep küçük ailelerin daha mutlu aileler oldukları savı ile desteklenmektedir. Fakat UNFPA ya da diğer nüfus kontrolü kuruluşları, bir ailedeki çocuk sayısını azaltmanın onları gerçekten daha mutlu ya da varsıl yapıp yapmadığını hiç sormamıştır. Sadece Güney'in zengin ve yoksulları arasındaki uçurumun artmakta olduğu okunabilmektedir. Dünyanın siyasi liderleri daimi büyümeye dayalı sisteme açıkça karşı çıkmaya ve Kuzey'in tüketim miktarlarında radikal bir düşüş talep etmeye cüret edemeyecekleri için, çözüm gittikçe daha fazla bir tür filika ya da önceliklendirme felsefesinde görülmektedir. Bu felsefe Bangladeş'teki yerel aile planlaması çalışanları tarafından bile resmen benimsenmiştir.

> Görüldüğü gibi Dhaka'dan Pathuakhali'ye (Bangladeş'te bir köy) gelen buharlı gemide sadece dokuz kabin vardır. Dokuz kabinde ancak 18 kişi seyahat edebilir. Bilet pahalı olduğu için bu kabinlerde sadece zenginler seyahat edebilir. Diğer sıradan yolcular güvertede seyahat eder. Tuvalet sadece kabin yolcularına aittir. Fakat bazen kabin yolcuları diğer yolcuların tuvaleti kullanmalarına izin verir çünkü yoksul güverte yolcuları öfkelenir ve aşağı inerse teknede bir delik açarlar diye korkarlar. Bu durumda tekne batacaktır. El-

> bette kendileri de ölecektir ama zengin kabin yolcuları da hayatta kalamayacaklardır. Dolayısıyla kardeşlerim, artık çocuk yapmayın. Çünkü kabin yolcularına sorun çıkartıyorlar.[6]

Kuzey'in kabin yolcularının, Güney'in nüfusu konusundaki korkuları Güney'in zengin orta sınıflarında da vardır. Nüfus kontrol politikası bu emperyalist ve sınıfsal korkuları harekete geçirmektedir.

Nüfus ve yoksulluk, nüfus ve çevre söylemleri kapitalist endüstrileşmiş topluma içkin birkaç temel anomali barındırmaktadır. Bunlar, insanlar ile çevre, birey ile toplum, üretim ile üreme ve cinsellik ile üreme arasında varsayılan çelişkilerdir. Kapitalist felsefeye göre temel ekonomik birim, egotistik ve saldırgan çıkarları ile yalıtılmış bireydir ve bu birey, yine kendi çıkarları olan diğer bireyler ile temelde düşmanca bir ilişki içinde görülür. Dolayısıyla birey ile topluluk arasında, Hobbs'un insan ve toplum kavramına göre, ancak her şeye muktedir bir devlet tarafından çözülebilecek bir çıkar çatışması vardır. Adam Smith bu çelişkiyi meşhur "görünmez el"i ile çözmeye çalışmış, yani kendi çıkarlarını öne koyan bu egotistik bireylerin ekonomik kazanç için saldırgan rekabetine izin vererek, sonunda herkes için en ideal servete ulaşılabileceğini öne sürmüştür.

Bu insan ve toplum anlayışının altında, zaten istatistiksel bir bakış açısı ya da ilk olarak William Petty tarafından 1690 yılında geliştirilen bir "politik aritmetik" yatmaktadır. Toplumu, insanları ve doğa (bugün kaynaklar denirdi) ile ilişkilerini sayısallaştırmak, yükselen kapitalizm için bir gereklilik haline gelmiştir. Petty, Bacon'un izinde, "doğal beden" ve "politik beden" arasında bir paralellik görmüş, devletin servet ve gücünün tebaasının sayısı ve karakterine bağlı olduğunu göstermeye çalışmıştır. [7]

Barbara Duden'e göre ise istatistiğin tüm modern bilimlerin, özellikle ekonominin yeni dili haline gelmesi ve "nüfus" teriminin gerçek insanlarla olan ilişkisini kaybetmesi ancak 1800 yıllarda olmuştur.[8]

Bu sırada esas canlı insanlar, gerçek insanlar, gerçek topluluklar, onların tarihleri, kültürleri ve çeşitliliği, nüfuslar, büyüme oranları, baskılar ve politikaları şeklinde ifade edilmeye başlanan genel toplamların soyutlamaları ardında gözden yitmiştir. Barbara Duden'in de belirttiği gibi, nüfus terimi "insanlar için olduğu kadar sivrisinekler için de" kullanılabilmektedir.[9] Canlı insanları rakamlardan ibaret hale getiren bu nüfus anlayışı, daha önce de belirttiğimiz gibi, bir BM belgesinin "otomobil nüfusu" ile " insan nüfusu"nu birbiriyle kıyaslayabilmesini bile mümkün kılmaktadır.

Fakat nüfus, azgelişmişliğin, yoksulluğun ve çevresel yıkımın başlıca sorumlusu olarak tanımlandığında insanlar yok olmakla kalmamış, yeni kapitalist nüfus politikaları ile başka, farklı anomaliler de ortaya çıkmıştır. Bunlar, bireylerin cinsel ve üreme davranışları ile topluluğun refahı arasındaki ilişkide ve üretim ile üreme arasında ortaya çıkan anomalilerdir. Kapitalist ataerkinin liberal felsefesinde bireylerin cinsel davranışlarının biyolojik güdüler olarak ifade bulan doğa kanunlarınca belirlendiği varsayılırken, ekonomik çıkarcılık örneğinde olduğu gibi, insanlar sadece kendi egotistik zevk arayışlarını takip eder, topluluğun ya da başkalarının refahını ve cinsel etkinliklerin kadınlar için doğurduğu sonuçları önemsemezler. İşte bu bireysel cinsel çıkarcılığın, dış güçlerce, teknolojilerle, devlet tarafından ve yeni doğum kontrol cihazlarıyla denetlenmediği takdirde "aşırı nüfus"a yol açacağı varsayılır.

Aynı liberal felsefe hem cinsellikle üremenin birbirinden ayrıştırılmasını meşrulaştırmak için hem de bireyin cinsellik ve üreme etkinliğinin toplumsal ilişkilerin diğer toplumsal, ekonomik ve kül-

türel alanlar ve ilişkilerle iç içe geçmiş ifadesi olarak değil tamamen bireysel bir mesele olarak kavramsallaştırılması için uygulanır. Pek çok kadının, sadece kadınların bireysel üreme haklarına vurgu yapması ve mevcut dünya düzen(sizliğ)inin genel siyasi ve ekonomik yapılarında değişiklik talep etmemesinin sebebi budur. Sadece birey olarak kadının, onun üreme özgürlüğünün ya da "tercih"inin korunması ihtiyacını görürler.[10] Nüfus kontrol memurları ise kadınları bir rahimler topluluğu ve aşırı nüfusun müstakbel failleri olarak görürler. İki bakış açısı da aynı felsefeden kaynaklanmaktadır ve ikisi de insanların, gerçek erkek ve kadınların, üreticiler ve üreyiciler olarak kendileriyle, birbirleriyle ve doğayla etkileşim kurdukları gerçek toplumsal ilişkileri göz ardı eden soyutlamalara dayalıdır. Üretim ve üreme arasında kapitalist ataerki tarafından kolaylaştırılan ayrım, üreticilerin kendilerini etraflarındaki ve içlerindeki doğadan ayrı ve üstün görmelerine yol açarken üreyici olarak kadınlar kendilerini edilgen ve kendi bedenlerine, doğurgan kapasitelerine ve her tür nesnelliğe yabancılaşmış bir şekilde deneyimler.

Kuzey'deki feministler "kendi bedenimizin kontrolünü ele almak" ve bunları kimin ürettiğini, ne amaçla ürettiğini, hangi siyasi ve ekonomik çerçeve içinde ürettiğini sorgulamaksızın güvenli doğum kontrol yöntemleri talep ederek bu insan ve nüfus anomalisini kabul etmiş olurlar. Güney'in kadınları ise bu anomaliyi nüfus kontrol memurları tarafından gittikçe artan şekilde sayılara, hedeflere, rahimlere, tüplere ve diğer üreme organlarına indirgenmek şeklinde deneyimlerler.

Bu bölümde amaç, bu görünür anomalilerin sadece yanlış varsayımlara değil gezegenin sorunları için kurbanları, özellikle de yoksul kadınları suçlayan bir bakış açısına dayalı olduklarını göstermektir.

Kim Kimi Taşıyor?

Maurice King "Demografik Tuzak"[11] başlıklı analizinde yerel nüfus baskısının ekosistemler üzerindeki tek baskı olduğunu, insan olmayan topluluklarda olduğu gibi insan toplumlarında da basit bir taşıma kapasitesi hesabının olduğunu varsaymaktadır.

Fakat Üçüncü Dünya'daki çoğu ekosistem sadece yerel nüfusu değil Kuzey'in endüstriyel ham madde ve tüketim taleplerini de sırtında taşımaktadır. Üçüncü Dünya'nın kaynaklarına yönelik bu talep yerel nüfusun desteklenmesi için altında kalınması gereken eşiklerin aşağı indirilmesi anlamına gelmektedir. Yani yerel üretim, tüketim ve yaşam tarzı desenleri temelinde aslında sürdürülebilir olabilecek bir nüfus büyüklüğü, dışarıdan kaynak sömürüsü nedeniyle sürdürülebilirliğini kaybetmektedir. Kuramsal ve kavramsal sorun sürdürülebilir olmayan kullanımın köklerini sadece görünür yerel talepte değil görünmez, yerel olmayan kaynak talebinde de görebilmektir. Aksi takdirde sürdürülebilir nüfus arayışı, küresel ekonomik sistemlerin çevre üzerindeki gerçek baskılarını ortadan kaldırmayacak, Üçüncü Dünya'daki çevresel yıkımın kurbanlarına yönelik ideolojik bir savaşa dönüşecektir.

İnsan toplumları konusunda "taşıma kapasitesi" sadece yerel nüfus büyüklüğü ve yerel biyolojik destek sistemleriyle ilgili değildir. Kuzey'deki nüfuslar ile Güney'deki nüfus ve ekosistemler arasında çok daha karmaşık bir ilişkidir. Güney'in ekosistemleri (E) çifte yük taşımaktadır: küresel piyasaya mal ve ham madde sağlamanın yükü (K) ve yerel toplulukların hayatta kalması için gerekli kaynakları sağlamanın yükü (Y).

Y'yi azaltmak ve K'yi göz ardı etmek E'yi koruyamaz. Dahası, nüfus ile çevre arasındaki ilişkiyi ele alan çoğu analiz, "Müşterekler Trajedisi" adlı özgün denemesinde Garett Hardin'in yaptığı gibi, yerel olmayan kaynak taleplerini göz ardı etmektedir. Hardin'in müşterek-

lerin yok oluşu ile ilgili gözden kaçırdığı şey, müştereklerin çitlenmesi, yani müşterek olmaktan çıkıp özelleştirilmesi halinde bu yok oluşun hızlandığıdır.

Müştereklerin Çitlenmesi insanları kaynaklardan ayırır. İnsanlar yerlerinden edilir ve kaynaklar kâr amacıyla sömürülür. İngiltere'de müştereklerin çitlenmesi koyun otlatma amacıyla köylüleri topraklarından zorla çıkartmıştır. "Çitlemeler hayvanları semirtir, halkı zayıflatır," "Koyunlar insanla beslenir," gibi deyişler çitlemenin sonuçlarını ortaya koymaktadır. "Taşıma kapasitesi"nin bir sorun olarak dillendirilmesinin sebebi toprağın artık insanlar değil koyunlara tahsis edilmesi, büyük ölçüde Britanya'nın gelişmekte olan tekstil endüstrisi için yün sağlamak amacıyla kullanılmasıdır. Hakları elinden alınan halk bir kaynağa dönüştürülmüş, bu insanların değeri emeklerinin piyasa fiyatına indirgenmiştir. Topraktan koparılmak sayısal olarak büyümeyi zorunlu kılmıştır.

Fakat topraklarından sürülen ve müştereklerı gasp edilen bu köylü ve zanaatkârların hepsi özgür ücretli işçiler olarak yükselen endüstri tarafından emilememiştir. Pek çoğu Amerika ve Kanada'daki yeni sömürgelere göçmüş, hırsızlık ve benzeri yüz kızartıcı suçlar işleyenler ise Avustralya'ya sürülmüştür. Koyunlara yer açmak için zor kullanarak Kuzey İskoçya'dan sürülen insanların birçoğu oduncu olarak çalışmak için Kanada'ya göçmeye zorlanmış ya da Britanya ordusuna katılarak yeni sömürgelerde savaşmaya gönderilmişlerdir.

Benzer süreçler, yani müştereklerin özelleştirilmesi, kırsal yoksulların sürülmesi Avrupa'nın diğer sanayileşmekte olan ülkelerinde de yaşanmış ve yoksullaştırılan kitleler sömürgelere ithal edilmiştir. 19. yüzyılın ortalarından sonra Kuzey Amerika'ya ve Brezilya ve Güney Afrika gibi diğer sömürgelere büyük bir yoksul Avrupalı göçü dalgası olmuştur. Fakat II. Dünya Savaşı sonrasındaki göç dalgası yoksullarla

sınırlı kalmamıştır. Avrupa'nın demografik düşüşüne tıptaki ilerlemeler, genel yaşam standartlarının yükselmesi ve yeni doğum kontrol yöntemlerinin icadı değil Avrupa'nın yoksullarının (ve hırslılarının) bu göçü sebep olmuştur. Üçüncü Dünya ülkelerindeki sömürgeciliğin ve kalkınma projelerinin sonuçları da Britanya ve Avrupa'da müştereklerin çitlenmesinin sonuçlarıyla aynı olmuştur.

Nüfus artışı çevresel krizin sebebi değil sadece bir yönüdür ve bunların ikisi de önce sömürgecilik ve ardından Kuzey tarafından dayatılan çarpık kalkınma modelleri sayesinde kaynaklara yabancılaşma ve geçim kaynaklarının yok edilmesiyle ilişkilidir. 1600 yılına kadar Hindistan'ın nüfusu 100 ile 125 milyon arasında olup 1830'e kadar istikrarını korumuştur. Bundan sonra ise artmaya başlamış, 1845'te 130 milyon, 1855'te 175 milyon, 1867'de 194 milyon, 1871'de 255 milyona ulaşmıştır. Hindistan'ın "nüfus patlaması"nın başlangıcı tam da halkın kaynaklarının, haklarının ve geçim yollarının ellerinden alındığı Britanya yönetiminin genişlemesine denk gelir.

Bu "taşıma kapasitesi" söyleminde göz ardı edilen bir diğer konu insanların üreme davranışları üzerindeki sömürgeci müdahalelerin tarihidir. Bu müdahale, Avrupa'da olduğu gibi, başlangıçta daha fazla serbest işgücü, yani kendini idame etkinliklerinden kurtulmuş ve yabancı sermaye için plantasyon, çiftlik, yol, maden ve benzeri yerlerde üretken bir şekilde çalışmaya zorlanacak işgücü ihtiyacı ile motive olmuştur. Bu politika Karayipler'in büyük bölümünde, satın alması üretmesinden daha ucuza gelen[12] kölelere uygulanan büyük ölçüde üreme karşıtı rejim ile daha sonraları Güney Afrika'da, beyaz çiftçilerin işgücü ihtiyacı arttığında uygulanan üreme yanlısı yaklaşım arasında gidip gelmiştir. Herero isyanından sonra Güney Afrikalı kadınlar kürtaj ya da doğum kontrolü yaparlarsa cezalandırılmışlardır. Bu üreme yanlısı politika

Hristiyan misyonerlerce sömürgecilik dönemi boyunca desteklenmiştir. Misyonerler gittikleri her yerde yerli kurumlara, aile biçimlerine ve yöntemlerine ve özellikle kadınların, geçimlerini sağladıkları bölgenin ekolojik sınırları ile aralarındaki dengeyi koruma amacıyla doğurganlık potansiyellerini denetlemekte yüzyıllardır kullandıkları cinsel pratiklere karşı kampanya yürütmüşlerdir.

Çevresel sorunların sebebi olarak nüfusa odaklanmak iki düzeyde hatalıdır: 1) Suçu kurbanlara, özellikle de kadınlara atar ve 2) mevcut politika reçeteleri ekonomik güvencesizliği ele almayarak ve hayatta kalma haklarını reddederek gerçek sorundan kaçar. Hatalı anlayışlar hatalı çözümlere yol açar. Sonuç olarak, nüfus kontrolü programlarına harcanan milyarlarca dolara rağmen, çevresel yıkım, yoksulluk ve nüfus artışı hızını kaybetmeden devam eder.

O halde sorunun kökenini doğrudan ele almak daha faydalı olabilir: Yoksulluğu üreten, sömürüye dayalı küresel piyasa sistemi. İnsanlara sürdürülebilir geçim kaynakları bulmaları için haklar ve kaynaklara erişim vermek çevresel yıkımın ve buna eşlik eden nüfus artışının tek çözümüdür.

Hatalı Varsayımlar, Hatalı Çıkarımlar

"Nüfus patlaması"nın çevresel yıkımın baş sorumlusu olduğu söyleminin yanılgısı, dikkatli bir sosyotarihsel analiz ışığında, bir dizi dayanaksız ataerkil ve Avrupamerkezci varsayıma ve kurama dayalı olmasından da kaynaklanır.

Bunlardan ilki ünlü Malthuscu "nüfus yasası"dır. Bu yasaya göre nüfus geometrik olarak, gıda üretimi ise aritmetik olarak büyür. Bu "yasa" demografların daha sonraları "doğal doğurganlık" diye adlandırdıkları kontrolsüz, denetimsiz, doğum kontrol yöntemlerine başvur-

maksızın gerçekleşen, bilinçsiz ve biyolojik bir sürece işaret eden insan doğurganlığına dayalıdır.

Böyle bir kavram ancak belli bir aşamadan sonra insanları "taşımak" için ne yeterli yer ne de yeterli gıda kalacağı anlamına gelir. Yeryüzünün ekolojik taşıma kapasitesi konusundaki söylem bu Malthuscu mantığa dayalıdır. Fakat aynı zamanda kalkınma trenini yakalama adını verdiğimiz efsaneye de dayalıdır. Bu da sadece nüfus artışının biyolojik ve istatistiksel bir süreç olarak görülmesi değil dünyada bugün yaşayan ve gelecekte yaşayacak herkesin, şu anda Kuzey'de ve Güney'in zengin sınıflarında yaygın olan tüketim düzeyine ulaşmak isteyeceği ve eninde sonunda ulaşacağı anlamına gelmektedir.

UNFPA gibi BM örgütlerinin ve Dünya Bankası, Nüfus Konseyi ve diğer ulusal ve uluslararası kuruluşların demografik analizleri ve nüfus politikalarının çoğuna dayanak olan Malthuscu mantık, bazı demografların modern öncesi, endüstri öncesi, geleneksel toplumlar için kullandıkları "doğal doğurganlık" kavramı ile iyice pekiştirilmektedir. Bu demograflar Avrupa, ABD ve Japonya'daki modern endüstrileşmiş toplumların üreme davranışlarını tarif ettiklerinde "kontrollü doğurganlık davranışı" kavramını kullanırlar. 18. yüzyılın bitiminden önce tüm endüstrileşme öncesi toplumlarda "doğal doğurganlık davranışı"nın hâkim olduğunu, yani doğum kontrolünün Avrupa içinde ve dışındaki bu toplumlarda bilinmediğini varsayarlar. "Doğal doğurganlığın" daima yüksek ve genel olarak istikrarlı olduğu varsayılmış, doğurganlığı sınırlayanın sadece biyolojik etmenler, hastalıklar, salgınlar, savaşlar, düşük yaşam standartları ve cinsel tabular gibi kurumsal kısıtlamalar olduğu düşünülmüştür.

Fakat Avrupa'da, demografların 18. ve 19. yüzyıllarda geçiş dönemi olarak adlandırdıkları dönemden sonra, doğal doğurganlığın

yerini kontrollü doğurganlığın aldığı söylenir. 19. yüzyılın ortalarındaki yüksek doğurganlık oranlarının yerini 20. yüzyılda daha düşük oranlar almıştır. 19. yüzyılda artan nüfus genellikle endüstrileşme sürecine bağlanır: daha iyi ilaçlar, artan hijyen ve yaşam standartları, daha düşük ölüm oranları. Benzer modernleşme teknolojileri, özellikle tıp alanında, güya Güney'de nüfus patlamasına yol açmış çünkü söylenene göre salgınlar ve hastalıklar, yani sözde "doğal" nüfus kontrol etmenleri denetim altına alınmıştır. Fakat Avrupa'daki bu ani nüfus artışı modern doğum kontrol yöntemlerinin icadı, eğitim, özellikle de kadınların eğitimi, kazançlı istihdam ve kitleler tarafından daha fazla tüketim malı satın alınması ile güya denetim altına alınırken aynı şey Güney'de yaşanmamıştır. (Avrupa'nın yoksul nüfusunu sömürgelere ihraç etmiş olması gerçeği genellikle dikkate alınmaz.) 1970'lerin ortalarından beri, feministler ve diğer araştırmacılar modern öncesi toplumlardaki doğal doğurganlık genellemesinin varsayımlarına meydan okumuş, özellikle kadınların hapın icadından önce de çeşitli doğum kontrol yöntemleri bildikleri ve uyguladıklarını ikna edici bir şekilde ortaya koymuşlardır.

Linda Gordon Amerika'da doğum kontrolünün tarihi hakkındaki çalışmasında, doğum kontrolünün modern doğum kontrol yöntemlerinden çok daha önce var olduğunu, henüz 1877 gibi erken bir tarihte göstermiştir:

> Teknolojik toplumumuzda doğum kontrol teknolojisini bize modern tıbbın sunduğuna dair yaygın bir efsane bulunmaktadır. Bu gerçeklikten çok uzak olup modern tıp fiilen bin yıldan daha eski olan doğum kontrol yöntemleri hakkında son yirmi yıla kadar neredeyse hiçbir şey yapmamıştır.[13]

Antik çağlardan bu yana, neredeyse dünyanın her yerinde, kadınlar doğum kontrol yöntem ve tekniklerini bilmekte, erkekler de hamileliği

engelleyen uygulamaların farkındadır. Wacjman'ın iddia ettiği gibi, modern doğum kontrol yöntemleri kadınların kendi kaderini tayin imkânını geliştirmek için değil nüfus kontrolü amacıyla geliştirilmişlerdir.[14] Feminist tarihçiler Avrupa'da yüzyıllarca zulüm gören ve öldürülen sözde cadıların aslında tıp ve ebelik alanlarında uzman, kadınların çocuklarının sayısını dengede tutmalarını mümkün kılacak pek çok yöntem bilen bilge kadınlar olduklarına dair bol miktarda kanıt sunmuşlardır. Fakat Rönesans ve tecimsel kapitalizmin yükselişinden beri işçi olarak daha fazla insana ihtiyaç duyulmuştur. Dolayısıyla modern mutlakiyetçi devlet kuramcıları, örneğin Fransa'da Jean Bodin ya da Britanya'da Francis Bacon, bu doğum kontrol bilgilerinin üreme yanlısı nüfus politikalarının önünde bir engel olduğunu bildiklerinden, "bilge kadınları" cadılıkla suçlayanlar arasında olmuşlardır. Bu kadınların ortadan kaldırılmasıyla doğum kontrolü ve sahip oldukları diğer bilgiler yok olmuştur.[15] Heinsohn ve Steiger'a göre 19. yüzyılda Avrupa'daki hızlı nüfus artışının sebebi tıp, hijyen ve beslenme alanlarındaki ilerlemeler değil bu kadınların ve bilgilerinin sistematik olarak yok edilmesi ile modern kapitalist devletlerin kasıtlı olarak üreme yanlısı bir nüfus politikası izlemeleri olmuştur.[16]

Bu eleştirel tarihsel araştırmalar modern demograflar ve nüfus kontrolü müessesesi tarafından göz ardı edilmiştir. Onlar sözde modern öncesi toplumlar için doğal doğurganlık kuramlarına tutunmakta ve kendi Avrupa tarihi yorumlarını bunun üzerine yansıtmaktadırlar. Bu toplumların cinsellik ve üreme davranışlarıyla ilgili gerçek toplumsal tarihlerini araştırmak için herhangi bir çaba gösterilmemektedir.

Bir örnek verelim: B.F. Mussalam, modern öncesi toplumların doğum kontrol yöntemlerinden bihaber olduğu kuramının, Avrupa toplumuna göre çok daha geleneklere bağlı ve ataerkil olduğu düşü-

nülen ortaçağ İslam dünyası için bile geçerli olmadığını göstermiştir. Detaylı bir sosyotarihsel analizle, doğum kontrolünün, özellikle de dışarı boşalma yönteminin hem Kur'an ve İslam hukukunda yer aldığını hem de Müslüman toplumlarca yaygın bir şekilde uygulandığını göstermiştir. Ayrıca başta bariyer yöntemleri olmak üzere çeşitli teknikler kadınlarca kullanılmaktadır. Dolayısıyla doğal doğurganlık kavramı ortaçağ İslam toplumu için bile geçerli olmayıp[17] bunun endüstrileşme öncesi Avrupa ya da Güney'deki diğer gelenekçi toplumlar için geçerli olduğu da savunulamaz.

Farklı kültürlerde cinsellik ve üreme davranışları üzerine çok daha fazla sosyal tarihsel araştırma yapılmalıdır. Açıklanması gereken şey, pek çok toplumda, sömürgeci müdahalenin İmparatorluk için daha fazla işçi üretmek üzere geleneksel doğum kontrol yöntemleri bilgisinin kullanım dışı kalmasına neden ve nasıl yol açtığı ya da bu bilgiyi yok ettiğidir. Ve neden İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Güney'de aşırı nüfus artışıyla mücadele etmek için ulusötesi ilaç şirketleri tarafından modern doğum kontrol yöntemlerinin geliştirildiğidir. Geleneksel yöntemlerin aksine, modern doğum kontrol teknolojisi tamamen bilim insanlarının, kâr amacı güden ilaç şirketlerinin ve devletin denetimindedir. Bu teknolojiler kadınların üreme parçaları, rahimler, yumurtalıklar ve tüplerin toplamından ibaret oldukları algısına dayalıdır.

Rahim ve Hedef Olarak Görülen Kadınlar

İnsanların nüfus haline geldikleri süreç sadece bilgi bilimsel bir değişim olarak anlaşılmamalıdır. Uygulamada bu süreç insanların, özellikle de kadınların yaşamına (çünkü nüfus artışından onlar sorumlu tutulurlar) dolaysız ve genellikle cebri bir müdahale anlamına gelir ve gelmiştir.

Modern indirgemeci bilimin ve kapitalist ataerkinin nitel ve bölücü mantığına göre, nüfus kontrolcüleri ve kalkınmacılar insanları kaynak temellerinden ve kadınları üreme organlarından ayrı bir şekilde kavramsallaştırırlar. Nüfus kontrolü müessesesi, doğum kontrol cihazı üreticileri, çokuluslu ilaç şirketleri dâhil, gerçek kadınlarla değil sadece onların üreme organlarının bazılarının kontrolü ile ilgilenirler: rahimler, tüpler, hormonlar vb.

Güney'in nüfusunu azaltmak için gittikçe daha etkili teknik çözümler geliştirme sürecinde[18] kadınların onuru ve bütünlüğü, kendilerinin ve çocuklarının sağlığı pek önemsenmez. Bu da Güney için üretilen ve oraya gönderilen doğum kontrol yöntemlerinin çoğunun kadınlar üzerinde olumsuz yan etkilere yol açmış ve açmakta olmasını açıklamaktadır. Dahası, hormonal doğum kontrol yöntemleri (Depoprovera, Net-OEN ve en yenisi Norplant ya da RU 486) kadınların üreme süreçleri üzerindeki kontrolünü artan şekilde ellerinden almakta ve doktorların ve ilaç şirketlerinin eline teslim etmektedir. Kadınları üreme kapasitelerine yabancılaştırma sürecinin geldiği son nokta doğurganlık önleyici aşı araştırmalarıdır.[19] Bunların dışında, başta kadınlara yönelik olmak üzere kısırlaştırma operasyonları nüfus kontrolünde en etkili yöntem olarak görülmektedir.

Nüfus kontrolü politikaları 1970'lerin başından beri ırkçı, cinsiyetçi, emperyalist ve yoksul karşıtı olmakla eleştirilmiştir. Bu eleştiriler ulusların ve halkların sağlığı ile eşit düzeyde ilgilenmekte ve kolay cevaplar bulunamayacak bazı rahatsızlık verici sorular sormaktadır. Nüfus politikaları ve doğurganlık kontrolü araştırmaları neden bazı ülkelerin savunma kanatlarınca desteklenmekte ve nüfus artışı neden bir "güvenlik tehdidi" olarak görülmekte, ulusal hükümetlere ve bunlar aracılığıyla halklarına, neredeyse istisnasız bir şekilde kadınları hedef alacak şekilde,

alttan alta baskı uygulanmaktadır? Katı nüfus politikaları gerçekten yoksulluk karşıtı bir önlemse, kadınların yüzde 80'inin kısırlaştırıldığı o Latin Amerika ülkeleri neden daha da yoksul ve yoksunlaşmışlardır? Amaç nicel olarak daha iyi bir yaşamsa, o halde zengin ülkelere canlı bir organ ticareti piyasası sağlamak için Brezilya'da daha az sokak çocuğu öldürülmeliydi; özellikle de doğum oranları 20 yıl içinde yüzde 50 azalmışken. Bu düşüş oranını Kuzey'in yakalaması birkaç yüzyıl sürmüştür.

Kim Pahasına Kalkınma?

Borç batağındaki Güney ülkelerine birbiri ardına yapısal uyum programlarının dayatılması uzun vadede uçurumların ve borçların artmasından başka bir şey getirmeyecektir. Ürkütücü istatistikler artan bebek ve anne ölüm oranlarına, sokak çocuğu sayısı ve çarpık kentleşmede artışa işaret etmektedir. Tarih boyunca Afrika, Asya ya da Latin Amerika ülkeleri Kuzey'in ekonomilerinin ilerletilmesi için halklarının ve doğal kaynaklarının vahşice talan edilmesine sahne olmuşlardır. Bugün, artan nüfus çevresel yıkımın sorumlusu olarak görülürken Japonya'nın tek kullanımlık yemek çubuğu talebini karşılamak için Sarawak ormanları yok edilmekte ve buradaki halklar kendi topraklarında evsiz bırakılmaktadır. Endonezya ormanları tuvalet kâğıdı ve kâğıt mendil üretimi için kesilmektedir. Amazon ormanları ise hamburger üretimi için sığır çiftliklerine dönüştürülmek üzere yakılmaktadır. Bu ülkelerdeki yağma, meşru görülemeyecek uluslararası ticaret uygulamaları, kredi koşulları ve gerçekçi olmayan faiz oranları sayesinde devam etmektedir. Yoksulluk ve onunla birlikte sosyal güvencesizlik arttıkça yoksullar ve eğitimsizler güvenceyi sayılarda aramaya eğilimli olacaklardır, ulusal hükümetler dış yardımlarla ilişkili nüfus kontrolü koşullarına uyabilmek için gittikçe daha baskıcı önlemler uygulamak zorunda kalacaklardır.

1952 yılında, ilk Beş Yıllık Kalkınma Planı ile, Hindistan Ulusal Nüfus Politikası oluşturan ilk ülke olmuştur. Tipik olarak "tepeden inme" olan bu politika merkezden planlanmış, finanse edilmiş ve izlenmiş, eyalet ve yerel yönetim seviyelerinde uygulanmıştır. Dış kuruluşlarca yönlendirilen, kurgulanan ve tasarlanan bu politika Hindistan hükümeti ve onun memurları tarafından uygulanacaktır. Nüfus politikasının başarısızlığını görmek için Planlama Komisyonu'nun ara dönem değerlendirme raporuna gerek kalmamıştır. İstatistikler bu politikanın insanların ihtiyacını karşılamadığını açıkça göstermiştir. Olağanüstü Hal döneminde (1975-1977) baskıcı kısırlaştırma kampanyasının başarısızlığını takiben, programın adı "aile planlaması"ndan "aile refahı"na dönüştürülmüş fakat stratejiler ve kadına yönelik yaklaşımlar değişmemiştir. Kadınlar, çocuk yapmaktan başka derdi olmayan, cahil, eğitimsiz ve aptal varlıklar olarak görülmüştür. Doğurganlıklarının kısıtlanmasının gerektiği açıktır. Sağlık hizmetlerinde çalışanlar açısından Hint nüfus kontrol politikaları, öncelikle kadınların doğum kontrol ihtiyaçlarını anlayamadıkları ve karşılayamadıkları, ikincisi de diğer tüm sağlık hizmetlerini marjinalleştirdikleri ve önüne geçtikleri için, iki yönlü bir trajedi olmuştur.

Güney'deki güncel nüfus kontrolü politikası, sadece sömürücü ve emperyalist dünya düzeninden kaygı duyanlar tarafından değil özellikle Güney'deki sağlık çalışanları ve feministler tarafından da eleştirilmiştir. Dolayısıyla kadınları insan olarak değil "tüpler, rahimler ve hedefler" olarak gören Hindistan nüfus politikaları konusunda Mira Shiva, sadece kısırlaştırmayı kabul edenlere değil "aile planlaması memurlarına da" mali teşviklerin sunulduğu tüp bağlama operasyonlarına kadınları teşvik eden sebeplerin hiçbir hesap verebilirliğinin olmamasına dikkat çekmektedir. Diğer alanlarda pek bir değişim girişiminde bulunulmayan bir

toplumsal bağlamda, baskı ve zorlama nüfus artış oranını engellemenin tek yolu olarak görülmüştür. Kadınların bunun için ödediği bedel, onurların ihlali ve tarafsız bilgi edinme, güvenli ve etkili doğum kontrol uygulaması ve tüm süreci muhataplarına hesap verebilir kılmak üzere takip hizmeti alma haklarının reddedilmesi şeklinde, açıkça ortadadır. "Kadınların sağlık durumlarının birden çok bölgede kötüye gitmesi ve çeşitli alanlarda müdahalede (çarpık) bir cinsiyet oranı çağrısı yapılırken doğum kontrolü ihtiyaçları insan refahının pek çok bileşeninden sadece birisidir." Sağlık aktivisti Mira Shiva, çeşitli Hint kadınlar üzerinde denenen ve hepsi güvenli ve yüzde 100 etkili olarak tanıtılan çeşitli doğum kontrol cihazlarının yan etkileri hakkında yazmaktadır:

> Lippes Loop Hindistan'a ilk geldiğinde kadınlar için sihirli bir doğum kontrol yöntemi olarak reklamı yapılmıştır. 1960'larda Dalkon Shield geldiğinde de yine "güvenli" olarak adlandırılmıştır; ta ki ABD'de yedi kadın kullanıcının ölümü ardından açılan davalarda dünya çapında binlerce kadın kullanıcıda sebep olduğu rahim içi enfeksiyonlar açığa çıkana kadar. Hindistan'da insanların kendi tıbbi sicil kayıtlarına erişimleri olmadığı için bu soruna çok ciddi komplikasyonlar yaşayan kadınların bile herhangi bir tazminat talep edememesi de eklenmektedir. Erişim mümkün olsa bile neredeyse hiç yapılmayan takipler kendi tıbbi sicili üzerindeki kontrol sayesinde elde edinilecek herhangi bir kazanımı hükümsüz kılacaktır.

Pahalı ithal laparoskoplarla kadınların kısırlaştırılması yöntemi, Hindistan aile planlaması programı için devrim niteliğinde bir adım olarak görülmüştür. Fakat Hint doktorların bu teknolojiyi duygusuzca kullanmaları, bir saatte kaç kısırlaştırma yaptıklarıyla övünmeleri, bu yöntemin adını ciddi şekilde lekelemiştir.

İlginçtir ki uzun süre etkili enjekte doğum kontrol ilaçları anemik, yetersiz beslenen ve düşük kilolu Üçüncü Dünya kadınları için güvenli ve etkili kabul edilirken, Kuzey'de hormonal dozların risklerinin fark edilmesi bunların doğum kontrol haplarındaki kullanımının asgariye indirilmesine sebep olmuştur. Hormonal doğum kontrol yöntemleri kullanan Batılı kadınlar bunu "bilgilendirilmiş" tercihleri, yeterli beslenme durumları ve takip, teşhis ve tedavi olanaklarına dayanarak yapmaktadırlar. Sıradan Hint ve Bangladeşli kadınlar ise tüm bu avantajlardan mahrumdur. Uzun süre etkili hormonal doğum kontrol ilaçlarının yan etkisi olarak kabul edilen menstruasyonda ciddi kan kaybı, zaten ciddi düzeyde anemik olan bir kadın için özellikle zararlıdır. Ayrıca, sağlık çalışanlarının telkinleri ve "moral" verici sözleri, süresi uzun süren menstruasyonun kültürel olarak amenore, yani adet görmeme kadar kabul edilmez olduğu gerçeğini kamufle edemez. Daha başka sorular da vardır: Hamile olduğunun farkında olmayan bir kadına hormon verilirse bunun fetüs üzerindeki etkileri ne olacaktır? Dışarıdan verilen hormonların fetüsün gelişimine olumsuz etkisi olabileceği (teratojenik etki) genel olarak kabul görmüştür ve dolayısıyla bu etki uzun süre etkili hormonal doğum kontrol ilaçlarında yoktur ya da önemsiz düzeydedir denebilir mi? Sağlık, kadın ve tüketici örgütleri hedef odaklı yaklaşımın programda yeniden ağırlık kazanması ve yan etkiler hakkında uyarıların kullanıcılara sunulmaması konusunda endişelerini dile getirmişlerdir. Batı'da Thalidomide ve Diethylstilbaestrol'ün hamile kadınlar için güvenli olduğu kabul edilmiştir. Thalidomide'ın uzuvsuz çocukların doğumuna sebep olacağı ya da Diethylstilbaestrol'ün uzun vadeli etkilerinin meme ve rahim ağzı kanserinin gelişimine yol açacağı ve hatta gelecek neslin de etkileneceği, genç yetişkin kız çocukların vajinal kanserler ve oğlan çocukların testislerde anormallikler yaşayacağı ön görülmemiştir.[20]

Nüfus Kontrolü ve Baskı

Nüfus-çevre söylemi bazı çevrelerde paniğe sebep olmuş ve insanların üreme davranışlarına yönelik açık bir baskıcı müdahale politikasına karşı etik ve hümanist itirazları etkisiz kılmıştır. Elbette bu tür müdahaleler yeni değildir. Olağanüstü Hal (1975-77) döneminde Hindistan ve Bangladeş'te bunlar uygulanmıştır. Bangladeşli Farida Akhter, bu "baskıcı nüfus azaltma politikası"nın en dobra eleştirmenlerinden biridir. Nüfus kontrolü programlarının çokuluslu ilaç şirketlerinin ticari çıkarlarına hizmet etmek için geliştirildiğini, Bangladeş halkına yardım ve kredi sağlamanın koşulu olarak dayatıldığını ve bu programların uygulanmasında gittikçe artan düzeyde baskı ve zorlama kullanıldığını, çok sayıda makale ve konuşmasında ikna edici bir şekilde göstermiştir. Ayrıca Bangladeş'te kısırlaştırma işlemi kadınlara ön muayene yapmadan gerçekleştirilmekte, hamile kadınlar bile kısırlaştırılmaktadır. Fakat bu programları uygulamakla yükümlü olan hükümet, kadınların kısırlaştırma sonucu yaşadıkları sağlık sorunlarını tedavi etmek için herhangi bir program hazırlamamıştır. Hindistan ve Bangladeş'te kadınlar yeni hormonal doğum kontrol ilaçlarının denenmesi için kobay olarak kullanılmaktadır: Bangladeş Doğurganlık Araştırma Programı'nın sponsorluğundaki bir teste katıldıklarına dair bilgilendirilmemiş 1000 kadına Norplant kullandırılmıştır.[21]

Farida Akhter, Güney'deki bu baskıcı politika ile yeni doğum kontrol araçları ve üreme teknolojileri konusunda Kuzey'deki "tercih özgürlüğü" ve "üreme özgürlüğü" pazarlama retoriği arasındaki çelişkiye de işaret etmiştir. Akhter, nüfus kontrolü kurumunun Güney'deki nüfus azaltma stratejilerini meşrulaştırmak için gittikçe artan bir şekilde Kuzey'in Üreme Hakları Hareketi'nin sloganlarını benimsediğini gösterir. Bireyselci "hakları" vurgulayan ve göründüğü kadarıyla üremenin de üretim

gibi toplumsal ilişkilerin bir parçası olduğunu unutan Kuzey'deki feministleri de eleştirir. Bireysel cinsellik ve üreme davranışlarını toplumsal dokudan yalıtmak hem Güney hem de Kuzey'de kadınlara ancak zarar getirecektir.[22]

Yeni Bir Üreme Ekolojisi

Fakat insanlık karşıtı, kadın karşıtı, yoksul karşıtı, ırkçı, emperyalist ve baskıcı nüfus kontrolü politikalarına yönelttiğimiz eleştiriler, kimsenin, hele ki kadınların, doğum kontrolü ve gebelik önleme yöntemlerine erişimi olmamalıdır anlamına gelmemektedir. Ekofeminist perspektiften bakıldığında kadınlara ne istediklerinin sorulması şarttır. Hedef odaklı, baskıcı nüfus kontrolü programlarında yoksul kadınların aile büyüklüğü konusundaki görüşleri sorulmamaktadır.

Güney'deki yoksul kadınların çoğu cinselliklerini ve doğurganlıklarını denetleyen iki güce maruz kalırlar: 1) Kadının kendi bedeni üzerindeki egemenliğini reddeden ataerkil kurumlar, ideolojiler, normlar, tutumlar ve 2) kadınları sadece üreme kapasitesi denetlenmesi gereken potansiyel damızlıklar olarak gören uluslararası nüfus kontrolü kurumu. Fakat ne Kuzey'de ne de Güney'de bu nüfus kontrolü kuruluşları ataerkil kurumları ve tutumları açıkça eleştirmeye cesaret edebilmektedir.

Fakat ekofeminist perspektif üremeye yalıtılmış bir şekilde bakmak değil onu kadın-erkek ilişkileri, cinsler arası iş bölümü, cinsel ilişkiler ve genel ekonomik, siyasi ve toplumsal durum ışığında görmektir ve bugün tüm bunlar ataerkil ve kapitalist ideoloji ve pratiğin etkisi altındadır.

Bunun anlamı öncelikle kadınların kendi bedenlerine yabancılaşmayı aşmaya ve onunla yeniden bir olmaya başlaması gerektiğidir. Kapitalist, ataerkil üreme ilişkileri ve teknolojilerinin sebep olduğu

bu yabancılaşma Kuzey'deki kadınları Güney'deki yoksul kadınlardan daha çok etkilemiştir. Güney'deki yoksul, kırsal kadınların bedensel döngüleri ve doğurganlık ve kısırlık göstergeleri konusunda hâlâ bilgili olma ihtimali varken Kuzey'deki kadınlar bu mahrem bilgiyi fiilen kaybetmiş, bunun yerine kendi bedenlerinde ne olup bittiğini öğrenmek için artan şekilde tıbbi uzmanlara bağımlı hale gelmişlerdir. Yeni bir üreme ekolojisi kadınların, Mira Sadgopal'ın adlandırmasıyla[23] bu "doğurganlık farkındalığı"nı yeniden ele alması ve hem modern hem de geleneksel kaynakların onlara yol gösterebileceğini fark etmeleri anlamına gelecektir. İkincisi, erkekler de kadınların doğurganlık farkındalığı hakkında eğitilmeye ve buna saygı duymaya başlamalıdır. Böylece kadınların ve erkeklerin doğurganlık potansiyelleri yeni ve yaratıcı bir etkileşime girecektir.

Cinsel ilişkinin aynı zamanda ekolojik bir ilişki olduğu ve genel üretim ilişkilerinin bir parçası olduğunun unutulmaması çok önemlidir. Bu ilişkiler sömürü ve tahakkümden arındırılmadıkça, hem ezilenler hem de ezenler korkunç sonuçlarla karşılaşacaklardır. Cinsel ilişkileri ataerkil tahakkümden ve sömürüden kurtarmak sadece doğum kontrol teknolojisiyle gerçekleştirilemez ve tutumlarda/yaşam tarzlarında, kurumlarda ve kadın ve erkeklerin gündelik eylemlerinde bir değişim gerektirir. Yeni doğum kontrol cihazlarının icadının cinsel ilişkilerde beklenen kökten değişimleri Kuzey'de bile sağlamadığı görülmüştür. Toplumsal değişimler teknolojik çözümlerle sağlanamaz: Ne üretim ilişkileri ne de yeryüzü, sömürü ve tahakkümden sadece teknoloji ile kurtulabilir.

Kadınlar ve erkekler cinsel ilişkiyi doğayla, kendileriyle ve eşleriyle özenli ve sevgi dolu bir etkileşim olarak görmeye başlarlarsa, kadınlara zarar vermeyen doğum kontrol yöntemleri de bulabilirler. Böyle sevgi

dolu ve özenli bir ilişki yeni bir cinsellik anlayışına, cinselliğin bencil, saldırgan bir "güdü" değil insanın kendisiyle, birbiriyle ve dolayısıyla yeryüzü ve tüm sakinleriyle ilişkide olma kapasitesi olarak anlaşılmasına yol açacaktır.

Bu yeni cinsellik ve üreme ekolojisinin geliştirilmesi kadınların insan onurunu koruyabilmeleri için şart olup militarist ataerkil toplumlarda cinselliğini saldırganlıkla tanımlaması öğretilen erkekler için daha da önemlidir. Bu saldırganlık sadece cinsel eşlerine değil kendilerine de yönelmiştir. "Düşman"ı, "doğa"yı, kadınları, diğer halkları yenmek için önce kendilerini mağlup etmeyi öğrenmeleri gerekir ki bu da kendi içlerinde bulunan ve genellikle kadınlara atfedilen ve dolayısıyla değersizleştirilmelerine neden olan özenli, sevgi dolu, besleyici özellikleri reddetmek ve yok etmek anlamına gelir.

Bu yeni ataerkil olmayan cinsellik anlayışı ancak cinsel iş bölümü ve ekonomi ve siyasetteki değişikliklerle birlikte gelişebilir. Erkekler çocuk, yaşlı ve muhtaçların bakımı ve doğaya özen gösterilmesi işlerini ne zaman ciddi bir şekilde paylaşırsa, ne zaman bu yaşamı koruyucu kendini idame işlerinin nakit için çalışmaktan daha önemli olduğunu fark ederse, o zaman eşleriyle, kadın ya da erkek olsun, özenli ve sorumlu bir erotik ilişki kurabilirler.

Bu tür ilişkiler "insanlar" ile "nüfus" arasındaki zıtlığın çözülmesini sağlayacak ve dolayısıyla bireylerin cinsellik ve doğurganlık etkinliklerinin bir topluluğun "sürdürülebilir" çocuk sayısı ihtiyacı ile çatışması gerekmeyecektir. "Doğal doğurganlık" kavramının 18. yüzyıldan beri yayılmaya çalışılan Avrupamerkezci, ataerkil bir efsane olduğunu gösterdik. Özellikle kadınlar doğum kontrolü ve gebelik önleme yöntem ve tekniklerini hep biliyorlardı. Ekonomik ve siyasi ekobölgeler bağlamında yeni bir üreme ekolojisi, baskıcı ulusal ve uluslararası

müdahalelere başvurmadan, insan ile çevre arasında dengeli bir oran sağlamak için yeni ve/veya yeniden keşfedilmiş yollar açacaktır. Ekofeminist perspektifin talebi, üremenin devletin müdahale alanından çıkarılmasıdır.

Notlar

1. Meadows, ve diğ., *The Limits to Growth,* Universe Books, New york, 1972.
2. King, Maurice, "Health is a Sustainable State," *Lancet,* 15 Eylül 1990, kısaltılmış hali için *Third World Resurgence,* Sayı 16, s. 31-32.
3. Nafis Sadik (ed) *The State of World Population* 1990, United Nations Population Fund (UNFPA), New York, 1990, s. 10.
4. A.g.e., s. 1-2.
5. A.g.e., s. 12.
6. Akhter, F.,"New Reasons to Depopulate the Third World," *Third World Resurgence,* Sayı 16, s. 21-23.
7. Duden, Barbara, "Population," W. Sachs (ed.), Development Dictionary, Zed Books, Londra, 1992, s. 147.
8. A.g.e.
9. A.g.e., s. 148.
10. Bu dar ve bireyci "üreme hakları" kavramının eleştirisi için bkz. F. Akhter, "On the Question of Reproductive Right," Akter, F. *Depopulating Bangladesh, Esssays on the Politics of Fertility,* Narigrantha Prabartana, Dhaka, 1992, s. 33.
11. King, Maurice, *The Demographic Trap.*
12. Ressock, Rhoda, *A History of Women and Labour in Trinidad and Tobago,* Zed Books, Londra (yayına hazırlanıyor).
13. Gordon, Linda, Woman's Body, *Woman's Right: A Social History of Birth Control in America,* Harmondsworth, Penguin, 1977, s.25.
14. Wajcman, J. *Feminism Confronts Technology,* The Pensilvania State University Press, Pensilvanya, 1991, s. 76.
15. Cadı avı ve kadınlar üzerindeki etkisi hakkında bkz. Mies, M., *Patriarchy and Accumulation on a World Scale: Women in the International Division of Labour,* Zed Books, Londra, 1991.

16. Heinsohn G. ve Steiger O., *Die Vernichtung der Weisen Frauen, Hexenverfolgunf, Bevolkerungspolitik,* Marz-Verlag, Herbstein, 1984.
17. Mussalam, B. F., *Sex and Society in Islam*, Cambridge University Press, Cambridge, 1986.
18. Akhter, Farida, a.g.e.
19. Dr. Talwar, Bombay'da, doğurganlık önleyici aşının geliştirilmesi üzerinde çalışan araştırmacılardan biridir. (bkz. Deepa Dhanraj ve Abha Bhaiya'nın hazırladığı video belgesel "Something Like a War.")
20. Vandana Shiva ve Mira Shiva, "Population and Environment: An Indian Perspective," *Power, Population and the Environment: Women Speak,* WEED Foundation, Toronto, 1992 (Gillian Phllips'in derlemesi) s. 43-51.
21. Akhter, F., a.g.e., s. 26-32.
22. A.g.e., s. 41-56.
23. Sadgopal, Mira, "Fertility Awareness Education in te Context of Development Issues," sunum, Kadın ve Kalkınma Semineri, Pune Üniversitesi, 6 Şubat 1992.

YEDİNCİ BÖLÜM

SONUÇ

Yeni Bir Vizyon İhtiyacı: Kendini İdame Perspektifi

Maria Mies

Rio de Janerio'daki Çevre ve Kalkınma Konferansı (UNCED, Haziran 1992) dünya çapındaki mevcut ekolojik, ekonomik ve toplumsal sorunları Kuzey ve Güney'in yönetici elitlerinin çözmesinin beklenemeyeceğini bir kez daha netleştirmiştir. Vandana Shiva'nın bu kitapta işaret ettiği gibi yeni bir vizyon, şimdiki ve gelecek nesiller ve yeryüzündeki diğer canlı yoldaşlarımız için uygulama ve kuramın saygın olduğu ve korunduğu yeni bir yaşam ancak halk hareketlerinin hayatta kalma mücadelelerinde bulunabilir. Bu tür hareketlerde etkin şekilde yer alan kadın ve erkekler endüstrileşmiş ülkelerin hâkim kapitalist ataerkil kalkınma modelini kesinlikle reddederler. Bu projeye göre kalkındırılmak değil kendi kontrolleri altındaki kendini idame kaynaklarını korumak isterler.

Fakat bu yeni vizyon arayışı "kalkınma"nın meyvelerini asla tatma umudu olmayan Güneyli halklar arasında bulunmaz. Ekolojik olarak duyarlı, sömürüye dayalı olmayan, adil, ataerkil olmayan, kendi kendini sürdürebilen bir toplum arayışı Kuzeyli bazı kesimler arasında da bulunur. Burada yine bu yeni perspektif arayışı, sadece modernleşme sürecinin nihai sonuçlarını görerek inancını ve umudunu yitirmiş orta sınıfları değil toplumsal piramidin en altındaki kesimleri de içerir.

Biz bu yeni vizyona *kendini idame perspektifi* ya da *hayatta kalma perspektifi* adını verdik.

Bu kavram ilk olarak, kapitalist ataerkinin sınırsız metasal ve parasal büyüme modelinin dayanağı ve temeli olarak sözde enformal ekonomi içinde yer alan, özellikle de Güney'deki ev kadınlarının, kendini idame eden köylülerin ve küçük üreticilerin, gizli, ücretsiz ya da düşük ücretli emeklerini incelemek için geliştirilmiştir. Tüm bu üretim ilişkileri içinde yaşamı üreten ve koruyan kendini idame odaklı emek, hayatta kalmanın ön şartı olagelmiştir ve bu emeğin büyük bölümü kadınlara aittir.[1]

Son on yıllarda artan ekolojik yıkımla birlikte, kendini idame ya da yaşamın üretiminin sadece kapitalist piyasa ekonomisinin bir tür gizli yer altı dünyası olageldiği değil endüstri toplumu, piyasa ekonomisi ya da kapitalist ataerki denen bu yıkıcı sistemin sayısız açmazlarından çıkış yolunu da gösterebileceği açıkça görülmektedir.

Bu gerçek, özellikle de Doğu Avrupa'da ve eski SSCB'de, kalkınma trenini yakalama modelinin sosyalist versiyonunun kapitalist endüstrileşmeye sunduğu alternatifin çökmesiyle açıklığa kavuşmuştur. Sosyalist alternatif Güney'deki pek çok ülke için yol gösterici olmuştur. Fakat artık eski sosyalist ülkelerde izlenen kalkınma rotasının daha iyi bir toplum projesi olarak görülemeyeceği açıktır. Bu sistemler kapitalist endüstri toplumu modelini taklit etmeye çabalarken kapitalist emsallerinden daha büyük çevre yıkımlarına sebep olmuşlardır ve doğa ile ilişkileri yine Batı'nın sömürgeci ilkelerine dayalı olmuştur. Dahası, Kurz'un işaret ettiği gibi, bunlar da ilk olarak kapitalizm tarafından geliştirilen yabancılaşmış, genelleştirilmiş meta üretimi modeline yaslanmışlardır.[2] Daha önce de gösterdiğimiz gibi[3] bu üretim biçimi kadınların, doğanın ve diğer halkların sömürgeleştirilmesine dayalıdır. Bu

meta üretici toplum modelinin ne sürdürülebilir ne de dünya çapına yayılabilir olmamasının sebebi bu içkin sömürgeciliktir.

Kurz, meta üreten sistemlerin kapitalist ya da sosyalist versiyonlarında bu içkin sömürge ihtiyacını tanımlamayıp, eski "Reel Sosyalizm"in (*Actually Existing Socialism*-AES) çöküşünü genelleştirilmiş meta üretiminin çelişkisine bağlar. Genelleştirilmiş meta üretimine alternatif bir kendini idame perspektifinin dış hatlarını tarif etmeye kalkışmadan önce, bugün insan ihtiyaçlarını karşılamak için mümkün olan tek yol gibi tanıtılan bu garip ekonomik sistemin çelişkilerine tekrar bakmak faydalı olabilir.

Meta Üreten Toplumların Şizofrenisi

Meta üreten sistemlerin mantığı artı değer üretimi ilkesi ve kalıcı büyüme güdüsünden oluşur. Bu mantık hem kapitalist hem de AES devletlerinde olmuş/vardır ve bunlar sadece kapitalist toplumlarda artı değerin özelde, AES'te ise devlette birikmesi yönünden farklılaşmaktadır. İlkesel olarak iki sistemde de halk, hem üretici hem de tüketici olarak öznedir. Üretici olarak emeklerini ücret (para) ile, tüketici olarak da bu parayı ihtiyaçlarını karşılamak için metalarla takas ederler. İki sistemde de üretim ve tüketim arasında temel bir çelişki vardır çünkü ilkesel olarak, meta üretimi alanı dolaşım alanı ya da piyasa ile tüketim alanından ayrılmıştır.

Fakat aynı zamanda bireyler, ekonomik özneler, çatışan çıkarları olan üretici ve tüketiciler olarak kutuplaştırılırlar. "Üretici olarak meta öznesi ya da değiş tokuş öznesi, ister "işçi" ya da "kapitalist" ister kapitalist müdür ya da "gerçek" bir sosyalist birimin üretim direktörü olsun, ürünlerinin kullanım değeriyle ilgilenmez. Kendi tüketimleri için değil anonim bir piyasa için üretirler. Tüm bu girişimin amacı ihtiyaçların

duyusal ve dolaysız olarak karşılanması değil emeğin paraya (ücret, kâr) dönüştürülmesidir."[4]

Üretici için kendi ürünleri duyusallıktan çıkmış soyut "emek alaşımları (*gallerts*)*" haline gelmişlerdir "çünkü bunlar potansiyel paradan başka bir şey değildirler."[5] Kurz, Sacher pastası ya da nötron bombası üretiyor olmaları hiçbir şey değiştirmez der. Fakat aynı insanın tüketici olarak çıkarı tamamen zıt olup satın aldığı şeylerin duyusal, somut kullanım değeri ile ilgilidir "çünkü yiyen, içen, bir eve ihtiyacı olan, kıyafetler giyen bireyler olarak insanlar duyusal olmak zorundadır..."[6]

İşte endüstrileşmiş, meta üreten toplumlarda doğanın yok edilmesinin esas sorumlusu üretim ve tüketim arasındaki, değişim değeri ve kullanım değeri arasındaki bu çelişkidir. Üretici olarak insanların tek kaygısı üretimlerinin parasal getirisini azamiye çıkartmaktır ve dolayısıyla zehirli maddeler, nükleer enerji, silahlar ve daha fazla otomobil üretmeye devam ederler. Fakat tüketici olarak temiz hava, temiz gıda ve atıklarının güvenli şekilde, evlerinden uzak bir yerde depolanmasına ihtiyaçları vardır.

Üretim ve tüketim genelleştirilmiş meta üretimine içkin olan bu çelişkili yapıyla kurgulandığı sürece çeşitli ekonomik, ekolojik ve siyasi/etik/ruhani krizlere çözüm beklenemez.

Kimileri çözümün çevreye zararlı maddelerin, teknolojilerin ve metaların yerine çevre dostu, yaşamı koruyan şeylerin geçmesi olduğunu düşünürler. Meta üretimi ve piyasa güçlerini sürdürülebilir kalkınmanın hizmetine sokmayı, yıkıcı malların üretimi ve pazarlanmasının yerine "ekopazarlamayı" koymayı önerirler. Özel sektörden, hatta acımasızca çevreyi kirlettiği bilinen şirketlerden alınacak sponsorluklarla çevre

* Alm. Jöle, jelatin (ç.n.)

örgütlerinin etkinliklerini fonlamak isterler. Fakat endüstri, bu ekosponsorlukları genel politikasını değiştirmek için değil kendi imajını iyileştirmek için kullanır. Bu Kapitalizmi Yeşillendirme stratejisindeki en yeni gelişme İsveçli sanayici ve milyarder Stephan Schmidtheiny'nin girişimidir. Schmidtheiny, dünyanın ileri gelen 48 sanayicisinden oluşan Sürdürülebilir Kalkınma İş Konseyi'ni kurmuş, yönetmekte ve Rio'daki 1992 UNCED'in sekreteri Maurice Strong'un danışmanlarındandır. Schmidtheiny ve Konsey'i, endüstrinin gelecekte büyüme ile ekolojik üretimi nasıl birleştirebileceğini gösteren bir strateji geliştirmişlerdir.[7] Fakat meta üretimine ve tüketimine içkin, temelden çelişkili ilişkiler eleştirilmemektedir. Kapitalist üretimin temel ilkeleri olan bireysel çıkarcılık, genelleştirilmiş rekabet ve sistemin kalıcı büyüme ihtiyacı da eleştirilmemektedir. Tersine, ekopazarlama ve ekosponsorluklar yeni bir yatırım alanı, meta üretimi ve pazarlamasını genişletmek için yeni bir fırsat olarak görülmektedir. Yeşil kapitalizm, sadece doğanın daha büyük bir bölümünü özel mülkiyete ve metaya dönüştürmeye hizmet edecektir.

Endüstrileşmenin sebep olduğu çevresel hasarın bir kısmını sonlandırmak ve tamir etmek için teknolojik alternatifler hızlıca bulunabilirse de, bu yıkıcı ve akılcı olmayan meta üretimi sisteminden çıkış kalkınma trenini yakalama ya da teknolojik çözümlerde değildir. Deutschemark'ın (DM) yürürlüğe girmesiyle halkın kalkınmada Batı Almanya'yı yakalamayı umduğu Doğu Almanya'da bunun en iyi örneği yaşanmıştır. Bugün Batı Almanya endüstrisi bile, Doğu'nun Batı'nın yaşam standardına ulaşabilmesinin en az 20 yıl alacağını fark etmektedir.

4. Bölüm'de de tartıştığımız gibi, kalkınma trenini yakalamak zaten arzu edilir bir durum değildir. Fakat modern endüstri toplumunun bu ütopyasının çoktan çökmüş olduğu ve yerini bir endüstrisizleşme sürecine bıraktığı ülkelerde bile bu strateji temelden eleştirilmemektedir.

Kredilere dayalı endüstrileşme yoluyla Kuzey'e yetişmeye çalışmış olan Peru, Arjantin, Meksika, Brezilya ve Güney'deki daha birçok ülkede durum budur. Bu ülkeler bugün borç batağında, Dünya Bankası ve İMF'nin yapısal uyum politikasının kurbanı durumundadırlar.

Fakat bu endüstrisizleşme süreci Doğu Avrupa'da, eski Sovyetler Birliği'nde ve ekonomisi ve modernleşme politikası tamamen Sovyetler Birliği'nden ithalata ve oraya ihracata dayalı olan Küba'da da başlamıştır. SSCB'nin çöküşünden beri bu ithalat, özellikle de petrol ve makine ithalatı durmuştur. Küba artık ya ABD'nin yeni sömürgesi olmak ya da kendini idame teknolojileri ve üretimini yeniden canlandırarak ekonomik ve siyasi olarak bağımsız bir varlık olarak hayatta kalmak durumundadır.

Fidel Castro petrol sıkıntısına çare olarak Çin'den 100.000 tane bisiklet ithal etmiş ve tarımda traktörlerin yerine 100.000 tane öküz konmuştur. Bundan yıllar önce bu tür endüstri öncesi üretim yöntemlerine "geri dönüş", özellikle de sözde ilericiler tarafından imkânsız kabul edilirdi. Küba'nın bağımsız bir toplum olarak hayatta kalabilmesi, halkın kendini idame üretimine geri dönüşü bir mağlubiyet değil bir fırsat olarak görüp göremeyeceğine bağlıdır. Fakat bunun için halkın, bölgesel kendine yeterlilik, ekolojik sürdürülebilirlik ve toplumsal eşitliğe dayalı farklı bir sosyalizm ya da "iyi toplum" kavramını benimsemesi gerekir.

Küba hâlâ belli bir düzeyde uluslararası dayanışma görmeyi bekleyebilirken eski Sovyetler Birliği'nden bağımsızlığını ilan eden yeni ulus devletlerin, Baltık Devletleri, Ukrayna, Gürcistan ve diğerlerinin böyle bir şansı pek yoktur. Bunlardan bazıları sosyalist meta üretimi ve dağıtımı sisteminin çöküşüyle birlikte tekrar kendi ihtiyaçlarını tedarik etmeye, tarımda traktör yerine at kullanmak gibi kendini idame üretimi

ve teknolojileri kullanmaya ve anonim bir piyasa için değil kendileri için üretmeye mecbur kalmışlardır.

Bu tür hayatta kalma stratejileri Afrika'daki sanayisizleşme krizinin de tek çıkışıdır. Fakat Doğu Avrupa'daki sosyalizm sonrası toplumların aksine, çoğu Sahra Altı toplumları sanayisizleşmenin ve mecburi demodernleşmenin sadece geçici bir durum olduğunu ve "dünya topluluğu"nun (dünyanın zengin uluslarının yüzde 20'sinin) yardımlarına koşacağını varsaymaktadır. Etiyopya, Somali, Mozambik gibi ülkeler şimdiden kitlesel açlıkla karşı karşıyadır. Bazı Afrikalı liderlerin, özellikle Doğu-Batı gerginliğinin yumuşamasıyla, kalkınma trenini yakalama stratejisinden bir şey beklenemeyeceğini anladıkları görülmektedir. Artık paranın aç Afrika'ya değil Doğu'ya akacağını görmektedirler.

Dar es Salaam Üniversitesi'nde Aralık 1989'da gerçekleşen bir konferansta, Afrika'nın dört bir yanından akademi, kiliseler, sendikalar, kadın örgütleri, STK'lar, öğrenciler ve devlet kurumlarının temsilcileri bir araya gelmiş ve özellikle Doğu-Batı ilişkilerinin yumuşamasıyla Afrika'nın dünya piyasasının yardım ve ticaret akışlarından "isteği dışında çıkarılması" dolayısıyla alternatif kalkınma stratejilerini tartışmışlardır. Konferans sonunda katılımcılar Dar es Salaam Bildirgesi: Afrika için Alternatif Kalkınma Stratejileri'ni sunmuşlardır.[8]

Bildirge'de İMF ve Dünya Bankası'nın Afrikalı borçlu ülkelere Yapısal Uyum Programları aracılığıyla katı koşullar uygulamasını kınadıktan ve tüm borçların silinmesi çağrısı yapıldıktan sonra, Afrikalı hükümetlerin Alternatif Kalkınma Stratejileri'ni benimsemesi gerektiği vurgulanmıştır:

> Alt bölge ve bölge düzeylerinde ve Güney-Güney işbirliği düzeyinde etkin Afrika entegrasyonuna dayalı halk odaklı kalkınma, popüler demokrasi ve toplumsal adalet. Afrika'da kalkınmanın yönünün

> buraya çevrilmesi uluslararası kapitalizmden planlı kopuşa, gıdada bölgesel kendine yeterliliğe, herkesin temel ihtiyaçlarının karşılanmasına, kırsal karşıtı yanlılığın ortadan kaldırılması aracılığıyla tabandan yukarı doğru kalkınmaya ve önemli küçük ve orta ölçekli girişimlere odaklanmalıdır.[9]

Görüldüğü kadarıyla konferans katılımcıları "kapitalist dünya piyasasından isteği dışında çıkarılma" durumunu, bağımsızlığın, kendi kendine tedariğin, gıdada kendine yeterliliğin, bölgeselliğin, yeniden kırsallaşma ihtiyacının, katılımcı demokrasinin, bölgelerarası işbirliğinin kilit kavramlar olduğu, istemli bir yeni toplumsal, ekonomik ve siyasi/kültürel stratejiye dönüştürebilmişlerdir.

Bu Bildirge kendini idame perspektifi için zaruri gördüğüm pek çok yapısal ögeyi barındırmaktadır. Konferans katılımcıları, kalkınma trenini yakalama ya da Dünya Bankası modeliyle endüstrileşmenin Afrika için ne mümkün ne de arzu edilir olmadığının farkındadır. Tersine, kadınları, doğa ve diğer halkların sömürgeleştirilmesine dayalı olmayacak bir kendini idame perspektifi hem Afrika ve Güney'in diğer ülkeleri hem de Kuzey için ileri giden yolu gösterebilecektir.

Daha önce sözünü ettiğimiz gibi, doğayı yok etmeyip ona saygı gösteren bu yeni, sömürücü, sömürgeleştirici ve ataerkil olmayan toplum vizyonu, araştırma kurumlarından, BM örgütlerinden ya da hükümetlerden değil hem Güney hem de Kuzey'de hayatın devamlılığı için mücadele etmiş ve etmekte olan halk hareketlerinden doğmuştur. Ve bu hareketler içinde, herkes için, en yoksullar için bile, yaşamın devamlılığının tek garantisinin endüstriyel büyüme sistemine eklemlenmek ve bu sistemi sürdürmek değil kendini idame perspektifi olduğunu, kadınlar erkeklerden daha iyi anlamışlardır.

Ekolojik çöküşün kadınlar ve özellikle Güney'deki en yoksul kadınlar üzerindeki etkileri hakkındaki son araştırmalar sadece kadın ve çocukların doğaya karşı savaşın başlıca kurbanları olduklarını değil kadınların doğanın korunması ve verilen hasarın onarılması konusundaki hareketlerde en etkin, en yaratıcı, en kaygılı ve en adanmış kesim olduklarını da göstermiştir.[10] Kadınların "çevrenin kurtarıcıları" olarak rolü pek çokları tarafından kabul edilirken, tabandan gelen bu kadın hareketlerinin hâkim, kapitalist, kâr ve büyüme odaklı, ataerkil kalkınma paradigmasını da açık ve örtülü şekilde eleştirdiği, bunlara yeni bir alternatifi, bir kendini idame perspektifini savundukları da bazılarınca vurgulanmaktadır.

Bu perspektif, Vandana Shiva'nın Garwhal'da liderlerinden bazılarıyla yaptığı röportajı bu kitapta (16. Bölüm) bulabileceğiniz, Chipko Hareketi'ndeki kadınlar tarafından açıkça ortaya konmuştur. Görüşülen liderler açık bir dille "kalkınma"dan ya da para ekonomisinden hiçbir şey beklemediklerini ifade etmişlerdir. Sadece kendi kendini idame kaynaklarının, müşterek mülk kaynaklarının, toprak, su, orman ve tepelerinin özerk kontrolünü korumak isterler. Tarihten ve kendi deneyimlerinden yola çıkarak hem hayatta kalmalarının (ekmeğin) hem de özgürlük ve onurlarının (ki bunlar da hayatta kalmak için şarttır) ancak bu kaynakların kontrolünü ellerinde tuttukları sürece korunabileceğini bilirler. Hayatta kalmak için hükümetin ya da sanayicilerin teklif ettiği paraya ihtiyaçları yoktur. Özgürlük ve iyi yaşama anlayışları, kapitalist ataerkil endüstriyel sistemin küresel süpermarketlerinde sunulandan farklıdır. İlginçtir ki, bu kadınların oğulları bile, piyasa ve para ekonomisinin vaatlerinin cazibesine kapılma konusunda başı çeken Güney'deki pek çok genç erkeğin aksine, bu süpermarket modelinin büyüsüne kapılma-

mışlardır. Bugün çok az erkek "annemin onuru parayla satın alınamaz" deme iradesini gösterebilir.

Kendini idame ve hayatta kalma perspektifi ile piyasa ve para perspektifi arasındaki çelişki sık sık, hatta bazı Chipko mücadelelerinde bile erkek ve kadınlar arasında çatışmalara sebep olmuştur. Kadınlar ağaçlara sarılır ve kendini idame kaynaklarını korumaya çalışırken, erkekler modernleşme ve maaşlı iş istemiştir. Bu erkekler, kadınların bu harekette lider konumunda olmasını da istememiştir. Gopal Joshi'nin anlattığına göre Dungari Paitoali'deki bir Chipko mücadelesinde, köyün müşterek ormanının 50 hektarı kesilerek, tohumluk patates çiftliğinin kurulması projesine kadınlar karşı çıkmıştır. Fakat köyün ileri gelen erkekleri projeyi ve köye getireceği parayı desteklemiştir. Kadın aktivistler hakkında dedikodular çıkarmış, özellikle de kadınların köydeki liderlik rollerine meydan okumasına sinirlenmiştir. Ama kadınlar gündelik yaşamın sürdürülmesi sorumlulukları dolayısıyla liderlik haklarını talep etmiştir:

> Erkekler yakacak ya da yem bitkisi toplamadıkları için ormanların korunmasıyla ilgilenmiyor. Onlar daha ziyade para kazanmakla ilgileniyor; bunun için ağaç kesmeleri gerekse bile. Fakat ormanlar kadınların servetidir.[11]

Dünyanın başka yerlerinde de, daha fazla büyümenin, teknolojinin, bilimin ve "ilerleme"nin ekolojik ve ekonomik krizleri çözeceğine inanmaya devam eden, para ve gücü yaşamdan üstün tutan erkeklerden ziyade kadınlardır ve hayatta kalma odaklı bir kendini idame perspektifiyle ilgilenirler. Şubat 1992'de İsveç'te gerçekleştirilen kadınlar ve ekoloji konulu bir konferansta Samo halkından bir kadın, kabile halklarının küresel ağlar ve gruplar oluşturma çabalarını anlatırken, bu tür küresel buluşmalarda erkeklerin öncelikle örgüt içinde siyasi güç için rekabetle uğraştığını, kadınların kaygılarının ise hükümet ya da STK

kalkınma programlarından bağımsız olarak kültürel ve hayatta kalma temellerini korumaya odaklandığını belirtmiştir. Konferanstaki kadın/erkek karşıtlığını Vandana Shiva da gözlemlemiştir: "Erkek liderler ve konuşmacılar görüldüğü kadarıyla Güney Afrika'nın ekonomik ve ekolojik sorunlarının büyüme odaklı dünya ekonomisine tam eklemlenme ile çözüleceğini umarken, bu güne kadar modernleşme ve kalkınmanın yükünü çeken kesim olan kadınlar çok daha şüpheci. 60 yaşında bir kadın, '(Hükümetin) iyileştirme planı bizi yoksulluğun derinliklerine itme konusunda en başarılı strateji oldu. Göçü hızlandırdı,' dedi." Erkekler iş aramak için kentlere göç etmeye itilmiş, kadınlar ise yaşlılar ve çocuklarla birlikte kırsal alanlarda hayatta kalmak zorunda kalmıştır. Bu arada beyaz hükümet kadınların kendilerini idame ettirmek için kullandıkları tüm varlık ve mülkleri yok etmiştir. "Keçilerimizi, eşeklerimizi ve diğer hayvanlarımızı aldılar. Bunları zorla aldılar ve hayvan başına sadece 20 sent tazminat aldık."

Bu kadın hükümetin "iyileştirme" ya da kalkınma anlayışının çelişkili etkilerini deneyimlemişti. Bu kalkınmanın bedelini hep belli kesimlerin ödemek zorunda olduğunu ve kurbanların genellikle kadınlar olduğunu biliyordu. Dolayısıyla yeni, ırkçı olmayan, demokratik Güney Afrika'nın dünya piyasasına daha da eklemlenmesine hevesli değildi. Bunun yerine toprak ve bağımsız kendini idame güvencesi istiyordu. (Kaynak: Vandana Shiva.)

Kadınların modern kalkınma ve dünya piyasasına eklemlenme konusunda gittikçe daha eleştirel olmasının sebeplerinden biri, bunun, özellikle de başarılı olduğu bölgelerde, kadınlara yönelik şiddeti artırmasıdır. Örneğin Hindistan'ın Punjab gibi Yeşil Devrim bölgelerinde, artan zenginlikle birlikte kadınların çeyiz parası için öldürülmesi, amniyosentez sonrası dişi fetüs cinayetleri artış göstermiştir.[12]

Endüstrileşmiş Kuzey'de de pek çok kadın projesi ve girişimi, açık ya da örtülü olarak, yıkıcı ataerkil ve kapitalist sisteme bir alternatif geliştirmeye çalışmaktadır. Bu gruplar kadın, barış ve ekoloji hareketleri içinde filizlenmiş, kampanya ve protestoları yeterli bulmamış, inançlarını uygulamaya dökmek istemişlerdir. Japonya'da Minamata felaketinden sonra ev kadınları tarafından kurulan Seikatsu Kulübü'nden bahsetmiştik. Kuzey'de kadınlar tarafından başlatılan ya da onların liderliğindeki üretici-tüketici kooperatiflerinden çok sayıda bulunmaktadır. Birçok feminist grup bahçıvanlık, koyun çobanlığı ya da zanaatkârlık yaparak kendilerini idame ettirmek amacıyla kırsala yerleşmiştir. Köln'de bir grup işsiz kadın, yeni şeyler satın almak yerine takas yaptıkları bir program başlatmıştır. Feminist mimarlar ve şehir plancıları, kentleri kadınlar ve çocuklar için yeniden yaşanabilir kılmayı, dolayısıyla doğayı kente geri getirmeyi amaçlayan planlar geliştirmektedir. Bir kısmı permakültür ve gıda üretimi alanlarında deneyler yapmakta, bazıları ise kentlerde de müşterekler üzerinde düşünmekte ve bunları sadece rekreasyon amacıyla değil yoksullar için gıda üretimi amacıyla da geri almaya çalışmaktadır. Büyüme ve kâr odaklı sisteme daha etkin bir şekilde karşı çıkan daha kapsamlı ve küresel girişimler de bulunmaktadır. Örneğin Hazel Henderson'un alternatif bir ekonomi kurma çabaları,[13] Marilyn Waring'in kapitalist endüstri toplumuna hâkim olan çalışma kavramına yönelik eleştirisi[14] ya da Margrit Keneedy'nin, Gsell'i takiben, paranın faiz yoluyla hep daha çok para üretme biçimindeki "üretim" kapasitesini ortadan kaldırma önerisi.[15]

"Kendini idame perspektifi" adı altında, mevcut yıkıcı sisteme bir alternatif geliştirmeyi amaçlayan tüm bu pratik ve kuramsal çabaları bir potada eritmek doğru olmaz. Bunlar arasında, hem detaylarda hem de muhtemelen perspektif bakımından pek çok farklılık olsa da bir

ortak nokta vardır: Ekonomi olarak adlandırmaya alıştığımız şeyde sadece nicel değil nitel bir değişiklik ihtiyacı. Erkekler de gittikçe artan şekilde ekolojik olarak duyarlı, adil, kadın ve çocuk dostu, barışçıl bir toplumun, büyüme odaklı endüstri toplumunun devamlılığı ile inşa edilemeyeceğini anlamaktadır.

Temel ilke ve özelliklerinin bazılarını daha önce dile getirdiğim[16] soyut bir model geliştirmektense, insanların bu kendini idame perspektifini uygulamaya dökme çabalarına iki örnek vereceğim. Bunlardan biri Güney'de, Hindistan'da halkın su kaynaklarını koruma ve kendini idame hareketidir. İkincisi ise Almanya'da atık bertarafı sorununu kendini idame perspektifi içerisinde çözmeye çalışan bir komünün hikâyesidir. Bunlar sadece örnek olmakla birlikte artık endüstrileşme ve kâra, sürekli büyümeye ve tüketim toplumu için genelleşmiş meta üretimine dayalı olmayan bir toplumun temel ögelerini taşımaktadır.

Halkın barajları: Balijara Baraji, Hindistan. Güney ülkelerinde mega barajların inşa edilmesine yönelik projeler, doğanın kaynaklarını modern endüstriyel kalkınmanın hizmetine koşmak için kullanılan stratejilerden biridir. Bu projeler neredeyse her seferinde güçlü halk hareketlerinin, özellikle de ata toprakları ve geçim kaynakları bu barajlar tarafından sular altında bırakılacak köylüler, kabileler ve diğer kesimlerin tepkisiyle karşılaşmıştır. Ekolojik kaygıları olan insanların bu barajlara karşı çıkmalarının bir diğer sebebi de bunların, Nehru'nun deyişiyle bu "modernlik tapınakları"nın çoğu zaman çok yaşlı ormanları, antik tapınakları, ekolojik ve kültürel olarak eşsiz yerleri sonsuza dek yok edecek olmalarıdır. Hindistan'daki Narmada Vadisi Projesi (NVP) karşıtı direniş hareketi bunların en ünlülerindendir. Bu mega proje, Dünya Bankası tarafından finanse edilmektedir. Dünyada türünün en büyük örneği olan projede, Narmada nehri üzerinde ikisi

çok büyük 28 büyük baraj inşa edilecektir. Projenin beklenen getirileri 2,2 milyon hektar arazinin sulanması, özellikle Gujarat'ın endüstriyel kentleri için elektrik üretimi ve içme suyu sağlanmasıdır. Bu faydaların hepsi su altında kalan alanların dışındaki insanlara ve çıkar gruplarına ulaşacak, gerçek maliyetleri ise çevre ve ata toprakları sular altında kalacağı için yerinden edilecek 200.000 kabile halkı ödeyecektir. NVP karşıtı kampanya Narmada Bachao Andolan, NVP'nin kurbanlarının yeterli tazminat ya da yeniden yerleştirilme hakkı alamayacağını ve projenin sonuçta büyük şehirlerin varoşlarına ulaşacak olan göçmen ve dilenci kitlesini artıracağını vurgulamaktadır. Dahası ormanlara, yaban hayatına, tür çeşitliliğine verilecek hasar ve su baskını, siltlenme ve tuzlanmadan kaynaklanan riskler bugün bile hesaplanamamaktadır.[17]

NVP karşıtı bu hareket, Medha Patkar ve Baba Amte gibi orta sınıf toplumsal aktivistler ve pek çok duyarlı kentli tarafından desteklenmiştir. Bu tür hareketlerin dışında, birkaç yıldır Hindistan'da kuraklık tehdidi altındaki bölgelerde su ve enerji sorunlarına kısa vadeli kazançlar için geleceği feda etmeksizin hem ekolojik hem de toplumsal dengeyi restore edecek alternatif çözümler arayan girişimler de olmuştur.

Maharashtra'nın Sangli ilçesindeki Khanapur kasabasında kurulan Halkın Barajları hareketi bu alternatif su yönetimi arayışının sonucudur ve alternatif bir kalkınma kavramından yola çıkmaktadır. Bu hareket Bombay'daki uzun soluklu tekstil işçileri grevi sırasında oluşmuştur. Greve destek bulmak için köylerine dönenlerin pek çoğu Khanapur halkının yıllardır ciddi kuraklıkla, kıtlıkla ve susuzlukla mücadele ettiğini görmüştür. Grevden önce bu işçiler tapınakların inşası ve tamiratı için para göndererek köylerine yardım etmektedir. Fakat Bharat Patankar'ın da işaret ettiği gibi, kendi geldikleri sınıf olan yoksul köylülerle aralarında pek bir dayanışma yoktur. Grev ve kuraklığın çakışması bu

durumu değiştirmiştir. Köye dönen işçiler hayatta kalmak için hükümetin İstihdam Güvence Programı'yla (EGS) çalışma imkânı aramıştır. Güney'deki diğer ülkeler gibi Hindistan'da da sendikalar, işçileri uzun süreli grevlerde desteklemek için büyük grev bütçelerine sahip değildir. Buna rağmen Bombay tekstil işçileri, işgücünün yerini teknolojinin alıyor olmasına karşı başlattıkları grevi bir yıldan fazla sürdürebilmiştir.

İşçiler ve yoksul topraksız köylülerin kurduğu Mukti Sangarsh örgütü, adil ücretler için ve EGS sistemindeki yolsuzluklara karşı başarılı bir mücadele yürütmüştür. Diğer sendikalar ve siyasi partiler EGS işçilerinin diğer kadrolu işçilerle aynı statüde olmalarını talep ederken, örgüt kendi yörelerinde kuraklığın neredeyse sıradan bir durum haline geldiğini ve EGS istihdamının da düzenli istihdam olarak görülmesi gerektiğini savunmuştur. Mukti Sangarsh ve halk, kuraklığın durdurulması gerektiği inancıyla bu durumun sık sık tekrarlanmasının sebeplerini araştırmaya başlamıştır. Yaşlı insanlara onların zamanında durumun nasıl olduğunu sormuş ve Khanapur Taluka'dan geçen üç nehrin 1970'lere kadar yıl boyunca aktığını tespit edilmiştir. O zamanlar yeterince kuyu ve yeterli su da vardır. Bugün bu nehirler, özellikle de en büyükleri, sadece muson dönemlerinde akan kuru kum yatakları haline gelmiştir. Peki, ne olmuştur? Müteahhitler 1980'lerden beri kuruyan nehir yataklarından kum çekmekte ve şehirlerdeki inşaat şirketlerine satmaktadır. Dolayısıyla suyun yer altına süzülüşü iyice azalmış ve kuyular kurumuştur.

Dahası, 1970'lerin ortalarından beri bu bölge, az çok kendini idame odaklı tarım faaliyetlerinden Yeşil Devrim kapitalist çiftçilik uygulamalarına kaymıştır. *Bajra* ve *jowar* (darı) gibi eski kendini idame etme ekinlerinin yerini şeker kamışı gibi ticari ekinler almış, bunlar da sadece kimyasal gübre ve ilaç kullanımı gerektirmekle kalmayıp çok büyük

miktarda su talebi de doğurmuştur. Bu süreçte eski çiftçilik yöntemleri de yok olmuştur. Köylüler tohum, gübre ve kimyasal şirketlerine, bankalara ve piyasa dalgalanmalarına tabi hale gelmiştir. Piyasa için üretim yapmaya itildikleri için, küçük çiftçiler gittikçe daha fazla borçlanmış ve pek çoğu iş aramak için şehre göç etmek zorunda kalmıştır. Büyük çiftçiler ayakta kalabilmiş ve suyun büyük bölümünü kullanmışlardır. Bu tarımsal endüstriyel kalkınma Maharashtra hükümeti tarafından da desteklenmiştir çünkü bu bölgede istikrarlı bir seçmen kitlesi bulunmaktadır.

Mukti Sangarsh ve Maharashtra Halkın Bilimi Örgütü, köylerde bilim fuarları ve tartışmalar düzenleyerek insanların tarihsel bir perspektifle su yönetimi üzerine çalışmasını sağlamıştır. Eski ekim yöntemleri, jeolojik koşullar ve bölgenin bitki örtüsü de incelenmiş ve alternatif bir tarım için uygulanabilir programlar önerilmiştir.

Halkın, hükümetin kuraklık zamanlarında İş Karşılığı Gıda programıyla sunduğu, yol genişletme ve benzeri altyapı projeleri için ucuz işgücü sağlayan, taş kırma, yol inşaatı ve benzeri işleri yapmayı reddetmelerine karar verilmiştir. EGS işçileri ısrarla emeklerinin üretken bir şekilde, bölgelerindeki kuraklığı durdurmak için kullanılmasını talep etmiştir.

1985 yılında kuraklıkla ilgili bir konferansın ardından iki köyün çiftçileri bir halk barajı olan Baliraja barajını inşa etmek için bir plan yapmıştır. Ayrıca Kolhapur Üniversitesi'nde bir gösteri yaparak bilim insanları ve öğrencilerin kuraklıktan etkilenen köylülere yardımcı olması talep edilmiştir. Sonuç olarak Kuraklıkla Mücadele Komitesi kurulmuş, hocalar ve öğrenciler araştırmalara destek olmuştur.

Kendi kaynaklarının kontrolüne sahip olmak: Barajın inşasını finanse etmek için halk Yerala nehrinin yatağından küçük bir miktar kumu

kendi adına satmaya karar vermiştir. Yasalara göre nehirlerdeki kum hükümete aittir. Ayrıca dışarıdan gelen müteahhitler tarafından tüm ticari kum çıkarma faaliyetlerini durdurmaya karar vermişlerdir. Kasım 1986'da barajın inşaatı başlamıştır. Üniversite öğrencileri 40 günlük bir kamp düzenlemiş ve köylünün ücretsiz emeğinin yanında kendi gönüllü emeklerini sunmuşlardır. Bombay'da ve Pune'daki sempatizanlar yaklaşık 100.000 Rupi toplayarak faizsiz borç şeklinde köylülere vermiştir.

Hükümet, halkın topladığı 700.000 Rupi'nin maliyeti karşılamayacağı ve en azından 2.800.000 Rupi gerektiği gerekçesiyle barajın inşasına karşı çıkmıştır. Ayrıca su miktarı konusundaki hesapların da hatalı olduğunu iddia etmiştir. Halk ise ısrarcı olmuş, kendi planladıkları küçük barajın ekolojik avantajlarını vurgulamıştır. Hükümetten baraj inşaatına izin vermek ve ticari kum çıkarma işlerini durdurmak dışında hiçbir yardım istenmemiştir.

1988 yılında hükümetten izin alınmış, 2 sene sonra da baraj inşaatı tamamlanmıştır. Balijara Barajı halkın kendi kaynaklarını kullanarak ekolojik dengeyi nasıl koruyabildiğinin örneğidir. Doğadan alırlar; ama doğaya da geri verirler.

Yeni bir su dağıtım sistemi: Su sorunlarını tartışırken, halk tekrarlanan kuraklığın sebeplerinden birinin bugüne kadar hâkim olan su dağıtım sisteminin eşitsizliği olduğunu tespit etmiştir. Arazisi en büyük olan üretici, ticari ekinlerini sulamak için en yüksek miktarda suyu kullanmaktadır. Balijara Barajı'nda biriken su ise başından itibaren eşitlikçi bir şekilde, şu ilkelere göre paylaşılmıştır:

- Su bir kaynak olarak herkese aittir ve toprak mülkiyetine değil kişi başına dağıtılmalıdır.
- Topraksız insanlar ve kadınlar dâhil, herkesin payı eşittir.

- Topraksız insanlar ya ortak ekim için toprak kiralayabilir ve su paylarını kullanabilir, ya da su paylarını kiralayabilir ya da satabilirler.
- Her bir su hissesinin fiyatı 10 Rupi ya da baraj alanında bir günlük *shramdan*dır (gönüllü çalışma).

Dolayısıyla Balijara Barajı ile sulanan alanda şeker kamışı üretilemez çünkü bu ekin çok fazla su tüketmektedir.[18]

Yani halk sadece kendi kaynaklarının kontrolünü eline almak ve bölgesindeki ekolojik dengeyi restore etmeye çalışmamış, sınıflar ve cinsiyetler arasındaki eşitliksiz toplumsal ilişkileri de değiştirmeye başlamıştır. Herkese ve doğaya ait olan bir kaynakta kadınlar ilk kez eşit paya sahip olmuştur.

Yeni bir ekim sistemi ve alternatif tarım: Mukit Sangarsh Hareketi toplumsal ve ekolojik felâketlere yol açan kapitalist tarım sistemini de değiştirmek istemiştir. Çeşitli kaynakların, toprağın, suyun, farklı türlerin, ekolojik, toplumsal ve ekonomik olarak sürdürülebilir bir sistem yaratacak şekilde kullanılacağı yeni bir ekim sistemi önerilmiştir. Ekinler, toprak ve su alternatif bir şekilde bölüşülmelidir: Beş kişilik bir aile ortalama 12 dönüm (Maharashtra ortalaması) arazi sahibi olacaktır.

Mukti Sangarsh aktivistlerinden K.J. Joy bu yeni ekim desenini, özellikle de biyokütle yetiştiriciliğini şöyle açıklamıştır:

> Artık çok iyi bilinen bir gerçektir ki biyokütle üretiminin kendini idame etme amaçlı ekinlerin üretimine ve suyun tasarruflu kullanılmasına eklemlenmesi halinde, marjinal çiftçilerin üretkenliği ciddi ölçüde artırılabilir ve bir dönem sürdürüldüğü takdirde kendini idame ihtiyaçlarını karşılama konusunda onlara güvence sağlayıp aynı zamanda tarım için nakit girdisi ihtiyacını da azaltabilir. Yakacak odun, kereste ve yem bitkilerinde üretim ve tüketim ihtiyaçlarının üzerinde fazladan ürün üretilebilir ve dolayısıyla tarım dışı gelir sağlanabilir. Biyokütlenin (yaprak, çalı vb.) yaklaşık yüzde

> 20-40'ı tarımsal alt sistemde girdi olarak önemli bir rol oynayabilir. Yem ve/veya gübre olarak iş görür... tarımsal alt sistemin ürünleri ve ağaç ekinleri (aynı zamanda) ademimerkeziyetçi ve tarıma dayalı endüstriyel kalkınmanın temeli olabilir.[19]

Halkın Barajları hareketi sırasında halk, sadece eski kendini idame bilgi ve becerilerini yeniden değerlendirmekle kalmamış, bilim ve teknolojinin geri kalmış gibi görünen, insanların edilgen ve cahil olarak görüldüğü bölgelerin "kalkınma"sındaki rolünü de sorgulamaya başlamıştır. Bu harekette halk alternatif bir teknolojinin geliştirilmesine tamamen katılım sağlamış, hareketi destekleyen bilim insanları ve mühendisler halkın bilgisini yaratıcı bir şekilde kullanabilmiş, modern bilimle birleştirebilmiştir. Yeni, ademimerkeziyetçi, tarıma dayalı bir endüstri projesi (yukarıdaki alıntıya bakınız) biyokütlenin ekolojik olarak, sadece gübre ya da ilaç olarak, ya da Fukuoka, Jean Paine ve Bill Mollison'ınki gibi yeni tarım yöntemlerinde değil, bugüne kadar yenilenebilir olmayan enerji kaynakları ve ham maddelerin kullanıldığı imalat süreçleri için ham madde olarak da kullanımı konusunda yeni içgörülerden ilham almıştır. Dolayısıyla, örneğin biyokütle, uçucu kül ve küçük keresteler beton muadili bir madde olan *jeobeton* üretmek için kullanılabilir. Bir diğer sentetik malzeme kategorisi de biyokütle bazlı filtre kumaşları olan *jeotekstiller*dir ve bunlar drenaj ve sızıntı kontrolü için kullanılabilir.

Yeni biyokütle bazlı malzeme ve teknolojilerin geliştirilmesi sadece ithal, enerji yoğun ve yenilenebilir olmayan kaynaklara ikameler sunmayı değil toplumsal örgütlenmeyi, bilgi ve topluluk işlerinin geliştirilmesinde, ekolojik ve ekonomik olarak sürdürülebilir geçim kaynaklarının yeniden yaratılmasında halkın etkin katılımını kolaylaştırmayı da amaçlamaktadır. Halkın Barajları hareketini destekleyen mühendisler bile böyle bir bütünleşik yaklaşıma ihtiyaç duyulduğunu görmüştür.[20]

Khanapur'daki Balijara Barajı bu türden, kendini idame odaklı, bütünleşik, sinerjik bir yaklaşımın ne kadar verimli olduğunun kanıtıdır. Bu yaklaşımın temel ögeleri şunlardır:

- toplumsal örgütlenme,
- halkın kendini idame bilgi ve becerilerinin geri kazanılması,
- kalkınma sürecinde etkin katılım,
- cinsiyet eşitsizliği ve sömürüsü dâhil, toplumsal eşitsizlik ve sömürü yapılarının değiştirilmesi için ciddi bir girişim,
- ana akım bilim ve teknolojinin eleştirisi ve ekolojik olarak sürdürülebilir yerel alternatiflerin geliştirilmesi,
- müştereklerin özelleştirilmesinin durdurulmasına yönelik bir çaba ve bunun yerine su, kum ve benzeri müşterek kaynaklar üzerinde topluluk kontrolünü yeniden elde etmek için eylem.

Bütünleştirici bir strateji oluşturan bu bileşenlerin hepsi bu yaklaşımın esas amacına odaklanmıştır: Bağımsızlık ve kendini idame güvencesinin yeniden kazanılması, yani ekolojik, toplumsal ve ekonomik olarak dış piyasa güçlerinden daha bağımsız hale gelmek.

Çöpten Kendini İdameye

Birinci Aşama: Öğrenci hareketlerinden işgal hareketlerine: Socialistische Selbsthilfe Koln (SSK) Köln'ün (Almanya) en eski kendine yardım girişimlerinden biridir ve başlangıcı 1970'lerin başlarındaki öğrenci hareketlerine dayanır. Herbert Marcuse'un "devrim", yani kapitalist endüstri toplumunun alternatifi, artık endüstrileşmiş, varsıl toplumların işçi sınıflarından değil Üçüncü Dünya'daki okuyamamış, marjinalleştirilmiş gruplar ve sömürgeleştirilmiş kesimlerden beklenmelidir savından ilham alan bir grup öğrenci, otoriter ailelerden, ıslahevlerinden ve hatta hapishanelerden kaçmış olan gençlere sığınak sağlamayı amaçlayan bir proje başlatmıştır. Bu gençlere resmi kurumların sunabileceğinden daha

iyi bir eğitim ve daha iyi bir gelecek sağlayabileceklerini iddia etmişlerdir. Bu girişim başlangıçta Sozialpädagogische Sondermassnahme Köln (Özel Sosyal-Pedagoji Önlemleri, Köln) olarak adlandırılmış ve bu komüne katılmak isteyen herkesin uyması gereken bir dizi ilke belirlenmiştir. Başlangıçta proje Köln Belediyesi Sosyal Refah Müdürlüğü tarafından desteklenmiş, bu kurum hem SSK'ya bir ev tahsis etmiş hem de her kız ya da erkek çocuk için ıslahevine ödedikleri miktarda parayı onlara ödemeyi kabul etmiştir. Fakat zamanla bu projenin belediye için fazla maliyetli olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca komşular, alkolikler ve uyuşturucu bağımlıları da dâhil herkesi kabul eden SSK'yı protesto etmeye başlamıştır.

1974 yılında Sosyal Refah Müdürlüğü SSK'yı kapatmaya karar verdiğinde, o sırada 100 kişiden oluşan grup, geçici siyasi mülteci olarak olarak *Fachhochschule Köln*'ün Sosyal Pedagoji ve Sosyal Hizmetler Bölümü'ne sığınmıştır.

İşte o zaman SSK'nın belediyenin mali desteği olmadan ayakta kalıp kalamayacağı sorusu doğmuştur. Yaklaşık 30 kişi SSK'yı sürdürmeye ve sadece kendi işleri, arkadaşları ve sempatizanların desteklerine dayalı olmaya karar vermiştir. Dolayısıyla isimlerini Sozialistische Selbsthilfe Köln (Sosyalist Kendine Yardım, Köln, SSK) olarak değiştirmiş ve üyeliğe kabul edilecekler için bir dizi katı kural getirmişlerdir. Bu kurallardan en önemlileri şunlardır:

- Devletten herhangi bir para, sosyal refah parası bile kabul edilmez. Bağımsızlık temel ilkemizdir.
- Erkek ya da kadın, herkes herkesin geçimi için çalışmalıdır. Bu işler her sabah tüm komüne paylaştırılır.
- Tüm gelirler bir havuzda toplanır ve eşit bölüşülür.
- SSK içinde şiddete (dayak, taciz vb.) izin verilmez.

- Uyuşturucu ve alkole izin verilmez.
- Tüm siyasi çalışmalar ve eylemlere herkes katılmak zorundadır.
- SSK'nın lideri yoktur. Tüm sorunlar genel kurullarda tartışılır ve kararlar mutabakat ilkesine göre verilir.

SSK komünü bu kuralları ve ilkeleri sadece hayatta kalmanın koşulu olarak değil, hem kapitalist hem de o dönemde Doğu Avrupa'da hâkim olan merkeziyetçi ve bürokratik sosyalist toplum modellerini aşarak ulaşılacak, gerçek anlamda sosyalist toplumun başlangıcı olarak da görmüşlerdir. Kendi komünlerinin böyle bir toplumun modeli olduğunu düşünmektedirler.

SSK geçimini sağlamak için çeşitli ilginç işler yapmış (kömür nakliyatı, eski mobilya, giysi ya da ev eşyası satışı, tamirat işleri, ev temizliği, bahçıvanlık vb.), fiilen zengin toplumumuzun çöpleri ile geçinmiştir.

SSK'nın siyasi etkinlikleri, ticaret çevreleri ve şehir plancılarının başta yoksulları, yaşlıları ve yabancı işçileri cezalandıran modernleşme stratejisinin yarattığı sorunlara odaklanmıştır. Köln'ün şehir merkezini bankalar, sigorta şirketleri ve iş merkezlerinden oluşan bir komplekse dönüştürme politikası nedeniyle eski ve ucuz konut alanları yok olmakta, buraların sakinleri (daha pahalı) kent çeperlerine itilmektedir. SSK komünü eski ucuz mahallelerin yıkımına karşı mücadele eden Köln'deki işgal hareketinin cephesinde yıllarca yer almıştır.

Bir diğer önemli siyasi mücadele ise devlete bağlı pek çok psikiyatri kliniğinde hüküm süren insanlık dışı koşullara odaklanmıştır. Bu koşulları kamuoyunun gözleri önüne sererek ve komünde bu kurumlardan kaçan hastalara sığınak sunarak, Almanya'nın psikiyatri sistemi hakkında geniş çaplı bir eleştirel tartışma yaratmış, adı en kötüye çıkmış kliniklerden birinin kapatılmasını ve diğerlerinde de reformlar başlatılmasını sağlamışlardır.

Bu ve daha pek çok siyasi mücadelede SSK'nın gücü hızlı, dolaysız, bürokratik olmayan eylemlerinde, duvar gazeteleri aracılığıyla yenilikçi yayımcılığı, eylem ile düşünce arasında dolaysız bir bağlantı kurmaları, kendi ayakları üstünde durmaları ve endüstri toplumunun düşkün, toplumsal "atıkları"na kucak açmaları olmuştur. Yıllar içinde SSK büyük ün ve mücadeleleri sayesinde ciddi güç kazanmıştır. Köln Kent Meclisi'ndeki bürokratlar SSK'nın ifşalarından korkmuş ve taleplerini kabul etmiştir. Köln çevresinde aynı ilkeler çerçevesinde işleyen birkaç yeni SSK merkezi daha açılmıştır.

İkinci Aşama: Çernobil'den ekoloji sorusu ve kendini idamenin keşfine: SSK komünü ekoloji sorununu 1986 civarında, Çernobil'deki patlamanın ardından fark etmişti. Kendi sosyalizm modellerini sorgulamaya başlamış, radyoaktivite ve endüstri toplumunun diğer zehirli atıklarıyla kirletilmiş bir çevrede bu modelin ne işe yarayacağını kendilerine sormuşlardı. SSK'yı ekolojik olarak daha duyarlı bir topluma katkıda bulunacak şekilde nasıl değiştirebilecekleri konusunda çok sayıda tartışma yapmış fakat bir mutabakata ulaşamamış, örgüt büyük bir krize girmiş, birkaç üye komünden ayrılmıştı.

Bu dönemde arkadaşım Claudia v. Werlhof ile birlikte Evangelische Akademie, Bad Boll'da bir konferans düzenlemiştik: *Die Subsistenzperspektive, ein Weg ins Freie* (Kendini İdame Perspektifi: Özgürlüğe Giden Yol). Konferansın amacı kadın hareketi, alternatif ve ekoloji hareketleri ve Üçüncü Dünya'dan aktivist ve kuramcıları bir araya getirerek olası bir ortak strateji ya da perspektif, "kendini idame perspektifi" üzerine görüşlerimizi netleştirmekti. SSK'dan üç üye de davet edilmişti çünkü bu perspektifi yıllardır uyguladıklarını düşünüyordum. Bu konferans sonradan gösterdi ki gerçekten SSK için "açıklığa giden yolu" açmıştı

çünkü bu üç aktivist, hem kendi çalışmaları ve idealleri ile Venezüella'daki köylü hareketi, Ladakh'daki modernleşme ve endüstrileşme karşıtı halk mücadeleleri, Hindistan'daki Chipko hareketi gibi çok farklı hareketler arasındaki küresel bağlantılılıkları hem de kendini idame kavramının içerdiği zenginliği keşfetmişti. En başından beri hedeflediklerı şeyleri bu kavramın içerdiğini görmüşlerdi. "Kara Göründü" başlıklı bir SSK broşüründe, Lothar Gothe (SSK kurucularından) ve Maggie Lucke, kavramı şöyle tanımlıyordu:

> Bu kelime (*subsistence*) Latince *subsistere* kelimesinden gelir ve birden çok anlamı vardır: "sabit durmak, duraklamak, sebat etmek, geri durmak, geride kalmak." Bugün ise kelime "yaşamın temel (asgari) gereksinimleri ile yaşayabilmek" ya da "kişinin kendi gücü ile var olması ya da yaşamını idame ettirmesi" anlamındadır.

Bugün ablukaya alınmış, kuşatılmış endüstri toplumundan çıkışın yolu, bir acil çıkış kapısı olarak "kendini idame perspektifi"nden söz ederken işte tüm bu anlamları ve çağrışımları kapsıyoruz.

Kendini idame etmeyi hedefleyerek yaşamak, artık çevrenin ya da yabancı halkların sömürüsü üzerinden geçinmemek demektir. Bu, insan yaşamı için, konuşmak ve vermek, kendimiz ve diğer insanlar, bizim halkımız ve diğer haklar, bizim türümüz ve doğadaki diğer türler arasında yeni bir denge anlamına gelir...[21]

Üçüncü Aşama: Çöpten komposta: Bad Boll'daki Kendini idame Konferansı, sadece yeni bir rehber kavramın keşfi değil eski ütopyalarının yeni bir ekolojik çerçeve içinde yeniden yaratılabileceği yeni bir sürecin başlangıcı olmuştur. Bu üç SSK aktivisti, konferansa katılan bir arkadaşları aracılığıyla, biyolog Peter van Dohlen ile iletişime geçmiş ve organik mutfak atıklarından kapalı kutularda kompost yapmak için bir yöntem geliştirmiştir. Peter daha önce Köln Yeşiller Partisi'ni, özellikle şehirler

için uygun olan bu kompost teknolojisini yaygınlaştırmak konusunda ikna etmeye çalıştıysa da başarısız olmuştur. Aktivistler Peter ile tanıştıklarında, bu buluşma kendi başlarına kaldıklarında umutsuzluğa kapılan ve krizlerinden çıkış yolunu göremeyen insanların buluşması olmuştur. Fakat bir araya gelmek ve fikir alışverişi yapmak sayesinde bugün hâlâ devam eden yeni ve yaratıcı bir süreç başlamıştır. Sadede gelmek gerekirse: Peter'in geliştirdiği teknoloji SSK'ya yeni, anlamlı, kendini idame ettirebilir, ekolojik bir iş alanı açarken kendisi için sonunda geliştirdiği kompost yapım teknolojisinin önemini anlayan ve kolektif olarak onu işlevsel hale getirmek için çalışmaya hazır insanlar sağlamıştır. Eski bir petrol varilini kompost kutusuna dönüştüren SSK üyeleri, Gummersbach'daki mahallelerinden mutfak atıkları toplayarak deneyler yapmaya başlamıştır. Sonuçlar mükemmeldir: Mutfak çöpleri üç hafta içinde komposta dönüştürülebilmektedir. Ayrıca ağaç dalları ve çalı çırpılardaki biyokütleyi kullanarak hem biyojeneratörle ısı üretilebilen hem de toprak verimliliğinin artırılmasında kullanılan Jean Paine yöntemini de öğrenmişlerdir.

Diğer taraftan uygulamalı kendini idame çalışmaları ile siyasi çalışmaları birleştirme ilkeleri uyarınca SSK şubelerinin olduğu kent ve kasaba belediyelerine ulaşmış, yerel SSK gruplarının evsel organik atıklardan kompost yapmaları için sözleşmeler talep edilmiştir. Vatandaşların evsel atıklarının toplanması için ödedikleri tutarın kendilerine ödenmesini talep edilmiştir ki bu tutar şu an neredeyse ton başına 300 DM'tır. Sözleşme mücadelesi birkaç yıl sürmüş fakat SSK bu sırada çalışmaya başlamış, kompost projesinin halktan gördüğü destek gittikçe artmıştır.

Bu projenin siyasi önemi, biyokütlenin (mutfak çöpü) yığılması ya da yakılması, yani doğayı daha da kirletmesi yerine kompost olarak

toprağa geri dönmesi için, yeni, ucuz, halk denetiminde bir ekolojik teknoloji geliştirilmesidir. Endüstri toplumunun herhangi bir çözüm bulamadığı atık sorununun stratejik önemini Lothar Gothe başından beri görmüştür. Tüketim toplumunun atık olarak adlandırdığı ve bir an önce kurtulmak istediği şey, yeni bir atık bertaraf endüstrisinin ham maddesidir. Ne kadar çok atık üretilirse endüstri için o kadar iyidir. Bölgede bu endüstrinin tekelini elinde tutan en büyük atık bertaraf sanayicisi Edelhoff, organik atıklar dâhil tüm evsel atıkları toplamak üzere tüm belediyelerle sözleşme yapmıştır. Evsel atıkların yaklaşık yüzde 40'ını oluşturan bu çöpleri talep ederek, SSK fiilen bu kıymetli biyokütlenin kâr amacıyla özelleştirilmesine ve yok edilmesine direnmiştir.

Bugün SSK, Köln ve dört başka kasaba ve belediye ile kompost sözleşmesi yapmış durumdadır. Gummersbach Belediye Meclisi'nin Edelhoff ile sözleşmesini değiştirmesi ve SSK'nın sözleşmesine 400 hane daha eklemesi dikkate değer bir gelişmedir. Belediye otoriteleri göründüğü kadarıyla çöp ve mutfak atıklarının endüstriyel olarak bertarafının çözüm olmayacağını anlamaya başlamıştır. Başlangıçta gösterdikleri dirence rağmen şu anda SSK gibi grupları desteklemektedir.

Dördüncü Aşama: Komposttan kendini idame tarımına: SSK, başından beri uğraştıkları çeşitli sorunlar arasındaki bağlantıları vurgulamıştı: işsizlik, ekoloji sorunu, işlerin çoğunun anlamsızlığı, faydasızlık hissi, yalnızlık, sağlık sorunları, onurlandırılma ve kabul edilme eksikliği, aşırı tüketim ve madde bağımlılıkları vb. Dolayısıyla, uygulamalı siyasi çalışmalarında da yine sinerjik çözümler aranmalıydı.

Kompost sürecini izleyecek en mantıklı şey, bazı SSK gruplarının arazi arayışına girmesiydi çünkü toprak, Lothar Gothe'nin de dediği gibi, toprağa aitti. SSK kompostu önceleri Yeşil dükkânlara, bahçı-

vanlara ve diğer insanlara satıyordu ama şehirde yeterince insanın bu komposta ihtiyacı ya da ilgisi olmadığı görüldü. Peki, bu kompostu ne yapacaklardı?

"Duster Grundchen" vadisinde bir atıl arsa satın alındı ve komünal kullanıma açıldı. O güne kadar sadece kentte yaşamış bazı SSK üyeleri ilk kez toprakla çalışmaya başladı, temizlik, deneysel bir bostanın düzenlenmesi, biyojeneratörün bakımı vb. işler yaptılar. Bu şehirliler ilk kez arazide, doğa ile işbirliği içinde, zor, kol gücüne dayalı ama ekolojik olarak anlamlı bir işte çalışmayı deneyimlediler. SSK Gummersbach'ın daha genç üyelerinden bazıları o kadar heveslilerdi ki vadide çalışmak için Gummersbach'tan buraya 15 kilometrelik yolu yürüyerek geliyorlardı.

Lothar Gothe için mesele bu ekolojik kendini idame işinin sadece SSK üyelerince değil zamanla daha genel olarak toplum için bir çözüm olarak da kabul edilip edilemeyeceğiydi. Çünkü ancak halk bu toprak işinin önemini ve gereğini *anlamaya, yapmaktan da keyif almaya* başlarsa bu yaklaşımın bir geleceği olabilirdi. *Yük olarak iş ve zevk olarak iş kombinasyonu* yeryüzünün ve toplumun iyileştirilmesi için önkoşuldu.

Duster Grundchen'deki işler, tüketimi eleştirme stratejisinin zihniyete dönüşmesi ve organik atıkların kompost yapımında kullanılması "kendini idame perspektifi" dediğimiz bütüncül toplumsal ve ekolojik yaklaşımın karşılıklı bağlılık durumunu ortaya koymaya başlamıştı.

SSK hem üyeleri ve başka insanlarda, özellikle genç üyelerde, yeni bir heyecan, keyif, anlamlılık, siyasi ve kişisel amaç duygusu tetikledi hem de yeni bir düşünme, kuramlaştırma ve siyasi yaratıcılık ortaya çıkardı. Bu eylem ve düşünce sürecinde üretilen ve yerel mülki amire (*Regierungspräsident*) gönderilen bir yazıda Lothar Gothe, tek bir projede bu kadar çok birbirine bağlı sorunu birden çözmekte, ekolojik

ve toplumsal sorun çözümlerini birleştirmede, anlamlı iş imkanları yaratarak hem halkı ve toplulukları hem de yeryüzünü iyileştirmekte, toplumsal olarak marjinalleştirilmiş kadın ve erkeklerin hayatlarına anlam katmakta, bir kenara atılmış nesnelerden yeni, uygun teknolojiler geliştirmekte, atıl arazileri yeniden kullanıma sokmakta, gezegen üzerindeki yaşamın geleceği konusunda kaygılı ve sorumluluk sahibi insanlar arasında yeni bir topluluk ruhu kurmakta, sadece doğrudan projeye katılan insanlar için değil hayatta yönünü kaybetmiş pek çok insan için yeni bir umut yaratmakta ne hükümetin ne de herhangi bir siyasi partinin başarılı olamadığına işaret etti.

Bu projenin planlanmamış ama zorunluluktan doğmuş ve sürekliliğini garantileyen yönü, *sinerjik* özelliğiydi. Bu proje uzmanlar tarafından monokültürel, tek meseleyle odaklı bir proje olarak geliştirilseydi ayakta kalamazdı.

Kendini idame perspektifinin ve hayvanlara yeterli saman temin etme ihtiyacının doğrultusunda, bir sonraki adım, eski bir çiftlik evi satın almak ve eski ekipmanları tamir ederek kendini idame üretimi yapmak oldu. Grup bir taraftan da bir dizi köyle kompost sözleşmeleri imzaladı. Bu kompost yeni tarlalarda ve bahçelerde gübre olarak kullanılacak, çiftlikteki SSK işçilerine sebze üretmek için deneysel organik tarım yapılacaktı. Çiftlikte tavuk, domuz, ördek, keçi, koyun ve çöp toplamak için bir koşum atı vardı. Bugün bu kendini idame işi ile altı ila sekiz kişi geçinebilmektedir.

Sonuç

Yukarıda anlatılan girişimlere, bu kitapta anlatılan daha pek çok ekolojik ve feminist halk hareketlerine yön ve ilham veren kendini idame perspektifinin ana hatlarını özetlediğimizde, bu hayatta kalma müca-

delelerinin sadece saldırgan, sömürgeci, ekolojik olarak yıkıcı bir teknolojinin değil meta üreten, büyüme odaklı, kapitalist ya da sosyalist endüstriyel sistemlerin de eleştirisi olduğu görülmektedir. Bu hareketlerin, girişimlerin, toplulukların hiçbiri, ekolojik olarak duyarlı, feminist, sömürgeciliğe, sömürüye karşı bir toplum için tam teşekküllü açık bir ütopya dile getirmemişlerse de bunların "iyi toplum" anlayışlarının klasik Marksist Ütopya'dan farklı olduğunu uygulama ve kuramlarıyla yeterince ortaya koymuştur. Marx ve takipçileri kapitalizmi, sosyalist toplumun üzerine inşa edileceği "maddi temel"i doğurtacak "ebe" olarak görmüştür. Bu hareket ve girişimler ise daha iyi bir toplumun modeli olarak evrensel süpermarket modelini, herkes için mümkün olsa bile, reddettiklerini göstermektedir. Engels'in yönetici sınıf için iyi olan şeyin herkes için iyi olması gerektiği düşüncesini de kabul etmezler.[22] Bu kadın ve erkeklerin "iyi yaşama" ve "özgürlük" kavramları da, ekonomi, siyaset ve kültür kavramları da farklıdır. Ütopyaları henüz açıkça tarif edilmemiş olabilir ama bileşenleri gündelik uygulamalarla çoktan sınanmaya başlanmıştır ve potansiyel olarak *somut bir ütopyadır*. Peki, kendini idame perspektifinin temel özellikleri nelerdir?

1. *Ekonomik faaliyetin* amacı anonim bir piyasa için gittikçe büyüyen bir meta ve para (maaş ya da kâr) yığını üretmek değil *yaşamı* yaratmak ve yeniden yaratmak, yani temel insan ihtiyaçlarının meta satın alınarak değil kullanım değerleri yaratarak karşılanmasıdır. Özellikle gıda ve diğer temel ihtiyaçlarda kendi kendine tedarik, kendine yeterlilik, bölgesellik ve devlet bürokrasisinden koparak yerelleşme temel ekonomik ilkelerdir. Yerel ve bölgesel kaynaklar kullanılır ama sömürülmez. Piyasanın rolü ikincildir.
2. Bu ekonomik etkinlikler yeni *ilişkiler*e dayalıdır:
   a) *Doğa* ile: Doğa tüm zenginliği ve çeşitliliği ile, hem kendi iyiliği için hem de gezegendeki tüm canlıların hayatta kalabilmesinin koşulu olarak saygı görür. Dolayısıyla doğa kâr amacıyla sömürülmez; bu-

nun yerine kapitalizmin doğaya verdiği zararlar mümkün olduğunca iyileştirilir. İnsanın doğa ile etkileşimi saygıya, işbirliğine ve karşılıklılığa dayalıdır. İnsanın doğa üzerindeki hakimiyeti, Kuzey toplumunun Rönesans'tan beri rehberi olan bu ilke yerine insanın doğanın bir parçası olduğu, doğanın kendi öznelliği olduğu kabulünü konur.

b) *İnsanlar arasında*: İnsanın doğa üzerindeki hakimiyeti, erkeğin kadınlar ve diğer insanlar üzerindeki tahakkümü ile ilişkili olduğu için[23] doğa ile sömürüye dayalı olmayan bir ilişki kurulması ancak insan ilişkilerinin, özellikle de *kadın ve erkek* arasındaki ilişkinin değişmesiyle mümkündür. Bunun anlamı sadece çeşitli *iş bölümlerinde* (cinsellik ayrımı, manüel/zihinsel ve kentsel/kırsal işgücü vb.) değişiklik değil, esasen para ve meta ilişkilerinin yerine karşılıklılık, dayanışma, güvenilirlik, paylaşma ve özen, bireye saygı ve "bütün"e karşı sorumluluk gibi ilkelerin konmasıdır. *Kendini idame güvencesi* ihtiyacı kişinin banka hesabına ya da sosyal refah devletine güvenmesiyle değil kişinin topluluğunun güvenilirliğine güvenmesiyle karşılanır. Kendini idame perspektifi ancak böyle güvenilir, istikrarlı bir insan ilişkileri ağı içinde gerçekleşebilir; piyasa ekonomisinin ayrıştırıcı, benmerkezci bireyciliğine dayalı olamaz.

3. Kendini idame perspektifi, sadece müstakil siyasi kararların alınmasında değil ekonomik, toplumsal ve teknolojik kararların alınmasında da, katılımcı ya da taban demokrasisine dayalıdır ve onu destekler. Siyaset ile ekonomi ya da kamu ve özel alanlar arasındaki ayrışmalar, büyük ölçüde ortadan kaldırılır. Kişisel olan siyasidir. Sadece parlamento değil gündelik yaşam ve yaşam tarzı da siyasetin savaş alanıdır. Siyasi sorumluluk ve eylem artık sadece seçilmiş temsilcilerden beklenmeyip komünal ve uygulamalı bir şekilde herkese aittir.

4. Kendini idame perspektifi çok boyutlu ya da sinerjik bir sorun çözme yaklaşımı gerektirir. Sadece farklı tahakküm sistemlerinin ve sorunların birbiriyle bağlantılı olduklarının değil, bunların birbirinden yalıtılarak ve safi teknolojik çarelerde çözülemeyeceğinin de fark edilmesine dayalıdır. Dolayısıyla toplumsal sorunlar (ataerkil ilişkiler, eşitsizlik, yabancılaşma, yoksulluk) ekolojik sorun-

larla birlikte çözülmelidir. Yeryüzündeki yaşamın, sorunların ve çözümlerin bu karşılıklı bağlantılılığı ekofeminizmin temel içgörülerinden biridir.[24]

5. Kendini idame perspektifi yeni bir bilim, teknoloji ve bilgi paradigması gerektirir. Hâkim araçsalcı, indirgemeci, insanın doğa, kadınlar ve diğer halklar üzerindeki tahakkümünü kuran ve koruyagelen ikilikçi bölünmelere dayalı bilim ve teknoloji yerine ekolojiye duyarlı, feminist kendini idame bilimi ve teknolojisi, halkın katılımcı eyleme geçmesi ile geliştirilecektir. Böyle bir taban, kadın ve halk temelli bilgi ve bilimin, eski hayatta kalma bilgeliği ve geleneklerinin yeniden değerlendirilmesine yol açacak, insanların teknolojileri ve hayatta kalma temelleri üzerinde kontrolü ellerinde tutacakları şekilde modern bilgiyi de kullanacaktır. Toplumsal ilişkiler teknolojinin dışında değil onun eserlerinin içindedir. Dolayısıyla böyle bir bilim ve teknoloji, eşitliksiz toplumsal ilişkileri pekiştirmeyecek, daha fazla toplumsal adalet yaratacaktır.
6. Kendini idame perspektifi kültür ile işin, hem yük hem zevk olarak işin, yeniden bütünleşmesine yol açar. Emek olmadan yemek de vaat etmez, kan ter içinde bir hayat da önermez. Tersine, esas amaç mutluluk ve tatminkâr bir yaşamdır. Kültür profesyonel, elitlere özgü bir etkinlikten fazlasıdır, gündelik yaşama nüfuz etmiştir.

   Bu aynı zamanda ruh ile maddenin de yeniden bütünleşmesini, hem mekanik materyalizmin hem de havai ruhaniliğin reddini gerektirir. Bu perspektif, ikilikçi bir dünya görüşü ile gerçekleştirilemez.
7. Kendini idame perspektifi müştereklere, su, hava, atıklar, toprak ve kaynakların özelleştirilmesi ve/veya ticarileştirilmesine karşı direnir. Bunun yerine doğanın bu armağanları için müşterek sorumluluğu savunur ve bunların korunması ve yeniden canlandırılmasını talep eder.
8. Yukarıdaki özelliklerin çoğu ekofeminist bir toplumun kavram-

sallaştırılması için de uygun olacaktır. Özellikle de tüm yaşamın birbirine bağlılığı, gündelik pratiği ve deneyimsel etiği, amaçlarla araçlar arasındaki tutarlılığı önde tutan bir siyaset kavramı üzerinde pratik ve kuramsal olarak ısrar eder. Fakat yukarıda sunulan iki örnek de kelimenin genel geçer, dar anlamıyla feminist projeler, yani sadece kadınlardan oluşan ve erkeklerin hiçbir rol oynamadığı girişimler değildir. Tersine, bu projeleri başlatanlar erkektir. Ekofeminist hareket içinde sadece kadınların dâhil olduğu pek çok proje ve girişim örneği vardır. Fakat mesele şudur: Sadece kadınlara odaklanarak ya da kapitalist-ataerki okyanusunda kadın adaları inşa ederek daha iyi bir gelecek için bir perspektif kurgulayabilir miyiz? Ekofeministler yerleşik ikilikleri ve sahte karşıtlıkları aşmayı vurguladıklarına, tüm yaşamın birbirine bağımlılığını yeni bir etiğin ve siyasetin merkezinde koymak istediklerine göre[25], yaşamın yaratımı ve sürdürülmesi sorumluluğu ağından erkekleri dışlamak oldukça tutarsız olacaktır. Ekofeminizm, bazılarının iddia ettiği gibi, kapitalist ataerkil erkeklerin sebep olduğu ekolojik dağınıklığı kadınların toparlaması demek değildir. Kadınlar sonsuza kadar *Trummerfrauen* (ataerkil savaşlardan sonra yıkıntıları temizleyen kadınlar) olarak kalmayacaklardır. Dolayısıyla kendini idame perspektifi, erkeklerin *uygulamada* bu gezegende yaşamın yaratılması ve korunması için sorumluluğu paylaşması anlamına gelmek zorundadır. Dolayısıyla, erkekler kendi kimliklerini yeniden tanımlamak için bir hareket başlatmalıdır. Birikim amaçlı yıkıcı meta üretimine katkı vermekten vazgeçmeli, kadınların yaşamın korunması çalışmalarına el vermelidirler. Uygulamaya döküldüğünde bu, erkeklerin ücretsiz kendini idame işlerini, evde, çocuklarla, yaşlı ve hastalarla yapılan işleri, yeryüzünü iyileştirmek için ekoloji işlerini ve yeni kendini idame üretimi biçimlerini paylaşması demektir.

Bu anlamda, 1970'lerde feministlerce eleştirilen eski cinsiyetçi iş bölümü, yani erkekler kendini idame perspektifinin kuramcıları olurken kadınların uygulamasını yapmaları, terk edilmiştir. Zihin-

sel ve fiziksel emek arasındaki bu ayrım, kendini idame perspektifinin ilkelerine aykırıdır. Yukarıda verilen iki örnek, bu anlamda, erkeklerin de bu karşıtlığı aşmak gerekliliğinin önemini kavradığını göstermek bakımından önemlidir.

9. Dahası, eğer yaşamı üreten ve koruyan etkinlik ile meta üreten etkinlik arasındaki ikilik terk edilirse, yani erkekler bugüne kadar kadınların alanı sayılan bakım ve besleme özelliklerini paylaşırlarsa, bağımsızlık, karşılıklılık, kendi kendine tedariğe dayalı bir ekonomide sadece kadınlar değil erkekler de kendini idame üretimine katılırlarsa, yıkıcı savaş oyunlarının peşinden koşacak zamanları da hevesleri de olmayacaktır. Kendini idame perspektifi, erkeklerin ve toplumun militaristleşmeden arındırılması için en büyük katkı olacaktır. Sadece kendini idame perspektifine dayalı bir toplum doğa ile barış içinde yaşayabilir ve uluslar, nesiller ve kadın ile erkek arasında barış sağlayabilir çünkü iyi yaşama anlayışı doğanın ve diğer insanların sömürüsü ve tahakküm altına alınmasına dayandırılmaz.

Son olarak, daha iyi bir toplum vizyonu olarak kendini idame perspektifini öne süren ilk kişiler olmadığımız belirtilmelidir. Herkesin, kadın, erkek, yaşlı, genç, tüm ırk ve kültürlerin "iyi yaşam"ı paylaşabildikleri, toplumsal adaletin, eşitliğin, insan onurunun, yaşamın güzelliği ve neşesinin (küçük bir elit için ayrılmış ya da öbür dünyaya ertelenmiş hali hariç) asla gerçekleşmeyecek ütopyacı rüyalar olmadığı bir toplum hayal eden her kadın ve erkek bizim kendini idame perspektifi dediğimiz şeye yaklaşmıştır. "Sürdürülebilir kalkınma"nın dünyadaki tüm kadınlar için ne anlama gelebileceğini dile getiren Hint feminist Kamla Bhasin, sürdürülebilirliğin prensiplerini sayarken kendini idame perspektifinin özelliklerine benzer şeylerden söz etmektedir.[26] Ona göre ve sınırlı bir dünyada yaşadığımız gerçeğini görebilen pek çok kadın ve erkeğe göre, sürdürülebilirliğin, mevcut kâr ve büyüme odaklı kalkınma paradigmasına uygun olmadığı açıktır. Bu ise Kuzey'in varsıl toplumlarının yaşam standartlarının genelleştirilemeyeceği anlamına

gelir. Bundan 60 yıl önce Britanyalı bir gazetecinin "Hindistan'ın Britanya ile aynı yaşam standartlarına sahip olmasını ister misiniz?" diye sorduğu Mahatma Gandhi bunun farkındadır ve şöyle cevap vermiştir: "Britanya gibi minik bir ülkenin bu yaşam standardına ulaşması için dünyanın yarısını sömürmesi gerekti. Hindistan'ın aynı yaşam standardına ulaşmak için kaç tane yerküreyi sömürmesi gerekecek?"[27] Ayrıca, ekolojik ve feminist bir perspektiften bakıldığında, sömürülecek başka yerküreler olsaydı bile, bu kalkınma paradigmasının ve yaşam standardının genelleştirilmesi arzu edilir de değildir çünkü vaat ettiği mutluluk, özgürlük, onur ve barışı, kendisinden çıkar sağlayanlar için bile sağlayamamıştır.

Notlar

1. Mies, Maria, ve diğ., *Women: the Last Colony*, Zed Books, Londra, 1988; Mies, M., (1991) *Patriarchy and Accumulation on a Wolrd Scale: Women in the International Division of Labour*, Zed Books, Londra, 1991.
2. Kurs, R. *Der Kollaps der Modernisierung*, Vom Zumsammenbruch des Kasernensozialismus zur Krise der Weltökonomie, Eichborn Verlag, Frankfurt, 1991.
3. Mies, ve diğ., (1988) a.g.e.
4. Kurz, a.g.e., s. 101.
5. A.g.e.
6. A.g. e., s. 102.
7. Shmidtheiny, Stephan, *Changing Course – A Global Perspective on Development and Environment*, Massachusetts Institute of Technology, 1992.
8. Dar es Salaam Declaration: Alternative Development Strategies for Africa. Institute for African Alternatives (IFEE), Londra, 1989.
9. A.g.e.
10. Dankelman I ve J. Davidson, *Women and Environment in the Third World. Alliance for the Future*. Earthscan Publications, Londra, 1988. Women's Feature Service (ed.) *The Power to Change: Women in the Third World Redefine their Environment*, Kali for Women, Yeni Delhi, 1992; Zed Books, Londra, 1993.
11. Joshi, Gopal (1988) Alltag im Himalya; *Wege aus Zerstörung*. Der Grune Zweig, Lohrbach, s. 38-41.

12. Chhaya Datar Pune Üniversitesi'nde 1-2 Ağustos 1992'de gerçekleştirilen "Tarımdan Önceki Zorluklar" başlıklı bir seminerde kırsal nüfusun bazı kesimlerinde kalkınmanın daha yüksek varsıllık yarattığı bölgelerde kadınlara yönelik şiddetin arttığını bildirmiştir.
13. Henderson, Hazel, *Creating Alternative Futures*, Pedigree Books, New York, 1978.
14. Waring, Marilyn, *If Women Counted*, Macmillan, Londra, 1989. Ayrıca bkz. Mary Mellor, *Breaking the Boundaries: Towards a Feminist Green Socialism*, Virago Press, Londra, 1992.
15. Kennedyi Margrit, *Geld ohne Zinsen*, Goldmann, Munih, 1992.
16. Mies, 1989, a.g.e.
17. Ekins, Paul, *A New World Order: Grassroots Movements for Global Change*, Routledge and Kegan Paul, Londra, 1992.
18. Joy, K. J. "Baliraja Smruthi Dharan: The People's Dam. An Alternative Path to Development," yayınlanmamış makale, Ekim, 1990. Patankar, Bharat, "Alternative Water Management: The Case of Balijara Dam," *Our Indivisible Environment. A report of Perspectives*, Bangalore 1-7 Ekim, 1990, s. 51-52. K. R. Datye, Gail Omvedt ve Bharat Patankar ile kişisel görüşme.
19. Joy, a.g.e., s. 7.
20. Datye, K. R., "Opportunities for Sustainable Livelihoods in Semi-Arid Environment," sunum, Expert Meeting on Vulnerability Generated by Water Scarcity in Semi-Arid Regions, Vadstena, İsveç, Şubat 1989.
21. Gothe, "Lothar and Meggie Lucke," *Land in Sight*, Köln, 1990.
22. Engels, Friedrich, "Origin of the Family, Private Property and the State," Marx/Engels *Seleceted Works*, Cilt 3, Progress Publishers, Moskova, 1976.
23. Bookchin, Murray, *Toward an Ecological Society*, Black Rose Books, Montreal, Buffalo, 1986. Mies, 1991, a.g.e., Ackelsberg, Martha ve Irene Diamond, "Is Ecofeminism a New Phase of Anarchism?" sunum, Eight Berkshire Conference on the History of Women, Douglass College, New Brunswick, New Jersey, 8-10 Haziran, 1990.
24. Ackelsberg ve Diamond, a.g.e
25. Diamond, Irene ve Gloria Feman-Orenstein, *Reweaving the World: The Emergence of Ecofeminism*, Sierra Club Books, San Francisco, 1990.
26. Bhasin Kamla, "Environment Daily Life and Health: Women's Strategies for Our Common Future," sunum, Fifth International Congress on Women's Health, Kopenhag, 25 Ağustos 1992.
27. Alıntılayan Kamla Bhasin, a.g.e., s. 11.

"Son yıllarda kadınlar, çocuklar ve genel olarak insanlığın yanı sıra, gezegendeki bitki ve hayvan çeşitliliğinin korunması, hayatta kalması ile ilgili hayati önemdeki konularla gittikçe daha fazla karşılaşır olduk. Dünya üzerindeki yaşamı tehdit eden yıkıcı eğilimlerin altında yatan sebepleri incelerken her ikimiz de birbirimizden bağımsız olarak aynı şeyin bilincine vardık. Bunun adı 'kapitalist, ataerkil, küresel dünya sistemi'dir."

Biri Kuzey diğeri Güney'den 2 kadın; Maria Mies ve Vandana Shiva beraber kaleme aldıkları bu kitapta, dünyanın dört bir tarafındaki kadınların gündelik hayatına doğrudan etki eden iktidar mekanizmalarını göz önüne sererek muazzam bir iş başarıyor.

"Bu yeni dünya, bir Büyük Patlama ya da Devrim ile yaratılamayacak. Bu değişim, halen eski dünyada yaşayan insanların bu "yeni dünya"nın tohumlarını ekmeye başlamalarıyla gerçekleşecek. Bu tohumların çimlenmesi ve meyve vermesi zaman alacak; ama pek çok insan bu tohumları ekmeye başladı bile."

ISBN 978-605-67914-1-3

Sinek Sekiz Yayınevi
www.sineksekiz.com

ürünlerimizi doğrudan internet sitemiz üzerinden edinerek bağımsız üretime destek olabilirsiniz.